დ. ბეწაძე

სულხან-საბა ორბელიანის ენა

I

თბილისი
1970

პროფ. დავით გეწაძის ნაშრომზე
"სულხან-საბა ორბელიანის ენა",

მანქანაზე გადაბეჭდილი, ნაწ. I (გვ 1-397), ნაწ. II (გვ. 1-366), ნაწ. III (გვ. 1-329)

წიგნი განსვენებული ავტორის ხანგრძლივი ძიების შედეგია და უეჭველად მნიშვნელოვანი წვლილია მეცნიერებაში. შესრულებულია ის თანამედროვე დონეზე და ეძღვნება ფრიად აქტუალური ფართო წრის საკითხების გაშუქებას, სრულ წარმოდგენას გვაძლევს XVII საუკუნის მიწურულისა და XVIII საუკუნის პირველი მეოთხედის ეპოქის დიდებული მწერლის, მეცნიერისა და ლექსიკოგრაფის ლიტერატურულ თხზულებათა ენის ზოგადი ბუნებისა და კონკრეტულ ნიშან-თვისებათა შესახებ. ნაშრომში ფართო გეგმითაა შესწავლილი საბას დასახელებათა ენის ფონეტიკური და სტრუქტურული სისტემა, ლექსიკის ძირითადი თავისებურებები და ხმარებულება, ნაჩვენებია ის უაღრესად დიდი როლი, რომელიც ამ შესანიშნავმა თხზულებებმა ითამაშეს საშუალო ქართულის, როგორც მთლიანი ენობრივი სისტემის, ჩამოყალიბებასა და ახალი სალიტერატურო ენის მკვიდრი საფუძვლების შემდგომ განმტკიცებაში. საანალიზოდ ავტორს გამოყენებული აქვს მდიდარი და ნაირფეროვანი, სანდოდ კლასიფიცირებული ფაქტობრივი მასალა. განსაკუთრებით ძვირფასია და მაღალ შეფასებას იმსახურებს საბას ორი ლიტერატურული თხზულების - "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" - სიმფონია ლექსიკონები, რომლებშიც აღბეჭდილია თხზულებაში ნახმარი ყველა სიტყვა, მოცემულია ამ ძეგლების ლექსიკის უმთავრესი, ძნელად გასაგები, ნაწილის განმარტებები და ამასთან ერთად სტატისტიკურად გამოთვლილია ამა თუ იმ ლექსიკურ ერთეულთა ხმარებულების სიხშირე. ზმნურ ერთეულებს უპირატესად თან ახლავს მწკრივთა შესაძლო პარადიგმები. ორივე ძეგლის სიმფონია-ლექსიკონები სიუჟეტური ცნობარებია, რომელთა მნიშვნელობა ჩვენი მეცნიერებისათვის განუზომლად დიდია. წიგნი დაწერილია პროფესიულად, მკაფიოდ, ცოცხალი ენით. ავტორი გვამცნობს არა მარტო შესწავლილი მასალის განზოგადების შედეგად მიღებულ ფრიად საინტერესო შედეგებსა და სამეცნიერო ლიტერატურაში აღძრულ პრობლემებზე გამოთქმულ შეხედულებებს, არამედ იძლევა მათ კრიტიკულ შეფასებასაც, ამისთანა შინაარსის მონოგრაფია მწერლის ენის შესახებ ჩვენში ჯერ არ გამოცემულა და მისი დაბეჭდვით, ჩემი ღრმა რწმენით, უეჭველად დიდად სასარგებლო საქმე გაკეთდება.

წიგნი გამოადგება როგორც სპეციალისტ-ფილოლოგებს, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის პრობლემატიკით დაინტერესებულ მკითხველთა მასებს, ისე, რაც მთავარია, ჩვენ სტუდენტებსა და პედაგოგებს, ყველას, ვინც ეცნობა ქართული ენის განვითარებასა და მწერლობის ისტორიას.

ჩვენ ერთხელ კიდევ გადავსინჯეთ დედანი, ის გამზადებულია გამოსაცემად და შეიძლება წარმოებაში ჩაიშვას ამ სახით, წინასწარ დასჭირდება მხოლოდ ტექნიკური რედაქცია.

წიგნი წარმოდგენილია სამ ნაწილად, მაგრამ მიზანშეწონილად მიმაჩნია მისი ერთ ტომად გამოცემა. ეს საქმისათვის უმჯობესი იქნებოდა, რადგან სამივე ნაწილი ორგანულადაა დაკავშირებული ერთმანეთთან - წიგნის ერთ ტომად გამოცემით ნამდვილად ვასიამოვნებთ მკითხველსაც.

ვთხოვ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობის ხელმძღვანელობას, რათა შეუდგეს წიგნის სასტამბოდ გამზადებას. თუკი საჭირო გახდება, მზად ვარ, შევასრულო გამომცემლობის სხვა დავალებაც, ამ წიგნის გამოცემასთან დაკავშირებით.

პროფ. ალ. ღლონტი,

საქართველოს სსრ მეცნიერების დამსახურებული მოღვაწე,

ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო

პედაგოგიური ინსტიტუტის ქართული ენის კათედრის გამგე.

12.V.1981 წ. თბილისი

პროფ. დავით გეწაძის ნაშრომზე
"სულხან-საბა ორბელიანის ენა"

სულხან-საბა ორბელიანს ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ადგილი უკავია. ეს ადგილი მან დაიმკვიდრა ერთი მხრივ თავისი შესანიშნავი ლექსიკონით, მეორე მხრივ კი მხატვრული თხზულებებით, განსაკუთრებით კი "სიბრძნე სიცრუის" წიგნით, რომელიც ქართული სიტყვაკაზმული ლიტერატურის შედევრია და ჩვენი მწერლობის ოქროს ფონდს მიეკუთვნება.

როგორღაც ისე მოხდა, რომ ქართველმა ენათმეცნიერებმა მეტი ყურადღება დაუთმეს საბას ლექსიკოგრაფიულ მოღვაწეობას, ხოლო მისი როგორც მწერლის წვლილი ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში შედარებით ნაკლებად იყო და არის დღემდე შესწავლილი. ამ ხარვეზის გამოსწორებას ისახავდა მიზნად აწ განსვენებული პროფესორი დავით გეწაძე, რომელმაც დაწერა მონოგრაფიული გამოკვლევა "სულხან-საბა ორბელიანის ენა", სადაც მწერლის ენა დაწვრილებით არის შესწავლილი მისი მხატვრული თხზულებების - "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის მიხედვით. ეს სწორედ ის თხზულებებია, რომლებითაც საბამ წარუშლელი კვალი დაამჩნია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებას.

სამწუხაროდ, ავტორმა ვეღარ მოასწრო გაეგრძელებინა წამოწყებული საქმე და ასევე მონოგრაფიულად შეესწავლა საბას სხვა ორიგინალური თუ ნათარგმნი თხზულებების ენაც, მაგრამ აქვე უნდა ითქვას, რომ ისინი თავისი მნიშვნელობით ზემოთხსენებულ ნაწარმოებებს ვერ გაუტოლდებიან. ასე რომ, ძირითადი სამუშაო საბას ენის შესწავლის საქმეში დავით გეწაძეს უკვე გაკეთებული ჰქონდა და ეს მისი დამსახურებაა ქართულ ენათმეცნიერებაში.

დავით გეწაძის მონოგრაფიის გამოქვეყნება ცალკე მონოგრაფიის სახით უთუოდ სასურველი და სასარგებლო საქმეა. ეს იქნება აგრეთვე კეთილშობილური ვალის მოხდაც ჩვენი უდროოდ გარდაცვლილი მეგობრისა და კოლეგის ხსოვნის წინაშე, ოღონდ უნდა შევნიშნოთ, რომ რაკი გამოცემა ავტორის გარდაცვალების შემდეგ ხორციელდება, რედაქტორს (თუ რედაქტორებს) შედარებით მეტი დატვირთვით მოუხდებათ მუშაობა, რათა გაასწორონ ზოგიერთი ხარვეზი, უნებლიე შეცდომები თუ კორექტურული უზუსტობანი.

კერძოდ, დავ. გეწაძე ნდობით ეკიდებოდა სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა უკანასკნელ, აკადემიურ გამოცემას, ამ გამოცემაში კი, სამწუხაროდ, არის ზოგიერთი შეცდომა და ბუნებრივია, აქედან ისინი გადასულია გამოკვლევებშიც, სასურველია, რამდენადაც შესაძლებელია, ასეთი ადგილები დაზუსტდეს.

საერთოდ, დავით გეწაძის ნაშრომის "სულხან-საბა ორბელიანის ენის" -აქტუალურობა და მეცნიერული ღირებულება უეჭველია და მისი გამოცემა, ვიმეორებთ, უთუოდ საჭირო და სასურველი საქმეა.

ზ. ჭუმბურიძე.
ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

31.V. 1980 წ.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ახალი ქართული ენის კათედრა

ლ. ბ ე ნ ა ძ ე

სპიტაკ-ხასა ოსეთიურის ენა

/"სპარნე-ხიურეთა", "მიეტაკოსა ვენოსაში"/

I

დისერტაცია ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად

თ ბ ი ლ ი ს ი
1970

ТБИЛИССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
Кафедра новогрузинского языка

Д.О. Гецадзе

ЯЗЫК
СУЛХАНА-САБА ОРБЕЛИАНИ
/"Мудрость вымысла", "Путешествие в Европу"/

I

Диссертация на соискание
ученой степени доктора
филологических наук

Тбилиси
1970

წინასიტყვაობა

დიდი ქართველი მწერლის, უბადო ლექსიკოგრაფის, გამოჩენილი საზოგადო და სახელმწიფო მოღვაწის სულხან-საბა ორბელიანის /1658-1725/ ლიტერატურული მემკვიდრეობა მეტად მდიდარი და მრავალფეროვანია. მის კალამს ეკუთვნის ქართული მხატვრული ლიტერატურის ერთ-ერთი პირველი შედევრი "სიბრძნე სიცრუისა", მემუარული ჟანრის ნაწარმოები "მოგზაურობა ევროპაში", ვახტანგ VI-ის მიერ სპარსულიდან თარგმნილი "ქილილა და დამანას" ახალი რედაქცია, ქართული ენის ფასდაუდებელი საუნჯე "ქართული ლექსიკონი", ანუ "სიტყვის კონა" და საეკლესიო-სასულიერო შინაარსის თხზულებანი: "სწავლანი და "საფიხის კარი". მასვე გამოსცემად მოუმზადებია მიქელა და უთარგმნია მისი სიმღერა, ანუ კონკორდანსი.

სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებათა ენის საკითხების შესწავლაზე ხანგრძლივმა მუშაობამ ჩვენ ირწმუნა, რომ ქართული საკლესიო-სასულიერო ენის განვითარების ისტორიაში გამოსაკვეთი დიდი როლი ითამაშა "სიბრძნე სიცრუისამ" და "ევროპაში მოგზაურობამ". ამ მხრივ მა პირველი ადგილი უჭირავთ სულხან-საბას სხვა თხზულებათა შორის. ანალოგიური მოსაზრება სამეცნიერო ლიტერატურაში ადრეც არაერთგზის გამოთქმულა: "სიბრძნე სიცრუისა", - წერს კ. კეკელიძე, - ის მიჩნია, საიდანაც ქართულ მხატვრულ პროზაში დიდი და მნიშვნელოვანი გარდატეხა ხდება მისი ენის ხასიათ მეფლეფესთან დაახლოებით". ამავე მეცნიერის აზრით, სულხან-საბა ორბელიანმა ქართული საკლესიო ენა "დაუყენა გამარჯვების, ხასიათ მეფლეფესთან დაახლოების გზაზე, რასაც ადვილი იჩინა გავლენა მის თხზულებაში, რომელსაც "მოგზაურობა ევროპაში" ეწოდება". "ანუ "სწავლანი"

და ამის მსგავსი სხვა წაბარბაცებები საკასი, - აღნიშნავს ივ. ჭ ი ჭ ი-
ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, - და არც მისი "ლექსიკონის" დიდი ნაწილი არ შეიძლება
საკას ენობრივი პოზიციის, მისი ენისა და სტილის გარმესაგლეველად გამო-
ყენეს. ამ ხსენებულებია ენის მიხედვით სულხან-საბა ორბელიანი ვერ გაიჭერა
იმ ადგილს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში, რომელიც
მას უჭირავს. თუ საკას გარკვეული ადგილი უკავია ქართული სალიტერატურო
ენის განვითარების ისტორიაში, თუ იგი ამსახველია ქართული სალიტერატურო
ენის განვითარების ერთი უაღრესად საყურადღებო და მნიშვნელოვანი საფეხუ-
რისა, იმიგომ, რომ იგია ავტორი "სიბრძნე სიცრუის წიგნისა" და "ევროპაში
მოგზაურობისა". ეს ხსენებულებია, რომლებშიაც საკამ მკვეთრად გამოავლინა
თავისი დამოკიდებულება ქართული სალიტერატურო ენისადმი და რომლებითაც
სრულიად გარკვეული კვალი დაამჩნია ქართული სალიტერატურო ენის განვითა-
რებას".

წინამდებარე ნაშრომიც სწორედ "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში
მოგზაურობის" ენის მიხედვით შესწავლას ისახავს მიზნად. ნაშრომში მო-
ცემულია ცდა ამ ხსენებულებათა ენობრივი თავისებურებების დადგენისა, ერთი
მხრივ, ძველი ქართული სალიტერატურო ენისა და, მეორე მხრივ, საშუალი და
ახალი ქართული სალიტერატურო ენისადმი მიმართებით. ყურადღება მახვილდება
"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" მიგიერთ სტილურ ნიშანდეგ-
ებზე. ცალკე თავი ეძღვნება ავტორად იმ დიდი დამსახურებისა და ღვაწლის ნა-

ნიშან-ფესვია, რამელნაირაც ამის სახელებას გვაძლევდა სპეციალური სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემები, და შეძლებისდაგვარად გაგვერკვია დიდი ქართველი მწერლის ადგილი და როლი ქართული საliტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში.

ნაშრომს თან ერთვის "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" სიმფონია-ლექსიკონები /II$_1$, II$_2$/, რომლებშიც შეტანილია ამ ხხზულებებში გადასტურებული ყ ვ ე ლ ა ს ი ტ ყ ვ ა თავ-თავიანთი ფორმებით, ბოლოდ მათგან ახლავს საანალიზო ახსნა-განმარტებებიც.

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენობრივ თავისებურებათა შესწავლის დროს ძ ი რ ი თ ა დ ა დ ვეყრდნობოდით ამ ხხზულებათა უკანასკნელ გამოცემას /სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. I, გამოსაცემად მოამზადეს ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ა და რ. ბ ა რ ა თ ი ძ ე მ, თბ. 1959/, საკონტროლოდ ხშირად მივმართავდით ავტოგრაფ წინა გამოცემებსა და ხელნაწერებს /"სიბრძნე სიცრუისა": Q-744 /S-3047, A-1166, H-180, A-860, S-1528, H-59; "მოგზაურობისას": H-93, H-759/.

ეს ნაშრომი ხანგრძლივი და მრავალფეროვანი მუშაობის შედეგია. სულხან-საბა ორბელიანის ხხზულებათა ენის საკითხების კვლევა-ძიებას შევუდექით 1963 წლიდან. ჩვენ მიერ ამ მხრივ ჩატარებული მუშაობის შედეგების შესახებ სხვადასხვა დროს წაკითხული გვაქვს მოხსენებები:

1. დაკვირვებანი სულხან-საბა ორბელიანის ენაზე: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXVIII სამეცნ. სესია, 1964წ. 27-29. IV, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 160.

2. ენათმეცნიერული ხასიათის განმარტებები სულხან-საბა ორბელიანის "ქართულ ლექსიკონში": საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ენათმეცნიერებ-

ების ინსტიტუტი, ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ქართული ენის კათედრა, გაერთიანებული სამეცნიერო სესია, ქუთაისი, 1964 წ. 15-16.V, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 11-12.

3. სულხან-საბა ორბელიანის ენა /"ქართული ლექსიკონი"/: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXIX სამეცნ. სესია, 1965წ. 20-23.IV, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 161.

4. სულხან-საბა ორბელიანის ენა /"სიბრძნე სიცრუისა"/: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXX სამეცნიერო სესია, 1966წ. 19-23.IV, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 172.

5. სულხან-საბა ორბელიანის ენა /სახელთა ძრუნება "მოგზაურობაში"/: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXXI სამეცნ. სესია, 1967წ.24-27.IV, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 155.

6. სახელთა ძრუნების ზოგიერთი საკითხი სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის წიგნში": საქართველოს სსრ უმაღლესი სასწავლებლების ქართული ენის კათედრათა VII რესპუბლიკური სამეცნიერო-მეთოდიური კონფერენცია, 1967წ. 28-29.X, თბილისი, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 19-20.

7. მწკრივთა ფორმების წარმოება სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერებში: ოსუ ფილოლოგიის დაკუთვნილების XII სამეცნ. სესია, 1968წ. აპრილი, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 37-38.

8. სულხან-საბა ორბელიანის ენა /"სწავლანი"/: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXXII სამეცნ. სესია, 1968წ. 1-6.IV, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 80-81.

9. სულხან-საბა ორბელიანის ენა /"ქილილა და დამანას" საბასეული ვერსია/: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტი, XXXIII სამეცნ. სესია,

1969წ. 5-8.V, მუშაობის კვება და მოხსენებათა ლეგისები, გვ. 88.

10. ფონეტიკური პროცესები სულხან-საბა ორბელიანის ხხეულებებში: ოსუ ფილოლოგიის ფაკულტეტი, სამეცნიერო სესია, 1970წ. 6-14.IV, მუშაობის კვება და მოხსენებათა ლეგისები, გვ. 19-20.

აქ წარმოდგენილი ნაშრომი პ ი რ ვ ე ლ ი ნაწილია ჩვენ მიერ მომავალში დასამზადებელი მონოგრაფიისა, რომლის II და III ნაწილები მიეძღვნება სულხან-საბა ორბელიანის დანარჩენ ხხეულებათა ენისა და სტილის თავისებურებათა შესწავლას.

დავ.ტუსაძე

9 მაისი, 1970
თბილისი

შესავალი

ქართული საელჩოო-საეკლესიო ენა სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პერიოდში

§ 1. ქართული საელჩოო-საეკლესიო ენის თავისი განვითარების მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ამ ენაზე შექმნილია მსოფლიოში ერთ-ერთი უმდიდრესი მხატვრული, საეკლესიო-რელიგიური, საისტორიო, ფილოსოფიური და სამეცნიერო ორიგინალური თუ თარგმნილი ლიტერატურა.

ქართული საელჩოო-საეკლესიო ენის განვითარების ისტორიაში, ჩვეულებრივ, სამ პერიოდს გამოყოფენ:[1] ძველს /IV-XI სს/, საშუალს /XII-XVIII სს/ და ახალს /XIX-XX სს/.[2] არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის მიხედვითაც ქართული ენის განვითარებაში გვაქვს მხოლოდ ორი პერიოდი: ძველი /IV-XI სს/ და ახალი /XII საუკუნიდან დღემდე/.[3]

§ 2. სულხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობა რიგორც ერუდიციულად, ისე თავისი სპეციფიკური ეროვნული ნიშნებით მჭიდროდ უკავშირდება ქართული საელჩოო-საეკლესიო ენის განვითარების მეორე პერიოდს - საშუალ ქართულს. ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, სპეციალურად ლიტერატურის მონაცემებზე დაყრდნობით,

---

1 ქართული საელჩოო-საეკლესიო ენის განვითარების პერიოდების შესახებ გამოთქმული მოსაზრებათა გასაფანტლად იხ. ა. კ ი ბ რ ი ა, საერთ მწერლობის ძეგლთა ენის სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი: იკე, ტ. VI, 1954, გვ. 138-140, ფ. ე რ თ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, ახალი საელჩოო-საეკლესიო ენის ისტორიისათვის: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №2, 1968, გვ. 11-16.

2 ა. შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ილ. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, თბილისი, 1950, გვ. 278.

3 ალფ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ახალი საელჩოო-საეკლესიო ქართული ენის წარმოშობისათვის: ენკ, ტ. I, თბილისი, 1950, გვ. 018-028.

მოცემულ მიმოიხილოთ საშუალო ქართული საკითხვარაული ენის **ტ ე ნ ე ბ ი ს** და მისი **ძ ი რ ი თ ა დ ი** **დ ა მ ა ხ ა ს ი ა თ ებ ე ლ ი** **ნ ი შ ნ ე ბ ი**, რამდენადაც ამის საშუალებას გვაძლევს საქნის მეცნიერული შესწავლის თანამედროვე დონე.[1]

1. საშუალი ქართული საკითხვარაული ენა სათავეს იღებს XI-XII საუკუნეებიდან. მისი წარმოქმნა და შემდგომი განვითარება განაპირობა ქვეყნის პოლიტიკურ, ეკონომიურ და კულტურულ ცხოვრებაში მომხდარმა დიდმა გარდატეხამ: "დავით აღმაშენებლის მიერ თბილისის განთავისუფლება თურქთაგან 1122 წ. და პოლიტიკური და კულტურული ცენტრის ქუთაისიდან თბილისში გადმოცვლა /აქედან გამომდინარე ყველა შედეგით/, ის დიდმნიშვნელოვანი სოციალიზაციურ-პოლიტიკური მოვლენაა, რომელმაც ახალი ქართული საკითხვარაული ენის წარმოქმნა შეაპირობა. სახელმწიფო კანცელარია და სასამართლო, ისტორიული ხანგრძლივობანი, მხატვრული ლიტერატურა ამ ახალი ენის საბრძოლ წარმოადგენდა, ახალი ქართული ენის ჩამოყალიბებას ხელს უწყობდა"[2].

ცნობილი ისტორიული ფაქტია, რომ "XI-XII საუკუნეებში დასრულდა X საუკუნეში დაწყებული დაქუცმაცებული სამთავროთა გაერთიანება. წარმოიშვა მძლავრი ფეოდალური სახელმწიფო. მომრავლდა მოსახლეობა, გაფართოვდა მეურნეობა, განვითარდა ვაჭრობა და ხელოსნობა, გაძლიერდა ქვეყნის ეკონომიური ბაზა,

---

1 სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "ქართული საკითხვარაული ენის განვითარების მთლიანი მიმოხილვა ჯერ კიდევ არა გვაქვს. შეადარებით თითქოს უფრო სრულად არის შესწავლილი ძველი /V-X სს/ ქართული და რამდენადმე ახალი პერიოდის ლიტერატურის ენა /XIX-XX სს/, ხოლო ძალიან ცოტა ვიცით ქართული ენის ისტორიის ერთი დიდი და საინტერესო მონაკვეთის - XII-XVIII საუკუნეების პერიოდის - შესახებ" /ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, XII-XVIII სს, I, თბილისი, 1954 გვ. V-VI/.

ამ ხარვეზის შევსებას ისახავს მიზნად ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ი ს ამ მეცნიერული გამოკვლევა, რომლის I ნაწილი ეხება XII-XVIII სს. ქართული ფონეტიკური სისტემის დამახასიათებელ თავისებურებებს. მოზრდილი "მეორე და მესამე ნაწილებში, - როგორც ავტორი გვამცნობს, - მოცემული იქნება გრამატიკისა და ლექსიკოლოგიის საკითხების ისტორია" /იქვე, გვ.VI/.

2 არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ახალი საკითხვარაული ქართული ენის წარმოქმნისათვის, გვ. 018-019.

პოლიტიკურ-კულტურული ცენტრი კვლავ თბილისი გახდა, კვლავ აღზევდა ქართული, სადაც ძველ საliტერატურო ქართულ ენას დასასრული მიეცა V საუკუნეში".[1]

საშუალი ქართული საliტერატურო ენის თანდათანობით ცვლისა და შემდგომი განვითარების ხანგრძლივი პროცესი დოკუმენტურად არის დადასტურებული XII-XVIII სს მდიდარსა და მრავალფეროვან liტერატურულ ძეგლებში.

2. საშუალი ქართული საliტერატურო ენის წარმოქმნისა და განვითარების საქმეში ჩვენთან მეოთხეულ ფაქტორთაგან ერთ-ერთი ძირითადი და გადამწყვეტი როლი შეასრულა საერთ liტერატურის წარმოშობამ, კერძოდ, შოთა რუსთაველის უკვდავმა პოემამ - "ვეფხისტყაოსანმა". ეს დიდებულოვანი ისტორიული ფაქტი არაერთგზის აღუნიშნავთ სპეციალურ liტერატურაში:[2] "მწიგნობრობა მეთერთმეტე საუკუნიდან სასულიერო პირთა და ეკლესია მონასტრებიდან გადავიდა შეერეოდა ფართო მასებში, საერთ სამხედრო წრეებში და ამით საliტერატურო ენა დაუახლოვდა სასაუბრო ხალხურ ენას. საკმაო იყო ამ ენის შეჭავება ხალხური ენის ნორმებით, მისი ლექსიკითა და ფორმებით, რომ ჩვენს წინ გადაშლილიყო ნამდვილი მარგალიტები საერთ პოეზიისა".[3] "ახალი საliტერატურო ქართული ენა

---

1. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, თბილისი, 1965, გვ. 22.

2. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ქართული liტერატურის ისტორია, ტ. II, თბილისი, 1941, გვ. 6; ა. შ ა ნ ი ძ ე, ხუთტომეული, II, ვეფხის ტყაოსნის საკითხები, I, თბილისი, 1966, გვ. 65; ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, წინასიტყვაობა, ქქნ, ტ. I, გვ. 003, ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 24; შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დავით გურამიშვილის ენა: ენა და liტერატურა, თბილისი, 1955, გვ. 67; ივ. ჭ ი ბ ე ი შ ვ ი ლ ი, ი.ტ. ს ტ ა ლ ი ნ ი ს მიძღვნილია საერთ-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული საliტერატურო ენის საკითხები, იქვე, ტ. III, 1952, გვ. 503-504; მ ი ს ი ვ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის: სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, ოსდ ტამოცდალეტია, თბილისი, 1959, გვ. 31. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 12-13; ალ. ბ ა ბ ა ლ ი ნ ო ს ი ვ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, იქვე, ტ. VI, 1954, გვ. 87...

3. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ქართული liტერატურის ისტორია, ტ. II, გვ. 5.

ჩაისახა XII საუკუნის საერთო პოეზიაში"[1] "ძ ვ ე ლ ი და ს ა ე რ თ ო მ წ ე-
რ ლ ო ბ ი ს ე ნ ი ს ს ი ნ კ რ ე ტ ი ზ მ ი თ /მ ე რ წ ყ მ ი თ/ წარმოიქ-
მნა ქ ა რ ფ ა მ ა ვ ა ლ ი ე ნ ა, ს ა შ უ ა ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი"[2].

საერთო ხასიათის ლიტერატურული ნაწარმოებები ყოველმხრივ უწყობდა ხელს საშუალი ქართულის დამკვიდრებასა და ფართოდ გავრცელებას. "ეჭვგარეშეა ამ მხრივ ქართული პოეზიის მარგალიტის "ვეფხისტყაოსნის" მნიშვნელობა. მან შექმნა მთელი ეპოქა ქართული საliტერატურო ენის განვითარებაში და განსაზღვრა მისი მიმართულება /კერძოდ, პოეზიის დარგში/ მთელი ოხი-ხუთი საუკუნის განმავლობაში. საერთო პოეზიამ გაათავისუფლა ქართული ენა სქოლასტიკის ფეოდალურ-საკან და ცალმხრივი მავნე ტენდენციებისაგან, თამამად შემოიტანა და დანერგა მწერლობის ენაში ხალხური ფორმები, უფრო ტევადი, ფართო მოცულობისა და მოქნილი გახადა იგი. "ვეფხისტყაოსნის" ავტორიტეტის დიდი გავლენის შედეგია ის, რომ მომდევნო საუკუნეების /"ალორძინების ხანის"/ მწერლებმა ფართოდ და გაბედულად გაუღეს კარი წიგნის ენაში მაცოცხლებელ ხალხურ ნაკადს და მასზე დაამყარეს ქართული ენის განვითარება".[3]

3. ძველი ქართული საliტერატურო ენა /V-XI სს/ დროთა განმავლობაში საგრძნობლად დაშორდა თავის მაგისს - საერთო-სახალხო სასაუბრო ენას: "სამწერლობო ენა საეკლესიო მწერლობის ენა გახდა და საეკლესიო სფეროს მოთხოვნებს უპასუხებდა. გარდა ამისა, საერთო-სახალხო ენის ბრუნვითი წყობა წელა, მავრამ თანდათანობით იცვლებოდა, სამწერლობო ძველ ქართულს კი ბევრად შემუშავებული ნორმები ჰქონდა, მტკიცედ ჩამოყალიბებული საliტერატურო ენის შესაფერი და ნაკლებ ცვალებადი".[4] ძველი ქართული საliტერატურო ენა გულმო-

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, წინასიტყვაობა, ტომი, ტ. I, გვ. 008.
2. ვ. ფ ო ფ ხ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის საკითხები, გვ. 23.
3. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისადმი, გვ. 12-13.
4. ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ი.ბ. სტალინის მოძღვრება საერთო-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ეროვნული ქართული საliტერატურო ენის საკითხები, გვ. 501.

დგინედ უბმავდა კარს იმ ფონეტიკურ ცვლილებებს, რომლებიც საერთო-სახალხო ენის ლექსიკურ შემადგენლობასა და გრამატიკულ წყობაში ხდებოდა. "ქართული ენა აჩჩევანის წინაშე აღმოჩნდა: ან საliტერატურო ენის ფავლენის ქვეშ უნდა მოექცია ბეპირმეფფვლილებიდი ენა, ან პირიქით, ბეპირმეფფვლილებიდი ენის ახალი ნორმების მიხედვით ფადაეხალისებინა საliტერატურო ენა. პირველი გზით სვლა მაშინ შეუძლებელი იყო. ენა მეორე გზას დაადგა, როგორც კი ცოცხალ, ბეპირმეფფვლილებიდ ენას ამისი საშუალება მიეცა, იგი მძლავრ ნაკადად შემოიჭრა საliტერატურო ენაში".[1] მეტად საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ამ პროცესის დასაწყისი ფონეტიკურ დასტურებს ფვით ძველი ქართული ენის ისეთ მნიშვნელოვან ძეგლში, როგორიცაა გ. მ ო ა ბ ა ნ ი ლ ი ს /1009-1065/ "ცხოვრებაჲ იოვანესი და ეფთჳმესი": "გ. მოაბანელის ხიზაელების ენის თავისებურებათა განხილვა გვიჩვენებს, რომ ქართული საliტერატურო ენაში დაწყებულია შემობრუნება ძველი ქართულიდან ახალი ქართულისაკენ... კლასიკური ქართულის ძეგლებზე აღზრდილი, ის /გ.მოაბანელი - რ.ბ./ ცდილობს ძველი ქართული საliტერატურო ქართულის უკანასკნელი პერიოდის /IX-X სს/ ნორმების მიხედვით წერის, მაგრამ ვერ ახერხებს თავი დაახწიოს ცოცხალი ენის ძლიერ გავლენას. ეს გავლენა თავს იჩენს ყველგან: ფონეტიკურ საკითხებში, სახელთა ბრუნებასა და ზმნის უღლებაში, სიტყვაწარმოებასა და სიტყვების შერჩევაში; ერთი სიტყვით, ძეგლიდან ჩანს, რომ ქართული საliტერატურო ენა შემდგარია ახალ ფაზაზე... "ცხოვრებაჲ იოვანესი და ეფთჳმესი" უეჭველად საშუალი ქართულის დასაწყისი პერიოდის ნიშნებს ატარებს".[2]

ძველი ქართული საliტერატურო ენისაკენ განსხვავებით, საშუალმა ქართულმა გზა აიღო საერთო-სახალხო, ცოცხალ სასაუბრო ენისაკენ, მან ფართო გასაქანი მისცა საერთო-სახალხო ენის წიაღში მოხვედრ იმ ცვლილებებსა და

---

1. ფ. ე ლ ბ ე ლ ი ძ ე ი, ქართული საliტერატურო ენის საფეხურებიდან, ტისკარი, №2, 1966, გვ. 125.

2. ა. შ ა ნ ი ძ ე, გიორგი მოაბანელის ენა იოვანეს და ეფთჳმეს ცხოვრების მიხედვით: გიორგი მ ო ა ბ ა ნ ე ლ ი, "ცხოვრებაჲ იოვანესი და ეფთჳმესი", გამოსაცემად დაამზადა ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, თბილისი, 1946, გვ. 81-82.

სიახლეებს, რომლებსაც ერეკლე უკვიდა ქვეყნის ძველი ქართული საეკლესიო-საეროენა: "მეთორმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეების ქართული საეკლესიო-საეროენის ძირითადი გამმსაზღვრელი ნიშანი ხალხურობაა".[1]

4. როგორც ცნობილია, "ძველი საეკლესიო-საეროენა ქართული შეიქმნა ისტორიული ქართლის მეფეთაგან ეროვნული საფუძველზე",[2] მაგრამ დროთა განმავლობაში იგი თანდათანობით დაშორდა თავის ფუძე-დიალექტს როგორც ფონეტიკური წყობისათვის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებით, ისე ლექსიკური შემადგენლობის მხრივ. ძველი ქართული საეკლესიო-საეროენა ინდივიდუალურად ეკიდებოდა სხვა დიალექტების მონაცემებსაც: "თავისი მკაცრად შეზღუდული ლიტერატურული ნორმების გამო იგი კარს უღებდა მთელი რიგი დიალექტური ნეოლოგიზმების ასათვისებლად".[3]

საშუალი საეკლესიო-საეროენა კი, პირიქით, ძლიერ უახლოვდება დიალექტებს. იგი გზას იკაფავს საორიენტაციოდ ახალი დიალექტების ირჩევით, აღმოსავლეთ საქართველოს მარის კილოებისაკენ გეზის აღებით: "ძველი ქართული ლექსიკისა და მორფოლოგიურ-სინტაქსური სისტემის შეცვლა ამ ახალ დიალექტურ სინამდვილესთან, საეკლესიო-საეროენის გადაყვანა ახალ ლიანდაგზე, ესაა პროცესი ახალი / ~~ენის~~ საშუალი - დ.ტ./ ქართული ჩამოყალიბებისა".[4] "ახალი ქართული საეკლესიო-საეროენა მიღებულია ძველი ქართულის გადამუშავების შედეგად ქართლ-კახეთის ცოცხალი მეფეთაგან".[5]

XII-XVIII სს ქართული საეკლესიო-საეროენის შემდგომ განვითარებაში აქტიურად მონაწილეობენ სხვა დიალექტებიც: "მწიგნობრობა ისე ფართოდ და შეუზღუდავად ვრცელდებოდა სხვა კუთხეებშიც და კულტურის ცენტრები ისე მოფენილ იყო, რომ საფანადო კუთხეებიდან მძლავრად შემოიჭრა ახალი ნაკადი, რა-

---

1. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დავით გურამიშვილის ენა: ენა და ლიტერატურა, გვ. 67. შდრ.: ივ. ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, იქვე. სტალინის მოძღვრება საერო-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული საეკლესიო-საეროენის საკითხები, გვ. 502.
2. ანრ. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1952, გვ. 115.
3. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 4.
4. ანრ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტოლოგიის საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", ენიმკის მოამბე, ტ.III, 1938, გვ. 227. შდრ. ივ.ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, იქვე. სტალინის მოძღვრება საერო-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული საეკლესიო-საეროენის საკითხები, გვ. 502.
5. ანრ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ილია ყავსაძე ენის შესახებ, თბილისი, 1938, გვ.3.

ბედაც, ეფუძნა, ლიტერატურის ენა უარს არ აცხადებდა და ბევრ შემთხვევაში კიდეც იდებდა მას".[1]

სწორედ ამ უკიდობელი ფაქტი არის განპირობებული XII-XVIII სს ქართული საერო-საკანონმდებლო ენის კიდევ ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი: საშუალი ქართული ენის შედგენილობაში დიდი ადგილი უჭირავს სხვადასხვა დიალექტიდან მომდინარე ფონეტიკურ მოვლენებს, გრამატიკულ ფორმებსა და ლექსიკურ ერთეულებს.

5. საშუალი ქართული საერო-საკანონმდებლო ენის ერთ-ერთ ნიშანდობლივ მოვლენად შეგვიძლია მივიჩნიოთ ავრეთვე სიტყვათა სესხების ხანგრძლივი და საკმაოდ ძლიერი პროცესი: "ამ პერიოდის ენას უხდებოდა ინტენსიური ურთიერთობა სხვადასხვა ოჯახის ენებთან /ბერძული, ებრო-არამული, არაბული, ბერძნული/, რაც ბევრის კვალს აჩნევს ქართული ლექსიკის განვითარებას".[2]

დადგენილია, რომ XI-XII საუკუნეებიდან ქართული საერო-საკანონმდებლო ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში მნიშვნელოვან ადგილს იქერს აღმოსავლური ენებიდან, მათ შორის არაბულიდან, ნასესხები სიტყვები და გამოთქმები: "ამ დროს /XI-XII სს - დ.ბ./ არაბული სიტყვები უკვე ფართოდ იხმარებენ სხვა ტიპი, სპარსული და ბერძული ტიპი ქართულში შემოსვლას".[3]

აღმოსავლური ენებიდან სიტყვათა სესხების ეს პროცესი საუკუნეების მანძილზე გრძელდებოდა და საშუალი ქართული საერო-საკანონმდებლო ენის უკანასკნელ პერიოდში /XVII-XVIII სს/ მან განსაკუთრებული სიძლიერით მოიკიდა ფეხი.

6. უდავო ფაქტია, რომ "ძველი ქართული და ახალი /ალბ. საშუალი - დ.ბ./ ქართული წარმოადგენს ს ა ე რ თ ო ე ნ ო ბ რ ი ვ ი ს ა ფ უ ძ ვ ლ ი ს ვარიანტებს და არა ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა ს ა ფ უ ძ ვ ლ ს";[4] ახალი

---

1. იხ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 21-22.
2. იქვე, გვ. VIII; შრ.: გვ. 379-380.
3. ბ. ბ ე რ ე თ ე ლ ი, სპარსული ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის, ოსუ სამეცნიერო სესიათა მიხსენებების კრებული, თბილისი, 1947, გვ. 38. შრ.: Н.М в р р, Древнегрузинские одописцы, ТИР, IV, С.Петербург, 1902; ბ. ა ბ ერ ტ ნ ი ჯ ა შ ვ ი ლ ი, არაბული სიტყვების სპარსული ტიპი შემოსვლის შესახებ ქართულში, ოსუ შრომები, ტ. 105, 1965.
4. ალბ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, გვ. 27.

/ ულუფ. სამუალი - დ.ტ./ ქართული ენა ძველი ქართულის შემდგომი განვითარებაა:"[1] ამიტომ ბუნებრივია, რომ სამუალი ქართული სალიტერატურო ენის წარმოქმნა და დამკვიდრება სრულიადაც არ წიშნავდა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციების ხელოვნური უარყოფასა და უკუგდებას.

სამუალმა ქართულმა სალიტერატურო ენამ შემკვიდრეობით მიიღო და ნაწილობრივ შეინარჩუნა ძველი ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი ნიშნებიც, მაგრამ ამასთან ერთად ფართოდ გაუღო კარი საერთო-სახალხო, ცოცხალი სასაუბრო ენიდან და დიალექტებიდან მომდინარე ლექსიკურ-ტრამატიკულ ნეოლოგიზმებს, აბზორბირებულ ენებიდან სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა გზით. ნასესხებ სიტყვებსა და გამოთქმებს.

ყოველივე ამან გამოიწვია ის, რომ XII-XVIII სს სალიტერატურო ენა გახდა ნარევი, მრავალფეროვანი და არამონოლითური: "ძველი სალიტერატურო ენის მკაცრი ნორმები დაირღვა, ახალი ნორმები კი ძნელად მკვიდრდებოდა. სალიტერატურო ენა ალარ იყო ძველი ქართულის მსგავსად ნორმატიზებული, მისთვის დამახასიათებელი გახდა ფორმათა მრავალფეროვნება და ნაირნაირობა. მას მოკლდა ის დახვეწილობა, რაც ძველი სალიტერატურო ენისათვის იყო ნიშანდობლივი. სალიტერატურო ენაში სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი ძირითადი ნიშანი შესუსტდა და იგი დიალექტს დაუახლოვდა";[2] "რამდენადაც წიგნის ენა, ნებისმიერ უნებლიე, გარკვეული კუთხის სასაუბრო ენის თავისებურებებს ასახავდა, ამდენად, ეტყობა, მწერლობის ძეგლებში, რა ხასიათისაც უნდა ყოფილიყო იგი, თავი იჩინეს ცოცხალი, განვითარებაში მყოფი მეტყველების თავისებურებებმა, ოღონდ ისე, რომ არ გაწყვეტილა კავშირი ძველ ტრადიციასთან. მეორე მხრივ, შენიშნულია, რომ ყოველ გარკვეულ ეპოქას და ლიტერატურულ სკოლას თავისი სტი-

---

1. ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის მოკლე სკოლა, გვ.21.
2. ივ. ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ი.ჭავჭავაძე და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, ოსე მრევლები, ტ. 69, თბილისი, 1958, გვ. 49. შდრ.: ბ ი ს ი ნ ე ე, ილია ჭავჭავაძისეული და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა, ლიტერატურული გაზეთი, №40, 7.X, 1955; ბ ი ს ი ნ ე ე, ი.ტ. ს ტ ა ლ ი ნ ი ს მოძღვრება საერთო-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, გვ. 502.

ლი აქვს გრაფიკასა და ორთოგრაფიაში. ამიტომაც აიხსნება ის თავისებური სიჭრელე, რასაც ასე უხვად გვაწვდის XII-XVIII სს ქართული ენის სხვადასხვა ძეგლი როგორც გრამატიკასა და ფონეტიკაში, ასევე ლექსიკასა და გრაფიკა-ორთოგრაფიაში".[1]

ამრიგად, გრამატიკული ფორმათა წაიოწაირობა, ლექსიკური შემადგენლობის სიჭრელე, სამწერლო ენის წარეობა და არამიზანმიმართულობა საშუალი ქართული საალიტერატურო ენის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია.

§ 3. XVII-XVIII საუკუნეების, ე.ი. იმ პერიოდის საალიტერატურო ენა, როდესაც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა სულხან-საბა ორბელიანი, "არსებითად... წინა ხანის, XII-XIV სს მწერლობის ენის ფესვებია შემცველია",[2] მაგრამ სპეციალურ ლიტერატურაში ხაზგასმითაა აღნიშნული ისიც, რომ "მწერლობის ენა XII-XVIII სს... არაა მთელად ამ ექვსი საუკუნის განმავლობაში ერთგვაროვანი, სხვადასხვაა დავით აღმაშენებლის სიკვდილისა და ანდერძების, აბუსერის ძე ტბელისა და ბასილი ეპოს მოძღვარის ხიტყვებია ან "ქართლის ცხოვრებაში" შემავალი ნუსხების ენა, ერთი მხრივ, და სულხან-საბა ორბელიანის, პაპუნა ორბელიანის, სეხნია ჩხეიძის ისტორიული ხიტყვებისა და დავით გურამიშვილის პოეზიის ენა, მეორე მხრივ."[3]

ამ პერიოდის /XVII-XVIII სს/ ქართული საალიტერატურო ენის ს პ ე ც ი ფ ი კ უ რ ი ე ნ ო ბ რ ი ვ ი ნ ი შ ნ ე ბ ი ჯერჯერობით ს რ უ ლ ყ ო ფ ი ლ ა დ შესწავლილი და დადგენილი არაა, მოგვეპოვება მხოლოდ ზოგადი ხასიათის დაკვირვებანი და შენიშვნები, რომელთა ძირითადი შინაარსის გადმოცემასაც ქვემოთ შევეცდებით.

---

1. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 41. შდრ.: იქვე, გვ. 13-14; 27; ან. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 87; ფ. ე ლ ი ო ზ ი ვ ი ლ ი, ახალი საალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 15.
2. ვ. ფ ო ფ ხ უ რ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 23.
3. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 36.

1. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ XVII-XVIII სს ქართული საერო-ლიტერატურო ენა მაქსიმალურადაა დაახლოებული საერო-სახალხო ენას, ხალხურ მეტყველებას. ფარდა მასშტაბით მიმდინარეობს საშუალო ენის დემოკრატიზაციის, გახალხურების პროცესი.

დავიმოწმოთ სათანადო ადგილები ქართველ ენათმეცნიერთა გამოკვლევებიდან:

"თუ საერო ლიტერატურის კლასიკური პერიოდის ძეგლების /"ვეფხისტყაოსნის", "ვისრამიანის", "აბირან-დარეჯანიანის"/ ენას ე.წ. აღორძინების ხანის საერო-ლიტერატურო ძეგლების ენას შევადარებთ, დავრწმუნდებით, რომ მწერლობაში საბოლოდ გზას იკაფავს საერთოეროვნული ენის სტრუქტურული ელემენტები და მრავალსაუკუნოვანი ქართული საშუალო ენა გადადგა დემოკრატიზაციის გზას".[1]

"ის ენა, - წერს ივ. ჯ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, - რომელიც ნიმუშები, ერთი მხრივ, ამ საუკუნის საქმიან - საკანცელარიო ანუ მდივან-მწიგნობრული სტილში გამოყენია, ხოლო, მეორე მხრივ, დავით გურამიშვილის პოეზიაშია წარმოდგენილი, მაქსიმალურადაა დაახლოებული საერო-სახალხო ენას და არსებითად იგივეა თავისი ტრადიციული წყობისა და ლექსიკური ფონდის მხრივ".[2]

არ. ტ ა ბ ლ ი ნ ო ვ ი ს აზრით, "წინა პერიოდის საერო მწერლობის სხვა ძეგლებისაგან განსხვავებით, ჩუსუდანიანი, სიბრძნე სიცოცხლისა, ფილოსოფიანი და ეიმუნაგ პირველის, არჩილის, ეიმუნაგ მეორის, დ.გურამიშვილის თხზულებები თავისებურია რიგრიგ შინაარსობრივი მრავალფეროვნებით, ისე ენობრივადაც. ამ ძეგლების ენა უფრო ახლოსაა ხალხურ-სასაუბრო მეტყველებასთან".[3]

---

1. შ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დავით გურამიშვილის ენა, გვ. 67. შდრ.: ი ს ი ვ ე მწერლის ენა, თბილისი, 1957, გვ. 168-169.
2. ივ. ჯ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ი.ბ. ს ტ ა ლ ი ნ ი ს მოძღვრება საერთო-სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული ლიტერატურული ენის საკითხები, გვ. 504.
3. არ. ტ ა ბ ლ ი ნ ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, იქვე, ტ. VI, 1954, გვ. 87. შდრ.: იქვე, გვ. 90.

2. საკითხავია ენის მაქსიმალურად დაახლოებამ საერთო-სახალხო, ტოლ-ფასა სასაუბრო ენასთან. ამავისა მხრივ გამოიცვალა დიალექტიზმების მოყარება სამწერლო ენაში: "დიალექტური ფორმების უხვად შემოჭრა საკითხავია ენაში საკითხავია ენის ტოლფასი სასაუბრო მეტყველებასთან დაახლოების, მისი გა-ხალხურების პროცესის პუნქტირი, მასთან მიუკიბელი შედეგი იყო";[1] "რუსუ-დანიანის", "სიბრძნე სიცრუისაგ", "ოიმსანიანის", ოეიმურაზ პირველის, არჩი-ლის, ოეიმურაზ მეორის ენაში ძირითადად იძლევა ძველი ქართული საეკლესიო დოგმატური ტრადიციები და ქართულ-ეროვნული მეტყველების საფუძველზე ფართო გზა აქვს გახსნილი დიალექტების მასალას".[2]

3. XVII-XVIII ს მხატვრულ ლიტერატურაში სხვადასხვა დიალექტური ჯგუფ-ებიდან მომდინარე მეტალური წარმოშობისანი ნაკადი "ამავისებულ დიოს ასეთმა მრავ-ალსაუკუნოვანი ტრადიციის მქონე ლიტერატურული ენის ნორმატიზაციას".[3]

დიალექტური ფორმების მოყარებისაგან ამავის დასაცავად და სამწერლო ენის მინიმალურობის აღსადგენად XVII-XVIII ს ქართულ საკითხავია ენაში შეინიშნება საკმაოდ ძლიერი მისწრაფება ლიტერატურაში გამოყენებულ ფორმათა არქაიზაციისაკენ: "მეჩვიდმეტე-მეთვრამეტე საუკუნეების მწერლობაში ამის /დიალექტიზმების მოყარების - დ.ბ./ საწინააღმდეგო ტენდენციამ იჩინა თა-ვი: შეუშნიდეთ საკითხავია ენა, მაქსიმალურად ამავისუფალი დიალექტური ფორმებისაგან, თუნდაც საერთო დიალექტებიდან მომდინარე ფორმებისაგან. ამის ერთ-ერთ საშუალებად, ამ მიზნის მისაღწევ ერთ-ერთ გზად საკითხავია ენაში ხმარებული ფორმათა ერთგვარი არქაიზაცია იქნა მიჩნეული. ეს არ ნიშნავ-და ძველი ქართულის აღდგენას ამავის უფლებებში, ეს შეუძლებელიც იყო. ამი-

---

1. ივ. ჯ ი ბ ლ ი ნ ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის: სულ-ხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, ოსუ გამომცემლობა, თბილისი, 1959, გვ. 31.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ენა და ლიტერატურა, გვ. 67.
3. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, მწერლის ენა, გვ. 168.

სავალი ის ენა უნდა ყოფილიყო, რომელიც მეთექვსმეტე-მეჩვიდმეტე საუკუნეების საერო მწერლობის ძეგლებშია წარმოდგენილი, მაგრამ ეს ენა უნდა გამდიდრებულიყო ამაკარა დიალექტური ფორმებისაგან და ამ გზით მას უფრო მეტად ერთიანი ნორმები შეექმნოდა. ამ მიზნითვე უნდა ფართოდ ყოფილიყო გამოყენებული ძველი ქართული მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა".[1]

4. აღორძინების ხანის ქართული საალიტერატურო ენის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დამახასიათებელი მოვლენაა აგრეთვე უხვად ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ ნასესხობათა მოძღვრება სამწერლო ენაში: "სპარსული და თურქული ენებიდან მიმდინარე სიტყვებით და გამოთქმებით ივსებოდა ქართული ლექსიკონი; ხშირად ისეთი სიტყვებიც ინერგებოდა, რომელთა ეквივალენტი ჩვენს ენას კარგა ხანია ჰქონდა. ეს გარემოება შესაბამის ქართულ სიტყვებს გაქრობას და სამუდამო გაქრობას უქადდა, ქართულ საალიტერატურო ენას რომ არ ჰქონოდა დიდი ტრადიცია და მონაგები წინააღმდეგობა არ გაეწია ისეთი უხვიური ლექსიკური ელემენტებისადმი, რომლებიც ანაგვიანებდნენ ენას და რომელთა დანერგვას ქართული ენის მდიდარი ლექსიკონი არ მოითხოვდა".[2]

5. სამუალი ქართული საალიტერატურო ენის უკანასკნელ პერიოდში გამოკვეთილი იჩინა თავი სხვადასხვა ენობრივი სფეროს თანაარსებობამაც: "აღორძინების ხანის საალიტერატურო ენის საერთო სტრუქტურაში ერთმანეთის გვერდით არსებობენ ურთიერთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ენობრივი სფეროები. საეკლესიო ენის ტრადიციები, ანტიკური ენით დანერგილი სამეცნიერო ხასიათისანი, ხალხურ მეტყველებასთან დაახლოებული ლიტერატურული ნაწარმოებები, ე.წ. სამუფოების ენა /რომელიც თავისებურ ადგილს იკავებს იმდროინდელ მწიგნობრულ ენაში/, - ყოველივე ეს ხელს უწყობდა სფეროების აღრე-

---

1. ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 32. შდრ.: შ. ძიძიგური, ქართული ენა და ლიტერატურა, გვ. 67; ივ. ყავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 13.

2. შ. ძიძიგური, მწერლის ენა, გვ. 169. შდრ.: ვ. თოფურია, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის, კომ. აღმრეთისათვის, №10, 1959, გვ. 65.

ვას და ერთიანი საკულტურო ენის წარმოქმნის რეალობას".[1]

6. სპეციალურ ლიტერატურაში ასევე თუ ისევ განსხვავებული მოსაზრებებია გამოთქმული XVII-XVIII სს სამწერლო ენის ადგილს შ ე ს ა ხ ებ ქართული საკულტურო ენის განვითარების ისტორიაში:

"ახალი საკულტურო ქართული ენა, -წერს არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, - ჩაისახა XII საუკუნის საერო პოეზიაში /შ. რ უ ს თ ა ვ ე ლ ი, მ ე ხ ო ტ ბ ე ბ ი/. მ ე თ ვ რ ა მ ე ტ ე საუკუნეში მისი ჩამოყალიბება უკვე დამთავრებულია /ს ა ბ ა ს "მოგზაურობა", დ. ბ უ რ ა მ ი შ ვ ი ლ ი/."[2]

"ახალი ქართული საკულტურო ენის საბოლოო ჩამოყალიბება არსებითად მე-17 საუკუნის პოლოსა და მე-18 საუკუნეში დამთავრდა".[3]

ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ი ს აზრით, XVIII საუკუნისათვის დამთავრდა "ა ხ ა ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ჩ ა მ ო ყ ა ლ ი ბ ებ ი ს ა თ ვ ი ს მ ო ს ა მ ზ ა დ ებ ე ლ ი პ რ ო ც ე ს ი /ხაზი ჩვენია - დ.ბ./... XII-XVIII სს ენა ეს თანამედროვე ქართულის წინადგომა".[4]

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი დ.კურციკიძეს "დავითიანს" /XVIII ს/ ა ხ ა ლ ი ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო ე ნ ი ს ა დ რ ი ნ დ ე ლ ი პ ე რ ი ო დ ი ს წიმუშად მიიჩნევს: "დ.კურციკიძეს უკრწესინვალესი ნაწარმოები "დავითიანი" დაფუძნებულია ქართული საერო-სახალხო ენის ძირითად სტრუქტურულ თავისებურებებზე, იგი არსებითად ა ხ ა ლ ი ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო ენის ა დ რ ი ნ დ ე ლ ი პ ე რ ი ო დ ი ს /ხაზი ჩვენია - დ.ბ./ ყველაზე დასრულებული და სრულფასოვნად სახეობას წარმოადგენს".[5]

---

1. შ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, მწერლის ენა, გვ. 169-170. შდრ.: ივ. ბ ე ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, დ.კურციკიძეული და ახალი ქართული საკულტურო ენა, ლიტერატურული კაკბეი, №40, 7.X, 1955.
2. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, წიწასტოლოგია, ტომი, ტ.I, გვ. 008; შდრ.: ბ ი ს ი ვ ე, ახალი ქართული საკულტურო ენის წარმოქმნისათვის, იქვე, გვ. 019.
3. ივ. ბ ე ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 31. შდრ.: ბ ი ს ი ვ ე, ი.ქავქავაძე და ახალი ქართული საკულტურო ენა, ფსუ შრომები, ტ.69, 1959, გვ. 49.
4. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 36.
5. შ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ენა და ლიტერატურა, გვ. 68.

ამიტ ეამიავრეტი საშუალი ქართველისა და, კერძოდ, სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის პერიოდის /XVII-XVIII სს/ ქართული საეკლესიო ენის ნიშან-ფისებაზეა მიტადმიმოხილვას. ეს მოკლე ისტორიული ექსკურსი დახმარებას გაგვიწევს, რომ, ერთი მხრივ, უკეთ გავერკვეთ სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრულ მხწველებაზეა ენის ფავისებურებებში, ხოლო, მეორე მხრივ, წათელი წარმოდგენა ვიქონიოთ იმ დიდ ღვაწლსა და დამსახურებაზე, რომელიც სულხან-საბას მიუძღვის ქართული საეკლესიო ენის გაფვითარების ისტორიაში.

მ ო კ ლ ე ც ნ ო ბ ე ბ ი ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ს წ ა ნ ა რ მ ო ე ბ ი ა ს ა ა ნ ა ლ ი ზ ი ფ ე ვ ე ბ ი ს შ ე ს ა ხ ე ბ

§ 4. ფემასთან დაკავშირებული საკითხების შესწავლის დრის საანალიზოდ ვიყენებდით მხატვრულ წარმოებას იმ ტექსტებს, რომლებიც დაბეჭდილია სულხან-საბა ორბელიანის ხხზველებაზეა ოთხტომეულში.[1] ამ გამოცემის სარედაქციო კოლეგიის წევრებია: ირ. ა ბ ა შ ი ძ ე, ილ. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ვ. ფ ი ნ დ ო ა, კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე და ა.შ ა ნ ი ძ ე. როგორც გამოცემლობა გვაუწყებს, "გამოცემას აქვს მეცნიერული ხასიათი, იგი ემყარება ყველა ხელნაწერ პირველწყაროს".[2]

გარდა ზემოთ აღნიშნული ტექსტებისა, გაცალკევებულ მივებარაგდით ხელნაწერებსაც და ადრინდელ ბეჭდურ გამოცემებსაც.[3]

§ 5. "სიბრძნე სიცრუისა" დაბეჭდილია ოთხტომეულის I ტომში /გვ. 7-150/. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთო

---

1. ოთხტომეულის 1 ტომი გამოვიდა 1959წ., II_1 და II_2 - 1962წ. III_1 - 1963წ., IV_1 - 1965 წ. IV_2- 1966წ.
2. სულხან-საბა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ხხზველებანი, ტ. I, თბილისი, 1959.
3. დაბეჭდილებიდან ცნობები ს.-ს. ორბელიანის ხხზველებაზეა ხელნაწერებისა და ადრინდელი გამოცემების შესახებ წარმოდგენილია მ. ჯ ი ფ ა უ ლ ი ს ნაშრომში "ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ანოტირებული ბიბლიოგრაფია /1658-1958 წწ./, თბილისი, 1960, გვ. 7-41.

სუბანეიშვილმა. ლექსიკონი შეადგინეს ბ. საბაშვილმა, მ. ყაბაშვილმა და პ. გაჩეჩილაძემ /გვ. 317-361/. რედაქტორია გ. ლეონიძე.

"სიბრძნე სიცრუისა" ავტოგრაფული ხელნაწერის ჩვენამდე არ მოუღწევია. ეს ტექსტი ძირითადად ემყარება მე-18 საუკუნის ექვს ფარიზიან ხელნაწერს. ესენია: Q 744/β3047 /ლიტერა A /, A 1166 /ლიტ. B /, H 180 /ლიტ. E /, A 860 /ლიტ. C /, ვ.ი. ლ ე ო ნ ი ს სახელობის სსრკ მიბლიოთეკის ხელნაწერი M 4 /ლიტ. Д / და β 1528 /ლიტ. F /.[1]

გარდა სულხან-საბა ორბელიანის მხგულებაისა პირველ ტომში დაბეჭდილი ტექსტისა /1959 წ./, არსებობს "სიბრძნე სიცრუის" კიდევ რამდენიმე სრული გამოცემა: დ. ჩუბინაშვილისა /1849/, პ. უმიკაშვილისა /1871, 1881/, ნ. მოვარელიშვილისა /1892, 1903/, გ. ლეონიძისა /1928/ და ს. ინრდანიშვილისა /1957/.

მოგვეპოვება "სიბრძნე სიცრუის" ფარგმანები მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზე.[2] "იგავ-არაკთა შინაარსობრივი ტიპებიდან, - წერს კ. კეკელიძე, - სენტენცია - აფორიზმების სიუხვით "სიბრძნე სიცრუისა" იგავარაკული ჟანრის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია არა მარტო ქართული, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის მასშტაბითაც, ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ ის დღეს სხვა ენებზეცაა ცნობილი; არსებობს მისი შემდეგი ფარგმანები: რუსული აკადემიისა - Книга мудрости и лжи, 1878წ. ეს რედაქცია გამოქვეყნდა ფარიზში 1939წ.

---

1. ცნობები ამ ხელნაწერთა შესახებ დართული აქვს სულიან-საბა ორბელიანის მხგულებაისა I ტომს /ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, შენიშვნები და ვარიანტები: ს.-ს. ორბელიანი, მხგულებანი, ტ. I, გვ. 253-280/.
2. მ. ჯ ი ფ ა ო ვ ი, ს უ ლ ხ ა ნ-ს ა ბ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ანოტირებული ბიბლიოგრაფია /1658-1958 წწ./ გვ. 42-45.

ს. ორბელიშვილისა და ი.ციცისკიანოვის მიერ. მეორე რუსული თარგმანი შესრულებულია ე.ლიფშიცის მიერ /О мудрости вымысла, Москва, 1948,1951гг./.1 ინგლისური თარგმანი ეკუთვნის ო. უ ო ტ ერ ს The book of Wisdom and Lies, ლონდონი, 1894/, გერმანული - მ. ბუბერს Die Weisheit der Lüge, ბერლინი, 1923/, ნაწილობრივი თარგმანი ჟ. მეზიესი არსებობს ფრანგული ენაზეც /1885 წ./. უკანასკნელ წლებში თხზულება ითარგმნა უნგრულ, უკრაინულ, სომხურ, პოლონურ და ჩეხურ ენებზე".2

ზ ნ. სულხან-საბა ორბელიანის მეორე ნაწარმოებიც "მოგზაურობა ევროპაში" დაბეჭდილია ოთხტომეულის I ტომში /გვ. 151-245/. ტექსტი ქართულად მოამზადა, ვარიანტები, საძიებელი და შენიშვნები დაურთო ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ე მ. ტექსტს თან ახლავს ბ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი ს, მ. ყ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი ს და პ. ტ ა ჩ ე ჩ ი ლ ა ძ ი ს მიერ შედგენილი ლექსიკონი.

ჩვენამდე არც ამ ნაწარმოების ავტოგრაფული ხელნაწერის მიუღწევია. "სულხან-საბა ორბელიანის მოგზაურობის წინამდებარე ტექსტი, - წერს ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ე, - ითვალისწინებს 6 ხელნაწერს. ეს წიგნი ქართულად /1940 წ./ დაიბეჭდა სიფლინ ი ო ნ ტ ო ნ ი ს ხელით ჭეშმარიტ ორი ხელნაწერი /ხელნაწერია ინსტიტუტის H -759; H -97/, ჩვენ შესაძლებლობა მოგვეცა გავეცნოთ კიდევ დამატებით 4 სხვა ხელნაწერს. ესენია: 1. ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის N271, 2. ლენინგრადის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის H-69 /ჩვენს განკარგულებაში იყო ხელნაწერის ფოტოასლი/; 3. სალარიძეების სახ. არქივის ქართული ხელნაწერთა ფონდის N1; 4. აკად. ციურჩი ლონდონის მიერ გადმოცემული ხელნაწერი, რომელიც ორბელიანის ოჯახიდანაა გამოსული. ის ჩკუთვნებია ერთ დროს სარდარ დავით ორბელიანს... ახალმა ხელნაწერებმა მოგვცა საშუალება გავესწორებინა აქამდე არსებული ტექსტის /1940 წ./ ორთოგრაფიამდე წაკითხვა".3

---

1. ეს თარგმანი გამოიცა ავტორეფ 1960 წ.: Сулхан-Саба Орбелиани, Мудрость вымысла, перевод с грузинского Б. Г о т о б е р и д з е, под редакцией Г.Н. Л е о н и д з е и Е.Г.Л у н д б е р г а ,Тбилиси,1960.
2. ა. ბ ე ნ ი ა ნ ი ,ს ულ ხ ან-საბა ორბელიანი: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.II, თბილისი, 1966, გვ. 463.
3. ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ე, მოგზაურობის ტექსტისათვის: ს.ს. ორბელიანი, თხზულებანი, ტ. I, გვ. 311.

"ევროპაში მოგზაურობის" ტექსტი პირველად დაიბეჭდა ჟურნ. "ცისკარში" /1852, № 1, გვ. 1-16; №2, გვ. 17-31; №3, გვ. 32-65; №4, გვ. 45-81/. შეორედ გამოსცა ს. ორბელიანმა /1940 წ./.[1] ოხტოლეულის I ტომში დაბეჭდილი ტექსტი /1959 წ./ რიგით მესამე გამოცემაა. 1969 წ. გამოქვეყნდა "ევროპაში მოგზაურობის" რუსული თარგმანიც, შესრულებული ფ. ფავლოვაძის მიერ.[2]

§ 7. "სიბრძნე სიცრუის" უკანასკნელი ბეჭდური გამოცემის აკვარეიანობის შესახებ საყურადღებო მოსაზრებები აქვს გამოთქმული შ. ჩიჯავაძეს.[3] ძველის წინანდელი გამოცემების, ძირითადი ხელნაწერებისა და სხვა მასალების შესწავლა-გამოყენების საფუძველზე იგი მიგან

ღონე არ მქონია, კარგად მ ი ვ ე ყ რ ნ ე ნ /უ.ი. - მ ი ვ ე ყ რ ე ნ, იქვე, გვ. 335/: ს. 100, 33.

რა აქიმმან მ ი ს ი შ ვ ი ლ ი /უ.ი. - ი ლ ი ჭ ა ბ უ კ ი, იქვე, გვ. 336/ ძელზე დაკიდებული წახა, ჰქმნა ტრძნება: ს. 109,20.

შუადღისას დ ა ი ძ ა ხ ა კ ა ლ ი /უ.ი. - დ ა ა ძ ა ხ ა კ ა ლ ი, იქვე, გვ. 340/ და ილი ფლური უქადა: ს. 103,11;

მრავალი სცეს ფავი გაუგებეს და გააძევეს /უ.ი. - გ ა ა ძ ე ს, იქვე, გვ. 342/: ს. 138,1.

ავდეგ მაშვრალი, ბღვის ღელვისაგან დ ა ღ ღ ი ლ ი /უ.ი. - დ ა ვ ღ ი ლ ი IV დ ა ხ ღ ი ლ ი, იქვე, გვ. 346/: ს. 94,2.

ყოველ"მამის მონაგები სრულებით გ ა ნ ტ ა ა გ ტ ი /უ.ი. - გ ა ნ ტ ა ა გ ი/: ს. 50,15.

მუნვე წამალი შ ე ვ ა გ ე ბ ე /უ.ი. - შ ე ვ ა გ ბ ე, იქვე, გვ. 358/, რა ფავი მოჰყვეთეს მას კაცს, იგი წამალი ყოას ჩაეასხი: ს. 97,8.

ჩემოდენი ჭირი, ლხინი, უცხო ოემი, საკვირველი საქმენი არავის უ ნ ა ხ ა ვ ან /უ.ი. - უ ნ ა ხ ვ ა ნ, მე-2 წაბრ., გვ. 286/: ს. 83,9.

ესოდენი ვის ექნება ეს ნ ე ფ ი ს /უ.ი. - ე ს ე ნ ფ ი ს, იქვე, გვ. 291/ ნიგის ფასი ოდოოსო: ს. 146,2.

ხუთნი ამხანაგნი იდგნენ და ბევრს კაცს ა გ ი ა ნ ე ბ ე ნ ე ნ /უ.ი. - ა გ ი ა ნ ე ბ ე ნ ე ნ, იქვე, გვ. 291/: ს. 116,24.

შენ ბევრს გ ა ბ ი ე ა ვ /უ.ი. - გ ი ბ ი ე ა ვ, იქვე, გვ. 291/ და არას განაღლებ: ს. 58,20.

. . . . . .

შენიშვნებში, ჩიტლებიც ბან ერეკვის "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტს, ნაოქვამია: "ერთნაირი პრინციპის დაცვის მიზნით, ტექსტში შევიტანეთ ბოლო ერთი ორთოგრაფიული ცვლილება, ოდოოლაა: ნ-ს ს-ად შეცვლა. მაგ. მბგაცსი-

მსგავსი; ა-ი, მაგ. მავიდა - მოვიდა; პირველი პირის სუბიექტური ნიშნის აღგენა, მაგ. უფარ-ეუფარ და სხვ".[1] ამასთან დაკავშირებით შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე სამართლიანად აღნიშნავს, რომ "სულხან-საბას, არჩილის, ვახტანგ მეექვსისა და სხვების ხელნაწერებია არც ერთ ხელნაწერსა თუ აღმოჩენილში არსად არ მოიპოვება თუ ხმოვნის წინ პირველი პირის ნიშანი, სულხანის ტექსტში ამ ნიშნის შენახა თ ხმოვნის წინ ქართული ენის ისტორიისათვის შეუსაბამოა".[2] საერთოდ, გამოსაცემ ტექსტში ასეთი შესწორებების შენახვა სიფრთხილესა და დაკვირვებას მოითხოვს, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია მითითებული: " Исправления могут только выявлять затемненный механическими ошибками текст, но не улучшать его, не создавать "сводный" или реконструированный текст".[3]

2. როგორც ზემოთ დასახელებულ ნაშრომებზე დაკვირვება გვიჩვენებს, შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე მიხვრა იმისა, რომ ნიხვეს "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტში დადასტურებული პარალელური ფორმებისა და სინტაქსური კონსტრუქციების უნიფიკაცია, გაერთიანება, საერთო გრამატიკულ ნიშნებზე დაყვანა: "ანგარიშგასაწევია ერთი საყურადღებო მოვლენა, - წერს იგი, - რომელიც კარგა ხნის წინათ აღნიშნეს აკადემიკოსმა აღ. ბარამიძემ და ცნობილმა მკვლევარმა პავლე ინგოროყვამ, სულხან-საბა ორბელიანის ენას ახასიათებს ორთოგრაფიული სიჭრელე, ერთი და იგივე სიტყვის ორსაირი ფორმით ხმარება /ენა-ქნა, უბრძანა-უბძანა, ჩუენ-შუენ, მსგავსი-მზგავსი, ჰგავს-ყავს და სხვ./, რაც შეუწყობელად ყველა მწერლის ენაში გვხვდება, მაგრამ სულხან-საბას ავტოგრაფულ ძეგლებში კარგად ჩანს, თუ მის მიერ ხმარებული სიტყვის

---

1. ს.ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სიბრძნე სიცრუის ტექსტისათვის, გვ. 259.
2. შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე, "სიბრძნე სიცრუისას" ტექსტის დადგენისათვის, გვ. 285.
3. Д.С. Л и х а ч е в, Текстология, Москва-Ленинград, 1964, გვ. 87.

ორ ფორმაში რომელია გაბატონებული და რომელს ხმარობს ისე იშვიათად, რომ ესა თუ ის ფორმა კალმის შეცდომადაც კი შეიძლება ჩაითვალოს /რაც.: მზეკა-ვსი, სვლა და სხვ./. სიტყვათა ორფორმიანობა სულხანის ხიბულებების ტექსტის გადაწერისას არ არის გარდაუვალი დაბრკოლება, რაც უმთავრესად იმით აიხსნება, რომ მწერალი თვითონვე გვაწვდის "სიტყვის კონის" ავტოგრაფში მის მიერ ორნაირი თუ ერთი ფორმით წახმარი სიტყვების გარჩევებს. ამით უფლება და საშუალება გვეძლევა დავადგინოთ სიტყვათა ის ფორმები, რომელთაც სულხანი მართებულ ფორმებად თვლიდა და რომელთა არსებობა ავტოგრაფულ ტექსტში უფრო მეტად არის საგულისხმო".[1]

ამის მიხედვით ავტორი მოიხსენებს, შემდეგი პარალელური ფორმებიდან: ს ვ ლ ა // ს ლ ვ ა, ძ რ ი ხ ა // ბ რ ი ხ ა, გ ა მ ბ ვ ნ ი ლ ი // გ ა მ ბ ვ ნ ი ნ ე ლ ი, ს ტ ხ ვ ე ნ ი ს // ნ ტ ხ ვ ე ნ ი ს, ს უ ლ ი ბ ი თ // ს ნ უ ლ ი ბ ი თ, უ ბ ვ ნ ი ნ ა // უ ბ ვ ნ ი ა, ვ ი ძ ა ხ ლ ი // ვ ი ბ ა ხ ლ ი, მ ბ ნ ე ლ ი // ბ ნ ე ლ ი, ნ ა ლ ვ ე ლ ი // ნ ა ვ ლ ე ლ ი, ნ ძ ა ლ ი // ს ძ ა ლ ი, ლ ი ა ლ // ლ ი ა ხ // ლ ი ა, ი ქ მ ნ ს // ი ქ ს და სხვ. ტექსტში დავადგინოთ მხოლოდ ერთი, სახელობრ: სლვა /1-ლი ნაბრ., გვ. 332/, ბრიხა /იქვე, გვ. 334/, გამბვნილი /გვ. 341/, ნტხვენის /იქვე, გვ. 340/, სნულობით /იქვე, გვ. 343/, უბვნია /იქვე, გვ. 344/, ვიბახლი /იქვე, გვ. 351/, ლნელი /იქვე, გვ. 359/, ნავლელი /მე-2 ნაბრ., გვ. 231/, სძალი /იქვე, გვ. 284/, ლია /იქვე, გვ. 288/, იქს /იქვე, გვ. 290/ და მრავალი სხვ.

ვფიქრობთ, ავტორის ეს მოხსენება არაა საეჭვოობანი: სიტყვათა ნაირნაირი ფორმებისა და პარალელური სინტაქსური კონსტრუქციების გამოყენება - ესაა საშუალი ქართული საliტერატურო ენისა და, კერძოდ, საბასიერონდელი

---

1. შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე, "სიბრძნე სიცრუისაგ" ტექსტის გადაწერისათვის, გვ. 279-280.

სამწერლო ენის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანი, ამიტომ პარალელური გრამატიკული ფორმების უნიფიკაცია, გაერთიანება - ეს იქნებოდა სულხან-საბა ორბელიანის ენის ერთ-ერთი უმთავრესი სპეციფიკური ნიშნის მივიწყება და უგულებელყოფა.

ე. სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტის დადგენისა და ამ წაბაძვებში დადასტურებული პარალელურ ფორმათა უნიფიკაციის დროს ავტორი გ ა დ ა მ წ ყ ვ ე ტ მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა ს ამჟღავნებს არა თვით "სიბრძნე სიცრუის" პირველხელისხლად წესხლია წაკითხვებს, არამედ "ქართული ლექსიკონისა" და "ქილილა და დამანას" ავტოგრაფული ხელნაწერთა მონაცემებს: "ს.-ს. ორბელიანის იყავ-არაკთა ტექსტის დადგენისათვის, - წერს იგი, - გადამწყვეტი ის კი არ არის, როგორი ფორმით /თუ ფორმებით/ გვაქვს დაკვირვების ობიექტად ქცეული სიტყვა ან ფრაზა - თუნდაც ხხუელების პირველხელისხლად ხელნაწერებში, არამედ ის, თუ როგორი ფორმით არის შეტანილი და როგორი განმარტება გვაქვს მათ შესახებ საბას "ქართული ლექსიკონის" ავტოგრაფში, აგრეთვე ისიც, თუ როგორ არიან ისინი წარმოდგენილ მწერლის სხვა ხხუელებთან ავტოგრაფებში, მაგალითად, "ქილილა და დამანას" საბასეული ვერსიაში".[1]

ჩვენი აზრით, გამართლებული არაა, "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტის დადგენისას გ ა დ ა მ წ ყ ვ ე ტ მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა მივანიჭოთ "ქილილა და დამანასა" და "ქართული ლექსიკონის" თუნდაც ავტოგრაფულ წესხებს და არა თვით "სიბრძნე სიცრუის" პ ი რ ვ ე ლ ხ ა ლ ი ს ხ ლ ო ვ ა ნ ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ ს. ეს ისევ უდავო ჭეშმარიტებად მიგვაჩნია, რომ აქ ამის შესახებ სიტყვას ალარ ვანვავრძობ.

მეორე მხრივ, "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტში დადასტურებული პარალელურ ფორმათა უნიფიკაციისათვის, ვფიქრობთ, ძნელი საქმეა მივმართოთ "ქილილა

---

1. შ. ჩ ი ქ ა ვ ა ძ ე, ტოკიერი შენიშვნა "სიბრძნე სიცრუისას" ტექსტის დადგენისათვის, გვ. 331.

და დამანას" ან "ქართული ლექსიკონის" ავტორებისა მონაცემებს; ძნელია იმიტომ, რომ სიტყვათა ფორმების, სინტაქსური კონსტრუქციებისა და ცალკეული ლექსიკური ერთეულების გამოყენების მხრივ ამ ნაწარმოებებსაც ისეთივე სიჭრელე და მრავალფეროვნება ახასიათებს, როგორც "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტს. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლებოდა უამრავი მაგალითი მოგვყვანა, მაგრამ ერთისა და ადგილის ეკონომიის მიზნით, უმჯობესია, მივმართოთ სპეციალურ ლიტერატურაში გამოქვეყნებულ მოსაზრებებს:

"ქილილა და დამანას" სამასალეო ავტორებს ისევე, როგორც ამავე ხანის სხვა ძეგლებს, გრამატიკულისა და მართლწერის თვალსაზრისით, დიდი სიჭრელე ახასიათებს. ხშირია სამას ავტორებში პარალელური ფორმების ხმარება, როგორიცაა: მეკარე // მეკრე, ერთმანეთი // ერთმანერთი, ჰაერი // აერი, ქმნა // ქნა, ჭკვა // ჭკუა, ხმალი // ხრმალი, ყმა // ყრმა, ანაგრეული // ანასდეული, წუწუბა // წუმბუბა, სუნელება // სუნნელება, ფარშმაკი // ფარშმანკი, ს

// სვლა, საჭმელი // საკძელი, ცხორება // ცხოვრება და სხვა მრავალი. დამწერლობის ერთგვაროვნებას სამა არ იცავს არც პირთა და გეოგრაფიულ სახელებში. პარალელური ფორმები გამოცემაში უცვლელად არის დაფიქსირებული".[1]

ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით: "ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი ს გ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ა ა თ ა ე ნ ა და ს ტ ი ლ ი არ ა ა ე რ თ გ ვ ა ვ ა ნ ... /ხაზგასმა ჩვენია - დ.ბ./ ლექსიკონში გამოყენებულია, ერთი მხრივ, ქართული ენის ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვები, რომლებიც ძველ ქართულსაც ჰქონდა და სამასდროინდელ ქართულსაც, ხოლო, მეორე მხრივ, არაერთი ფილოსოფიურ თუ საღვთისმეტყველო მწერლობაში წახმარი სიტყვა და ტერმინი. უკანასკნელი რიგის სიტყვათა გამოყენებისას სამა რიგ შემთხვევაში სიტყვის მიმართავს ძველ წყაროებიდან, რიგ შემთხვევაში კი თავისივე სიტ-

---

1. სულხან-საბა ორბელიანი, თხზულებანი, ტ.II, 1962, აღ. მ ა რ ა მ ი ძ ი ს და ე. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი ს რედაქციით, გვ. 317.

ყველაფერ განმარტავს. ამ შემთხვევაში საბას ენა და სიტყვა მისი წყარეების ენისა და სიტყვის შესაბამისია, მაშინ, როცა პირველი რიგის სიტყვების განმარტებაში ახალი ქართულია შესრულებული, მარტივი, გასაგები ენითა და ვირტუოზულად სხარტი და ეკონომიური სიტყვით".[1]

მ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ი ს წაშრომებში აღძრული სხვა საკითხებს აქ ვეღარ შევეხებით. საერთოდ, დარწმუნებული ვართ, რომ ავტორის შენიშვნათა დიდი უმრავლესობის გაზიარებისწინება და კრიტიკულად გამოყენება მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს "სიბრძნე სიტყვისა" ტექსტის საბოლოდ დადგენის საქმეს.

სულხან-საბა ორბელიანის ხხუელებია უკანასკნელი გამოცემის საკითხებს ეხება აგრეთვე ლ. ჭ ო მ ბ ო რ ი ძ ი ს მიერ გაკ. "თბილისის უნივერსიტეტში" გამოქვეყნებული წერილიც.[2] ავტორი ყურადღებას ამახვილებს, კერძოდ, "ევროპაში მოგზაურობის" ტექსტზე. "უკანასკნელი გამოცემა, - წერს იგი, - რასაკვირველია, გაცილებით უკეთესია შესრულებული. ჩვეულებრივ გამოიცემა რამდენიმე ხელნაწერი და შედარებით უკეთ გამარჯვა ტექსტი. მაგ ისარგებლა დავით ჩიქოვანისეული ნაკლული წესით, მაგრამ, სამწუხაროდ, ამ გამოცემა "ცისკარში" გამოქვეყნებული მასალა. ამის გამოყენებით კი იგი უფრო უკეთ დაადგენდა ტექსტს".

ავტორს მოჰყავს რამდენიმე მაგალითი, თუ როგორ იკითხება ზოგიერთი ადგილი "ევროპაში მოგზაურობის" უკანასკნელ გამოცემაში და როგორია წარმოდგენილი იგი "ცისკარში":

1. ითას შორი-შორ ტორა იყო ამოსული. ორივ ერთმანერთს ეკანდენენ: მ. 160,33.

შერ.: ითას დაცილებით შორი-შორ ი ო ი ტორა იყო ამოსული. ორივ ერთმანერთს ჰკვანდენენ /"ცისკარი", 1852, №1, გვ. 2/.

---

1. ივ. ჭ ი ტ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 34.
2. ლ. ჭ ო მ ბ ო რ ი ძ ე, მცირე შენიშვნები, გაკ. "თბილისის უნივერსიტეტი", 29. III, 1968, №11. /750/.

2. მუსუ რიშარ და სინორ დომინიკის ხმელეთი რ ო მ წავიდნენ, ვაივადამაც ფისი გაგზავნა: მ. 161,16.

შერ.: მუსუ რიშარ და სინორ დომინიკის ხმელეთი რ ო მ ს წავიდნენ /"ცისკარი", იქვე/.

3. ერთის ეკლესიის ქება ფქვეს, იმაში ერთი ს ა კ ვ ი რ ვ ე ლ ი ა ი, მისი ბ რ ა ვ ე ბ ი ი ოხმოცი ათას სკუდად გაკეთებულია: მ. 221,25.

შერ.: ერთი ეკლესიის ქება ჰსფქუეს, იმაში ერთი ს ა კ ვ რ ხ ვ ე ლ ი ა ი, მისი ბ რ ა ვ ე ბ ი ი ოხმოცი ათას სკუდად გაკეთებული /"ცისკარი", იქვე, გვ. 27/.

4. ორი, ოთხი აბაგის ლოლი იქნებოდა, ბეჭედი, ს უ რ ა ს ა. დ ი დ ი ს ხ ვ ა, მ უ რ ა ს ა. ტულსაკიდი დიდის ფვალებია: მ. 234,35.

შერ.: ორი ოთხი აბაგის ლოლი იქნებოდა, ბეჭედი მ უ რ ა ს ა დიდი, ს ხ ვ ა მ უ რ ა ს ა, ტულსაკიდი დიდის ფვალებია /"ცისკარი", 1852, N4, გვ. 66/.

5. ორსავ ბანზე სრული გარბაგნები წამოიბნევეს. მერმე ისინი ერთს ამ ციხიდან გამოაგდებენ, მეორეს იმ სხვიდამ მოკვიანიდ ისროდენ. მაგ ფ ვ ა ლ ს ა ც დაასწრებდა კაცი. მე ორმოცდა ათამდე ვფვალე და წამოველ: მ. 238,17.

შერ.: ათას ფ ვ ა ლ ს ა ც დაასწრებდა კაცი. მე ორმოცდაათამდის ვფსფვალე /"ცისკარი", იქვე, გვ. 71/.

6. ციხეს მოშორებით ბ ე ვ ა ჩაადგეს: მ. 239,31.

შერ.: ციხეს მოშორებით ფ უ ბ ა ჩაადგეს /"ცისკარი", იქვე, გვ. 73/.

7. მე ოან სამი ბ ა ტ ა რ ა კაფეჩინი ბაილისის ქალაქისაფვის და ერთი პატრი ივეზოვიანი შირვანისაფვის მომიყვანენ: მ. 243,21.

შერ.: მე ოან სამი ბ ა ტ რ ი კაფეჩინი ტფილისის ქალაქისაფვის და ერთი პატრი ივეზოვიანი შირვანისაფვის მომიყვანენ /"ცისკარი", იქვე, გვ. 70/.

"ჩვენ მიერ დამოწმებული მოგიერთი ფრაგმა, - წერს ავტორი, - სწორად იკითხება ს. ირბანიშვილისეულ გამოცემაში. სასურველი იყო "მოგზაურობის" ტექსტის მეცნიერულ-კრიტიკული დადგენისას ამ გამოცემას მეტი ყურადღება დათმობოდა".

ლ. ყ უ მ ბ ა რ ი ძ ი ს წერილში წარმოდგენილი შენიშვნები და შესწორებები დავას არ იწვევს. ყველა მოგზაური მისაღები და გასათვალისწინებელია "ევროპაში მოგზაურობის" ტექსტის შემდგომი გამოცემისას.

დასასრული, კიდევ ერთიდე შენიშვნა:

არც "სიბრძნე სიცრუისა" და არც "ევროპაში მოგზაურობის" ტექსტზე დარჩული ვარიანტები სრული არაა. "ვარიანტებში ხელნაწერია ისეთი წაკითხვები შევიტანეთ, - წერს ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, - რომლებიც შინაარსობრივ სხვაობას იძლევიან ძირითად ტექსტთან შედარებით ან მნიშვნელოვან მორფოლოგიურ და სინტაქსურ თავისებურებას ავლენენ".[1] ვფიქრობთ, ვარიანტების შედგენის დროს ძნელი გასათვალისწინებელია, თუ ძველის შემდგომი შესწავლისა და ლინგვისტურ-ფილოლოგიური კვლევა-ძიებისათვის რომელი წაკითხვა იქნება მნიშვნელოვანი და რომელი - უმნიშვნელო. ამიტომ ჯობია, რომ ვარიანტები, რაც შეიძლება, სრული და ამოწურავი ყოფილიყო.

ტექსტებზე დარჩენილ შენიშვნებში უფრო ვრცლად და სრულად უნდა იყოს წარმოდგენილი ცნობები იმის შესახებ, თუ რა ცვლილებებია შეტანილი უკანასკნელ გამოცემებში ხელნაწერებთან თუ წინა გამოცემებთან შედარებით. ამ მხრივ, გამოცემულები ჩ ო გ შ ე მ ი ხ ვ ე ვ ა შ ი მხოლოდ ზოგადი მითითებით კმაყოფილდებიან. ასე, მაგალითად, "მოგზაურობის" ტექსტზე დარჩენილ შენიშვნებში ნაჩვენია, რომ ახალ ხელნაწერებზე დაყრდნობით შესწორებულია ს. ირბანიშვილისეული გამოცემის /1940 წ./ ორთოგრაფიამდე წაკითხვა.[2]

---

1. ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სიბრძნე სიცრუის ტექსტისათვის, გვ. 259.
2. რ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, "მოგზაურობის ტექსტისათვის", გვ. 311. შდრ.: ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სიბრძნე სიცრუის ტექსტისათვის, გვ. 259.

მაგრამ არაფერია ნაძღვანი, სახელდობრ, რა შესწორებები იქნა შეტანილი ტექსტში და რის საფუძველზე.

მიუხედავად ზემოთ აღნიშნული ხარვეზებისა, როგორც "სიბრძნე სიცრუის", ისე "ევროპაში მოგზაურობის" კანონიკური გამოცემა უფუძო ნიშ გადადგმული ნაბიჯია მათს ადრინდელ გამოცემებთან შედარებით. ეს გარემოება საშუალებას გვაძლევს, სულხან-საბა ორბელიანის ენის თავისებურებათა შესწავლის დროს, თუმცა გარკვეული სიფრთხილით, მაგრამ მაინც წინ გადადგმული ბიჯი ქართველი მწერლის ხელნაწერთა ისტორიულში დაბეჭდილ ჩვენთვის საინტერესო ტექსტებს.

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენის შესწავლის ისტორიიდან

§ 8. სულხან-საბა ორბელიანის ცხოვრებისა და შემოქმედების შესახებ საკმაოდ მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურა არსებობს. საფუძვლიანად არის შესწავლილი მწერლის მიოგრაფიის, ლიტერატურული მიღვაწეობისა და ლექსიკოგრაფიულ-მეცნიერული მუშაობის მრავალი კარდინალური საკითხი, მაგრამ, საერთოდ, სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერებისა და, კერძოდ, "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენა და სფერო დღემდე ვრცელი მონოგრაფიული კვლევა-ძიების ობიექტად არ ქცეულა. ამ საკითხზე სპეციალურ ლიტერატურაში მოგვეპოვება ზოგადი ხასიათის დამონაცემები და ცალკეული გამოკვლევები, რომლებსაც ქვემოთ მიმოვიხილავ. წინასწარ უნდა შევნიშნოთ, რომ ამჟამად ვერ ვიმედოვნებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოქვეყნებულ მ ი ს ა გ რ ე ბ ა თ ა მხოლოდ ფ ი ქ ს ა ც ი ი თ და ჩვენთვის საინტერესო ნაშრომთა ძ ი რ ი თ ა დ ი დ ა ს კ ვ ნ ე ბ ი ს გ ა დ მ ო ც ე მ ი თ, რაც შეეხება მოყვანილი მოსაზრებისა და დებულების კ რ ი ტ ი კ უ ლ შ ე-

ფ ა ს ე ბ ა ს, ეს წარმოდგენილ იქნება ტაბულაში - სადისერტაციო ნაშრომის მიმდევნო თავებსა და დასკვნიან ნაწილში.

§ 9. "ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც რ უ ი ს" ენის საკითხს პირველად შეეხო დ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი. მისი აზრით, ეს ნაწარმოები დაწერილია წ ი ნ დ ა ხ ა ლ ხ უ რ ი ე ნ ი თ: "Сибрдзане сицрувис згапари, т.е. сказки мудрости и лжи - вроде поучительных басен. Они написаны Саввою в молодости, ч и с т ы м п р о с т о н а р о д н ы м я з ы к о м /ხაზი ჩვენია, - დ.ბ./ по образцу басен и эпологов индейских".[1]

ა. უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ ი ს შეხედულებით, "საბა ორბელიანს ბრაბრისა კითი უწერია თავის "სიბრძნე - სიცრუის წიგნში"... " ოღონდ ეს მრავალის წიგნისა ძველი ენაა და ბევ ადგილებში თითქოს ძალიან გამახინჯებულია, ბაგრამ ეს წაკითხვანება ისე ხშირი არ არის, როგორც პირველად ფიქრობენ; ძალიან ხშირად საბა მარტივის, ჩვენი სასაუბრო ენიდან სწორს და ამიტომ ძალიან უახლოვდება სახალხო ენას; ამიტომაც ხალხისათვის ძალიან გასაგებია და კიდეც გავრცელებულია ეს წიგნი. ენის აღნაგობა, ენის კილო მრავალგან ნამდვილი ხალხისაა, ნამდვილი ქართული, სხარგი სიტყვა, მოკლედ გამოთქმა აზრისა - ნამდვილი ხალხისაა. მრავალსიტყვაობა და გაჭიანურება საბას არ უყვარს; აზრი მოკლეა და ძლიერია აქვს გამოხატული... ამის გამო სიბრძნე სიცრუის წიგნის ენა შეიძლება ბევრჯელ ქართული ენის ნიმუშად მოიყანოს კაცმა და ქართული ენის სწავლებაში საბას წიგნს იმისთანა ადგილი უნდა ეჭირის, როგორც რუსულის სწავლებაში კრილოვს უჭირავს, რასაკვირველია, ბევრი ადგილებს გარდა, ძველ ენის სწავლასაც დაეხმარება ყველანაირად".[2]

---

1. Д. Чубинашвили, Известия о грузинских книгах, из которых выписки вошли в состав хрестоматии. - წიგნსაცავებში წიგნისა: ქართული ქრესტომატია ანუ გამოკრებილნი ადგილები ქართულად წერილთაგან დავით ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს მიერ, ტ.I, სანკტ-პეტერბურგი, 1846, გვ. II.

2. წ ი გ ნ ი ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც რ უ ი ს ა, ოქროული სულიან-საბა ორბელიანისაგან, გამოცემა მეორე, სრული, პეტრე უ მ ი კ ა შ ვ ი ლ ი ს ა, ტფილისი, 1871, გვ. X, XIII-XIV.

ალ. ც ვ ე ტ ა ე ლ ი ს აზრით, "В авторе /იგულისხმება "სიბრძნე სიცრუის" ავტორი - ს.ს. ორბელიანი, - რ.ბ./ виден опытный писатель, желающий и умеющий производить впечатление на читателя, где сжатостью и силою выражений и простотою речи, где вычурностью, важностью и достоинством, и, во всех этих случаях, прибегает к соответствующему слогу и словам: по литературно-изысканным, хотя и риторическим, то чисто-народным".[1]

"ორბელიანმა თავისი წიგნი /"სიბრძნე სიცრუისა" - რ.ბ./, - წერს ა.ხ ა ხ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, - ფლაბრების კილოთი დასწერა და ბევრი სახალხო არაკი ჩაუწერია";[2] „ენა ორბელიანისა ძველია ადვილ-ადვილ, მაგრამ უფრ ხშირად მარტივი და სასაუბრო. ამის ცხოველად გამოსაძებამს, ხუთ ხუთი კილო წრფელს სიტყვას. შეხედულება კეთილს და ბოროტზედ სახალხო წარმოდგენილ არის დასურათებული. ამისათვის ხალხს სიბრძნე სიცრუის წიგნი თავის სასაუბრო ენად გასაგებ და სასიამოვნო წიგნად მიაჩნია".[3]

კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე მაღალ შეფასებას აძლევს "სიბრძნე სიცრუის წიგნს", რომელ მხატვრულ წაკითხვებს: "იგავ-არაკია შინაარსობრივი თვალსაზრისით, - წერს იგი, - სენტენციას - აფორიზმების სიუხვით "სიბრძნე სიცრუისა" იგავ-არაკული ჟანრის ერთ-ერთი საუკეთესო წიგნია ანა მარტო ქართული, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის მასშტაბითაც".[4] კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი შეხედულებით, "ენა "სიბრძნე სიცრუისა არის მარტივი, დარბაისლური, ადვილად გასაგები, ბარბარიზმებისაგან განთავისუფალი და შესაბამისად დაახლოებული ხალხურ მეტყველებასთან. შესაძლებელია, ეს იმავდროულად იყოს დამტკი-

---

1. Книга мудрости и лжи /грузинские басни и сказки XVIII-XVIII стол./ С.-С. О р б е л и а н и, перевод и объяснения Ал. Ц в е т а е в а, Санкт-Петербург, 1878, გვ. XII.
2. ა. ხ ა ხ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული სიტყვიერების ისტორია, თბილისი, 1904, გვ. 545.
3. იქვე, 546-547.
4. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VIII, თბილისი, 1962, გვ. 321.

დებული, რომ მასალა ამოკრებულია, როგორც ვიქვიდ, უპირველესად ხალხის წ�იდიან. ყოველ შემთხვევაში, სიბრძნე სიცრუისა ის მიჯნაა, საიდანაც ქართული მხატვრული პროზაში დიდი და მნიშვნელოვანი გარდატეხა ხდება მისი ენის ხალხურ მეტყველებასთან დაახლოებით. მის ენას ახასიათებს ლაკონიურობა, ზემეტი ენობრივი დეტალებისაგან გაწმენდილობა, მოკლეობისა, მოვლენების ფანტასტიკური გაფვითარება, რომელიც მკითხველს წინასწარ ანიშნებს მოსალოდნელ ეფექტს. მიუხედავად იმისა, რომ სულხანი მხატვრული აქსესუარის გამოყენებაში დიდ ზომიერებას იჩენს, ალეგორიული ყვავილოვნება მაინც თან სდევს ამ ენას...

"ქილილა და დამანას" ფურცლებზე შეფარებით, რომელიც საბოლოდ საბას ეკუთვნის, ჯერ კი "ფაფალა-მეფეებისა", "სიბრძნე სიცრუისა" მაინც სულ ახალია და არაჩვეულებრივ მოვლენას წარმოადგენს ქართული მწერლობაში".[1]

ა. შ ა ნ ი ძ ე თავის წაკითხულში "სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ლექსიკოგრაფი" გაკვრით ეხება "სიბრძნე სიცრუის" ენას: "სულხანს, როგორც მისი "სიბრძნე სიცრუის წიგნიდან" ჩანს, არ უყვარს მრავალსიტყვაობა და რთული წინადადებები. იგი ლაკონიურად მოკრის სიტყვას, წინადადებას მარტივად აგებს. ეს თვისება მის ლექსიკონსაც ახასიათებს".[2]

არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა მიმოიხილავს რა ახალი საელჩოსტური ქართული ენის წარმოქმნის ისტორიას, დასკვნის: "მეთვრამეტე საუკუნისათვის ახალი ქართული საელჩოსტო ენის ჩამოყალიბება უკვე დამთავრებულია".[3] საკუთარია, რომ ამ დებულების საილუსტრაციოდ ავტორს მაგალითები მოჰყავს სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუიდან" და "ევროპაში მოგზაურობიდან".[4]

---

1. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 467.
2. ა. შ ა ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ლექსიკოგრაფი, "მნათობი", 1959, №10, გვ. 107.
3. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ახალი საელჩოსტო ქართული ენის წარმოქმნისათვის, ეგრ, ტ. I, გვ. 019.
4. იქვე.

"ზენიდ სულხან ორბელიანის შემოქმედებისა, - წერს გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, - არის მისი იგავ-არაკების კრებული: "სიბრძნე სიცრუისა" - ეს იშვიათი ძეგლი XVIII ს. განმანათლებელ ლიტერატურისა. იგი, როგორც თავისუფალი აზროვნების შემოქმედება, პირდაპირ უნიკალურია "განახლებული ხანის" მწერლობისა. იგი "კალეხიზისია" - ქართული მახვილობისა".[1]

გ. ლ ე ო ნ ი ძ ი ს აზრით, "სიბრძნე სიცრუისა დაბრუნებულა ცოცხალი სიტყვისაკენ. იგი მეტის მეტად მდიდარია ხალხური სიტყვის ელემენტებით, ხალხური ფორმებით, საქცევებით. ნიადაგური, ფესვიანი, ლაპიდაური სიტყვა მაქსიმალურად ეკონომიურია - ლეპეშის მოკვეთილობით. მისი ლექსიკა მოკლებულია რიგორც საეკლესიო ლიტერატურის, ისევე სპარსული გავლენის, სპარსულარაბული სიტყვები ჩვენ გვხვდება იმდენად, რამდენადაც ეს სიტყვები უკვე ძველი ხნის დამკვიდრებული იყო. საბაკინერ აღსანიშნავია ევროპული სიტყვებისა და ცნებების ახლად შემოდინება". ავტორი დასკვნის, რომ „სალიტერატურად სიბრძნე სიცრუისა უფრო ვისარგებლებინ გავლენას გამოცდის, რამოდენიმედ ასევე იოქმის ვეფხისტყაოსნისა და ფეიმურაზ I-ის პოეზიის შესახებ. საერთოდ კი მისი ფესვები ოქრის საუკუნის მიწიდ არის გაპოხიერებული. ის მცირერიცხოვანი შეღარებები, მეტაფორები, ეპითეტები, რომელიც კრებულში მოიპოვება, არსებით დამოკიდებულია ამ წარმოებებისაგან".[2]

გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე "სიბრძნე სიცრუის წიგნზ", მისი ენისა და სტილის თვალსაზრისით, "განახლების" ხანის სხვა წარმოებაა მორის პირველ ადგილზე აყენებს: "სიბრძნე სიცრუისა," - წერს იგი, - გრანდიოზული მიზნებია "განახლების" ეპოქისა. მისი მსგავსი წარმოები კლასიკური ენის სიწმინდით, ბრწყინვალებით, "მშვენიერი უბრალოებით", სიცოცხლით, სინახვილით,

---

1. გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1725, წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, სიბრძნე-სიცრუისა, გ. ლ ე ო ნ ი ძ ი ს რედაქციით, ტფილისი, 1928, გვ. CLXXIX.
2. გ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1725, გვ. CCVIII.

საშუალო საუკუნეებში ფიდეის არ მოგვეპოვება. ამ მხრივ მას და შეეფერება უძველესი ქართული პროზის შედევრები: "ცხორებანი: ბჰ. შუშანიკისა, გრიგოლ ხანძთელისა და "ვისრამიანი". იგი მარადიც "ნამდვილი მუხლია ქართული სიტყვის ვიფარეებში".[1]

გ. ა ვ ა ლ ი შ ვ ი ლ ი "სპარძნე სიტრუის" წიგნის" ტერმინული ფარგმანის წინასიტყვაობაში, ვფიქრობ მიმოიხილავს რა ამ წაწარმოების ფოლკლორულსა და ლიტერატურულ წყაროებს, გაკვრით ეხება "სპარძნე სიტრუის" ენასაც. მისი აზრით, ეს ხიზგულება გაწერილია გაბატონებული და ცხოვრებაში მრავლის მნახველი ადამიანის მიერ, მარადია, მალამხადვრული, მაგრამ ამავე დროს ყველასადვის გასაგები ენით.[2]

არაერთგზის აქვს აღნიშნული "სპარძნე სიტრუის" ენისა და სტილის დიდი ღირსებანი აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე ს. "სპარძნე სიტრუის წიგნში", - წერს მკვლევარი, - ჰარმონიულად არის შერეული ქართული სიტყვის გარეგნული გამოხატულების ფონ და მისი შინაგანი გაბიმსახველობის ძალა, მისი შინაარსობრივ-აზროვნული მხარე. ამ წიგნზე ნეფეგამოყრილია ავტორის მიერ სულ სხვა შეხედულებისადვის მიხმობილი ეპიგრაფია: "ს ი ტ ყ ვ ა ს ა ქ მ ი ა ნ ი და ს ა ქ მ ე ს ი ტ ყ ვ ი ა ნ ი". სპარძნე სიტრუის საქმიანი /და ავრიანი/ იდეები გადმოცემულია დაუჯერებელი, ოსტატურად შერჩეული სიტყვებით, შესანიშნავი მხატვრული ენით. უნიანეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ სულხან ორბელიანმა თავისი სპარძნე სიტრუით მეტიცა საფუძველი ჩაუყარა ახალ ქართულ საღიტერატურო ენას... ოდესაც ნესი, სპარძნე სიტრუის "ენა სადა და ხალხურია". სისადავე, სიმარტივე, მალი ფორმის უპრალოება /ე.ი. ნამდვილი ხალხურობა/ და ლაკონიურობა არის სპარძნე სიტრუის ენის

---

1. ბ. ღ ო ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1725 გგ. XI- XII.
2. S. Awalischwili, Einleitung: Orbeliani S.-S., Die Weisheit der Lüge, Berlin, 1933.

წიშნიერებლივად დამახასიათებელი თვისებანი. ამასთან სიბრძნე სიცრუის ენის სისადავეს ეროვნის ლიტერატურულ-მწიგნობრული დახვეწილობა და გამარჯულება. დასასრული, ფრთხილად და ბოიერად გამოყენებული არქაიზმებიც გარკვეულ კოლორს უქმნის სიბრძნე სიცრუის კეთილშობილურ სტილს".[1]

ავტორის დახასიათებით, "სიბრძნე სიცრუის ენა და სტილი სადაა, იგი არსა დამძიმებული XVI-XVIII საუკუნეების ქართული მწერლობის სტილისადვის დამახასიათებელი ორნამენტულობით, ანუ "ფიგურებით" და "ალეგორიებით", რომელნ იყენია ილია ჭავჭავაძე. სულხან ორბელიანი ძალიან იშვიათად მიმართავს მეტაფორებს. ხხვულებაში მხოლოდ გამონაკლისის სახით გვხვდება ე ე ბ ი ს ნ ა ყ ო ფ ა მ ე ტ ა ფ ო რ უ ლ ი დ ა ხ ა ს ი ა თ ე ბ ა ნ ი".[2]

"სიბრძნე სიცრუის" ენისა და სტილის დამახასიათებელი ნიშნები მოკლედ განხილულია ავრეთვე ლ. მ ე ნ ა ბ დ ი ს მონოგრაფიაში "სულხან-საბა ორბელიანი". მკვლევარი მიუთითებს, რომ "სიბრძნე-სიცრუისა" დაწერილია ხალხურ-სასაუბრო კილოთი. მაგალითად ორეულანი მწიგნობრული სტილის ნაცვლად მწერალმა სასაუბრო კილო წარმოაჩინა. ბიბლიოგრაფიული ფეოდალი ხალხური ენით გვესაუბრება. მისი ენა მსუბუქი და ადვილად გასაგებია, მოქნილი და ადვილია. ამრი სხარტად და ზუსტადაა გადმოცემული, შეკუმშული და ადუნული. გამოქმა მოკლეთილი და ამოშწურავია. მეტყველება ლაკონიურია, სიტყვა ნაჭედია, კარგად შერჩეული, მოფიქრებული და გაპრეტულია. ლექსიკა ბიბლიურია, ხალხურთან ახლოს, ანის არქაიზმებიც... სულხან-საბა ორბელიანს ახასიათებს ეკონომია სიტყვისა, ნაჭედობა ფრაზისა, ფერადოვნება სტილისა. ამასთანავე ის იცავს და ინარჩუნებს ბრძნობის სიცხოველესა და ამრობილ სრულყოფილებას.

---

1. ალ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, ნაწილი II, თბილისი, 1959, გვ. 47.
2. იქვე, გვ. 50.

მისი ენა ძალზე მდიდარია ავტორისეული გამოთქმებით. მწერალი აქ ხალხთან დიდ სიახლოვეს იჩენს".[1]

გ. ქ ი ქ ო ძ ი ს აზრით, "სიბრძნე სიცრუის წიგნი" დაწერილია ხალხური ენით, იმდენად სურათოვანით და სხარტულით, რომ შეუძლებელია უფრო ლაკონიურად აზრის გამოთქმა. ავტორის სტილი მოწმობს, რომ ეს მონასტერში ყოფნას და არც ულხოლოში მოგზაურობას იგი არ დაუშორებია ხალხური შემოქმედების ანკარა წყაროებისაგან და ის ქართველ ხალხთან ახლო იდგა აზროვნებით და მეტყველებით. მისი ენა და მისი ხხრობის ისტატობა დღესაც წასაბაძ ნიმუშად უნდა ჩაითვალოს მრავალ მხრით".[2]

"სიბრძნე სიცრუისაში", - წერს ა. მარგიროსოვი, - მარადია, მკვეთრად იგრძნობა ლიტერატურული ენის სასაუბრო მეტყველებასთან დაკავშირების ტენდენცია, მაგრამ მისი ავტორი ანგარიშს უწევს ავრეთვე ლიტერატურული ენის ტრადიციებსაც. ახალი ქართული ენის ფორმებთან ერთად ხშირად მიმართავს არქაულსაც".[3]

სულხან-საბა ორბელიანის ენისა და სტილის საკითხების შესწავლას ეძღვნება ივ. მ ი ტ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ს გამოკვლევა "სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის", რომლის ძირითადი დასკვნები ასეთია:

1. "ახალი ქართული საელიტერატურო ენის საბოლოდ ჩამოყალიბება და ჩამოყალიბება არსებითად მე-17 საუკუნის ბოლოსა და მე-18 საუკუნეში დამთავრდა. ახალი ქართული საელიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დამთავრება უმთავრესად სულხან-საბა ორბელიანის სახელთანაა დაკავშირებული".[4]

---

1. ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, მონოგრაფია, თბილისი, 1953, გვ. 101.
2. გ. ქ ი ქ ო ძ ე, რჩეული ხხზულებანი, ტ.I, ლიტერატურული წერილები და პორტრეტები, თბილისი, 1963, გვ. 51.
3. ა. მ ა რ გ ი რ ო ს ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 90.
4. ივ. მ ი ტ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 31. შრ.: მ ი ს ი ვ ე, დაკარგული და ახალი ქართული საელიტერატურო ენა; ლიტ.გაზეთი, 7,X, 1955, №40; მ ი ს ი ვ ე, ი. ყაფლანიძე და ახალი ქართული საელიტერატურო ენა, გვ. 49.

2. "ენა, რომელიც, ერთი მხრივ, წარმოადგენს XVII - XVIII საუკუნეთა საქმიან-საკანცელარიო ანუ მდივანბეგნოსრული დოკუმენტების შესრულებული, ხოლო, მეორე მხრივ, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანის პროზასა და დავით გურამიშვილის პოეზიაშია წარმოდგენილი, არსებითად ახალი ქართული საკალენდარო ენაა, თუმცა, რა თქმა უნდა, იგი ჯერ კიდევ არაა თავისუფალი არც ძველი ქართული საკალენდარო ენისათვის დამახასიათებელი მოდელებისაგან და არც შემდგომი ეპოქის საკალენდარო ენისათვის დამახასიათებელი დიალექტური ფორმებისაგან".[1]

3. XVI - XVII სს განსაკუთრებით ძლიერი იყო დიალექტური ფორმების უხვად შემოჭრის ტენდენცია საკალენდარო ენაში. "XVIII-XIX საუკუნეების მწერლობაში ამის საწინააღმდეგო ტენდენციამ იჩინა თავი: შექმნილიყო საკალენდარო ენა, მაქსიმალურად თავისუფალი დიალექტური ფორმებისაგან, თუნდაც საკრებენი დიალექტებიდან მომდინარე ფორმებისაგან. ამის ერთ-ერთ საშუალებად, ამ მიზნის მისაღწევ ერთ-ერთ გზად საკალენდარო ენაში ხმარებული ფორმათა ერთგვარი არქაიზაცია იქნა მიჩნეული". ამ ტენდენციის ყველაზე აშკარა გამოხატველი იყო სულხან-საბა ორბელიანი.[2]

4. სულხან-საბა ორბელიანის ნაწარმოებთა /"სწავლანი", "სიბრძნე სიცრუისა", "მოგზაურობა ევროპაში", "ქართული ლექსიკონი"/ ენა ერთგვარი არაა.[3]

5. "არც "სწავლანი" და ამის მსგავსი სხვა ნაწარმოებები საბასი და არც მისი "ლექსიკონის" დიდი ნაწილი არ შეიძლება საბას ენობრივი პიროვნების, მისი ენისა და სტილის განსაზღვრელად გამოვიყენოთ. ამ ხარვეზებთან ენის მიხედვით სულხან-საბა ორბელიანი ვერ დაიჭერდა იმ ადგილს ქართული საკალენდარო ენის განვითარების ისტორიაში, რომელიც მას უჭირავს. თუ

---

1. ივ. გიგინეიშვილი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 31.
2. იქვე, გვ. 31-32.
3. იქვე, გვ. 33.

საბას გარკვეული ადგილი უკავია ქართული საეკლესიო ენის განვითარების ისტორიაში, თუ იგი ამსახველია ქართული საეკლესიო ენის განვითარების ერთი უაღრესად საყურადღებო და მნიშვნელოვანი საფეხურისა, იმიტომ, რომ იგია ავტორი "სიბრძნე-სიცრუის წიგნისა" და "ევროპაში მოგზაურობისა". ეს ხელუყოფელია, რომლებშიაც საბამ მკვეთრად გამოავლინა თავისი დამოკიდებულება ქართული საეკლესიო ენისადმი და რომლებითაც სრულიად გარკვეული კვალი დაამჩნია ქართული საეკლესიო ენის განვითარებას".[1]

6. "ზეი ქართული საბას წაბერებში არსებითად დაძლეული და უკუგდებულია", მაგრამ ამავე დროს "არსებითად გაბმულია საბას ენა ბიბლიურ ფორმათა სიჭარბისაგან... ამით საბას ხელში საეკლესიო ენამ ისევ დაიბრუნა ერთ დროს დაკარგული მონოლითურობა, აღარაა გაფანტული ბიბლიაში და რიგიანად უპირისპირდება ბიბლიას, როგორც საეკლესიო მეფეველება".[2]

7. "სიბრძნე სიცრუის" ენა საგრძნობლად შორდება ბიბლიას, "თუმცა ბოლოერთი მისი წიგნები შეიძლება კიდევ ახასიათებდეს".[3]

8. საეკლესიო ენის მონოლითურობისაკენ ბრძოლის ხერხად, საეკლესიო ენის კუთხური მეფეველებისაგან, ყოველდღიური სასაუბრო მეფეველებისაგან გამიჯვნის საშუალებად სულხან-საბა ორმაგიანი მიმართავს ერთგვარ არქაიზაციას, მაგრამ "არქაიზაცია საბას ენაში არ წიშნავს უკან, ძველი ქართული ენისაკენ მიბრუნებას".[4]

9. "სიბრძნე სიცრუის წიგნის" ენის ინდივიდუალურობას, მის სპეციფიკას ძირითადად განსაზღვრავს შემდეგი ფაქტი: "ძველი ქართული სასულიერო მწერლობის ძეგლების ენისაკენ გაბმასაზღვრული წინადადების ჰიპოტაქსური წყობაა. ძველი ქართული საეკლესიო ენა ფარდად განვითარებული ჰიპოტაქ-

---

1. ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 36.
2. იქვე, გვ. 37.
3. იქვე.
4. იქვე, გვ. 37-38.

სური წყობის ენაა". "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" სულხან-საბა ორბელიანმა "თიქმის სავსებით უკუაგდო ჰიპოტაქსური წყობა წინადადებისა, რომელიც ძველმდებარეული წინადადებები ამ ხხზულებაში თიქმის სრულიად არ გვხვდება. თუ გვხვდება, ამ შემთხვევაშიც უმეტეს წილად უკავშირო შეერთებანი გვაქვს, საბა მაქვემდებარებელი კავშირებისა და წევრ-კავშირების გამოყენებას გაურბის შეგნებულად. მთელი ხხზულება ამ რთული შეკავშირებული წინადადებებითაა გამარული, ან კიდევ შერწყმული და მარტივი წინადადებებით. ამასთან საბა შეგნებულად მოკლე წინადადებებს იყენებს, გაურბის წინადადებების გამძიმებას შეორეხარისხოვანი წევრებით".[1]

10. ავტორის აზრით, "ამ მხრივ "სიბრძნე სიცრუის წიგნის" ენისაკენ არავრით არ განსხვავდება "ევროპაში მოგზაურობის" ენა".[2]

11. "სულხან-საბა ორბელიანის ნაწარმოებთა ენის შესწავლა, - წერს ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, - აჩვენებს, რომ ავტორის ენა და სტილი სხვადასხვაგვარეულია იმისდა მიხედვით, თუ რა ხასიათის, რა ჟანრის ნაწარმოებს წერს იგი. რჩება მოაბეჭდილება, რომელიც ბადებს კითხვას: ხომ არ იყო საბა მოხრე ნაირსტილოვანი ლიტერატურული ენისა და ხომ არ ადარებდა იგი ამ შეხედულებას პრაქტიკულადაც".[3]

ავტორი დასმულ კითხვაზე შემდეგ პასუხს იძლევა: "არ არის გამორიცხული, რომ საბას მოგი რამ სტიმულირა ნაადრევი კლასიციზმის წარმომადგენლობა და მან შეხედულებანი შესახებ, ეროვნულ ფუმოხვევაში არის მინიშნებები, რომ საბა განარჩევდა ერომანეთისაკენ საეკლესიო და საერო ენას".[4]

სპეციალურ ლიტერატურაში ამ საკითხთან დაკავშირებით გამოთქმულია მოსაზრება, რომ "თავისთავად ასეთი ახსნა, რა თქმა უნდა, სავსებით შესა-

---

1. ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 40.
2. იქვე, გვ. 41.
3. იქვე.
4. იქვე.

ძღვენია სინამდვილეს შეეფერებოდეს, მაგრამ უფაფოდ ანგარიში უნდა გაეწიოს იმ გარემოებასაც, რომ სამას, ქართული საერო და საფალიერო მწერლობის შესანიშნავ მცოდნეს, არ შეეძლო არ შეემჩნია ის ფიქრებრივი სხვაობა, რომლითაც იმეჯნებოდა ერთმანეთისაგან საფალიერო და საერო ნაწარმოებები მის წინაშეროინდელ მწერლობაში. საფიქრებელია, რომ ამ შემთხვევაში ის უფრო თავისი ლიტერატურული წინაპრების ტრადიციას იცავდა, ვიდრე ევროპული ნაკრები კლასიკოსების ნაწარმოებებზე გავლენას განიცდიდა".[1]

ა. გ ა ბ ე ლ ი ა ნაშრომში "სულხან-საბა ორბელიანი" მწერლის ცხოვრებისა და მოღვაწეობის საკითხების მიმოხილვისას ყურადღებას ამახვილებს "სიბრძნე სიცრუის" ფილის დამახასიათებელ ნიშნებზეც. ავტორის აზრით:

1. სულხან-საბა ორბელიანი "ზოგჯერ არაორიგინალურ შეხედულებებსა და ფერებს მიმართავს. იგავ-არაკებს საერთო აქვს ფანტასტიკური ფორმები და სულხან-საბაც არ ცდილობს /ფანტასტიკურ მკითხველის მოხიბვლილების დაკმაყოფილების მიზნით/ რაიმე შეცვალოს სახეებისა და ეპიზოდების მზამზარეული წყობაში" /საინტერესოდ მოყვანილია მეფისა და უფლისწულის პიპერბოლური დახასიათებანი/[2], მაგრამ "მიზანიკური ადგილების მხრივ "სიბრძნე სიცრუისა" ღირები წიგნია" და ავტორის ორნამენტული, ყვავილოვან ფილს ხელოვნად ცვლის "ეფექტურ ინტერესებს მოკლეული ხერხია. წამლის მიღებამდე მკითხველს სულხან-საბა აწვლის მზამზარეულ და ტკბილ სასმელს".[2]

2. სულხან-საბას ფილის უპირველესი ნიშანია ეროტიკული წყობა" /ფასიერად მოკლე წინადადებანი, წერილების სიჭარბე/, რომლის მაგალითი საერთო

---

1. ე.ბ ა ბ უ ნ ა შ ვ ი ლ ი, სამი ფილის ფორმა ქართულ მწერლობაში, თსუ შრომები, ტ. 96, 1963, გვ. 26.

2. ა. გ ა ბ ე ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანი: რჩეული ნაწერები, I, წერილები და ნარკვევები, ლიტერატურული ძიებანი, პოეტიკები, თბილისი, 1962, გვ. 45. შდრ.: იქვე, გვ. 53-54.

მსოფლიო ლიტერატურაშიც იშვიათად მოიპოვება. "ევროპაში მოგზაურობისა" და "სიბრძნის" ავტორს, აღბათ, საშინელების ბრძოლას ჰქონია ყოველგვარი მრავალსიტყვაობა და არავის ისე არ ჰყვარებია შეკუმშული წინადადებები, როგორც - სულხან-საბას. მის ბოლოდროინდელ ავტორებში ასეთი არ გვხვდება დამხმარე სიტყვები, თვით კავშირის ფორმაც /და/ კი".[1]

3. "სულხან-საბა ორეული უდიდესი მცოდნეა ქართული იდიომების, ანდაზების, სიტყვიერი მარაგისა".[2]

4. სულხან-საბა ორეულის მეტყველება ხალხურია, მაგრამ "ხალხურობა" არ უნდა გავიგოთ როგორც მონური ქედმოხრა სასაუბრო ენის სტიქიის წინაშე. საბა შეუდარებელი სტილისტია, მაშასადამე, ის თვითონ ფლობს ენას და არა პირუკუ. ხალხური ენის ფორმები სახეცვლილ მწიგნობრული ფორმებად ერწყმის, ქარცვეული მხატვრული კალამუშავების შემდეგ მოხვედრილან მის წიგნში. ამ ორი ტენდენციის შერწყმის ნაყოფია დიდი ინდივიდუალობით აღბეჭდილი ენა სულხან-საბა ორეულისა".[3]

ავტორი, ამ მხრივ, სულხან-საბას შ. რუსთაველის გვერდით აყენებს: "ძველ ქართულ მწერლობაში რუსთაველმა და სულხან-საბა ორეულმა შესძლეს ხალხურ, ხშირად ბანალურ გამოთქმათა, ლიტერატურული ტახვეწა, რაც უწინარესი წიშნია წარმავლობის ხვედრს აცილებული მაღალი სტილისა".[4]

5. თუ ერთმანეთს შევადარებთ "სიბრძნე სიცრუისას" და "ევროპაში მოგზაურობას" დავინახავთ, რომ მან "აერთებს სტილური მსგავსება. ხ ო რ ბ ი ს სიტყვა და ელიპსური წყობა ფრაგმენტისა".[5]

---

1. ა. გ ა ბ ე ს ო ნ ი ა, სულხან-საბა ორეული, გვ. 45-46.
2. იქვე, გვ. 46. შდრ.: გვ. 54-56
3. იქვე, გვ. 46.
4. იქვე, გვ. 47.
5. იქვე, გვ. 47.

რით უნდა აიხსნას სულხან-საბას ასეთი დამოკიდებულება მხატვრული მეფლეველებისადმი?

"ძმა იმისა, - წერს ავტორი, - რომ "სიბრძნე სიცრუისას" არაკები შეუძლებელი იყო ანტიკლერიკალურად განწყობილ ახალგაზრდა სულხანს დაეწერა მნიგნიბრული ენით - არაფერს არ ხსნის. მაშინ იპადება კითხვა: რაღომ არ წერს 60 წლის კაბოლიკე საბა თავის "მოგზაურობას" იმ ენით, რომლითაც მან. ციმოდე გაბაშვილი წერდა თავის "მოხილვას".? მაშასადამე, ყანრული მიმე-ნი აქ მოსაცანი არ არის".[1]

ავტორი უარყოფს მეორე მოსაზრებასაც-რომ სულხან-საბა ხალხური ენის დიდ ყავლურას განიცდიდა და ამიტომ ახასიათებს მისი წაწარმოებების ენას "სიბრძნე - სიცრუისა", "მოგზაურობა ევროპაში"/ ხერობის სისადავე და ელიფსური წყობა ფრაზისა. "სულხან-საბას ენა, - წერს ავტორი, - ფუძცა სადაა, იგი მაინც განირჩევა ხალხურისაგან. საკმარისია შევადაროთ "სიბ-რძნე სიცრუისა" ეპოქის სიკვლ-ფაჯრებს ან უფრო ნაკვლიანები ხანის წაწარ-მოებს - იესე ოსეს-ძის "ფავლადასავალს", რომ მაშინვე დავინახოთ განსხვა-ვება საბას ფიმიერ და აღნიშნული ძეგლების ვულგარული ენას შორის".[2]

ავტორის საბოლოო პასუხი ჩვენთ დასმულ კითხვაზე ასეთია: "სულხან-საბა ორენოვანის სფეროსა და ენის სისადავე შედეგია სიფლვაზე ხანგრძლივი მუშაობისა. ორი ნაკადის - ხალხურისა და ლიტერატურის - შეხვედრაში ჩაფი-ყალიბა საბას ლიტერატურული ენა".[3]

ნ. ავტორის აზრით, სულხან-საბას ხელოვნებაში პუნქტუაციასაც კი გარ-კვეული სტილისტური ფუნქცია აქვს დაკისრებული: "სულხან-საბა განსაკუთრე-ბულ ყურადღებას აქცევს სასვენი ნიშნების კომპოზიციურ როლს, ყოველ მძი-

---

1. ა. გ ა ბ ე ნ ი ა, სულხან-საბა ორენოვანი, გვ. 48. შდრ.: იქვე, გვ. 51.
2. იქვე.
3. ა. გ ა ბ ე ნ ი ა, სულხან-საბა ორენოვანი, გვ. 48. შდრ.: მ ი-ს ი ვ ე, სულხან-საბა ორენოვანის პრობა, "ჩვენი ბაბა", 1938, №2, გვ. 49-57.

მესა და წერილს მის არაკეში დაკისრებული აქვს სავალალო ფუნქცია. ეს მაგალითს სულხან-საბას ეხრობას ითვალთ ბოლიერებას, იცავს მას მრავალსიტყვაობისაგან".[1]

7. ავტორი უყოყმანოდ არ ტოვებს იმ ფაქტს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ეხებულებაზეაგან ეხრობის სისადავისა და ფრაგის ელვისური ბუნების ფაქტორი, "გამონაკლისს წარმოადგენს მხოლოდ "ქილილა და დამანა" და ჰომილეტიკური ნაწარმოებნი. პირველი "გაიჩალა" გარკვეული შეკვეთით, რის გამო მასში არქაული ელემენტები და ბიბლიური ტონი სჭარბობს, ხოლო დავით გარეჯის უდაბნოში ნაბერ ლოცვებში ავტორს, აუნებლივია, არ შეეძლო დაეცვა ეხრობის საკუთარი მანერა. მიუხედავად ამისა, ორივეში გამოსჭვივის საბას სტილის ბოგიერი თავისებურებანი".[2]

ს. ი ო ტ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით, "სიბრძნე სიცრუისა" თავიდან ბოლამდე დაწერილია ერთგვაროვანი ლიტერატურული სტილით, რომელსაც ახასიათებს ლაკონიზმი და გადმოცემის ელფსური ხერხი. წიგნის პირველი სტრიქონებიდანვე ივრცნობა ავტორის მისწრაფება, რომ საოქმელი გადმოსცეს ნაღლად, მოკლედ და ხალხისთვის გასაგებ ენაზე, რასაც ავტორი კიდევ აღნევს სიტყვაზე ხანგრძლივი და ფუფუნოვანი მუშაობით.[3]

საინტერესო დაკვირვებანი მოიპოვება სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის" სტილებრივ თავისებურებათა გასაგებად ალ. ო ლ ო ნ ტ ი ს ნაშრომში "ქართული ხალხური პროზის ენისა და სტილის საკითხები",

---

1. ა. ბ ა ბ ე ნ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 48.
2. იქვე, გვ. 47. შრ.: გვ. 50-52.
3. С. И о р д а н и ш в и л и, С.-С. Орбелиани и его "Мудрость лжи", წიგნში: С.-С. О р б е л и а н и Мудрость лжи, перевод с грузинского Ал. Ц в а г а р е л и, под ред. С. И о р д а н и ш в и л и, Тбилиси, 1939, გვ. XIX.

სადაც სხვა წაბარბოებებთან ერთად გაანალიზებულია სულხან-საბას ერთ-ერთი იგავის სინტაქსური სტრუქტურის მონაცემები და მიღებულია საყურადღები დასკვნები.[1]

დ. შ ე ნ გ ე ლ ა ი ა წიგნში "წიგნი სიბრძნე სიცრუისა" გახაზავს ამ ხასიათების ენისა და სტილისათვის დამახასიათებელ შემდეგ ნიშან-თვისებებს:

1. სულხან-საბა ორბელიანი ორგანულად ვერ იტანს ყალბ მეცადინეობას, ინვერსიებსა და ზედმეტ მაღალფარდოვნებას. სამაგიეროდ წაბარბოებში მრავალია ანონიმებები, იდიომატური გამოთქმებიც, ანდაზებიც, სენტენციებიც, რომლებიც ქართულ-ერუნული სხარტი სიტყვიერებისა და შეგონება-მორალებიც ხალხურ სისადავემდეა დაყვანილი.[2]

2. "სიბრძნე სიცრუის" სტილი სუფთაა. იგი გაწმენდილია "უცხო ენის დანაღვლიანებან".

3. "ქართული კრიტიკაში ხშირად თქმულა, - წერს ავტორი, - რომ ჩვენი ანაგებმწერლის სტილი ლაკონიურია, სხარტი და მარჯვედ მოქნეული. მაგრამ ეოველივე ეს გაცა სხვა მწერლებს არ ახასიათებს? სულხან-საბა ორბელიანის შემოქმედებაში ერთი ინტელექტუალურია , ჭკვის მიერი და ამიტომ არის მისი ასეთ მკაცრ სიმარტივემდე დაყვანილი სტილი ეგზომ ლოგიკური, თითქოს ცივი და ლაპიდარული".[3]

4. "სიბრძნე-სიცრუის" ყოველი ფრაზა გაძარცულია ყოველგვარ ზედმეტ საშკაულაგან და ხშირად, ძალიან ხშირად მხოლოდ ქვემდებარემდე და შემასმენელამდე არის დაყვანილი.[4]

5. სულხან-საბა ორბელიანი ორგანულად ვერ იტანს რიგი წინადადებას, მას არ უყვარს ფრაზის მიკიბვ-მოკიბვა, სძულს ყოველგვარი პაროქსიზმი და

---

1. ა. ა ბ ე ლ ი ნ ი, ფილოლოგიური წაბარბოებში, III, ქართული ხალხური პროზის ენისა და სტილის საკითხები, ცხინვალის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, V, 1958, გვ. 350.
2. დ. შ ე ნ გ ე ლ ა ი ა, წიგნი სიბრძნე სიცრუისა: მუდმივი თანამგზავრები, თბილისი, 1964, გვ. 19.
3. იქვე, გვ. 20-21.
4. იქვე, გვ. 21.

ფეიმეიბნიბრივი ფენომენია. ბიჯა ტბურაძე ამას ხანდახან მაინც შეიმარ-
ავს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს წინასწარ გააზვარებული ხერხია.[1]

6. "სულხან-საბა ორბელიანის ენა ფეიმეფოდია, ხალხური და არაფერი
ის არ ეთანხმება არც ქართული საეკლესიო მეფეფეფისა და არც აღმოსავლურ
მაღალფარფეფეფი წერის ტრადიციებს. ეს სისადავე და სიფფეაძვირფა ძალზე
ძნელია, ბადავან ბოლად წერა სადად წერაზე ადვილია".[2]

ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ი დაკვირვებით:

1. სულხან-საბა ორბელიანი ქართული სალიტერატურო ენის ფეფორმატორია.
მან ლიტერატურული ენა მჭიდროდ დაუკავშირა ხალხის მეტყველებულ ენას.[3]

2. სულხან-საბა ორბელიანის სტილის ერთ-ერთ თავისებურებას შეადგენს
ლაკონიურობა. "ბაბილონში მოკლე წინადადებით სულხან-საბა ორბელიანი ახერ-
ხებს სურათის მკვეთრად წარმოდგენას. ის თავს არიდებს გაჭვიანებული ხრო-
ბას, ლეკალურ აღწერას და ყოველი სიტყვის ღიღი ტვირთვრებითა და თავის ერთ-
გვ ხმარებით აღწევს საოცარ ეფექტს.[4]

3. ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ე შენიშნავს: "თუ ოდესმე აღწევს სულხან-საბა
ხროპის ლაკონიურობას, ეს სპეციალური, ხანგრძლივი დაკვირვებისა და შეს-
წავლის საგანია".[5]

ავტორის აზრით, სულხან-საბა ორბელიანი სტილის ლაკონიურობას, სხვა
საშუალებებთან ერთად, აღწევს:

ა/ სიტყვათა შინაგანი, ასოციაციური კავშირის საფუძველზე ფრაზის მო-
კვეთით;

ბ/ უარყოფილი ნაწილაკისა და უკუქმნილი წინადადებების გამოყენებით.[6]

---

1. ე. შ ე ნ გ ე ლ ა ი ა, წიგნი სიბრძნე-სიცრუისა, გვ. 21.
2. იქვე, გვ. 23.
3. ნ. ბ ა ბ ა ხ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის ტიპი-
ური თავისებურების შესახებ: სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1958, სა-
იუბილეო კრებული, თბილისი, 1959, გვ. 49.
4. იქვე.
5. იქვე.
6. იქვე, გვ. 50.

4. სულხან-საბა ორბელიანი, ხმრობის დინამიკურობის მიმბნეი, თავს აერიდებს მეტაფორებს, ზოგჯ ეპითეტებს და მოკლენის ან საგნის წარმოსასაჩვენად ხმარობს მეტო-ორიგინალ ეპითეტს, რასაც მკითხველის ყურადღებას ან გაფანტოს. ავტორისეულ ხმრობაში კი ვხვდებით არაკანონიერი სრულიად უჩვეულო, ზეიად, ალმოსავლური სტილის მეტაფორებს.[1]

5. რ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ე თავის ნაშრომში ყურადღებას ამახვილებს შ. რუსთაველის "ვეფხისტყაოსნისა" და სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის" სიახლოვეზე. ავტორის დასკვნით, "სულხან-საბა ორბელიანის ენობრივი, სტილისეული სიახლოვე შ. რუსთაველთან გამოწვეულია ამ ორი მწერლის ჰუმანისტური მსოფლმხედველობით ერთიანობით, რაც გამოხატულებას პოულობს მათ წაწარმოებთა იდეურ შინაარსის სიახლოვეში, ისე ცალკეულ ადგილისეული ფენომენის, შეკონებათა მსგავსებაში".[2]

სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურებებს საკმაოდ ვრცლად მიმოიხილავს ი. ყ ა ფ ლ ა ნ ი ა ამ საკითხისადმი მიძღვნილ სპეციალურ ნაშრომში, რომლის ძირითადი დასკვნები ასეთია:

1. სულხან-საბა ორბელიანის ენა, მარტივია, სიტყვაძუნწია, ძალზე მომჭირნეა, ლაკონიურია, მაგრამ ამავე დროს არის ხატოვანი, გამჭვირვალე, ტუსტი და მეტყველი, მოკლებული ყოვლისგვარ ზედმეტ ორნამენტულობას.[3]

2. სულხან-საბა უპირატესობას ანიჭებს მარტივ გაუვრცობელ წინადადებებს.[4]

3. ავტორის აზრით, "ვეფხისტყაოსნის შემდეგ ქართული მწერლობის არცერთ ნაწარმოებში არ გვხვდება ენობრივად დახვეწილი და მხატვრულად სრულყოფილი მახვილსიტყვაობისა და ანდაზური მეტყველების იმდენი ნიმუში, რამ-

---

1. რ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ, გვ. 53-54.
2. იქვე, გვ. 59.
3. ი. ყ ა ფ ლ ა ნ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურება: კრიტიკული წერილები, II, 1961, გვ. 239. შდრ.: იქვე, გვ. 242-243.
4. იქვე, გვ. 242.

დენადაც "სიბრძნე სიცრუისაში".[1]

4. ი. ჭ ო ბ ო ლ ი ა ხაზს უსვამს "სიბრძნე სიცრუის" ტანსაკუთრებული სიმდიდრეს ფრაზეოლოგიით და აღნიშნავს, რომ "სულხან-საბა ორბელიანის ფრაზეოლოგიის შესწავლა მეტად მრავალფეროვანი საქმიანობაა. იგი მოითხოვს ჩამოყალიბებულ მუშაობას, ბევრი პარალელური საკითხის გაფანტვასა".[2]

რ. შ ა მ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი ფავის ნაშრომში ყურადღებას ამახვილებს "სიბრძნე სიცრუის" ენობრივ თავისებურებებზე ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსისა და ლექსიკის ხაზით. დასასრულ გადმოცემულია ავტორის მეხედველობანი ამ ნაბეჭდების სტილზე. მისი აზრით: "სულხან-საბა ორბელიანი ქართული ენის სწორუპოვარი სტილისტია, ხოლო მისი "სიბრძნე სიცრუისა" პროზის შედევრია, რომელშიც სტილისტურად გაუმართავი და მხატვრული თვალსაზრისით უვარგისი არც ერთი მაგალითი არ გვხვდება".[3]

მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენობრივი მონაცემების ანალიზისა და ურთიერთშეპირისპირების საფუძველზე დასკვნის:

1. "სიბრძნე სიცრუის წიგნის" ენა გაციცებით მეგ კონსერვატულობას ამჟღავნებს მოგ საკითხში, ვიდრე "მოგზაურობა".[4]

2. "მოგზაურობის" ენა ასახავს იმდროინდელ ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებაში არსებულ ვითარებას და ახალი საელიტერატურო ქართულის ტენდენციებს უჭერს მხარს.[5]

---

1. ი. ჭ ო ბ ო ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურება, გვ. 254.

2. იქვე, გვ. 255.

3. რ. შ ა მ ე ლ ა შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენის შესწავლა-სკოლაში, ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი, 1961., მეცნიერული ნაშრომები, ტ. VIII, გვ. 137.

4. მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერო მხატვრულობა ენის ერთი საკითხი, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №1, 1969, გვ.17.

5. იქვე, გვ. 20.

3. "მოგზაურობა, - წერს მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე, - უმუალო ჩანაწერების შეადგენდა ფოლიანტს და არა ლიტერატურული, მხატვრული და ენციკლოპედიურად გამართული ხელოვნებისას /ეს აზრი არ გამორიცხავს მის უდიდეს მნიშვნელობას ლიტერატურის ისტორიისათვის/. საფიქრებელია, რომ იგი რამდენადმე განსხვავებულ სახეს მიიღებდა, ავტორს რომ მისი გადამუშავებისათვის მოეცალა".[1]

სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის" ენისა და სტილის ხალხური წყაროების შესასწავლად საინტერესო დაკვირვებებს გვაწვდის აგრეთვე ქს. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ი ს[2] და ალ. ც ა ნ ა ვ ა ს[3] ნაშრომები. ამ ნაშრომებში წარმოდგენილი და გაანალიზებული მასალები საშუალებას გვაძლევს, წარმოდგენილ ვიფიქროთ, თუ როგორი გულისხმიერებით ეკიდებოდა სულხან-საბა ბეჭვისფერების საუბრებს და რა დიდი ხელოვნებით იყენებდა იგი მუნებრივ ქართულ გამოთქმებს, ანდაზებსა და ნამდვილ ხალხურ ფრაზეოლოგიზმებს "სიბრძნე-სიცრუის" ენობრივი ქსოვილის შესაკერად.

§ 10. "ევროპაში მოგზაურობის" ენისა და სტილის საკითხებზე სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრებას ბევრი გავეცანი. აქ წარმოვადგენ კიდევ რამდენიმეს:

ვ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს შეხედულებით, "მოგზაურობა გაურბის ძველ, გაქიანურებულ აღწერას, რადგანაც მას ახსოვს, რომ "ძველი ამბავი ფავის საწყენია". ზოგიერთ ლაკონიურობა, აი მისი ხასიათის დამახასიათებელი ფესვია".[4] მისივე აზრით, სულხან-საბა ორბელიანმა ქართული სალიტერატურო ენა

---

1. მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერო ხელოვნებისა ენის ერთი საკითხი, გვ. 20.
2. ქს. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუის ხალხური წყაროების ზოგიერთი საკითხი: ს.-ს. ორბელიანი, 1658-1958, საიუბილეო კრებული, საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა, თბილისი, 1959, გვ. 215-234.
3. ალ. ც ა ნ ა ვ ა, წიგნი "სიბრძნე სიცრუისა" და ქართული მახვილსიტყვაობა, თბილისი, 1959.
4. ვ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 473.

"დაადგენა გამარჯვებულის, ხალხურ მეფეობისთვის დასახლების გზაზე, რამაც თავი იჩინა განსაკუთრებით მის ხმაურებაში, რომელსაც "მოგზაურობა ევროპაში" ეწოდება".[1]

ს. ი ო რ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი აღნიშნავს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის "მოგზაურობა ევროპაში" "დარჩება ერთ თვალსაჩინო ძეგლად ქართული ლიტერატურის იმ დარგიდან, რომელსაც "მოგზაურობანი" და "მიმოხილვანი" ეწოდება. წიგნი შესრულებულია საპასუხოვის ჩვეული ლაკონიური სტილით, რომელიც ხშირად ხერხების სისადავეს აღწევს".[2]

ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ი ს აზრით, "მოგზაურობა ევროპაში" ქართული მხატვრული დოკუმენტური პროზის პირველი და საუკეთესო წიმუშია. ამ წიგნით საბამ შეაღო და გააკვალა ქართულ ლიტერატურაში ახალი გზანი... "მოგზაურობის" დამახასიათებელი მხარეებია ენობრივი სისადავე და სტილისტური ეკონომია".[3]

"სულხან-საბა ორბელიანის "მოგზაურობა ევროპაში", - წერს ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, - უდიდესი მნიშვნელობის ძეგლია. ავტორმა ქართველ მკითხველს პირველად გააცნო დასავლეთი ევროპა, იქაური ხალხის ადათები, ზნე-ჩვეულებანი. სულხან-საბა ორბელიანის ენა მარტივი, ჩამოყალიბებული და გამართულია. მხატვრული სამოსით წარმოდგენილი ლაკონიური ენა დიდ გავლენას ახდენს მკითხველზე".[4]

ალ. კ ი კ ვ ა ძ ე, რომელმაც სპეციალური გამოკვლევა უძღვნა "ევროპაში მოგზაურობას", ამ წაბაძვების ენის შესახებ წერს: "უნდა აღინიშნოს,

---

1. ვ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 483.
2. ს. ი ო რ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი, საბას "მოგზაურობა ევროპაში": ს.-ს. ორბელიანი, მოგზაურობა ევროპაში, ს. ი ო რ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით, თბილისი, 1940, გვ. XIV.
3. ალ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 101.
4. ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 131.

რომ "მოგზაურობის ენა" "სიბრძნე სიცრუისაა" რამდენადმე ჩამორჩება რიგრიგ სისადავეში, ისე განსაკუთრებით მხატვრულობაში, სურათოვნობასა და მიმზიდველობაში. ამის მიზეზი შეიძლება მასალის სხვადასხვაობაც იყოს, რაზეც არ ვლაობთ. ყველა შემთხვევაში ერთმანეთს სხვაობას არ შეიძლება მეფუსკიანი გავლენა არ ჰქონდეს წაბაძოების კომპოზიციაზე, მის ენასა და სტილზე".[1]

როგორც ვხედავთ, სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოქმეული მოსაზრებაა მოკლე მიმოხილვაც ნაღლად მეფლეველებს იმ დიდ ლეიბიულ ინტერესზე, რომელსაც ენათმეცნიერები და ლიტერატურის ისტორიის მკვლევარები იჩენენ სულხან-საბა ორბელიანის ხელუნებების, განსაკუთრებით კი "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენისა და სტილის საკითხებისადმი. მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ დღემდე არავის უფიქრია ამ ნაბაძოებების ენობრივ თავისებურებათა მონოგრაფიულად შესწავლა საკმაო ემპირიული მასალის თანმიმდევრული და ყოველმხრივი ანალიზის საფუძველზე. წინამდებარე ნაშრომიც სწორედ ამ ხარვეზის შევსების ცდას წარმოადგენს.

სანამ საკვლევ თემასთან უშუალოდ დაკავშირებული საკითხების განხილვაზე გადავიდოდეთ, მიგანშეწონილად მიგვაჩნია მკითხველის ყურადღება შევაჩეროთ იმ დიდ დამსახურებაზე, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანს მიუძღვის ქართული საელიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვისა და შესწავლა-ავრცელების საქმეში.

---

1. ალ. ჯ ი კ ვ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი და მისი "მოგზაურობა ევროპაში", სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, VII, 1954, გვ. 119.

პირველი თავი

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი ქართული სალიტერატურო ენის სინქრონიის ფაზისა და შესწავლა-გაგრძელების სფეროში

§ 11. მე-16 საუკუნის დამდეგს ოსმალურ ლენგისა და ფერსმანია ურიოების მრავალფეროვანი შემოსევებით დაულტურებულ ჩვენს ქვეყანას ორი მძიმე მარცხი გაუჩნდა: სპარსეთი და ოსმალეთი. ამ დროიდან აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთმა გაიხადა თავის საფარეშო ასპარეზად, დასავლეთი საქართველო კი ოსმალეთის პოლიტიკური გავლენის სფეროში მოექცა.

სპარსეთი და ფერსი დამპყრობლები ყოველგვარ საშუალებას მიმართავდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის ეროვნული გადაგვარების მიზნით. ისინი ცდილობდნენ საქართველოში სამუდამოდ მოეკიდებინათ ფეხი, ქართველებისათვის თავს მოხვევიათ თავიანთი სარწმუნოება, ზნე-ჩვეულებანი, სახელმწიფოებრივი და სოციალური წესწყობილება. დამპყრობელთა ვერაგულმა და სასტიკმა პოლიტიკამ "შემოდგომის ზღვილის სუსხივით დაკრა ახალი გამოღვიძებული ქართული მხატვრული მწერლობის ჯიჯილს. სწორედ ამ დროს იწყებოდა ხანგრძლივ მიძინებული ქართული ტონერული შემოქმედების მოსულიერება".[1]

აგრესორთა მუხანათური ხელი ჩვენს მშობლიურ ენასაც მისწვდა. სპარსული და ფერსული ლექსიკურ-ფონეტიკური ელემენტები მღვრიე ნაკადად შეერია მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციების მქონე ქართულ სალიტერატურო ენას. ამას ხელს უწყობდა ის გარემოებაც, რომ საგვიანოების ანისტოკრატიულ წრეებში გაძლიერდა სპარსული ენისა და სპარსული ფოლკლორი გავრცელება, რასაც ვერ ასცდა სპარსეთის სამეფო კარზე აღზრდილი ფეიმურაზ პირველიც. იგი ამაკარად აცხადებდა: "სპარსთა ენისა სიტკბოსან მასურვა მუსიკოანი" და

---

1. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი მეოთხე, XV-XVIII საუკუნეები, თბილისი, 1967, გვ. 342.

"მძიმე არს ენა ქართველთა". "მაშინდელ საქართველოში, - წერს ვ. ფ ო ფ უ ტ ი ა, - გამაჰმადიანებული მეფეებისა და დიდებულთა ნებსვლობით ინერგებოდა სპარსული ცხოვრების წესები, გავრცელდა ფლეთა გადიდება, ფაფა ბნეობა, ქაირდენა ენა".[1]

ბუნებრივია, რომ ამ ვითარებაში დიდი გასაჭირი ჰქონდა სიტყვათა სესხებას, რამდენადაც "სიტყვათა სესხება, მიუხედავად არაუკიდურესობისა, ხდება უცხოური ენის ი ნ ტ ე ნ ს ი ვ ი ფ ა ბ ო ლ ი ს პირობებში. სახელდობრ, ეს ის პირობებია, რომელთაც ერთი ენობრივი კოლექტივი ძალიან გავლენას ახდენს მეორეზე პოლიტიკური ან კულტურული უპირატესობა-ბატონობების წყალობით".[2]

ფრთა გაბმულობაში ქართული სალიტერატურო ენა თანდათან კარგავდა თავის თვითმყოფადობას, მონოლითურობასა და სიწმინდეს. "სპარსული და თურქული ენებიდან მომდინარე სიტყვებით და გამოთქმებით ივსებოდა ქართული ლექსიკონი; ხშირად ისეთი სიტყვებიც ინერგებოდა, რომელთა ეквივალენტი ჩვენს ენას კარგა ხანია ჰქონდა. ეს გარეშოება შესაბამის ქართულ სიტყვებს გაქრობას და სამუდამო დავიწყებას უქადდა".[3]

ქართველი მონაზონი საფრთხედ კარგად ხედავდა, რომ საჭირო იყო ეროვნული ბრძოლა სპარსული და თურქული ენების წამლეკავი გავლენის წინააღმდეგ, ქართული სალიტერატურო ენის გადასარჩენად, სიწმინდის დასაცავად და გასავრცელებლად. ამ ბრძოლას საფუძველი ჩაუყარა მეფე-პოეტი არჩილი /1647-1713/: "სპარსული ლიტერატურული ორიენტაციის წინააღმდეგ მებრძოლი არჩილი ეროვნულად იცავს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდეს".[4]

---

1. ვ. ფ ო ფ უ ტ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის, კომუნისტური აღზრდისათვის, №10, ოქტომბერი, 1959, გვ. 65.
2. მ.მ ი ქ ი ბ ა ვ ა, სიტყვის სესხება: ენა და ლიტერატურა, გვ. 213.
3. მ.ძ ი ძ ი გ ა ვ ი, ქართული სამწერლო ენის სიწმინდისათვის ბრძოლის ისტორიიდან: მწერლის ენა, თბილისი, 1957, გვ. 170.
4. ალ. ბ ა ბ ა ლ ი ძ ე, არჩილი: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ.I, კ.ბ ე ქ ე ლ ი ძ ე, ა.ბ ა ბ ა ლ ი ძ ე, ძველი ქართული ლიტერატურა /V-XVIII სს/, თბილისი, 1954, გვ. 367.

პოეტი უკმაყოფილია იმის გამო, რომ ქართული საელჩოსაგან ენაში გამუკიოხავად ამის შემოტანილი და დამკვიდრებული აღმოსავლურ ენათა სიტყვები და გამოთქმები. იგი თავის პოემაში "გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა" მეფურიებულად უსაყვედურებს თავის წინამორბედ და თანამედროვე პოეტებს ბარბარიზმებისა და ბიალექტიზმებით გატაცების გამო. არჩილი რუსთაველის პირით ირონიულად შენიშნავს თეიმურაზს:

"მძიმედ ჩანს ენა ქართველია, მაგ ბრძანე არაბულია!"

პოეტი, ცხადია, არ უარყოფდა ჯეროვან ენათა ცოდნის საჭიროებასა და სარგებლიანობას, მაგრამ ამავე დროს მოითხოვდა, რომ მშობლიური ქართული ენის სიწმინდე არ აევლვრიათ ამ ენებიდან გამუკიოხავად შემოტანილი სიტყვებით:

"ეგ ნუ გგონიან, სხვა ენა მეც არ ვიცოდე სხვასავით,
მაგრამ ცუდია გარევა ქართული ენაში სხვას ავიწ"

"არჩილი, - წერს ლ. კ ო ბ ი ა შ ვ ი ლ ი, - იცავდა ცხოვრების სინამდვილიდან ამღები ეროვნული პატრიოტული თემატიკას, გადმოცემული წმინდა ქართული ენით, ყოველ შემთხვევაში არც ლექსიკა ნაბარბოვისა და არც ლექსიკა სპარსულ-არაბულ-ოსმალური სამყაროდან არ უნდა ყოფილიყო ამღები. ამოსავალი სიტყვების მოყვანილ თეიმურაზსა და სხვებთან პოლემიკისას წმინდა ქართული ნიმუშად არჩილი თავისსავე ნაწერებს ასახელებდა:

"მიფიქვამს ქართული ენითა, სხვა ენა არ ეგვიანო".[1]

არჩილის მიერ დაწყებული ბრძოლა ქართული საელჩოსაგან ენის სიწმინდისათვის წარმატებით გაგრძელდა და გამოვიყენა სულხან-საბა ორბელიანმა. ამ მხრივ გამოსაკვლევით საყურადღებოა მისი უკვდავი ქმნილება "ქართული ლექსიკონი", ანუ "სიტყვის კონა".

---

1. ლ. კ ო ბ ი ა შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის სიწმინდისათვის ბრძოლის ისტორიიდან: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, №2, 1959, გვ. 57.

§ 12. სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონი ხანგრძლივი და ღრმა მეცნიერული კვლევა-ძიების შედეგია. "მე, სულხან საბა ორბელიანს, - გვამცნობს ავტორი, - ქაბუკობისა ჟამსა და სიყრმესა ფრიადი შრომა დამიყვნია ამა წიგნსა ზედა".[1] "39 წელი იუშავა მან ლექსიკონის შედგენაზე, - წერს ვ. ფ ო ფ უ რ ი ა, - დაიწყო 27-28 წლის ასაკისამ /1685 წელს/ და სიკვდილამდე /1725 წლამდე/ თავს დასტრიალებდა, დაჭყურეტდა მას. ლექსიკონი მისი განუყრელი თანამგზავრი იყო: მასთან ერთად შემოიარა საქართველო, ირანი, ევროპა /საფრანგეთი, იტალია/ და თურქეთი. იგი ყველგან და ყველა ვითარებაში იხვეწებოდა".[2]

ჩვენი ერის მოვაღლაფეოვანი კულტურული ტრადიციები, უმდიდრესი მხატვრული და სამეცნიერო-ფილოსოფიური ლიტერატურის გამდიდრების უმაღლესი ღონე ლოგიკურად გვაფიქრებინებს, რომ ქართველებს ჯერ კიდევ სულხან-საბა ორბელიანამდე გააჩნიოდეთ უფრო ადრე უნდა ჰქონოდათ თავიანთი ლექსიკონი. თვით საბას მოწმობითაც: "ქართულია ენასა ლექსიკონი ალარ იპოვებოდა, რამეთუ ჟამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილიყო"[3] "დაკარგვა ასეთი წიგნისა, - წერს კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, - იწვევდა ენის გარდვნა-დამახინჯებას. ზედმეტია ლაპარაკი იმაზე, რომ აძნელებდა წაკითხული წიგნების ჯეროვან გაგებას. ამ ფაქტს ყველაფერს გრძნობდნენ მშობლიური კულტურის მოამაგენი, პირველ რიგში თვით საბა".[4]

"ქართული ლექსიკონს" სულხან-საბა ორბელიანის სამეცნიერო-ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში ერთ-ერთი უპირველესი ადგილი უჭირავს. თანამედროვენი დიდი მოწონებითა და ქებით იხსენიებენ "სიტვის კონას",[5] რომლის "არაერთ

---

1. სულხან-საბა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ხხზულებანი, ტ. IV₁, ლექსიკონი ქართული, ავტოგრაფული წესებრივ მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ილია ა ბ უ ლ ა ძ ე მ, თბილისი, 1965, გვ. 31.
2. ვ. ფ ო ფ უ რ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის, გვ. 60.
3. სულხან-საბა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, ხხზულებანი, ტ. IV₁, ლექსიკონი ქართული, გვ. 31.
4. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 480.
5. ამის შესახებ ვრცლად იხ. ალ. ღ ლ ო ნ ტ ი, ქართული ლექსიკოგრაფიის

წუხლაზე ეხვეპეში სპას სიბრძნით მოხიბლული ყალამნერია და მკითხველია მიერ პოეტურად გამოთქმული შეფასებას".[1]

სამეცნიერო ლიტერატურაში მრავალჯერის აზრის ხაგვასმული და მითითებული ამ ლექსიკონის ფასდაუდებელი მნიშვნელობა როგორც ქართული ლექსიკოგრაფიის, ისე საერთოდ, ქართული მეცნიერებისა და კულტურის ისტორიაში. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს შეფასებით, "ქართული ლექსიკონი" "ეხლაც ძვირფას განძად ითვლება მეცნიერებისათვის, - მაშინ ხომ იგი ცის მანათობელივით უნდა მოვლენოდა ქართველებს".

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ "სულხან-საბა ორბელიანის მრავალმხრივი და მეტად ნაყოფიერი მოღვაწეობიდან ყველაზე უფრო შესანიშნავია მის მიერ შედგენილი ქართული ლექსიკონი";[2] მეორე: "ვეფხისტყაოსანთან" ერთად და მის გვერდით სპა-სულხან ორბელიანის "ქართული ლექსიკონი" /"სიტყვის კონა"/ ძველი ქართული ენობრივი /სულიერი/ კულტურის ძვირფასი ძეგლია და უდიდესი მიღწევაც".[3]

სულხან-საბა ორბელიანის "ქართული ლექსიკონის" უდიდესი მნიშვნელობა ჩვენი ეროვნული კულტურისა და მეცნიერების განვითარების საქმეში ვრცლად აქვს დახასიათებული ვ. თ ო ფ უ რ ი ა ს. ამ საკითხისადმი სპეციალურად მიძღვნილ ნაშრომში. "მნიშვნელობა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონისა, - წერს ავტორი, - განსაკუთრებით დიდია არა მარტო ქართული ენათმეცნიერებისათვის, არამედ ქართული მეცნიერებისა და საერთოდ კულტურის ისტორიისთვი-

---

ისტორიიდან. მის წიგნში: ნარკვევები, I, სტატიები, 1955, გვ. 64-135; შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, სულხან-საბა ორბელიანის "სიტყვის კონა". მის წიგნში: ენა და ლიტერატურა, გვ. 56-66.

1. ლ. ქ ო ბ ა ხ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის რედაქციები /ავტოგრაფების მიხედვით/, თბილისი, 1957, გვ. 7-8.

2. ა. შ ა ნ ი ძ ე, წინასიტყვაობა, წიგნში: ს. ს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, აწოდ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს და აწოდ. ა. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, ტფილისი, 1928, გვ. III.

3. ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სპას "სიტყვის კონა", როგორც ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი: სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა, თბილისი, 1959, გვ. 276.

საც. იგი დღესაც აქტიური სამეცნიერო წიგნია. იგი უაღრესად ფასეული წყაროა ქართული ენის ლექსიკური შემადგენლობის შესწავლისა და ძველი სიტყვათა მნიშვნელობის გადმოცემისა და ცვლის ისტორიის კვლევისათვის... დღეს მის გაუფასურებლად შეუძლებელია ძველი ქართული ენისა და საერთოდ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის, ქართული ეტიმოლოგიური, დიალექტური, ქართველურ ენათა შედარებითი ლექსიკონების შედგენა... მან განსაკუთრებული როლი შეასრულა მეცნიერების ქართულად ამეტყველების საქმეში. მისი მეშვეობით შესაძლებელი გახდა მეცნიერებისა და ტექნიკის მრავალი დარგის ტერმინოლოგიის დადგენა და პრაქტიკაში დანერგვა".[1]

ვ. ფ ო ფ ხ ა ძ ე, იდეალისწინებს რა "ქართული ლექსიკონის" მონაცემებს და მისი ავტორის "ანდერძნამების" მინაარსს, საკვლევი სამარილიანად დასაკვნის, რომ "ამ ლექსიკონის მთავარი მიზანი და დანიშნულება ქართული ენის შესწავლა და მისი სიწმინდის დაცვაა".[2]

ავტორი ამ დებულების დასამტკიცებლად და წარმოსაჩენად მიმართავს შემდეგ ფაქტებს:

ა/ "ქართულ ლექსიკონში" ხმირადაა მითითებული, თუ რომელი ენისაა სიტყვა და რა შეესაბამებოდა მას ქართულში, რაოდენ უკანასკნელი ვიხმარეთ, მაგ.: "ბ ა ბ ა ნ ი სპარსთა ენაა, წ ა ხ ა ნ ს ჰქვიან"; "ფ ი ლ ი სომხურია, ქართულად ფ ხ ი ე ნ ი ჰქვიან"; "ქ ა რ ა ვ ა ნ ი ესე ქარავანი არაბთა ენაა, ჯამთა ვიტაირებით შემოლებული, ქართულად მ ო გ ზ ა უ ნ ი ეწოდების"; "ქ ა ფ ი სხვათა ენაა, ქართულად ბ ე ნ ი ჰქვიან"...[3]

ბ/ ლექსიკონს ბევრი აქვს მოხელეთა და სხვათა აღნიშვნელი ქართული სახელები, რომელთა ნაცვლად არაბულ-სპარსული-ბერძული და სხვ. სიტყვები

---

1. ვ. ფ ო ფ ხ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის, გვ. 67.
2. იქვე.
3. ავტორის მიერ დამოწმებული მაგალითები ჩვენ შემოხვევამი მოცემული ან შევსებული გვაქვს ლექსიკონიდან ამოკრებილი სხვა სიტყვებითაც.

იყო გაპატიჟებული, მაგ.: ამბარი - წ ყ ა ლ ი მ ნ ე; ბაღანი - მ ე ხ ი ლ ე; ბაჭაში - ა ფ ი ს ფ ა ვ ი; ბივანბეკი - მ ს ა ხ უ ლ ი, მუსტოფი - ბ ი ვ ა ნ ფ ა ზ ე ბ ა ბ ე ლ მ წ ი ფ ე; ქუთვალიციხისფავი; ყიღიჯყორჩი - მ ე ნ ბ ო ლ ე, ჩირაბჩი - მ ნ ა ფ ი; ჯანიშინი - გ ა ბ ბ ე ლ ი...

ბ/ მითითებულია, თუ რიგორ გაირჩეს ეროვანეთისაგან გარეგნულად ასე თუ ისე მსგავსი სიტყვები, მაგ.: "მ ე ნ ბ ო ლ ე მკვირცხლესა და მკვირხლსა და გაბერძალეთ გარჩევა უნდა, ვიეთნი მწერალნი არა დაჭვირვებიან"; "კ ა რ ქ ი რიგია სოფხურად და ჩვენს მწერლებს ზოგან გაუსინჯავთ კარქის წაცვლად კ ა რ გ ი დაუწერია. კ ა რ გ ი კეთილს ჰქვიან, ხოლო კ ა რ ქ ი - რიგსა"...

დ/ ლექსიკონის ავტორი მოიხსენიებს, რომ სიტყვა სწორად იხმარებოდეს, მაგ.: "გ უ ლ ი ს-ხ მ ა ესე არს გონებით ახმა და გულთა შეუღმა. ვიეთნა გულის-ჴმად აღუწერიან; გულსა არა აქუს ჴმაჲ, არამედ ახმა და შეღმა". "ს უ ნ ნ ე ლ ი მრავალთა სულნელად აღუწერიან, არამედ არა ეწოდების სულნელი, არამედ სუნნელი..."; "ნ ე რ გ ი ლ ი... ვიეთნა წეგილად აღუწერიან გაუსინჯავად"...

ე/ მოყვანილია სინონიმები ან ნაჩვენებია სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება, მაგ. "შ ე კ რ ვ ა შეკრვა არს ჯაჭვისა და საბლისა შებორკილვა და შესკვნა; შ ე კ რ ვ ა არს წიგნის შეკინძვა, ყოვლივე შეკონვა..." "წუერი ფშა ნიკაპთა; წ ვ ე ნ ს უწოდენ ფაფსა მთათა და ბორცვთასა, გინა წვერთა ლეღვრისა და მახვილისათა"...

ვ/ ლექსიკონში შეტანილია ტვარიანული ცნებათა ბუდეები, რაოა სახეობით ცნებათა სახელები ესმოვლათ და ჯერიანად გამოეყენებინათ, მაგ. " კ ა ტ ი.. ზოგად ყოველთა ეწოდების. ესე კაცი გინდოდეს მ ა ბ ა ტ ა ტ ი და ბ ი ა ტ ა ტ ი, რომელ არს მ ა ბ ა კ ა ტ ი და ბ ე ბ ა კ ა ტ ი, რომელთუ რა მამაცსა ბიატი მიეხსენების ეწოდების მამაცსა ქ მ ა ნ ი და ბიატსა ტ ი-

ღ ი, ხოლო შოპილია მათთა შ ვ ი ღ ი"...[1]

ჩადგან ეს /და სხვა ანალოგიური/ ფაქტები სპეციალურ ლიტერატურაში კარგად არის ცნობილი და შესწავლილი, მაგ შესახებ აქ სიტყვას ალარ ვანვაგრძობ.[2] ვავსძენ მხოლოდ, რომ ქართული ენის შესწავლისა და დაცვის მიზანიცვე არის შეტანილი "ქართულ ლექსიკონში" ბოგიერთი ტრანსკრიპციული ტერმინიც. სწორედ ამ საკითხის მიმოხილვაზე გვსურს შევაჩეროთ ქვემოთ მკითხველის ყურადღება.

§ 13. ალბისი ძირითადი არსით სულხან-საბა ორბელიანის "ქართული ლექსიკონი" გ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ი თ ი ლექსიკონია, მაგრამ ავტორმა მას ე ნ ც ი კ ლ ო პ ე დ ი უ რ ი ლექსიკონის ელემენტები შესძინა:[3] "სიტყვის კონაში" გამარტებულია მრავალი ტერმინი მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან, მაგ შორის ტრანსკრიპციებიც. სწორია სპეციალურ ლიტერატურაში გამოქვეყნილი მოსაზრება, რომ "საბას ლექსიკონის მასალებით იწყება... ალორძინების პერიოდის ქართული ტრანსკრიპციული კვლევა-ძიების ისტორია".[4]

---

1. ვ. ფ ო ფ ხ ო ვ ა, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის, გვ. 66-67.

2. იხ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 480-482; ა. შ ა ნ ი ძ ე, წინასიტყვაობა, წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. III-XXXII; არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, საბას "სიტყვის კონა", ოიგორც ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი, გვ. 271-275; შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, სულხან-საბა ორბელიანის "სიტყვის კონა", გვ. 56-66; ბ ი ს ი ვ ე, ქართული სამწერლო ენის სინამდვილისათვის ბრძოლის ისტორიიდან, გვ. 168-174. ს. ი ო ნ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონი, წიგნში: ს.-ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა ქართული, თბ. 1949, გვ. I-XXXI; აღ. ბ ა რ ა ბ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ნაწყვეტი, გვ. 163-175; აღ. ფ ე ო ნ ტ ი, ქართული ლექსიკოგრაფიის ისტორიიდან, გვ. 64-135; ღ. ქ ე ფ ა ო ვ ნ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ბეჭდვიდან, თბ. 1957. მ. ა ღ ა ვ ი ძ ე, უცნობი ბიბლიოგრაფიული სიტყვები საბას ლექსიკონში, ლიტ. კაბადი, 1958, N17.

3. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, საბას "სიტყვის კონა", ოიგორც ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი, გვ. 274.

4. ქრ. შ ა რ ა ბ ი ძ ე, პირველი ცდა საქართველოში, თბ. 1955, გვ. 35.

ბიბლიაც ცნობილია, "ქართული გრამატიკული ლიტერატურის ძეგლთაგან XVIII ს.-ის დამდეგზე არსებული ჯერხნობით არ მოიპოვება. ცნობილი ქართველი გრამატიკოსის - ანტონ I-ის ცნობის თანახმად მწერლობის ეს დარგი ძველადვე უნდა არსებულიყო, მაგრამ მისი ხასიათის გარკვევა შეუძლებელი შეიქმნა, რადგანაც საფანდურ ძეგლები მიკვლეული ვერ იქნა".[1]

"ოვიდ ის ცალკეული გრამატიკული დაკვირვებანი, - წერს ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, - რომელნიც ეფუძნე და კიორკი მოამზადებლებს, ეფრემ მცირეს, არსენი იყალთოელს და სხვებსაც სქოლიოებისა თუ კიდურწერილობის სახით მოეპოვებათ, ჯერ არავის ამოუკრეფია და გამოუქვეყნებია. ამიტომ ის საკუთხრივ საკითხის გასაგებად, თუ რა ფასისა და ღირებულებისა იყო ძველ ქართველ მეცნიერთა ქართული და ბერძული ენების რაგვარობის ცოდნა, ჯერ თითქმის არავითარი მასალები არ მოგვეპოვება".[2]

ამ პირობებში სულხან-საბა ორბელიანის "ქართული ლექსიკონში" წარმოდგენილი გრამატიკული ტერმინების შესწავლასა, ვფიქრობთ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება, რამდენადაც "საგრამატიკო ტერმინების ისტორია ქართული ენის გრამატიკის ისტორიას გვანიშნებს".[3]

ქვემოთ წარმოდგენილი გრამატიკული ტერმინები ამოკრებილია ან ლექსიკონის შესავალი ნაწილიდან ან თვით ლექსიკონში შეტანილი განსამარტავი სიტყვებიდან და მათი ახსნა-განმარტებებიდან.

ბინასწარ უნდა შევნიშნოთ, რომ, მართალია, ბიბლიური ტერმინის შინაარსი სცილდება გ რ ა მ ა ტ ი კ ი ს ფარგლებს, მოევანდელი თვალსაზ-

---

1. ი ლ. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ქართული გრამატიკული ლიტერატურის ადრინდელი ძეგლები: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ХВ, ტ. 1940, გვ. 141. შრ.: А. Ц а г а р е л и, О грамматической литературе груз. языка, Санкт-Петербург, 1873, გვ. 5-15; ვ. ფ ო ფ ხ ა ძ ი, ქართული ენა და მართლწერის ბიბლიური საკითხი, გვ. 15.

2. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი მუნება და ნათესაობა, თბილისი, 1937, გვ. 4.

3. ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბილისი, 1965, გვ. 87.

რისი, მაგრამ, თუ მხედველობაში მივიღებთ ენათმეცნიერების ამ დარგის საკასიერიერელ მაგალითს, ვფიქრობთ, ეს ჩაიმე არსებით უხერხულობას არ უნდა ეშინიოს.

განსახილველი ლექსიკონები ქვემოთ დალაგებულია ანბანის რიგზე /ფარდა ბოგიერი გამოსაკლისისა/.

ანბანი ეს ლექსიკონი დასტურდება ლექსიკონის შესავალ ნაწილში: " ა ნ ბ ა ნ ი პირველად სასწავლო ფრმაანი" /IV$_1$,13/; "მეორედ სწავლება ა ნ ბ ა ნ ი ს ჩიგნისა" /IV$_1$,14/.[1]

კალრონი სულხან-საბას განმარტებით: "არიან ასოები, რომელიმე წინა მოგვაგებიან სიტყვაზა და რომელიმე უკანა და ბევრიან ჰგოდენ და დაკაკბიბენ, არამედ ლაბინა და ელლენა ენაზა შინა უმრავლეს და ერთს რიგზე გაბეგლბით არიან, ხოლო ქართულში წინა-უკმი, ამისთვის ორთამაგალისა შინა დამიწერია" /წ. ა ნ ბ ა ნ ი/.

ეს ლექსიკონი გვხვდება ავრეთვე სულხან-საბა ორბელიანის "ანდერძში", რომელიც დართული აქვს "ქილილა და დამანას" თარგმანს: "სხვას ენის ბიგნი სხვას ენაზე, თუ არ კაის მეოდინარისაგან, გამოთარგმნა ძნელია: ბოგან წინა უკან უნდა მოიგვანოს და ბოგან ა ნ ბ ა ნ ი ან მიუმატოს, ან დაკლოს, თვარამ სწორად ისე ყოფული მოვა" /ქ.დ., II$_1$, გვ. 41/.

როგორც დაკვირვება გვიჩვენებს, სულხან-საბა ამ ლექსიკონით აღნიშნავს დ ა ა ხ ლ ო ე ბ ი თ ი ს ეს, რომ აღსანიშნავადაც ჩვენ ამჟამად ვიყენებთ ლექსიკონს "ა ფ ი ქ ს ს", "მ ო რ ფ ე მ ა ს", მივმართოთ თვით ლექსიკონს:

" ა ნ ი არს პირველი ასო და ბოლანი და ა ნ ბ ა ნ ი, მრავალ-ჯერად თავად და ბოლო მოვალს მრავალთა სიტყვათა ზედა, ვითარცა თავსა დაგვიწერია" /წ. ა ნ ი/.

---

1. IV$_1$, IV$_2$ აღნიშნავს ს.-ს. ორბელიანის ხელნაწერებთან IV ტომის პირველსა და მეორე წიგნს. ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი ს წ ე ს ა ვ ლ ი დ ა ნ ამოკრებილ მაგალითებთან მითითებულია გვერდები; ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი ს ფ ე ქ ს ლ ი დ ა ნ - ამოწერილ სიტყვასრულიერ მასალებთან - მხოლოდ გამარტივებული სიტყვები - ხელნაწერთა ლიტერების აღნიშვნელად.

"ა ს ა არბრონია, რომლისა მიერ იოქმის: ასაღები, ასაკიდი, ასაგანი, ასაგი და ესევიანარნი" /ნ. ა ს ა/.

"გ ა ნ ესე არბრონი არს ბოლის კერძი , ვინა ვიკითხავთ: იქმნა მეფისაგან, ვინა კაცისაგან, ანუ მჭეცისაგან და ესევიანარნი. ხოლო თავის კერძი არბრონად: გაბერბოლეთ, გაბეკალეთ, გაბეკულეთ და მისთანა ყოველთა ზედა" /ნ. გ ა ნ/.

" გ ა ნ ი ბოლის არბრონია: მეფოთაგანი, კაცთაგანი და მისთანანი" /ნ. გ ა ნ ი/.

"გ ი არბრონი არს ვითარცა: გიპალიეე, გიდმეე, გიმდაბლე, გიმსახურე, გიპაფრონე და მისთანანი" /ნ. გ ი/.

"გ უ არს არბრონი: გუაგლეთ, გუაძლია და მისთანანი" /ნ. გ უ/.

"დ ე ო ნ ი ესე არს არბრონად სიტყვის თავად და ბოლო, სადაცა გაეწყოს სიტყვანია, ვითარცა თავს ადგენენია: ადგებად, დაგებად, და დასხმად. ესრეთ თავადაც და ბოლოდაც მოზავების" /ნ. ე/.

"ე ი ს ი არს არბრონი ხანთა პირის ადგებისა: აქამდისი, იქამდისი, ონ წლამდისი, საფამდისი და ეგევიანარნი" /ნ. ე/.

"ე ე ლ ი ესე არს ანსაგლერებისა მოთვლენელობა ჟამთანი, რანეჟ ვიტყვით: პირველნელი, ორინელი, გუშინელი, ხვალინელი, უწინელი, მაშინელი და მისთანანი" /ნ. ე ე ლ ი/.

"ე ნ ი ჴმიანი ესე არს და არბრონი მრავლისა და სიტყვის თავადაც მოვალს და ბოლოდაცა, ვითარცა ზედ დაგვიბერია: ელოდე, ემორჩილებოდე" /ნ. ე ნ ი/.

"ე ი ნ ი არბრონი არს და თავად მრავლისთის მოვალს, ვითარმედ იგი ვიტყვით: ვამეფებ, ვაკეთებ; ვამოყვრებ, ვამენებ... ხოლო ბოლოდ კერძი ვითარ საკუთართავის: ლმრთივ, კაცებრივ, ზეცივ, სიტყვიერივ, საქმიერივ" /ნ. ე ი ნ ი/.

"ი ვ ბოლოს არბრონია: ომრბივ, ცოცხლივ და მისთანა" /წ. ი ვ/.

"მ ე არბრონი არს, ვითარ: მეაბანოე, მეგვრე, მეწალოე, მეჯინიბე, მეგრობე, მექალთე და მისთ" /წ. მ ე/.

"მ ო არბრონი არს, მრავალია სიტყვათა თავად მოვალს, ვითარცა მოქმედი, მო-ქენე, მო-ქალაქე, მო-ჭელე და მისთანანი" /წ.მ ო/.

"ნ ი არბრონი არს ბოლოსადვის ესრეთ: კაცნო, ცხოველნო, ქვანო, ხენო, ფალანგნო... /ნ. ნ ი/.

"ს ა ნ ი არს მრავალნიკი არბრონი და თავადაც ყოველთა სიტყვათასა მოვალს და მოუბავებს და ბოლოსა, და მყოფთა და ადგილთა კიჩვენებსთ ესრეთ: სიმრთო, საანგელოზო, საეშაკო, სამოქალაქო, სასოფლო, საკაცო, საერეკაცო, საფშავლო, საერო..." /წ.ს/.

"უ უნი ჴმიანი ასო არს და არბრონი უმრავლესთა და თავად მოვალს ყოვლისა უქონელობისა და უყოველობისა, ვითარცა: უმრთელ, უკაცო, უცხენო, უსაქონლო, ოვალო..."

"შ ი ნ ი არს არბრონი თავად სიტყუათა, რომელთა შემაგებასა ცხადყოფს, ვითარცა: შეგვეა, შეიქმა, შეიკისება და ეგევითარნი..." /წ. შ ი ნ ი/.

"მ ე არბრონი არს ყოველთა ქმნილთა წინაკერძო თავი, რამეთუ ჩაქცა ქმნად ტვენებს ვიტყვით ესრე: შეეიწყალებ, შეეიწყნარებ, შეერისხავ... ანა სხვათ ვეტყვით ქმნად: შეიწყალე, შეიწირე, შეიძგენ, შეკენ, შეკარ, შეაერე და ეგევითარნი" /წ. მ ე /.

"ჩ ი ნ ი ყოველთა დამხეობათა თავი არს, ვითარცა ჩამოსლვა, ჩამოლება, ჩამოჴდომა, ჩამოცვენა" /წ. ჩ ი ნ ი /...

ა რ ბ რ ო ნ ს სულხან-საბა ბოლ შემთხვევაში უმოდებს ნაცვალსახელსაც და ნაწილაკებსაც:

"ა მ და ი მ იმქმის არმრონად სიტყვაობაზეის მოსაკრიბელად და საცნობელად ყამია და ცხოველია, ვინაიდან კვინდა სწავლება, ვიტყვიი: ამ დღეს ა მ ყამს იყო, კინა ა მ კაცმან მიიხრა და ესევიდარი" /ნ. ა მ /.

"ვ ე ესე არმრონი არს ბოლოსი, რომელსა ვიტყვიი: აქაცვე, იქიცვე, კაციცვე, ცხენიცვე... /ნ. ვ ე/.

"ფ ა ესე ფ ა არს ბოლიდ არმრონი, საეჭვია ზედა კვარიანმეოველი სიტყვაა... ნავაკ-ია? მოვალს-ია?, არის-ია?!... /ნ. ფ ა /.

"ც ესე ც ა ნ ი ბოლოსა არმრონი არს კამეოველობისა, რამეთუ განარჩევს პირველსა მეორისაკან, ვინაიდან ვიტყვიი უფალსაც, მონასა და ბერსაც, ცხოველსა და მკვლარსაც, სულიერსა და უსულოსაც..." /ნ. ც/.

ბოგჯერ ერთ არმრონად არს მიჩნეული სხვადასხვა ფუნქციის მქონე ორი ადიქსიც:

"გ ე არმრონი არს თავისა: გეუფლე, გეყმე, გემონე და მისთანი" /ნ. გ ე/.

"გ ი არმრონი არს, ვითარცა: გიპყივე, გიყმევ, გიმლაბლე, გიმსახურე, გიპყრონე..." /ნ. გ ი/.

"ნ ო არმრონი არს ბოლოსაგვის ესრეთ: კაცნო, ცხოველნო, ქვანო, ხენო, თალხნო..." /ნ. ნ ო/.

არმრონების ფუნქციონალური დახასიათებისას სულხან-საბა მიმართავს ტერმინებს: ა რ თ რ ო ნ ი გ ა მ ყ ო ფ ე ლ ი ბ ი ს ა /ნ. ც/; ფ ა მ ხ ე ო ბ ა თ ა თ ა ვ ი /ნ. ჩ ი ნ ი/. ს ი ტ ყ ვ ა თ ფ ა მ ა მ შ ვ ე ნ ე ბ ე ლ ი /ნ. ი/; შ ე მ ა ფ ე ბ ი ს ც ხ ა ო ბ ა მ ყ ო ფ ე ლ ი /ნ. შ ი ნ ი/.

არმრონებზე მსჯელობის დროს სულხან-საბა ხშირად მიუთითებს, თუ საიდან ავრცელებენ ისინი სიტყვას: "თ ა ვ ა დ მ ო ვ ა ლ ს" /ნ.: ა, ფ ო ნ ი, ე ნ ი, ვ ი ნ ი, მ ი.../, "ბ ო ლ ი დ მ ო ვ ა ლ ს" /ნ.იქვე/, "ნ ი-

ნ ა კ ე რ ძ ო დ ა უ ხ დ ე ბ ა /"ბერძულია სიტყვაა არიბონი უმრავ-
ლესი წ ი ნ ა კ ე რ ძ ო დ ა უ ხ დ ე ბ ა": /წ. ა რ ი ბ ო ნ ი/, "ი ა-
ვ ა დ მ ო ე ბ ა ვ ე ბ ი ს" /წ. ს/, "წ ი ნ ა მ ო ე ბ ა ვ ე ბ ი ს"
/წ. ა რ ი ბ ო ნ ი/, "უ კ ა ნ მ ო ე ბ ა ვ ე ბ ი ს" /წ. იქვე/, "წ ი-
ნ ა კ ე რ ძ ო ი ა ვ ი ა" /წ. შ ე/.

ასევ სულხან-საბას განმარტებით, "... ა ს ო ეწოდების მარცვალია
წიგნისაგან" /წ. ა ს ო/, ხოლო "მ ა რ ც ვ ა ლ ი ესე არს... წერილთა
ა ს ო ნ ი" /წ. მ ა რ ც ვ ა ლ ი/; "წ ე რ ი ლ ი ეწოდების ყოველთა კალა-
მთაგან აღწერილსა, ვინა შეეფიცა ფიფარსა /წ. წ ე რ ი ლ ი/; "ა ს ო თ ა
ფასსმია აღმოიკითხვის სიტყვა და სიტყვათაგან შეიქმნების წიგნი" /წ.
ა ს ო/.

ამ განმარტებებიდან ჩანს, რომ სულხან-საბას ლექსიკონში "ა ს ო"
ტერმინს იგივე შინაარსი აქვს, რა შინაარსიც იგი ამჟამად იხმარება
/მერ.: უცხო შესაფლეისობებში: "ა ს ო ლათინურად ლ ე ტ ე რ ა": IV_2,
([10], 478/. განსხვავება ისაა, რომ სულხან-საბა ამავე ტერმინს /"ა ს ო"/ იყე-
ნებს ბ ტ ე რ ი ს აღსანიშნავადაც /იხ. IV_1, ტვ. 22-25/. ტერმინი "ბ ტ ე-
რ ა" დღევანდელი შინაარსით ლექსიკონში არ დასტურდება /მერ.: " ბ ტ ე-
რ ა ფერწის სლვის ჴმა"; "ბ ტ ე რ ე ბ ა ფერწის ჴმიანობა"/.

ბტერაა კლასიფიკაციის დრის /წარმოქმნის აღგილის მიხედვით/ გამო-
ყენებულია შემდეგი ტერმინები:

ბ ა ტ ე ფ ა: ბ ე ბ ვ ფ /IV_1,24/; ე ნ ი ს მ წ ვ ე რ ვ ა ლ ი ფ ა:
ღ ბ ფ ლ ნ ო ს ტ ც ძ წ /იქვე/; ს ა ბ ო ა ლ ე ნ ი ს ა: ბ
კ ქ ღ ჩ ხ ჯ /იქვე/; ჴ ო რ ჴ ფ ა შინა: ყ ჴ ჰ /იქვე/; წ ა ხ ე ვ ა ნ
ბ ა ტ ე ფ ა მ ი ე რ მიხრიდა ნესტვებრ: ვ ω ℓ ყ შ ϑ
/იქვე, 25/.

ხმოვნის აღსანიშნავად წახმარია ტერმინი ჴ ო ა ნ ი // ჴ ო ი ა-
ნ ი, ხოლო თანხმოვნისა - ჴ ე ბ ი /IV_1,20-25/.

ამაზე გარდა, ბევრია საკლასიფიკაციოდ გამოყენებული სხვა ლექსიკონებიც: ბ ო მ ი ე რ ი, მ ა გ ა რ ი, მ ა ლ ა ღ ი, მ ე ა ბ ა ღ ი, მ ე ტ ი, ნ ა კ ლ ე ბ ი, ნ ა ნ ა რ ი, ჩ ვ ი ლ ი /IV$_1$, 20-25/, მაგრამ, რას მიიჩნევს ძირითად საკლასიფიკაციო ნიშნად სულხან-საბა ბევრია ამგვარი დაჯგუფების დროს, ლექსიკონიდან ამ ჩანს.

ენა განმარტებულია, როგორც "საუბრის ასო" /წ. ე ნ ა/, ხოლო ს ა უ ბ ა რ ი - როგორც საღაპარაკო, ლაპარაკი /წ. ს ა უ ბ ა რ ი/.

სულხან-საბა ამ ლექსიკონი აღნიშნავს ე ნ ა ს ა ც /მაგ. "ენ ქარდულისაგან კიდე სხვა ენა არა ვიცოდი": IV$_1$,33/ და ს ი ტ ყ ვ ა ს ა ც /მაგ. "ქართულსა ენ ა ზ ა ლექსიკონი აღარ იპოვნოდა": IV$_1$,31; "ბოლოდ მოდენ და განკეთდენ ენ ა ზ ა მიმოდრეკაზა": IV$_1$,27/; "ბ ა რ ა ზ ი სხვაზა ენ ა ა, მცირე ნაწერსა ჰქვიან...": წ. ბ ა რ ა ზ ი, "ბ უ რ ჯ ი სხვაზა ენ ა ა, ყამბალაან მისული": წ. ბ უ რ ჯ ი/.

ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა გ ვ ა რ ი ენ ი ს აღსანიშნავად და დასახასიათებლად სულხან-საბას გამოყენებული აქვს ლექსიკონები:

ა/ მ ს ო ფ ლ ი ო ენ ა:

"მ ს ო ფ ლ ი ო ზ ა ენ ი ზ ა მცუდე მცირესა ეწოდება სიმაღლე სამწყრეულსა, ესე იგი არს გზისა დამაყენებელი, რომელსა ეღენებენ ბრიწგოლ ეწოდება" /წ. გ ი ს ტ ი/.

"ვ ა შ ა, ვ ა შ ა მოაყრევებს შურისგებისა და საბადლის მიმოხვევასა, რომელ არს მ ს ო ფ ლ ი ო ზ ა ენ ი ზ ა ვახ-ვახ" /წ. ვ ა შ ა-ვ ა შ ა/.

"ი ა რ ა ღ ი... ესე მ ს ო ფ ლ ი ო ზ ა ენ ი ზ ა არს..." /წ. ი ა რ ა ღ ი/.

"მ ე დ გ ა რ ი მედგარი მ ს ო ფ ლ ი ო ზ ა ენ ი ზ ა მზაკვარად იყენი" /წ. მ ე დ გ ა რ ი/.

შერ.: "ვ კ ა რ გ ა ვ ს ო ფ ლ უ რ ი ს ი ტ ყ ვ ი თ დ ა ვ კ ა რ გ ა ვ, რომე ველარ ვიპოვე" /წ. ვ კ ა რ გ ა ვ/.

"კ უ ლ უ რ ი კ ა ლ ი ა ნ ი. ამას მ ს ო ფ ლ ი ო ნ ი ტრიბუნულს უწოდენ და არცა თვით იციან და არცა მჩემებელია მისთა" /წ. კ უ ლ უ რ ი/.

"ს ა პ ო ნ ი ფრანგული, ქარწყლად წერილი მენაბავები და ტანსაცმელი ეწოდების, ხოლო სოფლურად კუმპა" /წ. ს ა პ ო ნ ი/.

"ლ ო ბ ი ესე არს ორმი და ორმი ამოთხრილი და ტამოკვრილი წყალი პოვნისათვის უწოდებულია ადგილია, რომელია სპარსნი ქაჯრიბს უწოდენ, ხოლო მ ს ო ფ ლ ი ო ნ ი ლრუღოს უ წ ო ლ ე ნ მდინარის კიდესა წყალისა" /წ. ლ ბ ე ი/.

"ჩ ა ლ ა ბ ა ეს არს მშვიდობისა და შუბისა და მისთანათა შეასადებელი, ციცა ხიტვნა და უსტარნა შეასადებელი, რომელსა მ ს ო ფ ლ ი ო ნ ი ბუდე უწოდენ" /წ. ჩ ა ლ ა ბ ა/.

"ლ ი ლ ი ბ ქ ა რ ი: ს ო ფ ლ უ რ ი, ცუდი რჩევა" /წ. ლ ი ლ ი ბ ქ ა რ ი/.

ბ/ გ ლ ე ხ უ რ ი /ე ნ ა/:

"ლ ი მ ბ ი ე რ ი კონეშა-მშვიდი და ხნარი გ ლ ე ხ უ რ ა დ" /წ. ლ ი მ ბ ი ე რ ი/.

"მ ა თ ე მცირე ფოსი გ ლ ე ხ უ რ ა დ" /წ. მ ა თ ე/.

"მ ე ტ ი ჩ ა რ ა ხვეთ სარეველი ტაბეტელი გ ლ ე ხ უ რ ა დ, რომელ არს ნარეული" /წ. მ ე ტ ი ჩ ა რ ა/.

"ტ ა ბ უ ხ ი მუნ ლის ოცი გ ლ ე ხ უ რ ა დ" /წ. ტ ა ბ უ ხ ი/.

"მ უ ს უ ს ი მეტად მიმელი გ ლ ე ხ უ რ ა დ" /წ. მ უ ს უ ს ი/.

"ხ ი ხ მ ი კ ი ყვავი უკიბელად, გ ლ ე ხ უ რ ა დ" /წ. ხ ი ხ მ ი კ ი/.

გ/ წ ე რ ი ლ ი ს ა ე ნ ა

"მ ე დ ა ნ ი ქარწყლად ორად იყენენ: წ ე რ ი ლ ი ს ა ე ნ ი თ - მცირესა და მ ს ო ფ ლ ი ო თ ა - მზაკვარსა" /წ. მ ე დ ა ნ ი/.

"ს ა პ ი ნ ი ფრანგულია, ქართულად წ ე რ ი ლ ი მ ე ნ ა ჯ ა ვ ე ბ ი და გასაბმელი ეწოდების, ხოლო ს ო ფ ლ უ რ ა დ კუმპა /წ. ს ა პ ი ნ ი/.

ბ/ ს ა მ ბ ო ლ ო ე ნ ა:

"ი ა რ ა ფ ი ესე არის ჭურჭელი ნელოვანია საფმარი ჩაინასა თუ ძელაკან, მეიმარია აღსაკაზმავი, ტინა ცხენია ანუ ხუროა, მჭედელია და გალატოზიანი. ესე მ ს ო ფ ლ ი ო ა ე ნ ი ო ა არს, ხოლო ს ა მ ბ ო ლ ო ა ე ნ ი ო ა ჭური, ჭურჭელი და რომელიმე ორლიანი ეწოდების" /წ. ი ა რ ა ფ ი/.

ეს ფაქტი სხვადასხვანაირად არის შეფასებული სპეციალურ ლიტერატურაში:

"არის მინიშნებები, - წერს ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, - ქართა-ჩაბ ნ ა ს ... ჩეკელია ერთმანეთისაგან საკვლევი და საერო ენას. თავის ლექსიკონში სიტყვა იარაღ-ს იგი ასე განმარტავს: "ესე არს ჭურჭელნი, ნელოვანია საფმარნი, ჩაინასა თუ ძელაკან, მეიმარია აღსაკაზმავი, ტინა ცხენია, ანუ ხუროა, მჭედელია და გალატოზია. ესე მ ს ო ფ ლ ი ო ა ენია არს, ხოლო ს ა მ ბ ო ლ ო ა ენია ჭური, ჭურჭელი და რომელიმე ორლიანი ეწოდების" /ხაზი ავტორისაა/.[1]

ჩვენი მოკვანილი ციტატიდან ჩანს, რომ ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ს სულხან-საბას ლექსიკონი "მსოფლიო ენა" გაჯვარული აქვს, როგორც ს ა ე რ ო ე ნ ა, ხოლო "საბოლოო ენა" - როგორც ს ა ე კ ლ ე ს ი ო ე ნ ა.

ამავე საკითხზე ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ი ს მსჯელობიდან კი თითქოს ასეთი დასკვნა უნდა გამომდინარეობდეს: "საბოლოო ენაში" სულხან-საბა გულისხმობდა ძ ვ ე ლ ე ნ ა ს, ხოლო "მსოფლიო ენაში" - თავის თანამედროვე, ა ხ ა ლ ე ნ ა ს.[2]

---

1. ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 41-42.
2. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 36-37.

ჩვენი აზრით, სულხან-საბა ორბელიანი ტერმინებით: "წერილის ენა", "სამღერელი ენა" უნდა აღნიშნავდეს მ წ ი გ ნ ო ბ რ ო ნ , ს ა ღ ი ტ ე ბ ა ფ ო ნ ი ენას /საეკლესიოს თუ საერის/, ხოლო ტერმინებით: "მსოფლიო ენა", "ტიტეხური ენა" - ტ ი ტ ხ ა ლ , ზ ე პ ი რ ს ა მ ე ფ ლ ე ვ ე ლ ი ხ ა ლ ხ ო ნ ე ნ ა ს.[1]

ენა მკაცრ-ერეული "ქართული ლექსიკონში" წარმოდგენილი საფანადი მონაცემების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ამ ტერმინს სულხან-საბა ორბელიანი იყენებს ს ქ ე ს ი ს გ რ ა მ ა ტ ი კ ო ლ ი კ ა ტ ე გ ო რ ი ი ს აღსანიშნავად:

"ს ო ნ ა ა ვ ი , ყურმაცული. ფილასოფოსია მიერ ენოდების მონაფესა მაოსა, რომელსა მსოფლიონი შაგირს უწოდენ. ხოლო მ ა ო ა ლ-ე ე ლ ე ნ ო ნ ი ა , ე ნ ი , ვ ა ჟ ი ს ა თ ვ ი ს ი ო ქ ნ ი ს ს ო ნ ა და ქალისათვის ს ო ნ ა ა , მონისათვის - ს ო ნ ა , მ ჩ ე ვ ი ს ა თ ვ ი ს - ყ ო ნ ა ა ..." /წ. ს ო ნ ა ა ვ ი/.

ამ ტერმინის პარალელურად და მისივე შინაარსით სულხან-საბა იყენებს ტერმინსაც ე ე ლ ა ლ-ა ა ლ ე ნ ო ნ ი , ე ნ ა: "ხუთნი იგი ჭმოანი ასონი უსრავლესად არბრონ ალიან, რომელია ე ე ლ ა ლ-ა ა ლ ე ნ ო ნ ი , ე ნ ა გაპოიოქმის" /IV, 67/.

"ქართულ ლექსიკონში" დასტურდება რამდენიმე ისეთი სიტყვა, რომელიც ხვადასხვა აქვთ გაბოლოება იმის მიხედვით, მამრობით სქესს ეკუთვნებიან ისინი თუ მდედრობითს:

"ბ ა ტ ო ნ ა ქალი მეპატრონე" /წ. ბ ა ტ ო ნ ა/.

"ბ ა ტ ო ნ ი ვაჟი მეპატრონე" /წ. ბ ა ტ ო ნ ი/.

"ვიერე ხუთს წლამდე ვაჟსა ჩ ჩ ვ ი ლ ი და ქალსა ჩ ჩ ვ ი ლ ა ეწოდების, ხუთის წლი ვიერე ათ წლამდე ვაჟსა - უ ს უ ა ნ ი და ქალსა

---

1. შდრ.: ს. ი ო ნ ე ა ნ ი შ ვ ი ლ ი, წინასიტყვაობა, წიგნში: ს.-ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, გვ. XVII; ბ. ფ ო ჩ ხ უ ა, პოლისემიის საკითხისათვის, იკე, XII, 1960, გვ. 124.

უ ს უ ა რ ა; ამის წლიდ ამხუთმეტამდე ვაჟსა - წ ი ნ ვ ე ლ ი და ქალსა წ ი ნ ვ ე ლ ა, ამხუთმეტის წლიდგან ვიდრე ოცამდე ვაჟსა ყ რ მ ა და ქალსა ყ რ მ ა ; ოცის წლიდგან ვიდრე ოცდაათამდე ვაჟსა - ჭ ა ბ უ კ ი და ქალსა ჭ ა ბ უ კ ა და შემდგომად სრული კაცი, ვიდრე ორმოცდაათამდე, და შემდგომად ეწოდების ვაჟსა მ ო ხ უ ც ე ბ უ ლ ი და ქალსა მ ო ხ უ ც ე ბ უ ლ ა /წ. კ ა ც ი/.

"ფილასოფია სიტყვაა მ ა ნ მამალი იქმის, ხოლო მ ა ნ ა დედალი, მ ი ს ი მამაკაცისაგის და მ ა ს ა დედაკაცისაგის, ამისაგის ჩამეფუ ესრეთ ჯერ არს იქმად სიტყვაა, რათა მოიოსა მარცვალია მიერ ეიცნა ქანდოფა მამაკაცია და დედაკაცია" /წ. მ ა ნ ა/.

ასეთი დადგა იშვიათად ძმნებმეტალაც ერცელდება: მ ი ვ ი ლ ა, წ ა ვ ი ლ ა... /კაცი/, მივიდა!, წავიდა!... /ქალი/: წ. მ ა ნ ა.

ანალიტიკური ფორმები, ცხადია, ხელოვნურია, უცხო და მიუღებელია ქართული ენის გრამატიკული წყობისაგის. მაგი ქამოყენება, აკად. ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით, ახასიათებდა "იმ სამწერლობო მიმართულების ენას, რომლის მნიშვნელოვან წარმომადგენლადაც ითვლება პეტრიწი ითვლება: მეფა, უფალ, ნინველ და სხვა ამის მსგავსიც სწორედ ამ XI ს. დამლევის და XII ს. ქართველ მეცნიერთა წასიარძნს და ხელოვნურ შენაკვნს წარმოადგენს".[1]

"ქართული ენას, - წერს კ. კეკელიძე, - რომელიც ცნობილია, გრამატიკული სქესი არ ახასიათებს, მას არც აქვს ადგილი ჩვენს მწერლობაში. მხოლოდ პეტრიწონელმა სკოლამ მოინდომა მისი შემოღება ბერძნული ენის მსგავსად და ამ სკოლის წარმომადგენელთა ნაშრომებში კიდევაც ვხვდებით მას. მაგა-

---

1. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული და კავკასიური ენების ფონეტიკური ბუნება და წარმოსობა, გვ. 166.

ლო

ად, ცნობილის ქსიფილინოსის ჰაგიოგრაფიული კოდექსის შენიშვნებში, რომელნიც მოარგებნელს, პეტრიწონისს, აშიებზე მიუწერია, ვკითხულობთ: "...შეისმაენ ყოველი სახელი სიტყვაჲ ელინთაჲ სამყოურ, ესე იგი სამსახე არს: ღელად, მამად და არარომელ, და სახელი მამამთა საწოდებლად ესრეთ იქნების ი ა ნ თ ი ო ს, ეგულებოდეს რაჲ წოდებაჲ მამაკაცისაჲ, და ი ა ნ თ ი ო ს, ესე იგი არს კაცაჲ, ეგულებოდეს რაჲ წოდებაჲ ღედაკაცისაჲ"... ტრამაციკული სქესი რომ სწორედ მეთერთმეტე საუკუნის შეორე ნახევრიდანაა შემოღებული, კონსტანტინეპოლის ქარზეულ სქოლასტიკოსთა მიერ, ეს სხვათა შორის, იქიდანაც ჩანს, რომ მას "ახლად მოპოვებულად" ან შემოღებულად სოფლის ეფრემ მცირე, რომელსაც განაღლება კონსტანტინოპოლში მიუღია".[1]

რით უნდა აიხსნას ქართული ენის ბუნებისადმი ამ უცხო და მიუღებელი ფორმების შეტანა "სიტყვის კონაში"?

"გაუმარტლებელია, უფრო სწორად, ხელოვნურია, - წერს გ. თ ა ვ ზ ი შ ვ ი ლ ი, - სულხანის მიერ სქესის აღმნიშვნელი ტერმინების შემოტანის ცდა ქართულში... სქესის აღმნიშვნელი სიტყვა-ცნებები ქართულში არ ყოფილა არც საბამდე /თუ მხედველობაში არ მივიღებთ იოანე პეტრიწონელს/, არც შემდეგ".[2]

ვფიქრობთ, ბ ა ტ ო ნ ა, ქ ა ბ უ კ ა, მ ე ფ ა, ჩ ჩ ვ ი ლ ა, მ ი ც ი ქ უ ლ ა და სხვა ანალოგიური ფორმების ფიქსირება "ქართულ ლექსიკონში" სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს სულხან-საბა ც ე ი ლ ო ბ ე ს "სქესის აღმნიშვნელი ტერმინების შემოტანას" ქართულ ენაში. ეს რომ ასეა,

---

1. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ქართული ფარგმანი გიორგი ამარტოლის ხრონოგრაფისა, თსუ შრომები, I, 1956, გვ. 110-111. იხ. აგრეთვე: კ. ლ ო ნ ღ უ ა, რჩეული ნაშრომები, ტ. I, თბილისი, 1967, გვ. 172-173, ა. ა ბ ი ძ ე, ანტონ I-ის ტავლება საღვთისმეტყველო ქართულზე: ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 9, 1964, გვ. 47-49; მ ი ს ი ვ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, როგორც ლექსიკოგრაფი, მნათობი, №10, 1959, გვ. 106; მ ი ს ი ვ ე, ს.-ს. ორბელიანის ქართული ლექსიკონი, ლიტ. ძიებანი, XII, 1959, გვ. 14.

2. გ. თ ა ვ ზ ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის პედაგოგიკა: სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თსუ გამომცემლობა, გვ. 111, შენ. მე-2.

ამის წაკითხვა დადასტურებას წარმოადგენს მისი ლიტერატურული ხიბლეებები, სადაც გრამატიკული სქესის მიხედვით განსხვავებული ფორმების კვალიც კი არ ჩანს.

მეორე მხრივ, მეტად საეჭვოსებრია ფაქტი სულხან-საბა ორბელიანის მიერ მოწოდებული ახსნა-განმარტებაც ამ საკითხზე: "მამაკი დედუნია ენასა შინა, - ამბობს იგი, - უმრავლეს არიან არიერნენი, ხოლო ქალიეული ენა იყოფიან მამაკ-დედალი, უკეთუ ენებისა, რამეთუ პირველნელია წიგნია შინა მრავალან მინასხვან ეგრე მამაკ-დედალია სიტყვით ნაწერი, რომელთამე ადგილია აქაცა ჩამოიტანავს ქვემორე" /IV, 68/; ან კიდევ: "ფ ი ლ ა ს ი ფ ი ს ა ა ს ი ტ ყ ვ ი თ ნან მამალად იყოფის, ხოლო მანა- დედალ" /წ.მ ა ნ ა/.

ჩვენთვის ვეჭვიანი, სულხან-საბამ კარგად იცის, რომ გრამატიკული სქესის მიხედვით განსხვავებული სიტყვები წახმარია, გამოყენებულია ფილოსოფოსთა მიერ „პირველნელია წიგნია შინა". ცნობილია, რომ ჩვენი დიდი ლექსიკოგრაფი ასეთი ძეგლებიანაც იწერდა ხოლმე ასახსნელ სიტყვებს და "ის, რა იყმა უნდა, ბევრს ვერ აუხვევია "გვარიან" სიტყვებს, რომლებიც - ა სუფიქსით იყო წარმოებული მედგრის ფორმაოვანის".[1]

ცხადია, სულხან-საბას საკითხი მიაჩნია ანალიტიკური ფორმების შესანლექსიკონშიც არა იმ მიზნით, რომ მაინ ხმარება საეკლესიოდ ცნის და ამაკანონის, არამედ სულ სხვა მოსაზრებით: "ქარიული სიტყვა, - წერს არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, - სამწერლო ძეგლებში ხმარებულია და მწერლობაში უხმარია, საბას ქარიული ენის კუთვნილებად მიაჩნია და "ენის სისრულისაგის" შეჰქონია ლექსიკონში".[2]

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ნიგნიგ ლექსიკოგრაფი, მნათობი, №10, 1959, გვ. 106.
2. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, საბას "სიტყვის კონა", ნიგნიგ ლექსიკოგრაფიული ნაშრომი, გვ. 268.

ე ტ ი მ ი ლ ო გ ი ა სიტყვას განმარტავს: "მ ზ ა ს ი ტ ყ ვ ა, ბერძული"; "მ ზ ა ს ი ტ ყ ვ ა ბერძული. ესე ანუ მეორე ოცი ოთხმეტიკისა ოქმულია განუფლად და ყოველია ოხრობათა ფვი ფვისთა წესიდა მიუღებად მასწავლებელი" /ნ. ე ტ ი მ ი ლ ო გ ი ა/.

როგორც ცნობილია, ეს ტერმინი საფავეს იყენებს ბერძული სიტყვიდან ἔτυμος /=ჭეშმარიტი, ნამდვილი, სწორი/.[1] ამჟამად ე ტ ი მ ი ლ ო გ ი ა აღნიშნავს ენათმეცნიერების დარგს, რომელიც სწავლობს სიტყვის წარმოშობლობას, მის შედგენილობასა და თავდაპირველად მნიშვნელობას. ძველად ე ტ ი მ ო ლ ო გ ი ა წარმოადგენდა სასკოლო გრამატიკის ნაწილს, რომლის საგანს შეადგენდა ფონეტიკა და მორფოლოგია.[2] უნდა ვიფიქროთ, რომ სულხან-საბას "ეტიმოლოგია" სწორედ ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით აქვს ნახმარი.

ლექსიკონში ე ტ ი მ ო ლ ო გ ი ა განმარტებულია, როგორც "მზა სიტყვა", აღნიშნავ, იმიტომ, რომ ამოსავალი მიჩნეულია არა ἔτυμος /ჭეშმარიტი, ნამდვილი, სწორი/, არამედ ἔτος μόος, რაც ნიშნავს "მზას", "გამზადებულს".[3]

ლექსი საბას განმარტავს, "სიტყვა სრული და ჩინული, ვინა შუბეული ლ ე ქ ს ი არს" /ნ. ლ ე ქ ს ი/.

შდრ.: ლეონის სმიდა და მარგოლიოს ლ ე ქ ს ა იყენოდა: ს. 143,33. ყოველ წმიდაზე ლ ე ქ ს ი ოქვა: მ. 197,10. სხვადასხვარიგისა ენა და ლ ე ქ ს ი და სიტყვა იუბნეს: მ. 197,16; ბერძე ეფიოპმა ნაოის ენით ყოველ წმიდაზე ქების ლ ე ქ ს ე ბ ი ოქვა, მისგან გამოყენული: მ. 197,4.

---

1. შდრ.: Ж. М а р у з о, Словарь лингвистических терминов, Москва, 1960, გვ. 348-349.
2. Э в е, ტ. III, 1953.
3. И.Х. Д в о р е ц к и й, Древнегреческо-русский словарь, Москва, 1958.

ლექსიკონი "ენაია მარგალანი, გინა სიტყვაია გამოთარგმანება /ქარ-თულად სიტყვის კონა ქქვიან" /წ. ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი/.

მარცვალი "...ესე არს ... წერილია ასონი"; "ესე არს... წერილია ჴმოანი უჴმოთა ანა შეშჯულნი ასონი" /წ. მ ა რ ც ვ ა ლ ი/.

საბას განმარტებით, "მ ე მ ჯ ა შესწორებასავით, გასწორებასავით" /წ. მ ე მ ჯ ა/.[1]

მეოცეს საუკუნეში ეს ტერმინი გვხვდება ტ ი ა მ ტ სიტყვის განმარტებისას /"ტ ი ა მ ტ მეოცეს საუკუნეში"/. რას ნიშნავს იგი, ნათელი არაა.

პეოსის "სახელი არს ეროვანიკაია ანია ანვიანან ერთისა" /წ. პ ე ტ ი ს ი ს/. ძველ ბერძნულში ეს სიტყვა, როგორც გრამატიკული ტერმინი, აღნიშნავს ფლექსიას /სახელებსა და ზმნებში/.[2]

ოთმა "ოთმაია შორის, - ბერს სულხან-საბა, - ანუამოსახელეობა /წ.ანუამოსახელე/ ვერა ეპოვნეთ, ო ი მ ა ნ ი ანვიან ოვისით სახელებ არიან და ანიშვნენ რასმე" /წ. ო ი მ ა/.

ო ი მ ა იგივე უნდა იყოს, რაც ძველი ბერძნული ὄνομα მეხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ გრამატიკული ტერმინით ძველ ბერძნულში აღნიშნავდა ზ ე ნ ა ა ნ ვ ა ნ უ ს ა ზ ღ ვ რ ე ლ ი ფ ო რ მ ა ზ ე ნ ი ს ა.[3]

---

1. ტერმინი "მარცვალი" გვხვდება ავრეთვე ტ ა კ ო ა სიტყვის განმარტებაში /წ. ტ ა კ ო ა/. ვფიქრობთ, ტ ა კ ო ა სიტყვა, სავარაუდოდ, ტექსტის არასწორად წაკითხვის შედეგად არის შეტანილი ლექსიკონში. წყაროში სწერია: "ეგრეთვე ლექსსა აღრიცხულსა მარცვლებად არა აქუს ზოგადი საზღვარი შემარწყმელი მაგი, ვითარ იგი ს ო კ ო ა ს, სამუალ ს ო მ ა რ ცვლისა და კ ო ა მარცვლისა, არა აქუს ზოგადი საზღვარი შემაერთებელი მაგი" /წ. IV, , გვ. 195, ბბ. 2/. ლექსიკოგრაფს ს ო კ ო ა ტ სიტყვის "კ ო ა" მარცვალი და "ია" კავშირი ერთ სიტყვად ამოუკითხავს და ისე შეუტანია ლექსიკონში /შდრ.: ტ ო ვ ლ სიტყვის განმარტება, IV_2, 341/.

2. И.Х. Д в о р е ц к и й, Древнегреческо-русский словарь.

3. იქვე.

სულხან-საბას ცნობით კი რ ი მ ა ნ ი "თავი თვისი ს ა ხ ე ლ ე ბ ა რიან და ბინებენ ჩასვე" /ნ. რ ი მ ა/. სახელის აღსანიშნავად ძველი ბერძული იყენებს ὄνομα ტერმინს.[1]

სამრავლო ამ ტერმინით აღნიშნულია სახელთა მრავლობითი რიცხვის აფიქსები /-ნ, -თ/: "ყოველთა ს ა მ რ ა ვ ლ ო ბოლოდ მოვალს, ვითარ: ანგელოზთ, კაცთ, ცხოველთ, მეფეთ, ქალაქთ" /ნ. თ ა ნ ი/; "წარი... ს ა მ რ ა ვ ლ ო დ: ანგელოზნი, ეშმაკნი, კაცნი, ცხოველნი და ეგვეტაურნი" /ნ. ნ ა/.

სახელი სულხან-საბას განმარტებით, ს ა ხ ე ლ ი არის საწოდებელი; B რედაქციით - "საწოდებელი, ერთი ლექსი" /ნ. ს ა ხ ე ლ ი/.

ლექსიკონში ტერმინი "სახელი" ხშირად გვხვდება:

"ამა წიგნთა შინა არიან ს ა ხ ე ლ ნ ი კეთილნი და ბოროტნი, საქებელნი და საძაგებელნი, უპატიონი და ცუდნი /IV, 33-34/.

"ლ ა ვ ა ფ ი ქარიულად ცუდუპატარი, სპარსულად მეორე ს ა ხ ე ლ ი".

"ს ა ხ ე ლ ნ ა რ თ ა უ ლ ი სხვა ს ა ხ ე ლ ი მიმაგებული, რომელსა უკანსაკენივრად უწოდენ მეორე ს ა ხ ე ლ ს ა".

ამ ტერმინთან დაკავშირებით ყურადღებას იპყრობს ლექსიკონში დადასტურებული სხვა ტერმინებიც: ბ ო ბ ა ლ ი ს ა ხ ე ლ ი /ნ. ყ ი ნ უ ლ ი; ჭ უ რ ჭ ე ლ ი/; თ ა ნ ა ს ა ხ ე ლ ი /ნ. თ ა ნ ა მ ი ს ა ხ ე ლ ე/; მ რ ა ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი, რომელიც ტერმინ "სინონიმის" მნიშვნელობით უნდა იყოს ნახმარი /შრ.: "მ რ ა ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ი ესე არს ერთსა რასმე და ერთრიგსა მრავალი სახელი ერქვას". ს ა ხ ე ლ მ ო ბ ა ლ ი /იხ. ამ ს

სიფფვა ეს ტერმინი ლექსიკონში საკმაოდ ვრცლად და ამავე დროს ძნელად გასაგები ენითაა განმარტებული /წ. ს ი ტ ყ ვ ა/.

ა. შ ა ნ ი ძ ი ს აზრით, ფრანგიკული ტერმინის "სიტყვას" ს.-ს. ორბელიანი ხმარობდა "ზმნის" მაგივრად.[1] "ქართული ლექსიკონის" მონაცემების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ ტერმინი "სიტყვა", მართალია, იხმარება "ზმნის" მაგივრადაც, მაგრამ მისი გამოყენების არე მეხოლოდ და მეხოლოდ ზ მ ნ ი ს არ შემოიფარგლება. იგი, ზმნებთან ერთად, აღნიშნავს სახელებსაც და ფორმაუცვლელ მეტყველების ნაწილებსაც:

"ს ა ნ ი არს მრავალგვარი არსებონი და თავადაც ყოველთა ს ი ტ ყ ვ ა თ ა ს ა /ხანი ჩვენია - დ.ქ./ მოვალს და მოგებულების და ბოლოდ-ცა, და მყოფთა და აღვილთა გაჩენებს ესრეთ: ს ა ღ მ რ თ ო, ს ა ნ ა ტ ე ლ ო ბ ა, ს ა ე ფ ე ბ ა, ს ა მ ო ქ ა ლ ა ქ ო, ს ა ს ო ფ ლ ო, ს ა კ ა ც ი, ს ა ლ ე ლ ა კ ა ც ი, ს ა ყ ვ ა ბ ვ ი ლ ი, საბეჭო და მისთანანი"... /წ. ს/.

"უ ბ ნ ი ზმიანი ასო არს და არსებონი... უ კ ა ც ი ლ ი უ ცხ ე ნ ო ლ ი, უ ს ა ქ ო ნ ლ ი, უ ფ ე ვ ა ლ ი, უ ზ ე ლ ი ლ ი. ესრეთ ყოველთა ს ი ტ ყ ვ ა თ ა ზედა მოვალ..." /წ.უ/.

"ს ი ტ ყ ვ ა მრავალი არს "ახლის", ხოლო მეორე - ახლოს და ნაკლები "ახლო" /IV, 27/.

"ფ ო ს ა ვ ლ ი ს ი ტ ყ ვ ა ა" /წ. ფ ო/.

"ე ბ ე ბ ა საკლებელი ს ი ტ ყ ვ ა ა" /წ.ებ/.

სიტყვათა საკლასიფიკაციად ამა თუ იმ ნიშნის მიხედვით სულხან-საბა ლექსებს შემდეგ ტერმინებს:

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ლექსიკოგრაფიის საკითხები, ს.-ს. ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. გამომცემლობა, გვ. 251.

სიფლვა განკვეთილი /IV₁,26-27/; ფამხე /წ. სიფლუა/; ბეშა /იქვე/; ბიმიერი /IV₁,29/; მაღალი /იქვე/; მაბალი /იქვე/; მეფი /იქვე, 26-27/; მწეერი /იქვე/; ნაკლები /იქვე/; რჩეული /წ. ლექსი/; საეჭვი /წ. ოუ/ საკილობელი /წ. ეგეპა/; საჭმარი /IV₁,30/, სრული /წ. ლექსი/; უჭმარი /IV₁,30/...

ლეონინ სიფლვას უკავშირდება აგრეთვე სიფლვის მიმოქცევა /IV₁,29/; სიფლვის მიმოქცევა /იქვე/; სიფლვა მიმოლაგრეა /წ. არბერინი. საფიქრალია ეს ლეონინი სულხან-საბას გამოყენებული უნდა ჰქონდეს სიფლვა ფირბაღვალების აღსანიშნავად/; სიფლვის ნაკვეთი /ამ ლეონინის ნიშნას შუს ფენს გამარტება სიტყვებისა: ანც; გინ; მეწე; ბო; ირ; სა; სი; უნდა; უც; შე.../. ამავე მნიშვნელობით არის ნახმარი სიფლვის ნაწილიც /ხოლო ერთგან: "კაი სიკეთის ნაწილი"/.

ლეონინ სიფლვის საქცევი /IV₁,32/ აღნიშნული უნდა იყოს ესა თუ ის ადგილი, ფორმანი, რომელიც სიტყვას "სხვასასხვარიგად აქცევს" /წ. საქცევი/, მაგრამ ლექსიკონში სიფლვის საქცევად ბევ შემოხვევაში მიჩნეულია თვით სიტყვაც /"ამ ამ და იმ სიტყვაია საქცევნი არიან"; "გ ერ ვიდარცა ყე და ქვე სიტყვაია საქცევია/.

სიფლვის შემაერთებელი /იგივე სიფლვის შემკერავ/ ლექსიკონში აღნიშნავს კავშირს /IV₁,10-14/.

სუნტაქსა "სვინტაქსა. ერი ოხლია თავთავანისა ლოგიკისა მესაზე, რომლისა მიერ გვესაკვეთიან სიტყვისა შეხმი ბუობილობანი"; სულხან-საბას ხვა განმარტებით, სუნტაქსა /იგივე სინტაქსი/"ესე არს ვ თავი ლო-

მმაგიკისა და ამის მიერ ვისწავლეთ სიტყვის დაბეჭდილი შეკრებასა" /წ. ს უ ნ გ ა ქ ს ვ ა/.

ტრამმაგიკა // ტრამაგიკა ლექსიკონში ამ ტერმინის განმარტება არ დასტერდება, გვხვდება მხოლოდ სხვა სიტყვების შესახებ მსჯელობისას: "ᲗᲔᲡᲘᲡ სახელი არს ტრამაგიკაა ათთა ფაფაკან ერთისა" /წ. ᲗᲔᲡᲘᲡ/; "ესე არს ᲗᲠᲘᲒᲘ ტრამმაგიკისა" /წ. ს უ ნ გ ა ქ ს ვ ა/.

ტრამმაგიკოსი სახას განმარტავთ "ᲢᲠᲐᲛᲛᲐᲒᲘᲙᲘᲡᲘ ᲔᲚᲣᲜᲘᲐ ᲔᲡᲐᲐ. ესე არს ეოველთა საბრძოლთა და სასიბრძნოთა ციფრისა განმარტება, რომელ არს მწიგნობრობა" /წ. ᲢᲠᲐᲛᲛᲐᲒᲘᲙᲘᲡᲘ/.

ᲬᲛᲐ განმარტებულია, როგორც "წარმოჩენილი სასმენელი". ამის მიხედვით შეიძლებოდა ვეფიქრა, რომ ᲬᲛᲐ სულხან-საბასთვის იგივეა, რაც "მცერა", მაგრამ ამ ვარაუდის ᲬᲐᲗᲔᲚᲐᲓ დამადასტურებელი სხვა მინაცემები ლექსიკონში არ გვხვდება.

გარდა აქ წარმოდგენილი მასალებისა, სულხან-საბა ორბელიანის გრამატიკულ ცდებს განეკუთვნება აგრეთვე "ქართული ლექსიკონის" მოკლერ ხელნაწერ წუსხაში /A:1113, 1157/ დაცული "ტრამაგიკაოა რომელობანი". იგი წარმოადგენს ლათინური გრამატიკული ტერმინების ისტორიულ კადემოცემას /ნომენატივი, ჯენეტივი, დატივი, აკუზატივი, ვოკატივი, აბლატივი - სიტყვისა მ ა მ ა და სხვ./. როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია აღნიშნული, "ეს პირველი ცდა, ჩანს, თვით საბასაც არადამაკმაყოფილებლად უცნია და 1716 წლის ვარიანტში / H:1658/ ხელნაწერული მასალა ალარ შეუტანია",[1] მაგრამ მაინც "ეს შრომა ქართული გრამატიკული აზროვნების განვითარების ისტორიაში უნიშვნელო არ უნდა იყოს",[2] რამდენადაც იგი ნაადრევ წარმოდგენას გვიქმნის, თუ როგორ იწყე-

---

1. ქ. მ ა ჩ ა ბ ე ლ ი ძ ე, პირველი ცდები საქართველოში, გვ. 35.
2. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 483. შდრ.: ნ. ო ნ ლ ო ვ ს კ ა ი ა, იტალიური მასალა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში, ფსუ შრომები, ტ. 85, 1960, გვ. 195-214.

ოცეს იზეიმა სულხან-საბა სხვა ენების გრამატიკული წყობის შესწავლისა-
მიც.

§ 14. სულხან-საბა ორმელიანის დიდი ღვაწლი და გამსახურება ქართული
საკითხურაცული ენისა და, ნაწილობრივ, უცხოურ ენათა ელემენტების შესწავლის
საქმეში, ცხადია, ჩვეულებრივი არ ამოიწურება. ჯერ კიდევ მრავალი საკითხი
მოითხოვს მომავალში სპეციალურ დაკვირვებასა და კვლევა-ძიებას. ამჯერად
მკითხველის ყურადღებას გვსურს მივამგრთ მხოლოდ ერთ-ერთ მაგალითს. მხედ-
ველობაში გვაქვს, სახელდობრ, შემდეგი ფაქტი:

ერთგან წესი, "ქართული ლექსიკონში" ახსნილი და განმარტებულია სიტყვა-
ა ფ უ ძ ი ს მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა, მაგ.:

„ბ უ ლ ბ უ ლ ი ვარდის ჩიტი"; " ბ უ რ ე ჯ ი ცოცის ვარცლი"; "გ უ-
ლ ა ნ ი საგალობელი სიმღერა და ტუის სანდომლად შეკრებული"; "დ ე ს -
ა ს ნ ა ვ ი ესე არს დიდ დიდებული და წმინდა, რომელსა შინა ბანა-ტვალ
სხვათა საქმეთა დაცვეულა და მოცლა ვედრებად ღმრთისა"; "ე ბ ი ხის სა-
ლელი"; "ვ ა ვ ი ბ ე ბ ვლამი"; "ზ ა ვ თ ი სხვათა ენაა, ქართულად ბაქი
ჰქვიან"; "ზ ე წ ა ბ ი ყოველთა გარეასფარებელთა საგებელთა და აკვანთასა
და მისთანათასა ეწოდების"; "ი ა დ გ ა ბ ი სხვათა ენაა, ქართულად საფსე-
ნებელი ჰქვიან"; "ი ლ ე კ ბ ი ეწოდების ოქროსა, ვეცხლსა, სპილენძსა,
რკინასა, ტყვიასა, კალასა და ყოველსავე მისთანათა ერთბამად"; "მ ა ბ ა-
ლ ი ს ნიადაგ მუალ"; "მ ა ს ბ ა ესე არს ლერწამი, საშველის ასახვე-
ელი, ტიბი ოფლის წამლის ჩასაყრელი, ტიბი რასაც კალამსავით გაკვრეტილა
მოგრძე"; "ნ ი შ ა ტ ი ესე არს ბუნებითი ძალი, რომელსა არაბნი ხ ა -
ს ი ა თ ს უწოდენ"; "ე ნ ე ბ ი ლ ი არს მარცვალი ცერცვა და მისთანა-
ანი, საფქველზე ხოშრად ნალეწილი"; "წ ყ ნ ო მ ა მცირე ჩისტვა";"ხ უ-
ა ს ტ ა ტ ი სუქონელი და საყოლელი"; "ჯ ა ლ ა მ ბ ა ბ ი დიდი ქვის
მაღლა ასასვლელი".

ლექსიკონში ამაო პარალელურად დასტურდება ისეთი მაგალითებიც, სადაც სიტყვის ახსნა-განმარტებისას ყურადღება გამახვილებულია არა იმდენად ფუძის მნიშვნელობაზე, არამედ ფუძეზე დართულ აფიქსთა ფუნქციის ცხადყოფაზე; მაგ.: "სიტყვის კონაში" მგაკუარი განმარტებულია, როგორც მაკვის მოქმედი; მგრახველი -ბრახვის მოქმედი; ძალდა -ძალებისა, საჯარო-ჯარისაკენ; რაელი -რანი; ზინ-ზის და ა.შ.

ამ შემთხვევაში ლექსიკოგრაფი ვარაუდობს, რომ მკითხველისათვის სიტყვის ფუძის მნიშვნელობა ცნობილია. იგი საჭიროდ თვლის მხოლოდ ფუძეზე დართული, მისივე სიტყვით რომ ვთქვათ, - აგრეთვე აფიქსის დანიშნულების, ფუნქციის ახსნასა და განმარტებას.

პირველ შემთხვევაში უცნობი ფუძე განიმარტება ცნობილი ფუძით /"ვამცენ ვასწავლე"; "ვაპირებ ვლაპი"; "ვბრძოლი ვეზმოლი"; "მახსოვს არ დამიწყებია"..../, ხოლო მეორე შემთხვევაში - უცნობი აფიქსის ფუნქცია განილი ხდება ცნობილი აფიქსის დახმარებით /"ზინ ზის"; "არიელ არიან", "დიელ დიოდიან", "ერევიელ მიერევიან", "უკუნითი საუკუნოდან"; "შეგესემინ შეგესმას", "ლერთვის აღერთებულა" და მრავალი სხვ./.

სიტყვათა ახსნა-განმარტების გვეთან აღნიშნული ძირითად შემთხვევებს შორის, ცხადია, კიდევ არსებობს გარკვეული საფეხურები, მაგრამ მათ შესახებ აქ სიტყვას ალარ განვაგრძობთ.

ამჯერად ჩვენი მიზანი იყო გვეჩვენებინა კიდევ ერთი მაგალითი იმისა, თუ როგორი გულისხმიერებით, როგორი მონდომებითა და გატაცებით ცდილობს სულხან-საბა, რათა მისმა თანამემამულეებმა "ისწაონ ენა ქართული".

ჩვენმა სასი

მეორე თავი

ფ ო ნ ე ტ ი კ ა

I. ორთოგრაფია

§ 15. ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას მეტისცალი ჩამოყალიბებული ორთოგრაფიული წესები ჰქონია. V-XI სს ხელნაწერებში ⲗ, ⲣ, ⲩ̂, ⲅ და ⲋ-ის შესაფერისი ასო - ნიშნების ხმარება და გამოყენება, გარეგანი გამოსახულისა, საკუთრივ გამმავლობაში შემუშავებული წესებსა და კანონებს ემორჩილებოდა.[1]

XI-XII საუკუნეებიდან დაიწყო ამ ასო-ნიშნებია არასისტემურ ხმარება და გამოყენება: სამუალი ქართული სალიტერატურო ენის ძეგლებში უკვე იშვიათად დასტურდება ⲗ; ⲣ-ს დაკარგული აქვს თავისი ძველი ფუნქცია და XVII-XVIII სს ხელნაწერებში აქა-იქ ⲩ̂ ასოს მაგივრობასაც კი ეწევა; ⲩ̂ იხმარება იქ, სადაც ძველი ქართული ⲩ ასოს იყენებდა და, პირიქით, ეს უკანასკნელი ხშირად იყენებს ⲩ̂-ს ადგილს; ⲅ ნიშანს ცვლის ⲩ̂ ი // ⲩ ი კომპლექსები; დავიწყებას ეძლევა ფარინგალური ⲋ-ს გამოყენების წესი და მის ნაცვლად ფანდაურად მკვიდრდება ⲃ ასო-ნიშანი.[2]

---

1. იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1953, გვ. 18-20; მ ი ს ი ვ ე, ძველი ქართული ენა, 284-290; ივ. ი ო ნ ა - ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, I, თბილისი, 1949, გვ. 319-325; ს. ყ ო ნ ჯ ი ა, ქართული ენის ფონეტიკა, თბილისი, 1956, გვ. 20-26; ა. შ ა ნ ი ძ ე, ს ტ ა ლ ი ნ ი ს ფ ე ნ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 91-94; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 40-103; მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბილისი, 1960, გვ. 5-50.

2. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 40-103, 381; შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ლავი გურამიშვილის ენა, გვ. 69-70, ა. შ ა ნ ი ძ ე, ს ტ ა ლ ი ნ ი ს ფ ე ნ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი.

სპეციალურ ლიტერატურაში არსებობის აღნიშნავთ, რომ ანალოგიური ვითარება დასტურდება სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერებშიც,[1] მაგრამ ამ დებულების საიმედოობიდ სულხან-საბას ავტოგრაფული ხელნაწერებიდან ამოკრებილი მაგალითებისადვის არავის მიუმართავს. ამიტომ მიბანშეწინილად ვცანით "ქილილა და დამანას" საბასეული ვერსიის ავტოგრაფის /ა-31/ მონაცემებზე დაყრდნობით **გ ა კ ვ რ ი ო** მაინც ტვეჩვენებინა სულხან-საბა ორბელიანის დამოკიდებულება ლ, ღ, ჟ, ჳ და ჴ ე.წ. ხმარებიდან გადავარდნილ ასოებისადმი.

§ 16. "ქილილა და დამანას" ავტოგრაფულ ხელნაწერში ფუძეხმოვნიან სახელთა ბოლოს ლ **ი შ ვ ი ა თ ა დ ე ა** გვხვდება. საბას განმარტებით: "ლ ესე ლე /სულხან-საბა ლ-ს "ლე"-ს უწოდებს. - დ.ბ./ **ბ ო ლ ო** მრავალთავის მოვალს და თავად არა ლია:" /ლექს. 1,601/.

ბრძანა: ეს **ნ ა ლ ა** ო? გვ. 20;[2] **ნ ა ლ ცა** სამსახური შესაძლებელ იყო, მისი ცდა დაიწყო: გვ. 27; შენ **ნ ა ლ** ძალიცს: გვ. 91; ნაბიჯსვიანთა **მ ო ჴ ს ე ნ ე ბ ა ლ** ჴამს: გვ. 231; ეგრე რა საქმელია, ანუ რომელი **შ ე ნ ა მ ე ბ ა ლ**: გვ. 239; ცვლილ ენაყველას იქს: გვ. 234; ლვიის ტანგების მოსავალი სხუა და სოფლის ვითარებაა **ს ხ ვ ა ლ ა**: გვ. 264; **ქ ვ ა ლ** სპეკალსა ვერ ტასტეხს: გვ. 290.

ფუტა **ს ა ს ი ბ ე ბ ი ლ ი ლ** ვარ: გვ. 140; **მ ა რ ტ ო ლ** ბნელსა მეჯიმია, უმნეო, უამხანაგო: გვ. 222.

---

1. ა. **მ ა ნ ი ძ ე**, წინასიტყვაობა, წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, გვ. XXIV; ს. **ი ო ნ ო ბ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი**, სულხან-საბას "მოგზაურობა ევროპაში", წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, მოგზაურობა ევროპაში, გვ. VI; ივ. **ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე**, ქართული ენის ისტორიისადვის, გვ. 37; სულხან-საბა ორბელიანი, ხელნაწერები, ტ. II_2, აღ. **ბ ა რ ა მ ი ძ ი ს ა** და ე. **მ ე ტ ო ნ ა ვ ე ლ ი ს** რედაქციით, გვ. 317; ი. **ლ ო ლ ა შ ვ ი ლ ი**, შენიშვნები, წიგნში: სულხან-საბა ორბელიანი, ტ. III, გვ. 339; ი. **ა ბ უ ლ ა ძ ე**, წინასიტყვაობა, წიგნში, სულხან-საბა ორბელიანი, ხელნაწერები, ტ. IV_1, გვ. 9...

2. საიმედოობით მაგალითებიან გვერდები მითითებულია ა-31 ავტოგრაფული ხელნაწერიდან.

ბ უ ლ დიდებისა და მბრძანებლობისა წ ა ლ საფერიან: გვ. 183.

უფრო ხშირად ამავე პირობებში ლ ან სულ არ გვხვდება, ან მის ადგილს იშვიათად ივერს ე:

ქირი და გ ა ო ჯ ა მრავალი იყოს: გვ. 27; საველებელი ს ი ტ ყ ვ ა შეუჭვერა: გვ. 199; კუმ ულოვლა: ეგრე ო ა საფლელია: გვ. 233; ჯაცმან ქ ვ ა მესტეფრენ: გვ. 159; ლამის მცველი გასწორიმოდა, მეპარავის ა ო ვ ნ ა და ხელების ლ ა ვ ვ ე ო ა ეძანა: გვ. 269. ყოველივე შ ო ო მა და სარჯელი გულაკან გაეცალა: გვ. 149. ერთსა მეფარსა გველისა სიახლოესა ს ო ო ო კამოეხარა: გვ. 100; მისსა ცოლსა კ ვ ო ო ვ ეინმე ქვეა: გვ. 60; მან ვ ს ა მ ა ო ო ლ ო ენა და მე რასაფვის ან მივეშველეთ: გვ. 60; მეორედ ს ა მ ს ჯ ა ვ ო კრეპა შეიყარა: გვ. 132.

შდრ.: სარეველი ც ო ტ ა ი და ქირი და გარჯა მრავალი იყოს: გვ. 27; ო ა ი ც ძალიც, ვიცი: გვ. 185.

§ 17. სულხან-საბას განმარტებით, "ესე ᲥᲔ სიტყვისა ფავად ამის მეტი არ მოვალს და მოლოდაც იშვიო, ხ

ლ საშუალ-მრავალ": /IV₁, 298/. რიგორც "ᲥᲔ"-ს განმარტებიდან ჩანს, სულხან-საბა ᲥᲔ-ს და ᲕᲔ-ს ერთნაირ ასოებად ფლობს: "ᲕᲔ ᲥᲔ, ეგრეთ" /IV₂, 465/.

ხელნაწერში ᲥᲔ უფრო ხშირად ᲥᲔ სიტყვის ფაფში გვხვდება:

ᲥᲔ, მეფეო, ნუ მოგნახოს სიკეთილისა მოიქუდნან: გვ. 89; ᲥᲔ, ᲣᲪᲣ-ᲜᲣᲠᲘ და ᲣᲪᲘᲚᲘ, ამას იქით იცნობს შენი ქკეა შენსავე ნაქმარსა: გვ. 95. ᲩᲐᲠᲘ ᲓᲐᲛᲔᲪᲐ, ᲩᲐᲠᲘ ᲓᲐᲛᲔᲪᲐ, ᲥᲔ ᲒᲝᲜᲔᲑᲘᲡᲐ ᲒᲐᲡᲐᲙᲠᲘᲗᲔᲚᲐᲓ: გვ. 190. ᲥᲔ ᲛᲠᲐᲕᲚᲘᲡ ᲛᲘᲗᲘᲗ ᲨᲔᲘᲥᲜᲐ ᲛᲘᲜᲐ: გვ. 41...

იშვიათად, ᲥᲔ ᲕᲔ-ᲛᲣᲫᲔᲑᲛᲝᲜᲘᲐᲜ ᲡᲐᲮᲔᲚᲔᲑᲐᲐᲜ და ᲛᲝᲒᲘᲔᲠᲗᲘ სიტყვის ᲛᲣᲫᲔᲑᲘᲡ ᲓᲐᲡᲐᲬᲠᲔᲑᲐ, ᲛᲐᲒᲠᲐᲛ ᲐᲠᲐᲡᲘᲡᲢᲔᲛᲔᲑᲘ:

ᲛᲐᲒᲒᲐᲜ ᲣᲛᲔᲢᲔᲡ ს ი ტ ყ ვ ა Მ Ა Რ Ჯ ᲕᲥᲔ და ᲒᲐᲛᲡᲘᲜᲯᲐᲕᲘ და სიტყვის მეპასუხე იყოს: გვ. 185; Კ ᲕᲥᲔ Ც Ხ Ი Ც Ა ᲥᲣᲐ დაჩეკეო: გვ. 91; თუცა ნედლი ხე Მ Ი ᲕᲙ ᲕᲥᲔ Მ Ო, მისი ძირი კვალად რგოა აღმოიხე	s: გვ. 191;

ამ სიტყვის ხისა მ ა ვ (ფ) ე ლ ს ა ცულსა მისნი ოდენ ფარეცკაფა:
გვ. 13.

შერ.: ფუცა ნელი ხ ე მოჰკუ ეთ: გვ. 191; ქუეყანისა მანაოიბელი.

მ ბ ე: გვ. 197; ს ა ქ მ ე გაძნელებულია: გვ. 206; მისი ს ა ხ ე
გამიჩნდებოდა: გვ. 265; მუნ ღიღი ს ა უ ნ ჯ ე ნელოვის ფასარსულია:
გვ. 21; ავი ს ა ქ მ ე მ ო ი კ უ ე ფ ო ს: გვ. 265.

ნ 13. უბარველი ( ) ბოჯურ იმავე აღგილას გვხვდება, რა აღგილასაც იგი
ძველ ქართულში იხმარებოდა, მაგრამ არის ისეთი შემთხვევებიც, რიგესაც
მის მაგივრობას ( ) ანხმოვანი ეწევა:

კაცია ფვალია სახელოვანი მისნი უფარესნი საგმელნი ჩემდა ამაოებული
ს ი ტ ყ ( ) ა მიბრძანა: გვ. 6; საქებარის ს ი ტ ყ ( ) ე ბ ი ფ შეთხზენ-
ილ: გვ. 10.

შერ.: ს ი ტ ყ ვ ა ენოვნებაზა გამომჩხრეკელია: გვ. 10; ერთი
ს ი ტ ყ ვ ა: გვ. 19;

საყუარელი მოყუარე ქ ( ) ე ყ ნ ა დ ცოდა იმოეცა: გვ. 29; საყუარელო,
სასურველო, ქ ( ) ე ყ ნ ი ს ა კიდეა მჩხრეკელო: გვ. 29. ქ ( ) ე ყ ა -
ნ ა ფ ა ( ) ერმანისაფის, ითმია ეფლებაზა და აღგილებია ყერისაფის: გვ. 7.

შერ.: ეფლაღლობის ოდენ ქ ( ) ე ყ ნ ი ს სარკის პირიდან მოეჭიცა:
გვ. 19; ქ ( ) ე ყ ა ნ ი ს ა კიდეა მიეფინებოდა: გვ. 21;

ფ ( ) ე ნ ი ს საბრძანებელისაფის ღიღი ვაღლებულება ეაუღებია:
გვ. 239;

შერ.: მე ფ ( ) ე ნ ს ა მოდრეულსა ბრძანებასა ფაფს ვერ მოვარიდებ:
გვ. 235;

ჩ ( ) ე ნ არ ეაფსწერეფ: გვ. 7; ჩ ( ) ე ნ ე ბ ნ ფრინველია გვარია:
გვ. 183; ჩ ( ) ე ნ ოდენ ოდენ ოდენ ოდენ: გვ. 7;

შერ.: ჩ ( ) ე ნ ი ოდენ ეს არის და ყკვა ამას ხეფავს: გვ. 41.

ერთი რამ ქ უ ა ბ ი მოჩნდა: გვ. 21; მის ქ უ ა ბ ი ს სიყვარულისა მეშვენიერებისა ჭირი მოეძალებინა: გვ. 21.

შერ.: ერთი კაცი გულგაბეული მის ქ ვ ა ბ ი ს კარია ჯდა: გვ. 21.

რომელსა სახელად მზის ფ უ ა ლ ი ეწოდა: გვ. 184; ამ ფ უ ა ლ ი ა პატიესანია: გვ. 7.

შერ.: რა ფ ვ ა ლ ი კუსა სახესა შეადგა: გვ. 228.

მან კურთხაცა პირთა შ ე უ ფ უ ა ლ ა: გვ. 201.

შერ.: კურთხა კაცი დაუგავნა და შ ე უ ფ ვ ა ლ ა: გვ. 201.

ჰაი, ჰაი სასურველო, ს ა ყ უ ა რ ე ლ ო: გვ. 29; ს ა ყ უ ა რ ე ლ ი მ ო ყ უ ა რ ე ქუეყნად ცოცა იშოება: გვ. 29;

შერ.: მე გეფიცევნი ვიცი, მ ო ყ ვ ა რ ე ფ მოშორება და ამხანაგად ყოფაობა რა ძნელი ჭირია: გვ. 29; ესრე შ ე ა ყ ვ ა რ ა ფაცი: გვ. 41;

რომელსა ბ ი ე ა და ნეელი მოვლო: გვ. 45; ფუცა ბ ი ე ა ალერა, ლაღოსა გუკრავს: გვ. 91;

შერ.: ბ ი ვ ა რა დასწყევარა: გვ. 9. ბ ი ვ ა და ნეელი ვრცელია, კაცმან ვერ დასრულო: გვ. 29.

ერთი ნ ე ბ ი ლ ი ნახა: გვ. 48.

შერ.: ის ნ ვ ბ ე ლ ი გასაგონებელად ფხარა: გვ. 48.

ერთი კუთხე გაქუს: გვ. 29; სასმლის სმის ნება არა ა ქ ე ს: გვ. 264.

შერ.: მან რა მიბრეკი ბ ა ქ ვ ს, ესეოსა ჭირსა მოიმენო? გვ. 234. სუფალის საფავნი ნელია ა ქ ვ ს: გვ. 264.

კ ე ლ ა ვ ძალს მოიცემს: გვ. 197.

შერ.: მისი ძირი კ ვ ა ლ ა ფ რეფია ამოიხეფს: გვ. 191.

მაი ბ ე ა ბ ი მიბაა ალრეფა: გვ. 184; მაის ბ ე ა ბ ი ს ა ბ ა ნ გაიჭიცების: გვ. 292.

შერ.: შეკოპრეა დავეპალე ბ ვ ა ბ ი ი სისხლია შესაღებელი: ბვ. 237.

ოჯსი ბ უ ა ნ ი და ლომი ბიდსა ყირსა მოაშორვა: ბვ. 184; მაკ ბ უ-ა ნ ი ს საქმეა შინა ბარევა ჩხრეკილი ჭაბს: ბვ. 27.

შერ.: ჩუენებრ ფრინველია ბ ვ ა ნ ი ა: ბვ. 183; ქმარი, რ ა ბ ვ ა-ნ ა ლ ა ც სული ბუამში ბვას, ესრეა ცოლისაჯს: ბვ. 201.

ესე ბ უ ა ბ ა ნ ო ე ბ ა ნ - ყ ე: ბვ. 89; ერთხელ ბ უ ნ ა ხ ე ს: ბვ. 184; ბუა•ქუს-ია სულია ქონებანი: ბვ. 184; თუცა ბილა აღილა, ლალი-სა ბ უ ბ ნ ა ვ ს: ბვ. 21.

შერ.: ან ამასცა ბ ი ბ ვ ბ ა ბ ე ბ ე ნ: ბვ. 184; ნიადაგ ბული ბრუ-ნვასა და ნავღელში უნდა ბვქონდესო: ბვ. 27.

უმარცვლო ჯ ბიჯერ იქაც ბვხვდება, სადაც ძველ ქართულში მისი ბამო-ყენების შემთხვევები, რიგრიგ ნესი, ან დასტურდება:

ვირემ ფერადია ქ უ ე ბ ი ა სამნები ლამის მოიკვანია ბარე დაისხმი-დენ: ბვ. 188.

შერ.: არა დამდეს ქ ვ ა ჯ ქ ვ ა ს ა ნდა: მ. 24.2; არა ნარსცე ქ ვ ა ს ა ფერჩი შენი: მ. 4.11.

მანამდის მოიკადეს, ვირემ ლ ი ბ ე ა ს ა დასრულებდა: ბვ. 189.

შერ.: მარხვიდა და ლ ი ბ ვ ი ი ა ჰმსახურებდა ღე და ლამე: ლ.2,37; აღვიდა მოასა ლ ი ბ ვ ა ლ: მ. 14,23.

და მერმე თასის დაცალიერება და ქონს მოკვლა ყოველივე უამბო: ბვ. 239.

შერ.: და ენდა ლაკე მისი მ ი ბ ლ ვ ა :მ.14.5; ჩუენდა არავისი ჯერ არს მოკლა : ი. 18.31.

ოქუენის კეთილად რჩევიი ბვად ნ ა ბ ბ ი ბ ე ბ ი ა: ბვ. 27.

შერ.: მაი ნ ა ბ ი ბ ვ ა ნ ე ს ნიმ ილსა: მ.26,57; ნ ა ბ ი ბ ვ ა-ნ ე ი ი ვი კრძალულად მრ. 14.44.

§ 19. ჯ ასო იშვიათად თუ გვხვდება იქ, სადაც მისი გამოყენება მოსალოდნელია:

ფრიზელია ამა ს ი ფ ლ ჯ ს ა სმენია ბუსაკან ყოველივე ჩვენი ამიტს: გვ. 191. დიდისა წადილია მის სენაკში დ ა ე მ ა ჯ ე ნ ა: გვ. 47.

ჯ ასოს ადგილას ხელნაწერში, ჩვეულებრივ, ან "უ ი" კომპლექსი დასტურდება, /იშვიათად/ ან "ვ ი" /უფრო ხშირად/:

ღ"ფის ს ა კ უ ი ნ ვ ე ლ ე ბ ა ა ა საქმეა იგივეობა: გვ. 49; დიდად გ ა ვ ა ვ უ ი ნ ო ა: გვ. 189. ა მ ი ს ფ უ ი ს ღ"ფის მინობიერამ და ამ მარტოდოდისაკან ჩვენს ან ავიღებთ: გვ. 48.

ანა დ ა ვ ი ბ ე ნ ი ა: გვ. 7; ვინც ნიმ დ ა ვ ი ბ უ ნ ი ს: გვ. 7. შენი ს ა მ ა ვ ი ო ნ ო ესეთსა ღიმსა დაუბერია: გვ. 41; ბ ი ვ ი ს უფროსმა ესეთი საქმე მოაბეიოს ჩუენ ბედა: გვ. 91. ესე გუარია ჩვენ ზედა ყურებელია მ ო ვ ი ' ფ ი ბ ა მიეცა: გვ. 187. ს ი ფ ლ ვ ი ი დაკიდესა ალარა ღონე ან დადებულა: გვ. 191. ყოველია უ ა ვ ი ნ ო ე ს ი: გვ. 187. უ ფ ლ ვ ი ვ ი ბ ი ფ ლ ვ ნ ი ანიან და კაცი ენივანები: გვ. 193. ავსა საბეფო ბ ვ ი ნ ბ ვ ი ნ ი დადებულის: გვ. 191.

მეორეებია ფიქრობ უფრო მკვიდრი ჩანს ჯ ასოს პოზიცია "ფის" ადგილებში:

ადგილებია ქერისაჯს: გვ. 7; მეცა ჩემი ფაცი ჩელმწიფისა ქერისაჯს მემინერავს: გვ. 89; ა მ ი ს ფ ჯ ს ფ ჯ სისა ბერობისა შეძლების გამოჩენისაჯს საესახურსა ალარ ეცდებისო: გვ. 293. ორი ესე სიტყვა ჩ ი ფ ა ფ ჯ ს ულსავლებია: გვ. 141; ამა ლექსებიაჯს: გვ. 3...

მავრამ აქაც მას ხშირად ცვლის "უ ი" ან "ვ ი":

ა მ ი ს ფ უ ი ს ორი ესე სიტყვა ჩიტაჯს ულსავლებია: გვ. 141; ქუეყანაა ვ ყ ო ბ ი ს ა ფ უ ი ს: გვ. 7; ს ა ბ ე ფ ბ ი ს ა ფ უ ი ს ტული ან შეუსაყვალავს: გვ. 5...

მუნ დიდი საუნჯე შ ე ნ ი ვ ი ს დამარხულია: გვ. 21; ეს არაკი ა მ ი ს ი ვ ი ს მოეახსენე: გვ. 48. სხვაა მაგ ძ ა ღ ლ ი ა ვ ი ს: გვ. 9...

§ 20. ჩ ასო სულხან-საბას ავტოგრაფში ხშირად არის გამოყენებული ძველი ქართული ენისაგან დამახასიათებელი წესის მიხედვით:

სხვა შემწე აღარ ე ნ ბ ა რ ე ბ ო ე ს: გვ. 6; ჩა მ ს პოეს სიტყვა რიგებით: გვ. 7. ჩ ე ლ მ წ ი ფ ე ბ ა ნ თავი გაუსვენების სასთაულზე მიდგა: გვ. 21; ნაოლად და სწორედ მ ი ბ ა ვ ს ე ნ ი: გვ. 23; ჩ ე ლ ი ლ ა ბ ა ბ გამვარდნია: გვ. 27; ეს საუნჯე მისის ჩ ე ლ ი ბ გაიხსნება: გვ. 29; ვეგიბრა გაგრძალეთ მ ე ჩ ლ ი დაიდგა: გვ. 27; კარიდან გარეთ ფ ე რ ჩ ს ან გამოსდგამს: გვ. 27; მძვინვარე მ ჩ ე ბ ნ ი: გვ. 41; ლომის წარჩინებული გამჭრახი მ ი ი ჩ ბ ი: გვ. 41; ერთი ჩ ე ბ ლ ი წახა: გვ. 48; ცოცა რომ ჩ ი ბ ბ ი კლანჭია ეჭირა: გვ. 49; სახელი და ქება ჩ ბ ე ლ ე ბ ბ ა მოვფინეთ: გვ. 90; ესე გაკარია ჩ ე ბ ჩ ი ბ ა ყურგელია მშვიდობა მიეცა: გვ. 27. ბ ა ჩ ს ნ ი ს ა და შეკვრისა, გაკეთებისა და წ ა ჩ ე ნ ი ს მქონელია: გვ. 188. მ ჩ ე ბ ბ ვ ა ლ ე ვ ე რ ბ ა აჩუენა: გვ. 189. ჭაბუკობისა სიახლე და სიმჩნე: გვ. 189. მ ჩ ვ ნ ე ლ ბ ა ნ მან უთხრა: გვ. 360.

ისეთი მაგალითებიც დასტურდება, სადაც ჩ ასოს ბ �ლის.

პირველი კარის გასაღები ასეთის არაკი ბ ა ვ ხ ს ე ნ: გვ. 7; იცოდეთ, რომ ეს საუნჯე მისის ჩ ე ლ ი ბ ბ ა ი ხ ს ნ ე ბ ა: გვ. 29; ძეებნიდენ კაცთა ესეთსა, რომლისაგან საბადელს მ ი ხ ბ ი ბ ბ ი ბ ე ნ: გვ. 29; ისრე პასუხი მ ი ა ხ ს ე ნ ა: გვ. 27; მაჭრამან მოახსენა: გვ. 45; პირსრულსა კაცთანა საუბარს ჩამოეხსენ: გვ. 233.

საერთოდ, ხმარებიდან გადავარდნილ ასოთა შორის სულხან-საბას ავტოგრაფულ ხელნაწერში ჩ ასო-ნიშნის პოზიცია შედარებით უფრო მკვიდრი და

სტატიკურია,[1] რაც იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ ჩ ბგერას იმერხეულ ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებაში ასე თუ ისე რეალური საფუძველი ჰქონდა და იგი კიდევ იხმარებოდა იმ დიალექტებში, რომელთა ტაკიანებსაც სულხან-საბა ორბელიანი ტანიცდიდა.[2]

II. ძირითადი ფონეტიკური პროცესები

ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ა

ხ მ ო ვ ა ნ თ ა ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ა

§ 21. სპეციალურ დიალექტურებში აღნიშნულია, რომ XII-XIII "საუკუნეების სხვადასხვა ქართულ ტექსტში ვრცელ გვხვდება ხმოვანთა რეგრესული კონტაქტური ასიმილაციის მოვლენები. ძველ ქართულში ასეთი ფაქტები არ შეინიშნება, მაგრამ საშუალო ქართულის ბილიერთნიერ ძეგლებში იგი იმდენად მრავალფეროვანია, რომ თითქმის თანამედროვე დიალექტების მონაცემებსაც კი აჭარბებს".[3] უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ მხრივ სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობა ევროპაში" სულ სხვა სურათს გვიჩვენებს. საშუალო ქართულის გვიანდელი ძეგლებისაგან განსხვავებით, ამ ხანაში ხ მ ო ვ ა ნ თ ა ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ი ს შემთხვევები ძლიერ იშვიათად დასტურდება:

ამაებს --> ამეებს:

იქიდან ჩავუყენეს საოსტატო სახლებში, საცა ა მ ე ე ბ ს აკეთებენ: მ.218,7.

---

1. შრ.: ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 94.
2. შრ.: შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ლაზი გურამიშვილის ენა, გვ.69; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 42-48.
3. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 282.

შერ.: ა მ ა ე ბ ი ს სადგომი: მ.185,39.

რაგუარი ---> რაგვარი ---> რაგვორი // რაგორი ---> რიგორი:[1]

ი ო გ ო რ ი მეტი ვარ შენი: ს.25,4; ი ო გ ო რ ^ ც კაცი შენა ხარ: ს. 115,1; ი ო გ ო რ ი ც ეკლესიები რიმში ვნახეთ: მ.211,30.

შერ.: ეს ი ა გ ვ ა რ ი სასწაულია: ს. 67,27. "ეს გუარი ი ა ს გ ვ ა ნ ი ს ა": ლექს. 2,5; "რიგორ ვიფარსავი": ლექს. 2,14.

ი ა ნ ხ ა მ ო ვ ა ნ თ ა ა ს ი მ ი ლ ა ც ი ა

§ 22. შედარებით უფრო ხშირად დასტურდება ასიმილაციის სხვადასხვა სახე ბანხმოვნებში:

ა/ წინმოძრავი რეგრესული ასიმილაცია

მსგეფსი ---> მგგეფსი:[2]

ორი მ გ ა ე ფ ს ი გამოსავალია: ს. 94,20.

შერ.: მ ს გ ე ფ ს ი ერთი მუნ დავეთ: ს.16.18;

"მსგეფსი ამ დღით მის სწორს /ს/ დღემდე:" ლექს. 1,525.

რიგორც სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნავენ, "საქართველოში ცნობილია ბ-ს ასიმილაციური მოქმედება წინამავალ ყრუ ფშვინვიერ ფ-ზე და მისი გამჟღერება /შემდეგში დეცესიური კომპლექსის გამარტივება: ფბ-> ბ/. ეს პროცესი უკვე მოთავებული ჩანს XIV-XV ს."[3]

საბუქლიფაან ---> საბუქლიდგან:

შემოვიდა კაცი ერთის ს ა ბ ე ლ ი დ გ ა ნ: ს. 121,22.

---

1. ა. მ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, თბილისი, 1953, გვ. 28; ს. ყ ლ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, თბილისი, 1956, გვ. 218; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ.275.
2. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 375.
3. იქვე, გვ. 270.

"სიბრძნე სიცრუის წიგნში" ქართულს ისეთი მაკალიფები, სადაც ᲐᲘ, ძველი ქართული ენის მსგავსად, უცვლელი რჩება: ᲐᲛᲘᲔᲠᲘᲗᲒᲐᲜ: ს.10,19; ᲫᲕᲚᲘᲗᲒᲐᲜ: ს. 70,26; ᲧᲠᲛᲘᲗᲘᲗᲒᲐᲜ: ს. 140,7.[1]

დასტურდება ერთი ასეთი ფორმაც: ᲐᲥᲔᲛᲘᲓᲐᲜ: ს. 44.28.

"ევრიპიდეს მოგზაურობისადვის" სხვადა ასეთი ფორმებია დამახასიათებელი: ᲠᲘᲛᲘᲓᲐᲜ: მ. 190,28. ᲒᲑᲘᲓᲐᲜ: მ.210,6; ᲧᲕᲐᲠᲘᲓᲐᲜ: მ.211,1. ᲕᲐᲔᲠᲔᲛᲘᲓᲐᲜ: მ. 224.28.

ავაბმული → ავანცული:

რთული ფონეტიკური პროცესი დასტურდება ᲐᲕᲐᲜᲒᲣᲚᲘ ფუძეში: ჯერ აღვილი აქვს მეტათეზისს /ავაბმული ---> ავაბმული/, შემდეგ - ასიმილაციას წარმოდგენის აღვილის მიხედვით /ავაბმული --- ავანმული/ და ბოლოს - მეტერის ზეგრესულ ანრუპტივიზაციას /ავანმული --- ავანცული // ავანცული/:[2]

ᲐᲕᲐᲜᲒᲣᲚᲘᲐ მოვლილადანი არიან. მ.219,19.

შრს.: "უავადი არ/ა/ ᲐᲕᲐᲔᲛᲣᲚᲘ": ლექს. 1,152.

მკვლევარია მოსმოსაი, რომელიც ძველი, ისე საუკეთესო ქართულისადვის დამახასიათებელია სჭ, სჩ, სχ მეტერია კომპლექსების ცვლა ასიმილაციის მეშვეობით: სჭ -- შჭ; სჩ -- შჩ; სχ — შχ.[3] ასეთი მოვლენა "სიბრძნე სიცრუის წიგნსა" და "მოგზაურობაში" არ დასტურდება: სჭ, სჩ, სχ კომპლექსები უცვლელადა წარმოდგენილი.

---

1. შრს.: არ. ᲑᲐᲠᲓᲖᲘᲠᲗᲣᲡᲝᲕᲘ, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური ანალიზებანი, იკე, VI, 1954, გვ. 96-97.
2. ივ. ᲥᲐᲕᲗᲐᲠᲯᲔ, ქართული ენის ისტორიისადვის, გვ. 273.
3. ა. ᲛᲐᲜᲘᲫᲔ, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 178. ა.ᲛᲐᲠᲒᲘᲠᲗᲣᲡᲝᲕᲘ, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური ანალიზებანი, გვ. 96; მ. ᲫᲘᲫᲘᲛᲘᲜᲘ, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბილისი, 1960, გვ. 50-53; ივ. ᲥᲐᲕᲗᲐᲠᲯᲔ, ქართული ენის ისტორიისადვის, გვ. 272.

ბ/ ნაბიღლარევი პროგრესული ასიმილაცია

ცდ --> ცთ:

ძველი ქართული ენის მსგავსად, ყველა ფშვინვიერი ტ-ს გავლენით მოხდა ეს მეტრული ე ყოველგან და იქცევა ფ ბგერად: ცვდ -- ცდ -- ცთ:[1]

ს ც თ ა ქალი იგი: ს.17,21; ავი სიტყვა არ წ ა ი ც თ ო ს: ს. 10,28; რას მ ო ვ ც თ ვ ნ ე ბ ი ხ ა რ? ს. 9,3.

ბოგ შემთხვევაში ე. ი. ალბალად არის შენარჩუნებული: ბ ვ ა ც ე ვ ნ ა: ს.93,16; მ ა ც ე ი ნ ა: ს. 97,34; ს ტ ე ა ს. 29,1.

მდ --> მთ:[2]

ლამე ბაკირი ნაუკირეს და ე ა ა მ ო ვ ე ს: ს. 124,27.

ე ი ს ი მ ი ლ ა ც ი ა

ხ მ ო ვ ა ნ თ ა ე ი ს ი მ ი ლ ა ც ი ა

ნ 29. ძველი ქართული ენის სიტყვაში საბოლოოდ ადგილი ეან /ა ე ა-მ ე ა ნ ი, ქ ო ი ს ტ ე ა ნ ი.../ ეისიმილაციის შედეგად -ეა იცვლება -ია ხმოვანთა კომბინაციით:[3]

ქრისტეანი --> ქრისტიანი:

ქ ო ი ს ტ ი ა ნ ი და ერთი მეიდანი ურია ქალები იყვნენ: ს. 71,29; ქ ო ი ს ტ ი ა ნ ი ს ხომალდი: ს. 231,30.

---

1. ვ. ი ო ტ ე ბ ი ა ბევრი მოვლენათა თანამიმდევრობა ქართველურ ენებში, ტფილისი, 1941, X, გვ. 304; მ ი ს ი ვ ე, ქართველურ ენათა სიტყვანაწარმოებიდან, II, ენიმკის მოამბე, V-VI, 1940, გვ. 536; არ. მ ა ნ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 97; ბ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 64-65; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ.279.

2. არ. ბ ი ე ლ ო ბ ა ვ ა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფილისი, 1938, გვ. 367-368. ბ. ს ა ფ ა ხ ვ ე ლ ა ძ ე, ძველი და საშუალო ქართულის ფონეტიკის ბოგიერთი საკითხი, ნაკვ. 6, 1959, გვ. 226-227.

3. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 123. ბ. ძ ი ძ ი-შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 60-61; ივ. ქ ა-ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 292.

ანალოგიური მდგომარეობა დასტურდება ბოლოერთ ბმულ ფუძეშიც.

ეამა → იამა:[1]

ამისი სიტყვა მეფეს ი ა მ ე ბ ი ს: ს. 59.11; სანახავად კაცს ი ა მ ე ბ ო ს: მ. 155.12.

შდრ.: "იამა სიამოვნად ექმნა": ლუკ. 1,32.

გეახელ → გიახელ:

სადგომს გ ი ა ხ ე ლ ო: მ. 202.9; უკაცრავად ვიყო, ვერ გ ი ა ხ ე ლ ო: მ. 202.20.

ფ ა ნ ხ ო ვ ა ნ ი ა ლ ი ტ ე რ ა ტ ი ს ა

§ 24. ამბავი → ანბავი:[2]

ეს ა ნ ბ ა ვ ი სწორია: მ. 168,22. ეს ა ნ ბ ა ვ ი ც მოუვიდეთ: მ. 164,5.

მხოლოდ ეს ორი მაგალითი დასტურდება "მოგზაურობაში". სხვა შემთხვევაში სულხან-საბა ამ სიტყვას სწორი ლიტერატურული ფორმით ხმარობს /ამბავი"/.

ლბილი → ბბილი:[3]

ძვალი და ბბილ ტაკურდეს: ს.27.4; ითაში ბ ბ ი ლ ა დ ა ყია: მ. 203.29.

შდრ.: ლიკის ტკბილ ლ ბ ი ლ ი ა: ს. 39.3.

---

1. შდრ.: Н.Я. М а р р, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Ленинград, 1925, გვ. 58. შ. ძ ი ძ ი გ უ ნ ი, ხმოვან კომპლექსთა ფონეტიკური პროცესების საფუძველი ქართულ კილოებსა და ბანურში, იკე, I, 1946, გვ. 25.
2. ტ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოკადი ფონეტიკის შესავალი, თბილისი, 1956, გვ. 166.
3. ტ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოკადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 166. ს. ჯ ო ლ ო ბ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, თბილისი, 1956, გვ. 230-231.

"ლბილი /ლ ბ ი ლ ი და ო ბ ი ლ ი E/ ობილი ZABC ლექს. 1,414.

ლეწამი → ლეწამი:

ფშავში საკვლეველის უკვანდა, ლამი - ლ ე ო ბ ა ბ ს ა: ს. 83,32.

ლ ე ო ბ ა ბ ი კვაჩვეზეს: ბ. 228,2.

შდრ.: "ლ ე ლ ბ ა ბ ი ყანის ნაბეღლარი, ტიბა ჩალა": ლექს. 1,415; "ლეწამი სხვილი ლილი": ლექს. 1,416.

ბუღილი → ბუღილი → ბუღრილი:[1]

ბ ე ო ბ ი ლ ი ალვები ებნეს ფაცსა: ს. 97,11. ხოხბები ბრავალი, მაგრა ბ ე ო ბ ი ლ ი იყო: ბ. 213,20.

შდრ.: ბ ე ლ ი ლ ი მავფული: ს. 95,14; ორი ბოხი და ორი ბ ე ლ ი-ლ ი: ბ. 184,23; "ქართული ლექსიკონში" ორივე ვარიანტია შეტანილი /ლექს. 2, 386-387/.

სლული → სრული:[2]

სრული ბის აუცს იყლვი: ს. 28,19; სრული ყოლად ბმიდას ფურეე ეხვე-ბებიდა: ბ. 163,38.

ბგერის დაკარგვის შედეგად ამ სიტყვისაკენ მიღებულია სული: ყოფილან სული ბეჭალა: ს. 20,14; ს უ ლ ბერძული სახელები იყო: ბ. 180,24.

/ბ/-ს-ვაი-ულ → /ბ/-ს-ვი-ულ → /ბ/-ს ი-ულ → /ბ/-სრული:

ეს ულბოდა ჩვენგვის ესმენინა, ბ ო ვ ს ბ ო ლ ი ლ ა ვ ი ბ, დაკვე-ნახა და ეკბინა: ს. 127,22; აკარაკია ადგილია ბ ა ბ ს ო ლ ი ლ ვ ნ ეს: ს. 13,31.

ასეთი ფონეები იშვიათად ვეხვდებოდა. ჩვეულებრივ, დასტურდება ბგერის დაკარგვის შედეგად მიღებული ვარიანტები:

ცხადად ბ ი ს ო ლ ს ვინ ან დაუჯერებდა: ს. 19,21; ბ ა ს ო ლ ი ენახა: ბ. 244,20.

---

1. ს. ყ ლ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 230-231.
2. გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოცადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 166. ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აკვანული ქართველურ ენებში, თბილისი, 1942, გვ. 67.

შრ.: "მოსრული მ ო ს უ ლ ი:" ლექს. 1,510.

სუნელი → სუნელი:[1]

ბედან ყვავილი ს უ ნ ე ლ ნ ი: ს. 35.21.

შრ.: "სუნელი მრავალია... ს უ ლ ნ ე ლ ა , აუუნელია, არამედ არა ენოდების... ს უ ლ ნ ე ლ ი, არამედ ს უ ნ/ნ/ ე ლ ი, ვინაცამ სული ენოდების სულსა კაცისასა, ხოლო სახელი სუნ/ნ/ელისა არს ს უ ნ ი, ვინაცამ უსუნეთ და ეისუნეთ საკნოსელია": ლექს. 2,118.

ორ-ორი → ორორი:

ო რ ო ლ ი კირბანეული მოვეც: ს. 12.3; ო რ ო ლ ი ს ცოდვის შენდობა მეპიძლიან: ს. 26.2.

შრ.: ო რ-ო ნ მარბილად დავდიდი: ს. 125.10. "ორ-ორი ორი და ორი": ლექს. 1.608.

ორჯერ → ორჯელ:

ორჯელ მივიდა: მ. 157.11; ორჯელ-სამჯერ კაცი ავიდა: მ. 160.39.

პირფიერი → პირფიელი:

ფრაპეზზე პ ი რ ფ ი ე ლ ი იყო, მაკრამ მოიცრიალი: მ. 198,14.

შრ.: ოხი პ ი რ ფ ი ე ლ ი ს ცვალი, ფვიდო სამი ადილ იყო, მაკრამ რომში მისაანა პ ი რ ფ ი ე ლ ი არ მინახავს: მ. 189,35-36.

"პირფიერი და პირსანი სისხლისფერობა"...: ლექს. 1.630.

§ 25. ბევრესულ დისიმილაციურ გამყოფრებასთან გვაქვს საქმე სიტყვაში საბაციური.[2]

---

1. ს. ყ ე ნ ბ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 230; მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 58; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე , ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 313.

2. ს. ყ ე ნ ბ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 232; არ. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, საერთ მეცნიერების ძველების ფონეტიკური ფაქტორებანი, გვ. 100; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 327.

საპატიურად --> საბატიურად:

ბიაღ, საპატიურად სქამდენ ტალახში: მ. 202.37.

ანალოგიური ფონეტიკური პროცესი დასტურდება სიტყვებში: ბიღში / <-- ბილში/,[1] ბაგონი / <-- ბაგონი <-- ბაგრონი/:[2]

რა ტვინია ეგ შენი ბ ი ღ ნ ი თავი, ანუ რა ხარ? ს.74,28.

შდრ.: "ბიღში ანაბმინდა": ლექს. 1,108.

ქუჩოისაბინს ბ ა გ ი ნ ბ ა ნ მე წაბიდვანა: ს. 92,11; ბიოვან ბ ა გ ი ნ ს მიეხმარა: ს. 62,35; ის ანის მაღიისელი ბ ა გ ი ნ ი: მ. 233,38.

შდრ.: "ბაგონა ქალი მ ე ბ ა ტ ო ნ ე": ლექს. 1,101; "ბაგონი ვაჟი მ ე ბ ა ტ ო ნ ე": ლექს. 1,101; "ბაგრონი ბ ა ტ ო ნ ი": ლექს. 1,619.

მ ე ლ ა ფ ე ტ ი ს ი

§ 26. "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" მელაფეტისის ძირითადი შეცვლაა ვ ბგერის გადმოცემა ბ, ღ, ნ ბგერების წინ /ბვ --> ვბ; ღვ --> ვღ; ნვ --> ვნ/.[3]

ვბვა --> ვვბა:

ეგმანა ასისა და ოთასისა ანგელოზსა ვ ვ ბ ა: ს. 30,28; ერთმა სოფანი აიღო, ვ ვ ბ ა დაუწყო: მ. 182,21.

ბვიანელი --> ბვიანელი:

ბ ვ ი ა ნ ე ლ ი მცოცავი სიგიჟე აქვს: მ. 163.3.

---

1. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 327; მ. ძ ი ძ ი ბ ე ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 80.
2. ს. ყ ი ფ შ ი ძ ე, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 232. მ. ძ ი ძ ი ბ ე ვ ი ლ ი, ენა და ლიტერატურა, გვ. 269-270.
3. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 22.

ძრვა --> ძვრა:

ძ ვ რ ა ს დუქცია: მ. 227,33. მიწის ძ ვ რ ა ს წახდენის ძალა ექნა აუმოსაკლის მხარისაგვის: მ. 228.19. რა აღვილი ი ა ი ძ ვ რ ი ს, გასუბუქდეს: ს. 49.17.

ვლა --> ვლა:

მას მუდი მოსდევს და მუდს კაცის ვ ვ ლ ა: ს. 95.9. ამ ი ვ ვ ლ ა ჩემი უნდა: ს. 15,39.

ხვნ --> ხვნ:

ს ა ხ ვ ნ ე ლ ი ი ა ხ ვ ნ ი ლ ა: ს. 63,31; აქეთისას გკიდხავ ხ ვ ნ ი ს ა ს არა: ს. 64,2. მ ხ ვ ნ ე ლ მ ა ნ უთხრა: ს. 63,33.

ამ ფორმების პარალელურად გვხვდება ისეთებიც, სადაც მეგალეგზისის მოსალიბნელი შემთხვევები არ დასტურდება: წიგნის კ რ ვ ა: მ. 186,17; ს რ ვ ა ტახტირებულიყო: მ. 245,21; დაიკარა მ ი ვ ლ ვ ა მისი: ს. 9,30.

ვ ა ლ ს ბმნის საბუნი "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" გვხვდება რიგრიგ ძველი / ს ლ ვ ა/, ისე /უფრო ხშირად/ ახალი ქართულისაგვის დამახასიათებელი ფორმით /ს ვ ლ ა/: უცხენოდ ს ლ ვ ა და ფეხშიშველობა: ს. 30,24; ს ლ ვ ა ს ა იქი-აქა შიგ ფურე ჩავარდა: ს. 25,17. შრ.: ს ვ ლ ა ს ა შინა მეკობრენი შეხვდენ: ს. 15,29; ფოლრიდში ს ვ ლ ა დაიწყეს: ს.145,2.

"მოგზაურობაში" მხოლოდ ახალი ქართული ენისაგვის დამახასიათებელი ფორმები გვხვდება: ოფლის მოსვლა: მ. 184,1; სასახლეებში შესვლა: მ. 201,5; ქარდლში ჩ ა ს ვ ლ ა დაეშალა: მ. 245,19.

მეგალეგზისის სხვა შემთხვევაკაკან დავასახელებთ შემდეგს:

გაუბერავნა --> გაუბრეგნა:

ენის აქიმს ენრი შაკირი გაუბრეგნა. ს. 107,32.

შდრ.: მე ბმაკს ასე გ ა ვ ბ ვ ნ ი: ს. 96,20; კვიცი კარგა სადაკვე გ ა ბ ვ ა ნ ი ს: ს. 71,20.

"ბურგა /+ ბ ვ ნ ი ა A/ არს, რა კაცი კაცსა ცემილია სიფლვია ასცავლიდეს კეთილსა და, ესეთ სიცემით არ შეისმინა, ტუსტიოდ ბაძს; პირველვი უბრალოდ მ ი ბ ვ ნ ი ა დ იყმის, ზოგელი კაცია ნებისად მ ი ს ბ ვ ა ნ ი ნ ZA ლექს. 2,387.

ფანური --> ფარანი:[1]

სულ გარეგანში აწყვია სიმგრისადვის და ფ ა ნ ნ ე ბ ი უცხო მოდგანილი: მ. 156,16; ხელი ჯვარში ექირა და მერე ფ ა ნ ნ ე ბ ი მაღალი: მ. 204,21; ზეინის უცხო ფ ა ნ ნ ე ბ ი ლამპრებისადვის: მ. 211,24.

შდრ.: ირი ფ ა ნ ა ნ ი მაღალი: მ. 160,3.

"ფანური ფრანგული, ქარიული ლიფლეი ჰქვიან": ლექს. 2,182; "ფანური არაბული, ფ ა ნ ა ნ ს ჰქვიან": ლექს. 2, 182.

ნავლელი --> ნაღველი:[2]

ნ ა ღ ვ ე ლ ი მეომელეკია და მაგ მიდ. ს. 34,37. ე ნ ა ღ ვ ე ლ ი ხომ არავინ არის. ს. 41,26. ვ ი ნ ა ღ ვ ე ლ ე ს. 136,16; გ ა ნ ა ღ ვ ე ლ ე ბ. 58,20.

შდრ.: "ნავლელი ნ ა ღ ვ ე ლ ი". ლექს. 1,564.

ცალიერი --> ცარიელი:

ნავიდა ზინ ც ა რ ი ე ლ ი: ს. 64,28.

შდრ.: ც ა ლ ი ე რ ი სიმგვრელ ორს მცკავლის გოჯი აკლია: მ. 180,33.

---

1. შდრ.: ივ. ქ ა ვ ფ ა ნ ა ძ ე, ქარიული ენის ისტორიისადვის, გვ. 364.
2. შდრ.: ალ. მ ა ნ ვ ი ნ ი ტ ი ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფავლისებურებანი, გვ. 107; ივ. ქ ა ვ ფ ა ნ ა ძ ე, ქარიული ენის ისტორიისადვის, გვ. 360.

ლექსიკონში ორივე ფორმაა გაერთიანებული: "ცარიელი ყურძელში არა იყოს რა, AB. ც ა ლ ი ე ლ ი, Св.ლექს. 2,331.

ბ ე ნ ა ვ ა შ ე ნ ბ ე ბ ა

ხ მ ი ვ ა ნ ი ა შ ე ნ ბ ე ბ ა

§ 27. ხმოვანია შენბების მაკავშირებელად შეიძლება გავასახელოთ:

ი ი ს ფ ე რ ი --> *ი ს ფ ე რ ი*:[1]

მოსამსახურეობაც *ი ს ფ ე რ ი* ეცვა: მ. 171,6. ოვიოი *ი ს ფ ე ნ ი* მაბარა ესხია: მ. 171,4-5;

საბას "ქართულ ლექსიკონში" შეტანილია სიტყვა *ი ი ს ფ ე რ ი* მაგრამ გაანმარტებული არაა /ლექს. 1,330/.

ე ს ე ბ ი --> *ე ს ე ბ ი*:[2]

ე ს ე ბ ი იყო და პოტიფარის მოსამის და სხვა მრავალი: მ. 178,35.

შერ.: *ე ს ე ბ ი* აბისოვინ გავსწერე: მ. 155,1; *ე ს ე ბ ი* იქ ვნახეთ: მ. 177,19; *ე ს ე ბ ი* სულ მეფე-ეფოფალიანან შეპოტრიული: მ. 207,37.

ფ უ ნ ბ ა --> *ფ ე ნ ბ ა*:[3]

მაგ მიწაში *ფ ე ნ ბ ა* ოერი იდვას, *ფ ე ნ ბ ა* ქვაი, ფუცა არ ბა-ხარებოვდეი: ს. 50,1-2. *ფ ე ნ ბ ა* მდინარი წავლენ: მ. 221,32.

ლ ე ბ ა-ფ ე ა ლ ი --> *ლ ე ბ ი ფ ა ლ ი*:[4]

---

1. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 147. მ. ყ ა ბ ა ლ ი ნ ი, ლექსიკონი, გვ. 334.
2. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 146.
3. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 626. ნ. ბ ი ძ ი-ბ ე ნ ი, ქართული საკალენდარო ენის ისტორიისათვის, თბილისი, 1959, გვ. 204.
4. გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბიცადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 180; ა.შ ა-ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 28; ს. ყ ო ნ ბ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 205.

პირველი დედოფალნი საუფლო ასულია: ს. 33,8; დედოფლის ულამაზესი: ს. 51,31; ერი მხარეს მეფე ესაფლავა, პირველპირ - დედოფალი: მ. 185,25.

შერ.: "ლეღოფალი ქალი მეფე": ლექს. 1,219;

"ლეღუფალი ენიდეპის ყოველია მეიალარია სახლის უფალსა მის ცოლსა, ხილი მეფის ცოლსა - მეფ/ე/ა, და უფლის ცოლსა - უფალ": ლექს. 1,219.

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "მურწყმისაგე მაგალითია ფ-ფ ქცევა ფა ჯგუფისა, სადაც ფ უცვლელია. ასეთი ქცევა ჩვეულებრივია მოხევურსა და მთიულურში, ნაწილობრივ აგრეთვე ფშაურსა და კახურშიც: გუარი -- გური, ფუალი --> ფოლი, კუალი --> კოლი, ცხუარი --> ცხური და სხვ. ქართული საკლიტერატურო ენა საგვალრეთ ასეთ მურწყმას გაურბის. გამონაკლისის სახით გვხვდება "კოლი" /=კუალი, "მოსახლის", "ოჯახის" მნიშვნელობით/ და "ოფური", რომელიც ასევე მიღებული: ოა გუარი --> ოა გური და შემდეგ ხმოვანთა ასიმილაციის გზით ო გ ო ო ო".[1]

ანალოგიური ფონეტიკური პროცესი დასტურდება ოფურიც "სიბრძნე სიცრუის წიგნში", ისე "მოგვაურობაში".

ოა გუარი // ო ა გ ვ ა ო ი --> ო ა გ ო ო ი --> ოფური:

ო ო გ ო ო ი ც ვაკი შენა ხარ: ს, 115.1; ო ო გ ო ო ი ც ფარიზისა ბავსარე: 168.26;

ო ო გ ო ო ი ც ეკლესიები ოფში ენახენ: 211.30.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 28. ტ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ტოვადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 167-168; ს. ჟ ღ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 218. შერ.: ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისადგილ, გვ. 303: "უა, ეი, ოა/ - ეე, ეა კონტექსტში უფლებია წინამავალი ბგერისმიერის პროგრესული ასიმილაციური მიქცევები, ა-სა და ე-ს ან ი-ს მიღება და შემდეგ უ-ს ოა/ - ე-ს დაკარგვა... კუალი --> კუოლი --> კოლი".

შრნ.: "ეს რ ა გ ვ ა რ ი სასწაულია": ს. 67,27.

"რა გუარი-რას გ ვ ა რ ი ს ა": ლექს. 2,5; "რიგურ ვიფარსავი": ლექს. 2,14.

კ უ ა მ ლ ი // კ ვ ა მ ლ ი --> კომლი:[1]

მეორეს ადგილს ამიერ კ ო მ ლ ი კაცი ჩნდა: მ. 240,8.
სოფელი არა ჩნდა. ერთი მიჩნდა. ასამი
კ უ ა მ ლ ი, თუ მეტი, თუ ნაკლები იქნებოდა ორ უბნად იყო, სხვა ათასა
ლა ოხუთმეტს კ უ ა მ ლ ზ ე მეტი არა მგონია": მ. 240,11-12.

შრნ.: რა კ ვ ა მ ლ ი ამადლა, ვაჭარი ხვრელსა ჩაძვრა: ს. 19,7;
მისის ჯავრის კ ვ ა მ ლ ს ა მივრიდებდა: ს. 29,24; ეგნის მოა გამოჩნდა,
შუა ღიდი კ ვ ა მ ლ ი გამოიოდა: მ. 227,16.

"კვამლი ნ. კ უ ა მ ლ ი": ლექს. 1,373.

"კუამლი /კ ვ ა მ ლ ი CДE/ ცეცხლის ბოლი ∠AB": ლექს. 1,395.

"კუამნ /კ ვ ა მ ნ CДE / ცხვირ-პირი გ ა მ ო კ ვ ა მ ლ ვ ა მრი-
სხანეები ∠A": ლექს. 1,395;

"ბორძუეა კომლიეასავი", ლექს. 1,114.[2]

ცეკვა --> ცეკო:

მიბრა დავრჩენ და სამია და ც ე კ ო ვქმნა: ს. 54,38; ამისაგან
ადგილის სამმა და ც ე კ ო უნდა: ს. 55,3.

შრნ.: "ცეკვა ფერხის ფიგურები რიკვა": ლექს. 2,332.

ცნობილია, რომ ოთხმ მიღებული თუ ანა-საკან.[3] "ეა ჯვეფისაკან მურ-
ნეების გვიო ო მივიღო და ბოლს დაეგრო მ /ოიგორც "მაკრამ"-ში/: თუანა-მ
ოთხა-მ --> ოთხმ. ან ჩანს ენის ე-ი ქცევის საფუძველი /"თურ"-ს ცვლე-

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ტრანსკრიპციის საფუძვლები, გვ. 26. გ. ო ნ ტ ა-
ვ ა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, I, თბილისი, 1962, გვ. 89.
2. კ უ ა მ ლ ი // კ ვ ა მ ლ ი --> კომლი "ოჯახის", "მოსახლის" ფრიბმენ-
ლიები სულხან-საბას ლექსიკონში შეტანილი არა ყოფილ.
3. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 185.

ნაა ვიფიქრ?/ კილოებში არის პარალელური ფორმაც: ფიფრ ".[1]

სახნავი ძვირად იყო, ფ ი რ ე ბ ი გეფის ხე, ხიდი, ლეღი, ლეოსაური მრავალი იყო: ბ. 154,10; სასანთლე და კაბელი ვინ იცის, ფ ი რ ე ბ ი სხვა მხრისას არის ვსხელ: ბ. 184.17; ფ ი რ ე ბ ი არც ცხვარი, არცა ნაი არ ბახლიმიდა ნა: ბ. 218.36.

შერ.: ფუ მეტები მპოვო, ფ უ ა ნ ა შენვე ინაბერეთ: ს. 11.21; ფ ე ა ნ ა ეაჭრად ქალი არ არის: ბ. 159.2.

ფ ვ ა ნ ა ნად გამაკიცხეთ: ს. 11,12; ფ ვ ა ნ ა ან ვიცი: ბ.159,38; იგი საჯიმი არს ბიდი ჭუბუდი, ფ ვ ა ნ ა ბ უმისიდ ყოველივე გარე შემოეძარცვეა: ს. 49.16. ოიონ ბეიდამ ხიფ იყო ლახუნიდი, ფ ვ ა ნ ა ბ ან კედლები, ან საკურეხეველი, ან სტეფები იყო და სამარეველეც კარგა შემკული: ბ. 177,38.

შენი საქმე ეკუნეე, ფ ვ ა ნ ე ჩვენ ეარესნი ყირნი ვეყირან: ს. 37.10. ეს ნაც ენახე ხიმალიდიდამ, ფ ვ ა ნ ე იქ მიწაზე ან ვაკასეკარ: ბ. 240,16. ნუ მოვიდეთ, ფ ვ ა ნ ე ბ ჩემთან ანდელისა: ბ. 178.21.

"ფუარა /ფ ვ ა ნ ა ZAB, ფ ვ ა ნ ა ბ CDE/ ლაქადების სიფლეა ZA": ლექს. 1,316.

"ფუარამ იგივე ფ ე ა ნ ა": /იქვე/.

ეა კომპლექსის ფ ხმოვნიფ შეცვლის შემთხვევები ასეურდება ბმენენ ფუძეებშიც:

ა ბ ი ბ ვ ა --> ამოიბ:

სანელი სულ ა ბ ი ბ ი: ბ. 200,2.

ბამარვა --> ბამარი:

ლეერიმან ბე ბ ა ბ ა ნ ი ი და შენ მოგცალ: ს. 13,17; სანვიმარ ბამარი: ს. 245,1.

---

1. ა.ბ ა ნ ი ძ ე, ქარული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 626.

შერ.: სხვა ჩამოვნი ჩამ ბ ა ბ ა ჩ ი ვ ა: მ. 245,13; ბ ა ა ჩ ი ვ ა მან ბრძანაან ფიურები: ს. 119,22.

ივვა --> ივო:

გრანიტის ქვა ი ვ ი: მ. 212,22.

შერ.: სადაც ხვალ ოთელ ი ვ ვ ა ს: მ. 164,1; ფიური უბეში მ ე- ვ ვ ა: მ. 244,27.

დასტურდება სანინაალმდეგო მოდენაც: ბოლოს ი ხმოვანი გვაძლევს ბგერობა ვა კომპლექსს:[1]

ხორბალი --> ხვარბალი:[2]

ბეღლები უჩვენა ხ ვ ა რ ბ ლ ი ი ა და ქერია სავსე: ს. 74,2.

შერ.: სულ ოქროს ხ ო რ ბ ა ლ ი დაქნევინა: ს. 140,22; სუფეელს ხ ო რ ბ ა ლ ი დაუბინა: ს. 140,23.

"ხუარბალი ყანის მარცვალი": ლექს. 2,429.[3]

ხ ო ნ ტ ქ ა რ ი --> ხვანტქარი:[4]

ხ ვ ა ნ ტ ქ ა რ ი საბჯენ ბოლოს მიხდომია: მ. 229,18; ხ ვ ა ნ - ტ ქ ა რ ი რომ მოსულა: მ. 231,28; ხ ვ ა ნ ტ ქ ა რ ბ ა ნაღი მაბქა- ნა ქნა: მ. 242,7.

§ 28. ბგერობა შერწყმის ერთ-ერთ კერძო სახეს შეაფერებს ა ფ რ ი- კ ა ტ ი ბ ა ც ი ა. "ფუძისეული ან ფორმაციისეული ბანცმოვნების მეხვეერი- სას, ე.წ. სინტაქსური ფონეტიკის წესის მიხედვით, ვიღებთ აფრიკატებს: დ+ს --> ძ, ჯ+შ --> ჩ, ასევე ტ აფრიკატისა და ს სპირანტის შერწყმაც იძლევა სისინა ც აფრიკატს. ეს მოვლენა გავრცელებული იყო ძველ ქართულ- შიც".[5]

---

1. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 304. ან. მ ა ნ ფ ლ ი ნ ი ს ი ვ ი, საერთ მნეველობის ძეგლების ფონეტიკური თავი- სებურებანი, გვ. 109.
2. ანონ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 175.
3. წესხვეშია "ხ ვ ა რ ბ ა ლ ი", ლექს. 2.429. შდრ. 12.
4. შერ. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 304.
5. იქვე, 297. ძველ ქართულ ენაში დადასტურებული ანალოგიურ ფონეტიკურ პრო- ცესს /ძ-ს --> ც/ მ. ძ ი ძ ი მ ვ ი ლ ი ფლის ბევრსულ კონტექსტურ ასიმილაციად /მ. ძ ი ძ ი მ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 66/.

ათსამეული --> ათსამეული --> ცამეული:[1]

ერთი მოელი ქვა ც ა მ ე ლ ი მცკავლი: მ. 179,28; ც ა მ ე ლ ი ცლ-ხა იჯდა: მ. 202,28;

ამოვიდმეული --> ჩვიდმეული:[2]

ჩ ვ ი დ მ ე ლ ი ბუმბაზია: მ. 183,6; ჩ ვ ი დ მ ე ლ ი ოდენ: მ. 243,2; ჩ ვ ი დ მ ე ლ მკაცალვეს: მ. 175,25.

"სიბრძნე სიცრუისაგან" გვხვდება ა ო ჩ ვ ი დ მ ე ლ ი ც /ა ო - ჩ ვ ი დ მ ე ლ ი ს ა წლისა: ს. 140,3/, რომელიც ლიტერატურაში კ ო ნ ც ა ბ ი ნ ა ც ი ი ს გვიან მიღებული ფორმადაა მიჩნეული.[3]

ძ ს --> ც:[4]

ციცა საქმე მ ი ც: ს. 18,6; ასე ალოქმა დ ა ბ ი ც: ს. 119,15; საქმე არა გ ა ც: ს. 17,11. ორგანზე ხიდები დ ა ვ ც ი: მ. 229,27.

შერ.: კაცის გული გ ი ძ ს: ს. 74,34; სხვა საქმე გ ვ ი ძ ს: ს. 81,13; მუცელში მ ი ძ ს: ს. 131,24.

"მიც მ ი ძ ე ს": ლექს. 1,491; "ულ ულ ძ ე ს ნაკვალი": ლექს. 2,176.

ს უ ბ ს ტ ი ტ უ ტ ი ა

§ 29. ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ საერო მწერლობის ძეგლებისათვის დამახასიათებელია სუბსტიტუციის მოვლენებიც. თანხმოვანთაგან განსაკუთრებით ხშირია სპირანტ ს-სა და აფრიკატ ც-ს შენაცვლება. ეს დასტურდა ძალიან

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 22.
2. იქვე
3. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 376.
4. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი ალაგულება ქართველურ ენებში, გვ. 109. ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 104.

რჩება სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" მიმართაც.

ბახილი --> ძახილი:[1]

ვ ი ძ ა ხ ლ ი: ს. 58,4; შ ე ვ ძ ა ხ ე: ს. 36,11; ე ძ ა ხ ი ა ნ: მ. 155,2; ძ ა ხ ი ლ ი: ს. 26,18.

შერ.: შ ე ვ ე ბ ა ხ ე, ეწია ლაბდო: ს. 97,18; ბ ა ხ ი ლ ი დაიბეგ: ს. 60,26; შეუმნა ყვირილი და ბ ა ხ ი ლ ი: ს. 62,20. ძლიერ ბ ა ხ ი ლ ი შეუმნა: ს. 119,21.

"ბახვა შ ე ძ ა ხ ი ლ ი:" ლექს. 1,281.

ბრალ --> ძრალ:[2]

მეც მასაც ვ ე ძ რ ა ხ ა ე: ს. 117,13; ბ ა ძ რ ა ხ ეფსა: მ. 231,38.

შერ.: მან ბაიცინა და უპირეა ე ბ რ ა ხ ა: ს. 116,12; ასეთი რამ ბ ა ბ ი ბ რ ა ხ ა ვ ს: ს. 125,20.

"ბრახვა სიყვავის ლაპარაკი": ლექს. 1,356.

"ძრახვა ბ რ ა ხ ვ ა": ლექს. 2,356.

ბრიხა --> ძრიხა:

ძ რ ი ხ ა-კამეჩის საქმეს ველარ ასრულებს: ს. 67,33.

შერ.: ბ რ ი ხ ი ს პაგრონი: ს. 42,35; ბ რ ი ხ ი ს კუდი: ს.43,11.

"ბრიხა ბოგადი სახელი არს ყოველთა ბრიხთაა:" ლექს. 1,290.

ხაბელი --> საძელი:[3]

---

1. შერ.: არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი ალბანეტა ქართველურ ენებში, გვ. 32.

2. ს. ჟ ო ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 237.

3. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 22. ბ. ახ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოგადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 182.

ს ა ბ ძ ე ლ ბ ე ყვავი შემოჯდა: ს. 131,1.

შდრ.: "საბძელი ს ა ბ ბ ე ე სახლი": ლექს. 2,24.

საგბალი --> საგძალი:[1]

ს ა გ ძ ა ლ ი ხარჯი ტაკვირება: მ. 243,3.

შდრ.: ს ა გ ბ ა ლ ი მიმცა: ს. 93,34; ს ა გ ბ ა ლ ი ტარიკიდა: ს. 131,20.

"საგბალი ბნაა მავალ საბრი:" ლექს. 2,24.

"საგძალი ს ა გ ბ ა ლ ი:" ლექს. 2,26.

შეეარებინ უფრო იშვიათად დასტურდება დ ე ბ ა ფ რ ი კ ა ტ ი ბ ა ტ ი ი ს მაგალითები: რიული ლ ბ ალერის შეცვლა ლ სპირანტით:[2]

მძევალი --> მბევალი:

მე მბევალად ვავლევ: მ. 244,32.

შდრ.: "მძევალი კაცი წინდად დასმული": ლექს. 1,546.

§ 30. სუბსტიტუციის სხვა შემთხვევებიდან აღვნიშნავთ კიდევ შემდეგს:

ს // ჩ: სჯული --> ჩჯული:[3]

ჩ ჯ უ ლ ი ს ფავი: ს. 129,1; მ. 183,19.

შდრ.: ს ჯ უ ლ ი ს ფავი: ს. 128,34; ს ჯ უ ლ ი ასწავლიან და ვაუბნიან: მ. 197,26.

"სჯული, ჩჯული შჯული არს სიტყვა მბრძანებელობაი ვიცრეშე, რომელ-რომელია ჯერ არს ქმნა და უარმყოფელი უსჯული არს": ლექს. 2, 129.

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, გვ. 13.

2. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 239.

3. შდრ.: არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, გვ. 67; ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 197.

სტო --> წტო:[1]

ბევრ ეკიდა წ ტ ო ა: ს. 24,8.

შერ.: შტო / <- სტო/: ბერძე შ ტ ო ე ბ ს დამამცვრევენ: ს.113,35.

"წტო შ ტ ო ხისა": ლექს. 113,25.

სძალი --> წძალი:[2]

ანჩხლი წ ძ ა ლ ი ჰყავდა: ს. 56,10; წ ძ ა ლ ი შენს ძმას ტაა-ტალებინე: ს. 86,9.

შერ.: "სძალი ძის ცოლი..." ლექს. 2,124.

"ს ძ ლ ი ს და წ ძ ლ ი ს და" ლექს. 2,125.

სძე --> წძე:

ერთ ადგილს პირველ წ ძ ე ამოსულიყო: მ. 199,7.

შერ.: ს ძ ი ს ა და ძუძუა უსაფარლესად მიეგიდაო": ს. 7,10.

"წძე - სძე": ლექს. 2,19.

"სძე ეწიდების ცხო/ვ/ელია ძუძუა წადინებსა": ლექს. 2,124.

შევნიშნავთ, რომ ს და ფ ბგერების მონაცვლობა არ დასტურდება სიტ-ყვებში: წ ა ს ი /=წარი/: ს. 64,5; ა ს ი ე ვ ე ნ /=არიავლენ/: მ. 186,12; ა ს ი ვ ე ვ ი ნ ე ბ ე ნ /=არიეევინებლენ/: მ. 186,20; მოსფლობა /=მოსავლის მოწევა, ოფლი/: მ. 190,5.

ს // ც: ს ა ს ა ლ --> ს ა ს ა ლ:[3]

ახალი ნაკეთები ა ნ ც ა ლ/ნ ა: მ. 242,1.

შერ.: მაღი მაღები ა ნ ს ა ლ იპოვების: ს. 51,29; ჩემი დარჩომა ა ნ ს ა ლ არ იქმნება: ს. 62,22.

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი ალბანეტა ქართველურ ენებში, გვ. 169-170.
2. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 32.
3. ს. ყ ლ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 296.

ჩ // ც: შეამჩნია – შეამცნია:[1]

ბრი იპოვე, ოდენ შ ე ა მ ც ნ ი ე ი? ს. 130,1-2; საუნჯე შ ე ა მ-ც ნ ი ვ ი ს: ს. 99,11.

შერ.: არც ქვეიდმან კაცმან მათი სიმძიმე შ ე ი მ ჩ ნ ი ვ ა: ს. 106,17.

"შეამცნევა მეაფლეს რასმე:" ლექს. 2,289.

დადგენილია, რომ "ი-ე ხმოვნებს შორის არაა ქარდაკვეული ბგერა, რომ ბგერათა კომბინაციური ცვლილების გარეშე შეიძლება მონაცვლეობდეს ეს ორი ბგერა სუფიქსებში მიწყვეა // მიწყვეა".[2]

ამის მაგალითები სულხან-საბას ხელნაწერებშიც დასტურდება:

სპანი ჩემნი ა მ ო წ ყ ვ ი ტ ნ ა: ს. 36,8. მე მიამბეთ, ოვარა სულ ა მ ო ვ წ ყ ვ ე ტ ი ო: ს. 120,15.

შერ.: ნადირი ურიცხვი მ ო ხ წ ყ ვ ი ტ ე ს: ს. 16,24;

"მიწყვეა დაფოცა": ლექს. 1,519.

ბ ო ლ ო ვ ი ტ ი ა ნ ი მ ჟ ღ ე ლ ი ს ტ ა ტ ი ს ტ ი კ ა

§ 31. "სიბრძნე ფსალმუნის წიგნსა" და "მოგზაურობაში" ბოლოვიტიანი მჟღერის დაკარგვების მაგალითებს იშვიათად ვხვდებით.

ტევ --> ტევ:

მეორეს ლოსაც იქ ტ ა ვ ტ ე ქ ი: მ. 161,16; მონასტერში ვ ი ტ ე-ქ ი ი: მ. 201,20; ტ ა ვ ტ ე ქ ი ი: მ. 228,38.

შერ.: შორს ვ ი ტ ე ბ: ს. 116,9. ა ტ ე ბ, მაპყარეენი: ს. 121,28; მე მნევლად ტ ა ვ ტ ე ბ: მ. 244,32. მონასტერში ტ ა ვ ტ ე ბ ი ი: მ. 204,36.

---

1. ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 296.
2. იქვე, გვ. 347.

დევ ფუძის ანალოგიისა მიღებული ჯევ /ჯე→ ჯე ბ/; ეს უკანასკნელი კი გვიჩვენებს ბ-ს დაკარგვას:[1]

ჯორად ვიქცევი, მ ე მ ჯ ე ქ: ს. 75,25; ბურგს მ ე მ ა ჯ ე ქ: 68,2.

შერ.: რად მ ე ს ჯ ე ბ სპილოსა ბედა: ს. 49,6.

დიად → დიან:

დიან, ბხედავ: ს. 76,16; დიან დიდი ეკლესია იყო: მ. 185,36.

შერ.: დ ი ა დ, ხელმარჯვე ბალაკი ვარ და აქ მიმსახურე: ს. 43,33; სამეფო მონასტერი ვნახეთ, დ ი ა დ, მოსაწონები: მ. 154,25.

ანალოგიურ ფონეტიკურ ცვლილებას ქართული ენის დიალექტებსა და ძველ საღვერანურ ენაშიც ბოჯერ ექვემდებარება ვიზარეშიი ბრუნვის ნიშნის დ ელემენტი. სულხან-საბა ამ ბრუნვაში სისტემურ ხმარობს -ად, -დ აფიქსებს /ე ნ ო ა დ ხდეს: ს. 20,10; ვ ა ც ა დ: ს. 76,29; ნ ი ნ ვ ა ე ბ ი ბდა: მ. 158,10.../. ბამონაკლისები ამ წესიდან ძლიერ იშვიათად დასტურდება:

ძ ა ლ ა ო მოვაპარსვინო ხოლმე თავი: ს. 84,12; ფ ყ ო ლ ა ო ან ირჯებოდეს: მ. 158,4; ვ ა რ ბ ა ო ა ც შეგვიწყეს ხელი: მ. 227,3.

როგორც ცნობილია, ასეთი შემთხვევები კანონიკურად ძველ ქართულშიც გვხვდება.[2]

ბ გ ე ნ ა ო ა ფ ა ვ ა ნ ბ ვ ე

§ 32. ბგერათა დაკარგვის მრავალი შემთხვევიდან აქ დავასახელებთ მხოლოდ რამდენიმე მაგალითს, რომლებიც ასე თუ ისე დამახასიათებელია სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერისა ენისათვის.

---

1. ბ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოგადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 40; 186. ა. მ ა რ ტ ი ნ ო ვ ი, სალერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 115.
2. მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 69-70.

ადევ --> ადე:[1]

ა დ ე სახლის აღაგი მინდაო: ს. 29,2.

შერ.: ა ვ დ ე გ მაშინაღი: ს. 94,2; მინასტერში დ ა დ ე გ ი: მ. 157,29.

ჯედ /--> ჯევ -->ჯეძ/ -> ჯე:[1]

ტყიში ვიყავ. მასთან ვ ჯ ე: ს. 97,6; მოწყენილი გაბაბე დ ა ვ ჯ ე: ს. 98,27. შ ე ვ ჯ ე, წავალ: ს. 98,9.

შერ.: დ ა ჯ ე დ და გეფეფოი: ს. 86,3; შ ე ს ჯ ე გ სპილოსა ზედა: ს. 49,6; შ ე მ ა ჯ ე ძ, მე გაგიყვანო: ს. 68,2.

კარვად --> /კარვად/ --> კარვა:[2]

ან კ ა რ გ ა იქმნება: ს. 45,21; კ ა რ გ ა იხმარებს: ს. 51,13; კ ა რ გ ა შუბკული პაციოსნად: მ. 157,22. კ ა რ გ ა გაკეთებული: მ. 162,10.

შერ.: ყველა კ ა რ გ ა დ გაკირავებია: ს. 28,12; მეფის ძე კ ა რ-გ ა დ გაგარეთ: ს. 29,8. ქალაქი კ ა რ გ ა დ ჩანს: მ. 156,8.

ამ ორი ფორმიდან /კ ა რ გ ა დ // კ ა რ გ ა/ "სიბრძნე სიცრუისა" პირველს აძლევს უპირატესობას, "ევროპაში მოგაურობა" კი - მეორეს. რაც შეეხება სიტყვას მ ა რ ო ლ ა დ // მ ა რ ო ლ ა, იგი ყოველივის დ თან-ხმოვნის გარეშეა წარმოდგენილი ორივე ხხმაურებში:

ვერც მ ა რ ო ლ ა ლიაკურობა: ს. 54,14; მ ა რ ო ლ ა მეფეფოი: ს. 62,14. მ ა რ ო ლ ა ვერ იარეობდა: მ. 159,29; მ ა რ ო ლ ა ეს ამბავი სწირეა: მ. 168,22.

მაგრად --> /მაგრად/ --> მაგრა:

შეკრა მ ა გ რ ა და მოზიდა: ს. 45,5; მ ა გ რ ა მოუყარა: ს. 113,22; პირს მ ა გ რ ა მოაკრეს: ს. 127,24.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 515.
2. გ.ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოგადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 182, 184.

შერ.: მ ა ვ რ ა დ შეუკარ: ს. 92,28.

ციდად --> ციად[1] --> ცია:[2]

ც ი ა ლ ი ვ ი ცინეთ: ს. 85,36; ც ი ა კეთილშინელი ხარ: ს.14,21; ც ი ა მიხარის: ს. 18,21; ც ი ა კაი ქარი ტვიქრიდა: მ. 216,10; ც ი ა ულუსაცარი აღგილია: მ. 184,37; ც ი ა კარგა ტვიმასპინძლეს: მ. 205,31.

შერ.: ც ი ლ ა ლ ულვარდა მეფესა: ს. 7,20; ც ი ლ ა ლ ტარისხებული ლახვრა: ს. 22,11; ც ი ლ ა ლ ია ძლიერად ტაპატრებული: მ. 153,32; აღვიზილა ც ი ლ ა ლ: მ. 222,33.

"ცია ბევრი": ლექს. 1,223. "ც ი ა ლ ი ფრიად მრავალი": ლექს.1, 223.

მოშავი --> მოშაო:

ყრელი მაშარილი, მოშვანი- მ ო შ ა ო: მ. 172,27.

უმიძღერი --> უმიძღრი:

ვინც უ მ ი ძ ღ რ ი მოკვლეა: მ. 180,4;

შერ.: უ მ ი ძ ღ ვ რ ი კაცს არ მიესვლება: ს. 25,34.

ცხოელი --> ცხოელი:

ბღლის უცხო ბევში იყო ია ლიდი ც ხ ო ე ლ ი: მ. 180,31. სხვას ც ხ ო ე ლ ი ს პირი ტაპოსლიდა: მ. 168,33.

შერ.: ამარეთა ია ალაფის ც ხ ო ვ ე ლ ე ბი: მ: 158,32; მაი ქვეყნის ც ხ ო ვ ე ლ ე ბ ი: მ. 173,17.

"ცხოელი /ც ხ ო ვ ე ლ ი ABCД /": ლექს. 2,346.

ავოპისაღვის --> აოპისაღვის:

ჰაერის ა ო ბ ი ს ა ღ ვ ი ს სოფლები მოზეზორ: მ.204,12;

---

1. ც ი ლ ა ლ ი, ც ი ა ლ ფოლბების არსებობა ძველ ქართულში დადასტურებული აქვს მ. ძ ი ძ ი ბ ვ ი ლ ს /ფონეტ. ეტიუდ. ძვ. ქართულში, გვ. 99/.

2. ს. ჟ ო ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 87.

შერ. ა ვ ი ჰაერი: მ. 204,9.

"ავი არაკეთილი": ლექ. 1,44; "ავიცა სიავე": ლექს. 1,44.

მივ --> მრ:

ასეთი კაცი ი მ ო ე ო: ს. 140,36; ხო

ე. ბეგრა იკარგება ბმნურ ფუძეში – მესამე სუბიექტური პირის /ს/ წიმანიანად ერთად:

ლაბიალიანი ფუძეში ა მ ი ვ ა: ს. 68,16; კარგი გ ა მ ი ვ ა: ს. 72,24; კარგ ვერ გ ა ვ ა: ს. 95,10; მ ი ვ ა: ს. 72,13; თუ ქარი არა სცემს, ვერ გ ა ვ ა: მ. 239,6.

შერ.: გ ა ვ ა ლ ამ თოკზე: ს. 106,30; მუნიდ მ ი ვ ა ლ: ს. 32,28.

მფრინველი --> ფრინველი:[1]

ეროვნ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი დასტურდება მხოლოდ "მოგზაურობაში". "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" ყველგან მ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი ა:

მიგ იხვი და ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი ისხდა: მ. 168,36; უცხო ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი: მ. 174,5; უცხო რამ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი იყო: მ. 213,32.

შერ.: ანუ პირუტყვი, ანუ მ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი: ს. 106,9; არის ინდოეთს მ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი ერთი: ს. 120,7.

"მფრინველი ერთოვანი". ლექს. 1,537.

"ფრინველი ფრინველი არს ერთისანი ცხოელი; ხოლო მ ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი – რა მოფრინვიდეს, მაშინ": ლექს. 2,200.

ბ რ ე --> ბე:[2]

არაბის შვილები და ხვალა ი ბ ე ბ ი ა ნ: მ. 196,36. იქ იბეგ-ბოდენ ბერძნისა და სომხის შვილები. მ. 187,34.

შერ.: მოვიყვანე დავბერი: ს. 125,8. შენი ძე უფალი ბ ა ე ბ ე ი ა: ს. 66,16; ამით ბ ე ბ ი ს ფ ი. მ. 157,38; იქ ი ბ ე ბ ე ბ ო ბ ნ ე ნ. მ. 186,14.

"სიბრძნე სიცრუის წიგნში" ამ ბმნურ ფუძიანი ბ-ს დაკარგვის მაგალითი არ დასტურდება.

"ბერა აღირძინება". ლექს. 1,290.

---

1. შერ.: არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, გვ. 78.
2. ე. ბეგრის დაკარგვის შესახებ: ს. ჯ ე ნ ტ ი, ქართ. ენის ფონეტიკა, გვ. 241.

ბრძ —> ბძ:

ბ ძ ა ნ ა მისი დამარხვა: მ. 188,4; პაპამ მ ი ბ ძ ა ნ ა ი: მ. 187,20; პაპას ე ბ ძ ა ნ ა: მ. 188,28.

შერ.: მ ი ბ რ ძ ა ნ ა მოხსენება ოქვენი: ს. 18,16; მაღლი უ ბ რ ძ ა ნ ა მასპინძელსა: ს. 9,15; ბ რ ძ ა ნ ე ბ ა მოსვლოდა: მ: 202,ნ.

"ბრძანება ოქმა უფლისა მიერ:" ლექს. 1,120.

გრძ —> გძ:

დიდრონი და გ ძ ე ლ ი სახლებია: მ. 183,12; გ ძ ე ლ ი ს სახლების იქით: მ. 201,23; სამასი წყრთა ს ი გ ძ ე: მ. 221,3; ს ი გ ძ ე ვერ ეყო: მ. 199,39.

შერ.: ჯაჭვი ესრეთ გ რ ძ ე ლ ი იყო: ს. 94,37; ბოჭი გ რ ძ ე ლ ი: მ. 181,28; გასჭირდა ხანმ ს ი გ რ ძ ი ს ა გ ა ნ: ს. 122,11; ს ი გ-რ ძ ე აქვს: მ. 162,24.

"გრძელი მაღლა აბიდულს უწოდენ მ ა ღ ა ლ ს ა, ხოლო სწორედ წარ-ბიდულსა - გ რ ძ ე ლ ი". ლექს. 1,174.

ხრმალი —> ხმალი:

ხ მ ა ლ ი ც კარგი ერგება: ს. 116,21; ხ მ ა ლ ს ქარქაშში ავებს: მ. 162,19.

შერ.: ნახა პირველად ხ რ მ ა ლ ი: ს. 99,17; ხ რ მ ა ლ ი ფურე მიეწინა: 116,28; ხ რ მ ა ლ ი უჭირავს: მ. 162,12.

"ჭრმალი... ესე ჭ რ მ ა ლ ი ც ა მრავალგვარნი არიან...": ლექს. 2,441.

ფერხი —> ფეხი:

ფ ე ხ ი მივაშველო: ს. 74,36; ფ ე ხ ი წაეჭრა: ს. 75,20; ფ ე ხ ს ვაკოცე: მ. 203,16;

შერ.: ფ ე რ ხ ი წარეკვეთა: ს. 58,34; ფ ე რ ხ ი მიწას ჰკრა: ს. 100,17.

"მოგზაურობაში" ეს სიტყვა მხოლოდ ამ ფორმით გვხვდება: "ფ ე ხ ი".

ყრმა --> ყმა:

ყ მ ა კაცი ხარ: ს. 142,4; დედა მის ყ მ ი ს ა: ს. 90,3; ყ მ ა არა ვისია: მ. 154,2.

შდრ.: წამოიდგა ყ რ მ ა იგი: ს. 16,31; იყო ერთი ტალახაკი ყ რ მ ა: ს. 119,5.

"მოგზაურობაში" ყ რ მ ა არ გვხვდება. "სიბრძნე სიტრუის წიგნში" ყ მ ა ც არის და ყ რ მ ა ც. ფარნაოს ეს უკანასკნელი.

"ყმა ფაფუკი; ყ მ ა ტ ა ც იოქმის": ლექს. 2,267. "ათხუთმეტის წლიდგან ვიდრე ოცამდე ვაჟსა ყ რ მ ა და ქალსა ყრმას": ლექს. 1,364.

მრთელი --> მთელი:

მამას-დედას მ თ ე ლ ი მიჰგვარა: ს. 90,15; მ თ ე ლ ი კაცი შეიქმნა: ს. 121,32; ანძიაძრელი ასაფლავია მ თ ე ლ ი: მ. 162,36; სულ ჩიტურისა მთელი: მ. 173,18.

შდრ.: სულ მ^ა თ ე ლ ი ცოცხალსავით: მ. 173,24. /ეს ერთადერთი ფორმაა ორივე ხელნაწერებში!/.

"მრთელი ესე არს შუამუსრავი, კიცა უნაკლეთ, კიცა": ლექს. 1,523.

/მ თ ე ლ ი სიტყვა ლექსიკონში არაა/.

ვარგი --> კარგი:

ვ ა რ გ სიტყვაში იკარგება გ-ც და ტ-ც:[1]

რა ვ ა ი ექმნა: ს. 116,16; დია ვ ა ი სახლი იყო: ს. 94,35; ვ ა ი ს უქმნელი რჩება: ს. 148,3; ვ ა ი წავსაყუელი: მ. 154,12; ვ ა ი მოსაცერი: მ. 155,34.

---

1. ტ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოვადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 158.
ს. ჟ ღ ვ ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 14.

შერ.: ვ ა ნ გ ი ან იქმნება: ს. 71,14. ყველას ვ ა ნ გ ი ვუ-
ხარი: ს. 101,15; ვ ა ნ გ ი მუხნარი: მ. 168,37; ციხე იდგა, მაკარი
და ვ ა ნ გ ი: მ. 159,25. / "მოგზაურობაში" ფარნავს "ვ ა ი", "სი-
ბრძნე-სიცრუის ბიგნში" - ვ ა ნ გ ი"/.

"ვაი სიკვდილის ნაბიჯი". ლექს. 1,351; "ვ ა ნ გ ი კვიალი": ლექს.
1, 358.

ნიგვზეც ცნობილია, ვ, ნიგვზეც სუსტი ბგერა, ქართულში ადვილად იკარ-
გება.[1] ხშირია ამ თანხმოვნის გაუჩინარების შემთხვევები სულხან-საბა
ორბელიანის ხხზ.ლექებშიც.

ჰამბავი --> ამბავი:

კიდა ა მ ბ ა ვ ი მამისა მისისა: ს. 19,15. მისი ა მ ბ ა ვ ი:
მ. 174,26; ბრძენი ა მ ბ ა ვ ი ფავის საბუნებია: მ. 292,30.

შერ.: "ჰამბავი ნაქმარი ხარობა": ლექს. 2,465

ჰამი --> ამი:

აგვიდა კვიდა და ა მ ბ ა: ს. 16,18. ნადიმსა ა მ ბ ა:
ს. 41,35. ამიდ ადარეს: ს. 30,10.

შერ.: "ამი საამებელი": ლექს. 1,55.

ჰიმი --> იმი:

მე ანცარა ი მ ი მიინახავს: ს. 107,7; მრავალ ი მ ს ა და საჯი-
ლიოს იქს: მ: 293,27; ი მ ე ბ ი მრავალი მიამბეს: მ. 292,14.

შერ.: "იმი საბრძოლად მეომა": ლექს. 1,605.

ჰურია --> ურია:

იგი უ რ ი ა მისანი იყო: ს. 9,19. უ რ ი ა იგი მოსრა: ს.10,3;
ქალაქში უ რ ი ა მრავალია: მ. 160,1.

---

1. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 177;
ს. ყ ლ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 162-164; მ. ძ ი ძ ი-
გ უ რ ი, ენა და ლიტერატურა, გვ. 210.

შრ.: ჭკვრია /ანუ ეარდაცვია/ ლექს. 2,631.

ჭკვი --> ავი:

ა ვ ი სიტყვა: ს. 10,28; ა ვ ი ილო: ს. 40,17. ა ვ ი შ ი ნ-
ო ო ბ ე ს: ბ. 245,37; ა ვ ი ქარები: ბ. 158,20.

შრ.: "ჭკვი ავი". ლექს. 2,464.

შაჰ/ი/ --> შა/ი/:

ის შ ა ი მიხვალე შეიქმნა: ს. 31,27; ეხვეწა შ ა ი ს და ოქვა:
ს. 31,25; ინდოეთა ბიდად ყაბან- შ ა ბ: ს. 139,30.

შრ.: შირვანს შ ა ჰ იჯდა: ს. 31,3; ბაბერა შ ა ჰი: ს. 125,34;
ილო ყაბან-შ ა ჰ ერთი ბიდი ბიდებული: ს. 139,25.

§ 33. ქართული ენის ფონეტიკისათვის ერთ-ერთ დამახასიათებელ მოვლენას წარმოადგენს ხ ო ი ვ ა ნ თ რ ე ბ ე ულ ი ა - სახელისა თუ ბმნის ფუძეთან ხმოვნის სრული ან წაბილობრივი ამოღება[1] /ყარავი --> ყარავის; სოფელი --> სოფლის; ოქროი --> ოქროს; მინდორი --> მინდორს; ბავხან --> ბა-ხნა; მოვყერ --> მოყრა.../. ეს ფონეტიკური პროცესი ქართული საღიტერატურო ენაში ისტორიულად დამკვიდრებულ საკმაოდ სტაბილურ წესს ეწინააღმდეგება. ბაკვირეება ვეიჩვენებს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ხანაშიც ხმოვანთა რედუქციის ეს ტრადიციული წესია გაბატონებული. დასტურდება მცირეოდენი კამბინაციისიც: ერთი და იგივე ფუძე ხან შეკუმშული სახით ანის წარმოდგენილი, ხან შეუკუმშავად:

ახალი --> ახლის // ახალის:

ა ხ ლ ი ს კარიანალის შემოსაფუანად ბავიდენ. ბ. 171,32.

შრ.: ლოვალი ხილი ა ხ ა ლ ი ს მოწყვეტილის მსგავსი: ბ. 175,11.

---

1. ბ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბოგადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 174. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 26-28.

ისარი ---> ისრის // ისარის:

ი ს რ ი ს პირი პასრისა იყო: ს. 59,5; ი ს რ ი ს პირი სცემია: ს. 59,6.

შერ.: შენს იქით კაცის ი ს ა რ ი ს კვრა აუხუას ცემას დაადარეთ: ს. 32,11.

მინასტერი ---> მინასტრის // მინასტერის:

მ ი ნ ა ს ტ რ ი ს ლოკავში ეპარხა: მ. 185,20; მ ი ნ ა ს ტ რ ი ს კარები ვნახეთ: მ. 180,2.

შერ.: წავედით... მ ი ნ ა ტ ე რ ი ს სანახავად: მ. 170,7.

სიტყვა "ფვალი", პირდაპირი და გადატანითი მნიშვნელობით, ყოველდღის ეკუმშველად არის წარმოდგენილი:

ა/ პირდაპირი მნიშვნელობით: ორის ფ ვ ა ლ ი ს ა გ ა ნ ერთი ასეთი მხედველი უნდა იყოს, რომე ასის ფ ვ ა ლ ი ს ა გ ა ნ უმეტეს ხედვიდეს და მეორეს ფ ვ ა ლ ი ფ ბრმისაგან უმრავლესი იყოს: ს. 20,29-31; წყარის მეხედვით ფ ვ ა ლ ი ს მოსხლეტა დაკარგვა: მ. 166,29.

ბ/ გადატანითი მნიშვნელობით: მრავალი ფ ვ ა ლ ი ს ა და მარგალიტის საბეკალი აქვნდა: ს. 95,13; სასაბლეები ბევი აღმასრია და ფ ვ ა ლ ი ფ ა: მ. 207,29; შემომსეს პატიოსნია ფ ვ ა ლ ი ფ ა: ს. 102,13.

ამ სახელის ფუძე მხოლოდ ენა-იან მრავლობითში იკუმშება, როდესაც გ ა დ ა ტ ა ნ ი თ ი მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ი თ ა ა ნახმარი და ისიც არა ყოველდღის.

შიგ კარები და პატიოსანი ფ ვ ლ ე ბ ი ჩავდევ: ს. 13,25; ვერცხლის სკივრები, ოქრო ფ ვ ლ ე ბ ი: მ. 158,29.

შერ.: ორი ფაცლა, ფ ვ ა ლ ე ბ ი შეწყობილი ყ ვავილად: მ.169,20; ამგვარი ფ ვ ა ლ ე ბ ი დადგილი: მ.174,8. დიაღ, კაი ფ ვ ა ლ ე ბ ი იყო: მ. 200,24.

ასევე უკუმშველად ანის წარმოდგენილი ფუძე "ᲮᲕᲐᲜ" /"მოგვაურობაში" - რაც შეეხება "სიბრძნე ფსალმუნის წიგნს", იქ ეს სიტყვა არ გასაგრძელება/:

მიგ ᲮᲕᲐᲜᲘᲡ ნაწილი გის: მ. 162,8; პალარა ᲮᲕᲐᲜᲘᲡ ნაქერი: მ. 178,38. ᲮᲕᲐᲜᲘᲡ მცვირველს: მ.171,13; ᲮᲕᲐᲜᲘᲠᲐᲜ ქრისტეს ფავი მოუერეკია: მ. 211,1. კარ ᲮᲕᲐᲜᲔᲑᲘ: მ. 179,16.

"მოგვაურობაში" ერთადერთი კომპოზიციისა, ოდესაც ეს ფუძე მრავლობით რიცხვში შეკუმშულია: გოს დიდი ᲮᲕᲜᲔᲑᲘ ეკიდა: მ.209,39.

ჩან --> ჩნ // ჩან:

ნასაფვის ძნიად ᲒᲘᲩᲜᲘᲡ ყოფა ჩეშაანა? ს. 20,23; ორივ კარგა ᲒᲘᲩᲜᲘᲡ: ს. 60,2; ფლე ძვირად ᲩᲜᲠᲐ: მ. 153,27; დიდი ქალაქი ᲩᲜᲠᲐ: მ. 155,39.

შრ.: ყოველა დიდებაა უკიდესად ᲛᲘᲩᲐᲜᲘᲡ: ს. 71,9, ანა ᲣᲩᲐᲜᲠᲐ ნა: მ. 215,15; კარ ქალაქი ᲛᲝᲩᲐᲜᲠᲐ: მ. 228,17.

§ 34. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "მრავლობითის - ებ სუფიქსი ᲔᲑ-ზე დამოდებული სახელებში არ მოქმედებდა, აე კომპლექსი არ იცვლებოდა თიბელის XIX ს. პირველ ნახევრამდე და ამით ახსნილა, რომ ᲔᲑ ჯერ კიდევ შემონახულია ნიკოლოზ პარასადანიძის წერილებში და სხვაა ნაწერებში. ძირითადად ასეთივე სურათი ჩანს XV-XVIII სს ტექსტებში".[1]

ანალოგიური მოვლენა ბოჯურ გასაგრძელება სულხან-საბა ორბელიანის ხელნაწერებშიც:

ის ᲒᲠᲫᲜᲔᲑᲐᲔᲑᲘ კაცისაკან არ იქმნება: ს. 110,27; ეს ᲒᲠᲫᲜᲔᲑᲐᲔᲑᲘ შეიყოს: ს. 110,31; ფვალი ᲔᲜᲐᲔᲑᲘ, ფავი გაქვავებული: მ. 229,15; ქვეყნის ᲛᲝᲛᲐᲔᲑᲘ: მ. 217,39; ᲛᲝᲐᲑᲐᲔᲑᲘ: მ. 154,31; ᲬᲛᲘᲠᲐᲔᲑᲘᲡ კრებისა: მ: 183,13; დიდრეკანი ᲮᲔᲝᲑᲐᲔᲑᲘ: მ. 155,27.

---

1. ივ. ᲥᲐᲕᲗᲐᲠᲐᲫᲔ, ქართული ენის ისტორიისათვის, ტ. 286.

შერ.: კაი შ ე ნ ი ბ ე ბ ი: მ. 220,6; კაი შ ე ნ ი ბ ე ბ ი ფოფილა: მ. 222,6; ამისთანა შ ე ნ ი ბ ე ბ ს: მ. 222,3; ქარიული ამ-ბები და წ მ ი დ ე ბ ი ს ა მკითხა: მ. 202,11; ზედ პაპებისა და წ მ ი-დ ე ბ ი ს სახე: მ. 224,11.

ბ მ ე ნ ა ო ა მ ა ნ ვ ი ო ა ნ ე ბ ა

§ 35. "სიბრძნე სიცრუის წიგნსა" და "მოგზაურობაში" დასტურდება შემ-დეგი მგზნების კანვიოანებისა და ჩართვის შემთხვევები:

ბ: ეს ოანხმოვანი ჩართული ჩანს სიტყვაში კ ა მ ბ ე ჩ ი.[1] გამო-ქვეყნილი მოსაზრება, რომ ფალაური gawmeč ქართულ ენაში შემოსულა კ ა მ ე შ ი ს სახით. შემდეგ კი საფუძვლიანი დამკვიდრებულა კ ა მ ე ჩ ი შ სპირანტის გაალფრიკატების შედეგად.[2] სულხან-საბას ხიბრუ-ლებში ეს სიტყვა ორჯერ გვხვდება – ორი განსხვავებული ფორმით:

...ჯიხვისა, არჩვისა, კ ა მ ბ ე ჩ ი ს ა: მ. 181,2.

შერ.: ძრიხა-კ ა მ ე ჩ ი ს საქმეს ვეღარ ასრულებს: ს. 67,33.

"კამბეში /კამბეში და კამეში/ კ ა მ ე ჩ ი:" ლექს. 1,354.

ვ: ფიფი → ფვიფი:

ფ ვ ი ფ ი – ფ ვ ი ფ ი მხატვარი მოიწვიეს: ს. 85,18. ფ ვ ი ფ ი ექვს აღლს უმაღლა: მ. 162,4.

შერ.: ფ ი ფ ი ფიკანი ჰქვია: ს. 66,26; ფიფი რეა ათას მარჩილად: მ. 179,35.

"ფიფი ფიფოული": ლექს. 1, 310.

"ფ̣ფი /ფ ვ ი ფ ი/ ენი-ენი": ლექს. 1, 318.

საერთოდ, მოგზაურობაში ქარბობს ფორმა ფ ვ ი ფ ი, "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" – ფ ი ფ ი.

---

1. გ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ზოგადი ფონეტიკის შესავალი, გვ. 180.
2. ივ. ქ ა ვ ფ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 125, 245.

მეკალი → მეკალივე:

შეაბუხის მ ე კ ა ლ ი ვ ე ხარვეზია: ს. 96,29.

მეაპანე → მეაპანეე:

იაბა მ ე ა ბ ა ნ ი ვ ე ს: ს. 43,35. მ ე ა ბ ა ნ ი ვ ე ს ი ა ნ მივიდა: 43,33.

შდრ.: მ ე ა ბ ა ნ ი ე ბ ნ ახია: 98,12.

"მეაპანე. აპანის მცველი": ლექს. 1, გვ. 461.

დადგენილია, რომ „ვ გამოვიყენებია აგრეთვე ბჭნურ ფუძეებშიც: დ ა-ყ რ უ ვ ე ა, დ ა ბ რ ბ ა ვ ე ა / //დ ა ბ რ ბ ე ა/, რაც სახელად ფუძეში იყო ძველ ქართულში და ლეესაც შემორჩენილია დიალექტებში: ყ რ უ-ვ ი, რ უ ვ ი, ც რ უ ვ ი, ანალოგიით სხვაგანაც".[1]

ცრუ:[2]

შენ გ ა ს ც რ უ ვ ე ე: ს. 59,18; მაგის ს ი ც რ უ ვ ე ს ა სცენაში: ს. 58,16.

შდრ.: ც რ უ იყო: ს. 58,14.

"ცრუ ბილად მყეანი". ლექს. 2,341.

"ვეცრუე გაუმყეანი": ლექს. 1,256.

"სიცრუე /ს ი ც რ უ ვ ე/ ბიბი სიმყეუ/ვ/ნე": ლექს. 2,101.

ფყეუ: მოვიდა ძმა მისი მ ფ ყ უ ვ ა რ ი: ს. 58,24; მაგრამ ფ ყ უ-ვ ი ლ ა ნ გამაკვირვა: ს. 100,23.

შდრ.: მყეარ ვარ: ს. 69,11; ის ფ ყ უ ი ლ ი ც ბაუკერა: ს. 129,16; ფ ყ უ ი ლ ი არა ყოფილა: ს. 158,7.

"ფყეული /ფყეული/ ფყე/ვ/ილი გაბიყოფების სამად: ცრუმად, ბილად და ყრილად": ლექს. 2,151.

---

1. ივ. ქ ა ვ ფ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 174.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ენა და ლიტერატურა, გვ. 76.

მ.: მშვენიერ:[1]

ერთი მ შ ვ ე ნ ი ე რ ი სახელი იყო: ს. 95,11.

ეს მაგალითი ერთადერთია. სხვა შემთხვევაში ყველგან შ ვ ე ნ ი ე რ ფუძე დასტურდება.

ქალაქი ვიშნე შ ვ ე ნ ი ე რ ი: ს. 11,16; ქალი... ერთი შ ვ ე ნ ი ე რ ი: ს. 139,25; შ ვ ე ნ ი ე რ ი ქალაქი: მ. 210,26; ეკლესია იყო ...შ ვ ე ნ ი ე რ ი: მ. 222,10.

შდრ.: "შუენიერი /შ უ (ვ) ნ ი ე რ ი, შ ვ ე ნ ი ე რ ი/ შეფერებული": ლექს. 2,303.

მგრეული:[2] მოვიდის ერთი მგრეული: ს. 145,26.

შდრ.: შემოვიდა გ რ ე ლ ი: ს. 147,3; გ რ ე ლ ი ს კვერცხის ოდენი ვერ იყო: მ. 217,12; გ რ ე ლ მ ა ნ რიგი გარეკიცვალა: ს. 146,21.

ლექსიკონში სულხან-საბას შეტანილი აქვს მხოლოდ "გრეული" /ლექს. 2, 144/.

მგიდევი:[3]

ჯვეესი მ გ ი დ ე ვ ი რა ვაკეთებო? ს. 82,27; სხვა არარა მ გ ი დ ე ვ ი: ს. 82,28. მ გ ი დ ე ვ ს ვაკეთებს: მ. 192,21.

"სიბრძნე ეკლესიის წიგნში" მხოლოდ ეს ფორმა დასტურდება.

შდრ.: გ ი დ ე ვ ს... მისცემენ: მ. 215,32. ეს მარჩილს გ ი დ ე ვ ა დ მიცემენ: მ. 204,6.

"გიდევი სძლის მოსაყოლი საქონელი": ლექს. 1,285.

ნ: დანგეშა:[4]

---

1. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 125.
2. აწნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ქართულ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 104.
3. იგ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 177.
4. შდრ.: მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 119.

ნავი და ქონება დ ა ე ნ ო ქ ა. ს. 15,5; ხიმალი დაამცრია. ყველა დ ა ი ნ ო ქ ა: ს. 99,4; ყოველი მოსამებიური დ ა ი ნ ო ქ ნ ე ნ: ს. 93,37; არაბის ნავი მოლივ დ ა ნ ო ქ მ უ ლ ი ყ ო: მ. 231,9.

მერ.: "დანოქება წყალდაკან დაცუპვა": ლექს. 1,200.

"ჩანოქება ჩაყლაპვა": ლექს. 2,299.

ლრიანკალი:[1]

ხვლიკები, ლ რ ი ა ნ კ ა ლ ე ბ ი, საკურველები: მ. 181,13. ლ რ ი ა ნ კ ლ ი ი სავსე ეჩვენაო: ს. 127,20;

ლექსიკონში მოყანილია/ნაკრებ დაწერილებული ანაა1/ ლ ი ა ნ კ ა ლ ი: ლექს. 2,256.

ყლორცა:[2]

ს ტ ყ ი ო ც ნ ა და ბოქია ზედან დასცა: ს. 63,3. ასი ბარბაბანი ტ ა ს ტ ყ ი ო ც ნ ე ს: მ. 238,9.

მერ.: ორასი ბარბაბანი მოლი ტ ა ს ტ ყ ი ო ც ე ს: მ. 236,35.

"ქართული ლექსიკონში" ეს ბმული ფუძე ყველგან ნ-ს ცარიელ ადგილება: "ყლორცა მორ/ს/ ცასროლა": ლექს. 2,149; "ტაყლორცა ორილა": ლექს. 1,154; "ე ტ ყ ი ო ც ა ესროლა": ლექს. 1, 249; "საყლორცი მესაყლორცი ლექს. 2,60...

ტბონება:[3] ცეცხლი მეშოტბონეაა: ს. 113,18;

მერ.: ცეცხლის ტ ბ ო ნ ა ს ულაფერია: ს. 29,25.

"ტბონა ცეცხლის ალოება": ლექს. 1,163.

ფშინდა:[4]

---

1. მერ.: მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 120.
2. ანონ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ფანურ-მეგრული-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, გვ. 325-326. ანონ. ბ ა ტ ო ნ ი ო ვ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური ნაკვეთურები, გვ. 131.
3. იქვე.
4. მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 119. ს. ყ ლ ე ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, გვ. 247.

წ ე ი ნ ე ა ვეცხლია: ს. 60,21; სამი წმი ნ ე ა მარხია: მ.156,36; სინი გ ა ვ ს წ ე ი ნ ე ე: ს. 103,24. გ ა ნ წ ე ე ნ ე ა ს ა ჩემსა ანა შეშიცა ხელი: ს. 37,3.

შერ.: ესეი ლირსი და წ ე ი ნ ე ა არის: ს. 129,1. წმიდასა ამი ვცრმ: ს. 135,11; იგო ერი წ ე ი ნ ე ა კაცი: ს. 134,3.

"მოგაურიბაში" ეს ფუძე ფალეფან ნ-ს მარეში გვხვდება: ჯერ წ ე ი ნ ე ა ან ლეფრეფეფია. მ. 157,20; წ ე ი ნ ე ი ს ეკალეფინე მოფამის ფრაფეზში: მ. 164,11; ამაი გვარი წ ე ი ნ ე ა შეფნილა: მ. 200,12; სამ ოხ ბიკარ ა ნ წ ე ი ნ ე ბ ე ნ: მ. 186,10.

წეროანა: მე ამ ბბიკს ასე გ ა ვ წ ვ ნ ი: ს. 96,20. ლოხს ე წ ვ ნ ი ა ეგე შენოვის: ს. 54,10; ბაუნდ წ ვ ნ ა ბუქასა: ს. 122,34.

შერ.: ენაი სიმრავლეს ი წ ვ ნ ი: ს. 79,33; კვიკი კარგა სადა-ვე გ ა წ ვ ა ნ ი ს: ს. 71,20. ჩემი წ ვ ნ ა ჰმარეებს: ს.75,16; მეაბლის შეწვნილი: ს. 53,31.

"ბუნია /+წ ვ ნ ა ?/ არს, რა კაცი კაცსა ცეცილია სიცვეია ასხავლიდეს კეთილსა და, ეკეფუ სიცეფოფ არა შეისეფინა, ფუქსვიანაც ჭამს; პირველევ უფლესაცა მ ი წ ვ ნ ა ნ ი ოქმის, ოფელი კაცია ნებისად მ ი ს წ ვ ა ნ ი ო ნ": ლექს. 2,387.

ქანერანი:

იგი ქ ა ნ ე ა ნ ი ოფ ლეკას: 113,27; ქ ა ნ ე ა ნ ე ა ნ ეფნე ეფხნა: ს. 113,33; ფარეფში ქ ა ნ ე ა ნ ი ან მინასავს: მ. 168,27.

შერ.: "ქალარი ხე ჯავარიანი". /ლექს. 2,396/. ლექსიკონში შეფანილია ქ ა ნ ე ა ნ ი ც /ლექს. 2, 397/.

ნ: ხავერდი / ← ხაევერი ← ხაოერი/:[1]

---

1. შერ.: ივ. ქ ა ვ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 183.

ბოგი ნაკერი, ბოგი სკავრა, ხარა ხ ა ვ ე ნ ბ ი, ბოგი ქამხა: *მ. 235,14.*

არშია:[1]

სულ კაის ა რ შ ი ე ბ ი ფ ა *და ბიფლის ქამხიფ მოფაარალაფ მეხ-*
ბეე: *მ. 195,5.*

შერ.: ფვიფლის ა შ ი ი ფ ახლი-ახლი ჩაკერებული: *მ. 184,18;*
სხვა ფერი მარბარილის ა შ ი ე ბ ი: *მ. 179,34; ლილის ა შ ი ე ბ ს*
ქსოვენ: *მ. 186,10.*

დარჩობა:

ამ ფორმის მიღება სპეციალურ ლიტერატურაში წაკარაუდევია შემდეგი
გვიფ: ძვ. ქართული "ე ა შ ე ი ბ ა" ასიმილაციიფ გვაძლევს "ე ა შ ფ ი-
ბ ა"-ს. შემდეგი საფეხურია შ და ფ ბგერებისაკან მიღება ჩ აფრიკატისა
/"დაჩობა"/, რომლის წინაც ვიფარდება ჩ.[2]

მას ვეფხვიფ მრჩევლებს წუ ე ა ა რ ჩ ი ბ: ს. 63,2; ოკს მი-
ბიდნა და ირწივე ე ა ა რ ჩ ი: ს. 62,21. წვალში ან ე ა ი ი ბ ჩ ი: ს.
68,12; ჩემთან ანგელოზია, ე ა ბ ა ა ბ ჩ ი ბ ს ი: მ. 178,21.

შერ.: ბაგირი წაუჭიჩეს და ე ა ა ბ ფ ვ ე ს: ს. 124,27.

"ფოიბა დარჩობა": ლექს. 2,299. "დაფოიბა დარჩობა", ლექს. 1,211.

ს: სპილენძი: ძველსა ბილ სპილენძი ჩაკუჟლევ: ს. 87,12; ს პ ი ლ ე-
ნ ძ ი ს ფეფშე დაუსხა: 75,3; ჩანს შიგ ს პ ი ლ ე ნ ძ ი ს ქოთანში:
მ. 183,5; სპილენძის ტაბლიფ მოლანაფ: მ. 185,12.

შერ.: "ბილენძი სპილენძი:" ლექს. 1,624. "სპილენძ-ქური ბილი ნა-
ლარა": ლექს. 2, 110.

---

1. შერ.: ივ. ქ ა ვ ფ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 185.
2. იქვე, გვ. 184, 299.

სპილ:

ბაჯრა ს პ ი ლ ი ს ა ბერა: ს. 48,13; ერი ს პ ი ლ ი იყო ქვისა: მ. 167,31.

შერ.: "პილ სპილ": ლექს. 1, 625.

სწრაფი:[1]

ადგა ს წ რ ა ფ ი ი, შესვლას ლამობდა: ს. 85,10; ს წ რ ა ფ ი ი წავიღენ: 90,23.

შერ.: "სწრაფი სიცქაფის მოქმედი": ლექს. 2,125.

"ქართულ ლექსიკონში" ეს ფუძე ს-ს გარეშე /"წ რ ა ფ"/ არ გვხვდება.

შეიძლება დავასკვნათ:

1. "ქილილა და დამანას" საპატრიარქო ვერსიის ავტოგრაფული ხელნაწერი /ბ-31/ თავისი ორთოგრაფიით ძირითადად წარმოგვიდგენს XVII-XVIII სს ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელ წიგნურ-ფონეტიკურ.

2. "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევრიპიდეს მოგზაურობის" ტექსტში დადასტურებული ფონეტიკური პროცესების უმეტესი ნაწილი არ სცილდება ძველი ან ახალი ქართული სალიტერატურო ენის გრამატიკულ ნორმათა ფარგლებს, მაგალითად:

ა მ ბ ა ვ ი / <-- ჰამბავი/: ს. 19,15; მ. 232,30; ბ ა ტ ო ნ ი / <-- პატონი <--პატრონი/: ს. 62,35; მ. 233,38; ბ ი ღ ნ ი / <-- პიღნი/: ს. 74,28; ბ ზ ნ / <-- ბზ/: მ ე მ ო ვ ბ ზ ნ ე ბ ი ა: ს. 113,18; დ ე დ ი ფ ა ლ ი / <-- დედა უფალი/: ს. 38,8; მ. 185,25; დ ი ა ხ / <-- დიაღ/: ს. 76,16; მ. 185,36; /მ ო/ ვ ა / <--/მ ო/ ვალს/: ამოვა:

---

1. მ.ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, გვ. 124.

ს. 68,16; გ ა ვ ა: მ. 239,6; ო ვ ე / <-- ოვე <-- ოფუ/: ს. 59,33; მ. 236,37; ო ვ რ ა მ ე ლ ი / <--ორვამელი <-- ანრვამელი/: მ. 163,3; კ ვ ლ ა / <--ულვა/: ს. 95,9; კ ვ რ ა / <- კრვა/: ს. 30,28; მ. 182,21. ლ ე ო ბ ა მ ი / <--ლეობამი/: ს. 83,32; მ. 228,2; მ გ ო ე ლ ი / <- ოლელი/: ს. 145,26; ნ ა ლ ვ ე ლ ი / <--ნავლელი/: ს. 34,37; რ ბ ი ლ ი / <- ლბილი/: ს. 27,4; მ. 203,29; რ ო გ ო რ ი / <- რაგვორი // რაგორი <- რაგვარი <- რაგუარი/: ს. 25,4; მ. 211,30; ს ა ბ ძ ე ლ ი / <- საბ-ძელი/: ს. 131,1; ს ვ ი ლ ე ნ ძ ი / <-ბილენძი/: ს. 87,12; მ. 185,12; ს ვ ი ლ ი / <-ბილი/: 48,13; მ. 167,31; ტ ყ ო ბ ტ ნ / <- ტყობტ/: ს ტ ყ ო ბ ტ ნ ა: ს. 63,3; გ ა ს ტ ყ ო ბ ტ ნ ე ს: მ. 208,9; ფ რ ი ნ-ვ ე ლ ი / <- ო ფ რ ი ნ ვ ე ლ ი/: მ. 168,36; ჩ ვ ი ლ ო ბ ე ლ ი / <- ოშ-ვილობელი -- ოაშვილობელი/: მ. 243,2; ტ ა ბ ე ლ ი /<- ოსაბელი <-- ოსაბმე-ლი <-ოასაბმელი/: მ. 179,28; ტ ა ბ ი ლ ი / <-ტაბილი/: ს. 64,28; ძ ა ხ ი ლ ი / <- ბახილი/: ს. 26,18; ძ ბ ა ხ / <-ბრახ/: ვ უ ძ ბ ა-ხ ა ვ: ს. 117,19; ძ ბ ო ხ ა / <- ბროხა/: ს. 67,33; ბ ბ ი ნ ლ ა / <- ბბილა/: ს. 60,21; ხ ვ ნ ა / <- ხნვა/: ს. 64,2; ხ ბ ა ლ ი /ხრბა-ლი <-- ბრბალი/: ს. 116,21; მ. 162,19...

3. მიუხედავად იმისა, რომ სულხან-საბა ორბელიანი ნაკლებ გასაქანს აძლევს ქართული ენის დიალექტებისადვის დამახასიათებელ ფონეტიკურ მოვლე-ნებს, მის ხელნაწერებში შედარებით უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც გასაგონ-დება ფონეტიკურად სახეცვლილი ისეთი სიტყვები, რომლებიც ლ ი ა ლ ე ქ-ტ ი ბ ბ ე ბ ა დ შეგვიძლია მივიჩნიოთ. ასეთებია მაგალითად:

"სიბრძნე სიცრუის ბიბლიან": კ ა ი / <- კარგი/: 148,3; კ ა რ გ ა / <- კარგად/: 45,21; მ ა გ რ ა / <- მაგრად/: 45,5; ო რ ო ლ ი / <- ორორი/: 12,3; ძ ა ლ ა ო / <- ძალად/: 84,12; ბ ა მ ა რ ო ო / <- ბამარდა/: 13,17; ყ ა ნ ლ ა რ ი / <-ყალარი/: 113,33; ხ ვ ა რ-ბ ა ლ ი / <- ხორბალი/: 74,2 და სხვ.

"ევროპაში მოგზაურობიდან": ა ნ ბ ა ვ ი /← ამბავი/: 168,22; ა ვ ა ნ ტ ყ ო ფ ი /←აკადემიური/: 219,19; ა მ ე ე ბ ს: 217,7; ა ფ ი ი ბ ი /← ამოიბეა/: 200,2; ა ნ ც ა ლ /← ანსალ/: 242,1; ბ ძ ა ნ ა /← ბრძანა/: 188,4; გ ი ა ხ ვ ლ /← გეახელ/: 202,9; გ ძ ე ლ /← გრძელ/: 183,12; ე ხ ე ბ ი /← ესეები/: 178,35; ი ა ფ ე ბ ის /← ეამებისა/: 155,12; ი ბ რ ე ბ ი ა ნ /←იბრებიან/: 196,36; ი ბ ر ე ბ ი ر ე ნ /←იბრებიერენ/: 187,34; კ ა ი /← კარგი/: 154,12; კ ა ر გ ა /← კარგად/: 157,22; კ ა ر გ ა ფ ა ც /← კარგადაც/: 227,3; მ ბ ე ვ ა ლ ი /← მძევალი/: 244,32; ი ر ჯ ე ლ /← ირჯელ/: 157,11; ს ა ბ ა ფ ი უ ر ი /←საპატიური/: 202,37; ს ა გ ძ ა ლ ი /← საგვალი/: 243,3; ფ ე ე ი ლ ა ფ /← ფეიადად/: 158,4; ქ ა ر ა ر ი /← ქადარი/: 168,27; ხ ვ ა ნ ფ ქ ა ر ი /← ხონქარი/: 229,18 და სხვ.

ანალოგიურ დიალექტურ ფორმებს შეგარეფიფ უფრო ხშირად ვხვდებიფ "მოგზაურობაში", ვიდრე "სიბრძნე სიცრუის წიგნში".

4. ბევრი გაანალიზებული სიტყვებიდან საპას "ქართულ ლექსიკონში" კანსაბარლავ ერთეულებად, კარგა მოცულობი გამონაკლისია, შეგანიშნავ როგორც ამოსავალი, ისე ფონეტიკურად სახეცვლილი ფორმები, მაგალითად "ლეღვაში ყანის წანვეული /წანვერული Ag/, გინა ჩალ": ლექს. 1,415. შრ.: "ლეღვაში სხვილი ლილ": ლექს. 1,416; "პაფონი მაფონი": ლექს. 1,619; შრ.: "ბაფონი-ვაჟი მეპატრონე": ლექს. 1, 101; "ფიძეს მაქვს": ლექს. ს. 491; შრ.: "ფიც ფიძეს": ლექს. 1,491; "ფრახვა სიტყვის ლაპარაკი": ლექს. 1,356; შრ.: "ძრახვა ფრახვა": ლექს. 2,356; "საფვალი ტყეა მაგალი საფრეფ": ლექს. 2,24; შრ.: "საფძალი საკვალი": ლექს. 2,26...

მეასე თავი

ძველი ქართული საეკლესიო ენისათვის დამახასიათებელი მიკვლევები "სიბრძნე სიტყვისა" და "მოგვაგონებაში"

მ ო ნ ო ლ ო გ ი ა

ს ა ხ ე ლ ე ბ ი

§ 36. სახელია მრავლობითი რიცხვის საწარმოებლად "სიბრძნე სიტყვისაში" უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ გამოყენებულია ნ და ფ/ა/ სუფიქსები:

ო ვ ა ლ ნ ი გამოიდო გამსჯელევად: ს. 15,35; ამ ალაგს მ რ ა ვ ა ლ ნ ი კ ა რ ა ვ ნ ი დგანან და მუნ კ ა ც ნ ი უ რ ი ც ხ ვ ნ ი: ს. 133,17; ა ქ ლ ე მ ნ ი დაუცევნეს: ს. 56,26; მეფეთაგან სამს იქენებენ დ ი დ ე ბ უ ლ ნ ი: ს. 41,34; ხ ე ნ ი მ ვ ე ნ ი ე რ ნ ი იდგნეს, დ ი დ ნ ი კ ლ ე ნ ი მოსცემენ, კ ო რ დ ნ ი მ ბ ვ ა ნ ე ნ ი, ყ ვ ა ვ ი ლ ო ვ ა ნ ნ ი: ს. 61,24...

მაგ ე ა ჭ ა რ ო ა ფიცი უთხრეს: ს. 16,1; ნახეს კ ა ც ო ა კაცი იგი: ს. 15,16; დაიმკვიდრეს ქ ა ხ ო ა და მასზე მიმავალს კაცს ბიგს ლიდს ესროდენ, ბიგს ეფეთებოდენ და მენლიდენ: ს. 143,22...

ყ ო ვ ე ლ ო ა ა ქ ი მ ო ა უკვირდა მისი სენი: ს. 89,21; ჯუმბერ! რაღაგან შენ ლეონ ესრეთ მოიძულე, ძ ა ღ ლ ო ა და ღ ო ნ ო ა ადგრებ, აწ რაღა მიმკლავს? ს. 74,24-25...

მეფე ესეთი ხამს: ბ ლ ა ხ ა ვ ო ა, მ ო ნ ა ო ა, ბ ლ ე ხ ო ა, მ ს ა ხ უ ნ ო ა, ა ბ ნ ა უ ნ ო ა, ო ა ვ ა ლ ო ა, დ ი დ ე ბ უ ლ ო ა, მ ე ფ ე ო ა და ხ ე ლ მ ბ ი ფ ე ო ა ბესი, ბიგი, შრომა, ყირი, მუშაკობა, სალმე, ვაჭრობა, სმა-ყამა და მიცემა იცოდეს: ს. 30,12-14; ვ ა ე ნ ო ა და ვ ა ნ ს ვ ლ ა ვ ო ა სალმენი: 7,16; ბ უ ლ ბ უ ლ ო ა ყე-

ფა, ი ა ტ ი ნ ი ა სტვენა, მ ა მ ვ ი ა მიერა, მ ე რ ც ხ ა ლ ი ა ქიკქიკი: ს. 35,21-22...

ნუ, ძ მ ა ნ ი, არა სტიბს: 124,24.

ისევე, როგორც ძველ ქართულში, ებ-იანი მრავლობითი "სიბრძნე სიცრუისაშიც" მხოლოდ აქა-იქ გვხვდება:

ა ქ ლ ე მ ე ბ ი ვაზის კარს ჩაალარა: ს. 44,15; ბ ა ბ რ ე ბ ი ლაირბინა: ს. 42,31; წვრილი ბ ა ფ ე ბ ი ეპნეს თავია წაცვლად: 97,12; ე მ მ ა კ ე ბ მ ა ნ ეს ხრიკი უკვეს: ს. 77,14; მ ა ბ ლ ე ბ მ ა ნ დაკლეს: ს. 64,21; წავალ ფ ვ ა ლ ე ბ ს ამოვქაბი: ს. 131,3; ქ ა ლ ა ქ ე ბ ი ს ა პაერნი: ს. 36,34; ერთი ფუნდუკი მისის კ ა ც ე ბ ი თ ა, ა ქ ლ ე მ ე ბ ი თ ა, ადგილია, ს ა ხ ლ ე ბ ი თ ა, გალავნია სრულობით აიტაცა და წაიღო: ს. 125,31; ბოლს კ ო ლ ო ფ ე ბ ა დ აკეთებენ: 113,36.

§ 37. სპირალურად დასტურდება წ ო ფ ე ლ ო ბ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს კამოდენების შემთხვევები:[1]

მე არას გეტყვი ამბავსა ჩემსა, ვირემ ც ო ც ხ ა ლ ი ვარ: ს.40,27; ჩემთან ვერ დაკაბვენ, ეგრე ჩ ვ ე უ ლ ვარ: ს. 43,20; რამცალა ბიზარ, ესრეთ მ მ ა გ ხარ: ს. 122,30; შენ აქა-იქ ბრეკას ჩ ვ ე უ ლ ხარ: 148,22; ფერი, შენმა კ უ რ თ ხ ე უ ლ ხარ: ს. 115,12; მ ა რ თ ალ არს უკილოდ: ს. 18,24; ჩემია ს ა ნ ა ტ რ ე ლ არს სიკვდილი: ს.80,9; ჩემი სარჩო, სადაც მივალ, ა ფ ვ ი ლ არს: ს. 52,28; ხ ე ი მ ა რ ტყე: ს. 71,1; ს წ ო რ თავისა ჰყო: ს. 22,30; ც ო ც ხ ა ლ ვიყო: ს.147,16; თ ა ვ ი ს უ ფ ა ლ ვიქმნაო: ს. 91,29; კ ე თ ი ლ მ ს ა ხ უ ნ ექმნა: ს. 22,2...

---

1. შდრ.: ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელია ბრუნვა და ბრუნვაა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბილისი, 1957, გვ. 637-661.

§ 38. „ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც ო ც ხ ლ ი ს ა ბ ი" ფუძეანხმოვნიან სახელებთან მ ო ხ ო ბ ი ლ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს წიმშად, რიგორც წესი, ფუძეგრეპა - მ ა ნ /მ ა ნ ლამბლოებით 500-ჯერ, მ ა - მხოლოდ 30-ჯერ/:[1]

მეორე ა მ ხ ა ნ ა ვ მ ა ნ ულიელა: ს. 81,12; ბ ე ლ მ ა ნ ულხრა: ს. 133,31; მერმე მან ბ ლ ა ხ ა ვ ს ა ნ ოქვა: ს. 115,29; აიღვანა ვ ა ბ ი ბ მ ა ნ, ბალიცა და მოახსენა: ს. 10,16; იხეიმა მან კაცთან: ს. 12,31; მ ხ ე ლ ა ნ ბ ა ნ, ბ ო ბ ე ლ ბ ა ნ კვიცი კარგა სადაცვე ბაბვარეთს, კვიცის საქმეელია თუ მხელისა? ს. 71,20; ბ ნ ე ლ ბ ა ნ ბიგი ბარეაიცვალა: ს. 146,21; შეიხვალა ლ ბ ე ნ ბ ა ნ: ს. 10,8; ე ნ ბ ა ნ ჭ ა ბ უ კ ბ ა ნ ცხენი ქვე ბაიბინა. ა ქ ი ბ ბ ა ნ ბ ე ბარ-ლახელა და კაცი მისხვა: ს. 87,17-18...

ა ბ ა ვ ე წანარმოებებში უპირველესად - ბ ა ნ ლასკერეპა მოხრობილი ბრუნვის წიმშად ფ უ ძ ე ხ ბ ო ვ ნ ი ა ნ სახელებთანაც /ბ ა ნ - 145-ჯერ, ბ - 115-ჯერ, - ბ ა - ორჯერ/:

ოქვა ბ ო ბ ა ბ ა ნ: ს. 55,30; ავთა კაცთა ე ნ ა ბ ა ნ და ბეგლისა ს ი ბ ბ ა ნ ე ბ ა ნ აღმაბეფოა: ს. 30,36-37; ბ ხ ა ბ ა ნ ულხრა: ს. 132,24; მერმე ი ნ ლ ო ბ ა ნ ოქვა: ს. 146,10; ულხრა ბ ა ბ ა ბ ა ნ: ს. 21,26; ბ ე ა ლ ე ბ ა ნ ოქვა: ს. 41,21; ჰკიოხა ბ ე ფ ე ბ ა ნ: ს. 8,16; ჰფიცა ძ ე ბ ა ნ მისთან: ს. 21,29; ძ ბ ა - ბ ა ნ ძმაბე მეტი აიღოს: ს. 66,27...

§ 39. ადამიანთა საკუთარი სახელები სახელებით, მოხრობილსა და ბოდებით ბრუნვებში, რიგორც წესი, წარმოდგენილია ფუძის სახით:[2]

---

1. მდრ.: შ. ძ ი ძ ი გ ა ნ ი, ლაზი ენა ბურაბეშვილის ენა: მეწერლის ენა, გვ. 31-32. ნ. ჭ ა ბ ა ნ ი ძ ე, მოხრობილი ბრუნვა ვეფხის-ტყაოსანში, ბიბლიოთ: საელექტრონო ენა და მეწერლობა, თბილისი, 1962, გვ. 187-193.

2. მდრ.: ა. ბ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა, გვ. 293-294; სვ. ჩ ხ ე ნ კ ე ლ ი, საკუთარ სახელთა ბრუნვა ოქვენი ხელნაწერის მეფეთა ბიბლიებში, ფსუ მრომები, ტ. 25, 1943, გვ. 153-208. ივ. ი ბ ნ ა ი ბ ე ლ ი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 365-391; ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართული კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურებში, იკე, ტ. XV, 1966, გვ. 7-8.

მაგის მაგა ჩემი, ა ბ ე ულ-ა ზ ი მ, ავრიში იყო და ვიდა პირსა ყოვლისა ქვეყანისასა: ს. 99,8; ა ბ ე ულ - ჯ ა ფ ა რ წაიყვანეს: ს. 89,34; წავიდა მეფესთან ღ ე ო ნ: ს. 20,6; შევიდა ს ე ე რ ა ქ: ს. 11,27; საიამის მოვიდა ჯ ი ზ ი-ჯ უ რ ბ ე ნ: ს. 94,18; მეფემან მოიყვანა ძე თვისი საყვარელი ჯ უ მ ბ ე რ: ს. 20,7; ნ უ ქ ა დიდად მტერი იყო ღეონისა: ს. 24,2; მ ა ნ ი ა მ და ქრისტე ეჩვენა: მ. 209,11; მ ა ქ ა ნ დაჯდა მეფედ: მ. 245,33; წვიდა ბ ე ნ ი ნ... იქ ასაფლავია: მ. 199,2...

ბრძა ღ ე ო ნ სეერაქ ვაჭირსა: ს. 18,4; მოახსენა ვაჭირმან ს ე ე რ ა ქ: ს. 66,14; ჯ უ მ ბ ე რ მოახსენა: ს. 48,20; მოიღო მ ე ღ ა ს ნავი და ჩაჯდა: ს. 55,3; მ ა ნ ი ა მ სად ძე მიაბრძანა ბაგაში: მ. 173,24; ციალბე ა ღ ი ბ ე ბ ლ ცხენები გვიქირავა: მ. 244,16.

ანე, ჩ ე მ ი ღ ე ო ნ, ამ გვარის კაცის სიყვარე ვერას იქმს: ს. 33,19; ესე არაკი ამისთვის მოვახსენე, მ ა მ ა ი ს ე ე რ ა ქ: ს. 19,25; ნ უ ქ ა დიდად მიყვარხარ: ს. 24,18.

§ 40. იმეფიადად, მაკრამ მაინც გვხვდება ნ ი ც ხ ვ ი ი ს ა ხ ე ლ ი ა ფუძე ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი ფორმით:

ბარბანელამდე, რომელი ამ ოურქი აუშენებია, არს მიდი ა ი ი ნ-ბ ე ლ ი: მ. 241,8; ა ი ი ნ ბ ე ლ ს ა ქალსა, რაცა ეძლოს, წარიღონ: ს. 8,9. ჯინჭველი შეიპყრან და ერთსა ყიქასა ა ი ი ნ ბ ე ლ ნ ი ელენი დაადუღონ: ს. 11,9, ა ი ი ნ ბ ე ლ ნ ი ქურები კაცნი აღმოიყვანნეს: ს. 129,10. ა ი ხ უ ი ბ ე ლ ი ს წლისა იყო: მ. 245,34; ა ი ჩ ვ ი ლ-ბ ე ლ ი ს ა წლისა შეიქმნა: ს. 140,7.

§ 41. ნაცვალსახელთაგან ძველი სახით გვხვდება:

ა/ "სიბრძნე სიცრუისაში":

ეგე:

ე ბ ე ესეიის გრძნეობისა მოუმზადია: ს. 20,6; სხვაია ოანა ე ბ ე ჟვანია და ანცა მიიღიბეს: ს. 49,1; ღეონს უნვრონია ე ბ ე შენოეის: 54,16; ე ბ ე, ძმა ჩემი, მწყემსია: ს. 58,25...

ეგვეიოანი:[1]

მრავალი ე ბ ე ვ ი ო ა ნ ი საუბარი წარიქეა: ს. 29,21.

ეგიდენი:

ე ბ ი დ ე ნ ი შემიკრებიან: ს. 12,19; ე ბ ი დ ე ნ ი სცა: 43,25; ეგიდენი უბოძებია: ს. 64,14...

ეგნოში:[2]

ე ბ ნ ო ბ ი ბანში შეყარა, საღამოა ოიცხვი არ იცოდა: ს. 12,17; ე ბ ნ ო ბ ი ბანში აჩენა: ს. 114,35; ე ბ ნ ო ბ ს ა საუნოძეოსა: ს. 30,6...

ერმანეოი:[3]

ჟვარდა ე ო ბ ა ნ ე ო ბ ი: ს. 90,19; ე ო ბ ა ნ ე ო ბ ს ამრავლებენ: ს. 20,19; ე ო ბ ა ნ ე ო ბ ს ბავიანი ბეში ეძეს: ს. 59,24; ე ო ბ ა ნ ე ო ბ ი ბუკი მოხდა: ს. 45,25; ორმოცნივ ე ო ბ ა ნ ე ო ბ ნ ე შეეგენენ: ს. 106,16...

ახალი ტიპი ეს ნაცვალსახელი მხოლოდ ერთგან ვეხვდებოდა: ეარი და ბაბანი ე ო ბ ა ნ ე ბ ი ადგეანებია: ს. 10,13.[4]

---

1. მერ.: ი.ი ბ ნ ა ი ბ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვითი ფუძეები ძველ ქართულში, გვ. 503. ან. ბ ა ნ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბილისი, 1964, გვ. 152.
2. მერ.: ან. ბ ა ნ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 155.
3. მერ.: ივ. ი ბ ნ ა ი ბ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვითი ფუძეები ძველ ქართულში, გვ. 526; ან. ბ ა ნ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 158.
4. ასევე იკითხება ეს სიტყვა გ. ღ ე ო ნ ი ძ ი ს მიერ 1928 წ. გამოცემულ "სიბრძნე სოკრატესს" ტექსტში /იხ. გვ. 5,7/.

ესე:

ესმა რა ე ს ე: ს. 10,21; იმცნო ე ს ე: ს. 22,1; მაგ სცნა ე ს ე: ს. 24,3; ე ს ე ფუცა ვერა იყოს: ს. 30,11; ე ს ე არს ნესი მეფეთა, ე ს ე არს საპოძვარი ფეშია, ე ს ე არს გოდოლი სპათა, ე ს ე არს ბეჭედ ქალაქთა: ს. 42,17-18...

ესოდენი // ესოდენი:[1]

საღარო ე ს ე ო დ ე ნ ი: ს. 8,3; ე ს ო დ ე ნ ი ხანია: ს.48,5; ე ს ო დ ე ნ ი ნასულიმი: ს. 61,1; ე ს ო დ ე ნ ს ა ამცსა: ს. 40,25...

ვიდარი:

ვ ი დ ა რ ი კაცია: ს. 60,13; ვ ი დ ა რ ი ამხანაგი: 147,8; ვ ი-დ ა რ ი ს სწავლის პატრონია: ს. 48,5...

ისი:

საშეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "ი ს ი ძველ ქართულში იშვიათად იხმარება, სადაც გვხვდება იმასვე აღნიშნავს, რასაც ძველ ქართულში ტაბაკონებული ი გ ი".[2] "სიბრძნე სიცრუისაშიც" ამ ნაცვალსახელის მხოლოდ ერთი ფორმა დასტურდება:

ესოდენ[3] /=ესოდენიც/:

ე ს ო დ ე ნ ი ადამის საღარის პატრონია? ს. 77,30. ე ს ო დ ე ნ ი ციცხეს, წაიღე: ს. 74,15; ე ს ო დ ე ნ ი ტენეშს, წაიღევ და წადიო: ს. 74,22.

---

1. ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 503; არ. მ ა ტ ბ ი ნ ო ს ო ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში: გვ. 154.
2. ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 497.
3. Н. М а р р, Грамматика древнелитературного грузинского языка, გვ. 104, 78.

ჩავლენი: 1

ჩ ა ვ ლ ე ნ ი *ძმანი ხარო-ბოდი:* ს. 84,4.

მიმართებითი ნაცვალსახელები *ბოლო* *-ვ/ა/* *ნაწილაკის* *გარეშეა* *წარ-*
მოდგენილი:

ოთხელი /=ოთხელიც/:

ო თ ხ ე ლ ი *სხვაობაზეის* *ბესი* *იყო,* *იგი* *მას* *ეუბნა:* 8,22; *იყო*
ბიბვაქარი *ერთი,* *ო თ ხ ე ლ ი* *ლმერთსა* *ანა* *ესვიდა:* ს. 14,26; *ფეასმინა*
ყრმა *იგი,* *ო თ ხ ე ლ ა ნ* *ნება* *მისი* *არა* *ჰყო:* ს. 22,14; *მან* *კაცმან,*
ო თ ხ ე ლ ა ნ *წარიდო* *ვეცხლი,* *ეგრე* *ქმნა:* ს. 69,18; *მივალ* *ქალაქ-*
სა, *ო თ ხ ე ლ ს ა* *ჰქვიან* *ბია* *კეთილი* *და* *კარგი* *ადგილი:* ს. 95,22...

ბ/ "მოგზაურობაში":

ერთმანერთი:

ერთერთი *ერთად* *უნახავს.* *ერთად* *რომ* *ეაუდგია,* *ე რ თ მ ა ნ ე რ თ ს*
გარდაბმია: მ. 176,29. *ერთ* *ე რ თ მ ა ნ ე რ თ ს* *ეკანონენ:* მ. 160,26.

ეანარჩენ *ოდა* *შემთხვევაში* *ეს* *ნაცვალსახელი* "*მოგზაურობის*" *ტექსტში*
გამარტივებული *სახით* /"*ერთმანეთი*"/ *გვხვდება.*

ესოდენი:

ვისოვისაც *ე ს ო დ ე ნ ი* *ყოფა* *ეენახა:* მ. 245,33.

ისი:

ითვანე *ნაოლის* *მცველის* *ნაცარი,* *ივლიანე* *ანდეგონელან* *რომ* *ანდა,*
ი ს ი: მ. 156,37; *ეერად* *ი ს ი* *სდომია:* მ. 217,11.

მიმართებითი *ნაცვალსახელები* *გვხვდება* *ც/ა/* *ნაწილაკის* *გარეშეც.*

ვინ /=ვინც/:

ვ ი ს *ან* *ბოლოში* *გაჭირებულა,* *ან* *ხმელზე,* *მაოის* *ხვეწნით* *სასწაუ-*
ლისაგის, *ძღვენი* *და* *ვ ი ს* *ფაილი* *სცილებულა,* *ვ ი ს* *ეეხი,* *ვ ი ს* *სხვა*

---

1. *ა.ბ ა ნ ი ძ ე,* *ქართული* *ენიმანიკის* *საფუძვლები,* *გვ.* 158; *ივ.* *ი ბ-*
ნ ა ი ბ ვ ი ლ ი, *სახელობა* *ბრუნვა* *და* *ბრუნვითა* *ფუნქციები* *ძველ* *ქარ-*
თულში, *გვ.* 515.

ასო. მ. 207,38 - 208,1. ვ ი ს უნდა მინაცვლად შეიცვალა, ვ ი ს უნდა გადახედვა: მ. 215,6-7; ვ ი ს ი გამუდმივ უნდოდის, გამუდმის: მ.213,12...

რიმელი /=რიმელიც/:

რ ო მ ე ლ ი მიცვიძოდა, ის მალისული ფრანცისი იყო: 230,32; მალისულების უფროსი გრაფ მაგისფრი, რ ო მ ე ლ ი დიდს ოსტატად გამოიყენებდა: 233,3; ამ მეორეს ბარბანელამდე, რ ო მ ე ლ ი ამ ფურცლ აუწერია: მ. 241,8. ფრანცისის ფეიის მოლოდან წამოვედიო, რ ო მ ე ლ ს ა ჰქვიან ფანფარ ქალაქი: მ. 153,4; მოვედიო ფიეს ქალაქსა, რ ო მ ე ლ ს ა სიმაარს ქალაქს ეძახიან: მ. 155,21...

ნ ა ბ ი ლ ა კ ე ა რ ი ფ ე ლ ნაცვალსახელია ბრუნვების ს ა ნ ე ლ ი ს ე ნ ა ფ ი ს გასაგებიანებლად სალუსტრაციო მაგალითები "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" საკმაო რაოდენობით არ გასტუდენტა. იმ მაგალითებზე დაკვირვება კი, რომლებიც ჩვენს ხელთ არის, გვიჩვენებს, რომ სულხან-საბა ამ მხრივ უპირველესად ძველი სალიტერატურო ქართული ენის წესს მისდევს:

ვ ი ნ მ ე

სახ.: მისი მოგმე არის ბიბლიური ვ ი ნ მ ე: ს. 8,21; ეჩვენა მეფესა ყმაწვილი ვ ი ნ მ ე შვენიერი: ს. 11,16; გლახაკი ვ ი ნ მ ე იყო უპოვარი: ს. 11,36...

მოხ.: მნახა მხადგარმან ვ ი ნ მ ე და მაწვია: ს. 84,28. ფაცალენა ქალმან ვ ი ნ მ ე: ს. 149,29.

მიცემ.: მეც ავის მქნელი არ ვეგონო ვ ი ს მ ე: ს. 25,5-6; ძველთაგან ვ ი ს მ ე ერთი კიდე გამოუხვრეტია: ს. 107,18; შენს გარეა თუ ეიცოდე ვ ი ს ა ნ მ ე, ჩემმან ხელი მოუყამია: მ. 195,1.

წოდ.: კაცისა ვ ი ს მ ე ცოლი ყოფ: ს. 110,5; საცა მონაფელა ვ ი ს ი მ ე ეხალა: მ. 180,25.

ნ ა მ ე

სახ.: ოუ უნეპს ნ ა მ ე: ს. 44,2; ლაფეფია ნ ა მ ე: ს. 76,2; ფეგელეპია ნ ა მ ე: ს. 98,16; მრავალი უცხო ნ ა მ ე ვნახე: ს. 106,8; მიშველე ნ ა მ ე: ს. 111,12; მრავალი სხვა ნ ა მ ე: მ. 176,18...

მიც.: ეფეოფის ნ ა ს მ ე: ს. 99,30; ბევრს ნ ა ს მ ე ფრანგი: ს. 125,19; ფვარიანს ნ ა ს მ ე ფვანდა: მ. 214; სოფლისა ნ ა ს მ ე ფელა: ს. 22,9.

ნაფეს.: ქმარი ბაბარეში ჯიის სფიდვად ოაიდენისა ნ ი ს ა მ ე: ს. 149,22.

ფ ო ნ ე ბ ი

§ 42. ფასფურდეპა ფონისფინია ძველი ქართულისაფვის ფამახასიათებელი ფონეფი /- ა ღ, - ფ ა ნ, - ფ ი ა, - ფ ა ნ ღ ა, -ნ ა ნ, - ა ღ ე ი, - ფ ა ნ ღ ე ი, - ნ ა ნ ე ი/ ფამოფენების ფეფეხვევები:

ა ღ:

ფიალა ერთი ნყლიი ა ღ ა ვ ს ი: ს. 149,25; ფაასხეს ნავი და ა ღ-ე ღ ვ ე ს ცეცხლი: ს. 19,6; ა ღ ვ ი ღ ა ვაბირი ბედა ფეფასა: ს.19,5; ყოველი ჩემი ფუოსა ნეპა ა ღ ე ი ს ნ უ ლ ღ ა -ბეჭეი: ს. 73,24; ღვინო ბრწყას ფვაღს ა ღ უ ხ ი ღ ე ბ ს: ს. 55,27; ა ღ ა ფ ე ნ ა სახლი სამე-ფო: ს. 23,32; ფეცა ა ღ ვ ჯ ღ ე ფაიყსა: ს. 16,17; ღიღხან პირდაპხი-ბი ი ღო, ა ღ ე ფ ა ნ ფ ა, ჯურხეფანი ნაკეიხა: ფ. 172,4; ფე ფენი ფცნეპა ა ღ ვ ა ს ნ უ ლ ე ი: ფ. 210,39; ფრუღი ქარი ი ღ ვ ა. ვიარეფ. ა ღ ფ ვ ი ღ ე ღ ღ ა ფრიალ: ფ. 222,33; ა ღ ი ყ უ ა ნ ე ს ფაღლა, ფასვეს: ფ. 171,19; რაც საბანავები ვნახეფი, ვი ფ ა ღ ი ნ ე ნ ე ფ ა: ფ. 169,36...

გან-:

მიწეაღებისა ქარიდა მრისხანეებისა ღვალი გ ა ნ ა ბ ნ ი ვ ე: ს. 29,33; საფლავი ეგრეე გ ა ნ გ ო ბ ა: ს. 90,29; ჩანგი ხელიანან გ ა ნ ვ ა ნ ო ა: ს. 9,38; ტალახაკს გ ა ნ ა ბ ი ი ბ ნ ე ბ ს ი: ს. 55,28; ღმერთმან ორთავე გ ა ნ უ ბ ნ ა ვ ლ ა ყოველი: ს. 52,30; ხორო იგი მეინარის კიდესა გ ა ნ ვ ი ბ ა: ს. 13,4; გ ა ნ ყ ი ბ ა, ივაჟრა: ს. 15,2; მიძაჩემს მოვიყვან და მაინ გ ა ნ გ ვ ი ყ ო ს ი: ს. 132,26; ამიმმან ეს კაცი გ ა ნ ძ ა ნ ტ ვ ა: ს. 90,28; ივლიანე გ ა ნ ბ ბ ო ბ ი ლ ბ ა ნ რომ ბანდა: ბ. 156,37; ნარინჯი მეტად გ ა ნ ბ ნ ა ვ ლ ბ ა: ბ. 154,37; იქ ნასულან, გ ა ნ ბ ი ნ ე ბ უ ლ ა ნ: ბ. 159,17...

მოა-:

მკვლრის აკლიამაა მ ო ა ბ ბ ე ბ ი ი: ს. 9,28.

ყარა -:

რა იქუხებს, ტყეალმა გ ა ბ ბ ა ბ ნ უ ნ ბ ე ბ ა: ს. 74,35; რამენ-ალრ გ ა ბ ბ ა ა ბ ნ უ ნ ა, იმბენი სხვა ყამოიცვალა: ბ. 182,1; რომელსა მეფეთაყანსა გ ა ბ ბ ა ე ბ ბ ა სალარო ესე ოდენი? ს. 8,3; ერთმანერთს გ ა ბ ბ ა ბ ბ ი ა: ბ. 176,29; იქ გ ა ბ ბ ა ბ ვ ი ბ ბ ე ნ წინა: ბ. 245,7; მუნ შევიდა, გ ა ბ ბ ა ი ა ნ ა: ს. 77,23; ბოდორი ბავს გ ა ბ-ბ ა ი ვ ლ ი: ს. 101,29; ნავს ასწევენ ქახრაკიდა და კარგად გ ა ბ ბ ა-ა ბ ნ ე ვ ე ნ: ბ. 221,35. საფლავი გ ა ბ ბ ა ი კ ი ბ ა: ს. 131,21; გ ა ბ ბ ა ბ ბ ი ბ ა ცხენსა: ს. 116,3; მელს ოსტატობით გ ა ბ ბ ა ა-ბ ე ბ ა: ს. 26,27; მშვიდობით გ ა ბ ბ ა ბ ჩ ე ბ ი: ს. 103,24; ბედ ოცინით გ ა ბ ბ ა ე ბ ბ ე ბ ა ი: ბ. 191,18...

წარ-:

ყოველი მინაგები მკურნალმა წ ა ბ ა ბ ი: ს. 91,12; წ ა ბ ვ ლ ი, მოელი კაცი შეიქმნა: ს. 121,32; ფიშბინოს პირი ულია ჩაველი და ისე

ბ ა ნ ს უ ლ ი ყ ო: მ. 160,35; ყური და ფერი ბ ა ნ ვ კ ვ ე თ ე: ს. 53,34...

ალმო-:

შეიპყრეს კაცი იგი და ოდენვე ფაღანი ა ლ მ ო ხ ა ლ ე ს: ს. 16,10; ქურდნი კაცნი ა ლ მ ო ი ყ ვ ა ნ ნ ე ს: ს. 129,10; ენენა ა ლ მ ო ყ ვ ა ნ ე ბ ა და გაპარება მისი: ს. 53,10-11. მისის პირი კარგი სიფლეა ან ა ლ მ ო ვ ი ლ ი ს: ს. 32,21...

გარემო / <-ყარიამო/:

გ ა რ ე მ ო ვ ა ნ ლ ი ნ ი ხ ა ნ და საგანძური დაგლეფია: ს.122,16; კაცნი გ ა რ ე მ ო ყ ა ნ ნ ა: ს. 106,19; ეე გ ა ნ ლ ე მ ო ვ ე ხ ვ ე ბ ე: ს. 38,26; ხარელსავით გარიკეტრეხა - გ ა ნ ლ ე მ ო ვ ე ტ ნ ი ხ ა ო: მ. 212,11; ქვეყნის გ ა ნ ლ ე მ ო ს ბ ლ ი ო ლ ი ა: მ. 211,27; გ ა ნ ლ ე მ ო ყ ნ ი ლ ა ცხენიდან: მ. 210,36; ასე ეგონა კაცს, ახლა გ ა ნ ლ ე მ ო ვ ე ხ ს ნ ი ა ო ო: მ. 154,28...

ნარმო-:

ბ ა ნ ნ ე ო ლ ა ყ ვ ა ლ ი ი გი: ს. 16,31; ბ ა ნ ნ ე ო ლ ა ნ ა ნ ა და ულხინა ჯუმბერს: ს. 54,4.

აქვე შევნიშნავთ შემდეგს:

1. ნოდენ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მიცგაურობაში" ე ფ ნ ი ხ ში ნ ა ლ ლასტურდება ბევრი გაუხიდელი მნიშვნელობა ხმარება ახალი ქართულისა. ეს ის დამახასიათებელი ფიზიკა. გამონაკლისს შეადგენს გ ა ნ ლ ა - და გ ა ნ ლ ე ო / <-ყარიამო/. მათი გამოყენების შემთხვევები გაციცებით ეფინ ხშირია, ვინემ გ ა ლ ა - და გ ა ლ ე ო - მნიშვნელობისა.

2. შია -, ა ლ ო -, ბ ა ნ ნ ო - მნიშვნელობა დასტურდება მხოლოდ "სიბრძნე სიცრუისაში" და ისიც ნელად მცირე რაოდენობით.

3. შ ი ა ბ ი – ბმნისწინი ანც "სიბრძნე სიცრუისაში" და ანც "მოგ-ბაურობაში" არ შეგვხვედრია.

4. დასტურდება არქაული დ ა ბ ი – ბმნისწინის კომპონენტის მხოლოდ ერთი შემთხვევა: ეგე ძელსა დ ა ბ ი ჰ კ ი დ ე ნ: ს. 109,16.

5. აქა-იქ გვხვდება უ კ უ – ბმნისწინიც:[1]

ციცაღ უ კ უ ი ღ ა ნ ა: მ. 228,16; ცხენი უ კ უ ა ყ ე ნ ა და მორჩა: ს. 105,19; ჩაცა ციხეს, უ კ უ ი ვ ა ნ ე ნ: ს. 35,11; ბავლენ, იღუნენ, უ კ უ ი ყ ნ ი ა ნ: მ. 159,6; კაცს ბუს ქერი უ კ უ ე ვ ნ ე ბ ა: მ. 166,3; ულუსაკარი აღგილია: მ. 184,37; ვინც თოფი შესტურცა ან ისარი, უ კ უ ი ქ ი ს და მსროლელსავე ეცის: ს. 109,21; ვეცხლის ბალავარი კარია მიგდია კაცია უ კ უ ს ა ხ ლ ი ბ ა ღ: ს. 77,35; ფლიანი ქვეყნენი ჩნდა, უ კ უ წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი: მ. 161,8...

6. დასტურდება ბ ე ს ი ს ორიოდე შემთხვევა:

ერთი ვაჭარი იხმო: ცოლ სალმე მიც, ბავასრული და მალე ბ ა რ ე მ ც-ა ვ ა ქ ც ე ვ ნ: 18,17. ეგე კაცი ამა ოემისა არ არის, სხვაგნიდ მ ო-ვ ი ნ მ ე ვ ი ღ ა: ს. 108,23.

შდრ.: მ ო ვ ი ღ ა ვ ი ნ მ ე კაცი ერთი მოწყალე: ს. 93,24.

§ 43. ა ი ბ ვ ე ლ ი ს უ ბ ი ე ქ ტ უ ნ ი ა ი ბ ი ს ნ ი შ ა-ნ ი ვ –, ოთხივ წესი, დაკარგულია ვ თანხმოვნისა და უ ხმოვნის წინ:[2]

ბინ ბალელ სალეარის სანახავად. ეორეშეის ბაას მ ო ვ ლ ი ღ ი, მან სალეარი ხვრელიანავე მისცა: ს. 39,9; კარიანალის ქალაქი ბ ა მ ი ვ ლ ე ნ:

---

1. შდრ.: ა.ბ ა ნ ი ძ ე, ქართული ბრამატიკის საფუძვლები, გვ. 251-252. ი.ჯ. ვ ე ფ ა ხ ვ ი ძ ე, ბმნისწინი ძველ ქართულში, თბილისი, 1967, გვ. 125-129.

2. შდრ.: ა.ბ ა ნ ტ ი ნ ო ს ო ვ ი, საერთ მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი, გვ. 129; ბ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე, "სიბრძნე სიცრუისას" ტექსტის დადგენისათვის, გვ. 285. ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი ბ ვ ი ლ ი, სიბრძნე სიცრუის ტექსტისათვის, გვ. 259.

მ. 204,30; შ ე ვ ლ ე ბ ი სხვა სახლი: მ. 230,30; რაც ქალაქები ჩამოვევლო, ყველას ეს უმაცრეს და უკეთესი იყო და უფრო მეტიც იყო. ვ ლ ე ბ ი და ჩ ა მ ო ვ ლ ე ბ ი ნორი, მოიცრო ქალაქი იყო: მ. 155,36.

სახლი გ ა ა უ ბ ვ ი, მაბუკი და შენ გახლავარ: ს. 122,12; ან ბავ-ჯიები, ვილხენ, ვიხარებ და ხარკვას დ ა ა უ ბ ყ ე ბ ი: ს. 12,20; ხვაი მოვიდეთ, თუ ბნელში მოგვაყრევინოს, უ ბ ა ბ ლ ი ბ და კიდეც მორჩება: ს. 121,16; ყველაფას მოგონებაც გემარჯვებს, ოვარა დ ა ა უ ბ ე ნ ი ბ, შენცხვინდება და მერე ძროხა-კაბეჩის საქმეს ვეღარ ასცავლის: ს.67,33. ჩემგან რაც მადი მოეხსენებოდა, ის შ ე ა ვ ა ლ ე: მ. 153,19; მეც ა ბ ხ ა ნ: 174,25; შინ გავალ, ორსაფ დღეს მოვისვენებ, ამ თაბრეს ხიმაღლიდან ა მ ი ა ვ ლ ე ბ, თავთავეთვის ბავლენ: მ. 243,16; გამოვ-ლით ხიმაღლიდან, კონსტანტინეპოლის საში კუთხე შ ე მ ი ა ა ნ ე ბ: მ. 241,35; მე დ ა ა ვ ლ ი ლ ე: მ. 238,6.

ლინგვისტიკურ ენებისთვა ანბანურ-მეფეადის მწკრივებში მ ე ს ა მ ე ს ა ბ ი ე ქ ტ ა ნ ი ვ ი ნ ი ს ნიშნად ბოლო გამოყენებულია არა - ბ სუფიქსი, არამედ - ს /ოდონ ეს ძველ ქართულში იყო/:[1]

კარგი ამხანაგი ადვილად ან ი შ ი ვ ე ბ ი ს, გაჩაბედ ცუდად ან ი ბ ი ვ ე ბ ი ს: ს. 129,18-19; საბრალო ერთი ქალაში ე ბ ა ლ ე ბ ი ს: ს. 26,21; ბედ ხელი გ ა ბ ი ს ა ხ ვ ი ს: ს. 108,25; რა კაცის სახელ ბ ა ი ბ ქ ბ ი ს, ბევრს მოუბაგებენ: ს. 110,26; კეთილის საქმე ღვთისა-გან ბ ა ნ ბ ა ვ ლ ე ბ ი ს ო: ს. 52,32; საბს ფეხს უკან დ ა ძ-ვ ი ბ ლ ე ბ ი ს და ერთი ადად შ ე ბ ვ ე ქ ბ ნ ე ბ ი ს: ს. 78,10;

---

1. მერ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 156; ან. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართული კომპონენტებისა-თვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტუ-რაში, გვ. 11.

ი ა ე მ ო ყ ვ ნ ე ბ ი ს და მით გაუსწორებს მეორეობას: ს. 112,3; სახელიმცა შენი ნუ ი ა ი ღ ე ვ ი ს: ს. 71,6; მოსაფიქრებლად გ ა ნ ფ ო ბ ე ლ ე ბ ი ს: მ. 175,21.

ანალოგიური ვიბარება დასტურდება ს ტ ა ტ ი კ ურ ვ ნ ე ბ ი თ ი ც /ხოლო ერთი მაგალითია1/:

ოთხს ლ-ის მეფეულს ხელი ე ბ ვ ნ ი ე ს: მ. 162,31.

ბოვ რადგანაც ბმენასთან მესამე სუბიექტური პირის - ე ნიშნის ნაცვლად გვაქვს - ა:[1]

ისევ გვიკითხავ, გ ვ ი ტ ნ ა: მ. 170,33; ერთმან მოგვანთან ი ტ ნ ა პატრონი მისი: ს. 9,37; ს ტ ნ ა ყოველი იგი ყოფილი: ს. 19,19; მეფეთაც პატივი მ ო გ ვ ა პ ვ ნ ა: მ. 245,38; ან მოეხსნა, აღადგინა და მ ი ი ყ ნ ე ნ ა: ს. 121,29; ასე გაშლილია მკლავი, ვინაც გ ა ე ხ ნ ნ ა: ს. 70,31; ქალთან ნა ყველაცა შ ე ი ტ ნ ა, მამა-დედას ადგან აჩვენა: 90,10; ორის კვირით გ ა ბ ვ ა ხ ნ ნ ა: მ. 226,3; ქრისტიანთან მისის მეორეობით ამ კითხვაში თანამი ი ა ი ხ ნ ნ ა, მიუთავ დაიქერა: ს. 72,3.

მესამე პირის სუბიექტის მრავლობითობის - ეს სუფიქსი ბოვ შემთხვევაში გამოყენებულია იქ, სადაც ახალი საიმედოებაური ქართული ენა - ენ //-ნენ სუფიქსს მიმართავს:[2]

ერთი ბერი უკბილო კაცი და ერთი ცოლა ყოფა ერთად ს ხ ე ბ ს და საქმელსა ს ქ ა ნ ე ბ ს: ს. 20,10-11; იგი ხრიკი მაგ კი ან ი ტ ო ნ ე ს: ს. 19, 22; ქრისტე ოთხ ფეოლნ ბაბეს და ს ტ ე ნ ე ბ ს: მ. 172,25...

ბეკარონი ამონი ი ი ო ნ ე ს: ს. 35,24; ბეკარონი ი ი ნ ნ ე ს: ს. 16,26; მნახავსა ფეოლანი გ ა ე ქ ც ე ო ნ ე ს: ს. 16,27; მეოსანნი იგი

---

1. შდრ.: ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 441.
2. იქვე, გვ. 181.

ი მ ღ ე რ ე ს: ს. 9,37...

გ ა მ ო ხ დ ე ს მრავალი ღღენი: 88,7; მეკობრენი შეხვდენ სამნი, გ ა ე უ ბ ნ ე ს: ს. 15,23; ხენი შვენიერნი ი ღ გ ნ ე ს: ს. 61,23; ღ ა ს ხ დ ე ს, მცირე იაღერსეს: ს. 100,37; იგინი მუნ ღ ა ხ ვ ღ ე ს: ს. 15,37; მივ ი ღ ე ს, ნახეს, არაბი იყო: ს. 33,25; რა მივიდა მეფე, მ ი ე გ ე ბ ნ ე ს, დასხეს: ს. 35,29; მაღლისანი გ ა მ ო გ ვ ე ბ ნ ე ს: მ. 290,27; ოთხიოდ ქარავანი მოსალაქე ი ყ ვ ნ ე ს: მ. 160,7; ფრანციისაგან გვიცნეს, მ ო გ ვ ე ბ ნ ე ს: მ. 200,16...

ვიცვლენ სახელობით ბრუნვაში დასმული ობიექტის მრავლობითობა აღნიშნული - ნ / --ენ/ სუფიქსით:

კაცნი ბ ა მ ო ს ხ ნ ე ს: ს. 129,38; სვეტნი გ ა მ ო ყ ვ ა ნ ნ ა: ს. 105,7; კაცნი გ ა ნ ღ ა მ ო ყ ვ ა ნ ნ ა: ს. 105,7; ძენი და ასულნი ყვავილსან გ ა ბ ყ ვ ი ბ ნ ა: ს. 33,12; ხელდაკრულნი კაცნი დახსნნა: ს. 117,8; ორნივ ფერნი მ ი ა ყ ი ნ ნ ა: ს. 139,5; სამნი ესენნი მგოსანნი ქალნი უ ძ ღ ვ ნ ნ ა: ს. 9,11; საპარსლითა ასონი ბ ა ნ ვ ი ვ ვ ე ღ ე ნ: ს. 37,4; მეფემ ღ ა ი თ ხ ო ვ ნ ა კაცნი: ს. 134,20; პურნი გ ა ა ხ ვ ი ვ ნ ა: ს. 13,27.

"მოგზაურობის" ტექსტში ანაღოგიურ მოვლენას მხოლოდ ერთგან ვხვდებით:

ოთხორ მოვიდენ, ერთღე ოთხორ ნახეს, მ ბ ი ბ ნ ო ბ ა ნ ნ ი ოთ მ ე ვ ა ნ ნ ა: მ. 173,32.

და იმასაც, ვფიქრობთ, საფუძველი უნდა ეძოს ქვემოთ მოყვანილი მაგალითი ოთხგაეიგან:

ვითარცა ესმა ესე ჰეროდე მეფესა, შეძრწუნდა იგი და ყოველი იერუსალიმი მის თანა. და შ ე კ რ ი ბ ნ ა ყოველნი მ ღ ვ ე ლ ნ ი მ ო ძ ღ ვ ა ნ ნ ი და მ ბ ი ბ ნ ო ბ ა ნ ნ ი ერისანი: მთ. 2,3-4.

§ 44. ძველი ქართული საეკლესიო ენის სპეციფიკურ მწკრივებიდან /ამჟამად ხოლმეობითი, I ბრძანებითი, უწყვეტლის ხოლმეობითი, II ბრძანებითი, II ხოლმეობითი/ "სიბრძნე სიტყვისა" და "მოგზაურობაში" გაცილია უწყვეტლის ხოლმეობითი და II ხოლმეობითი.[1]

ა/ უწყვეტლის ხოლმეობითი

ეს კაცი რა პურს აიღებდის ქალაქი, მეინარის პირას დაჯდის: ს. 130,26; რა მოეალბს იქით გამოვიდის, მეფე იქითვე ფურე გაბრევდის: ს. 57,25; ესეთი სიტყვის სიტყვა ჰქონდა, მხეცთა კაცთა მსცავსად მოაქცევდის, ტინთა ცვიღებრ დაადნობდის და მფრინველთა კაცებრ აუბნებდის: ს. 7,17-18; რომ სხვა ვერარა დაეხელებინა რა, მკვდარს მოსთხრიდის, სულარს გაჰხდიდის, შეღებავდის და გაყიდდის: ს. 46,19; თითს მქელს პირში შეიყრიდის და იტყოდის: ს. 105,12-13; წისქვილს აშენებდის, ღარსა და მორბაღს აკეთებდის: ს. 140,3; ღვინო ყოველ უბჯობესსა სახლსა დასხმიდის: ს. 9,3. უხუცესი მოიპარევდის დავისის ოხშივარსა პურსა და ძმისასა ჩაყრიდის და იტყოდის: ს. 52. მეტად დამეცა, მაღ-მაღ დაეცემოდის: 27,21; პაპა ორს ბალახს მიაბმევდის: მ. 202,34; რიგით გამოვიდიან და მსახურებდიან: მ. 219,21; ხშირად ყაბს სწირევდის /ზისაღორბელი იგი - სწირვიდის-დ.ბ./ ფურეე: მ. 188,10.

---

1. ხოლმეობითის ფორმების ხმირი გამოყენება ახასიათებს დ. ბურასშვილის "დავითიანსაც" /იხ. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დავით ბურასშვილის ენა: მწვრილის ენა, გვ. 33-34; ივ. ძ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, დავით ბურასშვილი და ახალი ქართული საეკლესიო ენა, ლიტ. გაზეთი, 1955, 7.X, N 40/.

ბ/ II ხ ი ლ მ ე ო ბ ი ო ი

II ხილმეობიოის ფორმები ხშირად დასტურდება "სიბრძნე სიცრუისაში", შეადარეთ უფრო მცირე რაოდენობით ვხვდებით "მიგმაურობაში":

საფაცაცვის უცხოსა ნახევლის, ფვისსა მ ო ი ყ ვ ა ნ ი ს, ა ბ ა ნ ი ს, შ ე მ ი ს ი ს, გ ა ა ს ვ ე ნ ი ს, საპოძვარი მ ი ს ც ი ს და გ ა ნ უ ტ ე ვ ი ს: ს. 8,27-29; ა მ ო ი ღ ი ს ცხრილ და, რა ბუალი გ ა ე ნ ი ნ ი ს, ფ ქ ვ ი ს: ს. 14,5-6; უძვირფასეს ქურქელ მ ო ი ღ ი ს, უბიარული ნაბიმი ფ ა ე ფ ვ ი ს და ოფლიფე ე ძ ღ ვ ნ ი ს: ს.9,35. რამდენჯერ პაპა ლეონის მიარბეევდა, ა ღ ვ ი ს, ფ ა ყ ვ ა ნ ი ს ც ი ს, ფ ა ხ ფ ი ს, ფ ა ლ ი ი ს და ქიქა პაპას ან მ ი ს ც ი ს, მაგრამ ანა ქ ნ ი ს, ა ა ღ ე ბ ი ნ ი ს, ხელით გ ა ბ ო ა ო ბ ვ ი ს: მ. 203,2-4; რაბლა ხიმალის ფსკერში ჩემს პაქსიმადეს ვ ი ხ ფ ი და ვ ი ბ ვ ი: მ. 243,12.

ანალოგიური ფორმებია: ჩამოაცვის: ს. 46,24; შექამის: ს. 47,29; შემოსის: ს. 8,28; ნახის: ს. 31,4; მოიცალის: ს. 19,32; მოშალის: ს. 99,13; მოიტანის: ს. 86,28; მოიპარის: ს.25,7; მოიგონის: ს. 33,18; უხარის: ს. 46,33; ეაიბეის: ს. 19,33; ეაადრის: ს. 86,28; ეაუფვის ს. 9,5; ეაადრის: ს. 92,37; მიუშვის: ს. 213,12; ეაუბეის: მ. 213,12; აიღის: მ. 173,34; ეაჯეის: ს. 130,26; ეავიდის: ს. 106,23; ეარდეხვეწის: ს. 96,12; ეამოიპარის: ს. 122,22; ალაკიან: ს. 85,20; სვიან: ს. 24,23; ეაკეხიან: ს. 85,20; ჩაურიგიან: მ. 202,25; მოიპარიან: მ. 191,6; ასხვლიან: მ. 197,26; მოაკვლიან: ს. 24,23; ეაიპარიან: ს. 85,21...

რეფორმა სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, ხილმეობიოების ხმარების მხრივ ძველი ქართულისეული ვიოარება გვაქვს "ვეფხის-ტყაოსანშიც".[1]

---

1. ან. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 10-11.

§ 45. ცნობილია, რომ "ძველ ქართულში ასპექტი უღლების კატეგორია იყო და მწკრივში შედიოდა, რომელიც მისი ელემენტი: I სერიის მწკრივები უსრული ასპექტისანი იყვნენ, II სერიის კი სრულიანი. მეცნიერნი ამ საკითხში არავითარი ძალა არ ჰქონდა: ის ან გვეს აღიშნავდა, ორიენტაციიანად, ან ახალი მეცნის საბარბაროვანი მორფემა იყო. ამიტომ ა ნ მ ყ ო ს მ წ კ რ ი ვ ი ს ე ხ ლ ა ნ დ ე ლ დ რ ო ს მ ე ნ ი ს წ ი ნ ი ს დ ა ნ ფ ე ა მ ი მ ა ვ ლ ი ს ა დ ვ ერ გ ა დ ა ა ქ ც ე ვ დ ა /ხაზი ჩვენია - დ.ბ./: "წერს" და "შაბერს" ორივე აწმყოს მწკრივს გაანეკუთვნებოდა და ორივე ახლანდელ დროს აღნიშნავდა".[1]

ანალოგიური ვითარება დასტურდება მეოცე საუკუნ-საუკ ორმეტიანის ხხუცებებშიც, სახელდობრ:

ა/ მეცნისწინიანი ფორმები ისევ აწმყოა და არა მეოთხე:

იკითხა არაბმან. ხალიფა რასა იქმსო: ხან მიწას დ ა ე მ ხ ო ბ ა და მე ა ღ ვ ე ბ ა ო: ს. 34,9-10.

შრ.: Араб спросил: что делает халиф? Он то п е д в е т ниц, то в с т а е т[2] /ბ3. 103/.

ჩვენს ოემს მაკას ვსთესავთ, მ ი ვ ი მ ე ო და მაკას გ ა ვ ყ ი ო ო: ს. 140,29;

Мы у себя в стране сеем эти зерна, потом ж и е м и п р о д а е м /ბ3. 229/.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, ბ3. 274.
2. შესადარებელი ადგილები დამოწმებულია "სიბრძნე სიცრუის" რუსული თარგმანიდან: С.-С. Орбелиани, Мудрость вымысла, перевод с грузинского Елены Г о г о б е р и д з е, Тбилиси, 1960.

ხარშან უთხრა: მ ი ვ ხ ნ ა ვ, დ ა ვ ფ ა რ ც ხ ა ვ, გ ა ვ ლ ე ნ და გაფხეულ-გამეარ სულ კაცთაგვის ვმუშაობ, დ ა მ ა ნ ვ ე ნ ე ნ და დ ა მ კ ვ ლ ე ნ: 114,5-ნ.

Бык сказал: Я п а ш у, б о р о н ю, м о л о ч у, работаю зиму и лето на людей, а они за это в з л я т меня на землъ и р е ж у т / ბვ. 197/.

ასეთივე ფორმებია:

ყოველს კაც თითო ცოლი ჰყავს და შენ ათს ან დ ა ს ხ ე ნ დ ე ბ ი: ს. 26,12; ესრეთ ანს ყოველივე გმანებია, მეფეთ! ჩვენ შ ე ი ჭ ი ნ ვ ე ბ ე ეშაურსა საქმესა გვიან? ს.12,ნ; წინვაგვე გ ა მ ი უ ბ ვ ე ბ ე ნ, ოუ არა სულ გაკეტილს სახლში ანის. მ. 158,29; მიბა ძვირად ანისი, მაგრამ სადაც ანისი, სიკეთეში მიბა ცოდა მრავალს მ ი ს ც ე მ ს ი: მ. 228,29; ოქროსა და ვეცხლს გ ა მ ი ს ც ი ა ნ: მ. 169,18; ხალოვამ უთხრა სიტყვა: რომ ღვე ყოველ ჩემს სანახავად გ ა ი ნ ჯ ე ბ ი, მეც ჩაგიმ ან მაბვევ ხილეთ? ს. 129,30-31...

ბ/ გენიტივინიანი ფორმები გამოყენებულია უწყვეტელს და ანა მეოფადის ხილეთაბოს:

სულარს გაკბილიდის, გაკეიდის, მკვლარს ანძაზე მაიბა ან ა ა ბ ე ბ ი: ს. 46,26; მე ქვის მოლეი ვიყავ და ყოველთა ღვთა თითოს ასპანურს მ ი მ ც ე მ ი ნ ხელფასად: ს. 37,34; ვისაც ეგეთიდის ჩასმე, ოვინი ანას მ ი უ ბ ე ბ ი ნ და უკვირდა ბიდად: ს. 99,30. ის მგრვალის ადგილიან ბედ მარჯვენი ერთი ბეკარი ოყო. სამი ხარისხი ა ი ვ ლ ი ბ ა: მ. 223,13; მისთანა ოყო, შიგ ბეა გაიარა, მზე ან ბ ა ა ბ ე ბ ი ბ ა: მ. 212,7. ჩამეენიც ექიმს გაერიგებინა, ცემას ან ბ ა ა კ ლ ე ბ ე ნ და ლამი თვითო სენაკში, ჩკინის ფანჯრები, შ ე ა ბ ე ბ ე ბ ე ნ. ქვეშაგები მზა და ბ ა უ კ ლ ე ბ ე ნ კარებსა: მ. 186,25-27. ენახე ვარის ბეღის სახადი. ერთის ცეცხლი შეიდი ოვიდი სხვადასხვა

გ ა მ ი ხ დ ე ბ ო დ ა: მ. 182,34. ხან ერთი იფლიდა წვლილსა, ხან ორნი შ ე ა წ ყ ო ბ დ ე ნ: მ. 184,22; ორი ბიჭი გაუბუნებელად ხან წინ წ ა ს წ ე ვ დ ა, ხან უკან და იმაი ს ჯ ა ნ დ რ ე ვ დ ე ნ: მ.186,30...

§ 46. ერისპიკურ ენებიდან ანბანურ-მარცვლოვანის მწკრივებში ძველ - შ ე ნ ა ხ ვ ა ნ ი ა უფრო იშვიათად - ძველი ქართულისაგან დამახასიათებელი დამოლ ო ვ ე ბ ა:

მ უ ნ ი ვ ო ვ ე ბ ი ს: ს. 124,5; კარგი ამხანაგი ადვილად ან ი შ ო ვ ე ბ ი ს, გზაზედ ცუდად ან ი ვ ო ვ ე ბ ი ს, იაფად ვერაფერ ი ყ ი დ ი ს: ს. 128,18-19; მეფეს ი ა ბ ე ბ ი ს: ს. 59,11; ანდა ღვინის წაიმარი ი ქ ბ ნ ე ბ ი ს ო: ს. 8,28; სანს ოვეს უკან ე ა ძ ვ ი ნ ე ბ ი ს და ერთი ადად შ ე ბ ვ ე ქ ბ ნ ე ბ ი ს: ს. 78,10; მისის სახლის უცხოები მოსაფლელად ბ ა ნ ბ ნ ძ ე ლ ე ბ ი ს: მ. 175,21...

§ 47. წყვეტილში ან წყვეტილისაკან წასწორებულ II პირის ბრძანებებში - ე სუფიქსი, ოდონდ წესი, ან დასტურდება:[1]

შ ე ვ ი ბ ვ ა ნ ძ ლ ა ნ ი: ს. 103,20; ჯინჭველი შ ე ი ბ ვ ა ნ: ს. 11,9; კაცმან ჰკითხა: რად შ ე მ ი ბ ვ ა ნ ი ო ნ ა ნ ა ნ ა ? 128,28. მკლავი ბ ა ი ხ ს ე ნ: ს. 87,19; ერთე ველან დავიდევ: ს. 86,27; აჭა, ე ა ნ ბ ვ ა ლ: ს. 89,5; მანგლი ე ა ვ ჭ ე ნ: ს. 134,17; მეც ე ო ხ ა ნ: მ. 174,25; ჩვიდმეტი ოთვე კონსტანტინეპოლეს ე ა ვ ბ ა ვ: მ. 243,2; ვერ ვ ი ძ ა ნ: მ. 211,39; ესრეთს სიხარულს ბ ა ვ ბ ე ბ: ს. 38,16; ახლა მეც შ ე ბ ო ვ ს ბ ბ ე ნ და ნ ა ბ ო ვ ე ლ: ს. 118,12; მე მგონელად ე ა ვ ე ბ ბ: მ. 244,32; ნაღვიოში ვ ი ბ ა ვ: მ.170,27; ბავსა ბედა კაცა ე ა ა ბ ა ნ: ს. 96,15; არგანი ვ ბ ა ნ: ს. 98,1;

---

1. მერ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 439.

ქალი იგი მწველია მ ი ვ ე ც: ს. 37,19; ქვა და მიწა რად მ ი ძ ღ ვ ე ნ? ს. 49,20; ოქრო ღ ა ვ ფ ა ლ: ს. 49,36; კარგად მ ი ვ ე ყ რ ე ნ: ს. 100,33; ბერად შ ე ვ ღ ე ბ: ს. 25,21...

§ 48. წყვეტილის მნკრივის ფორმები ბოლოერ უკმნისწინოდაც სრული ასპექტისა:[1]

გულისფქმა მოგივდა და თავს ვ ა შ რ ა ლ ე: ს. 98,28; მარნის კოცდ ია დამძიმებაი მოგცა და შვილს ა შ რ ა ლ ა, თვარა შენ რა იცოდი: ს. 97,20; ყოველივე დახოცა და შენ გ ი მ ბ ა ღ ა ო: ს. 34,2-3; ს ც ფ ქალი იგი, მოკლა ქმარი თავისი: ს. 17,31; ქალი იყო და მ ა ც ღ ი ნ ა: ს. 97,34; ცნობასუსტი დიადი ა ც ფ ო ნ ა და გამოუცვალა სიყვარული სიძულილად: ს. 17,33; მუნი ფ ესრე ე ს ბ ა: ს. 12,28; დიდად დაშრა მან აქიმობაზე და ვერარა ბ ვ ე ნ ნ ა: ს. 149,3; ე ვ ე ღ რ ა მკვლელია მან მოკვლელობისაგის: ს. 9,22; თვალწინ ცოდვან მისვან და ე ვ ე ღ რ ა მას თანა დაბოლასა: ს. 22,4; რა სარგებელი გ ე ც ა? ს. 74,29...

§ 49. II კავშირებიდან მნკრივის ნიშნად გვხვდება - ე იქ, სადაც ახალი ქართული - ო სუფიქსს იყენებს:

შეუდგა კვალსა ძლისასა, ვისი ბედი იყოს ვ ი ც ნ ა ო: ს. 13,9. თვისი ძლიერება თვისსავე საჯიმსა დაუყენოს და თვითან თავი ი ც ნ ა ს: ს. 49,15.

შერ.: არა ისიროს და არცა ი ც ნ ა ს იგი: ი. 14,17.

სადაც ხელი ჯდეს მეღვიანი კარია, იგი იქმნება და შ ე ვ ი ვ ე ნ ა: ს. 108,26-27. ცოდვამარნი ერთმანეთისა ყოფისაგის გაიყვანონ და შ ე ი ვ ე ნ ა ნ და დაადგენენ, ვის ჯამად ქმნილან? ს. 150,17.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 274.

შრნ.: მიავიწყეს ... მსახურნი, რაჰა შ ე ი ვ ნ ა ნ იგი: ი. 7,32; რაჰა იესუ მაკუეი შ ე ი ვ ნ ა ნ: მთ. 26,4.

ხვალ ჩვენმან ძმამ არ დ ა გ ვ ა ს ხ ნ ა ს ი: ს. 127,18.

§ 50 მიუხედავად იმისა, რომ მეოფადის მწკრივი უკვე ჩამოყალიბებულია და სულხან-საბა ორბელიანის ხხვულებებშიც ხშირად გვხვდება, მაინც დასტურდება ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი მოცემა - კავშირებითის მწკრივის გამოყენება მეოფადის ფუნქციით.[1] ამის მაგალითები საკმაო რაოდენობით დასტურდება "სიბრძნე სიცრუის წიგნში", რაც შეეხება "მოგვაკურთხას", აქ ასეთი რამ თითქმის სულ არ შეინიშნება. შეიძლება იმითომ, რომ ეს ნაწარმოები თავისი სპეციფიკური შინაარსის გამო, საერთოდ, არც საჭიროებს მეოფადის ფორმებს.

უფრო მეფესა: ოერომან გ ი ო ე ბ ნ ძ ე ლ ი ს ძე ეგე შენი და, თუცა მე არ მოსაპარებ, ნება შენდა, ვერვინ გ ა ს ნ ვ ა ნ ო ს; თუ შ ე ძ ე ბ ო, შ ე ო ვ ნ, თუ არა შენვე ინანდეო: ს. 11,19-21.

შრნ.: Бог да п р о д л и т дни твоего сына. Если ты не поручишь его мне, воля твоя, но никто не в о с п и т а е т его лучше, чем я.. С т а н е ш ь меня и с к а т ь - н а й д е ш ь, не станешь - пеняй на себя! /83. 77/.

აწ მოვედ, მეფესა ემსახურე და _ ი ყ ო თავი ვაზირთა და უხუცესი ჩემი, და მეფემან ძმურად პ ა ტ ი ვ-ბ ე ს: ს. 18,2-3;

შრნ.: Так идем же, послужи царю, б у д е ш ь главою визирей, выше меня, а Царь б у д е ш п о ч и т а т ь тебя, как брата /83. 84/.

---

1. შრნ.: ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, მეოფადის ერთი სახეობის ისტორიისათვის ქართულში, იკე, ტ. XII, გვ. 199.

ფუცა რამეთრჩილი და წამოვედ, მეფეისა ჩემისა კიდე, რომელიცაა მოხვი, მოგცეთ: ს. 19,28-29.

შრ.: Если послушаешься и последуешь за мною, дам тебе все, чего пожелаешь, кроме моего царства /ბვ. 86/.

ასევეა ვიშარეპაა ქვემოთ მოყვანილ მაგალითებშიც:[1]

ესე ფუცა ვერა ვოს, სამწესო შეუმცირეს: ს. 30,12; ჩემი დარჩომა არსად არ იქმნება, წავიდე და მას პუმბერაზს ვეეგმოო ს. 62,29; მივიდე, ადგილი იგი მოვეხარო, რომელსა კაცი იგი ხმირად წახვს, და ვნახო: რა უცანო? შვიდი აქლემი დავკარგე და, ფუცა რამ მისი გამიგო, ერთსა რაც ეკიროს, მოგცე: ს. 56,18. ფუ გაიყრებიო, ესრეთ თითო-თითო დაგრეწოს მტერმან. თავიცა მოსეხარეთ და მოყვარეცა: ს. 45,10. რა ადგილთ დაიძვრის, გასუბუქდეს: ს. 49,18. ცოცა საქმე მიც, დავასრულო და მაღე გარემცავაქცევ: ს. 18,17. ულუფი ენით მკვლარი ენამ ვერარ ადადგინოს და ალარც ენით წყლულს ეღინოს: ს. 32,13; ალიკორნის მხარეს, ბლვის პირზე ახლო-ახლო, ზეადგე კიბეები და გარეაგნები, რომ მეკობრე შიშით ნავმა იქ ფუ მიაწიოს /=ნავი იქ ფუ მიაღწევს - ე.ბ./, მეკობრე ვერარ სდევს: მ. 150,18.

§ 51. ახალ საილუსტრაციო ქარგული ენაში მიგნის გარემოებისა და რამაგებით დამოკიდებულ წინადადებებში, რომა მთავარი წინადადების ზმნა წარმოდგენილია წარსული დროის რთული ფორმით, კავშირებითი კილოს გადმოსცემად, როგორც წესი, ფურმეობითი II იხმარება. ძველ

---

1. ფუსული თარგმანშიც, როგორც წესი, ხაგგასმული მაგალითები მეოფადის ფორმით არის გადმოცემული.

იმეფიადად ვამტკიცებთ იმის მაგალითებს, რომ ანალოგიურ პირობებში, ნაცვლად ფუძეთმეფისა II-ისა, კავშირებული II იყო ნახმარი.

ძველ ქართულში კი, ახალი ქართულისაგან განსხვავებით, კავშირებული II-ის გამოყენება მიზნის გარემოებისა და დამავალებელ დამოკიდებულ წინადადებებში, რაც მთავარი წინადადების ზმნა წარსული დროის რთველმას წარმოადგენს, ჩვეულებრივი მოვლენაა:

მიერითგან ე ძ ი ებ ა ყამსა მარჯესა, რა(ა) მ ი ს ც ე ს იგი. მათ: მთ. 25,16; ე ვ ე ტ ო ბ ე ს მას, რა(ა) მ ო ვ ი ტ ე ს მა-ოა: კორ. 1, გვ. 2,21.[1]

სულხან-საბა ორბელიანის ხიზაყებებში აქა-იქ ვხვდებით იმის მაგალითებს, რომ II კავშირებული გამოყენებულია ძველი ქართული ენისაგვის დამახასიათებელი წესის მიხედვით:

მოიტანა ოცდათი ისარი, შეკრა მაგრა ერთად და მ ი ზ ი ტ ა, რა(ა) გ ა ტ ე ხ ო ს, და ვერ გატეხა: ს. 45,5; კაცთა მათ იგი მოლა და ეიაკი ორნივ შეიპყრეს და ერთს ორთსა მიგან ჩაეარეს. ე ნ ე ბ ა თ, მეორეს დღეს მ ო ა ს ხ ა ნ ყადი და მოწამენი და ორნივე ა ხ ო ტ ო ნ: ს. 24,27-28. მაშინვე ბადი ა ა ბ ა ო ვ ი ნ ა..., რომ ა ა ო ე ს ო ნ: ს. 140,35.

იმეფიადად დასტურდება გამონაკლისიც ამ წესიდან:

დღესა ერთსა კიდე გაელმა, ორი ფული არ გაიმეტა, რა(ა) მჭედელსა გ ა ე კ ე თ ა /მოსალოდნელი იყო: რა(ა) მჭედელმან გ ა ა ტ ე თ ო ს -ე.ბ./: ს. 16,7.

---

1. ა. ბ ე ნ ა ძ ე, კავშირებული მეორის ერთი ფუნქციის შესახებ ძველ ქართულში, ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მრომები, ტ. XIII, 1955, გვ. 103-110.

§ 52. შეკარებით უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ფუძეებიანი მეორის ე.წ. მ ო ვ ლ ე ფ ო რ მ ე ბ ი ც:[1]

ნოდიოს ოდუბლისაგან უმრავლესად გ ა ე გ რ ი ლ ა და ყოველთა კაცთა ზედა საპოძვარი ცაცა წვიმისაფვის გარდაუმალებინა: ს. 7,7. მე რა მქონდა, რომ გ ა მ ე ვ ა ს ხ ა: ს. 69,34; კედლები ა ე შ ე ნ ა თ, ტვერდზე მოესწორებინა: მ. 155,5; ზედ ვენახები ა ე შ ე ნ ა თ, მაგრამ სრულიად ტაიხრეულიყო: მ. 155,6. წმიდა პაპას ე ბ ძ ა ნ ა, ვიახლოთ, ფეხს ვაკოცეთ: მ. 188,28; კაცი ე ბ ო ძ ა, ა ვ ე ბ ა ტ ო ე. მე მიმეშურებოდა, აღრე წამოსვლა მინდოდა. ბოდიში და დადაღლობა შეუფვალე. მუსა ოთარ ტაფტაფნე: მ. 154,6; შეეყარა ფავისი მრჩეველები და ანა მინასელი ან დ ა ე ბ ე ლ ი ნ ა: მ. 226,10.

§ 53. ბოგიერთი ზმნა, რომელიც ახალ ქართულში ფუძის ნიშნები დაკარგეს, სულხან-საბა ორეულიანის ხიზეულებში უფემისნიშნოდაა წარმოდგენილი.[2]

სფეს:

ფიფოს მქონია დ ა ს ფ ე ს დ ი ს და იტყოდის: ს. 105,13.

შერ.: ჩვენს ფეხს მაკას ვ ს ფ ე ს ა ვ ფ ფ ოფიმკოფ: ს. 140,29; ძმაო, ნახევარი ბაბეა დ ა გ ი ფ ე ს ა ვ ს: ს. 84,1.

ფიბს:

შამბსა ვ ფ ი ბ ე ი და ტვეი ფემიმკვდა: ს. 134,17.

ფეიმოს:

ფუნებური ფეფე ბის ტყავს ფ ე ი ბ ი ს ს ციგრილისაფვის: ს.124,7.

---

1. იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 452-454.
2. იქვე, გვ. 398-399.

მიუგზავს:

მამასახლისი მაგრა წევს, გაადგიძე, ეგ მოვიგზავსო: ს. 28,31.

დანაგს:

ასე იქვეს: ეს ორს იმდენს დ ა ნ ა გ ს ი: მ. 232,18.

შერ.: წავიყვანეს, სადაც წამალს ნ ა ყ ვ ე ნ: მ. 232,10.

ჩეცხს:

მაოს ტანისამოსს ესენი დაკვერენ და ჩ ე ც ხ ე ნ: მ. 192,33.

§ 54. ! ოთხთავიანში ბოლო დაცული ფუძის ნიშანი - ეს:

ხეთი ავისი წყალობა მ ი ო ც ე მ ი ა: მ. 168,20; მე ისევ შენ-
ლობა მ ო მ ი ც ე მ ი ა ო: მ. 189,8. ამ შემთხვევაში ეს ასე მ ი ო ც ე-
მ ი ა ო: მ. 226,3.

შერ.: ოდესა მ ი ო ც ე მ ი ე ს ეგე ჭელია მტერთასა: ნარეკ-
ი, 25; ჭელია შენია ნმიდაია მ ი მ ი ც ე მ ი ე ს: იოვ. და ეფ. 79,16.

§ 55. ანბეოსა და მეოთხეის მცირეებში მესამე სუბიექტური პირის
მრავლობითობის აღმნიშვნელი -ენ სუფიქსის დანთვისას იკარგება - ან და
- ან ფუძის ნიშანთა ა ხმოვანი:[1]

ჩვენ ყველანი გ ვ ხ ე ბ ვ ე ნ: ს. 20,20; მიო ვერც ქრის ნ ა -
ხ ვ ე ნ: ს. 99,7. მე ფუ... ბ ნ ა ხ ვ ე ნ: ს. 138,29; ყველანი პირს
მ ე ა ვ რ ე ნ: ს. 139,1; სადაც წამალს ნ ა ყ ვ ე ნ: მ. 232,10; და-
მაბეჭენენ და დ ა მ ა ვ ლ ე ნ: ს. 114,6; იქ ვისაც დ ა მ ა ნ ხ ვ ე ნ:
მ. 221,6; მეორეს მხარეს დ ა ნ ბ ვ ე ნ: მ. 228,4; ესენი დ ა ვ ა ვ ე ნ-
ვ ე ნ: მ. 192,33; ვისაც ქმარი მიუბრეა, მაოცაან შ ე ნ ბ ვ ენ: მ. 191,33.

---

1. შერ.: ი. ი ბ ნ ა ი ბ ვ ი ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ. I, გვ. 336. П.П. Джвджвнидзе, Образование глагольных форм I серии в древнегрузинском по тексту книг Нового завета, Кутаиси, 1952, გვ. 8-9.

ვინ გგონია, რას გ ი ბ მ ე ნ, არ იცით? მ. 244,28; ქრისტიანს პატივს სცემენ, ძაღს ვერ უბმენ: მ. 240,19...

§ 56. უწყვეტელსა /და მეოფალის ხოლმეობიდში/ -ავ და - ამ ფუძის წიმწმები გამოიცემიან ძველი ქართულისაგის დამახასიათებელ ცვლილებებს:[1]

ვეცხლი მძიმე არის, ვერ ვ ბ ი ღ ე ვ ღ ი: ს. 116,10; მეც შ ე ვი-ნ ო ე ვ ღ ი ო: მ. 189,18; ღმერთს შენ არა ბ ნ ა ხ ე ვ ღ ი ო: ს. 17,5; ერთმანეთსა ამბავს ვ კ ი ო ხ ე ვ ღ ი ო: ს. 84,3; თუ უნინა მიმეცა, მასცა ღ ა ჰ კ ა ნ ბ ე ვ ღ ი: ს. 51,9; ერთი კაცი ცერცეს ს ო ე ს-ვ ი ღ ა: ს. 105,11; ყურანს ი კ ი ო ხ ვ ი ღ ა: ს. 128,5; ბოგი ცხვარს ს წ ვ ე ღ ვ ი ღ ა: მ. 179,28; იქ ღ ა მ ა ნ ხ ვ ი ღ ე ნ: მ. 191,6; ღრმა ჩასასვლელი მოანი მ ო ს ღ ბ ი ღ ე ნ: ს. 143,20...

§ 57. როგორც ცნობილია, "ავ-იან ფუძეს ძველად ფუძის წიმწად ვნე-ბიდში იგივე - ავ ჰქონდა, რაც მოქმედებიდში, ოღონდ, რადგანაც შემდეგ ხმოვანი მოსდევდა /აწყვეტში მწკრივის წიმანი - ე, საკრეტობიან მწკრივებში -ო/ ამიტომ ავ-ის ხმოვანი ამოიღებოდა და მაგრამ ვ ჩაბოდა".[2]

ანალოგიური ვითარება გვაქვს ბოგურ "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგბა-ურობის" ტექსტში:

ბევ ხელი ბ ა ბ ო ^ ს ა ხ ვ ი ს: ს. 108,25; კაცი ოგორ მ ო ი ო-ბ ვ ი ს: მ. 181,6; მე სხვა ტალახურად მ ო ვ ი ო ბ ვ ი: მ. 194,38; ავ-ოვ ღ ა ი ხ მ ვ ი ს: ს. 107,21; ჩვენ არარა ტვეკიოხვის: ს. 18,13;

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ანბანის ფუძის წარმოქმნის ისტორიისაგის, იკე, ტ. XIV, 1964. ლ. კ ი კ ნ ა ძ ე, პირველი სერიის მწკრივია წარმო-ებასთან დაკავშირებული საკითხები, ოსუ მრ. XXX-XXXI წ. ივ.ი მ ნ ა-ი ბ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ.I, გვ. 336.

2. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 420.

ყველაფერი სხვასა დ ა ე ვ ნ ი ო: ს. 124,16; რა აღვიღო დ ა ი ძ-
ვ ნ ი ს: ს. 49,17; ქილა შ ე ი მ უ ს ვ ნ ი ს: ს. 127,27; ღიღი ანუული
მოიხვნისო: ს. 64,1. ბრძა ეგონა და ი მ ა ღ ვ ი ო ა: ს. 60,32. კაცი
შევიდოდა, დგომაზე გ ა ი ბ ა ნ ო ო ა / —გაიმარჯვოდა - დ.ბ./:
მ. 212,36...

§ 58. ე - პრეფიქსი ერის ნაწარმოებში ვნებითი გვარის მიუღელი მნა,
რომელიც ახალ ქართულში ი- პრეფიქსი მოუღია:[1]

ჯავრი ა ე მ ა ნ ო ა აქლემი, ვირი კიდეს გარეაგდო და ეაცხა:
ს. 55,4; ვირი დაბმული იყო, ვერ ა ე მ ვ ა და ყლიბვა დაიწყო: ს.
138,30.

§ 59. პრეფიქსიან ვნებითებთან სუბიექტური პირის მოკვლობითობა II
სერიის მწკრივებში ლამაგალითი ამოიშალა ენ —> // ნ სუფიქსი:[2]

ა/ წ ყ ვ ე ბ ი ლ ი

მეორეს ღილს შ ე ვ ი ბ ე ნ ი ო: ს. 36,7; ლაფარს გამგაკვნა მე-
ფემან. შ ე ვ ი ბ ე ნ ი ო: ს. 37,5; ოთხმეტნივ შიგ დ ა ვ ე ბ ი ე ნ ი ო:
ს. 105,32. ამხანაგნი შ ე ვ ი ყ ა ნ ე ნ ი ო: ს. 105,29; მერმე ლიმა
დ ა ვ ე ბ ი ე ნ ი ო: მ. 205,10.

ვიმასალი მიშვეიებასა და ერავინ მ ი ე შ ვ ე ღ ე ნ ი ო ო: ს.58,4.

ფრანციხეში გვიცნეს, მ ო ბ ვ ე ბ ნ ე ს: მ. 200,16; /ბეკარა-
ვნი/ მ ო ი ბ ი ვ ნ ე ს: ს. 9,32; ხმენივ ბ ა ბ ო ე ბ ნ ე ს და ეო-
ბად მივიღენ: ს. 62,18; ბერილი ბაღები ე ბ ნ ე ს ბავია ნაცვლად: ს.
97,12; ყველას ბელმე ბერილნი მაორანნი ე ბ ი ბ ნ ე ს: ს. 97,2. მე-

---

1. ა. მ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 321; ლ. ნ ო ბ ა-
ძ ე, ინ-ენიანი ვნებითის ურთიერთობისათვის ქართულში, იკე, ტ. IX-X,
1958, გვ. 129-135.
2. შდრ.: ა. მ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 458-460.

კიბრენი შეხვდენ სამნი, გ ა ე ე ბ ნ ე ს: ს. 15,29; ოვალი ჩემნი ძენი მორჩილნი ი ყ ვ ნ ე ს: 40,18; ოთხიოდ ქარიველი მოკალაქე ი ყ ვ ნ ე ს: მ. 160,7...

ბ/ II კ ა ვ ბ ი ბ ნ ე ბ ი ო ი

მე ვუთხარ: ვისცა ე წ ე ი ვ ნ ე ო, მასცა მქვენოვის ასრე აქმნენეინის - მეფე: ს. 99,21. კაცი გაგგაკავნოთ, პოვნას ვ ე ც ა ლ ნ ე ო: ს. 14,12. რაც მეფის ლერლენი ი ყ ვ ნ ე ს /ბოსაღიდენელი ოდ "ივენენ" - ლ.ვ./, მოასხიოთ: ს. 57,26.

ეგეთ ენ — // ნ სუფიქსი იჩენს თავს ე-ნიანი ვნებითის ბყვეფილის ფუძისაგან წარმოებულ გარდამავალ ზმნათა თ ე ო ბ ი ო ი II-ის ფორმებში:

ხენი ფიცრული ლ ა ე ო ა ლ ნ ე ს და მის მფრინველის მსგავსად მხარნი და ფრთენი გ ა ე ბ ყ ვ ნ ე ს: ს. 106,21-22. მეორეს წელს შემოვიარე. მას ხიხოს ლიკანი ლ ა ე ფ ი ნ ნ ე ს: ს. 97,1...

ბ 60. ცალკე გამოვყოფ რამდენიმე ზმნას, რომელთაც ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ესა თუ ის ნიშანი აქვთ შენარჩუნებული.

ა ნ ი ს ზმნა მესამე პირის მხოლობით რიცხვში ჩოჯერ ა ნ - ფუძითაც ცხვდება: /"მოგზაურობაში" - 5-ჯერ, "სიბრძნე-სიცრუისაში - 25-ჯერ/:

პურის ქამა რა ა ნ ს: ს. 86,19; რომელ ა ნ ს: 63,32; ყოველივე ლვთისაგან ა ნ ს: ს. 53,29; ესე ა ნ ს ბ ე ჟ ე ქალაქთა: ს. 42,18; რომელ ა ნ ს გალმა-ყამოლმა: მ. 241,5; ეჯი, რომელ ა ნ ს ფერამელი მილი: მ. 242,29...

ვ ა ლ ფუძე გამოყენებულია აწმყოს წრის მწკრივებშიც:

აწმყო: მეც ბრძა ვარ და ჯობიო ვ ა ლ: ს. 60,17; ბოლასა შინა რა საფაფი ვ ა ლ ს, პირამკვეული არის: ს. 47,20.

უწყვეტელი: ცაველ მინდვრად მარგო და ვ ლ ი ლ ი ცუალ: ს. 97,17; ლეო ერთ ვ ლ ი ლ ა ქალაქთა მათ ცარეთს: ს. 8,30; ლეესა ერთსა ნამლირალევი, ბრძოლისაგან ნაცემი, ვ ლ ი ლ ა: ს. 56,13.

ამბავსოს კავშირებიდი: პაპრონი ჩვენი, ფვიფვე იცი, მოგვია, და ფუცა ხვეია ვ ი ი ე, სამისნოა სცნობს და შენ ბიე ჩვენ დაგვხოცს: ს. 9,26.

ვ ი ი / —ვეი/ ფუძე დასტურდება უ ბ ყ ვ ე ბ ე ბ ი:

ბოგი დავ ი ი ო ი ა, ბოგი იწვა: ს. 94,28; სამშობლოს მ ო ვ ი-ი ო ი ი, ნუგლად მიხვიდა: ს. 101,22; მ^ი ვ ი ი ო ი ი ი: საბილად ერთს ლიმენაზე მივეგლი: მ. 227,28; მეფე ხუთის ბლის სავალს ლაშქრად მ ი ვ ი-ი ო ი ა: ს. 32,22; ბმიდა პაპას ბავისი კაცარეული ბამოეგზავნა, ფრანციას მ ი ვ ი ი ო ი ა: მ. 155,27; მარცხენას მხარეს... კარი მ ე ვ ი-ი ო ი ა: მ. 214,3.

ი ე ბ, ჯ ე ი ფუძეებიან წყვეტილში ბოგჯერ არა გვაქვს ე - პრეფიქსი:[1]

ულაპარეოსა ხარება ერთი ი ბ ა ოხისა მაღლისა: ს. 13,29; საბრალო იგი კაცი ბუნვე ი ბ ა: ს. 120,9; კუთხეში ემპარი ი ბ ა პორფირის ქვისა: მ. 163,2; თოფეი პაპრი ი ბ ა: მ. 179,6; აგრეთ მათი ულეთესი და მათგან უხეცესნი ი ბ ე ნ და სხვა სახლში - მცხოვანი და ძველად მისულნი ი ბ ე ნ: მ. 230,31-32...

შერ.: ერთს სიტყვაზე არ ი ი ბ ნ ე ნ: ს. 29,11; ფურე ახლოს მოგზაურნი ი ი ბ ნ ე ნ: ს. 54,28; ხუთნი ამხანაგნი ი ი ბ ნ ე ნ: ს. 116,24. ერთი მიმცრო ციხე ი ი ბ ა: მ. 159,11; ასიოდ მამანი ი ი ბ ე ნ: მ. 167,23; იმ სიშორ ი ი ბ ე ნ: მ. 175,29...

შიგ კაცი ჯ ი ა და ბანუცევეს: ს. 9,24; მეფე მაღლია ბერეფანთა ზეცა ჯ ი ა: ს. 9,36; ბაუშვეს, მარცი ჯ ი ა: ს. 76,10; ბაჭხადა ერთი ჯ ი ა, მეორე ბაჭხადა, - მეორე ჯ ი ა: ს. 104,17.

შერ.: შირვანს შაჰ ი ჯ ი ა: ს. 31,3; შიგ ფურე ბკაცი ი ჯ ი ა: ს. 57,12; ერთი ბლახა კაცი ბავის სახლში ი ჯ ი ა: ს. 115,5...

---

1. შერ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 527,541.

"სიბრძნე სიცრუისაში" ქარბობს უპრეფიქსო /"ჯდა"/ ფორმები. "მოგზაურობაში" მხოლოდ პრეფიქსიანი /"ჰდა"/ ფორმები დასტურდება.

ზოგი დედექსური ბმა წარმოდგენილია ძველქართული სუფიქსაციით:

ანუ სხვაა ვის

ამიერ:[1]

- - -

მეელი მუნ ალუდევა და ხსა ა მ ი ე რ გამოიყვანა: ს. 65,10; გაჰხდა გაღმარი, გარდასცა ცოლი ივისი და გამოჰხდა ა მ ი ე რ: ს.66,4.

ამიერიდგან:

- - - - - -

ბეღნიერმცა არს ძე შენი ესე და კურთხეულ ა მ ი ე რ ი თ გ ა ნ უკუნისამდე: ს. 10,19.

აქა:[2]

- -

სირცხვილისაგან შინ აღარ მივიქეცა, მოვალ ა ქ ა: ს. 37,5; წამოვალ და მოვალ ა ქ ა: ს. 60,12; რად დგას ჯამი ესე ა ქ ა? ს.70,8...

აქამომდე:

ა ქ ა მ ი მ დ ე სად დაიყოვნეთ? ს. 22,26; ა ქ ა მიმ დ ე ჩემიან: ს. 73,1; ა ქ ა მ ი მ დ ე ავად მიქმნია ქიმპიმა ლეონისა: ს. 111,19; მეფე ა ქ ა მ ი მ დ ე გულხსნილი და უხვი კაცი იყო: ს.142,27...

ან:[3]

- -

ა ნ მოგვლაცა ჩემი უნებო: ს. 15,39.

განიად:

- - - -

ღილას გ ა ნ ი ა დ ხუთ იგი მეინარის კიდესა ქანვიდა: ს. 13,4; მოვიდა გ ა ნ ი ა დ ერთი მეფესთანა: ს. 18,4. გ ა ნ ი ა დ მეფისა კარსა მივიდა: ს. 19,12.

გარე:

- - -

უმისოდ ყოველივე გ ა რ ე მეამოეძარცვებაო: ს. 48,16. გ ა რ ე გადი: ს. 108,30; გ ა რ ე მევიქცე: ს. 69,12.

---

1. მდრ.: გ. შ ა ლ ა მ ე რ ი ძ ე, მმნისარეები ძველ ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, 1959, გვ. 60. ა. მ ა ტ ი ტ ი ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 270-272.
2. მდრ.: ტ. შ ა ლ ა მ ბ ე რ ი ძ ე, მმნისარეები ძველ ქართულში, გვ. 60. ე. იქვე, გვ. 19.

ღვივ და ღამივ:

ღ ვ ი ვ და ღ ა მ ი ვ წყალსა ბიბევლა: ს. 128,19; ასწავლიდა ღ ვ ი ვ და ღ ა მ: ს. 23,24.

ერგკერძო:

მივალ ე რ ო კ ე რ ძ ო, ფუძა შენობა ვპოვო, მნებავს ქალა პურისა: ს. 94,4.

ესრე:

მან მეპატრონემან ე ს რ ე უთხრა: ს. 15,9; მუნიდ ე ს რ ე ესმა: ს. 12,23; მან კაცმან ე ს რ ე უთხრა: ს. 20,1...

ესრეთ:

ე ს რ ე თ ქალწ�იყო: ს. 7,8; ე ს რ ე თ შეჭირვებული ან მი-ნახავხარ: ს. 11,30; ე ს რ ე თ ღიდი ბაღანი დასდევს: ს. 57,15. ე ს-რ ე თ მცოდინარეა: ს. 111,20...

ვითარ // ვითა // ვით:

მაგ რიგი ვ ი თ ა რ იკადრება: ს. 71,2;

ვ ი თ ა მამა სადგარელსა შვილსა მასწავლი, ეგრეცა ვყო: ს. 18,5; მესამეთან და მეოთხეთან იგივე ბმანება იქვეს, ვ ი თ ა დადგა პირი: ს. 18,22. ნაცარი ქაანიავეს, ვ ი თ ა ინდოა წესია: ს. 107,3...

მოახსენა მან ერთმანმან მამას ვ ი თ ა ეტყვი და ანუ ვ ი თ ფიცი მიეცა: ს. 22,28; მოიკლავს: ვ ი თ მკადრე: ს. 20,20; კუბკუბანი ჯერი ვ ი თ ჩავა, ან რიგან ჩაეფეთა: ს. 76,3; ამ მანდილმან ვ ი თ ასწავ? ს. 135,10.

ზე:

ზ ე აიქრა მეფე, ცან ცამოვიდა: ს. 19,13;

თანა:

სამთავე ციცეში ჰყვა ი ა ნ ა: ს. 65,23; მეოთმან აიყვა ცხენსა და წაიყანა ი ა ნ ა: ს. 16,32.

იდუმალ:

ი დ უ მ ა ლ ყავნიდე, ხვას ქვეყანას წავალ: ს. 38,2.

იქი-აქა:

სულსა ი ქ ი-ა ქ ა მიც ფუძე ჩაყარეა: ს. 25,17;

იქივ:

ძერაც ი ქ ი ვ შეუმეტი ყარეა: ს. 26,36; წავალ მარნისაკენ, ჩემი ლინე ი ქ ი ვ მწევია: ს. 98,25 ეს საბრალო კაცი ი ქ ი ვ იყვა: ს. 119,36...

მალ-მალ:

მ ა ლ-მ ა ლ ფაცალეთია: ს. 27,21; მ ა ლ-მ ა ლ ქრისტესა ყაიდეთია: ს. 71,30.

მარილ:[1]

მრავალი ფუვილი შეეთხეერა, მ ა რ ი ლ მარილსა ამოუბინა: ს. 19,16.

მიღივ:

მე ვირეკ ყამოვლოხნიდე ეს მიღივ შენიქამს: ს. 20,16.

მეყოვარ-ყამ:

ლეონ მ ე ყ ო ვ ა რ-ყ ა მ დადუმებია იყვა: ს. 30,1.

ნელიად:

წუნელ მოამზადეთ და მე და მეაქეთე ნ ე ლ ი ა დ წამოვალთ: ს. 44,22.

ოდეს:

---

1. მარ.: ძ.მ ა ლ ა მ ე ნ ი ძ ე, ბმნისური ძველ ქართულში, ბვ.

ი ღ ე ს სცნა მეფობა მისი, დავარდა მიწასა: ს. 8,33; ი ღ ე ს მამაკაცსა სამამაკაცო დაეკვეთოს, დიაცის ბუნება მიეცემის: ს. 10,32; ი ღ ე ს სცნეს: ს. 16,19...

პირველ:

პ ი რ ვ ე ლ უხარიდეს და ბოლოს ინანდეს: ს. 52,10; პ ი რ ვ ე ლ გარიდეს და ბოლოს უხარიდეს: ს. 52,12; პ ი რ ვ ე ლ ღონეს წაართმევ და მერმე მიჰკლავო: ს. 55,18; პ ი რ ვ ე ლ მენ უნდა გაგაძო: ს.68,25...

სრულ:

მენ მეფის წინ ს რ უ ლ მის აუგს იტყვი: ს. 28,19; ჩემი ცოდნა ს რ უ ლ ლეონის წასწავლეში მაქვს: ს. 55,7. ს რ უ ლ სასმელ-საჭმელი, რაც მინდის, ყოველის ნივთისა გამოგარის: ს. 98,20...

სწრაფით:

ადგა, ს წ რ ა ფ ი თ შესვლას ლამობდა და კედელს ფეხი შეაფაცა: ს. 85,10; დამაგდეს მუნ დაამუღა და ს წ რ ა ფ ი თ წავიტანენ: ს.90,29; დიაცს იამა, ს წ რ ა ფ ი თ მივიდა: ს. 101,35...

უკანის:

უ კ ა ნ ი ს ფეხვა: თუ არ მას ადგილს, ჩემი ტარჩოვა ანსად არ იქმნება: ს. 62,22. უ კ ა ნ ი ს არამც გაბიბეერენ: ს. 19,26...

უკუნისამდე:[1]

ბედნიერმცა ამს ძე შენი ესე და კურთხეულ ამიერიდგან უ კ უ ნ ი ს ა მ დ ე: ს. 10,19.

[1] უკუნისამდე:

გამოხდა ხანი და უ ფ რ ო ნ ე გაუძნელდა საქმე: ს. 122,15.

ქვე:

იცნა პაპრონი მისი, ქ ვ ე ცავლილი: ს. 9,38; ქ ვ ე დაეცა და შეწუხდა: ს. 24,1. ასცა ქ ვ ე ყადი: ს. 43,25; ჭაბუკმან ცხენი ქ ვ ე გაირბინა: ს. 87,18...

---

1. შდრ.: ა. ე ა რ ფ ი ნ ი ს ო ვ ი, ბოლო ფანდემონიანი სახელის ანალიზისათვის ძველ ქართულში, მაცნე, 5, 1968, გვ. 169-178.

ღვ ყოველ:[1]

ეგრევე ღ ვ ე ყ ო ვ ე ლ ვიყაი: ს. 38,2.

შინა:

მეგზავნა შ ი ნ ა: 22,4; ბერძე შეიყვანა შ ი ნ ა: ს. 91,6; შე-ვიდა შ ი ნ ა: ს. 94,19...

ძღივ:

ძ ღ ი ვ დაჩეჩქვიღლან სული გარდაქცევა: ს. 27,4; ყადი ძ ღ ი ვ სულიას მიაბრუნეს: ს. 43,30; ძ ღ ი ვ ერთ საქმეს მევმარდე: ს. 144,21...

ძნიად:

ჩისაფვის ძ ნ ი ა ღ გიჩნს ყოფა ჩემთანა? ს. 20,29.

ხვალ:

ხ ვ ა ლ ე მიდი, ხელიფწერილს მოგცემ: ს. 69,9;

ხვალისად:

ნამუსრევი ძაღლია ვაქაში, ხ ვ ა ლ ი ს ა ღ არა შევინახო ნა: ს. 38,1.

მუნ:

ნახეს მ უ ნ – ბიჭ ბიდი კაცი ჯდა: ს. 9,23; თავი მოკვეთა და დადგა მ უ ნ: ს. 22,24; აღამენა სახლი სამეფო და ჯდა მ უ ნ: ს.23,33; მ უ ნ გარდახდენ და საქმელი მოინდომეს: ს. 33,27...

მუნიდ:

მ უ ნ ი დ ესრე ესმა: ს. 12,28; მ უ ნ ი დ მოსდვასა ტონდრა: ს. 19,14; მ უ ნ ი დ მოვალ კაბას მოგცემ: ს. 32,22...

"მ უ ნ", "მ უ ნ ი დ" მეწიგნეობის გვერდი "სიბრძნე სიცრუისაში" დასტურდება აგრეთვე: მ უ ნ ა მ ღ ე /ს. 146,32/; მ უ ნ ა მ ღ ი ნ

---

1. შდრ.: ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენციკლოპედიის საფუძვლები, გვ. 611.

/ს. 118,1/; მ უ ნ ა მ ე ი ს /ს.109,2; 113,27; 132,14/.

ძველი ქართული საეკლესიურ ენისათვის დამახასიათებელ ბმნიზეებს შეადარებთ უფრო მცირე ჩიოდენობით ვხვდებით "მოგზაურობაში":

აქა:

ფუ ა ქ ა წამოვიდეს, შეამყოფინეთ: მ. 202,7; იმას ა ქ ა და ი ქ ი ო წაიკითხეთ: მ. 201,20.

ესრეთ:[1]

ე ს ნ ე ო საკვირველი ეს ქნილა: მ. 245,33.

ვით:

რაც სანახავები ვნახეთ, ვ ი თ ა ოინერება: მ. 169,36.

ი ქ ი:[2]

მერმე ვაიკადა ი ქ ი ვ საფოთალი მოვყვა: მ: 209,32; ი ქ ი ც ჩაისვენებოდა ეკლესიის ქუეშ: მ. 194,10. ი ქ ი ც სამს ადგილს ისევ ფიოდ კარი გაუხვრეთია: მ. 232,3. ბევ ფრაბები იყო. საწირავია ი ქ ი-ც ა: 190,17.

მინდე:

ბიაკ ფაბილი და მ ი ნ ე ე მოგვეპყრა: მ. 173,7.

მუნ:

ოთხი დღე და ღამე მ უ ნ ვიყავით: მ. 244,4. /"მ უ ნ" "მოგზაურობაში" დასტურდება მხოლოდ 1-ჯერ; "სიბრძნე სიცრუისაში" - დაახლ. 60-ჯერ/.

მუნით:

ვლეთ და მოვედით ვანია ქალაქსა. მ უ ნ ი თ ა ც ვლეთ: მ. 155,30.

მინა:

ბალარა სამწირველი ჰქონია მ ი ნ ა: მ. 200,36.

---

1. შდრ.: ა.მ ა რ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 169, 252.
2. ა. მ ა ნ ი ძ ე, ქართული ტრანსკრიპციის საფუძვლები, გვ. 607.

ძლევ:

ძ ლ ი ვ ხუთს მარჩილს დაკვჯარეენ: მ. 155,1; ძ ლ ი ვ რომის ქალაქში შევეიო: მ. 166,26; ოთხიო ძ ლ ი ვ ვეფიენიო: მ. 174,34...

§ 62. დასტურდება ო ა ნ ე ბ უ ლ ო ა ძველი სახიო გამოყენების შემთხვევებიც:

ა/ "ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ტ ყ ვ ი ს ა შ ი":

-ვან:

შენის სიმაღლიო მიაბლის გ ვ ლ ი ო გ ა ნ ბრძანებ: ს. 71,7; ულებენ სიბრძნესა და ცოდნასა მ ი ე ნ ი ო გ ა ნ: ს. 87,24; ა მ ი ე ნ ი ო გ ა ნ ულუნისამდე: ს. 10,19;[1]

და:[2]

ეგე ორივე ლმერთსაფის და ეგ მ ე ნ ლ ა შემოიკვეფრებიაო: ს. 23,8; შენ მ ე ნ ლ ა გაბრისეენო: 57,22; ლოესა ერთსა მ ა ო ლ ა ულ-ნაურად შევე: ს. 37,17; ჩ ე მ ლ ა სანაფრე ანს სიკვდილი: ს. 80,9.

ზედა:

გ ზ ა ს ა ზ ე ლ ა ერთი ულინაფლი და ულინამძღვრი ბალბაკი შემო-ეყარა: ს. 60,11; ლიდი კაცი ლიდსა ზასმე ზ ე ლ ა ულლა ჯდეს: ს. 49,9; ე ფ რ ა ტ ს ა ზ ე ლ ა გამოწერილი: ს. 11,22; ბაირეფ ო ა ვ ს ა ზ ე-ლ ა: ს. 23,32; ს ი კ ვ ე ლ ე ს ა ზ ე ლ ა: ს. 11,14.

აქვე ულია შევნიშნიო, რომ ოთხ -ზ ე ლ ა, ისე -ო ა ნ ა ბაბ-ლეულია გამოყენებისას მეტადეფ ალარ ანის დაცული ძველი ქართულისაფის ლამახასიათებელი ნეტი:[3]

---

1. შდრ.: ქ. ძ ო ნ ე ნ ი ძ ე, -ვ ა ნ ბაბლეულიანი მიქმედებითი ბრუნ-ვის ფუნქციისაფის ძველ ქართულში, იკე, ტ. I, 1946, გვ. 195-202.
2. შდრ.: ა. ბ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 71, 621; ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 491-495.
3. იხ. კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, "ზენაბეფ", "ოანა" და "ზედა" ბაბლეულია სი-ნტაქსური ფუნქციისაფის ძველ ქართულში, სმამ, ტ. III, 1942, № 2, გვ. 177-182; № 3, გვ. 283-287.

ვაბერა კ ა ც ს ა მ ა ს ზ ე დ ა: ს. 9,20; ტოლი ვ ნ მ ა ს ა ზ ე დ ა ბასრეოლია: ს. 13,30; რად მიიღე ბეევა ძ ე ს ა ზ ე დ ა მე-ფისასა? ს. 10,23...

მივიდა ვანმიად ერთი მ ე ფ ე ს ფ ა ნ ა: ს. 18,14; მივიდა მ ე-ფ ე ს ფ ა ნ ა: ს. 58,21; ბადი მას ქ ა ღ ს ა ფ ა ნ ა: ს. 149,33...

მერ.: მ ე ფ ი ს ა ფ ა ნ ა მეოფსა კაცსა: ს. 20,27; სხვა არავინ იყო მ ი ს ფ ა ნ ა: ს. 11,24

ფანა:

მრავალი უცხო მოთამაშე მივიდა ხ ე ლ მ წ ი ფ ე ს ფ ა ნ ა: ს. 106,11; ფ ხ ი ვ ნ ა ს ა ვ ე ფ ა ნ ა მოკვდა: ს. 39,39; უ ც ხ ო ს ფ ა ნ ა გამოსაჩენია და მ ე ც ნ ი ე რ ს ა ფ ა ნ ა მოსამსახურეა: ს. 123,27; რიგელი მ ა მ ა ს ა შ ე ნ ს ა ფ ა ნ ა მივა: ს.19,4...

მდე:

ამ ფანდეკულთან ერთ შეთხვევაში შენარჩუნებულია ვითარებითი მრუ-ნვის ნიშანი - დ:

ვიდე ლოცვისა დ ა ს რ უ ლ ე ბ ა დ მ დ ე ნუ ბახვალ: ს. 21,34.[1]

მერ.: ეგოდენს ოქროს მოცემ, დ ა ს ა ს რ უ ლ ა მ დ ე ბევოს: ს. 97,27.

ბინაშე:

ამაბედან მივიდენ მიჩივრად სამნი ძმანი ბ ი ნ ა შ ე მ ე ფ ი ს ა: ს. 66,22; ბე ვიცა ვ ელი მცერაცან ჩემსა ბახლენასა და შესმენასა ბ ი ნ ა შ ე მ ე ფ ი ბ ი ს ა ოქვენისა: ს. 23,12.

დასკვნილია ბიდი-ბიდი მაკალიდი - ზ ე დ ა[2] და -შ ი ნ ა ფანდე-ბულია პრეპოზიციური ნეტბიდ კამოყენებისა:

---

1. მერ.: ხელნაწერი N 1528: "ვიდე ლოცვისა და დ ა ს რ უ ლ ე ბ ა დ-მ დ ე ნუ ბახვალ" /ფურს. 9, V/.
2. ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 321.

აღვიდა ვაზირი ბ ე დ ა შ ე შ ა ს ა. შემოაყარეს ნაძენძი, დაასხეს ნავთი და აღუდგეს ცეცხლი: ს: 19,6. უთხრა ხუროს: აიღე ერთი ძელი და შ ი ნ ა ს ა ხ ლ ი ს ა შეიღებ: ს. 13,12.

ბ/ "შ ი გ ნ ა ყ ო ფ ა ნ ი"

ლა:

მე ჩემის ფავიდ არ მივსრულებარ: პაპის მაგიერად შ ე ნ ლ ა სანახავად მოვალ: მ. 187,20.

ბედა:

ორიოდე მაგალითია, სადაც "ბ ე დ ა" სახელისაგან განცალკევებით დგას:

კელეპსა და კ ე ლ ლ ე ბ ს ბ ე დ ა: მ. 224,3. მრავალი ხარჯი ქმნეს ჩ ვ ე ნ ბ ე დ ა: მ. 227,5.

სხვა მეთხზველებში იგი შერწყმულია სახელად და ბრუნვის ნიშანიც დაკარგულია:[1]

მრავალი მენიშა შ ე ნ ი ბ ა ბ ე დ ა: მ. 220,3; ქ ა ლ ა ქ ბ ე ლ ა ს: მ. 212,32; მ წ ყ ვ ა რ ბ ე დ ა ს და მეცხრე ჟამის ლ ი ტ ვ ა ბ ე დ ა ს სამკერვე მივალ: 200,29-30...

ბანა:

ოთხ-ოთხი ადი სალხინებელს ბ ო ბ ა ბ ე ბ ი ა ნ ა ქვს: მ.164,17-18.

ოდესაც ვხედავთ, ამ ერთადერთ მაგალითშიც ბ ა ნ ა თანდებულიც სახელად არის შერწყმული.

კერძო:[2]

---

1. შდრ.: მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერო ხიზყულებათა ენის ერთი საკითხი, გვ. 18-19.
2. შდრ.: ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 347.

ქიანურსავით ძალა უკრავდა. ᲪᲐᲠᲘᲡ ᲙᲔᲠᲫᲝ მარგო ცეს ხმარობდა: მ. 232,25.

შინა:

- - -

აუარებელი წყაროები გამოდის ბედიზედ, შუკაზა შინა, გინა სასახლეებში, ან საყდრებში: მ. 166,13.

§ 63. - ᲪᲐ ნაბილაკის ᲡᲠᲣᲚᲘ ᲡᲐᲮᲘᲗ გამოყენების შემხვევები დასტურდება რიგრიგ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში":[1]

გამოუდო ციხესა ოვისსა საბკაული, რაცა აქვნდა: ს. 15,1; ბოლეს ესეცა მაოვე კაცთა: ს. 15,35; სამი იგი თვალიცა ამოუღეს: ს. 15,30; ეგრეცა ვეთ: ს. 18,5; ხრიკითა მასცა შეაძულებენ: ს. 21,19; ქონებელი მიეცეს, იგიცა მიკვდა: ს. 40,6; ვეცა ვინ მაოქმევინოს: ს. 40,27; არცა რიგელნან ძმანან ძმაზე მეტი აიღოს და არცა ფიკანი ედგას მოსწყდეს: ს. 66,28; ავის კაცისაგან წახდენაც სიხლხვილია კაცისა და გაკვეთებაცა: ს.72,20...

ის ქსენოწიცა მის ხელი იყო და ეს საკვირველი საქმეცა: მ. 157,12-13; იმ ღრეს იყო მისი დოეობაცა: მ. 188,13; პაპასაც ასე ენახა და მის მოძღვარსაცა: მ. 164,3; იმისიცა და სხვებისაც: მ: 224,5; ვისცა აბაშეებენ, იქ დამარხვიდენ: მ. 191,6. სულ ოთხი მარმარილო სვეტებიცა და კედლებიცა: მ. 164,38...

---

1. ᲪᲐ ნაბილაკის შესახებ იხ. ა.შანიძე, ᲪᲐ ნაბილაკი ძველ ქართულში, წიგნში: ა. შანიძე, ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, 1, თბ. 1957, გვ. 33; ფ.ყაუხჩიშვილი, ზოგი ნაბილაკისა და კავშირის მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულში, იკე, ტ. 1, 1946, გვ. 264-267; ე. შაბუნაშვილი, ნაბილაკები ძველ ქართულში, ისე შრ., ტ. 67, 1957, გვ. 218-229...

შეადარეთ გვიჩვენებს, რომ -ცა ნაწილაკი ს რ უ ლ ი ს ა ხ ი თ გაკიცლებით უფრო ხშირად იხმარება "სიბრძნე სიცრუისაში", ვიდრე "მოგვაურობაში".

ცნობილი ფაქტია, რომ - მცა ნაწილაკი ძველ ქართულში "კავშირებითის მწკრივს ვერ ეგუება. ფოველფვის, როცა კავშირებითი მწკრივის ფორმა წინადადებაში მოსალოდნელი, იგი აუცილებლად ხმოვანფინალიანი მწკრივის ფორმად უნდა გადაკეთდეს, თუკი საბმე - მ ც ა ნაწილაკი გაერია".[1]

-მ ც ა /მეკვეცილი სახით - მ ც/ ნაწილაკს ეს თვისება ნ ა წ ი ლ ო ბ რ ი ვ შენარჩუნებული აქვს "სიბრძნე სიცრუისაშიც" /"მოგვაურობაში" - მ ც ნაწილაკის გამოყენების მხოლოდ ორიოდე შემთხვევა დასტურდება/:

ბ ე დ ნ ი ე რ მ ც ა ა რ ს ძ ე შ ე ნ ი ე ს ე: ს. 10,18. გ ვ ე მ ც ა ლ ი ნ ს ა ო სიახლესა მეფისასა სლვა: ს. 16,21; ცოცა საქმე მიც, დავასრულო და მაღე გ ა ნ ე მ ც ა ვ ა ქ ც ე ვ ო: ს. 18,17; თუცა ერთსა ეძლვა, მ ყ უ ვ ი ლ მ ც ა ი ყ ო: ს. 18,23; თუცა ეგოდენ ხანს ფეხზე არა მდგარიყო, რ ა მ ც ა ი ც ო ლ ა მონაცა, მსახურთა და მწყემსა ყირი: ს. 30,16; თუცა მიმშილი არ მიმყვარიყო, რ ა მ ც ა ი ც ი ს, ტლანკთა და უღონოთა შიან, ანუ სხვათა ეისმე საჭმელი აკლს? ს. 30,20... რასაც მოძღვარს აღსარება საპოსტოდ გაუხდია, უ ა ნ ე ს ი მ ც დ ა ე მ ა ნ ო ვ ე ბ ა ო: ს. 27,8; მას არაბს თურე არც ღვთის სახელი ასმოდა, ა რ ა მ ც თუ ლოცვა ს ც ი ო ნ ი ო ა: ს. 34,12; ა რ ა მ ც ახლს კაცნი ი ყ ვ ნ ე ს, ხმა ესმაო, წაგვიყვანონ და უარესი ვიყონო: ს. 54,25. ა ს ე მ ც მაგა-ოდენ შენთა სული გ ა ნ ი ს ვ ე ნ ე ბ ს, ვითა მე ვაწმასვენე-მეფე: ს. 84,15-16...

---

1. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა, გვ. 314; მ ი ს ი ვ ე, მ ც ა ნაწილაკი ძველ ქართულში, გვ. 33-34.

მიკ ის შავი ოსტატი იდგა, ვ ი ო ა მ ც ფავის სისხლში ი რ ჩ ო-
ბ ი ო ა: მ. 169,28; შენს ტარება თუ ვიცოდე ვისთანმე, ჩ ე მ ი მ ც ხელი
მ ი ე ბ ა ა მ ი ა: მ. 195,1...

რიგრიგ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში" საკმაოდ ხშირად
გვხვდება ა რ ა უარყოფითი ნაწილაკი ფავისი ძველი სახით:

თუცა მე ა რ ა მოთაბარეს, ნება შენია: ს. 11,20; რომელსა ნაცვ-
ლი ა რ ა ენახა: ს. 28,9; ბოძება უბრძანე და ა რ ა გთხოვა: ს.34,31;
ვაჭირია არ ა ესენი ს. 41,6; ა რ ა მოვიდა მიო: ს. 48,9; ა რ ა
მოაკლია საჭირო მაო: ს. 52,21; ა რ ა ყველერი, შენია იყავო: ს. 49,20;
ფავმან მეფისამან, ა რ ა ვესარჩლი: ს. 79,1; ა რ ა ვფარავ, მტერი ვარ
ლეონისა: ს. 79,10; სამთა ა რ ა მარხეანან მტერობანი: ს. 79,12; მე
ა რ ა მქონია: ს. 93,13...

ყველი არ ა ყოფილა: მ. 158,7; ლიშენა ფავიო ფესვი ა რ ა
არის: მ. 160,2; ნიგნებში ქვად ა რ ა სწერია: მ. 200,7; ხუთმეტს
კუთხეზე მეფი ა რ ა მგონია: 240,13...

§ 64. ძველი ქართული ენის ერთ-ერთ ძირითად დამახასიათებელ ნიშანს
შეადგენს ნ ა ბ ე ვ რ ი ს გამოყენება არსებით სახელთან. "ნაბევარი ანუ
არარონი, - წერს ა. შ ა ნ ი ძ ე, - ჰქვია დამოუკიდებელი მნიშვნელობის
უქონელ ტვერას ან ტვერთა კომპლექსს, რომელიც საგვარო სახელს ახლავს
და გვიჩვენებს, რომ საგანი, რომელსაც ეს სახელი აღნიშნავს, ცნობილია,
თუ უცნობი, ე.ი. გარკვეულია, თუ არაა გარკვეული, რომელი ერთია დასახე-
ლებული იმ მრავალ ერთგვარ საგანთან, რომელთაგან ეს საგვარო სახელი აერ-
თიანებს.

ცნობილის ანუ გარკვეული საგნის სახელს გრამატიკაში განსაზღვრულს
უწოდებენ, უცნობისას ანუ გაურკვევლისას - განუსაზღვრელს. ამიტომ ნა-

წევრის რაობა ასევე შეგვიძლია გამოვიყენოთ: ნაწევარია სახელის მხლებელი, რომელიც ამ სახელს წარმოგვიდგენს გაუსაგლვრულად ან გაუსაგლვრელად".[1]

გ ა ნ ს ა გ ლ ვ რ ე ლ ნ ა წ ე ვ რ ა დ ძველ ქართულში იხმარებოდა ჩვენებითი ნაცვალსახელები: ე ს ე, ე გ ე, ი გ ი, ხოლო გ ა ნ უ ს ა გ ლ ვ რ ე ლ ი ნ ა წ ე ვ რ ი ს ფუნქციას ასრულებდა გაუსაგლვრელი ნაცვალსახელები: ვ ი ნ მ ე და ე რ თ ი.[2]

მაგალითები ითხოვენ:

ულაბნი არს ადგილი ე ს ე, და ყანი გარდასრული არს; გაუფლეველი ე ს ე: მთ. 14,15.

გამომეორებანი ჩუენ იგავი ე გ ე: მთ. 15,15; ადიღეთ ლოდი ე გ ე: ი. 11,39.

განიკურნა ასული ი გ ი: მთ. 15,15; გამოვიდეს მიერ ფარისეველნი ი გ ი: მრ 3,6; ადგა კითხვად და განუდო წიგნი ი გ ი: ლ. 4,17.

მოვიდა დედაკაცი ე რ თ ი: მრ. 14,3C; იხილეს ყმაწვილი ე რ თ ი: მრ. 16,5C.

იყო ვ ი ნ მ ე კაცი: ლ. 14,2; კაცი ვ ი ნ მ ე იყო მდიდარი: ლ. 16,19...

"ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც ო ც ხ ლ ს ა შ ი" ძ ა ლ ი ა ნ ხ შ ი რ ა დ ცხოვლებთან ნ ა წ ე ვ ა რ თ ა გამოყენების შემთხვევებს:[3]

ნახა მეფე ე ს ე სახითა ბლანკისაცა: ს. 8,30; მოუბინა მეფესა სიტყვა ე ს ე: ს. 49,4; ესმოთ მაგ ხმა ე ს ე: ს. 54,20; გამოვცადე

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები გვ. 637.
2. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა, გვ. 310-311; ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ნაწევარი ძველ ქართულში, თსუ შრომები, ტ. 61, 1955, 249-276.
3. შდრ.: ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტების ... "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 23-29.

ბრძა ე ს ე: 60,13; ექვარი ე ს ე ჩემი უშვილი იყო: ს. 90,7. ყრმანი ე ს ე ან მოსწყდებიან - მეფე: ს. 94,20;

ძე ე ბ ე შენი: ს.11,19; კაცი ე ბ ე მას ჰკავს: ს. 25,12; ორი ე ბ ე მარადი ხეტვი და მესამე იმყოფენ: ს. 54,5.

აღგა კაცი ი ბ ი: ს. 144,1; წავიდა კაცი ი ბ ი: ს. 143,26; მეორე ბგა ი ბ ი ბაახმე: ს. 11,3; ბრძა ი ბ ი მუნი აღგა: ს. 60,36; აღვილი ი ბ ი ჰოვა: ს. 133,22; წარიღო კაცმან მ ა ნ: ს. 13,28; უბრძანა ყრმასა მ ა ს უბრალოსა: ს. 22,18; და იყო სახელი ვაჭრისა მ ი ს: ს. 7,19; წავიტანენ კაცნი ი ბ ი: ს. 128,26... მოვიდა მეორე ი ბ ი ბველი: ს. 126,28; ახალი ი ბ ი მოუსავი: ს. 144,31...

კაცი ვ ი ნ მ ე იყო ყოველსა ბორიტსა მოძმეი: ს. 19,32; ბალაკი ვ ი ნ მ ე იყო: ს. 11,36; ეჩვენა მეფესა ყაბუკი ვ ი ნ მ ე: ს. 11,16; მონადირე ვ ი ნ მ ე ადგა ქორწილ: ს. 26,38; მნახა მხადვარმან ვ ი ნ მ ე: ს. 84,28; ფალავნა ქალმან ვ ი ნ მ ე: ს. 149,23...

ხალუნად ჭვა ქალი ე ნ ი: ს. 139,25; იყო ხელმწიფე ე ნ ი: ს. 7,1; მცურავი ე ნ ი მიჰქონდა წყალსა: ს. 14,16; ჭვა საყურესი ე ნ ი: ს. 17,6; სოფელსა ე ნ ს ა მოვე: ს. 83,20...

ა.შ ა ნ ი ძ ი ს მარგებული შენიშვნა, "საშუალ ქართულში ნაწევარი ხმარება, მაკრამ არა სისტემურ".[1] იგივე შეიძლება იყოს "სიბრძნე სიცრუის" შესახებაც: ამ ნაწარმოებშიც ნაწევრების გამოყენება ალბათ ეპოქალური იმ ასე თუ ისე მცირე წესს, რომელიც დამახასიათებელი იყო ძველ ქართული საელიტერატურო ენისათვის, რაც შეეხება "ევროპაში მოგზაურობას", იქ ნაწევარია ხმარების კვალიც კი ალბათ ჩანს.[2]

---

1. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა, გვ. 310.
2. შრდ.: მ. კ ო ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერთ ხიზეულებათა ენის ერთი საკითხი, გვ. 18.

ხ ი ნ ტ ა ქ ს ი

§ 65. შ ე დ გ ე ნ ი ლ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ლ ი ს სახელად ნაწილი ბოლოს ნ ო ტ ე ლ ო ბ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს ფორმითაა წარმოდგენილი:[1]

ვირემ ც ი ცხ ა ლ ვარ: ს. 40,27; ეგრე ჩ ვ ე უ ლ ვარო: ს. 43,20; მუნ შესულს არა ე ი რ ს ვარ: ს. 77,36; ეგრე უთხრეს: ბ ი რ ო ხ ა რ: ს. 61,10; ჩემი სარჩო, სადაც მივალ, ა დ ვ ი ლ არს: ს. 52,28; მრავალი მწყემსნი უ მ ჯ ო ბ ე ს არიან ყოველნი მეფეთა: ს. 30,9; თ ა ვ ი ს უ ფ ა ლ ვიქმენო: ს. 91,29; კ ე თ ი ლ მ ს ა ხ უ რ ექმნა: ს. 22,2...

როგორც დამოწმებული მაგალითებიდანაც ჩანს, ამ მოვლენას ძირითადად აგებული აქვს "სიბრძნე სიტყვისაში", "მოგვაურობაში" ასეთი კონსტრუქცია იშვიათად თუ დასტურდება.

§ 66. ხშირია შემთხვევები, როდესაც უ ბ რ ა ლ ი დამაგებასა და აგებულის გარეშეოებას თანდებული არ ახლავს. განსაკუთრებით ეს იგულისხმება "სიბრძნე სიტყვის" შესახებ.

ა/ უ ბ რ ა ლ ი დ ა მ ა გ ე ბ ა უ თ ა ნ დ ე ბ უ ლ ი დ:[2]

არა იყო გ უ ლ ს ა მეფესასა ბრუნვა: ს. 7,20; ე რ თ ს ა ჭ ი ქ ა ს ა ათორმეტნი დღენი დაადგინენ: ს. 11,9, ხუთი თვალი მარცვალია დაიკრა ძ ი ნ ძ ს ა და ხუთი ვ ი რ ს ა ჩაიდვა: ს. 15,22; შეცა აღვხდე ტაიჭსა:

---

1. შდრ.: ი.ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, შედგენილი შემასმენელი ქართულში, ა.ს. პუშკინის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრომები, V, 1948; მ ი ს ი ვ ე, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 642-648. ა.კ ი ბ ი ნ ი ა, მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, თბილისი, 1963, გვ. 174-180.
2. შდრ.: ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 689-694; ა.კ ი ბ ი ნ ი ა, მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, გვ. 182-184; ლ. კ ვ ა ჭ ა ძ ე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბილისი, 1966, გვ. 112.

ს. 16,17; ხ ე ლ ს აკოცა: ს. 16,32; მეფემან აღსვა ც ხ ე ნ ს ა: ს. 16,32; ყ ე ლ ს მოეყდო, აკოცებდა: ს. 19,14; ვ ი ნ ს ა იადონი უპყრიეს: ს. 30,2; მეფეს გ უ ლ ი ა ცეცხლი მოეკვა: ს. 30,6; მოსპარული ფ ე რ ხ ს მოეხვია: ს. 57,18; კუმ ულხა: გ უ რ გ ს შეეაჯეტ: ს. 68,2; ყ ი ა ს ფაღი დაეხირა: ს. 88,26; კ ა ლ ი ა ს ცერცვი ეყარა: ს. 105,12; უპეტო ც ხ ე ნ ს იჯდა: მ. 245,1...

ბ/ ა ღ გ ი ლ ი ს გ ა ნ ე მ ო ე ბ ა უ ო ა ნ ღ ე ბ უ ლ ი ფ მიცემით ბრუნვაში:[1]

ჩინეთის ქ ვ ე ყ ა ნ ა ს ერთი ურია ერის: ს. 8,20; შეიყვანა ს ა ხ ლ ს ა ერთსა: ს. 8,26; მივიდა მისსა ქ ა ლ ა ქ ს ა: ს. 9,17; შადის მ ე ი ნ ა ნ ე ს ა ჩაყარა: ს. 13,2; წარვიდა ს ა ფ რ ა ნ გ ე თ ს: ს. 15,2; ფ ა ლ ო ს წაპირს გააკრეს: ს. 15,5; მივიდეთ ა ღ გ ი ლ ს ა კეთილსა: ს. 16,17; მივიდა წ ა ლ კ ი ტ ს ა ერთსა: ს. 35,18; შეეიდა მ ა ნ ა ნ ს ა ფვისსა: ს. 70,6; ჯ ო ჯ ო ხ ე თ ს ნა უარესი ყანჯა იქნებაის - მეფე: ს. 84,29; ს ა მ შ ო ბ ლ ი ს მივიდოდი: ს. 101,22; სამს ა ღ გ ი ლ ს ბეღლში გაღაცანი გაუვლიან: მ. 156,15; ორიდ კოშკი იდგა ღიდს ა ღ გ ი ლ ს: მ. 158,3; კაის ა ღ გ ი ლ ს კაი წყარეები ღიდა: მ. 168,16; მივედი ა ბ ი ტ ს: მ: 245,14; ჩ ხ ა ლ ა ს მოვედი: 244,18; მ ც ხ ე თ ა ს... კრება მიყვეს: მ. 245,35; სულ ი ნ ღ ო ე თ ს გაკეთებული ყო: მ. 164,33...

---

1. შდრ.: ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 694-695; ა. კ ი ტ ი ნ ი ა, მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში: გვ. 286-287. ა. მ ა რ ტ ი ნ ო ვ ი, მიცემითი და წაელსაბითი ბრუნვების წარმოება და ფუნქციები ძველ ქართულში: სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წიგნი I, ვ. ფ ო ფ ო ნ ი ა ს რედაქციით, თბილისი, 1956, გვ. 374-392.

მოქმედებითი ბრუნვაში:[1]

მეფის დედა ამ სიტყვით გარდაიცვალა: ს. 33,4; მან საყური ხვრეტითავე მისცა: ს. 39,10; რა აღგვიანი დაიძვრის, გასუკუღმა: ს. 49,17; სხვა გზით გაიპარიან: ს. 85,20; ჩამოხდა სახერხით: ს. 121,1; ორი ფეიქი პირით გამოაყარა: ს. 15,29; შენ რომ წუმპით ამოიყვანე: ს. 121,6. პირველის დარგანელი ამ მეორის დარგანელამდე: ს. 241,7; რომით წამოსცალს ავი ჰაერი აქეს: ს. 204,9...

ვითარებით ბრუნვაში:[2]

წარვედ ბაღადად ხური წაბრისასა: ს. 13,34; ცაძრად მივედ: ს. 21,39; სახლად არ შემოსვანა: ს. 100,31-32; ღაღომ კიდურად გამაყარ: ს. 97,1. მიეიდა კონსტანტინეპოლედ: ს. 121,9.

§ 67. მიგნის გარემოების გადმოსაცემად ზოგჯერ გამოყენებულია ვითარებით ბრუნვაში დასმული სიტყვისი:[3]

---

1. შდრ.: ქ. ძიწენიძე, "გან დანდებულიანი მოქმედებითი ბრუნვის ფუნქციისათვის ძველ ქართულში, გვ. 195-196; ივ. იმნაიშვილი, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში: გვ. 724-725; ა. ჯიგარჩია, მარგალი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, გვ. 294-295; ლ. ჭავაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 133.
2. შდრ.: ალნ. ჩიქობავა, მიმართულებითი /ადრეფეოდალური/ ბრუნვის ენიშვნელობისა, წარმოებისა და ისტორიისათვის: სახელის ბრუნვების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წ.1, ვ.ოფურიას რედაქციით, თბ. 1956, გვ. 10-29; ივ. იმნაიშვილი, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 735-742; ა. ჯიგარჩია, მარგალი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, გვ. 289-292; ივ. გიგინეიშვილი, დ.ყურაბიშვილი და ახალი ქართული საკითხავი ენა, ლიტ. კავეთი, 1955, 7.X. N 40.
3. შდრ.: ივ. იმნაიშვილი, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 748-752. ა. ჯიგარჩია, მარგალი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, გვ. 325. შ.ძიძიგური, დ.ყურაბიშვილის ენა, გვ. 35.

მე შევსძახე გ ა გ ე ბ ა ლ: ს. 36,11; ღელსა ერთსა წაეიდა ნ ა ლ ი ო ბ ა ლ: ს. 27,14; წარვიდა მის კაცისა ნ ა ხ ვ ა ლ: ს.8,26; მეხოლეთ მისცა ს ი კ ვ დ ი ლ ა ლ: ს. 9,21; ფეალნი ტამბიდი გ ა ნ-ს ვ ი ლ ვ ა ლ: ს. 15,35; ტაკიდა მეფე და ყოველი ერი ჭ ვ რ ე ტ ა ლ მისა: ს. 19,5; ოთხესა ერთსა ს ბ ა ლ იხილა შირვანშაჰ: ს. 31,13; მა-მაჩემი მიდა ძ ე ბ ნ ა ლ: ს. 97,21; მისი პაციხანი რომ წ ი ნ ვ ა ლ იდგა, სულ ჩახჩახულია: მ. 158,10; რა ლ ი ტ ვ ა ლ ადგის, ანგელოზები უკაცობენ: ს. 193,3.

§ 68. შეალრეული უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება კანსაზღვრე-ბისა და საზღვრული წევრის პოსტპოზიციური წყობა. ამ მხრივ "სიბრძნე სი-ცრუისა" უფრო მეტად იხრება ძველი ქართულისაკენ, ვიდრე "მოგზაურობა".[1]

ა/ ა ღ ი ბ უ ლ ი გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ ნ ე ბ ა

ს ა ზ ღ ვ ნ უ ლ ი წ ე ვ რ ი ს შ ე მ დ ე გ ნ ა ს:

კაცი გ ე ლ ჩ ქ ა ნ ი და ფ ი ც ხ ე ლ ი: ს. 8,1; ნარიანსა ლ ა-ბ ე ბ ლ ი ლ ი: ს. 99,24; ქარავანი ლ ი ლ ი: ს. 145,28; სიტყვა ს ა-ქ მ ი ა ნ ი: ს. 30,33; კაცი მ ე ო ნ ძ ლ ე: ს. 133,16; ოთხი ს ა ვ ს ე: ს. 34,24; სახლი ს ა მ ე ფ ო: ს. 23,32; მიწა ს ი ფ ლ ა: მ. 228,23; ქიქე-ბი ბ ი ნ ვ ი წ ნ ი: მ. 181,24; ყვავილები ს ა ე ბ ი ს ვ ო ვ ი ს ი: მ. 234,26; საკრავი ე ნ ი ც ხ ვ ი: მ. 184,20; ბეთის ხე მ ნ ა ვ ა ლ ი: მ. 153,28; მოსასვლელი ლ ი ლ ი: მ. 201,12...

მეფემან გ ა ნ ნ ი ს ხ ე ბ ე ლ მ ა ნ: ს. 37,26; ალაქმან ქ ი-ს ა მ: ს. 43,29; მეფობამან ფ ქ ვ ე ნ მ ა ნ: ს. 30,8; ძმამან მ ი ს-მ ა ნ: ს. 21,29; ოცდამან შ ე ნ მ ა ნ: ს. 21,15.

---

1. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 90; ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 19; ივ. ლეონიძე, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 580; ტ. კ ა ლ ა ძ ე, ანასაზღვრება ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები; II, 1961, გვ. 73-121.

ადგილსა კ ე ფ ი ლ ს ა: ს. 16,17; ქალაქსა მ ა რ თ ა ლ ს ა: ს. 79,27; სიცოცხლესა წ ე ს ი ე რ ს ა: ს. 41,34; გულსა ფ ვ ი ს ს ა: ს. 7,3; მეფობასა ფ ლ ვ ე ნ ს ა: ს. 59,3; სვესა შ ე ნ ს ა: ს. 40,10...

ქმრისა ფ ვ ი ს ი ს ა: ს. 17,3; მეფობისა ძველისა: ს.23,12; პატრიბისა მ ა ფ ი ს ა: ს.45,24; ძისა შ ე ნ ი ს ა: 40,10...

სიჩქარით ფ ვ ი ს ი თ: ს. 49,13; თავით ფ ვ ი ს ი თ: ს. 71,13; სიბრძნითა მ ი ს ი თ ა: 7,13;

ღმერთი მ ა ტ ა ლ ი და ჭეშმარიტი: ს. 69,18...

ბ/ს უ ბ ს ტ ა ნ ტ ი უ რ ი ტ ა ნ ს ა ბ ლ ვ ნ ე ბ ა

ს ა ბ ლ ვ ნ უ ლ ი ნ ე ვ ნ ი ს შ ე მ ე ბ ლ ე ბ ლ ბ ა ს:

ამ შემთხვევაში, მართალია, არა ტერმინევნი ისე, როგორც ძველ ქართულში, მაგრამ ზოგჯერ მაინც ასეთია ი რ მ ა ტ ი ბ რ უ ნ ე ბ ი ს შემთხვევები:[1]

სახელი ვ ა ბ ი ნ ი ს ა: 7,19; საჭურისი მ ე ფ ი ს ა: ს.8,1; გულისხმიერმა ვ ი ნ ი ს ა, ერთგულმა ძ ა ლ ი ს ა და ძალი ჯ ი ნ ჭ ვ ე ლ ი ს ა: ს. 10,20; ფუძეული ჭ ა ნ ლ ნ ი ს ა: ს. 149,25; ბეღელ მარმარილოსი: ს. 35,9; სამასი ფუძანი ს ვ ა ნ ს ი ს ა: ს. 78,8; საბოლოო ლ ვ ა ვ ი ს ა: მ. 179,22; სალამა ნ ი ბ ნ ი ს ა: მ. 186,16; მაგა... ფიხ ი ს ა: მ. 199,28; ძალი ვ ე შ ა ვ ი ს ა: მ. 180,33; ჯვარი ბ რ ი ლ ი ს ა: მ. 234,31...

მეფეთან მან მ ი ლ ი ს ა მ ა ნ: ს. 24,29; თავმან მ ე ფ ი ს ა-მ ა ნ: ს. 122,32...

---

1. შდრ.: ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელია ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 585-615; ლ. ჯ ი ჯ ნ ა ძ ე, მართული მსაზღვრელის საღლრეულოთან შეუთანხმებლობის შემთხვევები ძველ ქართულში, ენა და მწერლობა, ტ. 45, 1951, გვ. 205-229.

კვაილსა ძ ე ღ ი ს ა ს ა: ს. 13,8; ქარსა ბ ე ლ ა ხ ო ბ ი ს ა ს ა: ს. 13,10; სიახლესა მ ე ფ ი ს ა ს ა: ს. 16,21; ქალაქსა ა ლ ა ბ ი ს ა ს ა: ს. 17,16; ქვეყანასა ბ ე ჩ ი ს ა ს ა: ს. 21,22; ქალაქსა ი ფ ა ლ ი ი ს ა ს ა: ს. 84,27.

წახა მეფე ესე სახიდა ბ ღ ა ხ ა კ ი ს ა ფ ა: ს. 8,30.

ძეი მეფისაო: ს. 58,9; სიცოცხლეო ტკბილსა ჩემისაო: ს. 48,18.

§ 69. ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენის სინტაქსური წინადადების შესაბამისად, საგვარული წევრი ბ ი ბ ჯ ე ნ ი პრეპოზიციური ბოლოს ერთსაც ითანხმებს მსაგვრელს ბრუნვაში ბ რ უ ნ ვ ი ს ნ ი შ ნ ი ს შ ე ნ ა ნ ჩ უ ნ ე ბ ი თ /ოუფლა უ პ ი რ ა ტ ე ს ა ფ ენფალიკური ე-ს ჩამოშორებით/.

ა/ ს ა ბ ე ვ რ ე ლ ი ფ უ ძ ე ა ნ ხ ა ნ ო ვ ნ ი ა ნ ი ა:

ავსა და ცუდსა საქმესა: ს. 52,13; ასეთიანსა სიტყვასა: ს. 40,26; ბიდსა სიყვარულსა: ს. 41,31; მაღალსა ადგილსა: ს. 61,20; მრავალსა და უპოვარსა ამას არაბსა: ს. 33,25; ესეთსა საქმესა: ს. 12,31; წინელსა კაცსა: ს. 14,12; ყოველსა კაცსა: ს. 77,6; ერთსა ჯერსა ფალახსა: ს. 11,2; ექვსსა ჟამსა: ს. 107,21...

შერ.: ახალს მოყვარეს: ს. 57,8; ბარელს მეფეს: ს. 88,26; ტკბილ-ენელს ძვალს: ს. 123,9; ბიდს მცენარს: ს. 72,8; სამალავს ადგილს: ს. 129,7; მაგარს ადგილს: მ. 227,10; იქაურს ბავადს: მ. 204,36; ავს ალაგს: მ. 160,23; ესრეთს წიხლს: ს. 55,23; ოთხს სვეტზე: მ. 165,1; ორს ჯერს: მ. 158,14; ბევრს კაცს: მ. 116,24...[1]

---

1. შერ.: ივ. ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ბავიდ ტურამიშვილი და ახალი ქართული საღვთისმეტყველო ენა, ლიტ. ძაბეთი, 1955, 7.X., // 40.

ბიბისა მის და მაღლისა მეფისა: ს. 7,12; ბიბისა ბიბეშისა: ს.36,3; უმაღლესისა ხელმწიფისა: ს. 122,35; შენისა ჭირისა: ს. 89,4; ყოვლისა პირფიცისა: ს. 19,31; ამჩვიდმეტისა წლისა: ს. 140,7; ასისა და ორასისა არგნის კვრა: ს. 30,28; ოცისა წლისა: ს. 76,32...

შერ.: ავის საქმის: ს. 148,32; აქაურის ვაჭრობის: ს. 78,4; ბიბის მეინარის: ს. 65,22; კარგის ნერგის: ს. 53,30; ხელოვანის მეშაღის: ს. 53,30; წიფლის ქაფსის: მ. 163,12; ძველის რომის: მ. 191,5; ერთის ქალის: მ: 160,31; ორის ფეხის: მ. 162,24; ათის ლიტრის: მ. 224,21...

ბიბლია პატივია: ს. 39,1; პატიოსნია ფალია: ს. 102,12; რომლია ჯიმია: ს. 78,1; რომლია ბიბეშია: ს. 78,2; ყოვლია სიკეთია: ს. 21,23;

ბ/ მ ს ა გ ე ვ რ ე ლ ი ფ უ ძ ე ხ მ ო ვ წ ი ა ნ ი ა:

მეორეშან მოლაშან: ს. 24,29;

შერ.: მრისხანემ მეფემ: ს. 29,25; უფავომ წერომ: ს. 96,8; მესამემ ბრძამ: ს. 120,6.

საესტა ტაბლასა: ს. 42,3; სამეფოს საქმესა: ს. 41,5; ულესა ტალახსა: ს. 11,2; მეორესა კვირასა: ს. 10,2...

შერ.: ვიწროს ხიდს: ს. 65,3; კაის ცხენს: ს. 115,31; საბრალოს ქრისტიანს: ს. 71,30; უნაყოფოს კაცს: ს. 40,30; პირფიწროს ჭიქებში: მ. 181,26; მარცვლიანას მხარეს: მ. 190,28; ულოს ნაშენებს: მ. 165,38; მაგისთანას სიყვარულს: ს. 148,30...

მ ე ო რ ი ს ა ა ბ ხ ა ნ ა გ ი ს ა ცოლი: ს.85; ცხრისა წლისა: ს. 88,31; წმიდისა მასლის: ს. 88,31...

შერ.: ნოყიოს ლუკეტისაკან: ს. 7,5; წმიდის პეტრეს: მ. 161,30; ულოს ქვისაკან: მ. 199,38; ამის კაცის: ს. 25,8; მის კაცის: ს. 130,5; რის მიბეგისაფვის: ს. 8,17...

სხვიდ გვიდ: ს. 85,20; სხვიდ ვერსიი: ს. 112,6.

§ 70. "სიბრძნე სიცრუისაში" წინადადების საფლვრული წევრი აგრეთვე ანსაფლვრებად ქამოყენებული სახელს - მსაფლვრელს -ითანხმებს მრავლობით რიცხვში. შეთანხმება, როგორც წესი, დასტურდება ნარეთანიან მრავლობითში.

სახ. ბრ.: ათინი ვაჭარნი: ს. 15,20; ათორმეტნი დღენი: ს. 11,9; ოთხნი ვაჭირნი: ს. 19,18; ორნივე მკლავნი: ს. 87,29; მეოსანნი ქალნი: ს. 9,11; მისნი ამხანაგნი: ს. 50,27; შენნი მსვავსნი: ს. 68,10; ყოველნი დღენი: ს. 52,30...

კორდნი მწვანენი, ყვავილოვანნი: ს. 61,24; კაცნი უმეცარნი: ს. 65,22; ხენი შეენიერნი: ს. 61,29; ულვაშნი და წვერნი მისნი: ს. 10,34; ქალაქანი შენნი: ს. 18,2; მიწამენი მოელნი: მ. 188,17; მოანი ფლიანნი, მინდვრიანნი: მ. 228,21.

მოთხრ. ბრ.: ე ქ ვ ს ო ა ვ ა ბ ი ნ ო ა ფუცეს: ს. 8,14; პირს მაგრა მოჰკრეს ო ნ ო ა ვ ძ ო ა ო: ს. 127,24; შეექმნეს ამ ს ა ნ ო ა ვ ბ ნ ო ა ო ყვირილი: ს. 120,11; ო ი ს ო ა ო ს ა ხ ე ნ ო ნ ახეს: ს. 50,17.

მიცა. ბრ.: კ ე ო ი ლ ო ა ბ ა ლ ა ხ ო ა ამოის: ს. 30,10; ეთხრა ოაო ო ი ო ყ ვ ა ნ ო ა კ ა ც ო ა: ს. 57,28; შ ვ ე ნ ი ე ნ ო ა ძ ე ძ ე ო ა შეპიხვიე: ს. 17,8; ე ნ ა ლ ვ ლ ო ა კ ა ც ო ა ვეძებდი: ს. 35,31...

მიხვდი კ ა ც ო ა ვისმე ს ა ო ო ა: ს. 85,37; ყოველი საქმე მისი ხ ე ლ ო ა ო ი ს ო ა მისცა: ს. 22,3; ყოველნი საღვინენი ხ ე ლ ო ა ო ე ნ ო ა ანიან: ს. 35,10.

ნაო. ბრ.: ა ვ ო ა ე ნ ა ო ა შენახვა: ს. 10,37; ა ვ ო ა კ ა ც ო ა ენახან და შეიღისა სიმწარეთან აღმაშფოთა: ს. 30,36; ო ი ო ე -

ბ ე ლ ო ა ვ ა ქ ა რ ო ა საკრებული იყო: ს. 77,22. მ ა ვ ო ა ე ფ-
ს კ ო ლ ო ა ფარეული: ს. 23,4; ს ა მ ა ბ ა ვ ა კ ა ტ ო ა ა ს ი ო ა
კამბეჩასა: ს. 14,22; ხ ე ო ო ა ვ ა ბ ი ო ა ეხეული: ს. 18,9;

ე ო ბ ა ბ ი ს ო ა ბ ე ბ ა ბ ბ ე ო ე ბ ე ლ ი: ს. 35,4; ბ ა ბ ა-ბ ე ბ ა ბ
ბ ე ნ ო ა სული: ს. 84,15; ხ ე ბ ა ბ ა ბ ბ ე ნ ო ა: ს. 80,2.

§ 71. "სიბრძნე სიცოცხლისაში" საკმაო რაოდენობით დასტურდება ისეთი
ბ ე ბ ა ხ ე ბ ბ ე ბ ი, რომელსაც წარიან მრავლობითში დასმული პირდაპირი დამატება
გმნა-ბ ე ბ ა ს ბ ე ნ ე ლ ს ი ო ა ნ ხ ბ ე ბ ს ო ბ ე ბ ი:[1]

ს ა ბ ნ ი ე ს ე ნ ი ბ ა ბ ი ს ა ნ ნ ი ქ ა ლ ნ ი ე ბ ბ ნ ა: ს. 9,11; ბ ბ ა-
ლ ნ ი ე ბ ბ ე ბ ბ ე ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ: ს. 12,2; ბ ე ბ ნ ი ი ბ ი ბ ი ს ბ ნ ა:
ს. 13,34; ბ ი ა ბ ბ ბ ნ ა ბ ე ბ ნ ი ი ბ ი: ს. 13,38; ბ ი ა ს ხ ნ ე ს
ბ ბ ნ ი ბ ბ ხ ბ ბ ბ ნ ი ბ ი ბ ი ს ა ნ ი: ს. 18,32; ს ბ ა ნ ი ჩ ბ ბ ნ ი ა ბ ი-
ს ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ: ს. 30,12; ა ს ბ ნ ი ბ ა ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ: ს. 37,4;
ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ: ს. 53,19; ბ ა ბ ს ს ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ ბ

დ ა ე ფ ა ლ ნ ე ს: ს. 106,21; მეფრინველის მსგავსად მ ხ ა რ ნ ი და ფ რ თ ე ნ ი გ ა ე ბ ე ბ ნ ე ს: ს. 106,22...

§ 72. ცნობილია, რომ ძველ ქართულში მიცემით ბრუნვაში დასმული სახელი გვნა - შემასმენელს მრავლობით რიცხვში ვერ იანხმებდა.[1] "სიბრძნე სიცრუისაში" მოგვიანებით დაცულია ეს წესიც:

ს ა მ ო ა ვ ცოლები ჰ ყ ვ ა თანა: ს. 65,23; მ ტ ე ბ ი თ ბ ა სამთა ჰ მ ა ო ბ ე ბ ს: ს. 79,4; ს ა მ ო ა ე ნ ა ტ ე ბ ა სიკვდილი: ს. 80,11; ა ქ ი მ ო ა უ ვ ვ ი ბ ო ა მისი სენი: ს. 89,22...

§ 73. შ ე ნ ბ ვ მ უ ლ ს ა ა ა ბ ო ა ნ ბ ვ ი ბ ი ნ ა ბ ა ბ ე ბ ე ბ ი ბ ოგ შემთხვევაში გამოფენილია ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი მ ა ე ნ ო ე ბ ე ლ ი კ ა ვ ბ ი ბ ე ბ ი:

ა/ შ ე ნ ბ ვ მ უ ლ ბ ი ნ ა ბ ა ბ ე ბ ა ბ ი:

ანცა — ანცა:[2]

ღელისაძენ ა ნ ც ა შენ იხმარე და ა ნ ც ა ცოლსა და შვილსა ახმარე: ს. 12, 28-29; ანა რა აქვნდათ, ა ნ ც ა ძვეშსაკებელი, ა ნ ც ა ყრმისა შესახვეველი: ს. 13,32.

შდრ.: ა ნ გარდაქცევენენ, ა ნ ც ა წაასხნებენენ: მ. 175,30.

ანუ /=ახ. ქართ. ან;

რიხელია ასმიდეს, ა ნ უ იცოდეს მისი მსგავსი მეიდარი და უუხვესი მეფე: ს. 8,13; სხვაია ხარი, ა ნ უ მუშა არ დამშრეს: ს. 18,29; ნადირი მეფეო, სად მიბრძანდები, ა ნ უ რად დაგიტოვეს? ს. 61,31.

ა ნ უ საფენი, ა ნ უ ფარდაგი ყოველივე სავსრა იყო: ს. 9,1; ა ნ უ მეწიმა იქმნება, ა ნ უ ქარავანი: ს. 54,30; ა ნ უ მაინ სიკვდილ და წვეულება რა იყო, ა ნ უ რისხვა და მეფრობა: ს. 75,11.

მრავალი უკეთ რამ ვნახე: ა ნ უ ხე, ა ნ უ ხილი, ა ნ უ პირველი, ა ნ უ მეფრინველი: ს. 106,9.

გინა:[1]

არა იყო გულსა მეფისასა ბრძენა, გ ი ნ ა შეყირვება უძლიერესა კიდე: 7,21. ყოველმან ციდამან და მცირემან, ციდებულმან, გ ი ნ ა ტალახკმან ამოიმეფსა ჯამსა, რაცა ეძლოს, წარიღონ: ს. 8,9; ალარ დაუტევეს სახლი, გ ი ნ ა საფლავი დაუხრელი: ს. 9,32; აუარებელი წყალოვნის ჯამიდის ბეღიბეღ, შუკაზა შინა, გ ი ნ ა სასახლეებში, ან საყდრებში: ბ.166,13...

ბ/ ა ნ წ ყ ი ბ ი ლ წ ი ნ ა ო ა ე ბ ა ბ ი:

ანუ:

რამცა იცის, ტალახკზა და უფინო შიან, ა ნ უ სხვაია ვისმე საქმელი აკლს? ს. 30,21; ვინ იქმნების, ა ნ უ მეფე რას იყვის: ს. 41,27; მინამე ვინ ბივის, ა ნ უ ხელიწერილი სად არს? ს. 69,5; ვინ არის კაცი ესე, ა ნ უ ტბას რისაფვის მოკვლიან? ს. 128,37; მოახსენა მან ყრმამან, მამას ვინ ეცინი და ა ნ უ ვინ ფიცი მიეცა: ს. 22,28...

ა ნ უ ვინცა მისცემია ვეცხლსა, ა ნ უ ვისცა მიუყიდია: ს. 12,4.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ მოგვაკრობაში ა ნ უ კავშირის ჯამიყენებ-ების შემთხვევაში არ დასტურდება: ამ ნაწარმოებში "ა ნ უ"-ს ნაცვლად იხმარება "ა ნ".

---

1. ა. ბ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენციკლოპედიის საფუძვლები, ტ. 526.

§ 74. რიული ქვეწყობილ წინადადებებში - დამოკიდებულ წინადადებათა შესაერთებლად მოიმარნენ - შეერთებით უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც იხმარება ძველი ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი ს ა კ ა ვ შ ი რ ე ბ ე ლ ი ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი, სახელდობრ:

ა/ მ ი მ ა რ თ ე ბ ი თ ი ნ ა ცვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ე ბ ი:

რომელ:

სამეცნიერო ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ძველ ქართულში "ნაცვალსახელი რ ო მ ე ლ -, მხოლოდ ფუძით წარმოდგენილი, ასრულებს სახელობითი ბრუნვის ფუნქციას. იგი გვევლინება როგორც ქვემდებარის მაგივრად, ისე დამატების მონაცვლედ დამოკიდებულ წინადადებაში, წარმოგვიდგენს ნა რ ო მ ე ლ ი ს მ ო ა ვ ა ნ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა ს ა ს".[1] შენიშნულია ისიც, რომ ეს საკავშირებელი სიტყვა, ჩვეულებრივ, გვხვდება მაშინ, როდესაც დამოკიდებულ წინადადებაში გვაქვს ზმნა ა რ ს.

საკავშირებელ სიტყვად რ ო მ ე ლ - "სიბრძნე სიტრუსაში" გამოყენებულია მხოლოდ 1-ჯერ, "მოგზაურობაში" კი - 4-ჯერ:

მიეცა უხუცესსა, რ ო მ ე ლ ი არს ალი ოხა და ოცი ოიკანი: ს.66,32.[2] ვრან მაგისტოს ეძახიან, რ ო მ ე ლ ი გამოიოარგმანება: დიდი ოსტატი: მ. 230,18; სარდენია, რ ო მ ე ლ ი არს კრიტელ და ნა მასტაკი და კანდია: მ. 239,16; შევიდა, ოვოის ძალია, პირველს დარდანელს ციხეა, რ ო მ ე ლ ი არს გალა-ტამოლა პირველიგანვე ქრისტიანობის ყაბალასა: მ. 241,5. სიმტრვლე არის ექვსი ეჯი, რ ო მ ე ლ ი არ ს ოვრამელი მილი: მ. 242,29.

---

1. შ. ძ ი ძ ი გ ვ ა ნ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 66-67.
2. ეს ადგილი ასე იკითხება ოიოლინის ყველა ძირითად ხელნაწერში. სავარაუდოდ არ დასტურდება A-1166-ში. რ ო მ ე ლ ი გვაქვს ბეჭდურ გამოცემებში /იხ., მაგ., 1892 წ., 1903 წ., 1928 წ. და 1938 წ... გამოც./.

როგორ - მიმართებითი ნაცვალსახელი /-ი ს ი, -ე ს ე, -ე ს ე, -ლ ა ნაწილაკია ყარიბე/ "ძველ ქართულშივე სხვადასხვა ბრუნვაში დაისმის, სახელობრ, სახელობითში, მოხრობითში, მიცემითში, ნათესაობითსა და მოქმედებითში. სხვადასხვა ბრუნვაში გამოვლენა გამოწვეულია დამოკიდებული წინადადებისავე შემასმენელისაგან /გარდა ნათესაობითისა/":[1]

იგი დიდვაჭარი ერთი, რ ო მ ე ლ ი ლმერთსა არა ესვიდა: ს. 14,26; ხუთი იგი ვერ პოვეს, რ ო მ ე ლ ი ძონძთა გამოეკრა: ს. 15,31; აჰა წიგნნი შენი, რ ო მ ე ლ ი შენვე მოგეც ძიღსა მინა: ს. 22,36; იგი კაცი ერთი ბრძენი, რ ო მ ე ლ ი ვაჭრობისა სიმდიდრისაგან დაცემულიყო: ს. 68,21; რ ო მ ე ლ ი მხალვარი მას აბვევდა, მეც მაბვევდა ხიდმე: ს. 84,29; ნახა პირველად ხიშაკი, რ ო მ ე ლ ი იქცეოდა, და მოშალა: ს. 99,17; რ ო მ ე ლ ი მიგვიძღოდა, ის მალოსანი ფრანგისი იყო: მ. 230,32; მალოსანების უფროსი ბრან მაგისტრი, რ ო მ ე ლ ი დიდს ოსტატად გამოიყარეშანება, ყველაზე უფროსობს: მ. 233,3. რ ო მ ე ლ ნ ი ფვალნი იქვენ მოგეცი ამნი, ხუთნი მეკობრეთა წამიხვნეს: ს. 15,38; ამაგვალან მოვიდენ მოჩიერად სამნი ძმანი წინაშე მეფისა, რ ო მ ე ლ ნ ი გაყრილ-ყვნენ ძმობისაგან: ს. 66,22...

რ ო მ ე ლ მ ა ნ გაასუქა, მას გაჰყვეს: ს. 11,7; შეასმინა ყმა იგი, რ ო მ ე ლ მ ა ნ წყალ მისი არა ჰყო: ს. 22,13...

სეფეუხუესი იყო და ბუღიადი მეფისა, რ ო მ ე ლ ს ა ერქვა რუქა: ს. 8,2; ესე რ ო მ ე ლ ს ა ეხედვ, ყოველივე ძელი ესრეთ არს: ს. 13,16; კაცი ვინმე იყო..., რ ო მ ე ლ ს ა წაკოფი არა ენახა: ს. 28,8; ფრანგისის ფეშის ბოლოდან წამოვედით, რ ო მ ე ლ ს ა ჰქვიან ანგლიან ქალაქი: 153,4; მოვედით ფინს ქალაქსა, რ ო მ ე ლ ს ა სიპარს ქალაქს ეძახიან: მ. 155,31; ძოლან რ ო მ ე ლ ი ა ვაჭარია მოეცა,

---

1. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული საეკლესიო ენის ისტორიისათვის, გვ. 72-73.

იკინი მუნ დახვდეს: ს. 15,36; რ ო მ ე ლ ი ა უფრისად ძნელი სამკურნალო საქმე ტენახოსი, ანუ ტექმნასი, სცუმარი ჩემი მოაკურეთ, ოუცა იამოს: ს. 87,7.

აჰა მეფეი მეფე მანაშენი, რ ო მ ლ ი ს ა მსკავსი არა მობილა: ს. 83,6; იეო ხელმწიფე ერთი, რ ო მ ლ ი ს ა საქმენი არავისგან მოიგონებიან: ს. 7,1.

მან მოახსენა, ერთი ჩემია, რ ო მ ლ ი ო ა ესვემი: ს. 70,17.

რომელია:

მეფოსა ჩემისა კიდე, რ ო მ ე ლ ი ც ა მიხოვო, მოგცეთ: ს. 19,29.

ბ/ მ ი მ ა რ თ ე ბ ი თ ი ბ ე მ ნ ი ბ ე ლ ე ბ ი:

ოდეს:[1] /=ახ. ქარო. როცა, როდესაც/

ო დ ე ს სცნა მეფემ მისი, დავარდა მიწასა ულრისად: ს. 8,33; ო დ ე ს მამაკაცსა სამამაკაცო დაეკვეთოს, დიაცის ბუნება მიეცემის: ს. 10,32; ო დ ე ს სცნეს ქალაქსა ნადირობად გასვლა მეფისა, ეგზოენი ჯარი შეიყარა, მიწას ემძიმებოდა: ს. 16,19; ო დ ე ს ქორწილს ვაპირობდი, შევალ აბანოსა: ს. 37,3. ო დ ე ს კირჩხიბს ნახავს, პირს შეიკრავს: ს. 47,21...

"მოგზაურობაში" ო დ ე ს არ დასტურდება.

რაჟამს:

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "რ ა კითხვითი ნაცვალსახელისა და ჟ ა მ სიტყვის ნაკავი იძლევა ცნობილ კავშირს ძველ ქართულში: რ ა ს ჟ ა მ ს. უფლის შემოხვევაში _ რ ა-ოთან მიცემითის ნიშანი ს დაკარგულია და, აქრიგად, მიღებულია რაჟამს".[2]

---

1. შდრ.: შ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 337; კ. ლ ო ნ დ უ ა, რჩეული ნაშრომები, I, შეადგინა, წინასიტყვა და შენიშვნები დაურთო აღ. ლ ო ნ ტ ი ა, თბილისი, 1967, გვ. 87.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 282-283.

ჩ ა ე ა მ ს მეფე, ანუ დიდი ვინმე საჯიმი ფვისი სიჩქარი აღ-
ოცეს, ესრეთ ხამს, ფვისი ძლიერება ფვისსავე საჯიმსა დაუფლეს: ს. 49,13.
"მიფვაურობაში" ეს საკაფშირებელი სიტყვა არ გვხვდება.

სადა /=ახ. ქარი. ს ა დ ა ც/

მუნ მივიდა, ს ა დ ა იგი ესახლა: ს. 8,26; ს ა დ ა დიდებულთა ვაქარნა საკრებული იყო, მუნ მევიდა: ს. 77,22; ს ა დ ა ჩვენ ვსხედიო, იქ ყოფილიო სხვა სახლი ეყოფა: ს. 85,16; ს ა დ ა ქრისტე მიაბრძანეს, მის ადგილის ნაკვეთი: მ. 198,33....

სადაცა:[1]

ს ა დ ა ც ა ვის უცხისა ნახევრის, ფვისსა მოიყვანის: ს. 8,27;
ს ა დ ა ც ა მოჩივარი, ანუ ცოცხალი ნახის, ნამსვე მოჰკლის: ს. 31,4;
ს ა დ ა ც ა სიტყვა საყურისა ყავიდეს, ნუცა ყოლი არა იყოს ყოლი
ქნისა ფვისისა: ს. 17,12.

ბ/ მ ა ქ ვ ე მ დ ე ბ ა რ ე ბ ე ლ ი კ ა ვ შ ი რ ი:

რაფეფუ:[2]

სამეა მაი ოალიელია მამამთავლის ვიყავ ბალიერებული, რ ა ფ ე ფ უ
უცხონი იყუნეს და ენა არ იცოდენ: მ. 244,1.
"სიბრძნე სიცოცხლისაში" რ ა ფ ე ფ უ არ დასტურდება.

ლ ე ქ ს ი კ ა

§ 75. ოფიციალ ცნობილია, ენა ისტორიული კატეგორიაა. იგი დროთა განმავლობაში იცვლება და ვითარდება. ცვლილება ეხება ენის ყოველ მხარეს,

---

1. ფ. ე რ ო ე ლ ი ძ ვ ი ლ ი, ფეოდალური წინადადების ისტორიისათვის ქართულში, თბილისი, 1963, გვ. 142-146.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული საეკლესიურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 381; ა. კ ი ბ ი ნ ა, ფეოდალური წინადადების შეღგენილობა ძველ ქართულში, თბილისი, 1969, გვ. 49.

მაგრამ "ენის სხვადასხვა მხარის განვითარება არათანაბრად მიმდინარეობს: მკვრივი წემადგენლობის, გრამატიკული წყობის, ძირითადი ლექსიკური ფონდისა და ლექსიკური შემადგენლობის განვითარების ტემპები სრულიადაც არ არის ერთგვარი".[1] ენაში შედარებით უფრო მეტ ცვლილებებს განიცდის ლექსიკური შემადგენლობა, რომელიც "უშუალოდ ასახავს და ერთბაშად ეხმაურება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და ყოფაცხოვრებაში მოხდარ ცვლილებებს".[2] ერთია განმავლობაში ხმარებიდან გადის სიტყვათა გარკვეული ჯგუფი, მათი გამოყენების არე თანდათან მცირდება და ვიწროვდება. სამაგიეროდ ჩნდება ახალი სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც ავსებენ და ამდიდრებენ ენის ლექსიკურ შემადგენლობას.

ამ ზოგად კანონზომიერებას ემორჩილება ქართული ენის თანდათანობითი ცვლა და განვითარებაც. საუკუნეთა განმავლობაში ქართული ენის ლექსიკური შემადგენლობიდან დავიწყებას მიეცა მრავალი სიტყვა და გამოთქმა, მათი ადგილი დაიჭირა ახალმა ლექსიკურმა ნაკადმა, მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ ზოგი მოძველებული სიტყვა კვლავ განაგრძობს არსებობას. ისინი თავს იჩენენ ზოგიერთ ლოცვად, ბეჭედსამკვლევლო საერთო-სახალხო ენაში, ისე მწერლობაში.

ანალიტიკური ვითარება შეინიშნება სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე-სიცრუესა" და "მოგზაურობაში". ამ თხზულებათა ლექსიკის გულდასმით შესწავლა გვიჩვენებს, რომ მწერალს არა ერთი და ორი სიტყვა აქვს აღებული ძველი ქართული ენიდან. უნდა ვიფიქროთ, რომ ნაწილი ამ სიტყვებისა ხშირად თუ არა, აქა-იქ მაინც იხმარებოდა სამეტყველო ლოცვად, სასაუბრო ენასა და მწერლობაში; ზოგი მათგანი კი, გარკვეული სტილისტური დანიშნულებით, თვით სულხან-საბას მიერ არის "გაცოცხლებული" და ჩართული "სიბრძნე სიცრუ-

---

1. ანონ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბილისი, 1951, გვ. 84.
2. ანონ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, გვ. 84. შდრ.: Л.А. Булаховский, Введение в языкознание, ч.II, М. 1953, გვ. 88-91.

ისა" და"მოგზაურობის" ლექსიკაში. ამის ნაგულისხმევად აქ წარმოვადგენთ ძველი ქართული საეკლესიო ენის ლექსიკური შემადგენლობისათვის წიგნებიდან ზ ხ ო ლ ი ო რ ა მ დ ე ნ ი მ ე ს ი ტ ყ ვ ა ს ოდენ "სიბრძნე სიტყვიერებან", ისე "ევროპაში მოგზაურობიებან".[1]

§ 76. ძველი ქართული ენის ლექსიკური შემადგენლობისათვის დამახასიათებელი სიტყვები " ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ტ ყ ვ ი ს ა შ ი":

ანბანში

"ა გ ა ნ ა კ ი ესე არს ადგილი საფანური ტიტა საკვნა ჭ ე": ლექს. 1,42.

ა გ ა ნ ა კ თ ა ადგილთა წარწყლევნეს: ს. 13,31.

შერ.: მოვე ლეთისავ, მოაო პოხილი, დავითის საგალობელი,

ვით ა გ ა ნ ა კ ი ზეგარდმო ცვარისა შემაცებობელი:

დავით. გვ. 86.

ანბანი

ჯოხი. საპას გაბმარგებით: "ა ნ ბ ა ნ ი არს კვერთხის ულხისი, საბრუნველად და დასვრენობელად კაცთა უძღურთათვის:" ლექს. 2,459.

ხალიფამ თავისი ხელთსაქერი ა ნ ბ ა ნ ი მისცა: ს. 34,4; ანბანს კარზე ვირი ბია, ა ნ ბ ა ნ ი ჭკრა და ადგა: ს. 98,11; რა გამწყრალიყო მინაოა ზედა, ეშმანა ასისა და ოცასისა ა ნ ბ ნ ი ს ა კვრა: ს. 30,28...

შერ.: ჯრა ვინ ზედა, გაუკვირდა, ა ნ ბ ა ნ ი თ ა მედგრად მას ცემს:

ანბ. 1, გვ. 285.

ბაკასხეა

გასესხეა. "ვ ა ს ხ ი წესიერი ვაღის სარგებელი": ლექს. 1,261; "მ ა ვ ა ს ხ ე ბ ე ლ ი ვაღის მიმცემი": ლექს. 1,432. "მ ო ვ ა ს ხ ე ვაღის ამღებელი": ლექს. 1,500.

---

1. ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელ ფიცხეთ სახელებს, ნაცვალსახელებს, ზმნიზედებს, თანდებულებს, კავშირებსა და ნაწილაკებს აქ ალარ შევეხებით. მათ შესახებ ჩვენთ ცალკეთ ვქონდა საუბარი.

მე რა მქონია, რომ გ ა მ ე ვ ა ს ხ ა: ს. 69,34.

შერ.: ესეთუ ა ვ ა ს ხ ე ბ ე ნ მაო, რომელთაგან ეს ერთი ეკუალი მოიტანასა, რომელი მადი არს ოქუენია: ლ. 6,34.

რად არ იცი, ლმერთს ა ვ ა ს ხ ე ბ, რა გამოსჩნდე ფლასკვ მზრელად? არჩ. 1, გვ. 33.

გამოსვლა

გამოძეგეება. გამოცდება

სალარო ჩემი მისცა სხვასა, მოიმხრო და გ ა მ ო ა ძ ო: ს.40,21. მისფვის მეს გ ა მ ო ა ძ ო და შენცალ: ს. 87,2; ალარ მოკლეს გ ა მ ო ა ძ ე ს ო და მოკვლა ფლუვილი იყო და გ ა მ ო ძ ე ბ ა მარადი: ს. 110,20.

შერ.: ვიცი, ჩემფვის არას გიზამს, თუ არ უნდი

გ ა ს ა ძ ე ბ ლ ა დ: ვ.ფ. 750,3.

გ ა ნ ფ ე ვ ე ბ ა

გაშვება. "გ ა ნ ფ ე ვ ე ბ ა გაშვება": ლექს. 1,146.

წაიყვანა ვაჭირმან. იცოდა, რომე სიცოცხლისაფვის მიჭირნა. ენაია ციდნა. კაცი იგი გ ა ნ ფ ე ვ ა: ს. 31,12. მე ვიცი, უფალსა ჩემსა ნებაფს გ ა ნ ფ ე ვ ე ბ ა შენი და შერფვა სხვისა: ს. 17,1.

გიდოი

"გ ი დ ო ლ ი კოშკი მაღალი": ლექს. 1,168.

ესე არს გ ი დ ო ლ ი სპასა, ესე არს ბეუდე ქალქსა: ს. 42,18.

შერ.: ვისმე ესეთ ოქუენებასა უნდეს გ ი დ ● ლ ი ს ა შენება: ლ. 14,28.

ვიდა გ ი დ ლ ი ს მშენებელნი ფაფრი ენა შარეულნი: დავით. გვ. 103.

დაბრმავება

დაბრმავება. "დ ა ბ რ მ ი ბ ი ლ ი ბრმა ქმნილი": ლექს. 1,189.

ფვალნი ფ ა ყ ბ ო ბ ე ბ ი ა ნ და ჩამოცვივიან: ს. 96,26.

შერ.: მგერსა ფვალსა დაუბრიტენ: ვ.ფ. 1248,1;

მეტის შურისაგან ჰურიან ერისა ფვალნი დაბრეს:

ფეიმ. 11, გვ. 39.

დაბრძანება

შენახვა, დაცვა. "ფ ა ბ რ ძ ა ნ ვ ა ფრთხილად შენახვა": ლექს. 1,196.

საჭურისსა სამნი საუფლენი მარხეანნ: პირველად: მხევლებრივ მორჩენა; მეორედ: ავთა ენათა შენახვა; მესამედ: პატრონის ხვამიადის ფ ა ბ რ ძ ა ნ ვ ა: ს. 10,38.

დამცნება

დარიგება, დამოძღვრა. "მ ც ნ ე ბ ა არს ღ ი ი ს ა მ ი ე რ ი შუკისდება, კინა მეფეთ და უფლისაგან ბრძანებული..." ლექს. 1,544.

მიხაკი ცამოეცანებინა და ესრეთ ფ ა ე მ ც ნ ი: ს. 145,21.

ეფრაფი[1]

სანერად ცამოცენებული ფესვი, პეფეკამენტი. "ე ფ რ ა ფ ი ფესვის ქაღალდი": ლექს. 1,249.

ხელთა ე ფ რ ა ფ ი ჰქონდა: ს. 11,24; სახე ფვისი, ე ფ რ ა ფ ს ა ზედა ცამოწერილი, ხელთა მისცა: ს. 11,22.

ეფუნა

ფარება; სიარული, ცავლის უნარის მიცემა.

საპყარს ა ვ ღ ე ნ ს და ტალახს ცანამიერებსო: ს. 55,22.

ზრახვა

ფიქრი, ცანზრახვა. "ფ ი ქ რ ი არაბთა ენაა. ქარიული საფიქრელი, ბ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა": ლექს. 2,194.

---

1. შერ.: ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქარიული პალეოგრაფია, თბილისი, 1949, გვ. 33-34.

შენც შენის გონებით ბევრს რასმე ჩ ო ა ხ ა ვ და გამოიტირებენ, მაგრამ ასეთი რამ ვ ა ვ ი ჩ ო ა ხ ა ვ ს, რომე ღვთის ძალით შენს თავსაც მოკვლი, არამც თუ ვ ა ნ ჩ ო ა ხ უ ლ ი გაიგონ: ს. 125,21.

შერ.: რასცაოჭს ფქუენ პირიფსა ჩ ო ა ხ ა ვ თ ვ ა ლ ი ა შინა ფქუენა: მთ. 9,4; ესრე ჩ ო ა ხ ვ ე ნ ვ ა ლ ი ა მათა: მრ. 2,8.

კარული

"კარა უ ლ ი საკვერელი ვირი".

ფქლემენი და კ ა ნ ა ა ვ ლ ე ბ ი დასკვივნოდენ: ს. 54,26;

შერ.: ბე ბის იგი ვირსა და კიცუსა, ნაშობსა კ ა ნ ა ა ვ ლ ი ს ა-ს ა: მთ. 21,5. ადსუა იგი ფჯსსა კ ა ნ ა ა ვ ლ ს ა: ლ. 10,34.

კირჩხიბი

კიბო. "კ ი რ ჩ ხ ი ბ ი ... კირჩხიბი არს კიბორჩხალი, ასოაკვი და მისოანარი": ლექს. 1,379.

ბღვასა შინა რა საოდენ ვაღს, პირაშკმული არის. ოდეს კ ი რ ჩ ხ ი-ბ ს ნახავს, პირს შეიკრავს. კ ი რ ჩ ხ ი ბ ი რა ახლოს მივა, პირიან ფერხს მიადგამს: ს. 47,21.

ლეწილა

გაქცევა, გარეახვევა. "ლ ე წ ი ლ ვ ა გარეახვევა": ლექს. 1,427.

მეფე საბკვიერიზე ვეფარ ადგა და სხვას ლეწს ი ვ ლ ე წ ი ლ ა: ს. 122,9; მნახეს, ი ვ ლ ე წ ი ლ ე ნ ჩემგან: ს. 37,18.

შერ.: ი ვ ლ ე წ ი ლ ა შიშული მათგან: მრ. 14,52;

მიჯნურს მარეებს გაუწყვეტლად სარჯელი და ქირის ქონა;

მწვე ე ლ ე წ ი ლ ე ს სოფლის ლხინსა და არ იყოს ხორცთა

შინა: ვახტ., ბვ. 39.

მანგალი

ნამგალი. "მ ა ნ გ ა ლ ი ყანის მოსაჭრელი": ლექს. 1,498.

შამშესა ვეიბერი და კვეული შემომაკვლია. მ ა ნ გ ი ი დაკვერ: ს. 134,17.

შერ.: მეესეულად მოავლინა მ ა ნ გ ა ლ ი, რ^ მოიწია მკალ, მრ. 4,29.

უფლის სიკვდილის მ ა ნ გ ა ლ ი მჭრის ძალი და ნაბევარებსა:
ანჩ. I, გვ. 221.

მოფლაში

მშიერი. "მ ი მ ყ მ ა ნ ი მელადი... მომშეული": ლექს. 1,505.

არაკად მქმული: მაძღარი კაცი მომ ყ მ ა ნ ს პურს წვრილად უფშვნეფდა: ს. 30,22.

პირაფსუული

პირგაცებული. "ა მ კ მ ა პირის დაცება": ლექს. 1,86.

ბლეასა შინა რა სადაფი ვაქს, პ ი რ ა მ კ მ უ ლ ი არის. ოდეს კირჩხიბს ნახავს, პირს შეიკრავს: ს. 47,20.

ყამი
საამი.[1] "ყ ა მ ი ერთი დღე და ერთი ღამე არს ოცდათხი ყამი": ლექს. 1,635.

ბიბეულმან, ციხა ტლანკმან ათიოვლესა ყ ა მ ს ა, რაცა ეძლოს, წარიღონ: ს. 8,9.

შერ.: მერმე ვანვიდა მეექვსესა და მეცხრესა ყ ა მ ს ა: მრ. 20,5.

ირი ყ ა მ ი რომ ყამოვიდა, მოვიდა ის ხელმწიფის შვილი: ბუსუდ. გვ. 188.

ოკვეა, ოკვეა

"ო ი კ ვ ა სამა, ცეკვა და მისთანანი": ლექს. 2,15.

ოთმოც დღეს არ ეაძინეს, ხან ა რ ი კ ე ბ ე ნ და ხან ოკიდენ: ს. 76,7. ნახა, ეაფის ცემა, ო ი კ ვ ა და სიმღერა იყო. ს. 128,16.

---

1. "ყ ა მ" სიტყვა "სიბრძნე სიტყვისაში" იხმარება აგრეთვე "დროის", "ხანის" მნიშვნელობითაც.

შერ.: ნ ი კ ვ ი ლ ა ასული იგი ერიდიაჯსი, მ. 14.ნ.

სახმილი / ← საჯუმილი/

"ს ა ჯ მ ი ლ ი ესე არს ცეცხლია საგზებელი კაცთა დასაწვავად, ვინა აბანოს საგზებელი და მისთანა": ლექს. 2,81.

სადაც საკუნე ენთება, ან აბანოს ს ა ხ მ ი ლ ი, ან საკირე: ს. 124,4.

შერ.: შეხმინეს იგი შორის ს ა ჯ უ მ ი ლ ს ა მას ცეცხლისასა: მ. 13,42.

ვინ არ ეოფილა მიჯნური, ვის არ ს ა ხ მ ი ლ ნ ი ხდებიან? ვ.ტ. 877,1.

მიჯნურობა მრავალფერად ოქვეს ს ა ხ მ ი ლ ე ბ ნ კიდებული: არჩ. 11, ტვ.5.

ურვა

"უ რ ვ ა მწუხარება დამამძიმებელი": ლექს. 2,167.

მწყემსმან უთხრა: შენ ნუ ი უ რ ვ ი, ვისცა ტკბილი დაეწვის, მე ვი-ცი: ს. 47,33. იგი მიკერიმოდა და დიდი უ რ ვ ა შეექმნა: ს. 11,26.

შერ.: იწყო მწუხარებად და უ რ ვ ა ლ: მ. 36,37.

ნუთუ მხეცთა სიახლემან უკუმყარის ტკბილსა უ რ ვ ა: ვ.ტ. 650,2.

უსხი

"უ ს ხ ი ბრეხა საკლავი, მსუქანი": ლექს. 2,171.

ერთი უ ს ხ ი ჰყვა მსუქანი: ს. 42,27; ერთს ქოსას უსხი ყ ა მ ე-ბ უ ლ ი მოჰყავს გასასტიდად: ს. 42,32...

შერ.: დაკლა ჯარი იგი უ ს ხ ი მამამან შეუმან: ლ. 15,27ლ.ბუა-ოკეში და უ ს ხ ე ბ ი ჩემი დაკლულ არს: მ. 22,4.

ფუსტეა

"ა ფ უ ტ ა ლაფიცა": ლექს. 1,78.

ა ფ უ ც ა ვაკვირდა მისთა: ს. 8,12; ოდესა მცნეებასა კაცსაკი, მ ე ფ უ ც ე დაიმარხო: ს. 21,27.

შდრ.: გ ა ფ უ ც ე ბ მენ ლმერთსა: მრ. 5,7.

ოთაკაკი

მორიელი. ლექსიკონში შეტანილია ო რ ი ა ნ კ ა ლ ი, მაგრამ განმარტებული არაა.

ო რ ი ა ნ კ ა ლ ი სახლს მოიცავს და ყველაფერს დახოცთ: ს. 127,28. ქილა სრულიად ცვლილია და ო რ ი ა ნ კ ლ ი ი სავსე ეჩვენა: ს. 127,19.

შდრ.: ციცა თუ კუერცხსა ჰსთხოვიეს, ნუ ო რ ი ა კ ა ლ ი მიჰსცეს მას: ლ. 11,12. მიკვეს თქუენ ნელმწიფეპაკ დაორგუნვად ზედა ტუილია და ო რ ი ა კ ა ლ ი ა: ლ. 10,19.

შეტბეა

მოხარშვა. "ტ ბ ი ბ ა ხარშვა": ლექს. 1,158.

მელეაან წყრო აწვია. ოსპი შ ე უ ტ ბ ი და სპილენძის ოფეშზე დაუსხა: ს. 75,3; მუნვე წამალი შ ე ვ ა ტ ბ ე. რა ოცი მოკვეთეს მას კაცს, იგი წამალი ყოიას ჩავასხი: ს. 97,8.

ცხელაერ

"ც ხ ე ლ ა რ ი იყმის შიშვილ საკვეთილაკან, ხოლო ს ა რ ე ც ე ლ ა ლ - დაკვეთილ და გარდაკვეთილ": ლექს. 2,343.

მეფის სანოლს დაუვინეს და მეფისავე ც ხ ე ლ ა რ ი დაკვეს: ს. 57,14. მას სახლში ერთგნი ც ხ ე ლ ა რ ი ეკო: ს. 94,39.

შდრ.: ადრევ, ადიდ ც ხ ე ლ ა რ ი მენი და წარვედ სახიდ მენლა: მთ. 9,6. იბნეს მოიეშად ც ხ ე ლ ბ ე ბ ი ა ყოველია ხნეულია: მრ. 6,55.

ნახვეა / ← ნახეეა ← ნარხეეა/

ნარბეეა

რომელნი ოვალნი იქვენ მომეცით ათნი, ხუთნი მეკოპრეთა წ ა მ ი-
ხ ვ ნ ე ს: ს. 15,39.

შერ.: მიჯნურობასა ჩემთუნ წ ა უ ხ მ ა ნ სულნი: ვისრ. გვ. 132.
ეგრე უნდაღი და სულია წ ა მ ნ ე ბ ი რადა ხარ ვისრ. გვ. 210.

მაი ვიცა მცვერია წ ა ვ ი ხ ვ ა მ ი, მიკხვდეს ფერხია ცვე-
ფანი: ვ. ფ. 1599,4.

ჭაბებული

"ჭ ა მ ე ბ უ ლ ი ნასუქარი": ლექს. 2,396.

ერთს ქოსას უსხი ჭ ა მ ე ბ უ ლ ი მიკვავს ბ ოგასასდიდე: ს.
42,32.

შერ.: მაბამან მენმან დაკლა ბუარაკი იგი ჭ ა მ ე ბ უ ლ ი: ლ.
15,27. დაუკაღ მას ბუარაკი იგი ჭ ა მ ე ბ უ ლ ი: ლ. 15,30.

ხრმალი / ← ჯრმალი/

ხმალი. "ჯ რ მ ა ლ ი ესე ჯ რ მ ა ლ ი ც ა მრავალჯვარნი არიან
სხვადასხვა ფერთა ქმნილთაებრ..." ლექს. 2,441.

ნახა პირველად ხ რ მ ა ლ ი, რომელი იქცეოდა და მოშალა": ს.99,17.
რა მეწუხდა, ხელი ხ რ მ ა ლ ს მიკვდ: ს. 55,17.

შერ.: ხ რ მ ა ლ ი ბაკვლორცე, ბადვიყერ: ვ.ფ. 911,1; მას ლმასა
ხ რ მ ა ლ ი არა ვეკარა: ვ.ფ. 229,4...

ანალოგიური ლექსიკური ერთეულებია აგრეთვე ურიკი[1] /ა რ ი ა ბ ს
შიგნით ბრეხის კუდი შემოირტყა: ს. 43,37; შერ.: მეფეთა ა რ ი ა ბ ი

---

1. "სიბრძნე სიცრუის" ტექსტიდან საიტუაციოდ მოგაბიდ სიტყვებს აქ ალარ გაუმარტავთ. ბოლო ანსნა-ფაბულებებს - ტექსტის საგანგებო ადგილებზე მითითებით - მკითხველი იპოვის "სიბრძნე სიცრუის" სიმფონია-ლექსიკონში, რომელიც თან ერთვის საკისერვაციო ნაშრომს.

მიშულივ: მრ. 14,51; სიბრძნის ა რ ე ა ბ ი, საკმილი არ ეაკი, წელია
მოშერცა სწავლის ბაღენი: ამდენ. მკ. 209/; განგოზვა /საფლავი ეგრეე
გ ა ნ ბ ი ბ ა, ვინ იყო: ს. 90,29; მერ.: მიწსაკესებული ხარი საფლავია
გ ა ნ ბ ი ბ ი ლ ი ა: მ. 23,27/; განპურება /წავი მერცხლისა მხარნი
ბრიდია ბეღიან გ ა ნ პ ყ ო ბ ი ი ლ ი ა: ს. 10,12; მერ.:
ხოლ ნაკაბს ეაპერდე, გ ა ნ ბ ი ბ ყ ნ ე ნ ჭ ე ლ ი მ ე ნ ნ ი: ი. 21,18;
ხ ე ლ ა ნ ბ ყ ო ბ ი ლ ი ამას ხმობდა: ვ. ლ. 1363,3/; ბანქარება
/ გ ა ნ ქ ა ბ ლ ა ყოველი მინაგები მისი: ს. 14,32; მერ.: უკუდუ
მარილი გ ა ნ ქ ა ბ ლ ე ს მ. 5,13; მის ბილნისაკან გ ა ნ ქ ა ბ ლ ა:
ნუსუდ. მკ. 58/; ეანიქება /ნავი ეა ქონება ე ა ე ნ ი ქ ა: ს. 15,5;
მერ.: აღავსნეს ორნივე იგი ნავნი, ვიდრემე ე ა ი ნ ი ქ მ ი ე ს
იგინი: ლ. 5,7; ბოვასა ე ა ვ ა ნ ი ქ ი, ეავხოცე, ოთიმცა ნაღა აკესა:
ვ. ლ. 615,2; აღმოიყვანე სული ჯოჯოხეთს ე ა ნ ი ქ მ ე ლ ი: ეავიდ. მკ.
277/; ეაშოობ /ბაკირი ნაუჭირეს ეა ე ა ა შ ი ვ ე ს: ს. 124,27; მერ.:
ე ა ი შ ი ვ ნ ე ს ბოლასა მას შინა: მრ. 5,13/; ვეფა ანს /კ მ ა ა ნ ს
ელესა ამას: ს. 150,33; მერ.: ეული ვერ კ მ ა ა ნ ს ამაოა: ი. 6,7;
ხორცია ეაწვა კ მ ა ა ნ ს: ვ. ლ. 10,3/; მეპოტირი /სხვეს მ ე ბ ო -
ტ ი ნ ი ა გზაა ბანა: ს. 85,38; მერ.: წარეკეთ მ ე ბ ო ტ ი ნ ე -
ბ ს ა გზათასა: მ. 22,9/; მეცნიერი /მოვიდა ერთი მ ე ც ნ ი ე რ ი
კაცი ს. 53,10; მერ.: რომელნი ჰხელვიდეს მას ქრისტიანენი ეა მ ე ც -
ნ ი ე რ ნ ი მისნი, ცრემლოიდეს: მარკ. ჰაბ. მკ. 66; ვინც ჩემი მ ე ც-
ნ ი ე რ ი მოვიდეს ეა ასე მნახოს, რას იყვიან-მეფენ?! ნუსუდ. მკ. 505/;
მეხრეტ /მ ე ხ რ ე ტ ი მისცა სიკვდილად: ს. 9,20; მერ.: წარავლინა
მ ე ხ ლ ე ტ ი სი ეა უბრძანა მოღებად ეავი მისი: მრ. 6,27/; მზეფსი //

მსგეფსი /ორი მ ს გ ე ფ ს ი გაბმასვენა: ს. 94,20; მ ს გ ე ფ ს ი ერი მუნ დაკვეთ: ს. 16,18; შერ.: მეორისა მ ს გ ე ფ ს ი ს ა არეა-ნა აღიღიან: იოვ. და ეფთ. გვ. 45; წელიწადსა ერისა მ ს გ ე ფ ს ს ა: ვ.ტ. 936,1/; მოხუ /უბეთა ერი მ ო ხ ე ეფვა: ს. 121,25. შერ.: აღიღო მ ო ხ ს: ბალავ. გვ. 280; მოხუნა მ ო ხ ე ნ ი თუალია და მარჯვენეა შეკაცმულნი: ამირანდ. გვ. 34/; მოქენე /სიკეთის მ ო ქ ე-ნ ე: ს. 124,31; შერ.: სხუანა მ ო ქ ე ნ ე შეკრებისაჲს სულიერისა ამის ხორციისა; ტ. ათონ. გვ. 214; ორღანი ისენ სიტყვასა ბრეულისა ღვთის მ ო ქ ე ნ ი ს ა ს: არჩ. I, გვ. 93/; მოყვასი /ამხანაგი და მ ო-ყ ვ ა ს ი ვან ოულასი: ს. 147,8; შერ.: ვინ არს მ ო ყ უ ა ს ჩემი: ლ. 10,29; სულ დამიჭიდე მ ო ყ ვ ა ს ნ ი: დავით. გვ. 172/; მრწემი /მ რ წ ე მ ი უცოდი იყო: ს. 52,18; შერ.: მ რ წ ე მ ი ესე იყოს მო-ნაგონ: ხანძთ. გვ. 116/; ნაამუსრევი / ნ ა მ უ ს რ ე ვ ი ძალია ეაქამი: ს. 37,35; შერ.: აღიკესეს ამორეული ბოროტი ნ ა მ უ ს რ ე ვ ი ო ა: ი. 6,13/; საპატიჟო /ხან სიკიან, ხან დაკაბიან. იყო დიდს ს ა პ ა ტ ი-ჟ ო მ ი: ს. 71,22; შერ.: ამის კაცისა პ ა ტ ი ჟ ი მე არარას ჭელმე-წიფეპის: ევსტ. გვ. 45; ჩემი სიკვდილი მენ ჩემად პ ა ტ ი ჟ ა დ ბუნად გვონია: ვტ. 242,1/; სიყმილი /ესეთი ს ი ყ მ ი ლ ი მოვიდა, რომე პუ-ნის ხსენება ანსად იყო: ს. 74,7; შერ.: იყოს ძმა ადგილ-ადგილ და ს ი-ყ მ ი ლ ი და წყლელა: მრ. 13,8; მოკის დიდი ს ი ყ მ ი ლ ი, მე-მუხრის ძალი პურისა: დავით. გვ. 49/; უმწეულესი /იგი უ მ რ წ ე ე-ს ი ძმა: ს. 52,26; შერ.: ანსადა უმწეულეს ხან მოაკვანია შორის ია-ალსა: მთ. 2,6/; უპოკარი /ცალხაკმან ულხრა უ პ ო ვ ა რ მ ა ნ ს. 56,1; შერ.: ყამსა ამას ულხოებისა და უ პ ო ვ ა რ ე ბ ი ს ა ჩუენი-

სასა: ხანმ.: გვ. 105; რაფას ტალავრ ჯავახსა, ფარეშსა, მე ე ვ ი -
ვ ა ნ ს ა: ანჩ. II, გვ. 16/; ფრთე /ფორნის ფ რ თ ე: ს. 36,29; შეი-
კრიბნის მფრინველნან მარიუენი ოჯსნი ქუეშე ფ რ თ ე თ ა: მთ. 23,27;
გარეახდა და ფ რ თ ე ნ ი დასჭრნა: ვაფ. 980,4/; ხეფრი /იგი ხ ე ფ რ
ფერე მაფიდალელი იყო: ს. 13,3; შერ.: ანუ ანა ესე ანსა ხ ე ფ რ ლ ს ა
მის და ძ ლ მარიამისი: მრ. 6,3; ჯვეფიის სახლის შეიქენ ხ ე ფ რ ბ ის
ანეფაფეფია: ვაბ. გვ. 38/...

ს 77. "მ ი ტ ბ ა ე ფ ი ბ ა ბ ი" ტაციეფბი ეფრო მეცრე ჩაიდენ-
ბი დასეფრდება ძველი ქართული საეკლესიფო ენის ლექსიკისათვის დამა-
ხასიათებელი სიტყვები, ვინემ "სიბრძნე სიტყვის წიგნში". ასეთებია, მა-
გალითად:

აბრეშის ყოფა:

კოცნა. "ა მ ბ ი ნ ი სუფეფი კოცნა": ლექს. 1,53. "ვ ი ც ნ ა
ბაკი აბრეში. ა მ ბ ი ნ ი არს სუფეფი, ხოლო ვ ი ც ნ ა - ყორეფელი":
ლექს. 1,390.

მეფე ირაკლ ერეკლეს ა მ ბ ი ნ ს ე ე ბ ს: მ. 172,2; ფვეფი
ფვეფი ა მ ბ ი ნ ს ე ე ბ ს და მოეფოცეს: მ. 172,7; იმასაკ კარ-
ფინალებს ა მ ბ ი ნ ს ე ე ბ ს: მ. 172,9.

შერ.: ფავარდა ქედსა ზედა მისსა და ა მ ბ ი ნ ს - ე ე ფ ფ ა:
ი. 15,20.

ფავარდა და ფერხეა მათთა ა მ ბ ი ნ ს ე ე ფ: ფუსუფ. გვ. 314.
ეფეფა ამ ხეფ ერეკლეს ა მ ბ ი ნ ი ს ც ე ს: ფელ.ნ., გვ. 292.

ალუბლის:

ალბალუბალა, ალბალუბალეფა.

ფაფეი-ფაფეი წაბილი ეჭირაო, ფეანა ეკკლესიისა რიო ა ფ ი ნ ა-
ც ხ ი ფ ა: მ. 175,36.

შერ.: ანა პირველად დაჯდეს და ა ფ ი ნ ა ც ხ ი ს, ნაოდენი წაბ-
ნელეს: მი. 10,30C. კაცად-კაცადისა კუალ მიცემული ვინ ა ფ ი ნ ა ც ხ ი ს:
ილ. და ეფ.: გვ. 29.

კამოსარეკელა

ფარეშანი, კამოსარეკელა. "ვ ა ნ გ ე ლ ი ფ ა ნ გ ე ლ ა ნ ე ბ ა ს
ვიქ": ლექს. 1,267.

ტრან მაკისტრის ეძახიან, ნიშელ კ ა ნ ფ ი ფ ა ნ გ ე ლ ა ნ ე ბ ა:
დიდი ოსტატი: მ. 230,18.

შერ.: ვიფარ-ოვი კ ა ნ ფ ი ფ ა ნ გ ე ლ ა ნ ე ბ ი ა ჩუენ წიგნია:
ლ. 24,32.

ლუსკუმი // ლუსკუმა:

საფლავი, სამარხი. "ლ უ ს კ უ მ ა მაღალი საფლავი": ლექს. 1,428.

ტრაპეზს ევენ მოელი პირფიფრის დიდი ლ უ ს კ უ მ ი შიგ მარხულიუე
მოციქული ტვანი: მ. 185,7. მიასვენეს და ლ უ ს კ უ მ ა ს ასხნეს:
მ. 188,5.

შერ.: შეეშენეს ლ უ ს კ უ მ ა ჰაციოსანი და შუნ შინა დაკრძალ-
ნეს წმიდანი იგი ჭირვანი ნეფარისა მამისა ჩუენისა იოან ხნი: ევანგ.
გვ. 163.

ილეშნეს ვიფა ლ უ ს კ უ მ ა ნ ი: ვ.ტ. 1369,4; ფოვა, ერთი ლ უ-
ს კ უ მ ა მრეველის იაკუნდოსა: ბუსუდ. გვ. 69.

მ ა ტ ი ვ ი ლ ი

ეძვიპლელი, ეძვიპლელნი მეხოდრენი.

მე მ ე გ ვ ი პ ტ ე ლ ი ვარო: მ. 197,12.

შერ.: მოუვლიდა ლმერთმან უსჯულოთა მათ ქარი სასტიკი და ბუმა-ლ მძაფრი, ვითარცა-იგი პირველ მ ე გ ვ პ ტ ე ლ თ ა ზედა: მარტ. არჩ. გვ. 249.

პილი

სპილო. "პ ი ლ ი სპილო": ლექს. 1,524.

პ ი ლ ი ს ძვლის უცხო და უცხო გარდამოხსნები: მ. 217,37.

შერ.: რასა მოასწავებს წინა-მცურვაღი იგი ნიჩური პ ი ლ ი ს ა ? ექუს. დღ.: გვ. 110.

გამოჩნდა სინდოსა შიგან მჭეცი პ ი ლ ი ს ფერნი: ამირანდ. გვ.10.

სამშენებელ[1]

"ს ა ბ ი ბ ნ ე ბიბნი ადგილი": ლექს. 2,71.

უბინ ს ა ბ ი ბ ნ ე მაჩვენა. მრავალი უცხოდაუცხო ბიბნები სასუ-ლიერო, თუ სახოზიერო: მ. 173,9. მერმე მათი ს ა ბ ი ბ ნ ე დამტარეს: მ. 182,29.

სინდი

სიმწვრილე.

ს ი ბ ნ ი ფ ბვიერის სისხი და სიმაღლე ხეთი ადგილ: მ. 221,4.

შერ.: უფროსსა ბრძელ ჰყოფს გოლიათისა ს ი ბ ნ ი ს ა: იამბ. გვ. 370. ხეზეის უფალ ხარ ს ი ბ ნ ი ფ ი სიხმოთა: ამდეგ. გვ. 204.

ბმიდა

ბმიბრა, ბმიბრანი.

---

1. შერ.: ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული პალეოგრაფია, გვ. 83.

"წ ე ი ლ ა ... წ ე ი ლ ა იდუმის მხოლისა ღ ს ა ზ ე ა და რომელნი ღ ნ ნ წ ე ი ლ ა-ყვნა მსახურნი სათნო-მყოფელნი მისნი": ლექს. 2,381.

წ ე ი ლ ა კვირონე: მ. 195,35; ყოველი წ ე ი ლ ი ს ბეჭედი მა-ჩვენა: მ. 209,18. წ ე ი ლ ა ო სახელები: მ. 162,6; მრავალი ნაწილი წ ე ი ლ ა ო ა: მ. 188,33.

შერ.: სარკესავით სწორი და წ ე ი ლ ა იყო: რუსუდ. ბ3. 529.

§ 78. ძველი ქართული ენის ლექსიკისათვის დამახასიათებელი ნ ა ბ ე ნ ი ბ ე ს ი ტ ყ ვ ა "ევროპაში მოგზაურობას" ს ა ე რ თ ო აძლევს "სიბრძნე სიცრუესთან". ესენია: ავარაკი /ბერუსალიმიდან მეკეცის ა ტ ა-რ ა კ ი ს მიწა მიუცანია და ის ჩაუყრია: მ. 221,7/; ბაძეგა /ეშმა-კი მრავალჯერ მეიზარი ბ ა უ ძ ი ა: მ. 158,2/; ბაში /საბიოდ ყ ა ბ ი ვიძინეო: მ. 229,3/; ბრეული /ბ რ ე ბ ი ს კვერცხის ფერი ვერ იყო: მ. 217,11/; ღრინკალი[1] /უცხო მსვენი და ხვლიკები, ღ რ ი ნ კ ა ლ ე ბ ი, საკურველები: მ. 181,13/; ნბიდა /წ ე ი ლ ი ს პეტრეს ღიღიბას: მ. 161,30; წ ე ი ლ ი ს ბიაბრების: მ. 157,4; წ ე ი ლ ა ვ მაპაკ: მ. 163,20/...

ბ ა ნ ს ხ ვ ა ვ ე ბ უ ლ ი მ ა ს ა ლ ა ბ ა ც ი ლ ე ბ ი ო უ ფ ი ო მ ე ბ ი ა. ამაში ადვილად დაკვრნეულებია, თუ ერთმანეთს შევა-ერებთ "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მიგზაურობის" ჩვენ მიერ ბან-ხილი მონაცემებს.

§ 79. "სიბრძნე სიცრუის წიგნსა" და "მოგზაურობაში" დადასტურებული ძველი ქართული ენის ლექსიკისათვის დამახასიათებელ სიტყვებზე დაკვირვება

---

1. იგივეა, რაც ღ რ ი ა ნ კ ა ლ ი / ← ძვ. ქართ. ღ რ ი ა ■ კ ა-ლ ი/.

ვიჩვენებს, რომ მათი **დიდი უმრავლესობა** გამოყენებულია XII-XVIII სს საერო ლიტერატურის ძეგლებში. შეადარებისათვის მივმართოთ ისეთ წყაროებს, როგორიცაა: "ამირანდარეჯანიანი" /XII ს/, "ვისრამიანი" /XII ს/, "ამდგომესიანი" /XII ს./, "ვეფხისტყაოსანი" /XII ს./, "რუსუდანიანი" /დაახ. XVII ს./; ხხუცებანი დეიმურაზ პირველისა /XVII ს./, არჩილისა /XVII-XVIII სს/, ვახტანგ VI-ისა /XVII-XVIII სს/, დავით გურამიშვილისა /XVIII ს/, ბეიმურაზ მეორისა /XVIII ს/ და სხვ. შესადარებელი მასალები ზემოთ არის წარმოდგენილი, ამიტომ მათ შესახებ აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებ.

მეოთხე თავი

ახალი - ძველი ქართული საეკლესიო ენისაკენ ბანსხვავებული მოვლენები "სიბრძნე სიცოცხლისა" და "მოგზაურობაში"

მორფოლოგია

სახელები

§ 80. "მოგზაურობაში" გაბატონებული მდგომარეობა უჭირავს ე-იან მრავლობითი:

საბიას ადგილები, დიდი მთები ოფლიანი მოჩნდა. მაგარი ადგილები, კლდიანი, ღრმა ხეობიანი: მ. 153,8-9. უცხო ქვეყნები და აკაფები ან პარაკონეს ქვეყნები. გამიკვირდა. თეთრი იამანები, ზედ თავისის აუნებიდ. ხეები, ყვავილები შავად ამოსული: მ. 191,38-39. მთელ-მთელი ტალღები ხომალდები, ჭურჭლები, ფრინველები, ჯამები, ფაშტები, ადგაფები ლაჟვარდისა მთელები: მ. 217,6-7. ვნახე: ქალაქები, ბოვები, ...ციხეები, ღობეები: 217,24-25. ძველი კრონის, მისი ამხანაგები მ. 169,10; ანგელოსები უგალობენ: მ. 193,3; უანგარიშო სხვადასხვა რიგის ყელის ჯაჭვები, უცხო ნაქმარები. საყურეები ძვირფასები და ურიცხვი. სხვადასხვა რიგი ღილები... ჯვარები ალმასისა... მრავალი ბეჭდები ფასდაუდებელი და უანგარიშო: მ. 207,4-8; ეფლები შეკა, ბაბოვა. ომის ქვეიდ გალავნები... ბევი ბალკონები აუშენებიად... ხეები დაუნგავ: მ. 229, 33-35...

იმისთანა კაცებმა: მ. 187,9; კრანდუკას მეოფეებმა ძლივ გზა გვიშოვეს: მ. 216,8-9; სასნეული სენ მეპოეებმა დამეხიღეებმა აამენეს: მ. 187,7; კაცებმაც და ქალებმაც ძრვა და მიხედ-მოხედვა დაიწყეს: მ. 182,17-18. ხომალდებმა დაუწყეს სროლა: მ. 238,10.

კაის აღგიღებს აქებენ: მ. 224,30; სასა ამეებს აკვლებენ: მ. 218,7; ამას ღიდ მეფეებს არ უჯამდა: მ. 202,12; დარბაისლის შვიღებს ბრალენ: მ. 195,38; სნეულებს მიარეა: მ. 157,26; დაუკლიდენ კარებსა: მ. 186,27; იმ კაცებსა და იმ ცხოვღებში ამოღინა ბალრეენები: მ.212,38; კერპებს იქავ უნაბეპიან: მ. 159,18.

სხვის აღგიღებისაგან უფრო გაბედილი იყო: მ.155,16; ამ ძვირფასი ფვღებისა იყო: მ. 174,12; ბაგრების სვეღები უფროსი ერთი გამღიღი იყო: მ. 220,26; ბეწების ბეკი მოვიდა: მ. 161,36; ქაღების საგეში, საბოლი და საყირო სხვადასხვა კარი აქვს. ბერი კაცებისა სხვა, ყმაწვიღებისა სხვა და უჭკუოებისა სხვა: მ. 179,8-10; მაგი შვიღების მ. 185,31...

საღინო აღგიღებიფ: მ. 169,35; ფერადის ამარგებიფ აევოფ: მ. 154,27; ორი სხვა არაგებიფ ა: მ. 202,33; ფლილ ქვებიფ: მ. 231,38; უმცროსის ფავადის შვიღებიფ: მ. 233,19; ფარაგებიფ გარდაფენილ იყო: მ. 170,38.

უცხო ენა შადრევნებად არის მოყვანილი: მ. 166,17.

ნარ-ფანიანი მრავლობითის გამოყენების არე "მოგზაურობაში" - "სიბრძნე სიცოცხლის წიგნთან" შედარებით - მეტისმეტად შეზღუდულია. მოგვყავს ჩამოთვლილი მაგალითი:

ხ უ ფ ნ ი კაცის ფილ-ფილი ანგელოსნი იყუნენ: მ. 184,10; წინ
რიგის რიგისად კარის კ ა ც ნ ი და ფ ა რ ბ ა ი ს ე ლ ნ ი ფცანან და
მერმე მ ი უ ფ ე ლ ნ ი და ე პ ი ს კ ო პ ო ს ნ ი: მ. 163,14. ქ ა რ-
თ ვ ე ლ ნ ი ც ვნახე: მ. 231,22; მ ვ ი ფ ნ ი ძ მ ა ნ ი მ ა კ ა-
ბ ე ლ ნ ი: მ. 176,19...

ერთი ვაჭრის ძეს... ორი ს ხ ვ ა თ ა ფ ა ვ ა ფ თ ა: მ.209,24;
ის სოფლის კ ა ც თ ა პატარა რამ წაწილი წაიღის-მცემლისა ჰქონდათ:
მ. 204,15...

სახლი ხ ე თ ა და ბ ა ღ ა ხ თ ა: მ. 174,4; ბოკი ლახაკული ძველად
ბ ე რ ძ ე ნ თ ა გ ა ნ: მ. 194,1...

ცნობილია, რომ ძველ ქართულ საეკლესიურ ენაში სახელია ერავლობითი
რიცხვის გამოსახატავად მოხმარობით, მიცემითსა და წაიღსაობით ბრუნვებში,
როგორც წესი, იხმარებოდა - ფ სუფიქსის ხმოვანიანი სახეობა - თ:[1]

იცნეს იგი კ ა ც თ ა მის ა ფ ვ ი ლ ი ს ა თ ა: მრ. ნ,52; რომელი
ეძიებენ კ ე თ ი ლ თ ა მ ა რ ვ ა ლ ი ფ თ ა: მთ. 13,45 ; მიეცნენ
ფქუენ მ ა მ ა-ფ ე ლ ა თ ა ვ ა ნ და ძ მ ა თ ა და მ ე ვ ფ ა ნ-
თ ა: ლ. 21,16; ვანაპორნენ უკეთურნი იგი ბორის მ ა ნ თ ა ლ თ ა მაფალნ:
მთ. 13,49...

იმავე სუფიქსის უხმოვნო ვარიანტი /-ფ/ გამოყენებული იყო მხოლოდ
ბოლოერთ ნაცვალსახელთან[2] და კომპოზიციებში.[3]

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ - თა სუფიქსის ადგილას
"ჯვრის "ეფხისტყაოსანში" და ანსაკურებით "რუსუდანიანში" თავს იჩენს

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა, გვ. 290-293. ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი-
ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, I, გვ. 326-332.
2. ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვითი ფუნქციები
ძველ ქართულში, გვ. 498.
3. იქვე, გვ. 179.

- ₾ სუფიქსი / უხმოვნიდ/".[1]

ძველი ქართული საეკლესიურ ენისაკენ განსხვავებული ეს მოვლენა საკმაოდ ხშირად გვხვდება "სიბრძნე სიცრუისაში". ეთვალთვალური ხმოვნის გარეშეა გადაჯაჭვული - ₾ სუფიქსი "მოგზაურობაშიც", სადაც ნარ-ანიან მრავლობითში დასმული სახელები, საერთოდ, მცირე რაოდენობით დასტურდება:

შეეშინეს ამ საშიშ ბრმა ყვირილი: ს. 120,11. მ ე ქ ო ნ ბ ი ლ ე ბ ი აქლემი მოკლეს: ს. 63,27; მ ს ა ხ ო ნ ბ ი ირეოს გაოცება და მოვიდნენ: ს. 43,28; გაიხედეს დ ი დ ე ბ უ ლ ბ ი გაკვირვება: მ. 171,10; მ გ ა ლ ო ბ ე ლ ბ ი ყოველად ₾ მეფის გალობა იგალობეს: მ. 196,28; ს ხ ვ ა ა ს უ ლ გაიჩიქეს: მ. 172,14...

თუ მივსცე ცოლი, ა მ ხ ა ნ ა გ ბ ი რა უთხრა: ს. 74,17; ა ქ ლ ე მ ბ ი აკკიდა მრავალი ფვალ-მარგალიტი: 74,11; გაანძი გ ლ ა ხ ა კ ბ ი გაუყვეს: ს. 99,13. სახლში შევედით და მ ა შ ვ ნ ა ლ ბ ი ნაგვეძინა: მ. 244,38; ან ანგელოზნი მ წ ყ ე მ ს ბ ი რიგრ ეფყოდეს: მ. 173,27. ამ კაკურნიასავით ს ნ ე ვ ლ ბ ი მსახურებს: მ. 158,17...

ლეონ გ რ ძ ნ ე ვ ლ ბ ი ამბავი გაასრულა: ს. 111,17; ე ნ ა ბ ი სიმრავლეს იხვრეტ: ს. 79,33; მ ო წ ა მ ე ბ ი ნაბილი: მ. 173,1; დ ე დ ა ბ ი მინასტერი: მ. 179,3; კ ა ც ბ ი სიკვდე: მ. 204,34; მ ა კ ა ბ ე ლ ბ ნაბილი: მ. 178,37; მ ე კ ო ბ რ ე ბ ი მიმეტ: მ. 160,18; მ ე ფ ე ბ ი სახელები: მ. 216,30; ყ რ მ ა ბ ი საფლომი: მ. 185,38; დ ი დ ე ბ უ ლ ბ ი მეილი: მ. 196,2...

---

1. მ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, მრავლობითი რიცხვის -ებ სუფიქსი თანამედროვე ქართულში: საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემია, XXIV სამეცნიერო სესია, 1968წ. 1-2.X, მუზეიმის ტეტრა და მოხსენებათა თეზისები, თბ. 1968, გვ. 9-10.

§ 81. ფუძეხმოვნიან სახელებად სახელობითი ბრუნვის ნიშანი ს/ ←-ი/ ადარ დასტურდება:[1]

სხვანაკ მოკვრენა და დაკარა ბ ა ბ ა: ს. 83,34; მიძ ა ჩემი დია ხელოვანი მკურნალი იყო: ს. 87,16; ასეთი ფ ი ლ ის ბ ა დაუცს: ს. 107,20; ერთი ო ხ ა და ერთი მელი დაძმობილდენ, საბიანოდ ყ ა ნ ა დაიცეს: ს. 132,20; ა ი ა ბ ბ ა ასხურა: მ. 203,6; წმიდის ბრიგოლის ფ ე ფ ა: მ. 195,12; ფალოთან იმდენი ფ ო ე ბ ნ ძ ე ლ ე ბ ა და ც ხო-ვ ნ ე ბ ა მოცალ: მ. 234,21. მერმე ის ფ ა ს ბ ა ამოაძრო: მ. 213,13...

ბულში ეშმაკის ბ ა ფ ე ედგა: ს. 39,12; ბ ე ბ ე დარჩომილიყო: ს. 148,17; იყო ერთი მ ე ფ ე სახელოვანი: ს. 149,3; ბ ო ე ფ ე ფეფრის მარმარილოსი: ს. 35,19; პილატეს სახლის კ ი ბ ე: მ. 165,3; ბეთის ხ ე, ნარინჯი მეტად გამრავლდა: მ. 154,36; ფრანგიაში მ ო ს ა ბ ს ა ხ ო ნ ე და დამხდომი, მ ე ფ ვ ი ნ ე, მზარეული, სულ ქალია: მ. 158,37...

მცირედი ო ქ ნ ო წარიღო: ს. 35,16; ბირვანს შაკ იკრა, ერთი ო ს ა-მ ა ნ ო ლ ი, კაცმა ო ბ ყ ა ლ ი ფა მოხარი ქვეყანაოა: ს. 31,3; პირის-პირ დასხნა და ასვეს ფ ვ ი ნ ი: ს. 55,30; სხვადასხვა ბ ე ბ ი აქვს: მ. 199,10; ს ო ვ ი გაქვავებული: მ. 174,25; აქა-იქ ბ ლ ი მოკლეები ჰქონდა: მ. 218,3; ბ ყ ა ნ ი გამოიტანა: მ. 159,14...

ერთი კ ე და ერთი მორიელი დაძმობილდენ: ს. 67,37; ერთი ყ ნ ე კაცი იყო: ს. 27,25; ოს მიღმე ერთი ნ ე მოუყანია: მ. 221,20...

§ 82. "მ ო ბ ბ ა ე ნ ო ბ ა ბ ი" ფუძეანხმოვნიან სახელებად მოხ-ნობითი ბრუნვის ნიშნად, ოდენ ერთ, გამოყენებულია -ან; "სიბრძნე სი-სიცოცხლეში" ყარიბს -ან ფორმანტის ხმარების შემთხვევები /იხ. აქვე, § 38/[2].

---

1. შერ.: ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართული კომპონენტებისაგან "ვეფხისტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 16.
2. იქვე, გვ. 5-7.

მაგალითები "მ ო გ ზ ა უ რ ო ბ ი ა ნ":

ა ფ ხ ა ზ მ ა რაფუ იცილა: მ. 231,24; მ ა ო მ ა ე ე ბ ი ს კ ო-ბ ო ს მ ა კიდეც მიხუმრა: მ. 197,17; ე რ თ მ ა ი ბ ნ ი ნ ა მ ო ს ა მ-ს ა ხ ო ს ე ბ ა ვ ა ნ მ ა თავდუანი სცა: მ. 171,20; მ ი მ ხ ო ბ ბ ა კ ა ც მ ა რა ტაბუნეს: მ. 230,1; სხვა ს ა მ კ ა ო ლ ბ ა ტამაოცა: მ. 206,39; ხ ო ბ ა ლ ბ ე ბ ბ ა დაუნეს სრილა: მ. 238,10; ასეთივეა ეგიპ-ტეა: მ. 197,4; ენციკლოპედიაში: მ. 219,2; კანონელა: მ. 175,31; კარი-ნალებმა მ. 171,2; კაცებმა: მ. 187,9; ბ ა ტ რ ბ ა: მ. 182,17; სისხლა: მ. 210,1; ფარიკაბა: მ. 175,31; ქალებმაც: მ. 182,18; ქალწულებმა: მ. 180,12; ქარმა: მ. 222,36; ქმარმა: მ. 194,36; ქრისტიანმა: მ. 163,21; ლეონმა: მ. 174,16; ყმაწვილმა: მ. 197,7...

მაგალითები "ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ტ ყ ვ ი ბ ა ნ":

ენა მრავალმა, ვ ა ბ ი ბ ბ ა სეფრან დაუნდო ნვრინა ბუსასა: ს. 122,33; რა კ ა ც ბ ა ოვისი მეერი ლაინახოს: 45,32; მაგ კ ა-ც ბ ა თუ ჩემი ენა იცოლეს: ს. 131,14; მ ა ს ბ ი ნ ძ ე ლ ბ ა მიხრა: ს. 101,25...

თუ "სიბრძნე სიტყვისაში" - მ ა ფორმანტს ვხვდებით იშვიათად მოხ-ლობილი ბრუნვის ნიშნად, "მოგზაურობაში", პირიქით, - მ ა ნ სუფიქსი დას-ტურდება ძლიერ მცირე რაოდენობით:

ისე ენა დ ე დ ა კ ა ც ბ ა ნ ი: მ. 195,2; პაპის ჯანიშნი მოვიდენ, ტვინახეს და ე ბ ი ს კ ო ბ ო ს ბ ა ნ ც ა: მ. 238,26; ლ ბ ე ნ ო ბ ა ნ იცის: მ. 216,39...

§ 83. ფუძეხმოვნიან სასელებიან მოხრობითი ბრუნვის ნიშნად "მოგ-ზარუობაში" გვაქვს -ე, საკმაოდ ხშირად გვხვდება იგი "სიბრძნე სიტყვისა-ში" /260 შემთხვევიდან დაახლ. 115-ჯერ. იხ. ქვე, § 38/.

კარიბინაღის დ ე დ ა მ გვნახა: მ. 180,8; დ ე დ ა მ უთხრა: ს. 81,22; მე ფ ე მ ამაგზე გამამგზავნა: მ. 153,18; მ ე ფ ე მ ვაზირი თვისი გაამძო: ს. 29,55; ქ რ ი ს ტ ე მ რომ ბეჭედი შეაცვა: მ. 235,3; ლ ა მ ე მ გვისწრო: მ. 156,5; იმ ს ხ ვ ა მ გვერდს მოგისვა: მ. 163,3; კ ი რ ე მ იკლო და ფ ყ ე მ იმაგა: მ. 154,36; ყ ვ ე ლ ა მ მუხლი მოუტეხეს: მ. 171,29; ჯ ვ ა რ ც მ ა მ თავი მოუტეხა: მ. 219,36; ბ ა ხ ა ლ ა მ დედას უთხრა: ს. 131,3; ი ხ ა მ თივა არ შეჭამოს: ს. 65,5; მ ა მ ა მ ეგრე უთხრა: ს. 31,23; ძ ე რ ა მ აღიქმა დადგა: ს. 26,18; ძ მ ა მ არ დაგვასწროს: ს. 127,18; ხ ა ლ ი ფ ა მ გვინის მეტი არა სჭამა რა: ს. 33,29...

"სიბრძნე სიცრუესაში" ფუძეხმოვნიან სახელებად მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნად დასტურდება -მ ა სუფიქსიც /ასეთი მაგალითები ძ ლ ი ე რ მ ცი- ნ ე რაოდენობით გვხვდება/:

უბრძანა მ ე ფ ე მ ა: ს. 134,14; გამაკვირვა მისმა შ ე ნ ე ბ უ- ლ ი ბ ა მ ა: ს. 209,32...

შეიძლება, ეს იმითაც აიხსნებოდეს, რომ "მ ე ფ ე მ ა", "შ ე ნ ე- ბ უ ლ ი ბ ა მ ა" წინადადების ბოლოს არის მოქცეული და მოთხრობითი ბრუ- ნვის ნიშანს ბარული -ა ხმოვანი ფონეტიკურად ხშავს და ამთავრებს კონ- სტრუქციას.[1]

ზ ბ ა. როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში "სახელთა ბრუნვებში დიფთონგები ჩნდებოდა ფ უ ძ ე უ ა ვ ე ც სახელთა წარმოებითსა და მოქმედებითში: წათ. ოქრო-ს-ა, მოქმ. ოქრო-ჲ-ა... უბედო-ს-ა, უბედო-ჲ-ა... ცრუ-ს-ა, ცრუ-ჲ-ა... დიფთონგის მოშლის შედეგად მივიღეთ: წათ. ოქრო-ს-ა,

---

1. შერ.: ფ. ბ ურ ა ბ ი შ ვ ი ლ ი, ემფატიკური ა-ს საკითხისათვის: საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემია, XXII სამეცნიერო სესია, 1966 წ. 6-7. VII. მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 11-12.

მიქმ. ოქრო-ა-ა... ცრუ-ს-ა, ცრუ-ი-ა. ამგვარად მივიღეთ ნათესაობითის და მიცემითის სხვაობის ნეიტრალიზაცია: ნათესაობითი გარეგნულად დაემსგავსა მიცემითს, ხოლო მიქმედებითი - ე-იანი მრავლობითის ფორმას... ახალი ქართულის ო ქ რ ო ს-ი ემფატიკურ - ე-ს ცვლის -ე-ი".[1]

სპეციალური ლიტერატურის მონაცემებით, "ვეფხისტყაოსანში" დასტურდება ო ქ რ ო ს ა /<- ოქროსა/, ო ქ რ ო ი ა /<- ოქროსია/ ტიპის მაგალითები:[2]

ნათეს.: ასთაოს მივარდვი ბრეული ფვალი

ო ქ რ ო ს ა ჯამისა: 3.ტ. 385,1.

მაშინ დავიწყე გარდახდა მე ს ა ბ ე ო ბ ო ს ა

ვალისა: 3.ტ. 342,3.

მიქმეტ.: ავიანდილ ბაღლი ქალაქი მი ი ე ე ბ ო ი ა

ტანისა: 3.ტ. 1112,1.

ალვსი სახლი სტავრისა და ო ქ ს ი ნ ო ი ა

ლბილისა: 3.ტ. 1467,3.

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" ფუძეუკვეცელ სახელთა ბრუნების ძველი ქართულისაგან განსხვავებული ო ბ ი ვ ე ვ ა ბ ი ა ნ ტ ი დასტურდება:

ა/ო ქ რ ო ს ა / <-ოქროსა/, ო ქ რ ო ი ა / <- ოქროსია/:

ნათეს.: ო ქ რ ო ს ა ნაცვალი: ს. 40,33; უანგარიშო ტაბლი, ბუნებამ, ბოგი ო ქ რ ო ს ა, ბოგი ვეცხლისა: მ. 207,31. ო ქ რ ო ს ა დაფერილი უცხო გაკეთებული კანდელები ენთება: მ. 162,27; მერე მან კაცმან ამოიღო კიბე მისისა ს ა ლ ა ბ ო ს ა: ს. 69,28. ს ი ტ ყ ვ ბ ო ს ა

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 17.
2. იქვე, გვ. 17-18.

წყლისა მისი აღი დამშრალ: ს. 29,33...

მოქმედ.: ო ქ რ ო ა და ვერცხლისა სავსე: ს. 34,22; წაიღო ღვინ საფიცარი იგი, მოქცეა ო ქ რ ო ა და დაირქო ცავსა ზედა: ს. 33,32; პატრონი ჩვენი, ოვითვე იცი, მოგვია, და თუცა ხმელია ვიდე, ს ა ბ ი ს ნ ო ა სცინეს და შენ წიდ ჩვენ დაგვხოცს: ს. 9,26; ფერადის მ ა რ მ ა რ ი ლ ო ა, ფერადის ამარგებენ ადგილ: მ. 154,26...

ბ/ ო ქ რ ო ს-ი, ო ქ რ ო-ო-ი:

ნადეს.: მნეშავს მსახურეოდა ლ უ კ ა ს ი: ს. 21,25; სამასი თუ მანი სპარსისა, სამასი - ი ნ დ ო ს ი: ს. 78,8; ბეღელ თეთრის მ ა რ მ ა რ ი ლ ო ს: 35,19; მოუნდა კაცსა მას ნახვა ო ქ რ ო ს ი: ს.49,33; კედელი სულ თეთრის მ ა რ მ ა რ ი ლ ო ს: მ. 167,7; ანგელოზები ო ქ რ ო ს ი და ვერცხლისა: მ. 206,32; საცალხურები ო ქ რ ო ს ი: მ.184,25.

მოქმედ.: სახლია და ბ რ ო ი მსგავსი მის საყურისისა: ს. 17,18; დიადი, უცხო ნაგებია, ფერადის მ ა რ მ ა რ ი ლ ო ი მ. 165,9; ფერადის მ ა რ მ ა რ ი ლ ო ი იყო აგებული: მ. 201,11... ო ქ რ ო ი შევამკევ: ს. 95,24; შენი ს ა ბ რ ო ი მბრდი: ს. 130,29; ს ო ფ ლ ო ი ქრის დასტული: მ. 183,10; ანც უცხო

კელი იდა: მ. 162,18; ო რ ი ა ნ ი ს საოიკურებია უხელი ძერა შექ-
ბნეს: მ. 182,14; ო ქ ნ ი ს კოლოში ს. 82,28; ო ქ ნ ი ს სკივრები:
მ: 178,28; პ ი ლ ი ს ძელის უცხი და უცხი გარეამოხსნები: მ. 217,37;
ეკვერა მისის ს ა ლ ა ნ ი ს ჩვენებისაკვის: ს. 79,33; დიდი ს ა მ ე-
ფ ი ს კუნძულია: მ. 222,38; ს ო კ ი ს მკურნალი: ს. 92,10.

მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს წიშნის უხმოვნი ვარიანტის
გამოყენება რაიმე გ ა ნ კ ვ ე ე ლ ი წ ე ს ს ა ნ ე მ ი ნ ჩ ი ლ ე ბ ა.
იგი ხ ა ნ დ ა ხ ა ნ დასტურდება იქ, სადაც მოსალოდნელი იყო მოქმედებითი
ბრუნვის წიშნის - ს, ან -ნ ხმოვნიანი სახეობა.

ერთი ოვისი სახელური ცხენი, ო ქ ნ ი თ აკაზმული, მისცა: ს.57,33;
მგალობლების ს ი ტ ვ ბ ი თ კაცს ცნობა წაუვიდის: მ. 184,21; ო ქ ნ ი თ
გაკეთებული იყო: მ. 157,16; ს ო ფ ი ო თ დახატული: მ. 164,27; მ ა ნ-
მ ა ნ ი ლ ი თ ნაბეები: მ. 164,25; სამი დიდი ტრაპეზი იყო... ერთი ამო-
სავლით, ერთი ჩ რ დ ი ლ ი თ და ერთი სამხრით: მ. 176,7...

§ 85. ვ ი თ ა რ ე ბ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს ნ ი შ ნ ა დ ძალზე იშ-
ვიათად, მაგრამ აქა-იქ მაინც დასტურდება -ან / <-ან/ // -ნ / <-ნ/ მოლო-
სარეები:[1]

ვიკინგიი და, რომელიც უარს იტყოდა, ძ ა ლ ა ნ მოეკარსკვინით
ხილვა ოავი: ს. 84,12; ეს სოფელი გაუბვი ბ ე ნ ა ნ შევლეგო: ხელნაწ.
H -180, ფ. 60 ; ოუ კაცი კ ა ნ გ ა ნ იხმარს: იქვე, ფ. 78 ; სულ
შ ა ნ ნ ე ვ ნ ა ნ წყარო ამოიღოდა: მ: 168,35; ო ვ ა ლ ვ ა ნ ა ნ ა ც
კაი იყო: მ. 157,38; ფ ყ ვ ი ლ ა ნ ან ირეკებოდეს: მ. 158,4...

---

1. შრ.: Г.А. К л и м о в, Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, М. 1962, გვ. 79.

ფურე მისი სიტყვა ყველა ტყუილი იყო და კაცია ს ა ბ ე ნ ა თ მოიგონის: ხელნაწ. H-180, ფ. 65v. ერთი ხიდი ვ ა ვ ე თ იყო დახუნული: მ. 220,12; ე ო ბ ე თ სულ წარიწყი და ფურიწყი ევლო: მ. 226,32; ს ა-მ ა ტ ლ ი თ რომ ქალებს ბრალიან მონასტერში: მ. 215,6; ე ბ ა ლ ვ ი ტ ი ხე არსად არის: მ. 238,32...

§86. ბ ი ტ ე ბ ი თ ი ბ რ ო ნ ვ ი ს წიმწად ფუძეხმოვნიან სახელებიან დასტურდება -ე / -ო/ სუფიქსის გამოყენების შემთხვევაში:

ე ე ლ ა ვ, ყოველს კაცს მაგა ეგის, მე რად არა მყავს: ს. 81,21; ძმაო ბ ე ქ ა ვ, შენ რად იყვი: ს. 25,8; მე მოვახსენე: ბ ი ტ ლ ა ვ მ ა ვ მეფეო... მაშინვე ტყესავსე შევიქენ: მ. 163,20; ხ ე ლ-მ წ ი ფ ე ვ, ოღა თავს დაიმალაენ და საფოსელს შეიცვლიო, ვეი ოქვენს ბეღნიერს ოვალს ვაჩვენებო: ს. 129,24...

§87. ძველ ქართულ სალიტერატურო ენაში ემფატიკური ე, რომელიც ცნობილია, ს ი ს ტ ე მ ე ბ რ ი ხ მ ა ნ ე ბ ი ლ ა მხოლოდ ბიცვის მიცემით, წათესაობითსა და მოქმედებით ბრუნვებში, აგრეთვე ე-ანიანი მონაცემების ყველა ბრუნვაში. "ძველი ქართულის ტექსტებზე დაკვირვებიდან ცხადი ხდება, რომ ემფატიკური -ე დაკარგულია ყველგან, სადაც მას ძველი ქართულის წინაენაში მოიხსენებს. მაშინაც კი, როცა ემფატიკური ხმოვანი არ გვხვდება, ძველი ქართულის მოქმედ წინადებებიან გვაქვს საქმე და არა ამა თუ იმ ძეგლის თავისებურებასთან".[1]

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ახალი ქართული ენა ემფატიკური ა-ს ხმარების მხრივ საკმაოდ განსხვავდება ძველი ქართულისაგან. რაც მთავარია, ემფატიკურ ა-ს გამოყენებას ადგილი აქვს "ის სისტემატიური ხასია-

---

1. ქ. ძ ი ბ ე ნ ი ძ ე, ემფატიკური ხმოვანი ძველ ქართულში: სახელის ბრუნვების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, ნ. I, თბ., 1956, გვ. 218.

ფი...., რომელიც ძველ ქართულში ჰქონია".[1]

ანალოგიური ვითარება გასტურდება "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაშიც": ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენის ნორმებისაგან განსხვავებით, აქ ხშირად ვხვდებით მიცემითი, წოდებითი და მოქმედებითი ბრუნვის ფორმებს -ს ემფატიკური ხმოვნის გარეშე.

მიცემა: რაც ფქვას (ყოველს კაცს მოაწონოს: ს. 10,30; ვინც ასეთს გასაცემს იქმს კაცი: ს. 10,5-6; ჩემს ჯარს დამარცხებოდა: ს. 37,25; ეშმაკი ემმავს კიდეც გარდასახვისებს და კიდეც ნახავს: ს. 77,16; კაცი იგი მკვდარს დაემსგავსა: ს. 89,27; თხას ყელზე დანა დაადგეს: ს. 89,10; მას აქმს აღფქმა დაადებინეს: ს. 111,14; მას კაცს მუცლის ტკივილი და ყვანა დაემართა: ს. 114,27; ძვალს აიღებს წისქარტია: ს. 123,10; რასაც მოძღვარს აღსარება სამოწმოდ გაუხდია: ს. 27,7; ადუღებულს ფისში ჩაეყოლ ნერონს: მ. 194,22. ერთს მის ამხანაგს მისი ძმა შემოკლებია: მ. 210,30-31; მორაკოს ბალონს... მოუკლავს: მ. 238,39; გარბაგანს გასტეხილებენ: მ. 154,26; ვენახს ისევ ესხა: მ. 238,28...

ნაგულ.: ღოცვის დასრულებამდე დაეყოვნა: ს. 22,21; თუ ამის კაცის სახელია გაქვს: ს. 25,8; ოქრა ცეცხლის ტეხას უმალებდა: ს. 29,25; ამისთანა ადგილის სამაია და ცეკი უნდოთ: ს. 55,2; კეთილის მეფე ხარ: ს. 17,25; მაწვნის ჯამში თავი ჩაკიდა: ს. 91,26; მაგ გვირგვინის თავს მაკოცინეთ: ს. 111,5; ამდენის კარგის საქმის ცოდვაა: ს. 111,20 მგელმან თხის შეჭმის ნდომით ველარა გაიგო რა: ს. 132,35...

---

1. თ. ბურაბიშვილი, ემფატიკური ს ახალ ქართულში, ცაიცე ამონაბეჭდი, თბ. 1965, გვ. 321.

ირივ ა დ გ ი ლ ი ს საკაცი ოცდა ოერთმეტი მიდი იყო: მ. 155,30; ქრისტეს ა კ ვ ნ ი ს ნაცვლი: მ. 234,21; ა ნ ა ბ ი ს შვიდები: მ. 196,36; ო ე დ ა კ ა ც ე ბ ი ს საფეხვი: მ. 185,38...

მიქმედ.: მელი ე ნ ი ო ს ოფლადევა: ს. 74,4; მაგ ს ა ქ მ ი ო ს ოფელი აამენოთ: ს. 29,6; ხვის ტ ბ ი ო ს წარეკვა: ს. 56,32; ფავისის ნ უ ბ ლ ი ო ს ბურგსა მკიდია: ს. 131,25; ა ტ ე ნ ი ო ს ნაშენი იყო: მ. 198,11; საღინო ა ო ტ ი ლ ე ბ ი ო: მ. 169,35; ა ლ ბ ა ს ი ო ...ა შემოსილები: მ. 207,26; ამ ბ ე ჭ ო ი ო ს ფაენინდეს: მ. 209,20; ან ს ი ო ი ო ი ო, ან ს ი კ ე ო ი ო, ან ო ა ხ ა ტ ე ლ ო ბ ი ო ა ს ი-ო ი ო ლ ი ო ი ო კიდევ უფრო ა ა ბ ე ყ ო ბ ი ლ ო ბ ი ო ან მინახავს: 184,29-30...

ფაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ანამედროვე ქართული საოფერატურო ენასთან შედარებით -ე ემფატიკური ხმოვნის გამოყენების შემთხვევები სულნასაბას თხზულებებში მაინც უფრო ხშირია. ამ მხრივ "სიბრძნე სიცრუესა"და "მოგზაურობას", შეიძლება იფქვას, ს ა ბ უ ა ლ ო ა ო ტ ი ლ ი უჭირავს ძველსა და ანამედროვე საოფერატურო ქართულს შორის.

ბრუნვის ნიშნებია გავრცობის შემთხვევები საკმაოდ ხშირად დასტურდება მიცემითში, ნათესაობითსა და მოქმედებითში:[1]

მ ი ც ე მ ა ე ნ ო ს ა მ ა ო ა ლ ს ა ა ო ტ ი ლ ს ა ფაისადგურა: ს. 61,20; ა ო ს ა ო ხ ა ს ა ოიო ოიკანი ჰყავს: ს. 66,26; ყ ა ს ა-ბ ს ა, მ ე ბ ვ ნ ი ლ მ ა ნ ე ს ა ფა მ ე ა ვ უ ნ ე ს ა სუფევლას ხორ-ბალი ფაუნინდა: ს. 140,22-23; მისცა მ ე ფ ე ს ა: ს. 10,9; ე ნ ო ს ა-ტ ლ ა ხ ა ვ ს ა ფა უ ბ ო ვ ა ნ ს ა; მესამეს - კ ა ც ს ა მ ო ჩ ხუ-

---

1. ა ნ ტ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველსა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 8-9.

ბ ა რ ს ა: ს. 79,38; ასცოვლიდენ წ ი გ ნ ს ა, ფ ი ლ ი ს ტ ფ ი ს ტ-
ბ ა ს ა, ა ქ ი ბ ი ბ ა ს ა, ჯ ა რ ა ი ბ ა ს ა, ს ი ბ ლ ა ბ ლ ე ს ა,
ს ნ ე ე ლ ი ბ ი ვ ლ ა ს ა, წ ა ბ ლ ი ს კ ე ფ ე ბ ა ს ა, ბ ბ ა რ ე ე ლ ი ბ ა-
ს ა და მის რ ი გ ე ბ ა ს ა: ბ. 219,27-29; ფ ვ ა ლ ს ა და ყბას ი ძ რ ე-
ვლა: ბ. 182,20; რ ი ფ ი ნ ფ ლ ვ ე ბ ლ ე ლ ი ნ წ ა ბ ს ა: ბ. 228,7...

ნ ა ფ ე ს ბ: ლ ა ხ ვ ლ ე ნ ბ ლ ე ფ ი ს ა ვ ა ფ ა რ ნ ი: ს. 15,33; ბ ა ნ კ ა ლ ი ს ა
ლ ი ლ ბ ა ნ ი: ს. 150,15; ლ ვ ფ ი ს ა ა ნ ე ლ ბ ი ნ ი ლ ა და კ ა ლ ი ს ა ა ნ ა
ბ ლ ხ ვ ე ნ ი ლ ა ნ: ს. 135,15; ბ ი ს კ ა ლ ი ს ა ს ი ბ ლ ი ლ ი ნ: ს. 73,21; ვ ა ბ ი ნ ბ ა
ბ ე ფ ი ს ა და ქ ვ ე ყ ნ ი ს ა ბ ა ლ ე ნ ე ბ ა ბ ბ ა ბ ლ ი ა ფ და ნ ა ხ ლ ე ნ ა ბ ა:
ს. 46,1; ყ ი ვ ლ ი ს ა ე ნ ი ს ა ნ ი ბ ნ ე ბ ი: ბ. 183,19; ა ნ ა ყ ე-
ბ ი ს ა ს ა ხ ა ლ ი: ბ. 182,24; ვ ე ბ ხ ლ ი ს ა... ბ ვ ი ნ ბ ვ ი ნ ი: ბ. 178,2;
ბ ა ნ ე ხ ვ ნ ე ლ ი ს ა ბ ი ნ ს ა ს ა ბ ბ ბ

სახელ: მ ა ჰ მ ა დ ი რად დაკელო? ს. 72,1; მ ე წ ა გ ა ნ ი ხური ვარო: ს. 13,11; ე ლ ი ა გ ა ნ ი, მათი მოძღვარი: მ. 176,20; ი ო ს ე ბ ი მწყემსი როგორ ელაპარაკებოდა: მ. 173,26; მ ა რ ი ა მ იც იოსებს ამ მექალი დაეწინდეს: მ. 209,20.

მოხსენ: ოქვა ნ უ ე ა მ: ს. 14,10; სცნა ნ უ ე ა მ ა ნ: ს.29,14; კ ი კ ი ლ ი ა მ უთხრა: მ. 178,23; ვ ე ლ ნ ე მ კეთხა: უფალო, სად მიხვალო? ?. 190,30.

მიცემ: მენ და ნ უ ე ა ს ა საუბარი არ დაგელევა: ს. 16,16; გაეცინა ხ ო მ ბ ე ნ ს ა და ეძნე მოახსენა: ს. 53,1; ს ი ნ ე ო ნ ს ა- ვ ი თ კეხვეენები: მ. 163,28...

წაიკითხ: ხ ო მ ბ ე ნ ი ს ა თ ვ ი ს გეხმაურებინა: ს. 42,22; ნუთა ბიბლიაზ მელი იყო ლ ე ო ნ ი ს ა: ს. 24,2-3; არა ვფიქრობ, მელი ვარ ლ ე ო ნ ი ს ა: ს. 79,10; ნაცა ლ ე ო ნ ი ს ა თ ვ ი ს ავი ექმნა: ს. 30,34; ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ა და მენის ქვეყნის სასარგებლოდ: მ. 163,24; ბმიდის ბ ე ნ ი ნ ი ს ა: მ. 215,3...

ბიდ: ნ ო ე ა ვ, მენგან მიკვირს ეგეთი საუბარი: ს. 10,7.

§ 89. "სიბრძნე სიცრუესა" და „მოგზაურობაში" ალარ დასტურდება ბედ- სარაკ სახელია უფროობითი ხარისხის ძველი ქართული ენისათვის დამახასია- თებელი ფორმები უ მ ე ტ ს ა-ი, უ ფ ი ტ ს ა-ი, უ მ ც ი ნ ს ა-ი... უ ფ- რ ო ლ ს ა-ი, უ ტ კ ბ ო ლ ს ა-ი... მაგ ნაცვლად ყველგან გვხვდება, ერთი მხრივ, უ მ ე ტ ე ს ა-ი, უ მ ც ნ ო ს ა-ი..., ხოლო, მეორე მხრივ, უ ფ ი ფ ე, უ მ ა ი ლ ე... უ ს ხ ო, უ ფ ნ ო... ტიპის წარმოქმნა მარგალია, ბედ- სარაკ სახელია უფროობითი ხარისხის ანალიტიკური ფორმები ძველი ქართული ენის ძეგლებშიც გვხვდება, მაგრამ მათი გამოყენების არე XII საუკუნიდან

მიფიტულული მანდასაან უფრო იშრეტა და ფარიოვლეტა.[1]

ა/ ჭ - ეს, ჯ - ის ადიქსეტი წარმოქმნილი ფორმები:

"ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც ო ჯ ი ა ნ"

ჯამესი:

ციდის ჯ ა მ ე ს ი ციფანს ანა ანის რა: ს. 52,9; ვერც ყური ჯ ა მ ე ს ს ა ისმენდა: ს. 9,12;

ჯარესი:

ფერა ჯ ა რ ე ს ი იყო: ს. 18,26; ჯ ა რ ე ს ი მ ც დაეტაროვეტან: ს. 27,8; კარეი ავის ჯ ა რ ე ს ა დ ტესიან: ს. 64,31;

ჯარმესი:

მეირის ფვალი ბრმისაკან ჯ ა რ მ ე ს ი იყის: ს. 20,31.

ჯერესი:

ტული ფუნდუკისაკან ჯ ე რ ე ს ი ქერნდა: ს. 20,33; ჯ ე რ ე ს ი ფეკეილი: ს. 58,32; ჯ ე რ ე ს ი ფავალი: ს. 48,27; ჯ ე რ ე ს ი ქვა: ს. 60,37.

ჯკეფესი:

ამის ეფრი ეცხი და ჯ კ ე ფ ე ს ი მბიფეი: ს. 82,27; ანცა შენკან ჯ კ ე ფ ე ს ი მეტიპარი მეყოლია: ს. 122,37; ამხანაკის ჯ კ ე ფ ე ს ს ა შენ რას ითხოვ? ს. 123,32.

ჯლამაგესი:

ბეეფეფის ჯ ლ ა მ ა გ ე ს ი: ს. 51,31.

ჯაილესი:

მეფის შეკარეის ჯ ა ი ლ ე ს ი: ს. 51,32; ფვალიანკან ეფრი ჯ ა ი ლ ე ს ი: ს. 52,1.

---

1. შდრ.: ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, "ვეფხისტყაოსნის" ზოგი ადგილის წაკითხვისათვის ქართულში გეფსარზავ სახელია შეფარეული - აფშალეული ხარისხის ფორმათა წარმოების თავისებურებებთან დაკავშირებით, იკე, ტ. XV, 1966, გვ. 39-62. ფ. ბ ე ს ა ბ ი შ ვ ი ლ ი, ხარისხი ქართველურ ენებში, ისე შრომები, ტ. 67, 1957, გვ. 9-164.

ანაკლიკიური ფორმებია:[1] უმაღლესი: ს. 122,25; უმეტესი: ს. 20,30, ს. 110,1; უმრავლესი: ს. 14,29; ს. 55,26... უმრწემესი: ს. 52,26; უმსუქნესი: ს. 51,32; უმცეკუნესი: ს. 64,31; უმჯობესი: ს. 25,11; უსაგარეესი: ს. 7,9; უსაყვარლესი: ს. 135,26; უსაწყლესი: ს. 35,34; უკეთესი: ს. 21,7; უუხვესი: ს. 8,13; უძვირფასესი: ს. 9,4; უძლიერესი: ს. 36,21; უწინარესი: ს. 8,22; უხუცესი: ს. 18,3.

უმცროსი:

ჰკიდია უ მ ც რ ო ს ს ა და ოქვა: ს. 51,35; უ მ ც რ ო ს ს ა ვაჭირსა გაეცინა: 8,15.

უფროსი /=უფრო დიდი, უფრო მეტი.../:

მას უ ფ რ ო ს ი უნდება: ს. 52,28; უ ფ რ ო ს ს ა სარწმუნესა: ს. 15,4. ოთხნიც უ ფ რ ო ს ა დ მეუწირავს: ს. 53,4...

"მ ო ტ ბ ა უ რ ო ბ ი ა ნ"

უამესი:

მის უ ა მ ე ს ვერას ისმენდა: მ. 188,24;

უარესი:

უ ა რ ე ს ი არავისმე იქნება: მ. 163,11; უ ა რ ე ს ი მიყო: მ. 245,2; უ ა რ ე ს ს იქმნენ: მ. 244,14.

უფიდესი:

ეს უ ფ ი დ ე ს ი ეკლესია იყო: მ. 223,24.

ანაკლიკიური ფორმებია: უკეთესი: მ. 155,35; უმაგრესი: მ. 231,31; უმაღლესი: მ. 176,17; უმრავლესი: მ. 168,2; უმჯობესი: მ. 155,38; უნამეტნავესი: მ. 169,19; უპატიოსნესი: მ. 230,29; უხუცესი: მ. 230,31; უწმიესი: მ. 238,20.

---

1. მაგალითები მოყვანილია სახელმძღვანელოს ფორმით, მიუხედავად იმისა, დასტურდებიან თუ არა ისინი ამ სახით მითითებული ადგილას.

უმცრისი:

უ მ ც რ ი ს ი ხუცეები: მ. 235,27; უ მ ც რ ი ს ი ს ძმისთვის: მ. 154,4; უ მ ც რ ი ს ი ს მავადის შვილებიო: მ. 233,19...

უფრისი[1] /= უფრო მეტი, უფრო დიდი/:

ხახულის ღვთის მშობლის ფალს უ ფ რ ი ს ი არის და უკეთესიცაა მ. 206,36; მისი უ ფ რ ი ს ი მარვალიტი: მ. 217,10.

ბ/ უ - ე, უ - ი, ადიქსებიო წარმოშობილი ფორმები:

"ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც რ უ ი ლ ა ნ":

უახოვნე:

ყველა ჩემსა უ ა ხ ო ვ ნ ე იყო: ს. 105,29.

უიდე:

ამიო უ ი ლ ე შემცოდე ვიპოვები: ს. 23,13.

უმარილე:

მაი რობელი უ მ ა რ ი ლ ე იყო: ს. 20,18.

უმხიარულე:

უ მ ხ ი ა რ უ ლ ე წარიმი დაუდის და ყოველივე უძღვნის: ს. 9,4.

უმჯობე:

ცუდად შრომას ცუდად შრომა უ მ ჯ ო ბ ე ა ო: ს. 41,17; ეგ უ მ ჯ ო ბ ე ან იყო: ს. 42,22.

უფრო /=უფრო დიდი, უფრო მეტი.../:

ჩემსა უ ფ რ ო იყვნენ: ს. 104,1; ამის უ ფ რ ო უცხო და უკეთესი მჩიოვევი: ს. 82,26. მიმინის უ ფ რ ო ა: ს. 123,8.

---

1. "მიგვაკურობაში" დასტურდება ასეთი კამოდენაც: "უ ფ რ ი ს ი ე რ თ ი", რაც ნიშნავს: "უმეტესობას", "უმრავლესობას", "უმეტეს წილს", მაგალითად: სხვას სახლში რაცა უცხო ფრინველი. "უ ფ რ ი ს ი ე რ თ ი /ე.ი. უმეტესი ნაწილი, უმრავლესობა, უმრავლესი - დ.ბ./ ცოცხლის მსგავსი: მ. 174,5; უ ფ რ ი ს ი ე რ თ ს ფოთელი ესხა: მ. 240,1. /იხ. სიმ. II 2/.

"მ ი გ ბ ა ე ბ ი ლ ა ნ":

უგძე /=უგრძესი/:

ნაპირ-ნაპირ მივეიყოლი და **უ გ ძ ე** მიხლა: მ. 156,5.

უფიდე:

უ ფ ი დ ე და უმრავლესი იყო: მ. 199,14.

უმაღლე:

ფეიფი ადლი **უ მ ა ღ ლ ე**: მ. 166,21; ყაბახს **უ მ ა ღ ლ ე ა**: მ. 162,7; კაცის **უ მ ა ღ ლ ე**: მ. 215,10...

უპატიოსნე:

ხლეა სახლი **უპატიოსნესი** და ულხოს ფაჩიაგებია და **უ პ ა ტ ი ო ს ნ ე** მაღლისელნი იყვნ ბეგობია: მ. 230,29.

ულხო:

ამის სახლში ერთი ლევის ბიბო ვნახე: ოთხი ადლი სიგძე მეტი იყო, მკლავს **უ ლ ხ ო**: მ. 174,23.

უფრო /=უფრო მეტი, **უფრო** ლიდი/:

ნახევარი **უ ფ რ ო** დამრჩა: მ. 170,6; ორასი ეული **უ ფ რ ო** შემოყოლია: მ. 170,28...

ბეღსარეაე სახელია **უფროობილი** ხარისხის ამ ორი ძირითადი სახეობიდან პირველი /**უ-ესს**, **უ - ოს**/ ლოგმელ შეინარჩუნა ქართულმა საკლესიურ ენამ, რაც შეეხება მეორეს /**უ - ე**, **უ - ო**/, იგი, მარტალია, ფარდად გავრცელდა XII-XVIII ს ქართულ საკლესიურ ენაში, მაგრამ XIX საუკუნიდან მისი ხმარება თანდათან ერობამად შეწყდა.[1]

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ბეღსარეაე სახელია ოდნობილი ხარისხის ფორმები ქართული ენის ტაბლეთარების მანძილზე ერთნაირად

---

1. ი ე. ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, "ვეფხისტყაოსნის" ენის ადგილის საკითხისათვის... გვ. 39-40. ი. ბ ე ს ა ბ ი შ ვ ი ლ ი, ხარისხი ქართველურ ენებში, გვ. 140.

გავრცელებული არ არის: ძ ვ ე ლ ქ ა რ თ უ ლ ი თ ი თ ქ მ ი ს ა რ ა მ ვ ხ ე ბ ა /ხაზი ჩვენია - დ.ბ./, XII-XVIII საუკუნის ქართულშიც იშვიათად გვევლინება, ხოლო ახალ ქართულში შ ე ლ ა ნ ე ბ ი თ /ხაზი ჩვენია. -დ.ბ./ ხშირია".[1]

"ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ტ ყ უ ი ს ა თ ვ ი" ბედსარბაევი სახელის ოდნაობითი ხარისხის ერთადერთი ფორმა გვხვდება: მ ი მ ტ ო /ერთს მოაქვს ერთი მ ი მ ტ ო, ბევრის მოგვარი გუნე დარჩებოდეს: ს. 148,17/.[2] "მოგზაურობაში" კი ოდნაობითი ხარისხის ფორმათა ა თ ი თ ე ლ ი მაგალითი დასტურდება.[3] ესენია:

მობერო:

- - - -
მ ო ბ ე რ ო დ ე ლ ა კ ა ლ ი იყო, ლაბაში ყოფილიყო: მ. 180,11.

მოგვიანო:

- - - - -
მ ე ო რ ს ი მ ს ხ ვ ი ლ ა ს მ ო გ ვ ი ა ნ ო ლ ი ისროდენ: მ. 238,17.

მოდაბლო:

- - - -
მ ო ვ ა ნ მ ო ლ ა ბ ლ ო, დაბლოვლილი ადგილები: მ. 160,27; მიწა მ ო ლ ა ბ ლ ო გვერდობა: მ. 160,17; უფრო მ ო ლ ა ბ ლ ო ადგილი: მ. 163,9.

მოდიდო:

- - - -
მ ო დ ი დ ო ქალაქი იყო: მ. 204,31; კარგა მ ო დ ი დ ო იყო: მ. 212,19;

---

1. ფ. ბ ე ბ ი ნ ა ბ ი შ ვ ი ლ ი, ხარისხი ქართველურ ენებში, გვ. 137.
2. "ვეფხისტყაოსანშიც" მხოლოდ ერთი ფორმა ოდნაობითი ხარისხისა: მ ი ტ ვ ე ლ ი ნ ა ნ ი ვ.ფ. 997; 598,3 /ს ა ბ ა ს კ ა ნ მ ა ნ ტ ე ბ ი ი: "მ ი ტ ვ ა ნ ი მოტვინილი ფერი"/.
3. კანმეორებული ფორმები მხედველობაში არაა მიღებული.

მიმცრო /საპა: "მ ი მ ც რ ი უპატარესი"/:

ეკკლესია მ ი მ ც რ ი იყო: მ. 177,20; მინასყერი მიმცრო იყო: მ. 183,29 /"მიმცრო" შეიფერება ფაახლ. 50-ჯერ/.

მიმწვანი, მიმწო:

ფრელი მარმარილო მ ი მ წ ვ ა ნ ი, მ ი მ ა ო: მ. 17,27.

მიწლი /საპა: "მ ი წ ლ ი ცოტად წვრილი/:

მაგრამ მ ი წ ლ ი ინფენი იყო: მ. 169,1.

მოყვრელი:

მგონია, შეიძი მ ო ყ ვ რ ე ლ ი მარმარილი იყო: მ. 223,30.

შევნიშნავთ, რომ სულხან-საბას თავის "ქართული ლექსიკონში" ორნაირი ხარისხის წვეთი დასახელებული ფორმითაგან მხოლოდ ორი აქვს შეტანილი და გამარტივებული /მ ი მ ც რ ი, მ ი წ ლ ი/.

§ 90. ოფიციალ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "ომგზაურობაში" ო ი ც ხ ვ ი ი ს ა ხ ე ლ ი ა ფუძე უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ ძველი ქართულისაგან განსხვავებული ფორმით გვხვდება, მაგალითად:

ფერმეელი /ძვ. ქართ.: აფერმეელი/:

ფ ე რ მ ე ე ლ ი ჩემი ამხანაგი: ს. 105,37; ფ ე რ მ ე ე ლ ი ათასი სენაკია: მ. 183,22.

ფირმეელი /ძვ. ქართ.: აფირმეელი/:

ფ ი რ მ ე ე ლ ი მიშველს... ხეიფენენ და ვერ გახადესო: ს. 15,27; ფ ი რ მ ე ე ლ ი ქალწული: მ. 158,11.

ცამეელი /ძვ. ქართ.: აფსამეელი/:

ც ა მ ე ე ლ ი მგაავლი: მ. 179,28; მაისის ც ა მ ე ე ლ ს: მ. 243,2; ც ა მ ე ე ლ ი ო დ ვაკი: მ. 221,37.

ფოხმეელი /ძვ. ქართ.: აფოხმეელი/:

ი ო ი ხ მ ე ლ ი მიელი კაცის ფოლ-ფოლი ვეცხლის წმიდაები: მ. 191,30; ი ო ი ხ მ ე ლ ი წლის: მ. 179,37.

ოხუამელი /ძვ. ქარდ.: ათხუამელი/:

ი ხ უ ა მ ე ლ - ი ხ უ ა მ ე ლ ი ოიკანი: ს. 66,35; ი ხ უ ა მ ე ლ ი წელიწადია: მ. 242,19.

ოექუსმელი /ძვ. ქარდ.: ათექუსმელი/:

ი ე ქ ვ ს მ ე ლ ი ფელი: მ. 167,13; ი ე ქ ვ ს მ ე ლ ს მკალა-ფელს: მ. 170,27.

ჩვიერმელი /ძვ. ქარდ.: ათერმელი/:

ჩ ვ ი რ მ ე ლ ი ტუბაია: მ. 183,6; ჩ ვ ი რ მ ე ლ ს დეკემბერს: მ. 239,22.

ოვრამელი /ძვ. ქარდ.: ათრვამელი/:

ო ვ რ ა მ ე ლ ი მცალელი: მ. 163,3; ო ვ რ ა მ ე ლ ი კარდინალი იყო: მ. 184,4.

ცხრამელი /ძვ. ქარდ.: ათცხრამელი/:

ც ხ რ ა მ ე ლ ი სამწირველი: მ. 233,39.

ორმოცი /ძვ. ქარდ.: ორმეოცი/:

ორ ო რ მ ო ც ი ს ა ალაპი ტაძავდა: ს. 90,36; ბოგს ო რ მ ო ც ი, ბოგს ათი, ბოგს ორასიც: მ. 233,13.

სამოცი /ძვ. ქარდ.: სამმეოცი, სამეოცი/:

ოცდაათი ოხა არის და ს ა მ ო ც ი ოიკანი: ს. 66,31; ს ა მ ო ც ი იდგენ ეკლესიაში: მ. 179,25.

"სიბრძნე სიცრუესაში" ბეხვდება სამეოცი: ს ა მ ე ო ც ი ცხოვარი ჰყვა და ენება ბანსდიდა: ს. 11,37.

ოთხმოცი /ძვ. ქარდ.: ოთხმეოცი/:

ო ხ ბ ო ც ი სან�eli ეnbebiდა: ბ. 235,16. ო ხ ბ ო ც ი ს ბ ი ი ს ა: ბ. 236,4.

ორბიდაანი /ძვ. ქარბ.: ერგას, ერგასის/:

ბ ე ო ო ბ ი ც ე ა ა ბ ა ბ ი ვოვაე და ბაბოელ: ბ. 238,18.

ო ბ ბ ი ც ე ა ა ბ ი ბ ი ე ი ბ ვ ვ ე ლ: ბ. 161,3.

"სიბრძნე სიცრუისაში" დასტურდება ერგასიც: ე რ გ ა ს ი ჯოხი ჰკრა და ბიდან ჰკვეთა: ს. 29,14.

რიგორც ცნობილია, ძველ ქართულში "ბევრი" აღნიშნავდა "ანი ადასს". ეს სიტყვა /"ბევრი"/ "სიბრძნე სიცრუისაშიც" და "მოგზაურობაშიც" ხშირად გეხვდება, მაგრამ არსად ალარა აქვს ის მნიშვნელობა, რაც მას ძველ ქართულში ჰქონდა.

§ 91. ნ ა ც ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ ო ა ბიდი უმრავლესობა ძველი ქართული ენისაგან განსხვავებული სახით არის წარმოდგენილი.

ა/ მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი "ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც რ უ ი ს წ ი გ ნ ი დ ა ნ":

ამგვარი:[1]

ა მ გ ვ ა რ ი რამე შევამრავლ: ს. 103,13; ა მ გ ვ ა რ ი: გრძნობა არ იყნოსა: ს. 111,5...

ამდენი:[2]

ა მ დ ე ნ ი სცა, სიკვდილნი მიაყენა: 44,6; კაცს ადასი ა მ დ ე ნ ი იქნი აქვს: 90,6.

ამისებრი:

ა მ ი ს ე ბ რ ი მოიკლაშე არავის უნახავს: ს. 107,11.

---

1. შდრ.: ა. მ ა ჩ ა ბ ე ლ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 150.
2. იქვე, გვ. 153.

ამისანა:[1]

ა მ ი ს ა ნ ა ნაქსოვი ოიდის ეკიდა მას ხეზეანი? ს. 24,13.

ა მ ი ს ა ნ ა მასპინძელიმ ოქვენ ბაკიხვეპათ: ს. 41,19.

ანცავინ:[2]

ვიოვე ბეჯე ცოცხალია, ა ნ ც ა ვ ი ნ მინდა: ს. 124,15; ა ნ ც ა-ვ ი ნ ამოსდგანი ჰყვანდა და ა ნ ც ა ვ ი ნ მიმცემი ოისაბე: ს. 120,37.

ანა... ოა, ანა:[3]

უარყოფილი ნაცვალსახელი "ა ნ ა ნ ა" ბ ა ყ ო ი შ ა ვ ა ლ, ე.ი. ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ფორმით, შედარებით უფრო იშვიათად გვხვდება ჩვეულებრივ, იგი ბ ა ლ ი შ ე ლ ი ა ბმნით ან სახეცვლილია ფონეტიკურად: ანარა ← ანრა ← ანა:

ა ნ ა ნ ა ოქვნდათ: ს. 13,32; ჩვენ ა ნ ა ნ ა გვეკითხვის? ს. 18,13; მის მეტი ა ნ ა ნ ა ჰყვანდა: ს. 34,2; შენ ჩემი ა ნ ა ნ ა გვეაღა: ს. 69,33...

ანა წამოიღო ოა გაბრძანებენ: ს. 9,13. გამოვიდა და ა ნ ა ოქვა ოა: ს. 22,10; ა ნ ა იცოდა ოა: ს. 112,30; მე ა ნ ა მაცვია ოა: ს. 115,19; ხაოიშვარი ა ნ ა ანის ოა: ს. 120,35...

ფეისა ცდოთა ა ნ ა ეიხე ან დაიდეპის: ს. 16,12; ანც ბასვა და ანც ა ნ ა აკამა: ს. 20,26; ესოეთი ქურდობა დაიწყო, ოთ ა ნ ა ეგებიდა: ს. 46,23...

ასეთი:[4]

---

1. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 119, ა. შ ა ნ ფ ი ო ი ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 151.
2. შდრ.: ა. შ ა ნ ფ ი ო ი ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 248-249.
3. იქვე, გვ. 251.
4. იქვე, გვ. 148.

ა ს ე ფ ი ენა ჭკვიერეს, ფაფლი და საფასელ ორივ სფიფერეს: ს. 21,3; ა ს ე ფ ი მეტნიერი ვარ, რ

ვერწინ:[1]

ვ ე რ წ ი ნ იყოლა: ს. 95,35; იაფად ვ ე რ ა ვ ი ნ იყიდის: ს. 123,19.

ვერა...ს:[2]

უარყოფითი ნაცვალსახელი ვ ე რ ა რ ა იშვიათად გვხვდება გ ა უ ფ ი თ ა ვ ა დ:

ვ ე რ ა რ ა ჭკურნა: ს. 149,8.

რიგორც ჩანს, იგი გ ა ფ ი თ ო ბ ი ა ბმნით:

ვერც ერთმან ვ ე რ ა გაიგეს რ ა: ს. 27,28; ვ ე რ ა მაწყინეთ რ ა: ს. 47,4; ვ ე რ ა ფქვეს რ ა: ს. 89,26; ვ ე რ ა ანგეს რ ა: ს. 89,34...

ასეთი ფორმები ძველმა ქართულმა არ იცის /ხელნაწერებში გვაქვს ვ ე რ ა რ ა უარყოფითი ნაცვალსახელის ბმნით გაფიფუნ ვარიანტი/, ასევე უცხოა ძველი ქართულისათვის ამ ნაცვალსახელის გამარტივებული წარმოება ვ ე რ ა / ← ვერა ←ვერარა/. "სიბრძნე სიტყვისაში" ვ ე რ ა ნაცვალსახელის გამოყენების შემთხვევები საკმაოდ ხშირად დასტურდება:

მან ხარისა ვ ე რ ა შეიტყო: ს. 27,27; ამგვარის კაცის სიტყვა ვ ე რ ა ს იტყს: ს. 33,19; მე ვ ე რ ა ს მარგებენ: ს. 108,6...

ვერა რომელი:[3]

ყოველივე ნახა და ვ ე რ ა რ ო მ ე ლ ი გაკვლი: ს. 12,22; ვ ე რ ა რ ო მ ე ლ ი დაეცვნაო: ს. 80,35; ვ ე რ ა რ ო მ ე ლ მ ა ნ გაკვლ: ს. 66,29...

ვერარა...ს:[4]

---

1. შრ.: ა. მ ა რ გ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 250.
2. იქვე, გვ. 251.
3. იქვე, [illegible]
4. იქვე, გვ. 254.

გ ა უ ფ ი შ ა ვ ა დ დადასტურებულია მხოლოდ -ცა წანილების დარ-
ღვევით:

ვაკირდ ვ ე ლ ა ნ ც ა ნ ა მიდ შეიგნეს: ს. 109,9;

ჩოგორც ზესი, მაგრამ გ ა ფ ი შ ე ლ ი ა ბმენით:

ვ ე ლ ა ნ ა ბაიგო ნ ა: ს. 29,1; ვ ე ლ ა ნ ა მიშველა ნ ა:
ს. 36,29; ვ ე ლ ა ნ ა დაეხელებინა ნ ა: ს. 46,17-18; ვ ე ლ ა ნ ა
ვუბაძლე ნ ა: ს. 96,16...

აქა-იქ გვხვდება ვ ე ლ ა ნ ა / <-ველარნა <-ველარანა/ სახითაც:

ვ ე ლ ა ნ ა ს დაანახვებს: ს. 123,2; ვ ე ლ ა ნ ა ს ნაიმღერებს:
ს. 148,4. ვ ე ლ ა ნ ა ს ლინით ნადირი ველარ გარდახვევა: ს. 96,17...

ვინლაცა, ვინცალა:

ვ ი ნ ლ ა ც ა ს... ჩაუგლია: ს. 85,26; ვ ი ნ ც ა ლ ა კაცმან
ნაიყვანა: ს. 137,14.

ვინც:

ვ ი ნ ც შემინახავს, ვემსახურები: ს. 43,14; ვ ი ნ ც მოუკლიბას
ამბობს, ამას იყვეის: ს. 110,29; ვ ი ნ ც თოფი შესდგორცა და ან ისარი,
ეკუიცის: ს. 109,20...

ვინცავინ /=ჩოგი, ჩოგიერი/:

ვ ი ნ ც ა ვ ი ნ კაცნი ლვინის რად სვენ, რ

მავისი:[1]

მ ა ვ ი ს ი ხერხიანი ენა ცვლილად აუბნა და ეგრე უთხრა: ს. 25,37; ერთი მ ა ვ ი ს ი სახელური ცხენი, ოქროთ აკაზმული, მისცა: 57,32; სოფელი და მ ა ვ ი ს ი სახლიც ქაირშინა: ს. 70,31.

მავიანთი:

მ ა ვ ი ა ნ თ ი ნაქმარი მაგვე გარიახია: ს. 19,31; ერთმანეთს მ ა ვ ი ა ნ თ ი თეში ეჭვა: ს. 59,24.

თვიანს, თვითონ, თითონ:[2]

თ ვ ი თ ა ნ თავი იცნას: 49,15; თ ვ ი თ ო ნ ერთს ფიცარზე შეწყა და ლაფეთ ნაპირს გაკვეთ: ს. 15,5; თ ი თ ო ნ ქვა ამოიღ, კედელ-ზეაინ მიაგდა: ს. 16,7.

იმდენი:

მეფეს ან ჭეშმარიტ ი მ დ ე ნ ი: ს. 114,35; ი მ დ ე ნ ი მარგალიტი: ს. 74,5.

იმისი:

ი მ ი ს ი ან ოქროს: ს. 81,16; ი მ ი ს მსგავსს: ს. 44,35.

იმისებური:

ცოფია და რიგი ი მ ი ს ე ბ რ ი ან ეგვეტის: ს. 95,23.

იმისთანა:[3]

იმისთანა ან ოქმნებოდა: ს. 95,23.

ის:

ფუნე ი ს ეფერ ფუნ ოდ: ს. 27,32; მეც ი ს ან მოგვლია: ს. 55,14; ი ს მელი: ს. 27,11; ი ს კაცი: ს. 27,26; ი ს ასი საპალნე: ს. 146,16.

---

1. შდრ.: ან. მ ა ნ ვ ი ნ ი ხ ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 124.
2. იქვე, გვ. 220.
3. შდრ.: ა. ბ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 119.

ისეთი:

ი ს ე თ ს უცხოს ფეუვილს ეფფოდა: ს. 137,24; სამნი ი ს ე თ ნ ი მეისამნი ქალნი: ს. 9,11.

მაკდენი:

ფუ მ ა კ დ ე ნ ი ტაესინჯა: ს. 81,30; ერთი მ ა კ დ ე ნ ი სამეფო: ს. 70,19; მ ა კ დ ე ნ ი ხორცი: ს. 101,36.

მაკედენი:

მ ა კ ი დ ე ნ ს ლეიოს ნუ ასმევთ: ს. 70,13.

მაკისიანა:

მ ა კ ი ს ი ა ნ ა ს სამკვიდროს სიფეარულს ჩემეულად სიარული სჯობნეებია: ს. 148,30; მ ა კ ის ი ა ნ ა ს სახლში ისაკვლიანთ: ს. 85,13.

მაკრიკი:

შენკაინ ია ანუ სხეაფაკან მ ა კ რ ი კ ი ვიფან ეკადრება: ს. 71,2; მიფ მეუბნებიფ მ ა კ რ ი კ ა ლ: ს. 142,32.

მისიანა:

მ ი ს ი ა ნ ა ალარ იმეებოდა: ს. 96,13; მ ი ს ი ა ნ ა არა მინახავს რა: ს. 95,12; მ ი ს ი ა ნ ა ქაბუკი: ს. 94,32.

მისიდენი:

ჩემსა უფრო ოფეენ, ფეარა მ ი ს ი დ ე ნ ი ან ოფეენ: ს. 104,2.

ნურავინ: [1]

ნ უ რ ა ვ ი ნ შეეხეაფ: ს. 44,1.

ნურა / ←ნურრა ←ნურარა/:

ნ უ რ ა ს ამბავს ჰკითხავთ: ს. 32,29.

---

1. შდრ.: ა. მ ა ნ კ ი ნ ი ს ი ვ ი, ნაკვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 251.

ჩაკვარი:

ეს ჩ ა კ ვ ა რ ი სასწაულია? ს. 67,27.

ჩა ერი:

ამას ჩაერი ფასი აცნ? ს. 99,27; ჩ ა ე რ ი ს მეფეა: ს.146,13.

ჩამდენი:

ჩ ა მ დ ე ნ ს მოლა ეხვეწებოდა, ეფრი ყარუსს უბამდა: ს. 73,18; ბინასწარმეცნიერი ჩ ა მ დ ე ნ ნ ი იყვნეს: ს. 71,34.

ჩარიგი:

მაჩვენე ვერი, ჩ ა რ ი გ ა დ ვაქვსო? ს. 121,24.

ჩაფაცა, ჩაფაც:[1]

მრავალი ჩ ა ფ ა ც ა ებაა: ს. 95,15. ჩ ა ფ ა ც ა დაკვემარეოს, სამაგ სწორად დაკვემარეოსო: ს. 62,16; ჩ ა ფ ა ც დაჰქონდა: ს.57,4.

ჩაცა, ჩაც:[2]

ჩ ა ც ა ეძლოს, ბარიერნ: ს. 8,9; ბამეუფი ცოლსა ოვისსა სამკაული, ჩ ა ც ა აქვნდა: ს. 15,1; ჩ ა ც ჩემთან ესაქმებოდა, ყველა აღვასრულე: ს. 19,18.

ჩახელი /=ეფეფი/:[3]

ჩ ა ს ხ ე ლ ს ფეშს ჩამოვარეთ: ს. 64,12.

ეფეფი:

ჩ ე ფ ე ფ ი მგელი ვარ შენი: ს. 25,4;

ეფეფა:

ჩ ე ფ ე ფ ი ც კაცი შენა ხარ: ს. 115,1; ჩ ე ფ ე ფ ს ა ც ამხანაგებას მიპირობდა: ს. 124,3.

---

1. არ. მ ა ჩ ვ ი ნ ი ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ.242.
2. იქვე, გვ. 203.
3. იქვე, გვ. 283.

ყველა:[1]

ყ ვ ე ლ ა კარგად გაკირკვევია და ეს აქვთ: ს. 28,12; რაც უთხრა, ყ ვ ე ლ ა ჰყვეს: ს. 47,6; ყ ვ ე ლ ა ს მარილს მეუბნებოდი: ს. 106,3. მას უკან ყ ვ ე ლ ა ს ვიქმი: ს. 113,4.

ყ ვ ე ლ ა ფ ა /=ყველა/:

მგერსა და მოყვარეს ყ ვ ე ლ ა ფ ა ს უნდა ეუკბინოთ: ს. 68,5; გზაზა რა ჭნახე, ყველაფა მიოხარ: ს. 83,16; ჩემსა სახლსა და რიგს ყ ვ ე ლ ა ფ ა ს გიჩვენებთ: ს. 94,22...

ბ/ მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი "მ ო გ ზ ა უ რ ო ბ ი ს ა ნ"[2]

არაფერი:

არც შენობა, არც ტყე, ა რ ა ფ ე რ ი არ იყო: მ. 159,8.

ასერიგი:

ხალაბანი ა ს ე რ ი გ ი, რომ ჩვენ არ გვიწახავს: მ. 164,34; ა ს ე რ ი გ ა დ მოიოცა: მ. 216,25.

ერთმანეთი:

რა გაოცდა, ეცნა ერთმანეთი: მ. 231,8; მერე ორივ ე რ თ მ ა ნ ე თ ს ამბორს უყვეს: მ. 172,2; გაიღვიძეს ცოლ-ქმარი, ე რ თ მ ა ნ ე თ ს უთხრეს: მ. 164,3...

"ე რ თ მ ა ნ ე თ ი" ამ ფორმით მხოლოდ 1-ჯერ დასტურდება "სიბრძნე სიცრუისაში" /იხ. ქვე, § 41/.

---

1. არ. მ ა ნ ტ ი ნ ო ს ი ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 226.
2. "სიბრძნე სიცრუისაში" დადასტურებული ზემოთ გამოყენებული ნაცვალსახელებიდან "მოგზაურობაში" არ გვხვდება: ეგ, ეგთი, ეგრეკვარი, ესეთი, ესრეთი, ვერა ოთხელი, ვინცაცა, ვინცაცინ, ფაფანი, იმისეური, მაგრიგი, ნურავინ, ნურა, რაკვარი, რარიგი, რახელი, ს ა ე რ თ ო მ ა ს ა ლ ა ს ამ ადგილ შეეხებითი, მისი გაცნობა მკითხველს შეუძლია "სიმეორია-ლექსიკონებისა" დახმარებით. "მოგზაურობიდან" ქვემოთ წარმოდგენილ მხოლოდ იმ ნაცვალსახელებს, რომლებიც არ გვხვდება "სიბრძნე სიცრუის წიგნში".

ერგიმეორე:[1]

ანა წყარო ე რ გ ი მ ე ო რ ე ს მსგავსად: მ. 166,16.

ფვიფაქ:

ფ ვ ი ფ ა ქ სარკმლიდან უმზერდა სადმე: მ. 166,34.

ფაფეთი /=ფაფიანური/:

ოთხი მონასტრისაა, ერთი -ფაფეთი: მ. 192,23; ფ ა ფ ე თ ი ს ხელი ფ ა ფ ე თ ი ს სახე დახატული იყო: მ. 216,37...

ფაფეთ-ფაფეთი:

ფ ა ფ ე თ-ფ ა ფ ე თ ი წაბილი ეჭირა, ფეარა ეკლესიისა რიგ აღირაცხოდა: მ. 175,35.

იმავ ფოლი /=იმხელავე, იმდენივე/:

ოცა პირველირის ფეფი... ი მ ა ვ ფ ო ლ ი: მ. 164,19; მეორე ი მ ა ვ ფ ო ლ ი მოვხარეთ: 199,23...

იმფოლი /=იმხელა, იმოდენა/:

ბაღინის ალარიში ღირის კაილსაკენ რომ კაილია, ორი მისთანა, ბაკრამ ი მ ფ ო ლ ი ვერ იყო: მ. 174,24; კონსტანტინეპოლი ი მ ფ ო ლ ი ა: მ. 156,21...

მაგვარი /=მაგვარი/:

ფირუზის ალილი ხალეში, პირველირის ქვეშისა, წმიდა ხელად წაქმარი, ხეა მინაქარი და ოქროსი და ან მ ა გ ვ ა რ ი უანგარიშო: მ. 218,6.

რამდენიცაც:

ან რ ა მ დ ე ნ ი ც ა იდგა: მ. 168,27; რ ა მ დ ე ნ ი ც ა მილი: მ. 156,2.

---

1. მდრ.: ანა მ ა რ ტ ი რ ი ს ო ვ ი, წაკვალსახელი ქართველურ ენებში, გვ. 214.

რაცაა:

ر ا ق ا ر ا ق ا ر ا ق ا

ს. 36,12; აფრინდა: ს. 27,1; აიღო: მ. 174,27; აკურეინა: ს. 88,9; აარჩა-
ინა: ს. 70,27; აკვიცვანეს: მ. 165,5; აანუნა: მ. 173,13; აიყარა: ს.19,13...

გა-:

ყველანი გ ა ი ნ ა ბ ნ ე ნ: ს. 132,7; გ ა ა ნ ე ი ოხს ბუნიადს
მინაცა: ს. 18,32; გ ა გ ბ ა ვ ნ ე ს კაცი: ს. 57,1; ყველა კარგად გ ა-
გ ი ო ი ბ ე ბ ი ა: ს. 28,12; ძნელს გ ა ა ა ლ ვ ი ლ ე ბ ე ნ: მ.
222,4... გაკვდეთ: მ. 160,35; გაუკლესიათ: მ. 242,2; გაასვენის ს.8,28;
გავიდა: ს. 19,5; გასულა: ს. 92,30; გავბიბე: მ. 163,2; გაფინა: ს.
143,25...

ჩა-:

ოდბოში ჩ ა ბ ე ი: ს. 53,9; აქ ჩ ა ა ბ ე ბ ე ნ ი: მ. 180,5;
ოუ ხელს ჩ ა ა ლ ე ბ, მიმლეხსი: მ. 194,37; კიდობანში ჩ ა ლ ვ ა: ს.
100,35; ჩავარდა: ს. 25,17; ჩაივლის: მ. 168,25; ჩაკიდა: ს. 91,26;
ჩანოქამს: ს. 123,11; ჩაურჭეს: მ. 213,11; ჩავიდა: ს. 62,37; ჩავსხეიით:
ს. 99,3; ჩასვას: მ. 243,7...

წა-:

მიაღერსა და წ ა ბ რ ძ ა ნ ლ ა: მ. 161,36; ღელი წ ა ბ ბ ე ნ ა:
ს. 73,12; ცოცხალსაფლის წ ა ბ ი ბ ი ა ი: ს. 81,2; აქამდან წ ა-
ვ ა ლ ი: ს. 118,7; ვერავინ წას წ ა ი ლ ე ბ ს მ. 206,17... წაბარდა:
მ. 245,13; წაკიდა: ს. 44,3; წავიდნენ: მ. 161,5; წაალენეს: მ. 171,38;
წაუსვა: ს. 88,22...

ამო-:

ა მ ო ბ ი ო ბ ბ ლ ლ ა, ა მ ო ვ ი ლ ა: ს. 25,17; წაალარეთ ა მ ო-
ა ვ ს ი: ს. 19,9; ოღვინო ა მ ო ბ ი ლ ნ ა და ა მ ო ი ყ ვ ა ნ ა:
ს. 53,14... ამოიტანეს: მ. 244,34; ამოვალე: ს. 92,27; ამოიხრა: ს.
59,9; ამოიღეს: მ. 176,22; ამოუშვეს: მ. 176,22...

ჩამო-:

კაკალი ჩ ა მ ო ა გ ე ო: ს. 28,15; ჩ ა მ ო ბ ო ბ ე ა და ეა-ხეა: მ. 171,24; მოიცრო ხევი ჩ ა მ ო ვ ა ო ე ბ ო ე ა: მ. 159,10; კაკაბმან ჩ ა მ ო ბ ა ო ა: ს. 148,9... ჩამოიკიდეთ: ს. 47,5; ჩამოვი-ალეთ: მ. 153,27; ჩამოაოოვეს: ს. 57,12; ჩამოვიდა: ს. 28,10...

წამო-:

იქიდან ცოდა წ ა მ ო ე ბ ე ს: მ. 186,4; წ ა მ ო ე ბ ა ძალი: ს. 29,3; სამი ყმაწვილი წ ა მ ო ე ბ ე ნ: მ. 197,20; წყრეტეეაც წ ა-მ ო ა ბ ე ო: ს. 89,29; მის სახლის საფეხი წ ა მ ო ვ ე ბ ე ს: ს. 129,8... წამოეკრა: ს. 75,20; წამოვალ: ს. 44,22; წამოეთოვა: მ. 239,38...

ზოგიერ იშვიათი კამოსაკლისი, დასტურდება ბმენისწინის ხმოვნის შეცვლაც:

ადევ მ ა ბ ე ყ ო ე ნ ო: ს. 121,28; გაუკითხავად ან მ ა ბ ა კ ა ლ: ს. 30,7; მენი ხმარალი წილად მე მ ა ბ ა ხ ვ ე ე ბ ო ე: ს. 116,30; დაბა-ლი კამარა მ ა ე ბ ო ა ო: მ. 214,32.[1]

§ 90. აქა-იქ მესამე სუბიექტური პირის ნიშნის -ს-ს ნაცვლად გვხვდება - ო სუფიქსი:

ლმერთმან მე წ ა ბ ა ო ო და მენ მოგცალ: ს. 13,17; ეკითხეთ საკითხარი წ ა ბ ა ო ო, ფეიფინ ქუეშ ბაიდვა: მ. 245,1; მოუკიდეს ცეცხლი. სანთელი სულ ა ბ ო ი ბ ო: მ. 200,2...

---

1. 1892ბ. 1903ბ. და 1928ბ. კამოცემებში დაბეჭდილია "მ ო ბ ბ ა ლ", 1938ბ. კამოცემაში - "მ ა ბ ბ ა ლ". 1892ბ. 1903ბ. და 1928ბ. კამო-ცემებში ეკითხულობთ: "მ ო ბ ბ ე ყ ო ნ ო", 1938ბ. კამოცემაში კი - "მაბეყოენ". ყველა კამოცემაში იკითხება "მ ა ბ ა ხ ვ ე ე ბ ო ე". ოდენ შეეხება "ბ ა ბ ბ ა ო" ფორმას, ასევე დაბეჭდილი ყველა კამოცე-მაში.

დასტურდება ზოგიერთი გარდაუვალი ბმების მავისებური, ძველი ქართული ენისათვის უცხო სუფიქსაცია:

სამის საქმით მ ჭ ი რ ი ა ნ: ს. 53,29; მ ი ხ ა რ ი ა ნ, რომში დიდი ხმა დაგვარდა: მ. 188,33; ტანჯვისა მ ე შ ი ნ ი ა ნ ი: ს. 76,16-17; ავხაგი აშლილა, მ ე შ ი ნ ი ა ნ ოს მ. 243,27; ჩემი საბილია, დია მ შ ი ა ნ: ს. 62,12; ღვინის ავისაკან კარგიც უმრავლესი მ ე უ ძ ღ ი ა ნ: ს. 55,25-26; არც საცილად მ ც ა ღ ი ა ნ და არც ლხინს ვნახავ. ს. 113,3.

მესამე პირის სუბიექტის მრავლობითი რიცხვის გამოსახატავად, ძველი ქართულის -ეს სუფიქსის ნაცვლად, უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ გამოყენებულია -ენ // -ნენ:[1]

ა/ გ ა ო ბ ა ვ ა ნ და გ ა ო ბ ა ვ ე ნ

ბ ო ნ ა თ ა უ ბ ყ ვ ე ტ ნ ი ს მ ბ ე კ ნ ი ვ ო ნ:

-ენ: ვინა მეფეთა წესია, ეგრე მ ბ ნ ი ი ნ ე ნ: ს. 39,36; იგინი ანას მ ი უ ტ ე ბ ე ნ: ს. 99,30; ერთმანერთს ა ბ ნ ა ლ ე ბ ე ნ: ს. 19,20; გალავანს ა ვ ლ ე ბ ე ნ, ციხე ა ნ ა ტ ნ ე ბ ე ნ: მ. 230,5-6... მიქებენ: ს. 92,30; უქებენ: ს. 87,24; გაპატივებენ: 104,36; აბრუნებენ: მ. 232,13; აჩუენებენ: მ. 216,6...

-ნენ:

ოორმეტნი მოშველს... ხ ი ი ბ ნ ე ნ, ვერ გახადეს: ს. 15,28; ხან ფვით ორღანოს ბ ა უ კ ნ ა ვ ნ ე ნ: მ. 175,27. ან გ ა ო ბ ა ა ე ტ ნ ე ვ ნ ე ნ, არცა წაასწრებენენ: მ. 175,20...

---

1. შდრ.: ან. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 11; გ. ო ტ ბ ა ვ ა, მრავლობითი რიცხვის მეორეული სუბიექტური პირის -ან სუფიქსისათვის ქართულში: იკე, ტ. XVI, 1968, გვ. 74-76.

- ენ:

ძმაცა ს�r ო ფ ენ: ს. 86,1; ხუთნი ამხანაგნი სხელეს და ღ ა-
ფ ო ბ ე ნ: ს. 83,21; იქ ი ბ ი ნ ე ბ ო ნ: მ. 185,14; ქრისტეს
შობისკენ მ ი ნ ბ ო ნ: მ. 173,30... მიეშურებოდენ: მ. 245,33;
შეღობენ: ს. 104,1; დასდევდენ: მ. 172,8; თამაშობენ: მ. 182,19;
ეფეფებოდენ: ს. 143,22...

- ნენ:

ორივ ერთმანერთს გ ვ ა ნ ბ ნ ე ნ: მ. 160,34; რომელიც გასახო-
ვარი იყვნენ, გამოესახა და მ ი ბ ი ი ო ბ ნ ე ნ: მ. 215,8...

ბ/ გ ა ნ ბ ა ე ვ ა ღ ბ ბ ნ ა ბ ა ბ ყ ვ ე ფ ი ღ ი ს
მ ბ ვ ბ ი ვ ბ ი:

- ენ:

გ ა ბ ი ბ ი ს ხ ბ ე ნ: გვაცდუნეთ: ს. 93,15-16; გ ა ვ ვ ი ბ -
ბ ე ნ: მ. 242,14; მისინას მიმარხეს, მ ი ა ხ ღ ი ვ ბ ე ნ: მ. 222,37;
იგინი ბ ა ბ ი ბ ბ ჩ ი ღ ბ ე ნ: ს. 26,1; გასუქდენ: ს. 57,21; გაუმჯერ-
დენ: ს. 124,26; დამშიშდენ: ს. 67,37; გამობრუნდენ: მ. 171,31; იდ-
გენ: მ. 159,11; ე ფ ა ბ ე ნ: ს. 124,26; მესალმენ: მ. 171,1...

- ნენ:

ბ ა ბ ი ნ ბ ნ ე ნ იგი კაცნი: ს. 144,31; ერთი კუ და ერთი მი-
ნიელი ბ ა ძ ბ ი ბ ბ ნ ე ნ: ს. 67,37; გ ა ბ ბ უ ნ ბ ნ ე ნ, პა-
პას თავუანისცეს. გ ა ბ ი ბ ბ უ ნ ბ ნ ე ნ: ს. 171,31; კარინაღები
ბინ ბ ა ვ ი ბ ნ ე ნ: ხელნაწ. H -759... წაუძღვნენ: 172,12; მოვიდ-
ნენ: მ. 161,38; ადგნენ: ს. 52,19; ასხდენენ: ს. 129,11; ამხვდენენ:
ს. 94,17; მიჰყვნენ: 27,2; ჩასხდენენ: მ. 243,29; სცდენენ: ს. 47,6...

ძველ ქართულ საეკლესიურ ენაში / V-XII სს / II სუბიექტური და III ობიექტური პირის ნიშნების გამოყენების მხრივ ასე თუ ისე მკვიცე, სტაბილური წესი არსებობდა.[1] XII საუკუნიდან დაიწყო თანდათანობით მოშლა ამ წესისა და "ვ - და ს -, ოდონდ პრეფიქსში ქართული ბმნისა, ახალ საეკლესიურ ენაში ხშირად იქ არის ხმარება, სადაც არ არის საჭირო, ანდა, პირუკუ, იქ აკლია, სადაც მოსალოდნელია. ამ მხრივ საეკლესიურ ენა ერთ ლინეზე დამდგარი არ არის".[2]

ანალიზური ვიოლრება დასტურდება "სიბრძნე სიტყვისა" და "მოგვაბრძანებ". საინტერესოდ ჩვენ მხოლოდ მესამე ობიექტურ პირს მივმართავთ და წარმოვადგენთ ისეთ მაგალითებს, სადაც ვ-, ს- პრეფიქსებით აღინიშნება ირიბიც და პირდაპირი ობიექტიც, ან ერთიც და მეორეც უნიშნოდ წარმოდგენილი.

III ირიბ - ობიექტური პირი აღინიშნება ვ - პრეფიქსით:

ერთი მკალავი იყო, ვინს საფქვავი ა ვ კ ი ფ ა: ს. 70,24. კაცი ეგე მას ვ ბ ა ვ ს: ს. 25,12; კაცი ალბ ბ ა მ ო ვ ყ ვ ა: ს. 101,20; მ ო ვ კ ვ რ ა არაბმან ვეცხლს ხელი, ბ ა ნ ფ ა ვ კ ი ფ ა ცხენსა: ს. 116,3. ანალოგ. მაგალითებია: გარეკვა: ს. 122,9; დაბეჭა: ს. 34,23. დაპირება: ს. 63,9; დაბერა: ს. 84,37; მოკლირება: ს. 83,34...

III პირდაპირ-ობიექტური პირიც ვ- თავსართით აღინიშნება:

სადაცა მოჩივარი, ანუ ცოლაკი ნახის, ნამსცე მ ო ვ კ ლ ი ს: ს. 31,4; ცოლის საკა

მეორეს დღეს მწვრილში მ ი ს ც ა ხელია, მთაია და ტორაია არჩენი-ნა, ფერხი საცმელი გ ა ს ც ვ ი ვ ე ა: სა. 27,18; მოცხრის ხე მიდგარა, ის ბალ ე ა ს ყ ლ ე ბ ი ა: სა. 59,8; მაგ ფიცი ს ი ხ ი ვ ა: სა.8,18; კაის ადგილს ტვანია, რა გ ა მ ო ვ ს ტ ი ლ ი ი, აკვიდილია, მ.228,24; ქრისტე მრავალგზის გ ა მ ო ს ტ ხ ა ლ ე ბ ი ა: მ. 198,29...

III პირდაპირ-ობიექტური პირიც ალინიშნება ს- პრეფიქსით:

ამიკლი, სამნი ჩემნი ა მ ო ს წ ყ ვ ი ტ ნ ა: სა. 36,8; ყველა გ ა-მ ო ვ ს ტ ა ლ ე: სა. 88,14; სირო გ ა ვ ს წ მ ი ნ დ ე: სა. 103,24; ესეები ამისთვის ლ ა ვ ს წ ე რ ე: მ. 155,2; ვინ მ ი ს თ ვ ლ ი ს? მ. 183,26; ოუ ირს ჯერს ს ჭ ა მ ს, ავად გახდება: მ. 158,4. მკვლარი მ ი ს ხ ა ნ ი ს, სულარი გახადის: სა. 46,29...

III ირიპ-ობიექტური პირი უნიშნოდ წარმოგვენილი:

იკი ვერ გ ა ყ ი ლ ი ლ ა: სა. 13,31; არაფერ ესეც გ ვ ა ნ ლ ე ს: სა. 39,21. ლიდად ტარისხებული ლ ა ხ ვ ლ ა: სა. 22,11; ეგზე კ ა ლ ი ლ ე ნ: სა. 29,27; მარმარას გ ა მ ო ვ ლ ი ლ ი ი: მ. 241,20. ას მარ-ჩილს ზიზვად მ ი ც ე მ ე ნ: მ. 204,6; ქრისტე გ ა მ ო ტ ხ ა ლ ე ბ ი ა: მ. 168,19...

უნიშნოდ წარმოგვენილი III პირდაპირ-ობიექტური პირიც:

ცოლსა ლეჩაქი მოეხადა; გ ა ყ ი ლ ა: სა. 50,26. ოქვენი ძენი და ასულნი ყვავილსან გ ა ბ ყ ვ ი ტ ნ ა: სა. 33,26; მ ი ხ ა ნ ა ოქრო ი კი: სა. 49,31; ადგილი იკი პ ი ვ ა: სა. 133,22; რასაც ვ ბ ე რ, ნაკლე-ბია: მ. 170,4. მოვიდა ერთი ასპიტი და მაგვნის ჯანში თავი ჩ ა კ ი ლ ა: სა. 91,26...

§ 94. ძველი ქართული საეკლესიურ ენისათვის დამახასიათებელ მწკრი-ვთაგან /ანმყოს ხოლმეობითი, I ბრძანებითი, უწყვეტლის ხოლმეობითი, II

ბრძანებითი, II ხოლმეობითი/ უკვე აღარ ვვხვდებით აწმყოს ხოლმეობითი, I და II ბრძანებითი.[1] სისტემაში იხმარება ძველი ქართულისაგან უჩვეულო მწკრივები: მ ყ ო ფ ა დ ი, მ ყ ო ფ ა დ ი ს ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი და მ ყ ო ფ ა დ ი ს კ ა ვ შ ი ბ ე ბ ი თ ი.[2] ასპექტის გამოხატვის ახალ სისტემაზე გადასვლა და მყოფადის წრის მწკრივთა წარმოქმნა "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობის" ენობრივი მონაცემების მიხედვით უკვე დამთავრებული, დასრულებული პროცესია.[3] მივმართოთ საანალიზო მაგალითებს:

მ ყ ო ფ ა დ ი:

ჩ ა ვ ა ლ ქალაქად და ერთს ნახევარ მარჩილად გ ა ვ ყ ი დ ი, მი თ ი ნ ე ბ ს ქალის სამამლე წიწილებს ვ ი ყ ი დ ი, მ ო ვ ი ყ ვ ა ნ, დავ ბრი, დავასუფთ და თითს ითი ამაგად დ ა ვ ყ ი დ ი. მერე მი ი ს ე მ ე ტ ე ბ ს ვ ი ყ ი დ ი, დ ა ვ ა ს უ ფ თ ე ბ, დ ა ვ ა კ ე რ ა ფ ე ბ და ო ნ-ო ნ მარჩილად დ ა ვ ყ ი დ ი. მერე მი ი ს ახალ ხ ა ო ნ ებ ს ვ ი ყ ი დ ი, დ ა ვ ბ რ ი, მ ო ვ ხ ნ ა ვ, მ ო ვ ფ ე ს ა ვ და ამ ენ ა ბ ული მ ე ვ ი ქ მ ნ ე ბ ი: ს. 125,6-12; აგ ე ა ბ ა ლ ი: კიდობანსა

---

1. ა წ მ ყ ო ს ხ ო ლ მ ე ო ბ ი თ ი ს ერთადერთი მაგალითი უნდა იყოს ა ც ნ /ამას რა ერთი ფასი ა ც ნ: ს. 99,27. ასე იკითხება ეს ადგილი 1928წ. და 1938წ. გამოცემებში. 1892წ. და 1903წ. გამოცემაში დაბეჭდილია: "ამას რაერთი ფასი ა მ ა ნ"/; ითი-ოთა მაგალითს ეპუღობა II ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი თ ი ს ა ს ა ც: ოუკა რეკა გესმას, ამიერად მ ი ვ ე ლ ს. 21,33. ან მ ი ვ ე ლ მეფესა ემსახურე! ს. 18,2...

2. ამ მწკრივთა წარმოქმნის ისტორიისაგან იხ. А.Г. Ш в н и д з е, Изменение системы выражения глагольной категории выдц в грузинском и его последствия: სმან, ტ. 3 /1942/, N 9, გვ. 953-958, ბ ი ს ი ვ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 274-285.

3. შდრ.: ბ. ყ უ მ ბ ა ლ ი ძ ე, მყოფადის წარმოქმნის ისტორიისაგან ქართულში; ოსუ ძველი ქართული ენის კალერის ბრიტანეთ, 11, 1968, გვ. 73. З.Г. Ч у м б у р и д з е, Будущее время в картвельских языках, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Тбилиси, 1968, გვ. 22.

ჩ ა გ ს ვ ა მ ი და მკვლელის აკლიამაცია შ ი ა გ ლ ე ბ ი ი: ს. 9,27-28; თუ შენ მოჰკვდე, მდერნი შენნი შენს ძესაც მოჰკვლენ და სამეფოსაც ა ა ო ხ რ ე ბ ე ნ: ს. 88,36-37; ამ სოფლის კაცი და ძაღლი სრულიად მე გამოშეკიდებიან: ს. 138,33; თუ გესლიანს ხორცს არ ვაიბანს, ვაუსივდება და მოკვდებაო: ს. 68,9; ნაკაესაც მოპარვიი ვერ ბ ა ი ლ ე ბ ე ნ, თუ მცველებმა არ მ ი ს ც ე ს: მ. 205,17-18; რასაც შ ე ვ ი ძ ლ ე ბ უცხოებს, ვ ე ც ლ ე ბ ი დავწერო: მ. 169,37. ეს უფრო ა ა ჩ ქ ა რ ე ბ ს მეფეს: მ. 165,30...

მ ყ ო ფ ა ლ ი ს ხ ო ლ მ ე ო ბ ი ი:

თუცა ეს ხრეკი არ მექმნა, შენ ფხისაფვის ეგეთს რა ლ ა გ ა ძ ა ხ ე ბ ლ ა, ძვალი გამოჭეოკილიყოო: ს. 89,17; მელი ენიი სფლაფევლა და წერო რას შესჭამდა ლეოფშე? ფიფი-ფიფის თუ ა ი ლ ე ბ ლ ა: ს. 75,5; ცოლი მყვა ერთი, მის თანა მოიღები ცას ვერ გ ა ა ნ ა ო ბ ლ ა: ს. 36,23; ჩემი მეფეფილი კაცი ვინ გამოჩნდებოდა! 99,19; ერთი მარჩილიც ვეფოს, იმასაც ე ა ვ ი მ ა ლ ლ ე ბ ლ ი: ს. 115,12; იგი კაცი ვირემ ცეცხლს ლ ა ა ნ ო ე ბ ლ ა, მან კაცმან ქუდი ფავისაკან აიღო: ს. 112,19; ლერწმან შეკვინდალა, ქვა არ იყო, არც რიყე, ფარა ხომალდი გ ა ს ქ ლ ე ბ ი ლ ა: ს. 241,28. ასე მალე არ გ ა გ ი ფ ვ ე ბ ლ ი ი, მაგრამ ვახტანგ მეფის უკიფხავად წამოსულხარო: ს. 203,18; ხელიფაც მჭერია, არ ლ ა ვ ი ჯ ე რ ე ბ ლ ი: ს. 174,29; მე შორს დაუჭირე, რიგურ მ ი ვ ც ე მ ლ ი ი! 244,22...

მ ყ ო ფ ა ლ ი ს კ ა ვ შ ი რ ე ბ ი ი:

მე ვირემ გ ა მ ი ვ ც ი ხ ნ ი ლ ე, ეს მოლივ შენმოკვეს: ს. 20,16; ძლივ ერთ სიტყვას შევძარი, ვირემ გ ა ვ ა ს რ ვ ლ ე ბ ლ ე და ამისაკან მ ი ვ ი ც ლ ი ლ ე, არც სეფეზე წავალ და არც საფირლად მცალიან:

ს. 113,2; თუ ი ა მ ე ხ ს ნ ე ბ ი ი ე, არცა რას ახლა ვეუბნები: ს. 137,2; მეც თუ ამაი კუდი ხელი ან მეჭირის და შენზე მოვუშვებდე, შენს ყოფას ესენი მოკანახვებენ: ს. 139,21-22;

§ 95. ა ბ ბ ა ს ს ბ ბ ბ

წლის მოსავლისა მკითხა. ყველა კარგი ვ უ თ ხ ა რ ი: ს. 101,15; მე ეძრევ ვ უ თ ხ ა რ ი: ს. 36,14; თუცა რისხვა გნებავს ჩემი, მ ო მ კა ლ ი და ამიკლე: ს. 149,11; ეძრევე დიდ ყოველ ვ ი ვ ა ვ ი: ს. 38,2. იქ დ ა ვ დ ე ქ ი: მ. 161,16. შენ სიმარდლის ღმერთს ასე უ თ ხ ა - რ ი ო: მ. 194,40...

§ 97. წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი /ლ ა წყვეტილისაკენ ნაწარმოებ ბრძანებიდან/ ვხვდებით -ევ დ ა ბ ი ლ ო ბ ა ს იქ, სადაც ძველი და ახალი ქართული -ე სუფიქსს იყენებს:[1]

ბაღნი ხელი შ ე ვ უ წ ყ ე ვ: ს. 92,29; მის მის ადგილს დ ა ვ ა - წ ყ ე ვ: ს. 92,28; ოქროთი შ ე ვ ა მ კ ვ ე: ს. 95,24; რადგან მ ე ყ - მ ე ვ, კარგად დაკარჩენ: ს. 13,24; შეირთევ: ს. 102,5; წაიღევ: ს. 74,15; ჩავუფლევ: ს. 87,12; ვნახევით: ს. 169,26; შევიყვანევი: მ. 168,2; გაიგევით: ს. 145,21...

ეს წესი სისტემაში არ არის გაფანტულია: ანალოგიურ პირობებში ე ფ ო ხ ო ბ ი ნ ა დ დასტურდება -ე ბოლოსარდიანი ფორმები:

ყველა ა ღ ვ ა ს რ უ ლ ე: ს. 19,18; მერმე გზა იგი გ ა ხ ა ნ ე: ს. 11,3; ვერ ვ ნ ა ხ ე, ვერც შ ე ვ ი ტ ყ ე, რა იყო: მ. 156,38; ესე არაკი მისთვის შ ო გ ა ხ ს ე ნ ე: ს. 19,25. ოავს ვ ა ბ რ ა ლ ე: ს. 98,28; არ ო ა ვ ი შ ა ლ ე: ს. 98,29; მარდლა ვერა გ ა ს ი ნ ჯ ე რა: მ. 175,19... ტავზიდე: ს. 38,12; ტავამთელე: ს. 92,29; დავისწავლე: ს. 100,24; დავიწყე: ს. 98,20; მოვინდომე: ს. 98,21... დაგვაცვლე: ს. 79,19...

---

1. შდრ.: ივ. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის გვ. 17-18.

§ 98. II სერიის ფირფლებში /უპირატესად წყვეტილში/ შენარჩუნებულია -ევ სუფიქსიან მშენაობა ვ ბანზმოვანი:[1]

ოდოდმან ასეთი ხერხები ა რ ჩ ი ვ ა: ს. 26,27; თავისი საფრფიალი კაცი ეწვევა: 128,15; ერთს ღელს მოვიდა ისევ ფრანცისი, წაკლოდენ რომ გ ვ ა ნ ვ ი ვ ა: მ. 206,13; გ ა მ ო ვ ს ი ვ ე ს კაცი სიფელსა მას: ს. 47,9; გამოთხოვილვეს და, ჩაც ეკადრებოდა, ყველს: ს. 129,39; გაბაბინვე: ს. 29,33; ვიბრეკვეთ: ს. 53,22; ანრეკვეს: ს. 110,22; ბეკაცნვეს: ს. 130,1-2; შეაჩნვა: ს. 110,22; აძლევა: ს. 42,30; აძლევეს: ს. 42,36; ეწვევა: ს. 128,15; ვიწვევე: ს. 98,29; თვით ბ ი ვ ე ს: მ. 241,31...

ფუნე საფაც მიწაოა, ანუ კიდეთა საუნჯე შ ე ა მ ტ ნ ი ვ ი ს, ამოუდებელი ან გაუბვის: ს. 99,11...

ამავე პოვიციაში ვ ბანზმოვანი უ ფ რ ი ხ შ ი ნ ა ლ ალან დასტურდება:

ტვირტვინი ბრიწეულად იქცა, და ჩამოვარდა, ბალცა, ტასტა და ბ ა ი ბ ნ ი ა: ს. 111,8; ხელი ბ ა ი ქ ნ ი ე, ტახვად და ნაშვილები იქნებიო: ს. 14,17; თვით ბენარში ბ ა ე ხ ვ ი ა: ს. 150,18; ფუ სრულიად ლ ა ე ტ ი ა, მერმე ჩანოქავს: ს. 133,11... მიაძლია: ს. 119,36; მიეწია: ს. 104,39; ჩაამტვრია: ს. 46,12; ასწიეს: მ. 221,34; ტამირეს: ს. 233,21; ლაილა: მ. 153,5...

§ 99. აქა-იქ დასტურდება წ ე ვ ე ტ ი ლ ი ს შეკვეცილი ფორმებიც:[2] მიწვენილი ტბაზე დავჯე: ს. 98,27; ჩა ტაოცა, ფასი მივე: ს. 84,15; ტამოვე, შ ე ვ ჯ ე, წავე: ს. 98,31; მასთან ვ ჯ ე: ს. 97,6...

---

1. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 413; ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტოლოგიის საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", ენიმკის მოამბე, III, 1938, გვ. 213-214. ივ. ბ ე ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 39.
2. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 515.

§ 100. გარდამავალ ზმნათა III სერიის ფორმები, რომელნიც შედარებით უფრო გვიანდელი მორფოლოგიური წარმონაქმნი, ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ძეგლებში მცირე რაოდენობით დასტურდება, ახალ ქართულში კი მათი ხმარების არე საგრძნობლად ფართოვდება. "სიბრძნე სიტყვისა" და "ევროპაში მოგზაურობა" ამ მხრივაც უფრო შეტად ახალ ქართულს მიჰგვავს:[1] შედარება გვიჩვენებს, რომ გარდამავალ ზმნათა III სერიის ფორმები მხოლოდ "სიბრძნე სიტყვისაში" დაახლოებით იმდენივეა /აქვს 250-ს/, რამდენიც ქართულ ოთხთავში, შუამდინარეთისა და ამის წმინდანში, სერაპიონ ბარბარელის, გრიგოლ ხანძთელისა და იოანეს და ეფთვიმეს ცხოვრებაში, რომლებშიც ასევე ფორმათა რაოდენობა, ერთად აღებული, 240-ს შეადგენს.

კიდევ უფრო მეტ კონტრასტს გვიჩვენებს გარდაუვალი ზმნები: ორივეგან გარდაუვალ ზმნათა I ფუძეფორმის /დ ა ვ ი წ ყ ე ბ ი ს, შ ე ვ ი ხ უ ე ვ ი ს.../ ფორმათა რაოდენობა ძველ ქართული ენის 25 ძეგლში 6-მდე ძლივს აღწევს, ასევე იშვიათად დასტურდება II ფუძეფორმის / დ ა ვ ი წ ყ ე ბ ი რ ა, შ ე ვ ი ხ უ ე ო რ ა.../ მაგალითებიც.[2] რაც შეეხება "სიბრძნე სიტყვისა" და "ევროპაში მოგზაურობას", აქ ჩვენთვის დასახელებული ფორმები ისევე ხშირად გვხვდება, რომელიც თანამედროვე ქართულში.[3]

---

1. იხ. Д. Г е ц в д з е, Формы III группы времен и наклонений переходных глаголов в древнегрузинском языке, Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук, 1953, გვ. 18.
2. ე. ბ ე ბ ა ძ ე, გარდამავალი ზმნების დრო-კილოთა III ჯგუფის ფორმები ძველ ქართულში, საკანდ. დისერტაცია /ხელნაწერი გადაბეჭდილი/, 1953, გვ. 26-105.
3. სათანადო მაგალითებს მკითხველი გაეცნობა ქვემოთ - III სერიის მწკრივებთან დაკავშირებული საკითხების განხილვის დროს.

§ 101. ქარიმანული და ორპირული ქარიმანული ზმნაა I თურმეობითის ფორმებში, ძველი ქართული ენისაგან ჩამოყალიბებული, უკვე დაბადებულია მეშვიდე ზმნაა გამოყენებული:[1]

ა/ ქ ა რ ი მ ა ნ ი ზ მ ნ ე ბ ი:

მ ე ქ ა ნ ე ბ ი ს ა ნ: ს. 130,16; ყოველია მწყაურია უსაწყლესი ქ ი ბ ო ვ ნ ი ს ა ნ ო: ს. 35,34...

ღ ე რ ი ს ქ ა ნ ე ბ ი ს ა ნ სიკვდილად: ს. 63,17; ვის მ ო ნ ა ნ ე ბ ი ხ ა ნ: ს. 25,26; ლეონ მხიბლავია და შ ე ნ ა ნ ძ ნ ე ბ ი ხ ა ნ: ს. 60,7...

ბ/ ქ ა რ ი ნ ა ნ ი ზ მ ნ ე ბ ი:

ყ ე ლ ბ ე შ ე მ ო ვ ხ ვ ე ვ ი ხ ა ნ და ისე მესამარდლები, როგორ იქმნებაო? [1 114,15] შაბ, რაიდგან მოწმად მ ო ყ ო ლ ი ხ ა ნ, მეც მაბა-ბიძანი აქ მისაფლავიან: ს. 132,32...

ამავე ზმნაა I თურმეობითში III პირის ფორმებს, ნაცვლად ძველი ქართულის -ოს დაბოლოებისა, აქვთ დაბოლოება -ია.[2]

ა/ ქ ა რ ი ნ ა ნ ი ზ მ ნ ე ბ ი:

ხსნია და ცხვარია ბაყოფა ს ა ს წ ა ვ ლ ე ბ ი ა: ს.67,16; ღერის სულ იმ საბრალისაგის მ ი ნ ა ბ ი ა: ს. 120,22-24; ეშმაკი ბრავალი მტირალი ბ ა ნ ძ ი ა. ექვსი ეჯი ბოლა ბაუნია... წმიდა პაპას ბ ა ნ ჭ ე ბ ი ნ ე ბ ი ა, რასაც ხანს სახლში შეუგდია. სხვადასხვა მცენელი ბანუნებია: მ. 158,2-6... ანალოგიური ფორმებია: ბაუხლია: ს. 27,4; ბაუბრდია: ს. 66,16; მიუყანია: მ. 221,30; უბრძანებია: მ. 185,29...

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 445;469-470.
2. შდრ.: არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტების "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. ნ. ბ ა ბ ე ნ ა ძ ე, სტატიკური ენებიდან -ე სუფიქსის შესახებ ძველ ქართულში, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. XV, 1956, გვ. 311-316.

ბ/ გ ა ნ რ ი ა უ ვ ა ლ ი ბ ე ნ ე ბ ი:

ისრის პირი ს ც ე მ ი ა, ცალხი დაუკვესია, ჩალას მ ო ს ე ბ ი ა, ირემი ტაურუკავს, მუნ მსხმოიარე მიცხრის ხე მდგარა, ის ზედ დ ა ს ვ ლ ე- ბ ი ა, ივი უჭამია, მეკვე ტარაი ჰ ბ ო ნ ე ბ ი ა: ს. 59,6-9; ერთ მის ამხანაგს მისი ძმა მ ე მ ო კ ო ნ ი ა, მის დახლეულას ცდილა... ჯარიდ- ნენ დ ა ს ხ ლ ო ნ ი ა: მ. 210,22; ხვანიქარი სამჯერ ოიოინ მ ი ხ ლ ო- ნ ი ა: მ. 229,18. ანაკიდ. ფონებია: გასწორებია: მ. 158,13; გამოსცხა- ლებია: მ. 189,9; დაბრუნებია: მ. 147,9; დაჭარბებია: ს. 120,23...

§ 102. რიგრიგ წესი, ახალი ქართველის მსგავსად არის წაწარმოები ე ნ ო ვ ი ნ ი ა ნ ბ ე ნ ა თ ა III სერიის ფონეტიკა:[1]

მე აქა-იქ სდვილა ბ ა ვ ბ ნ ი ლ ვ ა ნ: ს. 16,38; შიგნით ან შ ე ვ ს ე ლ ვ ა ნ: მ. 242,3; საფარველის ქვეშე შ ე მ ო ვ ს ე ლ ვ ა ნ: ს. 122,36; ყვავილნი დ ა ვ ყ ნ ე ბ ე ლ ვ ა ნ: ს. 28,3; ერთის ად- გილიდან მ ო ვ ს ე ლ ვ ა ნ: ს. 11,5.

ულხი ბუბერაში მ ო ს ე ლ ა: ს. 61,33; ანაკ ქამი ბ ა ჩ ე ნ ი ლ ა: მ. 225,21. სხვა ძლივ ამენებულა: მ. 214,10. ბია დ ა მ ბ ა ლ ა: ს.74,22. ოიმლისა მსგავსი ანა მ ო ბ ი ლ ა: ს. 83,7; ვის ქამად ქ მ ნ ი ლ ა ი: ს. 150,17; ნაკოფი შ ე ქ მ ნ ი ლ ა: ს. 109,32; სარბელის ქცევაში დ ა ვ ა ნ ბ ე ლ ა: მ. 206,15. ფეკილი ანა ყ ო ფ ი ლ ა: მ. 158,7; ქა- ლაქის დაბლა ჩ ა მ ო ს ა ხ ლ ე ბ ე ლ ა: მ. 231,30... მაბა-პაპანი ჩენნი აქ დ ა ბ ე ნ ე ბ ე ლ ა ნ: მ. 138,6; ოიდესაც აქ ჩ ა მ ო ს ე- ლ ა ნ: მ. 234,7; ეგისიდ ბვიდ ბ ა ვ ნ ო ბ ე ლ ა ნ: ს. 139,2. შემ- ცდარნი ყ ო ფ ი ლ ა ნ: 64,25...

---

1. იხ. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 466-467.

ესრეთ დამიჭირეს, ვითა მათი პატრონი ვ ყ ო ფ ი ლ ი ყ ა ვ: ს. 94,16 რასას პირთ დ ა ვ მ ტ ა რ ი ყ ა ვ? ს. 99,33; იქ უნდა მ ი ვ ს უ ლ ი ყ ა ვ ი თ და იქიდან სხვა ნავით მაღლას წ ა ვ ს ვ ლ ი ყ ა ვ ი თ: მ. 222,20.

§ 103. "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგვაკურთხაში" გარდაუვალი მნიშვნელობა II ფურცლებიდან სისტემურ -ად სუფიქსთან არის ნაწარმოები, რომელიც ეს დამახასიათებელია ს ა ე რ თ ო დ ქართული საეკლესიო ენისათვის:

ერთს კაცს ჩუენს ერთი ოუბრი ღვინო ჰ ა ბ ი ლ ე ბ ო დ ა და აღმართში დ ა ბ ძ ი ნ ე ბ ო დ ა, მეორე მ ო ს წ ე ო დ ა და ეიქვა: ს.104,3-4. მღვანელი გ ა ყ ი ნ ე ბ ო დ ა: მ. 207,38. უსასყიდლო თვალი დ ა ვ ა ბ ა ლ ო დ ა: ს. 56,21; რა ასე გამოჭირდებოდა, მ ო ბ ხ ო ა ნ ე ბ ო დ ა ო: ს. 135,30...

შეინიშნება გამონაკლისიც: -ად სუფიქსის ნაცვლად ერთ ადგილას "ივლ" მეშვეიდ მნიშვნელობა გვხვდება:[1]

მას მიდარსა ძოლანდელი საქმე დ ა ვ ი წ ყ ე ბ ი ლ ო: ს. 69,31.[2] /მრ.: მასპინძლის საწერლის საქმე დ ა ვ ი წ ყ ე ბ ო დ ა: ს.85,2/.

§ 104. გამაგონებული მდგომარეობა უჭირავს II ფურცლებიდან გ რ ძ ე ლ ფ ო რ მ ე ბ ს:[3]

მას შიგ ერთი ოქროს აუბი გ ა ე ვ ე ბ ი ნ ა: ს. 87,17; ღვთის შეშისა ნიავით გ ა ე ქ ა რ ვ ე ბ ი ნ ა: ს. 7,4; მისსა კამკამებასა გ ა ე ც ვ ი ფ რ ე ბ ი ნ ა: ს. 10,11; ვარდი და ბაბანი ერთმანეთში

---

1. მრ.: არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტიზმების საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", ენიმკის მოამბე, III, 1938, გვ. 214.
2. ასე იკითხება ეს სიტყვა სხვა გამოცემებშიც. ნ. მ ო ვ ა ო ე ლ ი - შ ვ ი ლ ი ს გამოცემაში /1892ა./ დაბეჭდილია: დ ა ვ ი ბ ყ ე ბ ი - ლ ო.
3. მრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 452-453.

ა ე ფ ვ ა ვ ე ბ ი ნ ა: ს. 10,13; ერთს ხიდზე ტ ა მ ო ე ტ ა ო ე ბ ი ნ ა: მ: 220,20; ტეერდზე მ ო ე ს ნ ო ო ბ ი ნ ა ი: მ. 155,5... ესხავლებინა: ს. 67,7... გამოტანებინა: ს. 145,31; გარეკემაგებინა: ს. 7,6; აღმენებინა: მ. 167,33; მოენდომებინა: მ. 189,17; მოეხსენებინაი: მ. 225,11; ეწამებინაი: მ. 177,37.

აქა-იქ დასტურდება II ფურმეობიოის ფორმებში -ნ სუფიქსის გამოყენების შემთხვევებიც:[1]

მგელს თიკანი მ ო ე ტ ა ტ ნ ა: ს. 105,34; ხუთი ბისტის ხორცი მინდოდა მ ე ფ ი ტ ნ ა: ს. 101,34...

ტ 105. ავ- და ამ- ფუძის ნიშნიან ზმნაზეა უფლება ტ ო ტ ხ ე ო ნ ისევ წარმოდგენილი, როგორც ახალ საკითხვითი ქართული ენაში:

აწმყო: ქვას როგორ ამტვრევენ, როგორ ანყობენ, როგორ ხ ა ტ ა ვ ენ: მ. 183,9.

მეოთხეში: კარიბალები უნინ არავისთან მივლენ სანახავად, სანამ ეისინ სხვანი ან ნ ა ხ ა ვ ე ნ: მ. 161,33.

უწყვეტელი: ქალი საქმელს უ ბ ი ლ ა ვ ლ ა ცნეულებს: მ. 157,25; ნუ-სხა ხელ ეჭირა და უ კ ი თ ხ ა ვ ლ ა: მ. 233,34; ერთი მეუღელი ს ნ ი-ო ა ვ ლ ა: მ. 175,33; სულ ყველა ერთად იდგა, საკუთხეველის პირდაპირ ნიოვას ხ ე ლ ა ვ ლ ა: მ. 200,29; ლ ე ბ ა ვ ლ ე ნ კაი შაღებს: მ. 186, 11.

მეორეს უთხრა ახალ ალდას ე ა ბ ა ო ლ ი ი: ს. 131,31.

მეოთხ. ხოლმეობიოი: მათ უფრო უპერეს. ეშმაკს რა ლ ა ს ნ ვ ა ვ ლ ა? ს. 77,4;

---

1. შერ.: ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენამეტყველების საფუძვლები, გვ. 454-455.

დიდხან ჭამეთ ეფლოან. ამას დიდ ბეჭედს არ უ ბ ა მ დ ა: მ. 202,13.

უფრო ხშირია შემთხვევები, როდესაც ამ ბმნაა ულების ალარც ძველ ქართული ენის წესია დაცული[1] და ალარც ახალი საკითხვაური ქართულისა.

უ წ ყ ვ ე ტ ე ლ ი:

ძვ. ქართ.: ბიდვიდა, სწირვიდა, ილოცვიდა...

ახ. ქართ.: ბიდავდა, სწირავდა, ილოცავდა...

ტექსტია: ბიდევდა, სწირევდა, ილოცევდა...

ლოცვ და ლამივ წყალსა ბ ი დ ე ვ დ ა: ს. 128,20; იქ ჭამეს ს წ ი-რ ე ვ დ ა: მ. 199,1; მუნ ლაბვა და მარგო ი ლ ო ც ე ვ დ ა: ს. 80,33; ანალოგ. ფორმებია: ბდევდა: ს. 104,25; ფიცევდა: ს. 55,13; ხატევდა: მ. 237,17; სთევდენ: მ. 186,11; ხორცევდენ: მ. 218,8...

ქალებს სიწმა ეჭირა, ვითომ ლვინის ს ვ ე ბ ი ე ნ: მ. 182,19; ბეიდამ კაი ხეობა ბ ი ს ბ ე ბ ი ა: მ. 228,21.

უ წ ყ ვ ე ტ ლ ი ს ხ ო ლ ბ ე ო ბ ი ო ი:

ძვ. ქართ.: მოიპარვიდის, სწირვიდის...

ახ. ქართ.: . . . . . .

ტექსტია: მოიპარევდის, სწირევდის...

ეხუცესი მ ი ი პ ა რ ე ვ დ ი ს ბავის ოფლიდამ ეურსა და ძმისაში ჩაყრიდის: ს. 52,22; ბეითინ მაჯე ხშირად ჭამეს ს წ ი რ ე ვ დ ი ს ფუ-ლე: მ. 188,10...

---

1. შდრ.: არ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტიზმების საკითხისათვის "ვეფხის-ტყაოსანში", ენიმკის მოამბე, III, გვ. 219. ივ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ტ. I, გვ. 336.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი ს ხ ი ლ ე ბ ი ბ ი:

ძველური: . . . . . .

ახალური: დახარჯავი, გაღახავდა, წახავლენ...

მესხური: დახარჯევი, გაღახევდა, წახევლენ...

მაგ მიხაში ჟუნდა ოქრო იდვას, ჟუნდა ქვაო, ჟუცა ან დ ა ხ ა რ-ჯ ე ვ დ ი ო: ს. 50,2. ან ი ფ ი რ ი ო გ ა ღ ა ხ ე ვ დ ა, ან ეს სისხლს რი ო მისცემდა? ს. 56,5; რაფერენჯერ მხეცს წ ა ხ ე ვ დ ე ნ, მას ერ-თი ო გაუხდიან: ს. 145,18; ანალოგ. ფორმებია: დაიხახევდა: ს. 99,32; დასჭინდევდენ: მ. 209,19...

კარგის პასუხად ეგ მეუბნა, ოქროი რას მ ი ბ ე ბ ა ო? ს.116,19; ვისაც ქორწილს უ ბ ე ბ ა ნ: მ. 209,19...

იმავეადგილ, მაგრამ მაინც დასტურდება -ავ ფუძის ნიშნის შეცვლა-ან ფუძის ნიშნით:

რა გაჭქენ, ხელს დ ა ბ ე ვ ა ნ ს: ს. 72,12; ორივე ერთად უ ნ ა-ხ ა ნ ს: მ. 176,28; ოოგორ ფ ქ ვ ე ნ ე ნ / <ფქვანენ <ფქვავენ/ ლერწამსა: მ.228,7.

§ 106. დინამიკური ვნებითი გვარის ფორმა ანმყო-მყოფადის მწკრი-ვებში მესამე სუბიექტური პირი ნიშნად, -ს სუფიქსის პარალელურად /იხ. აქვე, §43/, უ ფ რ ო ხ შ ი რ ა დ გამოყენებულია -ა ბოლოსარდი:[1]

სამია ე ნ ა ბ ე ბ ა სიკვდილი: ს. 80,11; ჟუცა შენ ბ ე ნ ბ ე-ბ ა, ჩემი თავი შენისა ყირისამც ნაცვალი იყოს: ს. 89,4. შენი საუბარი არცა ვის ი ა ნ ე ბ ა და არცა ვის ე ხ ა ლ ი ს ე ბ ა: ს. 81,17; რაც სანახავები ვნახევიო, ვიო ა ღ ი ბ ე ნ ე ბ ა: მ. 169,36; ფალის

---

1. შდრ.: ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ლავიო ტურაბიშვილი და ახალი ქართული სალიტერატურო ენა; ლიტ. გაბეთი, 1955, 7.X.

მოსხლეტა ე ა გ ბ ა ნ ე ბ ა: მ. 166,9; ანალოგ. ფორმებია: ტიალება: ს. 74,28; გამოსხლეტა: ს. 68,16; ტაიტება: ს. 107,25; ტალეტიძება: ს. 11,24; ტარჩება: ს. 94,33; მოკვეტა: ს. 32,12; მორჩება: ს. 72,14; შეეხვეწება: ს. 72,8; ლაკლეტა: მ. 163,26; ლამბიფეტა: მ. 228,6; მისწვეტა: მ. 214,38...

სტატიკურ ენებიდან აბზეის ფორმებში ამ მხრივ მეტად ცალი ახალი ქართული ენის გრამატიკული წესი: III სუბიექტური პირი მუდამ -ს სუფიქსია აღნიშნული /მერ.: იქვე, § 43/, რის შეღეგადაც სტატიკურ ენებიდან, ნაცვლად ძველი ქართულის -ეს ლაბილებისა ვეებულობთ -ეს ლაბილებას:[1]

გუშინდელი ფლურები სახლში ე ვ ნ ი ა: ს. 127,30; მე ანა მ ა ც ვ ი ა ნ ა: ს. 115,19; იმის საბლვარს აღეკონნის ფემი ა ბ ი ა: ს. 159,31; იქ ბაბაზე ერთი ქალაქია, იმაში რეალი ა ბ ი ა: მ. 203,29; ერთი ჯვარცმა გულზე ჰ კ ი ლ ი ა: მ. 157,36; ვის კლავ, ვინ ბ ბ ი ნ ი ა: მ. 244,28... ანალოგ. ფორმებია: ავლია: მ. 222,7; აკერია: მ. 238,8; ანდია: მ. 157,39; ანდვია: მ. 156,16; სწერია: მ. 163,10...

§ 107. ერთ-ერთი ძირითადი გამმასხვავებელი ნიშანი, რითაც "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენა უპირისპირდება ძველ ქართულ საკლასიკურო ენას ესაა კონტექსტის / ?ეაზ. კაუზატივის/ ფორმაა ახლებურად წარმოება.

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "ქართულ ენაში კაუზატივის წარმოების ორი ძირითადი მოდელი გვაქვს: ა/ ოდენ -ს- პრეფიქსიანი და ბ/ -ს-ინ კონფიქსიანი. ამასთან ძველ ქართულში გვხვდება ოდენ -ს- პრეფიქსიანი მოდელი, რაც შეეხება -ს-ინ კონფიქსიან მოდელს, იგი შედარებით

---

1. შერ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ.327-328.

ახალი წარმონაქმნია და X საუკუნის შემდეგდროინდელ წერილობით ძეგლებში ოდენ ა- პრეფიქსიანი მიდგომის პარალელურად სულ უფრო და უფრო იკავებს გზას".[1]

"ეს ბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობა" კონტაქტის ფორმაა წარმოების მხრივ მოლიანად ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას უკვრენ მხარს. მიუთითოთ მაგალითებს:

ა/ მუალობითი კონტაქტი -ენ სუფიქსით:

ბაღისა ვუთხარ და იგიც ა მ ო ვ ა ღ ე ბ ი ნ ე. კიდევ დავაჩხავებ და ღვინოს მ ო ვ ა ღ ე ბ ი ნ ე: ს. 101,19-20; რძალი შენს ძმას გ ა ა გ ო ნ ე ბ ი ნ ე: ს. 86,9; შეგვავნა და გ ა მ ო ა ბ ი ვ ი ნ ა: ს. 13,6; ბრიწეული გ ა მ ო ა ბ უ რ ვ ი ნ ა: ს. 142,24; მ ო ა ღ ე ბ ი ნ ა მრავალი ძელი, გ ა მ ო ა ხ ვ რ ე ტ ი ნ ა: ს. 13,1; დარჩენილი და მიხაკი დ ა ა ნ ა ვ ვ ი ნ ა: ს. 146,16; ჯერ წირვა მ ო მ ა ს ე ნ ი ნ ა: მ. 157,15; თუ აქა წამოვიდეს შ ე მ ა ტ ო ბ ი ნ ე თ: მ. 202,7... გამასვიდვინე: ს. 43,24; გაკავოდინებ: ს. 116,29; დაადებინეს: ს. 111,14; დაამწყებინეს: ს. 109,10; მოაყვანინა: ს. 141,31; წამოაკვლინა: ს.129,38; გავალებინეთ: მ. 172,36; ვაბირვინე: მ. 183,2; გვაკოცინეს: მ. 163,17...

ბ/ მუალობითი კონტაქტი -ევ-ინ სუფიქსით:

უცხო ოქროსფერი გ ა მ ო ა ჭ რ ე ვ ი ნ ა: ს.24,11; ოცა მას დ ა მ ა კ ვ ლ ე ვ ი ნ ე ბ: ს.88,32; სულ ოქროს ხიბალი დ ა ა ქ ნ ე ვ ი ნ ა: ს. 140,22; დ ა ა ლ ე ვ ი ნ ა სახლები მეფისა: ს. 67,20... ამოქმედინა: ს. 22,30; მოაკვლევინა: ს. 110,25; მოასხმევინა: ს. 55,29...

---

1. ი. ვ ე შ ა პ ი ძ ე, კაუზატივის წარმოების ორი ძირითადი მიდგომა ქართულში: ოსკ ფილოლოგიის ფაკულტეტი, XIII სამეცნიერო სესია, 6-14.IV, 1970, მუშაობის დასმა და მოხსენებათა ფენისები, თბ.1970, გვ. 20.

უ ღ ე ბ ნ ე ბ ი

§ 108. ბ ე ნ ი ბ ე ღ ა ა დიდი უმრავლესობა რიგრიგ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგვაურობაში" ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენისაკენ განსხვავებული ფორმით გვხვდება. იმ მიზნით, რომ მკითხველისათვის წაკითხვა გახდეს ამ ბენიბელიდა რაოდენ ბოლო სურათი, აქ წარმოვადგენთ მხოლოდ ბ ა ნ ი ბ ე ნ ი ბ ე ღ ა ნ ა ხ ა ს ი ა ნ ე ბ ე ლ მაკალიის ითი-ორიდა ადგილის დამოწმებით საკუთრივ ტექსტებიდან.[1]

აგერ:

ა გ ე რ ხარი ხძოვს: ს. 114,3; ა გ ე რ ხმას ამოიღებსო: მ.237,11;

აგრე:

მე ა გ რ ე უსამართლო ვარო? ს. 31,25; ა გ რ ე პაპის საკალი ადგილი: მ. 201,19...

აგიმ /=იმ გიმამდე, იმდენად/:

ა გ ი მ მუნჯია, მიწას გლეჯა დაუწყო: ს. 111,29.

ამად /=ამიტომ/:

პოვნა მისი საჭირო არის, ა მ ა დ რომე ფემი მისი არა ვიცი: ს. 12,12; ა მ ა დ ღრმე ამის მეტი არ გვაქვსო: ს. 35,34; მეფეია ვჯობვარ ა მ ა დ, რომ, მე რაც მაქვს, მეყოფის და კიდევ ვჯობვარო: ს. 51,15...

ამალამ:

ა მ ა ლ ა მ ბაღია: ს. 43,17; ა მ ა ლ ა მ ამ გორაზე ოქრო მოსულა: მ. 164,6...

---

1. თუ რომელიმე ბენიბელასაგან მოგონებული არ არის ადგილი "სიბრძნე სიცრუიდან" ან "მოგვაურობიდან", ეს იმას ნიშნავს, რომ დასახელებული ბენიბელა/სალოდ ან დასტურდება ამ წაწარმოებში.

ამიგომ:

- - - -

გიდი ა მ ი გ ო მ დაკიდვამსო? ს. 26,25; ა მ ი გ ო მ ეიხსენ ბილების ქალი: ს. 82,32...

არსად:

- - - -

მალი მჯობი ა რ ს ა დ იპოვებოს: ს. 51,29; მისდამა ა რ ს ა დ მი-ნახავს: მ. 153,21.

არცად /=არსად/: ახალი ნაკვლები ა რ ც ა დ რა: მ. 242,1.

- - -

აქ:

- - -

ა ქ ივლა ეროსა ბელსა: ს. 15,10; ა ქ ეს მალი ვპოვე: ს. 36,17; ა ქ დიალ გამოსულიყვა იციან: მ. 158,3...

"ა ქ" ფორმის გამოყენებით მრავალი მნიშვნელობა ნაწარმოებში ოდენ "სიმრავლე სიცოცხლისაში" /აქა: ს. 62,15; აქეთ: ს. 136,29; აქამდან: ს. 118,6; აქავ: ს. 53,22. აქამდის: 34,25; აქამდინ: 73,4; აქ-იქ: ს. 16,37.../, ისე "მოგზაურობაში" /აქა: მ. 162,9; აქამდინ: მ. 153,7, აქედან: მ. 155,15. აქეთ: მ. 220,18; აქიდან: მ. 192,5; აქა-იქ: მ. 160,11.../.

ალარსად:

- - - -

ა ლ ა რ ს ა დ ივლ: მ. 168,14.

ახლა:

- - -

ა ხ ლ ა ჭკუა მოვიხმარე: ს. 25,20; ა ხ ლ ა ეს ბოიდა პაპა აკე-ბულა: მ. 192,36...

ბევრგან:

- - - -

ეგ კაცი ის მელი არის და ბ ე ვ რ გ ა ნ ნავალი: ს. 27,11;

ბევრჯერ:

- - - -

ეგ ბ ე ვ რ ჯ ე რ მასმია, სხვა მიამბეთ: ს. 44,24.

ბოლოს:

ბ ო ლ ო ს სამსალა არის: ს. 52,9; ქვეთ ბ ო ლ ო ს იმ სახლის კიბე: მ. 170,22...

გამოს /=აქეთკენისას:

გ ა მ ო ი ს ერთის ხმიერის მართას ლეკან მონასტერი მაჩვენეს: მ. 203,20.

გარეგან /=გარეგან/:

გ ა რ ე გ ა ნ კარი დაკლილა: ს. 109,31.

გარეგამ:

ერთი კაცი გ ა რ ე გ ა მ იმეზერა: ს. 77,27; გ ა რ ე გ ა მ ფრანციისის მენეპულობა სჯობდა: მ. 156,24...

გარეგან:

გ ა რ ე გ ა ნ მისი მსგავსი სასახლე არ მინახავს: მ. 169,5.

გვერდს:

გ ვ ე რ დ ს დაიდგა: ს. 77,23; გ ვ ე რ დ ს მოსისვა: მ. 163,33.

დია /დიადი, მეტად/:

დ ი ა დაკლაკა და მოუნდა მას ბავის ამხანაგებთან სმა: ს.50,22; ექვსნი ფილოსოფოსნი იყვნენ დ ი ა ცოდნის მცდელნი და მოყვარულნი: ს. 80,33; დ ი ა კაი ქარი გვიქროდა: მ. 216,10...

დიად /დიადი, მეტად/:[1]

დ ი ა დ ბლბილად და მოწლედ მოგვეპყრა: მ. 173,7; ერთი ქოსა იყო ერთსა სოფელსა შინა დ ი ა დ ძლაბაკი და ერთი უსხი ჰყვა მსუქანი: ს. 42,7...

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ენამეცნიერების საფუძვლები, გვ. 631.

ბიბლიონ:

მან ბ ი ბ ლ ი ო ნ ს ხმა არ გასცა: ს. 80,36;

ერთად:

წახა ერთვე იგინი ე რ თ ა დ: ს. 22,9; მიანი და სარგებელი ე რ-თ ა დ სნორი იყო ჩვენთვის: ს. 78,6. ხან თითო-თითი იყვიდა, ხან თითი მხარე, ხან სამივ მხარე ე რ თ ა დ: მ. 175,29...

ერთგნით:

ე რ თ გ ნ ი თ ცხელარი ეგო, ე რ თ გ ნ ი თ ტაბლა ყოვლის სანი-ვაგით სავსე: ს. 94,38-39. ე რ თ გ ნ ი თ ხიდი იდვა: მ. 227,35.

ერთხელ:

წელიწადში ე რ თ ხ ე ლ გადიდა: ს. 107,21; ფულში ე რ თ ხ ე ლ ვერ გავიგის: ს. 149,6. ე რ თ ხ ე ლ მას ჯვარ ჩემიან მოისმინა ლოცვა: მ. 158,18.

ვერსად:

მისთანა ვ ე რ ს ა დ ვნახე: მ. 188,11. სახელიანს მოწამეს ვ ერ-ს ა დ შევხვდით: მ. 199,18...

ბევით:

ყოველსა კაცსა ბ ე ვ ი თ დაჯდა: ს. 77,23; ბ ე ვ ი თ სავდარი იყო: მ. 193,19...

ბევიდამ:

ბ ე ვ ი დ ა მ მონადირისაგან შეშინებულმან ერთმან კაკაბმან ჩა-მოუარა: ს. 148,8. ბ ე ვ ი დ ა მ იდინა: მ. 213,15.

ბეით:

ბ ე ი თ დავწერე: მ. 159,25.

ბიგან:

ბ ო ბ ა ნ კაცის ფაფი ჩამოვარდა: ს. 106,34. ბ ო ბ ა ნ ფიქვნარი იყო: მ. 159,22...

ბოგჯერ:

ბ ო ბ ჯ ე რ ნა ულხრა და ბ ო ბ ჯ ე რ ნა: ს. 56,24.

იქ:

ფუ ი ქ ამისკენ უფიდესი ბმოდა: ს. 28,16; ფე ნა ი ქ ვიყავ: ს. 33,15; ი ქ სადილად გავედით: მ. 153,14; ა ქ შეშოვეყარა: მ. 155,21...

კარეკარ:

კ ა ნ ე კ ა ნ მაკალი და მაოხოკარი შეიქმნება: 144,15.

კარგა:

ვაგირობა სიქიშპეა და ~~ეგ~~ კაცის მეტრობით ან კ ა ნ გ ა იქმნება: ს. 45,21. კ ა ნ ტ ა გარიგებული იყო: მ. 155,18...

კარგვარად /=კარგად/:

კარგვარად იყო: მ. 212,13.

კარგრიგად /=კარგად/:

კ ა ნ ტ ნ ი ტ ა ე ფაგვაკეთა: მ. 211,4.

კიდევ:

ეზრძანა კ ი ე ვ: ბადი ასეთი ნაკ მოშეიტანე: ს. 21,10; შეიდი ბარეკაბანი კ ი ე ვ გასტეტრცნეს: მ. 154,15...

კინაღამ:

კ ი ნ ა ღ ა მ მოგვალო: ს. 104,32.

მალე:

მე მ ა ლ ე ვიწამლებ: ს. 108,15. ასე მ ა ლ ე ან ვამიშვებრო: მ. 203,17...

მანამერინ:

მ ა ნ ა მ ე ი ნ ოდოდმან ასეთი ხერხები აჩჩივა: ს. 26,26.

მანდ:

მანდ რასა იქმო? ს. 28,28.

მარგოკა:

დავრჩი მუნ მ ა რ გ ო კ ა: ს. 102,24. სამოცი მ ა რ გ ო კ ა კაპუჩინი მოტკუდარიყო: მ. 228,12.

მაღლიდამ:

მ ა ღ ლ ი დ ა მ ჩამოვიდენ: მ. 228,38.

მრავალჯერ:

ეშმაკი მრა ვ ა ლ ჯ ე რ მტირალი გაუძია: მ. 158,2.

მოს /აქეთ წამოსვლისას, აქეთობას/:

მ ო ს შეშას დავკიდ და წამოვიღებო: მ. 32,4.

ნელ-ნელა:

ნ ე ლ-ნ ე ლ ა შევა შიგ, რაც სიცოცხლე ძევს, შესწყალს: ს. 47,29.

ნაპირ-ნაპირ:

ნ ა პ ი რ-ნ ა პ ი რ მივდიოდით: მ. 156,4.

რამდენჯერ:

შენ რ ა მ დ ე ნ ჯ ე რ წაღელი მოგერიოს, კაცი არ გაიკითხო, ვით იქმნების: ს. 41,25. რ ა მ დ ე ნ ჯ ე რ გარეაბრუნა, იმდენი სხვა გამოიცვალა: მ. 181,2...

რაგან:

რ ა გ ო ნ არ ვესმის: ს. 28,4; უკაცრავად რ ა გ ო ნ დარჩებით: ს. 101,27. რ ა გ ო ნ წამხდარა მეფე? მ. 155,7.

რიგურ:

ტკეცის, ძაღლი წ ი გ ი ნ შეუჯამდეთ? ს. 50,26. ქოფაკი წ ი - გ ი ნ ვერ მიეწვიდა: ს. 51,3. წ ი გ ი ნ იღებს კაცის ენით მისი შენებულობის საქმე: მ. 162,21...

წიდის:

ამისთანა ნაქსოვი წ ი დ ი ს ეკიდა მას ხელებზედ? ს. 24,13. წ ი დ ი ს იდეთ? ს. 64,23.

წიდესაც:

წ ი დ ე ს ა ც შემაფერთ მაკრავლელია ხმარებასა შიგან პირვა, ხე მიმაგონეთ: ს. 24,9. წ ი დ ე ს ა ც ტეპრიანება, მოსრესნდეთ: მ.175,19...

წიცა:

წ ი ც ა უნდა, ტასლებენ: მ. 229,28.

საცა:

ს ა ც ა ძველთაგან ქვა ნიმში ეპოვნა: მ. 169,6.

საკენაც:

ს ა კ ე ნ ა ც უნდოდა, იქით მიუშვის: მ. 213,11.

საიდამაც:

ს ა ი დ ა მ ა ც ტვინგვინი მოვიდა: ს. 111,3.

სწულებიდ:

ს წ უ ლ ე ბ ი დ ტარდაგი: ს. 50,15; ბაგაში ს წ უ ლ ე ბ ი დ ქალი ბის: მ. 158,38.

სწულობიდ:

ს წ უ ლ ო ბ ი დ არ ვარგა ქონების შენახვა? ს. 50,26; ს წ უ - ლ ო ბ ი დ ტაბრეულიდ: მ. 155,6...

ხვაგან:

ჟრე მეაბანოვე ხ ვ ა გ ა ნ ივ: ს. 98,10; ხ ვ ა გ ა ნ ნამიყვანეს: მ. 172,36. ხ ვ ა გ ა ნ მოგვ მოსდა: მ. 173,31.

ყვეღვან:

ყ ვ ე ღ ვ ა ნ ლოცვა ფქვას: მ. 189,5. ყ ვ ე ღ ვ ა ნ გამოისახა: ს. 108,34.

ყვეღნიდ:

პაპამ ჯვარი დასწერა ყ ვ ე ღ ნ ი დ: მ. 172,12.

ძღიერ:

ღამე ძ ღ ი ე რ ლოცვა იყო: მ. 239,20. ძ ღ ი ე რ გამეღვიძა: ს. 96,7.

ხანდახან:

ხ ა ნ დ ა ხ ა ნ გუგული გაიძახებდა: მ. 182,13...

ცხადია, ძველი ქართულისაგან განსხვავებული მწერლობა სრულიადაც არ ამოიწურება. "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" კიდევ მრავალი მწერლობა გვხვდება, რომლებიც დამახასიათებელია საუკეთესო და ახალი საკითხვისმეტყველო ქართული ენისათვის, ან, ანდა თუ ისე იმეტყველებენ, - ქართული ენის გიაღლეტყობა გარკვეული ჯგუფისათვის.

§ 109. თიქმის ასევესავე სურათს ვხედავთ ი ა ნ დ ე ბ უ ლ ი ა გამოცემების მხრივაც. ანდებულების ფორმა, მაგრ ხმარების წესი ძირითადად უკვე ალარაა ისეთი, როგორიც ძველ ქართულ საკითხვისმეტყველოს ახასიათებდა. მართალია, ამ მხრივ ანსებობს ერთგვარი სხვაობა "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობას" შორისაც: ისინი, თავ-თავისი მხრივ, მეტ-ნაკლებად უახლოვდებიან ან შორდებიან ძველ ქართულ ენას,[1] მაგრამ ორივე ნაწარმოების ენის საერთო და, ამავე დროს, სპეციფიკური ნიშანი - ესაა უ ფ რ ო მ ე ტ ი სიახლოვე იმდროინდელ საერთო-სახალხო მეტყველებასა და ახალ ქართულ საკითხვისმეტყველოსთან.

---

1. შდრ.: მ. კ ი ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერთ ხმაკოლებათა ენის ერთი საკითხი, გვ. 19.

დავიწყოთ - ვი თანდებული. სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ „საშუალი ქართულის ადრინდელ ძეგლებში ვ ი თ ა, როგორც თანდებული, არა ჩანს. მაგალითად, ვეფხისტყაოსანში იგი მხოლოდ კავშირისა და მბრძანებლობის ფუნქციას ასრულებს. შაჰნაზეში მეტყველება მისი თანდებულად ქცევის ტენდენციაა. აქ მას ადგილი უკვლია, სახელის შემდეგ გადასულა, მაგრამ სახელს ჯერ კიდევ არ შეუწყვია. მაგალითად: მიბის პირი სისხლის ბ ე ვ ა ვ ი თ ა ლილიდა /II, გვ. 422/; გაგზავნილი, ქ ა ნ ი ვ ი თ ა წავიდა /იქვე, 402/, მოკაზმეს ქალაქი ს ა ბ ო ხ ე ვ ი თ ა /იქვე, 400/; სისხლი ნ უ ვ ი თ ა ვადინოთ /იქვე, გვ. 426/".[1]

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" - ვ ი თ ძ ი ნ ი ა ნ ა დ თანდებულის ფუნქციას ასრულებს ისევე, როგორც ახალ ქართულში.[2]

- ვ ი თ თანდებული უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ მიცემით ბრუნვასთან გვხვდება:

მას კ ა ტ ს ა ვ ი თ შენ მამამენს დაგვალიცვინებ: ს. 48,27. მას ქ ი რ ს ა ვ ი თ დაეშორება: ს. 148,33; ფვალი დამიდი შენგობილი დ ა ხ ა ტ ე ლ ს ა ვ ი თ: მ. 217,26; თ ა ლ ა ნ ს ა ვ ი თ დახურვილი: მ. 212,10; ცაოლილი ა ე ნ ა ნ გ ს ა ვ ი თ: მ. 169,25...

იშვიათად დასტურდება სახელობითისა და წოდებითი ბრუნვებთანაც:

სახ. ბრუნვასთან: მას ვ ე ფ ხ ი ვ ი თ მრჩევლებს წუ დაარჩინ: ს. 63,2; შეაწუხოს მეკალოვე ხ ა ნ ი ვ ი თ ა და ძირს ჩამოიღოს: ს. 96,30; ხეივანში რომ ვ ა ნ ფ ი ვ ი თ კენწი ჩაწყობილი ვიქვი: მ. 213,7; ბ ა ფ ხ ე ლ ი ვ ი თ საამოვნი იყო: მ. 299,25...

---

1. ა.ბ ა ნ ფ ი ნ ი ს ო ვ ი, თანდებული ქართულში, გვ. 236.
2. ვ ი თ // ვ ი თ ა ბმენიშვნის ფუნქციითაც არის წარმოჩენილი, მაგრამ არა ისე ხშირად, როგორც თანდებულად /იხ. სიმფონია-ლექსიკონები/.

წაგ. ბრუნვასთან[1] /ორიოდე მაგალითია მხოლოდ "მოგზაურობაში"/:
მკვლელის ო ა ვ ი ს ა ვ ი ი იყო სწორედ: მ. 174,29; ისევ ვ ა ჟ კ ა-
ც ი ს ა ვ ი ი შეძლება ჰქონდა: მ. 236,24.

ბ ე ლ ა ანბანებული "სიბრძნე ფსიუერსა" და "მოგზაურობაში" გვხვდება ძველი ქართული ენისაგან განსხვავებული შემდეგი ვარიანტები:[2]

ბელან /მხოლოდ "სიბრძნე სიცრუისაში" გასწორება, გაახლ. 10-ჯერ/.:
ბ ე ლ ა ნ ვკრა: ს. 61,2; ბრძოლა ბ ე ლ ა ნ: ს. 10,12;
ფერხი ან განძია ბ ე ლ ა ნ გიდგას: ს. 63,12; ამისთანა ნაქსოვი რიდის ეკიდა მას ხ ე ბ ე ლ ა ნ ი? ს. 24,14.

ბელ /"სიბრძნე სიცრუისაში" - გაახლ. 20-ჯერ, "მოგზაურობაში" - 30-ჯერ/:
თავი ა ლ ბ ი ლ ბ ე ლ დაკვრა: ს. 114,33. ფერთმანი ბელი კ ა ნ-
ბ ე ლ ვისვიანია: ს. 14,7. ჰ ე ლ ბ ე ლ გარეიქრა: ს. 61,28; სა-
ლამი ბ ი ნ ბ ბ ე ლ ჩხაილს მოვლენი: მ. 244,19; ქალქის შუა ბ უ ლ-
ბ ე ლ ერთი ბევრვალი ალაგი რომ ჯუთხად გადაკეთებია: მ. 220,8...

ბე: /"სიბრძნე სიცრუისაში" - გაახლ. 120-ჯერ, "მოგზაურობაში" - 275-ჯერ/:
ბ უ ლ ბ ე დაკვრა: ს. 131,8; ვ ა ჟ ა ნ ბ ბ ე გარეიდა: ს. 146,28; ანცერი ბ უ ნ ბ ბ ე ან დაეცა: ს. 105,19-20; ი ა ვ ბ ბ ე ერთი ცული დაეკარ: ს. 32,6; ა ლ ბ ი ლ ბ ბ ე ხუთს ალის მეტს მიაბრუნებენ: მ. 171,5; შეკრება მაგალი მის ა მ ბ ა ვ ბ ბ ე: მ. 177,17; ოდესმე იცემა ბ ე ჭ ე ბ ბ ე: მ. 210,1...[3]

---

1. შერ.: ფ. შ ა ნ ა შ ე ნ ი ძ ე, "ვეფ" ანბანებული ქართულში, ტსუ შრ., X, 1939.
2. შერ.: ალ. მ ა ნ ვ ი ნ ი ხ ო ვ ი, ანბანებული ქართულში, გვ. 213-217.
3. შედარებისათვის: - ბ ე ლ ა ანბანებული, ბევრი გასახლებული ვარიანტების პარალელურად, "სიბრძნე სიცრუისაში" გასწორება გაახლ. 50-ჯერ, "მოგზაურობაში" - 10-ჯერ.

- შინა ანბანეული სრული სახით, რიგრიგ წესი, ძველ ქართულში გვ-ხვდება; შედარებით უფრო იშვიათად დასტურდება -შ ი რ ა და - შ ი გ ა ნ. "საშუალ ქართულში ამათ პარალელურად გამოყენებულია: შ ი ნ, შ ი გ ა, შ ი გ, შ ი რ ა ნ, შ ი რ, შ ი, ჩ ი გ ა, ჩ ი: ახალ საილუსტრაციო ქართულს მხოლოდ ში შერჩა, კილოებში კი დაცულია: შ ი გ ა, შ ი გ, შ ი რ, შ ი ფ, ჩ ი".[1]

სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვიერებაში ძველი ქართული ენისაკან განსხვავებული ფორმით დასტურდება ანბანეულები: შ ი გ, შ ი:

-შიგ /"სიბრძნე სიცრუისაში" გვხვდება, დაახლ. 5-ჯერ; "მოგზაურობაში" შ ი გ გამოყენებულია მხოლოდ მეორეხარისხოვან/:

მ ა ს შ ი გ ერთი ოცეული აუწი გაეკეთებინა: ს. 85,16; მ ა ს შ ი გ ჩაძერა: ს. 75,35; ამანი ამაენა და მ ა შ ი გ ამანა: ს. 146,17.

-ში /"სიბრძნე სიცრუისაში" გვხვდება დაახლ. 160-ჯერ, "მოგზაურობაში" - 500-ჯერ/:

ასე ფქვა გ უ ლ შ ი: ს. 26,24; მეფემ ჰკითხა ო ა ვ შ ი ცემით: ს. 33,14; ყ ი რ შ ი - ყირსა და ღ ხ ი ნ შ ი - ღინსა: ს. 41,35; ამ ცხელს მ ი ნ დ ო ბ შ ი მარტო ერთი ხე ვიგულვარ: ს. 113,33; ცეცხლსა ჰგავს, ნ ა ც ა ბ შ ი დამალულსა: ს. 72,50. ო ბ ო ბ შ ი არ ჩაეყარა: ს. 52,33; მისნი ამხანაგნი ბ ა ღ კ ო ფ შ ი ისხდნენ: ს. 50,27; კაი წყაროები გამოიტიეა ა უ ბ შ ი მაღრეენულად: მ. 167,31; მაღლა გ უ მ ბ ა ფ შ ი აგვიყვანეს: ს. 183,4; ხვას კარში სარკეი იყო მოსული: მ. 181,35...[2]

---

1. ა. ბ ა ნ ა ი ტ ო ს ო ვ ი, ანბანეული ქართულში, გვ. 220.
2. შედარებისაკენ: "სიბრძნე სიცრუისაში" -შ ი ნ ა გვხვდება დაახლ. 15-ჯერ, შ ი გ ა ნ - 25-ჯერ; "მოგზაურობაში" - შ ი ნ ა დასტურდება მხოლოდ ერთგან; შ ი გ ა ნ სულ არაა.

- ო ა ნ ფანდურის მის ძველ სახელთან ერთად ერთი ფარული ადგილი უჭირავს. იგი უკვე შეწყვეტილია სახელად და ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში მიქმედი წესის მიხედვით გარკვეულ შემთხვევაში უ ნ უ ა ლ ი ფ ს ა ხ ე ლ ი ს ფ უ ძ ე ს ერთვის:

ჩემს უხუცეს ძ ნ ა ხ ო ა ნ მივიდა ერთი სნეული: ს. 89,21; სიხარულით დიდს ო ე ფ ე ს ო ა ნ წავიდე: ს. 18,31. ხ ე ლ ო ბ ი ფ ე ს - ო ა ნ მეოფს ხუთი საქმენი უნდა სჭირდეს: ს. 10,24; მაგრამ უ ფ ნ ო ს - ო ა ნ წაგვიყვანეს: მ. 230,17.

შრ.: სხვას კ ა ც ო ა ნ მიუყვიდეთ: ს. 150,27; ც ი ლ ო ა ნ და შ ვ ი ლ ო ა ნ სიხარულსა და შვებასა: ს. 14,22-23; ორი ჯამი იდგა ქ ვ ე ვ რ ო ა ნ: ს. 70,15; ო ი ძ ლ ვ ა ნ ო ა ნ მივიდენ: მ. 164,4; დიდხანს გამოვლა ე ბ ლ ო ა ნ: მ. 202,12...

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ძველ ქართულში ტვხვლეა მხოლოდ ო ჯ ს // ო ე ი ს ფანდურის. "ო ჯ ს // ო ე ი ს ფონეთი იგი ტვხვლეა სამ. საუკუნეების აღრინდელ ძეგლებშიც. უმარტლო უ-ნის გადავარდნის შემდეგ ვიღებთ ო ვ ი ს -ს. მის პარალელურად სამუალ ქართულში იხმარება ო ე ი ნ, ო ვ ი ნ /ა/ და ო ვ ი ნ ს. ახალ სალიტერატურო ქართულში გაბატონდა ო ვ ი ს, კილოებში კი იხმარება აგრეთვე ო ვ ი ნ, ო ვ ი...."[1]

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში", რომელ წესი, გამოყენებულია ო ვ ი ს ფანდურის:

კ ა ნ ტ ი ს ა ო ვ ი ს კარტი ან ძალიან და ა ვ ი ს ა ო ვ ი ს ავით: ს. 122,31. ბ ა ღ ა ხ ი ს ა ო ვ ი ს წესი მოგიბაძეს და დიდის

---

1. ან. ბ ა ნ ტ ი ნ ი ს ო ვ ი, ფანდურული ქართულში, გვ. 223.

ხ ი ს ა ფ ვ ი ს წიგნიო: ს. 28,13; მე არცერთი ვიცოდი ჩემისა ს ი მ-
დ ი დ რ ი ს ა ფ ვ ი ს და ვ ე ფ ი ლ მ ო ქ მ ე დ ე ბ ი ს ა ფ ვ ი ს:
ს. 38,10. ჩიჩახოვანი ქნეს ხვანფლარის გ ა მ ა რ ჯ ვ ე ბ ი ს ა ფ ვ ი ს:
მ. 242,11; დ ე დ ა ვ ა ც ი ს ა ფ ვ ი ს ფვალი აღხილა: მ. 168,4; სულ
ბარაკნენი ანდვია ს ი მ ა გ რ ი ს ა ფ ვ ი ს: მ. 156,16...

ასეთნაირად ფ ვ ი ნ, ფ ჯ ს ფანდერეულია გამოყენების ფორმა-ფორმა მა-
გალითები:

აჰა, საფიცარი მენი, ამ დ ი ს ა ფ ვ ი ნ გამოგამფვი: ს. 29,28;
ესეები ა მ ი ს ფ ვ ი ნ დაეწერე: მ. 155,2.

ბლეაში გაღვანი გაუვლია ლიმენის უ ფ ე ღ ვ ა ფ ბ ი ს ა ფ ჯ ს ცა:
მ. 156,16; იმ ახლოს კ ა რ ი ნ ა ღ ი ს ა ფ ჯ ს, ვინ იყო, ვისი შვილი
და ქება მისი: მ. 171,27...

კ ე ნ ძ ი ფანდერეულს ადგილს ივერს ახალი ქართული ენისაფვის დამა-
ხასიათებელი - კენ:[1]

ბუნები კ ა ნ ი ს ა კ ე ნ ქმნილა: ს. 34,8. ნაველ კიდევ მ ა ნ-
ნ ი ს ა კ ე ნ: ს. 98,15; ერთს დღეს ქარავანი გადგა ბ ა ღ დ ა დ ი-
ს ა კ ე ნ: ს. 128,10. ხ

ი საბნიერელი ა ღ მ ი ს ა ვ ლ ე ფ ი ს ა კ ენ
აქვს: მ. 206,19; ხიმალი სიკეთის ქ ვ ე ყ ნ ი ს ა კ ე ნ მივიყოლა:
მ. 222,18. ხმელეთის გ ზ ი ს კ ე ნ... ერთი კაი მინდორი აქვს: მ.
229,8...

-ეან ფანდერეულიანი მოქმედებითი ექვემდებარება ახალი ქართული ენისა-
ფვის წიგნმოგებლივ ფონეტიკურ ცვლილებას /-ი ფ ვ ა ნ -> ი ფ ა ნ/:

---

1. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 622.

ჩამოთვლილ აქლემიანს: ს. 44,28.[1] ი მ ბ ი ლ ა ნ ცხრა ადამი სულ მეუფა წელიწადში ჰაპას: მ. 210,6; ჯ ვ ა რ ი ლ ა ნ ქრისტეს ოცი მოყვრეკია: მ. 211,1...

საერთოდ, -ვ ა ნ თანდებულიანი მოქმედებითის ფუნქციით რიგორც "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში" უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ გამოყენებულია -ი ა ნ თანდებულიანი მოქმედებითი:[2]

ერთის ა ლ ბ ი ლ ი ა ნ მოვსულვარო: ს. 111,5; ამოძრავენ ამდენი კაცი ბ ი ბ რ ი ლ ა ნ: ს. 98,37; ბ ე ნ ი ლ ა ნ ერთი მაღალი ყურეშია: ს. 138,32; ეაბირის ს ა ხ ლ ი ლ ა ნ: ს. 18,33; ე ბ ლ ი ლ ა ნ გამოსული და ბაუჩუნია: მ. 210, 34; ი მ ე რ ე თ ი ლ ა ნ ფეოვები ბიბლიანდათ: მ. 243,33; ფ ა ნ ჯ ა რ ი ლ ა ნ ტვინახა: მ. 189,26...

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "ვიფარებითის ფორმასთან მხოლოდ ერთი თანდებული იხმარება, რომელიც ორი ვარიანტით იყო ცნობილი: მდე / მდის. ასევე ეფაცება: მდინ, მდისი და მდისინ ფორმები, რომლებიც დიალექტურია, მაგრამ ხანდახან საელჩოსტერო ძეგლშიც გვხვდება".[3]

ძველი ქართული ენისაკენ გაანხვავებით:

ა/ "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" გვხვდება მ ე ი, მ ე ი ნ, და მ ე ი ს ი ნ ვარიანტებიც:[4]

---

1. "სიბრძნე სიცრუესაში" ეს ერთი მაკალითი დასტურდება მხოლოდ. სხვა შემთხვევაში გვაქვს -ი ნ -ვ ა ნ /იხ. აქვე, ტ 62/.

2. შდრ.: ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ერთი უცნობი თანდებული ახალ ქართულში, ენიმკის მოამბე, I, 1937, გვ. 55-65. ივ. ბ ე ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ძველი გურამიშვილი და ახალი ქართული საელჩოსტერო ენა, ლექ. გაბრ., 1955, 7.X.

3. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 629.

4. შდრ.: ივ. ბ ე ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ძველი გურამიშვილი და ახალი საელჩოსტერო ენა, ლექ. გაბრ. 1955, 7.X.

მაღლა ა ვ ა მ ი ი ოხტბილვე წიგნი ეწყო: მ. 167,34; კ ა ნ ა-
მ ი ი მიმდგა: მ. 175,18...

ვაკირის სახლიდან ქარვი ა ს ვ ა ნ ე ბ ა მ ი ი ნ გახვრიტეს ქა-
ღაქი: ს. 18,33; მას დაკას ორს ბ ღ ა მ ი ი ნ დასცენ: მ. 156,17;
კ ა ნ ა მ ი ი ნ ანც გამიგეეა: მ. 161,34...

კარიბალიები უწინ ანავისთან მივლენ სანახავად, ს ა ნ ა მ ი ს ი ნ
სხვანი ან ნახავენ: მ. 161,33...

ბ/ ანც ენი ბეჭდი დასახელებულ ვარიანტთან, ქარდა იშვიათი ტაბონა-
კლისა /იხ. აქვე, ნ 62/, შენარჩუნებული აღარაა ვიოანეთბილი მწუნვის
ნიშანი /დაკარგულია მიღლიანად, ან მხოლოდ მისი ხმოვანი ელემენტია და-
ცული/:

ბიდი ფოლი იდვა, ვიერე მ ო ხ ლ ა მ ე ე: ს. 94,4; ნაც პასუხი-
ლან ა მ ა ე ლ ე ბ ა მ ე ბ ს ხვენია: მ. 174,1.

მის ქოსის ქებამ მ ე ფ ე მ ი ს მიანია: მ. 141,31; ბიერნი
ნელები ჰქონია, მიერეკილი ყ ბ ა მ ი ს: მ. 213,21.[1]

ნ 110. ნ ა ბ ი ლ ა ვ ე ბ ო ა ნ დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს
ძველი ქართული სალიტერატურო ენისაკენ ტენდენციული შემდეგი მოვლენები:

ა ნ ა ნაწილაკი ნიკონის "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში"
უ პ ი ნ ა ტ ე ს ა დ ნახმარია ა ხმოვნის მოკვეცით /ა ნ ა --> ა ნ/:[2]

ქვეყანაზე მისი უმწარესი ა ნ ი ბოლოებიდან: ს. 21,11; კაცთაგან
ა ნ იყმის: ს. 37,10; სანამდის ა ნ მოვბრუნდი, მინ ა ნ მოვალ:
ს. 39,31; ამოუღებელი ა ნ გაუშვის: ს. 99,12; ის სხვა ორს სახლს ა ნ

---

1. მაგალითები მ ე ი, მ ე ი ნ, მ ე ი ს ი ნ ვარიანტებისაგან იხ. ზემოთ.
2. "სიბრძნე სიცრუისაში" "ა ნ" გვხვდება ნაახლოებით 320-ჯერ, "ა ნ ა" - 120-ჯერ; "მოგზაურობაში" "ა ნ" ნასვლილია ნაახლ. 180-ჯერ, "ა ნ ა" - 50-ჯერ.

ამოსაცილია: მ. 163,34; იმ სიშორ იდგენ, და ეს ა რ ევიწია კაცს, სულ ერთს ხმაზე ა რ გაღობენ: მ. 175,29-30; ფულიდა ა რ ირჯებოდესო: მ. 158,4; ჩვენ ა რ გვინახავს ამგვარი: მ. 164,34...

ირიგე ნაწარმოებში დასტურდება ისეთი ნ ა წ ი ლ ა კ ე ბ ი, რომლებიც ან იმეფიადად გვხვდება, ან სულ ან იხმარება ძველ ქართულში. ასეთებია, მაგალითად:

ფუძე:

ფ უ ნ ძ ე წესი იყო კაცისა მის: ს. 8,27; ფ უ ნ ძ ე კეთილი ცალ-პირი აგური იყო: ს. 16,8; ფ უ ნ ძ ე ის ქვა... ოქროდ შესცვლიდა: ს. 82,13... ფ უ ნ ძ ე საბიას მეფეს ჩვენი ამბები ყველა შეეტყო: მ. 153,15; დღეს ფ უ ნ ძ ე ალარ მოვალ: მ. 161,25...

-მეფე, -ი:

ვუფხარ: კარგად გიყიდია-მ ე ფ ე ი: ს. 39,8; შინ დამხვდეს, შემ-ოსხვეშა - მ ე ფ ე ი: ს. 39,21; ყოველი ჩემი გული ნება აღმისრულია-მ ე ფ ე ი: ს. 73,24; უცხო ვარ-მ ე ფ ე ი: ს. 102,3; ვიკითხე: რაღომ წამეხარა-მეფე: მ. 155,7; მე მოვახსენე: წმიდავ მამავ-მ ე ფ ე ი...: მ. 163,22; ეს ყორე აარჩარებს-მეფე: მ. 165,30...

განსაკუთრებით ძ ა ლ ი ა ნ ხ შ ი რ ა დ იხმარება სხვაგან სიტყვის -ე ნაწილაკი:

ეარძანა მასპინძელსა: ღვინის მოწყალებით მეც შ ე მ ი ტ ბ ე ი ო: ს. 9,16; ოქვა: ღმერთო, მ ი შ ვ ე ლ ე ი! ს. 14,16; ერთმან ოქვა: ტ ა-ვ ძ ა რ ც ი ო ო. მეორემ ოქვა: რა წ ა ყ ე ი ო ო? ს. 15,25-26; ეუხრე-კიან: ეშმაკური ანა იყოს ო ა ი: მ. 158,4; ან ეოქვა: ქვა ტ ა ო ლ ი-ლ ი ა ი: მ. 174,28; მეც მაო ა ვ ნ ა ძ ლ ი ი ო, ეს სოფელი ტ ა ყ შ ვ ი ი, აქ ლ ა ვ ლ ე ბ ი: მ. 180,10-11...

უნდა:

სიყვარა ცვარი უ ნ დ ა ჰქონდეს: ს. 10,26; ხუთნი ძმანი საქმენი უ ნ დ ა სჭირდეს: ს. 20,27; კაცნი საქმე ასე უ ნ დ ა ექმნას: ს. 59,23; ძმა: ეს რა უ ნ დ ა იყოს: ს. 99,27; ერთი ბიჭი ხუთი ცოლი უ ნ დ ა იყოს: მ. 166,27; ასე უ ნ დ ა ი ქ ნ ა ს ი: მ. 202,24; დიდი ბავადის შვილი უ ნ დ ა იყოს: მ. 230,19; ადამ ოხასად უ ნ დ ა იანცარიშის: მ. 236,5...

მხიდი "სიბრძნე სიცრუისაში" კვლევაში:

ფუნე:

იგი ხურო ფ უ ნ ე ბაღიდადელი იყო: ს. 13,3; ძველადაკან ფ უ ნ ე ნასოფლარი ყოფილიყო: ს. 25,15; იგი ლეთისა კაცი ბავლეში ფ უ ნ ე შეიქმნა: ს. 38,9; ფ უ ნ ე ახლოს მოგვაკუნი იყვნენ: ს. 54,28; ფ უ ნ ე მეამბანოვე სხვაკან იყო: ს. 98,10...

-ფქი:

ჩემს მაკიერ მაფ კაცია ეთხარ: "ვიყრე მოვიდე კაცი ესე მოიმარეაბულეფ-ფქი": ს. 94,13.

ხოლმე:

ძალფ მოვაპარსვინეფ ხ ო ლ მ ე ბავი: ს. 84,13; მეც მაბეკვდა ხ ო ლ მ ე: ს. 84,30; ეგეპა ლაპინდოს და ჩემსა ალაგსა კიდევ ვნახევდე ხ ო ლ მ ე ფ: ს. 62,24...

ს ი ნ ო ნ ი მ ი

§ 111. შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილი, ოდენ ბესი, ნაწილდგენილია სახელობითი ბრუნვის ფორმით /ფერ. ძველ, § 65/:

უბრძანა მეფემან: ანა ს ნ ე ულ ი ვარ: ს. 11,32. მე ანა ვიცი, ს ა ბ ა ა ნ ი ვარ: ს. 16,25; მაკისი მ ფ ე ნ ი ვ ა ნ: ს. 25,1; მე

მოსაკლავი კ ა ც ი არა ვარ: ს. 31,7; გ ლ ა ხ ა კ ი ვარო: ს.34,20.
დია კეთილშობილი ხარ: ს. 14,21; - დიდი ბედუკეთური ბუნე ხარ: ს. 17,2; მ ხ ე დ ა რ ი არა ხარ და მ შ ვ ი ლ დ ო ს ა ნ ი: ს. 26,14; ავი მ გ ა ლ ო ბ ე ლ ი ხარ...ს. 26,17.

იგი კაცი ღ ვ ი ს მ ო შ ი შ ი არის: ს. 13,36; ძველი მ ო ს ა ნ ჩ ე ნ ი არის: 192,21; ესეთი ღ ი ნ ს ი და წ მ ი დ ა არის, რომ ამისის ლოცვით დგას ეს ოვალი: ს. 129,1-2; ოჯ სხვა არა შეეცოდებია რა, მაგისი ა ღ ვ ი ლ ი არისო: ს. 140,18-19; წმიდა გრიგოლის დიოლოგის ა ნ წ ე ს ე ბ უ ლ ი არისო: მ. 202,29; ბახულის ღვთის მშობლის ხატის უ ფ ნ ო ს ი არის: მ. 206,36; შვიდი კლიტით არის ა ა კ ე ფ ი ლ ი: მ. 209,22; ასე არის მ ო ნ ო ბ ე ლ ი: მ. 221,34; ...ბ ა კ ე ფ ე ბ უ ლ ი: მ. 222,7.

მე შ ვ ი ლ ი ვიყავ დიდებულისა გრანდუკისა: ს. 37,13; მე ს ა ს ა ს ე ფ ი კეისრისა ვიყავ: ს. 37,24; მე ქ ვ ი ს ბ ო ლ ე ლ ი ვიყავ: ს. 37,33; მე სიმხნეის მეფისა ა ქ ი მ ი ვიყავ: ს. 97,5-6; გ ლ ა ხ ა კ ი და უ ა ბ ო ვ ა ნ ი ვიყავ: ს. 97,15-16; ჭეშმარიტი ყოველივე მ ე ფ ე ბ ი ლ ი ო ვ ა ლ ი იყო: ს. 9,2; იგი ურია მ ი ს ა ნ ი იყო: ს. 9,19; ოჯ ბისი სიტყვა ყველა ფ ყ ო ვ ი ლ ი იყო: ს. 33,17; ერთი დია უ ნ ჩ ი და ა ვ ი იყო: ს. 40,18; მგელნან ძმა: მაცაცხელი ხანაბი იყო: ს. 46,13; სამია მაო იტალიელია მაპაიაფის ვიყავ ე ა ლ ი ტ ნ ე ბ უ ლ ი: მ. 244,1; მე ოავაო ბ ე ნ ი კ ა ც ი ვიყავი და ს ნ ე ულ ი: მ. 169,6; ჩაბოლოო ნინი, მიბმული ქ ა ლ ა ქ ი იყო: მ. 155,36; ოთხს მარმარილოში ბევრები გ ა ვ ნ ი ლ ი იყო: მ. 156,29; სულ ინ-დოეს გ ა კ ე ფ ე ბ უ ლ ი იყო: მ. 164,33; სიგრძე და ტანი სწორე ჭეშრეა, ეს ოთხმოცდაათი ბ ი ჯ ი იყო: მ. 166,26; ...მოვეფინა ქალაქსა

ფილიბოსი. ბიბი და კარგი ქ ა ლ ა ქ ი იყო: მ. 205,4; ...ბევიდო ო ნ-ა ლ ლ ნ ა ხ ე ვ ა ნ ი იყო: მ. 223,31-32; ქარი ძ ლ ი ე ნ ი იყო: მ. 239,20...

ნ 112. ისევე, როგორც ახალ სალიტერატურო ქართულში, ვ ა ნ მეშვეიდ ბმნის მესამე პირის ფორმა უ პ ი ო ა ტ ე ს ა ლ მეკვეცილია. დარჩენილია მარგო ბავკიდური_ა, რომელიც შეერთებულია შედგენილი შემასმენლის სახელად ნაწილად ან სხვა სიტყვასთან:[1]

ამხანაგი ციხე წ ყ ლ ი ა ნ ი ა, ბოლო მ ა ლ ა ლ ი ა, სიმაგრე ლ ა ე ნ ტ ვ ე ვ ე ლ ი ა. ამხანაგი ტყეა ნ ა ო ე ლ ი ა, ბევრია ჩ ი-ნ ი ა, მკლავია ძ ა ლ ი ა და ბურვია მ ო მ ბ მ ე ლ ი ა. ამხანაგი მტერობაზის მ ა ბ ი ა ნ ე ბ ე ლ ი ა, მოყვარეობაზის ს ა ი მ ე ლ ი-ვ ნ ე ა, უცხოს ბანა ტ ა მ ო ს ა ჩ ე ნ ი ა და მეცნიერსა ბანა მ ო-ს ა მ ს ა ხ ე ბ ე ა. ამხანაგი მარგოსობის ხმის ტ ა მ ტ ე მ ი ა, ჯარ-ბაზის მ ა რ ტ ე ბ ე ლ ი ა და ცოცას კაცია მ ე მ ა ქ ც ე ვ ე ლ ი ა. ამხანაგი ყირში მ ო მ ხ მ ა რ ი ა, სტუმრებში მ კ ე ბ ნ ა ლ ი ა, სიკვდილში ბავის ბ ა მ ტ ე ბ ი ა: ს. 123,20-31; ხელმწიფეა წინა მეგობი კაცი ს ა ნ ო ე ლ ი ა: ს. 21,17; ფუ ან იხმარებ, ქვა და ოქრი ს ბ ო ნ ი ა კაცობაზის: ს. 49,25; რა უფრო კ ე ვ ე ლ ე ტ ი ა, რა უფრო მ ს ე ქ ა ნ ი ა და რა უფრო მ ა ლ ი ა ი? ს. 51,25-26; ამიო ავი კ ა-ტ ი ა ლეონ: ს. 66,15... ეს ქალაქი სხვა ქ ა ლ ა ქ ი ა. კონსტანტინე-პოლი ი მ ტ ო ლ ი ა: მ. 156,21; მეღვინე, მცარეული, სულ ქ ა ლ ი ა: მ. 158,38; ოხეპირად მრგვალი ორმოც-ორმოცი ქვის ს ვ ე ტ ი ა ამაროული: მ. 162,4; ეფინდელი კუნძული სახიბის ტ ო ლ ი ა: მ. 240,6...

---

1. ანალოგიური ვიდაარეა დასტურდება "ვეფხისტყაოსანშიც" შერ.: ანუ. ჩ ი-ქ ი მ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისაზის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. ნ.

§ 113. ცნობილია, რომ ბანაბერდიდან ქარიუღლი "მიბნის გარეშეცა უ მ ე ტ ე ს ა ლ /ხაბი ჩვენია. - დ.ბ./ ენებიდი ტვარის მოსავალ-ტრიალი მიმდინარის ვიაბრებიდი ბრუნვის ფორმიდ კალმოიცემა, რომელიც ბმნიბელის ფუნქციიდ არის აღჭურვილი".[1] ძ ი რ ი ლ ა ლ ასეთივე მდგომარეობა ტვაქვს "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგბაურობაშიც" /შდრ.: აქვე, § 67/:

ერთს ქოსას უსხი ქალებული მოჰყავს ტ ა ს ა ს ყ ი ლ ა ლ: ს. 42,22; ნაკინდა რა მიაქვს ტ ა ს ა ს ყ ი ლ ა ლ: მ. 159,2; მ ო ს ა ვ ლ ა - ვ ა ლ წარიყვანეს: ს. 15,36; ლიდი კაკარა ეპოძა ჩვენის ხიბალლის ტ ა - ს ა ტ ა ნ ა ლ: მ. 239,4; იქ მოსულიყო ჩემს ლ ა ს ა ვ ა ტ ი ლ ე ბ - ლ ა ლ: მ. 202,6; ო

ა ჩემს ქალს შვილას ნასოფლარს ან მოარბევ პირის ს ა ნ ა ხ ა ვ ა ლ: ს. 31,20; ალარ ტვაცალეს ს ა ვ ი ფ ხ ა ვ ა ლ: მ. 177,31; ცოლა რამ ტვაჩვენეს, მაგრამ ს ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ლ ა ლ კმა- რილო: მ. 216,29; წალი ტაობის ს ა ბ ა ნ ე ბ ლ ა ლ: ს. 110,19; ყა- ლიან ს ა ჩ ი ვ ლ ე ლ ა ლ ნავიტენ: ს. 115,18; კრავი მიყვანლა ბ ე ს ა წ ი ნ ა ვ ა ლ: მ. 173,30...

§ 114. "სიბრძნე სიცრუის წიგნშიც" და "მოგბაურობაშიც" ტ ა ბ ა - ტ ი ნ ე ბ უ ლ ი ა მსაგლერე-საგლერეის ვ რ ე ვ ი ტ ბ ი ტ ი ა ნ ი წ ყ ი ბ ა: [2] ტ ა ნ ს ა ბ ლ ე ვ ნ ე ბ ა, რომელიც წესი, საგლერეი ნევრის წ ი ნ ა ა, შეიანხმებული იქნება იგი, ოუ მარეული.

ა/ ა ტ ი ბ ა ტ ა ლ ი ტ ა ნ ს ა ბ ლ ე ვ ნ ე ბ ა ს ა ბ ლ ე ვ ნ ა - ლ ი ნ ე ვ ნ ი ს წ ი ნ ლ ე ბ ა ს:

---

1. ლ. კ ვ ა ჭ ა ძ ე, ბანაბერდიდან ქარიუღლი ენის სინტაქსი, გვ. 154.
2. შდრ.: ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქარიუღლის კომპონენ- ტებისადმი "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში, გვ. 19.

რა გინდ დიდებული და ძღაბრი მეფე იყო, სცან ესე: ს. 49,22; ერთი მწყაბრი ქალი გამოვიდა: ს. 95,12; შენი საქონელი მაგალ დახარჯეთ: მ. 164,1-2; ჰაგარა ქალაქი, ლაფრანგა ერქვა: მ. 153,11; შეწყობილი ფალი: ს. 9,2; ხერხიანი ენა: ს. 25,33; ავი სიტყვა: ს. 10,28; აღქაგი ხე: ს. 71,14; გაბარული მოვარე: ს. 37,16; წითელი ნაკერი: მ. 171,17; გაღილი ქვა: მ. 212,19; ვიწრო გზა: ს. 54,36.

მერე მან ახალმან მისაბმან ფქვა: ს. 58,3; უწინდელმა ბრალ სხოვა: ს. 119,35; დიდმა ოსტატმა გვანვია: მ. 232,20; სამმა ჰაგარა გმაწვილმა ისევ ყვავილები ჩამოურიგეს: მ. 197,7; ბურსელმან კაცმან: ს. 164,4; უხუცესმან ძალან: ს. 106,17; უწინდელმა ბრალ: ს. 119,35; მამამ ეპისკოპოსმა: მ. 197,17; ხვა საკაუღმა: მ. 188,4.

გუშინდელს წაჭამს ძვალს მოსახავს: ს. 129,9; ცენცვიან კალთაში ჩაგვისხა: ს. 105,17; წაგვიყვანეს ძველს ქალაქში: მ. 237,4; თოთრს შაქარს: მ. 228,8; მრავალსა და უპოვარსა ამას არასა: ს. 33,35; ბასრელს მეფეს: ს. 88,28; იქაურს თავადს: მ. 204,36; წმიდა პაპას: მ. 200,34; მისარჩელე კაცს: ს. 75,23.

და იყო სახელი დიდისა მის და მაღლისა მეფისა ფინეს: ს. 7,12; ერთის დიდის მფინარის კიდესა შეიყარნენ: ს. 65,22; მრავალი ქვეყნის კაცნი მიდიან: მ. 237,20; ძველი კერპების: მ. 201,33; კარგის წერის: ს. 53,30; ხელოვანის მუშაკის: ს. 53,30; მაღი ქვეყნის: მ. 173,17.

მასვე ლაპესა ერთი აქლემი, აკიდებული გაუძღოა, კარსა მიადგა: ს. 63,25; დიდია პატივია ვინახავდი: ს. 39,1; ორი დიდ-

ბული დასნეულია მეფისა ს ა ხ ლ ი ს ა სენიოა: ს. 149,5; ფაფლა
უ ც ხ ო ყვავილები შეეკოდ: მ. 202,29; ბ ა ბ ი ლ ი ქვეი: მ. 219,9;
ბ ი ბ ი ს კრძალვიდ: ს. 62,35; წ ი ფ ლ ი ს ქამხიდ: მ. 184,17.

ერთი ეშმაკი ბ ე ნ ს, უ ძ ლ უ ნ ს კაცად შეიცვალა: ს. 76,29;
ბ ი ბ ს ოსტატად გამოოთარგმანეა: მ. 233,4; ჩ ე მ ს სანახავად: მ.
157,10; შ ე ნ ს სამლოცველოდ: ს. 120,29.

აჰა, ბ ე ბ ნ ი ე ნ ო ხ ე ლ მ წ ი ფ ე ო, ლეონოს ესე ყოველი შუ-
ძლია: ს. 56,4; შენ, ს ა მ ა ნ ო ლ ი ა ნ ი მსაჯული: ს. 150,15...

ბ/ ს უ ბ ს ტ ა ნ ტ ი ვ ნ ი ტ ა ნ ს ა ბ ე ვ ნ ე ბ ა ს ა ბ-
ე ვ ნ ვ ლ ი წ ე ვ ნ ი ს წ ი ნ ე ბ ა ს:

ძ ე ც ხ ლ ი ს ა ალი მისის ჯ ა ვ ნ ი ს კვამლსა მიპრიდებულა: ს.
29,23-24; იგი ე ვ ფ ი ს ა კაცი ბავლები ოუნე შეიქმნა: ს. 38,9; ფ ე-
ვ ბ ი ს კბილი ა ს ა ბ ი ლ ი ს ძვლის დაფლილი ხელები: მ. 181,20; მ ა -
ი ს ი ს ვარდი აღარ იშლებოდა: ს. 36,25; ა ტ ლ ა ს ი ს ფარდა ეკონის:
მ. 156,30; ა ლ მ ა ს ი ს ფასი: ს. 9,13; ს ნ ე ვ ლ ს პაპრონი: ს.
130,9; ამარგის სვეტი: მ. 164,22; ა კ ა ტ ი ს ქვა: მ. 179,33.

ქ ა ლ ი ს მაშინ ეგრე ეოხრა: ს. 31,23; ჰკიოსა ა ქ ი ბ ი ს შე-
ტირებენ: ს. 108,3; ნ ა ვ ს ა ვ ვ ე ლ ი ს ხოშალოვა დაუწყეს ტირილი:
მ. 238,10. ქ ე ნ ფ ი ს ტ ა ნ ი ს ბაგონენ: ს. 92,11; ც ხ ო ვ ა ნ ი-
ს ა პაგონენ: ს. 11,38.

ხ ვ ნ ე ლ ი ს ა პირსა საკვბელი ეწყო: ს. 39,4; ნახეს კაცმა (კაცი) იგი,
რომე პ ა ტ ნ ი ნ ი ს ბელელსა მავალი: ს. 15,16; ბ ა ტ ი ნ ი ს სალ-
ოლი ლ ი ნ ი ს კბილსავით ოიმ კბილია: ს. 174,23; ბ ე ფ ი ს საბილ:
ს. 57,13; ბ ლ ვ ი ს პირს: მ. 159,12; ბ ე ფ ი ს ტუსა: ს. 38,34.

ც ე ც ხ ლ ი ს ა ა ლ ი ს ა მსგავსისა მ ზ ი ს მუქია ლაიხვა: ს. 23,4-5; ავდევ მაშვრალი, ზ ო ვ ი ს ლოლისაკან ლაღლი: ს. 94,2; ვ ა ე ნ ი ს ალბისაფვის სოფლები მორიშორ: მ. 204,12; პ ა ტ ო ნ ი ს ხვამიადის: ს. 10,38; პ ი ნ ი ს ფერის: ს. 36,25; ფ ი ნ ი ს ჯაგრის: ს. 143,28; ს პ ი ლ ი ს ძვლის: მ. 181,29; ანა პ ო ლ ი ს ქვეყნის: მ. 228,35.

გ ი შ ო ს ლიბლში შემოესარა: ს. 10,13; ამდენი სცა ზ ო ნ ი ს კუდი: ს. 44,28; ს პ ი ლ ე ნ ძ ი ს ლაშლი მოლანა: მ. 185,12. კ ა ტ ი ს ენი: მ. 162,21; ვ ა ზ ი ნ ი ს სახლიან: ს. 18,33; პ ა ტ ო ნ ი ს ა ხნეულში: ს. 91,28; ზ ე ნ ო ხ ვ ი ს ქანდან: მ. 207,15.

აქლემის ოდენს ესხა ო ხ ი ს ფასად ვაჭრობთ? ზ ი ს ფ ე ფ ი ს ეკლესიად ეკურთხებინა: მ. 195,11.

§ 115. საზღვრული წერის მიერ ტანსაზღვრების შ ე ი ა ნ ხ ო ნ ა ბ ო ბ ა ნ ე ვ ა ნ ი ან ძველი ქართული ენის წესს ექვემდებარება, ან თანამედროვე ქართულისას. ბოლოს კი ორივ ძველი ქართულის წესია დაცული და ორივ თანამედროვე ქართულისა. პირველი ვარიანტი ჩვენ ზემოთ განვიხილეთ /იხ. აქვე, § 69/. აქ წარმოვადგენთ მაგალითებს მხოლოდ მეორე და მესამე ვარიანტებისაგან.

ა. ბ ი ნ ა ფ ა ფ ე ბ ი ს ს ა ზ ღ ვ რ ო ლ ი წ ე ვ ნ ი ს ზ ი ერ ტ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ი ს შ ე ი ა ნ ხ ო ნ ა ბ ა ნ ე ვ ა ნ ი ი ს ე ვ ე ხ ლ ე ბ ა, რ ო ტ ო ს თ ა ნ ა ზ ე ო ბ ო ვ ე ქ ა ბ ი ულ ი.

1. ტანსაზღვრება ტაბმოცემულია ფუძეთანხმოვნიანი სახელი:

სახ. კუთი-ი კაც-ი
– –
მოთხრ. კუთი-ოა კაც-ა
– – –

მიცემა კეთილ კაცს
ნაფეხა კეთილი კაცისა
მოსმენა კეთილი კაცისა
ვინმა კეთილ კაცად
ნოდა კეთილი კაცი

გ ა ბ ა ღ რ ე ლ ი მ ი ვ ა რ ე ვერ ეფერებოდა: ს. 37,16; მი-ძღვნა ბ ე ბ ე ლ ი გ რ ძ ნ ე ულ ი: ს. 39,2; ე რ თ ი ც ი ხ ე მ ე ფ ე: ს. 40,16. ე რ თ ი ბ რ ძ ე ნ ი მ ხ ა ფ ვ ა ნ ი იყო: ს. 85,22; ა ვ ი კ ა ფ ი ლ ა ნ ი ფ ვ ლ ვ ა ნ ლ ა: მ. 241,23; მ ა ფ ა ლ ი მ ა ღ რ ე ვ ა ნ ი ამოეღინა: მ. 212,39; ფ ი ფ ი ხ ე ლ ი ვ ნ ე ბ ა ეხმარათ: მ. 213,37.

უ ნ ი ნ ფ ე ლ მ ა ბ რ მ ა ამ სოხოვა: ს. 119,35; მაინ, ჩ ე მ მ ა ძ მ ა მ, ცოლი არ გაუშვა: ს. 86,11; მ ა ფ მ ა ე ა ვ ი ს ა ვ ი ვ ი ს ა ა კიდეც მიხუმრა: მ. 197,17; ფ ი ფ მ ა ო ს ფ ა ფ მ ა ფ ვ ა ნ ვ ი ა: მ. 232,20.

ო რ მ ო ც ფ ე ს არ ეაძინეს: ს. 76,7; ფ ე ო ფ ვ ი ა ნ ვ ა ა - ლ ფ ა ფ ი ჩ ა ფ ვ ი ს ხ ა: ს. 105,17; ფ ი ფ ფ ე ფ ხ ლ ფ ა ნ მ ჯ ი ნ ი: ს. 20,25; ხ ვ ფ ს ხ ბ ა ვ ლ ა ს ფ ა ფ ფ ლ ნ ე ბ ა: ს. 93,25; ა ს ბ ე ლ ს ს ვ ლ ი ა ო ს ვ ა ფ ლ ა: მ. 169,38; ე ფ ო ფ ე ნ ხ ა ნ ს ფ ე ხ ზ ე ა ნ ა მ ე ფ ა ო ი ფ ო: ს. 30,15.

მ ე ფ ე მ ფ ა ვ ი ს ი ფ ვ ი ლ ი ს ფ ა ფ ლ ა ს არ უ ბ ნ ი ო ს: ს. 89,8. ა ს ე ფ ი ს ა ქ ფ ლ ი ს კ ე ფ ე ბ ა ფ ა ი ნ ფ ო: ს. 141,25; მ ა ფ ა ს ა ს ი ა ქ ლ ე ფ ი ს ს ა ა ბ ე ნ ე ფ ა ო ი ნ ი ფ ა ფ ი ნ ი ფ ა ფ ი ფ ი ფ ა ფ ბ ე ბ ნ ი ნ ა: ს. 145,30; ფ ი ფ ი ს ა ს ა ხ ლ ი ს ფ ვ ე ო ფ ი ფ: მ. 201, 21; ძ ვ ე ლ ი კ ე ო ბ ე - ბ ი ს ფ ფ ე ო ბ ე ბ ი ფ ო ფ ი ლ ი ფ ო: მ. 201,33; ფ ა ხ ი ს ფ ვ ე ბ ე ბ ი ფ ე ო ბ ი ფ ა ფ ფ ა ფ ფ ა ო ბ ი ლ ი ს ი: მ. 193,21.

ი რ ი შ ვ ი ლ ი ი ცეცხლში შევიდა: ს. 107,2; შ ე ნ ი ს ა ბ-
ნ ე ი ი მგზრდი: ს. 130,29; გ ა ი ლ ი ლ ი ქვ ი ი ტაკეოებული: მ.
219,9; ა ი ი ლ ი ი უბინვე მოიძებნება ჩემ სანახავად: მ. 187,11;
ლეკაკაცი ფავის შ ვ ი ლ ი შ ვ ი ლ ი ი: მ. 188,17.

ი ნ - ი ნ მ ა ნ ჩ ი ლ ა ლ ალვიდი: ს. 125,10; ერმოს ნ ა ხ ე-
ვ ა ნ მ ა ნ ჩ ი ლ ა ლ გავლიდი: ს. 125,7; შენის ესხის ფასი კი ავი-
ლია ა ი ა ს ბ ი ლ ა ლ ი: ს. 44,34; ს ა მ კ ა მ ა ნ ა ლ შეკრული:
მ. 162,5; ლვინი ე ნ ი ყ ლ ა ვ ა ლ შეესვა: ს. 104,9.

აჰა, მ ე ლ ნ ი ე ნ ი ხ ე ლ მ ბ ი ფ ე ი, ლვინის ესე ყოველი შე-
ეძლია: ს. 56,4; შენ, ს ა მ ა ნ ი ლ ი ა ნ ი მ ს ა ხ ე ლ ი: ს.150,15...

2. განსაზღვრება გაიმოცემულია ფუძეხმოვნიანი სახელით:

სახ. მარჯვენა მკლავი
მოთხრ. მარჯვენა მკლავმა
მიცემ. მარჯვენა მკლავს
წამეს. მარჯვენა მკლავის
მოქმედ. მარჯვენა მკლავით
ვით. მარჯვენა მკლავად
ბოლ. მარჯვენა მკლავი[1]

ერთი ვ ი ბ ნ ი ბ ბ ა ლახვლა: ს. 54,36; მ ე ო ნ ძ ლ ე კაცი
რომ ბის, იგიცა: ს. 133,25; ს ა მ ა ლ ლ ი ს ა ქ მ ე მაღლიდა სტობს:
ს. 53,13; ოთხენი უ ცხ ი კ ა ნ ლ ე ლ ი: მ. 156, 33; მ ა ნ ჯ ვ ე-
ნ ა მ კ ლ ა ვ ი იქ იყო: ◐: 191,36.

---

1. ბოლოებიდი ბრუნვის /"მ ა ნ ჯ ვ ე ნ ა მ კ ლ ა ვ ი"/ მაგალითები საა-
ნალიზო ტექსტებში არ დასტურდება.

მეორე ამხანაგმა უთხრა: ს. 14,17; სამმა კაცარ-ა ყმაწვილმა ისევ ყვავილები ჩამოურიგეს: მ. 197,7; სხვა სამკაულმა ტამაოდა: მ. 206,39; წმიდა პაპამ... ბძანა: მ. 188,4.

მოსარჩლე კაცს უთხრა: ს. 75,23; ამ საბრალო უბრალო კაცს ქული აძევს: ს. 112,22; უბედო ცხენს იჯდა: მ. 245,1; წმიდა პაპას ებძანა: მ. 200,34; ოდვის უამესი ცოცა ხანს არა არის რა: ს. 52,9; უცხო სტუმარნი ერთად: მ. 209,21.

უცხო სიმდიდრის ხმა გასულიყო: ს. 73,28; ამ ოთახა ადგილის სამია და ცალკე უნდათ: ს. 55,3; მოუვიდა სხვა მეფეთწილის მაზლარი: ს. 113,1; მალოსელნი საპატიო კაცის შვილნი, სამი ათასი იქნება: მ. 207,38. მარჯვენა მხარის ფრაბეზე: მ. 184,6.

ბავშვია კაცი იყო, სხვა კარი მევიდა: ს. 150,7; მაგისთანა ფულევილი გამოძებული მოხვალ: ს. 126,3; პატარა საბერველი უბერეს: მ. 200,3; ლაბლა უცხო ყვავილები შეეტყო: მ. 202,29.

ისიც სრულიად მარმარილო იყო, რვა საწოლად აშენებული: მ. 221,18; ალაჯი რვა კუთხედ გაეკეთებინა: მ. 220,9; მოგვაყარეს მეორე კარამდი: მ. 180,1.

B. წინადადების საგვრეული წევრის მიერ განსაგვრების შეთანხმება მოქმედებისა და ვითარებისა ბრუნვებში ხდება როგორც ძველი, ისე თანამედროვე ქართული

ენის გრამატიკული წესებისაგან განსხვავებით.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ "სიმრავლე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" უპირატესად ფრთიანი ეს ვარიანტი დასტურდება.

მრავ.: ძვ. ქართ.:	კეთილ-ითა	კაც-ითა
	კეთილ-ად	კაც-ად
თანდ.ქართ.:	კეთილ-ი	კაც-ით
	კეთილ	კაც-ად
ფუძეებშია:	კეთილ-ის	კაც-ით
	კეთილ-ს	კაც-ად

მივიღა... ერის კრძალვით: ს. 62,25; ნასვამის წყლით ხელს არ დაიბანდა: ს. 128,6; მე ამ ერის ქვით ფრესკა ვნახავ და ლხინსაცა: ს. 93,4; ეკლესია სულ წიდის ქაბხით: მ. 184,17; გარეგან გადღილი შავის ქვით იყო: მ. 211,16... კარების ამბებით: ს. 92,32; ბერძულის ხელითა: მ. 180,24; ერის ერეებით: მ. 170,28; ფერადის მარმარილოთი: მ. 188,9; სხვილის მარგალიტით: მ. 234,33; შვიდის კლიტით: მ. 209,22; სამის სალმით: ს. 53,29; ამისის ლოცვით: ს. 129,3; შენის ცულით: ს. 32,10; მისის პირით: ს. 32,20; მეორის ფეალით: ს. 20,30; სხვის გზით: ს. 56,22; მოსცრის ნავით: მ. 227,28; რაფას პირით: ს. 39,32...

ერთი ეშმაკი ბერს უძღვარს კაცად შეიცვალა: ს. 76,29; ეს ოფიცი ერთ ღუკმად არ მეყოფის: ს. 26,34; ერს ოსტატად გამოთავაზებენა: მ. 233,4; შენს სამლოცველი: ს. 120,19; ათას იანურამდი: მ. 241,2; მეორეს საიმოდი: მ. 175,2...

სპეციალურ ლიტერატურაში ამ მოვლენას ანალოგიური ხასიათი. "ს ბევრის ხმარებას მსაზღვრელის დამოლებად მიცემისა და წათესაობითში /დიდ-ს კაც-ს; დიდ-ეს კაც-ეს/ ისტორიული საფუძველი აქვს. ამ საფუძველზე შეუშავია ა ნ ა ლ ო გ ი უ რ ი წ ა რ მ ო ე ბ ა /ხანი ჩვენია. - დ.ჭ./ მოქმედებითისა და ვითარებითისადვის /დიდ-ის კაც-ით, დიდ-ს კაც-ად/. ამ შეხედვაში მოქმედებითი დაუყრია წათესაობითს, ვითარებითი კი - მიცემითს."[1]

§ 116. ძველი ქართული ენის ტრანსფორმაციული ნიშნებისაგან განსხვავებით, წარ-ეანიან მრავლობითში დასმული საზღვრული წევრი ზ ო გ ჯ ე რ ვ ე ნ ი ითვლებოდა განსაზღვრებას ფიცხეში /შდრ.: აქვე, § 70/. ეს მოვლენა დამახასიათებელია, საერთოდ, XII-XVIII სს საერთ მწერლობის ძეგლთა ენისათვის.[2]

გ ა ბ ი ო ლ ი ლ ი ყ ვ ა ვ ი ლ ნ ი ივლენ: ს. 9,9; ე ლ ვ ა ნ ე ბ ი ტ ე ლ ნ ი ხმელთა გამოუბაბეწა: ს. 23,5; ქ ა ნ ი ვ ე ლ ი ე პ ი ს კ ო პ ო ს ნ ი და სამღვდელნი რომს წასცლისადვის გამიმტერენ: მ. 245,24; ხ ე ლ ი ჩ ე მ ი ქ ა ლ ნ ი ერისცეს შეუბრენ: მ. 180,8; მცირე ფლენ: ს. 34,21; მძიმე ტვირთანი: ს. 99,28; სამეფო სასმენელნი: ს. 40,26; ხვა ხენი: მ. 239,5; ულხო მეფარხელნი: მ. 158,12; ჩვენი მენავენი: მ. 154,16; შვიდი ფაფი კაცნი: მ. 233,5; ოქვენი ძენი: ს. 33,12; შენი ფლენი: ს. 144,25; ულხო ყვავილნი: ს. 109,34; ორი ყმანი: მ. 185,21; მისი მამანი: მ. 187,24; მაღი კაცნი: მ. 173,16.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 85. შდრ.: ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, საერთ მწერლობის ძეგლთა ენის სინტაქსის მოკლე-ული საკითხი, გვ. 154.
2. ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, საერთ მწერლობის ძეგლთა ენის სინტაქსის მოკლეული საკითხი, გვ. 151.

გაანგრ ოიხს გულიოადს მიწაოა: ს. 18,32; შენს ძმაო ვაეცვრეში: ს. 86,26;

ცოცას კაცთა შეშაძცვეელია: ს. 123,29; წმიდა მიწამეო მიელი გვამი ასსამოცი ბაბას წაეღო: მ. 165,26.

რიგრიც ცნობილია, ებ-იან მრავლობითში გასმული საგლვრული წევრი ვერც ძველ ქართულში იყენებენ გაბსაგლვრებას რიცხვში და ვერც თანამედროვე ქართულში. ძ ი ნ ი ა დ ა დ ეს ეროვნული წესი მიქმედებს "სიბრძნე სიცრუის წიგნშიც" და "მიგზაურობაშიც":

წახა, გ უ შ ი ნ დ ე ლ ი ფ ლ უ ნ ე ბ ი სახლში ყურია: ს.127,29; შიგ კ ა ნ გ ი და ა ვ ა ტ ი ს ა ნ ი ო ვ ლ ე ბ ი ჩადევ: ს. 13,24; მრავალი კერპი, ძველი კრონოს, მ ი ს ი ა ბ ხ ა ნ ა გ ე ბ ი: მ.169,10; წ ვ ნ ი ლ ი ბ ა ფ ე ბ ი ებნეს თავთა ნაცვლად: ს. 94,11-12; მარმარილოს ბ ა ფ ლ ი ლ ი მ ფ ე ლ ი ხ ა ტ ე ბ ი მეგონა: მ. 156,32...

მაგრამ "მიგზაურობაში" ჩვეულებრივ გვხვდება ისეთი მაგალითებიც, სადაც ებ-იან მრავლობითში გასმული საგლვრული პ ო ს ტ პ ო ზ ი ტ ი ულ მსაგლვრელს იყენებენ რიცხვში:

იამანები ვნახე ბუნებიდ გახაგული და ულხო ა ლ ა ბ ა ს ტ რ ე ბ ი ყ ნ ე ლ ე ბ ი: მ. 193,7; სხვადასხვა რიგი ყელის ჯ ა ჭ ვ ე ბ ი, ულხოდ ნ ა ქ მ ა ო ნ ე ბ ი. ს ა ყ ვ ნ ე ე ბ ი ძ ვ ი ო ფ ა ს ე ბ ი და ურიცხვი: მ. 207,5; ხაფები ულხო და ულხოები: მ. 207,19; ალმასის ხ ა ტ ე ბ ი ს ა კ ვ ი ო ვ ე ლ ე ბ ი: მ. 207,10...

მერე: სხვანაკ ძ ი ნ ე ბ ი, შ ა ვ ი, ფ ე ფ ო ი, ყ ვ ი ფ ე ლ ი, წ ი ფ ე ლ ი: მ. 182,7; ნაიკოფები, შ ა ტ ო ვ ნ ე ბ ი ტარიკებული: მ. 204,7; ს ა ს ა ნ ფ ლ ე ბ ი ტ ი ტ ო ნ ი, ფეიფო ალას ლიგრის ვეცხლისა: მ. 224,21; სხვანაკ ულხო მარმარილოს ს ა ხ ე ბ ი, ოთხლი: მ. 181,31; ი ო ბ ე ბ ი ფ ე ფ ო ი და მ ა ო ფ ა ლ ი: მ. 168,38;

მერე ფ ა რ წ ე ბ ი მ ა ღ ა ლ ი: მ. 204,21...

რიცხვითი სახელით გამოხატული, მხოლოთი რიცხვში დასმული განსაზღვრებასთან საზღვრული წევრი ბოჯერ მრავლობითში გვხვდება:

აქაო-იქით სხვა ო რ ი კ ა რ დ ი ნ ა ლ ე ბ ი მოსდევდენ: მ. 171,35; ს ა მ ი თ ი უ ც ხ ო ე ბ ი მეც მიპოვა: მ. 175,17; მარჯვნივ ი თ ხ ი პირველის მსგავსი მარმარილოს ს ვ ე ტ ე ბ ი იყო: მ. 164,20-21; თ ო რ მ ე ტ ს ქალის სამკაულ წ ი ბ ი ლ ე ბ ს ვიყიდი: ს. 125, 7-8...

§ 117. ძველი ქართული ენისაგან განსხვავებით, ებ-იან მრავლობითში დასმული ქვემდებარე, როგორც წესი, ბმნა - შემასმენელს ითანხმებს მრავლობით რიცხვში:[1]

ა/ ქ ვ ე მ დ ე ბ ა რ ე დ ს უ ლ ი ე რ ი ს ა გ ნ ი ს ს ა ხ ე ლ ი ა:

ციცვაქრის ც ი ლ ე ბ ი სულ დუქანზე ს ხ ე დ ა ნ: მ. 158,29; მ ჭ ე დ ლ ე ბ ი რაღაცას მ უ შ ა ო ბ ე ნ: მ. 182,10; ყოველს ბნეობას ბ ე რ ე ბ ი ასწავლიდენ: მ. 125,38; ორისა და სამის წლისა მ ა რ ტ ვ ი ლ ე ბ ი ი ს ხ დ ე ს: ს. 94,27; სხვა მ ე ბ ო ბ ლ ე ბ ი აკარკია აღვილია ბ ა რ ხ უ ლ ი ყ ვ ნ ე ს: ს. 13,31; ე მ მ ა კ ე ბ მ ა ნ ეს ხრიკი უ ბ ე ს: ს. 14,15; მ წ ე ვ რ ე ბ მ ა ნ ასე ბ ა ხ ა ლ ე ს, ძვალი და რბილი ბ ა ყ ე ნ ო ს: ს. 27,3-4; ბ ლ ე ხ ე ბ მ ა ქალა ლ ა ყ ნ ე ს: მ. 202,36...

ბ/ ქ ვ ე მ დ ე ბ ა რ ე დ ყ ო ვ ლ ი ს ა გ ნ ი ს ს ა ხ ე ლ ი ა:

---

1. შერ.: ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა: მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, გვ. 270. ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, სალექსიკონის ბიბლიოთეკა ენის სინტაქსის ბიბლიოთეკა, გვ. 143.

მეორე ორიანის ს ა ფ ი ფ უ რ ე ბ მ ა უხელიდ ძვრა შ ე ქ მ ნ ე ს: მ. 182,14-15; ხ ი მ ა ლ ე ბ მ ა ფ ა უ წ ყ ე ს ს ო ლ ა: მ. 238,10.

§ 118. სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ ს ი ნ ტ ა ქ ს უ ნ ი ცვლილება, რაც ქართული მარცვლის წინადადების მექანიზმში მივიღეთ, ეკვივალენტურია იმ ცვლილებებისა, რაც წინადადების მ ო ნ ო ლ ი ტ ი ურ საფუძველში, მნიშვნელობაში, აისახა. ძირითადი მოვლენა, რომაც ხასიათდება ეს ცვლილება ორ ტარებებში იჩენს თავს: ერთი მხრივ ვიღებთ ს ა ხ ე ლ ო ბ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს ს ი ნ ტ ა ქ ს უ ნ ი რ ო ლ ი ს ფ ა ს უ ს ტ ე ბ ა ს, მეორე მხრივ კი, - მ ი ც ე მ ი თ ი ბ რ უ ნ ვ ი ს როლის გაძლიერებას".[1]

ქართული ენის გრამატიკულ წყობაში მოხდარი ეს მნიშვნელოვანი ცვლილება ფ ა ვ ი ს ე ბ უ ნ ა დ არის ასახული "ხიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობის" ენაშიც, სახელდობრ:

1. წარიან მრავლობითში დასმული პირდაპირი დამატება, ძველი ქართული ენისაგან მკვეთრი განსხვავებით /შდრ.: აქვე, § 71/, მოჯერ მნიშ - შემასმენელს ფიცხელში ვერ ეთანხმება:[2]

ფლესა ერთსა გ ა ხ ს ნ ა ხალნი ს ა ღ ა რ ო ნ ი: ს. 8,7. ათორმეტნი ო ლ ე ნ ი ფ ა ა ვ ფ ი ნ ე მშიერსა: ს. 11,9, მ ო ა ს ხ ე ს ს ა მ ნ ი ვ ე და ჰყოფს ეგრეთ: ს. 11,13; მათაც ა უ ბ ნ ა ს ა ქ მ ე ნ ი მისნი: ს. 15,20; ფ ე ა ლ ნ ი გ ა მ ო ი ფ ო განსცდიდეთ: ს. 15,25; კ ა ც ნ ი სიკეთილსა შ ე ა ბ ე ს: ს. 15,34. ეს ოთხნი ვ ა-

---

1. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, მარცვლი წინადადების პრობლემა ქართულში, გვ. 259.
2. შდრ.: ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, საერთ მწერლობის ძეგლთა ენის სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 148-149.

ბ ი ბ ნ ი იხმო: ს. 19,19; ნ ა ხ ა ორივე ი ბ ი ნ ი ერთად: ს. 22,9; ო ბ ნ ი ვ შეიპყრეს და ერთს ორთასა შიგან ჩ ა ყ ა რ ე ს: ს. 24,26-27; ი ბ ი ნ ი ა მ ე ფ ე და შენ მაო დაეპრე: ს. 41,2; მ ო ნ ა ნ ი ბ ა ი ფ ყ ო ა, წაკვეა კარი: ს. 44,3; შ ე ვ ყ ა ნ ა მის ფეხის ყ ა ნ ყ ა ტ ნ ი: ს. 78,33; ა ნ ვ ი ა ყოველნი ა ქ ი მ ნ ი: ს.87,4-5; შ ე ი ვ ყ ნ ა ბაგრის მ ც ვ ე ლ ნ ი: ს. 128,23; რა ადიამა, ვ ა ც ნ ი და ი ხ ო ვ ე ს: ს. 129,8.

შენი ფ ლ ე ნ ი მაც საქმეში ა ა ბ ი ლ ა მ ე ბ ი ა: ს. 144,25; ზედ არაბული ტ ი ლ ი ს მ ა ნ ი და ბ ო ძ ნ ე ბ ა ნ ი ა ა ბ ნ ე ნ ი ა: ს. 107,22-23; ულინია და მდაბალია ჭ ი ბ ნ ი მ ი ს ბ ა ვ ე ბ ი ა: ს. 30,30-31...

2. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "მ ი ც ე მ ი ი ბ რ უ ნ ვ ი ს მრავლობითობა ძველი ქართულის ტექსტში ა რ ა ღ ი ნ ი შ ნ ე ბ ო ა ა ორ მაშინ, როცა იგი რ ე ა ლ უ რ ო ბ ი ე ქ ტ ნ ე ბ ი ს ო ი ი ე ბ ა და ორ იმ შემთხვევაში, როცა მი ი რ ე ა ლ უ რ ი ს უ ბ ი ე ქ ტ ი გ ა ე მ ი ც ე მ ი ა".[1] ეს წესი ნ ა ბ ი ლ ო ბ ნ ი ვ დაცულია სულხან-საბა ორბელიანის საერო თხზულებებშიც /შდრ.: აქვე, § 72/. მაგრამ ძ ი ნ ი ა ა ა ი ნ ი ნოდენ "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში" ახალი ქართული საკანონმდებლო ენისათვის დამახასიათებელი გრამატიკული ნორმაა გამყარებული:

ა/ მ ი ც ე მ ი ი ბ რ უ ნ ვ ა ში ე ა ს ხ ო ლ ი რ ე ა ლ უ რ ი ს უ ბ ი ე ქ ტ ი ბ ო ნ ა ს ი ი ა ქ ო ს ყ ო ვ ე ლ ა ვ ი ს ი ა ნ ხ ო ნ ს ბ რ ა ვ ლ ო ბ ი ა ნ ი ნ ი ტ ხ ვ ო ნ:[2]

---

1. ა ნ ნ ა ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში, გვ. 270.

2. შდრ.: ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, სალიტერატურო ენის სინტაქსის ბოლოდროინდელი საკითხები, გვ. 146.

ვ ა ბ ი ნ ო ა მეფისა და ქვეყანისა ბალეულისაც მ ე უ ძ ლ ი ა ო და წახდენაცა: ს. 46,1; მ ე ფ ე ო ა ც ა ნ ა ა ქ ვ ი ჩენიდენი: ს. 73,30; ითხი ათასი სოლეანი ჰ ვ ა ვ ს ო: მ. 237,39;[1] წ ი ბ ი ს ლ ე ო ნ ი ა ს ფეხი ეს ი მ ა ო ჰ ქ ი ნ ო ა ო: მ. 165,28; ანც ერთის ფეხი ან ვაჩვენეთ, მაგრამ მ ა ო მ ი ხ წ ი ნ ო ა ო: ს. 59,36; ო ა ა ვ ი წ ყ ო ა ო სიმაღლე და ტუჩის სიმაღლე მაოი: ს. 54,21; ე ს ი ა ო მ ა ო ხმა ესე. ბ ა ე ხ ა ნ ო ა ო ციხად და ფლვეს: ს. 54,29; ხელი ჯვარები ე ქ ი ნ ა ო: მ. 204,21; მ ე ვ ი ბ ნ ე ო ა უფალი ე ბ ი ნ ა ო: ს. 15,24; ყ ი ვ ე ლ ო ა ერთი ჩვენებაა უ ნ ა ხ ა ვ ო: ს. 18,29; იგი მ ი უ ბ ა ნ ა ვ ი და მის წინ ლოცი ო ა უ ფ ლ ა ვ ო ი: ს. 49,36-37; მრავალს თავადსა და მოძღვრებს უ ჩ ხ ნ ე ვ ი ა ო: მ. 158,4; ბაბ ბალიანის ქვის ეკუჯარა მ ი უ ვ ლ ი ა ო: მ. 237,10; ანალოგიური ვიანარება დასტურდება შემდეგ მაგალითებშიც: ბალანებია: მ. 220,4; ბალურია: მ. 221,30; ბამოუსცევია: მ. 229,19; ბალმაკრებია: მ. 231,22; ბაკალებია: მ. 205,9; მიეგზავნა: ს. 7,9; წაეროვია: მ. 231,24; ჩაგდია: მ. 179,2; ექნა: მ. 231,38; აგდია: მ. 231,7; აქია: მ. 154,27; ბადია: ს. 18,21; ბალევა: ს. 57,27; აბეზარა: ს. 117,24; ამოდია: მ. 199,27... წაგია: ს. 81,1-2; რომელია უფრისად ძნელი სამკურნალო სიტყვა ბ ე ნ ა ხ ი ს ი, ანუ ბ ე ქ მ ნ ა ს ი ი, სიტყვაში ჩანი მოაკლია, თუცა იამბის: ს. 87,6-7...

ბ/ ნ ი ტ ჯ ე ნ ბ ბ ნ ა ს ნ ი ტ ხ ვ ე ნ ი ი ო ა ნ ხ ნ ე ბ ს ნ ი ტ ე ნ ი ი ბ ნ ე ბ ნ ე ა ნ ი ბ ა ს ბ ე ა ლ ე ბ ნ ი ი ბ ბ ი ე ქ ნ ი ბ /პირველპირი და ირიბი/:[2]

---

1. ასე იკითხება H-759 ხელნაწერშიც / ფ. 60 /.
2. შერ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 183-185.

ჰკითხა: რა გ ა ბ ე ს ი ? ს. 120,4; მეორე ეგრე ვერ
გ ა ბ ე ბ ს: ს. 45,9; ჯუ ტაიეარეანი, ესრეთ თითო-თითოდ დ ა ბ ე-
ბ ი ს ი მეორეანს: ს. 45,10; მე მიკბენ, ოვარა სულ ა ბ ი ბ ბ ვ ე-
ბ ი: ს. 120,15.

ი ქ ვ ე ნ ც ბ ი ბ ე ბ ს ე ნ ე ბ ა ი, ციდს ჯაცს მოკრძალება უნდა: ბ. 173,22; აჰა მე მოგეეთი და ოვალი ბ ა ჩ ვ ე ნ ე ბ ი: ს. 129,17; შენ და ოჯასა საუბარი არ დ ა ბ ე ლ ე ვ ა: ს. 16,16; ჩემი თავი ი ქ ვ ე ნ ბ ი ბ ც ა ი: ს. 136,24; არც ი ქ ვ ე ნ შ ე ბ ბ ჩ ე ს ი ჩემი წახდენა: ს. 134,27; ეკითხე: რა წ ა ბ კ ი ლ ე ბ ი ა ი - მოქი: ს. 86,1-2...

შ ე ბ ი ე ყ ა ნ ა ი მგელი, ოაყვანი სცა და მერე მელს ჰკითხა: ს. 62,8; წაიარეს. ერთი ვიწრო გზა დ ა ხ ვ დ ა ი: ს. 54,36...

§ 119. ს პ ი ნ ა ლ ე ლ ა ლ დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც სახელის მიერ ბმა - შემასმენლის შეთანხმება ოიცხვში აღარც ძველი ქართული ენის წესებს ექვემდებარება და აღარც ახლისას.

ა/ ქ ვ ე ბ ე ბ ა ო ე ბ ხ ი ლ ი ბ ი ი ო ი ც ხ ვ ბ ი ა, შ ე-
ბ ა ს ბ ე ნ ე ლ ი - ბ ო ა ვ ლ ი ბ ი ი ბ ბ ი: [1]

მეფეთა საუბესა ვ ე ო ა ვ ი ნ ა ს ც ნ ი ბ ე ნ: ს. 68,27; ყ ი-
ვ ე ლ ბ ა ნ ყ ა ს ა ბ ბ ა ნ ნახევარი მარჩილი აქლიეს: ს. 42,35; ვ ე ო ც ე ო ბ ი ნ ვერა ბ ა ი ბ ე ს ო ა: ს. 28,2; 27,33-34; ყ ვ ე-
ლ ა ბ ოავისი საჩივარი ი ქ ვ ე ს: ს. 27,35; ყ ვ ე ლ ა ყ ა ბ ი ბ ბ-
ე ნ: ს. 20,18; სამმა პაპარა ყ ბ ა ბ ვ ი ლ ბ ა ისევ ყვავილები ჩ ა-
ბ ი ა ბ ი ბ ე ს: ბ. 197,7; მე სამასი ს ა ხ ლ ი ქარვისა ბ ი ბ ბ ა-
ნ ა ნ: ს. 77,34.

---

1. ბერი: ლ. კ ვ ა ჭ ა ძ ე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 96.

ბ/ ქ ვ ე ბ ე ბ ა ნ ე მ ნ ა ვ ლ ო ბ ი ო ნ ი ც ხ ვ ე ბ ი ა, მ ე მ ა ს მ ე ნ ე ლ ი - მ ხ ლ ო ბ ი ო ბ ე ბ ი:[1]

ნ ი მ ე ლ ნ ი ც ა შ ე მ ო ვ ი დ ი ს სამამლიდ: ს. 88,5; უ ლ ვ ა ბ ნ ი და წ ვ ე ნ ნ ი მ ი ს ნ ი ვან ა ღ მ ი ო ფ ხ ვ ნ ა ს: ს. 16,34; გ ა ბ ო ხ ლ ა ღ ღ ე ნ ი მ ნ ა ვ ლ ნ ი: ს. 31,13...

§ 120. შ ე ნ ბ ლ ე ბ ულ ა და ნ ო ე ლ ი ა ნ ბ ე ბ ი ნ ი ნ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ე ბ ში უ მ ე ტ ე ს ა დ გ ა ბ ო ლ ე ნ ე ბ ულ ი ა სამუალი ან ახალი ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი მაერთებელი კავშირები.

ა/ შ ე ნ ბ ლ ე ბ ულ ნ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ე ბ ი ბ ე ხ ვ ე ბ ა:

ი ო:[2]

ეგ ადამი წლულია ი ო შარშანდელიოვ ს. 135,3. ეკლესიის შუბოობამ, ფარიაკმა ი ო კანდელმა, ი ო სასანდლემ, ი ო სანანდელებმა გამაცვიფრა: მ. 175,31-32...

ანც - ანც:[3]

მისებრივ ჯვი ა ნ ც ეწინარეს ყოფილ და ა ნ ც ღლის წალმარი იქმნებისო: ს. 8,22; ა ნ ც ბორა და ა ნ ც ბაკრაკი, ა ნ ც ბიდებული, არავინ წაიყვანა: ს. 35,16-17; კარამლინ ა ნ ც გამოგება, ა ნ ც გამოყოლა: მ. 161,35;

ვერც - ვერც:[4]

მის საკვირველობას ვ ე ნ ც გაუგიდეს, ვ ე ნ ც გასარეოს: მ. 170,1; იქიდან ვ ე ნ ც ქვას, ვ ე ნ ც ფალარს ვერავინ წაიღებს: მ. 206,5-6...

---

1. შერ.: ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, საერო მწერლობის ძეგლია ენის სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 142-143.
2. შერ.: მ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 380.
3. იქვე
4. შერ.: იქვე, გვ. 318.

კიდეე - კიდეე:

ეშმაკი ეშმაკს კ ი დ ე ე მარდაბალისებს და კ ი დ ე ე ნახავს: ს. 77,16.

ხან - ხან:

ხ ა ნ მიბას დაეხმობა და ხ ა ნ ზე აღვეცაო: ს. 34,9; ხ ა ნ სვლა იწყო კაცმან მან, ხ ა ნ დაჯდის, ხ ა ნ ადგის: ს. 106,18; ორი ბიჭი გაურკელად ხ ა ნ წიწ წასწევდა, ხ ა ნ ეკვან და იმი სცანერევდენ: მ. 186,29-30.

ან - ან:

ასეთს საკვენს ეკბინე, ა ნ კბილი მიჭკიდი და ა ნ წყალში ან დაიჩ-ჩო: ს. 68,11-12; ა ნ სნეულს, ა ნ ფლეს, ა ნ მაგისთანა მბირსა და მისრულეს სულ ნაღლის მცემლის ეთრი ინახავს სასნეულოში: მ. 233,30...

გინდა:

პაპარა ნავი წაიღო გ ი ნ დ ა ტურიას, გ ი ნ დ ა ახალიხეზე-ლაი: მ. 243,28.

ფუნდა:

მაგ მიბაში ფ უ ნ დ ა ოლი იდვას, ფ უ ნ დ ა ქვაო: ს. 50,1-2; იმ მერნარიდან ნავები ფ უ ნ დ ა მერნარი ნავლენ, ფუ ფუნდა ბლის ნუ ნავლენ: მ. 221,32.

კი:

მეფეს დაუჯერეთ და ეე კ ი წამახდენი: ს. 126,19.

ნავრან // ნაგრა // მარა:

პირველად ბევრი ეარი ფიცა, მ ა გ ნ ა მ, რა ერთი ალარ იყო, გაუმ-ხიდა და ეთხრა: ს. 90,6; ერთი ხეა ეპისკოპოსი მოვიდა, მ ა გ ნ ა მ ასე ი კაცი იყო, ტუტები ბავშვასა: მ. 215,37.

დიახ, გხედავ, მანდა ხარ, მ ა გ რ ა შიშით ვერ ვიცდვი: ს. 76,16.

მე დილასაც ვცან, მ ა რ ა ქაბუკობა შენი შემბრალია: ს. 57,20; დია შევჭირდი, მ ა რ ა ბავს არ დავიცდევ: ს. 84,14.

მ ა რ ა კავშირი სულხან-საბას ლექსიკონშიც აქვს შეტანილი და მას იმერული კილოდან მომდინარედ მიიჩნევს: "მარა მ ა გ რ ა მ /ი მ ე რ უ ლ ა დ ა ბ/:" ლექს. 1,441.

ბ/ ი ა ნ ბ ყ ი ბ ი ლ ბ ი ნ ა დ ა ა ბ ე ბ ე ბ ი ბ ა ა ბ ი ყ ე ნ ე ბ ა ლ ი ა:

ხან - ხან:

ხ ა ნ ერთი იყოფა წვიფლსა, ხ ა ნ ორნი შეაბყობენ, ხ ა ნ ერთი წვიფლი და ერთი ბოხი, ხ ა ნ ოთხნი: ორი ბოხი და ორი წვიფლი, ხ ა ნ სულ ყველა ერთად იყოფა: მ. 22,24.

ან - ან:

ა ნ ლომერთან დაუმადლის და ა ნ კაცთან მოუნინოს: ს. 53,23; ა ნ იგი რით გაღახვევა, ა ნ ეს სისხლს რით მისცემა: ს. 56,4-5; ითხეთ მწყემსთ რიგურ ელაპარაკებოდა, ა ნ ანგელოზნი მწყემსთ რიგურ ეყოფენ: მ. 173,27...

მაგრამ // მაგრა // მარამ // მარა:

ყოველივე ამხანაგთა ხრიკი იყო, მ ა გ რ ა მ რას იყოფა: ს. 18,26; ოფოფთან ჯავრი კი ამოიყარა, მ ა გ რ ა მ მამალსა და ძერას კი აღარა ეშველა რა: ს. 27,9-10; ერთი სანთურს ჯერევა, ერთი ამაოს ტრუბელას, მ ა გ რ ა მ სარკეში მრავალგან ჩანდა ეს კაცნი: მ. 182,27.

ხან ვერეკას ვეყოფი, ხან სხვასა, მ ა გ რ ა არ ტამიკიოხეს: ს. 93,20;

ძველნ ჩემსა ამრიგად რასმე სიდიდობი, მ ა რ ა მ ლომერი ძველნის ნებისას არ მიბაძეს: ს. 127,32.

ავად ციმასპინძლე, მ ა რ ა მისაანა სამერლის ხალვას მაგისაანას სახლში ისწავლიანო: ს. 85,12; რიმელსა ჰქვიან დია კეთილი და კარგი ლემი, მ ა რ ა მას ლემსა სიმარდლე და მართალი სიტყვა არ იყოსის: ს. 95,33.

ვი:

ამბავი მოვიდა და მე ვ ი ფალიდ არ მინახავს: ს. 107,29; სამპირი სასახლე იყო, სამპირი ო

ჩაც:

ჩ ა ც ბერი აქვს კაცსა ღვთისაგან, ის დაემარხების: ს. 12,14; ჩ ა ც ძნელი ტილისა ულია, ჰპოებს და გარდასცერს: ს. 107,26-27; ჩ ა ს ა ც კაცს მაბის ანდერძი არ დაუსცავია, უარესობა დაემარხაო: ს. 142,8-9; ვ ი ს ა ც მეფობას ესცილობდი, ამხუმეტის წილსა იყო: მ. 245,34; ჩ ა ს ა ც წყლი წყალს სცემენ, ის წყალი: მ. 195,28-29;

ვინცავინ:[1]

ვ ი ნ ც ა ვ ი ნ უკან ერი მოსდევს, მას ყური დავუგდე: ს. 135,11.

მერ.: ოქროსა ავდე ჭურნი მიჯუნნი,

ვ ი ნ ც ა-ვ ი ნ ვისავის კვდებოდა: ფიმ. I, გვ. 70.

ჩიმელიც:

ჩ ი მ ე ლ ი ც ამას გამოიცნობს, ამასა მიგან ჩა ძეს, იგი პოებს ფაღლსა მასო: ს. 57,6. ჩ ი მ ე ლ ი ც დარჩება... მისთანა ყაბული გამოვაო: ს. 94,32; ჩ ი მ ე ლ ი ც კარგი და ყკუთ საფერი იყოს, იგი გამოიღოს და ოქვას: ს. 21,2; ჩ ი მ ე ლ ს ა ც ფერთმეტი თანხმეს ქვავს, ის დაჯდება: მ. 233,10; ჩ ი მ ე ლ ი ც პირველ საკვირველი მოქმედი ყმეენიათ, ისე საკვირველი მოქმედია: მ. 191,23...

ჩიკოჩიც:

ღმერთმან ერთი ამბანაგი ოქვენ მიგცეს, ოქვენ მე ამბანაგები მყავხარო, ან ჩ ი ტ ი ჩ ს ა ც ამხანაგობას მიპირობთ: ს. 124,33; ბალოტები, ჩ ი ტ ი ჩ ც ფარიბისა დავნერე: მ. 168,26; ჩ ი ტ ი ჩ ი ც ეკლესიები ჩიბში ვნახეთ, ერთი ისიც იყო: მ. 211,30.

ჩამდენიც:

ჩ ა მ დ ე ნ ი ც იყვნენ, პირი ერთი ჰქონდესო: ს. 45,15; ჩ ა მ დ ე ნ ი ც ეფიმს გაერიგებინა, ცემას არ დაუკლებენ: მ. 186,25.

---

1. მერ.: ფ. ე ნ ო ე ლ ი მ ე ი ლ ი, ოთხი ბინადადების ისტორიისათვის ქართულში, გვ. 69.

ბ/ მ ი მ ა ნ ო ე ბ ი ო ი ბ მ ნ ი ბ ე ლ ე ბ ი და მ ა ქ ვ ე-
მ ლ ე ბ ა ნ ე ბ ე ლ ი კ ა ვ მ ი ნ ე ბ ი:

ვიოა // ვიო:

ვ ი ო ა მაბა სალვარელსა მეიდსა მასწავლი, ეგრეცა ვეო: ს. 18,5; მესაბეშან და მეოხეშან იგივე ბმანეშა ოქვეს, ვ ი ო ა ბალიდა ბერი: ს. 18,21-22. მანცა ეგრე ქმნა ბაიწყო, ვ ი ო ა ბალიდასი ენახა: ს. 34,18...

მოახლენა მან ერმანან, მაბას ვ ი ო ეცლინ ანე ვ ი ო ფიცი მი-ეცა: ს. 22,28-29; საფლავი ეგრეგე ბანგოსა, ვ ი ო იყო: ს. 90,29...

ვიოაცა/ა/ // ვიოაბ // ვიოიბ:

ესენი ბავიხარ, ვ ი ო ა ბ ა ყოველი ჩემი ბული ნეშა ამბის-ნელია-მეოლი: ს. 73,24; მიგ ის შავი ოსაბი იყბა, ვ ი ო ა ბ ბავის სისხლში იოწოპიდა: ბ. 169,28.

შეიყრა ვეფხი, ვ ი ო ა ბ ბაგონს მიეხმარა: ს. 62,35; ბიაცმან ხმა ან ბაცა, ვ ი ო ა ბ მძინარობა შეიყენა: ს. 101,7...

ორღანი უკრავდა, ბაცები ფაბაშოდენ და ქალებს სიოცა ეყიოა, ვ ი-ო ი ბ ღვინის სვეტდენ: ბ. 182,19.

ვიოე // ვიოებ // ვიოებდა:[1]

ვ ი ო ე იბანდეს, ბაცოდეო: ს. 110,19; მუნამდი შვილი ბარში ან ბამოუდეა, ვ ი ო ე ვაყარი ან ბავიდა: ს. 118,1.

მე ვ ი ო ე ბ ბამოდეხინდე, ეს მიღვე შენოქმეს: ს. 20,16; ვ ი-ო ე ბ ჩემი სიყვა ან მოისმინო, ხვეაა ენიო ან მიბაკვდინო: ს. 23,29...

ვ ი ო ე ბ ი ს ბგაბ მოვლიდი, ბან ბაყური ხვრელიდაგე მისცა: ს. 39,9; ვ ი ო ე ბ ი ს ბაბეხენ-ოთხენ სიკვდილს ან ბაადენე, ან მოეხმა-ნე: ს. 111,34...

---

1. შდრ.: ფ. ე ო ბ ე ლ ი ბ ვ ი ლ ი, ბიული ბინაადების ისტორიისაგვის ქართულში, გვ. 80.

ვ ი ნ ე, ვ ი ნ ე მ, ვ ი ნ ე მ ი ს "ბიგზაურობაში" ან ტვხვლეპა.

ფუ ანა // ფვანა // ფვანე // ფვანან // ფვანენ // ფინენ:[1]

ფუ მეძეპი, მპოლი, ფ უ ა ნ ა შეუშვე ინაბერეო: ს. 11,21; ის მიძღუანი ფ უ ა ნ ა, მისს საფლოს ვერვინ შევა: მ. 158,22.

შენს პასუხს ამისთანა სიტყვა უნდა, ფ ვ ა ნ ა ყველამ იცის, ჩემი ლიფნა სრულ ლეონის ნასწავლები ბაქვს: ს. 55,6; ჩემმან სიცოცხლემ მოპაკონა, ფ ვ ა ნ ა შენ ჩემი არარა ბევალა: ს. 69,33; ფ ვ ა ნ ა მე სხვა საქმე ანა მაქვს ნა: მ. 163,28.

შენი საქმე იყოვე, ფ ვ ა ნ ე ჩვენ უარესნი ყოფილ ტვყოფარ: ს.37,9; ეს ნაც ვნახე ხიმაღლიდან, ფ ვ ა ნ ე იე მიწაზე ან ტავსულარ: მ.240,16.

ნიმე იგი საჯიმი ანს ბიელ ჭეშული, ფ ვ ა ნ ა მ უბისიდ ყოველივე ტარე შემოლაბვეპა: ს. 49,16; ფ ვ ა ნ ა მ ან კეფლები, ან საკურთხეველი, ან სვეტები ოფო და საბარვილეს კარგა შემკული: მ. 177,38.

ყველანი ტავლუბლანი, ფ ვ ა ნ ე მ ნაგიმ ან ტვესმის: ს. 28,4. ნუ მოგიგებია, ფ ვ ა ნ ე მ ჩემთან ანგელოსია ტაკარჩიმსი: მ. 178,21.

იმ ლესაც პაპას ან შეეძლო, ვერ მოვიდა, ფ ი ნ ე მ ან ტაკლეპა: მ. 184,2; სასაფლო და კანელი ვინ იცის, ფ ი ნ ე მ სხვა მხრისას ანას ეპერ: მ. 184,17.

"სიბრძნე სიტყვისაში" ფ ი ნ ე მ კაკლური ან ტასტურეპა.

ფუკა /=ფუ/[2]

ფ უ ტ ა ფვისა ბოლისაკან ოხი ბილ მეტი ან ალის ბალეპაკ, ულუსულლა ანს: ს. 11,10; ფ უ ტ ა ერთად ხარი და ერთსა ეთესა ბეკა

---

1. ფერ.: შ.ძ ი ძ ი გ უ ნ ი, ქართული საეკლესიო ენის ისტორიისათვის, გვ. 185.
2. ფერ.: შ.ძ ი ძ ი გ უ ნ ი, ქართული საეკლესიო ენის ისტორიისათვის, გვ. 178; ფ. ე ნ ფ ე ლ ი ძ ე ნ ი, ზოგიერთი ნინასწაბეების ისტორიისათვის ქართულში, გვ. 116-117.

სიტეხარი, მტერი ეგრე ვერ გაგლეხსო: ს. 45,8. ლმერთო, ო უ ტ ა იგი კაცი არ მემარილებიდეს წარმეევასა, ეს ქვა ფერხთა ზედან ვკრაო: ს. 60,34...

"ო უ ტ ა" "მიგმაურობაში" არაა.

ილინ // ილინი:[1]

ეკკლესიად აშენებინა, ი ლ ი ნ ზეიდამ ხიი იყო დახურული: მ. 177,38; მისი შენებულობის საქმე არ იქმნის, არც მოიკონება, ი ლ ი ნ ამას დაიბერ: მ. 179,28. სხვანიი მამანი არიან, კაფუჩინებსაცი შემოსილი, ი ლ ი ნ ლ შავი აცვიან და სარწყელი ფლავისა: მ. 179,21...

ინა:

სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "ფარული გამოყენებულია ძველი ქართული ტექსტებში ინა კავშირი ლრეულობის ფუნქციით. საშუალ ქართულში (ჩამოყალიბებულია და ეს (-ჩამოყალიბა ინ ა გავრცელებულია ახალ საელიტერატურო ენაშიც".[2]

ინ ა კავშირი "სიბრძნე სიტყვისაში" გეხვდება ბაბილ. 240-ჯერ, "მიგმაურობაში" - 25-ჯერ:

ინ ა მოიკარა, გამოიყვანა მეფეთან: ს. 10,15; ინ ა შეწუხდა, ხელ ხრმალს მიჰყო: ს. 55,17. ინ ა ეს ესმა კარეგმოსა მას ინდოსა, წყენისაგან უჭკოდ გახდა: ს. 77,32; ინ ა გაოცდა, ხენერმ ქალაქს ჩამოვედიო: მ. 154,32; ინ ა იერუსალიმს მაღარი მისჯრია, ეს მაშინვე ანგელოზს აუოია: მ. 205,34.

ინ ა ტ ი ნ ლ:

ინ ა ტ ი ნ ლ ბევრი იყვნა, ლმერთს ფავი შენი ჩემგვის მოუცია: ს. 22,35; ინ ა ტ ი ნ ლ დიდებული და მძლავრი მეფე იყო, სკან ესე: ს. 49,22;

---

1. შდრ.: ლ. კ ვ ა ჭ ა ძ ე, ბანსაკერძოდ ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 415.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული საელიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 280.

ჩაია:[1]

ორი ფული არ გაიმეტა, ჩ ა ი ა მეფეისა გაუკეთა: ს. 15,6; ხრეკვსა ცეცლიერებენ, ჩაია შეაძაგონ იგი: ს. 22,33...

"მიფგაურეთაში" ჩ ა ი ა არ ასაფურებია.

ჩადგან // ჩაფგან:

ჩადგან მეფეანი ესრეთ დავარდნილნარ, აქ იყავ ერისა წელსა: ს. 15,9; ჩ ა დ გ ა ნ ცოდვისაგან ხელი აიღია და ქვეყნის საქმეს იმრავებ, მეც წამიყვანე: ს. 25,23; ახლა ეს წმიდა პაპა აკეთება, ჩ ა დ გ ა ნ ამასაც კეთილეფოს ერქვა: მ. 192,37; ჩ ა ფ გ ა ნ ცოცხალს ვერა მაგნეთეთ, რა მოვკვდე, ფული ყელსა მოვაბი: ს. 47,3...

ჩამეენუნ /=ჩამეენ ჯერ/:

ჩ ა მ ე ე ნ ჯ ე ნ გარეაბრუნა, იმეენი სხვა გამოიცვალა: მ. 181,1. ჩ ა მ ე ე ნ ჯ ე ნ პაპა ღვინის მიარმეევა, ადგის, ბაღუანისკის: მ. 203,2.

ჩარიგადაც:[2]

ჩ ა რ ი გ ა დ ა ც სხვადასხვა რიგი აგებულობის პაგრონი მეწინეელია, აგრე სხვადასხვა რიგისა კაცია: ს. 124,10.

ჩახან:[3]

ჩ ა ხ ა ნ წიწა გაფცდა, ისევ კიდე მოაბრუნა: მ. 187,2; ჩ ა ხ ა ნ გავლენ, ეს მარჩილს მგზავეს გაალანს: მ. 192,23.

ჩიგორც:

სიტყვის გზას ეძებ და მეფის ნდობაი უფრო ჰკარგავ, ჩ ი გ ო რ ც იმ მეფეს ალაპარაკა, რასაც ეძებდა: ს. 82,4; ჩ ი გ ო რ ც შავს ქვას,

---

1. შდრ.: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 627.
2. შდრ.: შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის, გვ. 158.
3. შდრ.: ფ. ე ნ ტ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი წიგნადადების ისტორიისათვის ქართულში, გვ. 177-178.

ცუდს, ბრიელი სჯობს, ისე ზეიმს ქვეშეთი სჯობია: მ. 193,20...

რიდესაც // რისცა // რიცა:[1]

რ ი დ ე ს ა ც შემაგდო მაკრატელია ხმარებასა შიგან პარეა, ხე მიმაგონეთ: ს. 24,9; *რ ი დ ე ს ა ც* ტეპრიანებია მიბრძანდით: მ. 175,19. *რიდესაც* მონასტერში მივედით, ნაცვლებს სრულ ლიბერ ნარინჯი, ფურინჯი ევლო: მ. 226,36...

ხიდს, რ ი ს ც ა უნდა, აიღებენ, *რიცა* უნდა, ტასლებენ: მ. 229,28. *რ ი ს ც ა* შეჩვენება მიმხარეოდ, ისევ მიეცათ: მ. 153,14...

რიმე // რიმ // რი:[2]

ერთი რ ი მ ე ირის ფაციისაგან ერთი ასეთი მხედველი უნდა იყოს, *რ ი მ ე* ასის ფაციისაგან უმეტეს ხედვიდეს: ს. 20,29-30.

იგი ქალი რ ი მ ნამეტარია, იგიცა უმეს ულხა: ს. 104,19. *რა* ულავ, მამამან ჩემმან სამასი ლიტრა ფული *რ ი მ* მოგამარო? ს. 50,18-19. შეუფლეთიან, *რ ი მ* ეშმაკური და ფლეული არა ყოფილა: მ. 158,7...

რ ი მიაძღია, ეს საბარალი კაცი იქიდ იდგა: ს. 119,36.

სადაც // საცა:

ს ა დ ა ც მივალ, ადვილ არს: ს. 52,27; *ს ა დ ა ც* საკვრე ენ-ლება, ან ამანის სახმილი, ან საკირე, მას ცეცხლში იქმნება და მუნ იპოვების: ს. 124,4. *ს ა დ ა ც* ლეოკლიანეს სახლი ყოფილიყო, ან ეკლესიად იყო ფუნე ისევ მამინდელი ნაშენები: მ. 166,28.

ს ა ც ა ამეებს აკეთებენ: მ. 218,7; *ს ა ც ა* მონადელა ვისმე ეხადა: მ. 180,25...

---

1. შდრ.: *ბ ო ტ ა ვ ა*, ჰიპოკრატეს საკითხისაგან ქართულში, ენათმეცნიერების სახელმწიფო ინსტიტუტის მრ., ტ. VIII, 1948, გვ. 369.
2. შდრ.: *შ ი ძ ი ბ ა ნ ი*, ქართული საეკლესიო ენის ისტორიისაგან, გვ. 285-287. *ფ. ე ნ ტ ე ლ ი ძ ე ნ ი*, ზოგი ბინადრების ისტორიისაგან ქართულში, გვ. 150-172.

საკვენაც /=საიკვენაც/:

ს ა კ ვ ე ნ ა ც უნდოდა, იქით მიუბეის: მ. 211,11.

საიკამაც:

ს ა ი კ ა მ ა ც ტვირვეინი მოვიდა, ბუნებური ვარო: ს. 111,3.

საბამ // საბამეის // საბამეისენ:

ს ა ბ ა მ ოწყელ-საპყერ კაცი ავიდა, ჩამოვიდა, წასვლის დრო გარ-დავიდა: მ. 160,39;

ს ა ბ ა მ ე ი ს მივიდოდი, იგი ქალი ხვრელსა გამოძვრა: ს. 39,23;

ს ა ბ ა მ ე ი ს ან მოვბრუნდი, წინ ან მივალ: ს. 39,31.

ს ა ბ ა მ ე ი ს ი ნ ბალი ამ ორისაგან მოიკლიდა, მაბამეინ ოფი-ფმან ასეთი ხერხები არჩია: ს. 26,26.

ლ ე ქ ს ი კ ა

§ 122. ბევრი ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი "ხიბრძნე სიტყვესა" და "მოგზაურობაში" ხმარებული ძველი ქართული საკითხავური ენისათვის დამახა-სიათებელი სიტყვებისა და გამოთქმების შესახებ /§§ 75-79/. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ამ წაკითხულებში ბ ა ტ ი ლ ე ბ ი ო უ ფ რ ო მ ე ტ ი ნ ა ი ო ე ნ ო ბ ი ო დასტურდება ძველი ქართული ენის ლექსიკისაგან გან-სხვავებული სიტყვები და გამოთქმები, რომლებიც ან სულ ან გვხვდება, ან იშვიათად იხმარება V-XI ს. საუწერლო ენაში. ისინი თანდათანობით, საუკუ-ნეთა განმავლობაში დამკვიდრდნენ ჯერ საშუალ ქართულში, შემდეგ კი, გარდა ბოლოდროინდელი გამონაკლისისა, საბოლოოდ შევიდნენ ახალი ქართული საკითხავური ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ თან გვერდი გვხვდება ისეთი სიტყვებიც, რომლებიც დამახასიათებელია მხოლოდ ა ხ ა ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა კ ი თ ხ ვ ა დ ი ენ ი ს ა თ ვ ი ს.

ძველი ქართული საეკლესიო ენის ლექსიკისაგან გასხვავებული სიტყვებსა და გამოთქმებში შედის აგრეთვე აღმოსავლური და ევროპული ენებიდან XI-XII სს შემდეგ ნასესხები ლექსიკური ერთეულები. ამაგვარ "სიბრძნე სიცრუისაში" ჭარბობს აღმოსავლური, ხოლო "მოგზაურობაში" - ევროპული ენებიდან ნასესხები სიტყვები.

მოგვყავს ჩამონათვალი ძველი ქართული საეკლესიო ენის ლექსიკისაგან გასხვავებული სიტყვებისა. სრული სურათის გასაგებად მკითხველს შეუძლია მიმართოს "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობის" სიმფონია-ლექსიკონებს.

საილუსტრაციო მაგალითებში ამ შემთხვევაში საშუალი და ახალი ქართული საეკლესიო ენისათვის დამახასიათებელი მოკლეული მეხსიერება სახელი, ზეცხელი სახელები, ნაცვალსახელები, მნიშვნელები, კავშირები და ნაწილაკები, რომელთა შესახებ ჯერ კვლავ საუბარი /§§ 89, 90, 91, 108, 109, 110, 120, 121/.

ალაბი

ადგილი. "ა ლ ა ბ ი დასადგომი ანუ დასაბრძანები": ლექს. 1,48.

მელიან ულრა: ჩამოდი, სახლის ა ლ ა ბ ი მოიბრძანე: ს. 28,30. ნახა ერის ა ლ ა ბ ს ერთი ლიდი ქ�a ფლური: ს. 127,16; ერის საბრალს ა ლ ა ბ ს ცხენ ეიდგა: ს. 116,34; ბევრიოთაბე სადაც ტრა და მაგალი ალაბი იყო: ბ. 160,14; ბევრეის მსგავსი ა ლ ა ბ ე ბ ი იყო: ბ. 155,9.

ეს სიტყვა ძველ ქართულშიც ფუძეობდა, მაგრამ სხვა მნიშვნელობით: იგი აღნიშნავს ვ ი ბ ნ ი ბ ა ს, ბ ი ნ ი ვ ს.[1]

შრ.: ნინელ ყვენიო ა ლ ა ბ ნ ი მ ი ს ნ ი, ბ. 3,3. ნინელსტეფანეთ ა ლ ა ბ ა მ ი ს ა: ბრ. 1,3 C.

---

1. შრ.: ნ. ჩ ო ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული ლექსიკონი, ალ. ლ ი ნ ტ ი ს რედაქციით და გამოკვლევით, თბილისი, 1961.

სხვებს აქაო და იქიო - ორ ბიგი ა ღ ვ ი ს ხ ე: მ. 212,14; უცხიდ ნაგაარი ა ღ ვ ი ს ხ ე ე ბ ი: მ. 169,34; ალვის ხეებზე: მ. 212,16...

ალოკვა

"ა ღ ო ა ფ ა /სპარს./ სპილენძის ხელსაბანი ჭურჭელი /ყურიანი, მილიანი და ხელიანი/": ქ ბ ღ.

ჯამები, ტაფები, ა ღ ო ა ფ ე ბ ი: მ. 217,7.

ამბაკუმელი

ტკბილად, სასმელ მიუპარი:

ა მ ბ ა ვ ბ კ ბ ი ღ ბ ა ნ, ენამრავალმან ვაგინია სერად დაუწყო ბერობა ბულასა: ს. 122,33.

ამოდგება

მაგ ლიკის სამოსელი მაგას შემოსეთ და მაგისი მაგასი და ეგ ა მ ო ე ბ ე ი ი: ს. 24,32; ამ ფიერებს ხმოვანდიდან ა მ ი ე ბ ე ბ, ფაფაველის ნაკლული: მ. 243,16; ა მ ი ე ბ ე ს ფაფრეანი, ნეიმა ბრმ მიდიოდეს, ის ტკარი: მ. 213,15.

"ციბრძნე ციცრეის ბიგნში" დასტურდება ამ სიტყვის ძველქართული სინონიმიც - "ამოდგება".

შდრ.: ლეწვაში ჩავსხამ, ბა ლიმარება, ბა ბერის კაკვაკი მოვა, ა მ ი ვ ე ბ ე ვ ე ბ, ჰაერში აკლენ ბრნივ: ს. 96,25.

ამხანაგი[1]

"ა მ ხ ა ნ ა გ ი მიუკასი": ლექს. 1,54.

ბა იგი ა მ ხ ა ნ ა გ ი ტაკვარა, მივიდა ეშმაკი და მოსაბრდე კაცს უთხრა: ს. 75,23; ბერიმეტი ჩემი ა მ ხ ა ნ ა გ ი მოკვდა: ს. 105,37.

---

1. შდრ.: მ. ა ნ ტ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბილისი, 1966, გვ. 280.

ერის მის ა მ ხ ა ნ ა გ ს მისი ძმა შემოკლებულია: მ. 210,31.

არაკი

"ა რ ა ვ ი არაბული ო ფ ლ ს ჰქვიან, ვინაიგან იგიცა ქუაბისა ოფლი არს, ხოლო ქართული არაფსა სახელად ი ვ ი ეწოდების": ლექს. 1,64.

ვნახე სხვა ა რ ა ვ ე ბ ი ს ა სახადი. ერთის ცალხლი ხუთი რიგი გამოხდებოდა: მ. 182,34.

აქიმი[1]

"ა ქ ი მ ი სხვაობა ენაა, ქართული მ კ ე ნ ა ლ ი ჰქვიან": ლექს. 1,78.

მან ყაბუკმან მოიყოლის აჯინა და ა ქ ი მ ი ტაკიცხა: ს. 87,20; ერთი კარგი ა ქ ი მ ი ილო: ს. 130,9; ა ქ ი მ ე ა ნ ნ ე გარდახელა: ს. 87,18; წამოიდგა ა ქ ი მ ი, ნუსხა ხელი ეჭირა: მ. 233,34...

საშუალ ქართულში ეს სიტყვა შეცვლილ ამ ფორმით /"აქიმი"/ გვხვდება:

შერ.: და ა ქ ი მ ი დასნეულდეს: ვ.ტ. 662,1; ა ქ ი მ ნ ი ტ ა იკვირვებდეს: ვ.ტ. 352,1.

ამიკი // ამოკი

"ა მ ი ვ ი არაბულია. ტრფიალს ჰქვიან": ლექს. 1,86; "ა რ ბ ი ვ ი /არაბ. ა მ ი ვ/ მოყარბილი, მოტრფიალე" /ქგლ/.

ვერ აკრძალა კაცმან მან ტრფიალება ა მ ი ვ ი ს ა მისისა": ს.149,24; ოკრე მის დიაკის ა მ ი ვ ი ილო: ს. 105,4...

ბაკრინი

"ბ ა კ ი ნ ი /ლად. patrinus მეკარელი/". ეკლესიებულ ნოდების წარმოადგენელი ბაკინელობის დროს. მიწისა და ყმების მეპატრონე, -

---

1. შერ.: მ. ა ნ დ რ ი ნ ი კ ა ძ ე, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შეღწევის შესახებ ქართულში, ენა და ფილ., ტ.105, 1965, გვ. 300.

მეპატრონე, მეპატრეული": /ქ ბ ღ/. "ბ ა ტ ო ნ ა ქალი მეპატრონე", "ბ ა-
ტ ო ნ ი ვაჟი მეპატრონე": ლექს. 1,101.

ჩემმან მასპინძელმან, ქალისამან ბ ა ტ ო ნ მ ა ნ, მე წამიყვა-
ნა: ს. 92,11; შეიჭრა ვეფხი, ვითარ ბ ა ტ ო ნ ს მოეხმარა: ს. 62,35;
ვაბირი ბ ა ტ ო ნ ი ს ერისკაცია: ს. 45,22; საბიას ბ ა ტ ო ნ ს აქა-
მდის დუკა ერქვა: მ. 153,6. მდინარე სჭერია მის ბ ა ტ ო ნ ს: მ. 156,20.

"ვეფხისტყაოსანში" "ბ ა ტ ო ნ ი" არ დასტურდება. მისი მნიშვნელო-
ბით ყველგან წახმარია "პ ა ტ რ ო ნ ი":

პ ა ტ რ ო ნ ი ჩემი გაგიწყრა, ჩვენ ხადაე წავკიდენით: 3.ტ.287,3;
რა პ ა ტ რ ო ნ ი შენი ვნახე, ხელმწიფოსი შეშეპარაღნეს: 3.ტ. 294,1.
ვინ არის ოქვენი ხელმწიფე? ჩვენზედა რა პ ა ტ რ ო ნ ი ა: 3.ტ. 400,4.

ბ ა ღ ი

აქ ეს ბ ა ღ ი ვპოვე: ს. 36,17; მაშინვე ბ ა ღ ი დაბარეინა:
ს. 140,34. აქა-იქით – ერთი ბ ა ღ ი, მწვანვილის წაღები: მ. 181,36... .

სულხან-საბას "ქართული ლექსიკონში" ეს სიტყვა ბ ა ნ ს ა მ ა ნ ბ ა ღ ს ვ
ლექსიკურ ერთეულებში არ ჩანს, დასტურებულია მხოლოდ ბ ა ღ კ ი ბ ი სიტ-
ყვის განმარტებაში: "ბ ა ღ კ ი ბ ი ხილის აღებული, ბ ა ღ ი": ლექს.
2,362.

ძველ ქართულში ბ ა ღ სიტყვის მნიშვნელობით, გარდა წაღებისა, იხ-
მარებოდა აგრეთვე ს ა მ ო ხ ე, მ ბ ი ღ ი: "ს ა მ ო ხ ე წაღები
მშვენიერი, ვინა ფუფუნება, ვინა ყვავილია მ ბ ი ღ ი, რომელ დასცა
უფალმან აღმოსავლისა მჭარესა ქვეყანასა ზედა": ლექს. 2,42.

შრ.: არა მე ვიხილეა მ ბ ი ღ ს ა მას შინა მის ფანა: ი. 18,26;
სადა-იგი იყო მ ბ ი ღ ი: ი. 18,1.

ამბორთვეა[1]

"გ ა მ ო ბ ო ბ ე ვ ა ნაქონები ოვისი მოუღოს": ლექს. 1,137.

ვერ მიხვალ, მეფეო, ვერა! აჯა, საფიცარი შენი, ამ ლეგისათვის გ ა მ ო გ ა ბ ო ვ ი: ს. 29,29; შაკიბრძან უთხრა: ფული გ ა მ ო ა ბ ო ვ ი: ს. 76,34. შვიდასი მარჩილი გ ა მ ო გ ვ ა ბ ო ვ ა: მ. 222,21; ეს პირობა გ ა მ ო ა ბ ო ვ ა: მ. 243,6.

ბარული

"გ ა ბ ე უ ლ ი ვეღური, ბინა შერეული": ლექს. 1,153.

ჩვენებული გ ა ბ ე უ ლ ი ხიის ბეღში იყო: მ. 174,37; გ ა ბ ე ულ ი ხიისა და მრავალი უცხო ნადირისა: მ. 181,2.

ბვირი

"გ ბ ი ბ ი სხვაობა ენაა, ქართულად შეიდა ჰქვიან": ლექს. 1,163. "გ ბ ი ბ ი ისტ. სოფლის მეხელე - მამასახლისის ხელქვეითი. მის გაბაბ-ბულებაზა შემსრულებელი" / ქ ბ ლ/.

კლარჯეთის ზემსა, სოფელსა ერთსა იყო ერთი გ ბ ი ბ ი: ს. 46,31; ნახა ვინმე ბაბაბრძან გ ბ ი ბ ი ხეზედ კიდებული: ს. 47,7.

ბლეხი[1]

"გ ლ ე ხ ი წისანლე მდებარე": ლექს. 1,166.

ამბოდ ვიხილეთ გ ლ ე ხ ი ს ქალი, მრავალი ქონება ჰქონია: ს. 82,33; ბლეხაკია, მინაია, გ ლ ე ხ ო ა: ს. 30,12.

ბუბრა

"გ ი ბ რ ა ნ ი ანიან სამრეკლნი: ადილი, ბუბრა და ხაპი. ა ვ ი ბ ი ანს მსგავსი სამლისა, ვიოლინი კვანძად უბიდენ. ბ ო ბ რ ა ანს, ბიბელი

---

1. შდრ.: ი. ი ბ ნ ა ი ბ ე ვ ი ლ ი, ვაჟა-ფშაველა და ძველი ქართული ენა, თბილისი, 1968, გვ. 9-10.
2. შდრ.: მ. ა ნ ლ ბ ო ნ ი კ ა ბ ვ ი ლ ი, ნარკვევები ინგილო-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, გვ. 301.

იქ�მხლად და ხ ა ვ ი არს, რომელსა სასმისად იქმან, რომელ არს ვ ი ნ ი": ლექს. 1,168.

შეველ ერთი გ ი ბ ნ ა ეკიდა: ხვა ალარა იყო რა მის მეტი: ს. 98,25; ამოძვრნენ ამ ელენი კაცი ბ ი ბ ნ ი ლ ა ნ: ს. 98,34.

ბრალდება

"ლ ე ვ ა ფრანგული ბავადი": ლექს. 1,231 /ნ. ქვე, ლ ე ვ ა/.

მე შვილი ვიყავ ბიბლიოთეკისა ბ ნ ა ნ ლ ე ვ ი ს ა: ს. 37,3.

ბრალ მაბისწინ

"მ ა ბ ი ს წ ი /ლა./... 2. ისტ. სასულიერო-საინდოული ორდენის მეთაური" /ქ ბ ლ/.

"მ ა ბ ი ს წ ი ჭრილაული, მ ი ძ ღ ვ ა ნ ი ბინა ისტატი": ლექს. 1,430.

მალიისელების უფროსი ბ ნ ა ნ მ ა ბ ი ს წ ი, რომელი ბიდს ისტატად ცამოთარგმანებია: მ. 239,3.

"მოგზაურობაში" ეს სიტყვა ხვადასხვა ფორმით ბეჭდილა: ბ ნ ა მ ა ს წ ი: მ. 239,3; ბ ნ ა მ ე ს წ ი: მ. 238,24; ბ ნ ა ნ მ ა ბ ი ს წ ი: მ. 230,17-18.

ბრალნი

"ბ ნ ა ნ ი ბ ი /ბალ./ ეთის მაგალი ბრისტალური ქანი..." /ქ ბ ლ/.

სამი მარმარილი და სამი ბ ნ ა ნ ი ბ ი: მ. 221,13; ბ ნ ა ნ ი ბ ი ს ქვა: მ. 179,37; ბ ნ ა ნ ი ბ ი ს სვეტები: მ. 194,9...

ბულიდაკი

ეს მხნე და ბამბრავი კაციო და შენ ულინო და ბ უ ლ ი ბ ე ბ ა ლ ი კაცი ხარო: ს. 122,27.

ბარბაროსი

"ᲓᲐᲠᲬᲐᲒᲘᲗᲐ ᲡᲐᲛᲔᲤᲝᲡᲝ ᲮᲕᲘᲡ ᲡᲐᲮᲚᲐᲓ ᲛᲘᲡᲕᲚᲐ": ᲚᲔᲥᲡ.1,202.

ᲛᲐᲚᲘᲗᲘᲡᲔᲚᲘ ᲘᲧᲝ. ᲘᲡᲘᲪ ᲤᲠᲐᲜᲪᲘᲡᲘ. ᲘᲛᲐᲡ ᲣᲓᲐᲠᲬᲔᲚᲘᲐ ᲙᲐᲠᲘ ᲛᲘᲠᲘᲗᲣᲚᲘ ᲡᲐᲮᲚ-ᲙᲐᲠᲘ ᲰᲥᲝᲜᲓᲐ: ᲛᲐ. 232,28.

ᲓᲐᲡᲐᲛᲘᲡᲜᲔᲚᲘ

ᲕᲘᲜ ᲛᲔᲫᲒᲠᲔ ᲐᲠᲛᲘᲡᲐ ᲐᲛᲐᲡ? ᲠᲘᲛᲔᲚᲘᲡᲐ ᲬᲘᲜᲐᲛᲫᲦᲕᲐᲠᲘ ᲐᲠᲐ ᲛᲧᲐᲕᲡ ᲓᲐ ᲓᲐᲛᲐᲠᲔᲑᲘᲐᲜᲔ: ᲡᲐ. 60,15;

ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ

"ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ /ᲡᲐᲣᲑ. ᲒᲠᲔᲑᲘ./ ᲬᲐᲛᲔᲕᲘᲚᲘ, ᲛᲐᲠᲗᲚᲐ/Ც/, ᲡᲬᲠᲔᲓ, ᲥᲔᲨᲛᲐᲠᲘᲢᲐᲓ, ᲓᲘᲐᲮ" /ᲔᲑ Გ/.

ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ ᲐᲠᲘᲡ ᲔᲒᲜᲝᲡ ᲓᲐ ᲘᲛᲐᲪᲕᲘᲚᲘᲐ: ᲡᲐ. 60,31.

"ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ" ᲬᲐᲡᲔᲡᲮᲔᲑᲘᲐ ᲡᲐᲠᲡᲣᲚᲘᲐᲜ. ᲒᲕᲮᲕᲔᲚᲐ "ᲐᲪᲘᲐᲕᲐᲠᲘᲐᲜᲨᲘ", "ᲨᲐᲛᲐᲯᲐ ᲡᲬᲐᲕᲚᲐᲜᲨᲘ", "ᲥᲐᲠᲗᲚᲘᲡ ᲪᲮᲝᲠᲔᲑᲐᲨᲘ", "ᲕᲔᲤᲮᲘᲡᲢᲧᲐᲝᲡᲐᲜᲨᲘ" ᲓᲐ ᲡᲮᲕ. ᲡᲞᲔᲪᲘᲐᲚᲣᲠ ᲚᲘᲢᲔᲠᲐᲢᲣᲠᲐᲨᲘ ᲛᲘᲘᲜᲘᲨᲜᲔᲑᲐᲡᲘᲐ, ᲠᲝᲛ "ᲕᲔᲤᲮᲘᲡᲢᲧᲐᲝᲡᲐᲜᲨᲘ" ᲡᲘᲢᲧᲕᲐ "ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ" ᲘᲮᲛᲐᲠᲔᲑᲐ ᲛᲮᲘᲚᲘᲡ "ᲬᲐᲛᲔᲕᲘᲚᲘᲡ, ᲥᲔᲨᲛᲐᲠᲘᲢᲘᲡ" ᲛᲜᲘᲨᲕᲜᲔᲚᲝᲑᲘᲗ, ᲛᲔᲝᲬᲘᲚᲐᲓ "ᲥᲝᲠᲘᲡ" ᲐᲜᲑᲝᲜᲘᲗᲐᲓ.[1]

ᲫᲕᲔᲚ ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲨᲘ ᲐᲛ ᲡᲘᲢᲧᲕᲘᲡ ᲛᲜᲘᲨᲕᲜᲔᲚᲝᲑᲘᲗ /ᲓᲐᲡᲣᲠᲘ=ᲬᲐᲛᲔᲕᲘᲚᲘ, ᲡᲬᲠᲘ, ᲥᲔᲨᲛᲐᲠᲘᲢᲘ.../ ᲘᲮᲛᲐᲠᲔᲑᲘᲗᲐ ᲬᲐᲜᲓᲔᲒᲘ:

ᲨᲓᲠ.: ᲬᲐᲜᲓᲔᲒᲘᲡ ᲐᲚᲘᲤᲑᲐ ᲣᲤᲐᲚᲘ: ᲪᲐ. 24,34; ᲬᲐᲜᲓᲔᲒᲘᲡᲔ ᲙᲐᲪᲘ ᲔᲡᲔ ᲛᲐᲠᲗᲐᲚᲘ ᲘᲧᲝ: ᲪᲐ. 23,47.

ᲓᲐᲡᲐᲠᲬᲔᲚᲘ

ᲛᲔᲠᲘᲓᲐᲜᲘ ᲠᲐᲡᲐᲪ ᲓᲐᲮᲐᲠᲭᲐᲕᲡ, ᲐᲛᲐᲡᲘ ᲡᲮᲕᲐ ᲓᲐᲜᲩᲔᲡ: ᲡᲐ. 34,1; ᲮᲣᲝᲘᲡ ᲛᲘᲡᲐᲪᲘᲡ ᲨᲐᲛᲔᲨᲐ ᲓᲐᲬᲔᲮᲐᲠᲭᲐ: ᲡᲐ. 117,31; ᲗᲣ ᲣᲜᲓᲐ ᲬᲐᲔᲡᲐᲕᲡ ᲛᲘᲡᲪᲔᲛᲡ, ᲗᲣ ᲣᲜᲓᲐ ᲡᲮᲕᲐᲡ ᲡᲘᲛᲨᲔᲒᲔ ᲓᲐᲮᲐᲠᲭᲐᲕᲡ: ᲛᲐ. 233,27.

---

1. Ⲙ. ᲐᲜᲓᲠᲘᲝᲜᲘᲙᲐᲨᲕᲘᲚᲘ, ᲜᲐᲠᲙᲕᲔᲕᲔᲑᲘ ᲘᲠᲐᲜᲣᲚ-ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲘ ᲔᲗᲜᲝᲒᲠᲐᲤᲘᲘᲡᲐᲗᲕᲘᲡ, ᲒᲕ. 308-310.

ფუკა /ნ. ტრაბერეკა/

საბიას ბაკონს აქამდინ ფ ე ვ ა ერქვა: მ. 153,7; ერთს ფ ე ვ ა ს ერქვა: ჩვენის ფასით ალბისავლეთის ტრაპეზიც ასრე გაკეთდეთ: მ. 175,11; საბიას ფ ე ვ ი ს ამბავს რომ ამბობენ: მ. 225,29...

ეიჩი[1]

"ე ი ჩ ი ფუნდ ენაა, ქართული ფ ე ს ვ ა ნ ი და ოთხა ქვეყან": ლექს. 1,240.

ყოჩილაშვილის ე ი ჩ ი მარჩილას მოვიდეთ და მუსუ რიშან ტამტ-ტავნეთ: მ. 165,29. ნუსის ეიჩი რომ იქ შეიყვანეს, მაშინ გაუთ�ეს-ბიათ: მ. 242,2.

ვაფკასი

ერთი ვ ა ფ ვ ა ც ი შვილი მოიყვანა: ს. 76,25. ოცის წლის ვაფკასი. შეიქმნა: ს. 77,2. ლიკ, კაი ვ ა ფ ვ ა ც ი იყო: მ. 202,19. ისევ ვ ა ფ ვ ა ც ი ს ა ვ ი ფ შეძლება ქონია: მ. 236,24.

ვოვოლა

"ვ ო ვ ო ლ ა /ნუს./ ისტ. ხარის უფროსი ძველ ნუსეში და სალეურ სახელმწიფოებში" /ქ ბ ლ/.

იმ ქალაქის ვ ო ვ ო ლ ა გამოტეტავნა: მ. 153,16;

"მოგზაურობაში" ეს სიტყვა სხვა ფორმებიდან დასტურდება: ვ ა ვ ვ ა-ლ ა: მ. 161,13; ვ ო ვ ვ ა ლ ა: მ. 205,23...

ტარაბანი

"ტ ა რ ბ ა ტ ა ნ ი დიდი ფოფი": ლექს. 1,280.

---

1. შდრ.: ც. ა ბ უ ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტ-ყვების ფუძეული ფარგალნები, თბ. 1968, გვ. 65.

მაშინვე შვიდი ჩ ა ო ბ ა ბ ა ნ ი ტკბილეს: მ. 154,9; რამდენსაც ჩ ა ო ბ ა ბ ა ნ ს გასცდორცემდენ: მ. 154,16; ჩ ა ო ბ ა ბ ნ ი ს ა - ბ ა ნ არა გაუბედიერია ო: მ. 236,22...

ბევა

"ა ბ ე ვ ა ალბა აბიდეპა": ლექს. 1,45.

ლუბალები ჩაცარეს და ოკიდ ბ ი ვ ე ს: მ. 241,31.

ბაბაშობა

"ბ ა ბ ა შ ო ბ ა ბაბაბა ბაოლუდი სანახავსა ჰქვიან, ხოლო ბაბა-შობა ქარბალი მღერაშექცევაია სახელია": ლექს. 1,302.

ორლანი ულრავდა. კაცები ბ ა ბ ა შ ო ბ დ ე ნ და ქალებს სიჩა ექირან: მ. 182,19. ორნივ ერთად იბრდეპიდენ და ბ ა ბ ა შ ო ბ დ ე ნ: ს. 140,2; გამოდი ერთი ბაბვი კიდევ ა ბ ა ბ ა შ ე: ს. 136,32...

ბალაბრო

"ბ ი ა ტ რ ი სახელვალი. ესე არს ბლუდებოვლებული შეა ადგილი, სამლერლი-სარლაკანი და გარემოს მჭერეველია სადგომი, სადა ს

ი ა ნ ა ლ ი: მ. 182,4. კაი და მრავალი ი ა ნ ა ლ ი: მ. 208,14...

ᲘᲐᲒᲣᲐᲠᲘᲡᲬᲔᲠᲘ

იგნატი ლიოლას მიერ გაარსებული იესოს საზოგადოების წევრები, კათოლიკეთა სასულიერო ორდენი.

მერვე მიგვიყვანს ᲘᲔᲖᲣᲘᲢᲔᲑᲘᲡ ᲔᲙᲚᲔᲡᲘᲐᲨᲘ: მ.220,34; იქიდან ᲘᲔᲖᲣᲘᲢᲔᲑᲘᲡ მონასტერში მივალ: მ. 165,21; ნაკვალევს ხვალ ᲘᲔᲖᲣᲘᲢᲔᲑᲘᲡ მონასტერში: მ. 180,28...

ᲙᲐᲘ

კარგი. "Კ Ა Ꭵ ᲡᲘᲚᲔᲚᲘᲡ ᲬᲐᲬᲘᲚᲘ": ᲚᲔᲥᲡ. 1,351.

ᲐᲜ ᲛᲐᲜ ᲠᲐ Კ Ა Ꭵ ᲣᲚᲘ: ს. 116,16; Კ Ა Ꭵ ᲥᲐᲑᲣᲚᲘ: ს. 116,24; Კ Ა Ꭵ ᲐᲓᲒᲘᲚᲘ: ს. 140,2; Კ Ა Ꭵ ᲜᲐᲕᲡᲐᲚᲣᲠᲘ: მ. 154,12; Კ Ა Ꭵ Ს ᲐᲓᲒᲘᲚᲘᲡ: მ. 158,16.

ᲙᲐᲠᲒᲘ

"Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ ᲙᲔᲗᲘᲚᲘ": ᲚᲔᲥᲡ. 358.

მისი ავი და Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ ᲠᲘᲕ ᲙᲐᲠᲒᲐ ᲒᲘᲩᲜᲡ: ს. 60,1. ხილი ულარგი Კ ᲐᲠᲒ Ꭵ ᲐᲠ ᲘᲥᲛᲜᲔᲑᲐ: ს. 74,14; Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ Ს ᲛᲝᲥᲛᲔᲓᲘ: ს. 124,23; ᲪᲘᲮᲔ ᲘᲓᲒᲐ ᲛᲐᲒᲐᲠᲘ და Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ: მ. 159,25. ᲛᲐᲒᲘ ᲛᲝᲜᲐᲡᲢᲠᲔᲑᲘ, ᲓᲘᲓᲘ და Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ: მ. 179,14; ᲔᲜᲐ ᲘᲡᲔᲕ Კ Ა Ꭵ Ꭶ Ꭵ ᲘᲪᲝᲓᲔᲜᲔ: მ. 231,24...

ᲨᲔᲓᲐᲠᲔᲑᲘᲗ ᲣᲤᲠᲝ ᲘᲨᲕᲘᲐᲩᲐᲓ ᲒᲕᲮᲕᲓᲔᲑᲐ "Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ Ꭵ Ꭶ":

ᲠᲣᲡᲐ ᲔᲒᲝᲓᲔᲜᲘ Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ Ꭵ /=ᲙᲐᲠᲒᲘ/ ᲘᲪᲝᲓᲘ: ს. 42,21; ᲘᲒᲘ ᲧᲕᲔᲚᲐᲡ Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ Ꭵ Ს Ა ᲡᲯᲐᲡ: ს. 30,21;

ᲫᲕᲔᲚ ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲨᲘ ᲡᲬᲝᲠᲔᲓ ᲐᲛ ᲡᲘᲢᲧᲕᲘᲗ ᲐᲦᲜᲘᲨᲜᲔᲑᲝᲓᲐ ᲘᲡ, ᲠᲘᲡ ᲐᲦᲡᲐᲜᲘᲨᲜᲐᲕᲐᲓᲐᲪ ᲡᲐᲨᲣᲐᲚᲡᲐ და ᲐᲮᲐᲚ ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲨᲘ ᲓᲐᲛᲘᲗᲘᲚᲔᲑᲔᲑᲝᲓᲐ "Კ Ა ᲠᲒ Ꭵ": [1] ᲧᲐᲕᲗ ᲮᲬᲘᲗ Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ და ᲜᲐᲣᲤᲘᲚᲐ ᲛᲘᲡᲘ Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ: მ. 12,23; ᲐᲜᲐ Კ Ე Ꭲ Ꭵ Ꭵ Ꭶ ᲐᲠᲡ ᲛᲝᲚᲔᲑᲐᲓ ᲞᲣᲠᲘ ᲨᲕᲘᲚᲓᲐᲒᲐᲜ: მ. 15,26.

---

1. ᲐᲛᲐᲜᲘᲫᲔ, ᲥᲐᲠᲗᲣᲚᲘ ᲒᲠᲐᲛᲐᲢᲘᲙᲘᲡ ᲡᲐᲤᲣᲫᲕᲚᲔᲑᲘ, ᲒᲕ. 144.

კარიბული

"კ ა რ ი ბ ა ლ ი /ლათ./... უპატრესი სასულიერო პირი კათოლიკურ ეკლესიაში" /ქ ბ ლ/.

ბერძენი კ ა რ ი ბ ა ლ ი იყო: მ. 184,4; ერთს კ ა რ ი ბ ა ლს ერთი საბერძნო სახელი აუშენებია: მ. 167,33; კ ა რ ი ბ ა ლ ი ს ქალაქი: მ. 204,29...

კოსნა

ა კ ო ც ე ბ ი ა და მუნით მოსლვასა ტირებენ: ს. 19,14; ა კ ო ც ა: ს. 16,22; ბ ა კ ო ც ე ბ ი: მ. 194,39; ა კ ო ც ე ს: მ. 172,25.

ძველ ქართულში ეგვე ბერიშვილობა გადმოცემიდა რუკი ბმენით: ა მ ბ ო ნ ს უ ვ ო ფ ი ა ფერვნა მისთა: ლ. 7,8; დავარდა ქედსა მისსა და ა მ ბ ო ნ ს-უ ვ ო ფ ი ა: ლ. 15,20...

კისერი

"კ ი ს ე რ ი ქედი და ყელი": ლექს. 1,380.

ცელის პირი კ ი ს ე რ ს მიჰხვდა და თავი მოკვეთა: ს. 73,4; ულის ტაბიკი მოლას კ ი ს ე რ ზ ე მოეფა: ს. 73,16.

კოსკული

კონსული.

ალეკანდრელი ფრანგისის მეფის კ ო ნ ს უ ლ ი მრავალს ბაისარჯა ჩვენზე: მ. 222,16; ფრანგისის კ ო ნ ს უ ლ ი იყო: 223,4. კ ო ნ ს უ ლ ს ეფლი ტამოტმავნა: მ. 225,8...

შერ.: ფრანგისის კ ო ნ ს ო ლ ი იყო, მოვიდა და თავისს სახლებში დაგვაყენა. მ. 155,18.

ლაბაში

/ნ. ლ ა ბ ა ბ ი: ლექს. 1,408/.

დია ლ ა მ ა ზ ი იყო და ცანაიაც სარის ჰგვანდა: ს. 96,13; ცოლი თან მოჰყვანდა, დია ლ ა მ ა ზ ი და კარჩი ქალი: ს. 116,23. ლ ა მ ა-ზ ი ყოფილიყო: მ. 181,11.

ვარაუდობენ, რომ ეს სიტყვა უ მ უ ა ლ ო ე ა რ ა ბ უ ლ ი დ ა ნ არის ნასესხები.[1]

მაშია

"მ ა შ ი ა უერკოსაკმელია": ლექს. 1,453.

ერთი დაბალი მ ა შ ი ა და ერთი სასანთლე იდვა: ს. 99,26; მ ა-შ ი ა ჩაიცვა: ს. 100,16; წმიდის ბენარდეს მაშია: მ. 180,19...

ძველ ქართულში ფეხსაცმლის აღსანიშნავად იხმარებოდა ჩუმლი:

მიეცით ბევრი ჩელსა ფაცისსა და ჩა მ ლ ი ფერჩა მაცისა ლ. 15,22 ლ; ვერ შემძლებელ ვარ განჩუნად საბელია ჩა მ ლ ი ა მისა: მრ.1,7.

მელა

მან კაცმან ის მ ე ლ ა ალარ დაინერო: ს. 114,20.

ძველ ქართულში იხმარებოდა "მ ე ლ ი". უპირველესად ამ ფორმითვე და-ფიქსირებულია იგი "სიბრძნე სიცრუის წიგნშიც": ერთი მ ე ლ ი დაცანცარებდა: ს. 25,15; მ ე ლ ი[2] ერთი ხოქილაჟევდა: ს. 75,5...

მეცნიერი

სწავლული, ბრძენი.

ასეთი მ ე ც ნ ი ე რ ი ვარ, რომე ჩემისთანა მოგვი არ იქნებაო: ს. 56,20.

ძველ ქართულში "მ ე ც ნ ი ე რ ი" წიმწავდა "ნაცნობს", "მცნობელს" ტს მნიშვნელობაა სწორედ ფიქსირებული "ქართულ ლექსიკონში". საბას განმარ-

---

1. მ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლის შესახებ ქართულში, გვ. 315.

2. H-59 ხელნაწერში იკითხება: " მ ე ლ ა ერთი ხოქვლეფდა" /ფ.64ბ/.

ლებით: "მ ე ც ნ ი ე რ ი მცნობელი"/. მეორე მნიშვნელობა/"მცოდნე", "ცნობიერი", "ბრძენი"/ მან შემდეგ შეიძინა - საშუალება და ახალ ქართულში. "სიბრძნე სიტყვის წიგნში" "მეცნიერი" თავისი ძველი მნიშვნელობითაც გასტურდება: "მოვიდა ერთი მ ე ც ნ ი ე რ ი /=ნაცნობი; ვინც მას იცნობდა - დ.ჯ./ კაცი და ენება აღმოვანება და ყაჩარება მისი: ს. 53,10.

მოდგმა

მ ო ე დ ა ნ ბ ე ლხენი ყამოაჭენა, წაექცა: ს. 121,9; მ ო ე დ ა ნს იქით რა ყავდა, ეს საქმე ვცან: ს. 58,3; მ ო ე დ ნ ი ს აქაო: ს.57,35.

სპეციალურ ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ ეს სიტყვა ნასესხებია არაბულიდან სპარსული გზით.[1]

მოს

აქაო წამოსვლისას. "მ ო ი ს რა მიღმიდან მოვიდოდ ს": ლექს.1,502.

მ ო ი ს შეშას ვავლიდ და წამოვიღებ: ს. 32,4.

მოხარული

ერთს მხარეს ლორის ქონი ეყარა, შიგნით - მარილი მ ო ხ ა რ ბ ე ლ ი ხორცი: მ. 175,15.

ნახიდური

"ნ ა ხ ი დ ე ბ ი ადგილი, სადაც წინაო ხიდი იყო" /მ.ყაბ. ლექსიკ./.

ადგილი ხირხატი, ქვიანი, ნ ა ხ ი დ ე ბ ი ს და აღმარეების მსგავსი: მ. 227,24.

ოსული

დიაცი ო ს ე ლ ა დ იყო: ს. 131,20; ამ ერთის მოელი კაცის ცოლი ო ს ე ლ ა დ არის: ს. 130,17.

---

1. მ. ა ნ დ რ ი ნ ი კ ა ბ ე ვ ი ლ ი, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შემოსვლის შესახებ ქართულში, გვ. 303.

ძველ ქართულში ამ მნიშვნელობით გვხვდება "მ ი დ გ ო მ ი ლ ი":

ვიდრე შერდვამდე მაია იპოვა იგი მ ი დ გ ო მ ი ლ: მთ. 1,18;

ვაჯ მ ი დ გ ო მ ი ლ ნ ა და რომელნი [illegible] მან დღეთა შინა: მთ. 24,19.

ისტორი

აღმზრდელი, მასწავლებელი.

ჯუმბერ რომ უფლისწულია და ლეონ ი ს ტ ო რ ი, ესეც ბიბია: ს.37,31.

ირიანი

"ი რ ი ა ნ ი სკვრავია საბერვლიანი": ლექს. 1,609.

სამს მხარეს ი რ ი ა ნ ი იყო გამარეული: მ. 175,24; ი რ ი ა-ნ ი ს დაუკრავენ: მ. 175,27.

ოძალი

ერთი საბრალო კაცი იყო, ერთი ანჩხლი ო ძ ა ლ ი ჰყვა: ს. 56,10.

საკუთარი

საქმეული, საკუთარი.

ბოლოს მისი საქმე ს ა ა კ მ ნ ი ლ შეიქმნებოდა და მიი მორჩა: ს. 58,8.

სარი

მაჭმადიანთა მსაჯული, მოსამართლე.

ს ა ლ ი ი ამოვიდა და ხალიფა ნახა: ს. 129,19; მეორეს დღეს ს ა ლ ი ი მოპრძანდა: ს. 129,29; ს ა ლ ი ს ა ნ ხალიფა ნახა, გამო-ბრუნდა: ს. 129,6.

სეშვი

"ეშკოლოზის ტახი": ლექ. 1,252.

მიი ს ა ე შ ვ ე ბოქაულს ვიკითხ: ს. 125,9.

სეკეკი

ქალისაგვის საქალი იარაღი ჩაეტარებინა და ვაჟისაგვის ს ა ვ ა ჟ: ს. 102,28.

საგრეხი

ლეონტიან ოროლავე ტანუბრალია ყოველი და ანა მოაკლია ს ა გ რ ე ხ მაო: ს. 52,31; მე ორმოცი წელიწადია ულაბნოში ვარ და ანგელოზი ს ა გ-რ ე ხ ს მიგიგავს: ს. 135,9.

ძველ ქართულში ამავე მნიშვნელობით იხმარებოდა ს ა გ რ ე ლ ი: რ ა ოდენ ზავისა მაოისა ს ა გ რ ე ლ ი მი. 14,15; სული ეფრთხს ანს ს ა გ რ ე ლ ი ს ა მი. 6,25.

საუბრე

რამეთაც საგბაილი /ნუბლი/ აბნელია.

ს ა ნ უ ბ ლ ე ტოდორი ბურგს ეკიდა: ს. 104,28.

საპოვარა

გასაბრუელი რაიმეს პოვნისაგვის.

ს ა პ ო ვ ნ ე ლ ა მაინც მიმეცი: ს. 27,28.

საბრეხ

საგრეხ, თავის საბჩენი.

მე მარტო ვარ და ჩემი ს ა ბ ჩ ო, სადაც მივალ, აღვილ ანს: ს.52,28.

საცალეფ

მოსარგავ-მოსაკაბმელი ტანსაცმელი.

საღამოს მოვიდა ჯიგი-ბურგენ, ირემი მოკალა, ბურგს ეკიდა. კარგა დაკეთ, შევიდა შინა, ს ა ს ა ლ ე ფ ო შეიმოსა და გამოვიდა: ს.94,19.

სოლდატი

მალოსელი, საპატიო კაცის შვილი, საში ადასი იქნება. ოხერი ადასი ს ო ლ ა ტ ი ჰქვია. მე რომ მივალ ალვე ოთხმეტი ადასი ალქვეს: მ.237,39.

ფაბიკი

ულიხ ტ ა ბ ი კ ი მოლას კისერზე მიეკვა: ს. 73,16.

ფარეა

მოსამარხელი.

ფ ა რ ე ა ს ა ნ მივიდა: ს. 138,2.

ფარი

ფარი ოქროში ჩავარდა: ს. 73,13.

ფიცარი

ვირი დაბეული იყო, ვერ აეშვა და ფ ი ც ა რ ვ ა დაიწყო. რამდენ-ჯერ ვირი ფ ი ც ა რ ს შეეფეთა, მისი პატრონი კაცი სიცილით ბნდებოდა: ს. 138,31.

ფუჩი

ბაქაქი.

წერილ წისქარი ჩაყო და ქაღალდ დაუწყო და მელიან ფ უ ჩ ი ვერ ჩასტია: ს. 75,8.

ფაფარიდ

"უ ფ ა ფ ა ვ ა დ კაცი უფაფრისად": ლექს. 2,158.

უ ფ ა ფ ა ო დ რაღაც დარჩებოდა: ს. 101,27.

ფაფარა

სევლის გაქარვება, ფარფატა.

ყოველნი ალტინები ხელია შენია ამიან, რაცა გიბრეს, უ ფ ა ფ ა-ნ ე ო: ს. 35,11.

ფიალი

"ფ ი ა ლ ი საკიდარი ცხენი, ჯორი და მისაბანი": ლექს. 2,160.

ეფეების ფ ი ა ლ ი გვიმბერეს: ს. 54,31.

ფინძანი

წერა-კითხვის უცოდინარი, ფინძანური.

უ წ ი გ ნ ი ახალი მისაბიც ალაცეს: ს. 57,2.

ფეხი

ფუცა ცა ან ალიქცეს, ფ ე ხ ი მივაშვილი: ს. 74,26; წმიდის ტრეგიას ფეხი: მ. 165,28.

ძველ ქართულში ეს სიტყვა, როგორც წესი, ხმარა ფორმით კვხვლეპა: "ფერჩი". "სიბრძნე სიცრუის წიგნში""ფეხის" პარალელურად "ფერხიც" კვხვლეპა: ყური და ფ ე რ ხ ი წარკვეთე: ს. 58,34; ფ ე რ ხ ი სალარისა ბერა სდგია და მას უფლებენებია: ს. 63,13; გარეაკვეს თავსა ფ ე რ ხ ი, ჩაღვეს ცეცხლში და დაუწვეს ბერვა: ს. 77,12.

საკუთხეა, რომ "ვეფხისტყაოსანში" მხოლოდ "ფ ე რ ჩ ი" კვხვლეპა. /მაგრამ ფონეტიკურად სახეცვლილი/: გარეკვიცა ხელი, ფ ე რ ხ ი: ვ.ტ. 1435,2; ყმასა ფ ე რ ხ ო ა მოვეკიდე: ვ.ტ. 458,2.

ფეური

"ფ ე ი ს ი ერაკვანი"; "ფ ე ი ს ა ვ ვ ა ნ ი ფეური, ესე არს ოთხი გრამას წონა ოქრო": ლექს. 1,229. მეფეთეს ოცი ფ ე ი ს ი მოუცანა: ამ ჩემს შვილს შენი ხელობა ასწავლეთ: ს. 76,26; მესაპერიბილეს ერთი ფ ე ი ს ი მისცა: ს. 109,28; რა მიწა მოვლიხა ერთი ქილა ფ ე ი ს ი ჰპოვა: ს. 111,30.

ფენდეკი

"ფ ე ნ დ ე კ ი ალბერტინი"; "ფ ა ნ დ ე ქ ს ი ო ნ ი ფენდეკი, ესე არს ყოველია შემწყნარებელი ადგილი, ქარვასლა": ლექს. 1,616.

ბოლნისსა მთის ძირსა, ტბის ტალასავალსა, ერთი კარგი ფ ე ნ დ ე კ ი აშენაო და მუნ ერთი მ ე ფ ე ნ დ ე კ ე იდგა": ს. 117,24; მოვიდა ერთი ასეთი მფრინველი: ერთი ფ ე ნ დ ე კ ი მისის კაცებია, აქ

ებია, აფეილია, სახლებია, ტალავნია სრულობი ოთაცა და წაიღო: ს.125,33.

ამბია

ერთი მეფე იყო ლანგარეთს და ამის ცოლები იყო, რომ თავის სამეფოში ან ოქროს ქანი ეპოვნა და ან ქ ი მ ი ი ს მცოდნე ოსტატი ეპოვნა: ს.82,10.

ქოხი

"ქ ო ხ ი ფოთლისა და ჩალისაგან სახლაკი": ლექს. 2,233.

ერთი ჩალის ქოხი იყო: მ. 228,37.

ლონობს

ცდილობს.

წასასვლელი გზა არა აქვს, ლ ო ნ ო ბ ს და წივის: ს. 113,19.

ყადი

"ყ ა დ ი /არაბ.ყადი/ მუსულმანთა სასულიერო მსაჯული, მოსამართლე" /ქ ბ ლ/.

ბანოიად მოვიდა ყ ა დ ი და მოსამენი და იგი მცერი მოლაცა მივიდეს: ს. 24,34.

ყასაბი

"კ ა ს ა ბ ი მეჩიხელ": ლექს. 1,359.

რა ეს ბრიხის პაგრინი ქოსა მოპავალი ნახეს, ყოველთან ყ ა ს ა ბ მ ა ნ ნახევარი მარჩილი აძლიეს: ს. 42,35; ყ ა ს ა ბ მ ა ნ უთხრა: მენ არ გეკადრება სისხლიანი ხორცი გეპყრას და მოხვიდოდ: ს. 143,5.

ცანცარი

"ც ა ნ ც ა ლ ი აქა-იქ სდვა დაუგროგელი": ლექს. 2,331.

ერთი მელი ლ ა ც ა ნ ც ა რ ე ბ ლ ა: ს. 25,15.

ცეკვ

"ც ე კ ვ ა ფერეის თიფლეთი რეკვა": ლექს. 2,332.

ძმაო, მინდა დავრეკდე და სამია და ც ე კ ვ ი ვქმნაო: ს.54,38; ვინრმან უთხრა: რას ალაგის სამია და ც ე კ ვ ი ანისო? ს. 55,1.

ცნობასუსი

ბინებასუსი.

ც ნ ო ბ ა ს უ ს ფ ი დიაცი აცოცხა და ცამოუცვალა სიყვარული სიძულილად: ს. 17,23.

ცოცა

/ნ. ე მ ც ო ს ი: ეკლს. 2,163/.

ც ო ფ ა ცხვირის წვერი ეაენივა: მ. 157,21.[1]

ცამოხდა ც ო ფ ა ხანი: ს. 43,10; მე ც ო ფ ა რამ ვუამბე: ს. 102,3; წინ ც ო ფ ა რამ მინდორი აქვს შუაგე: მ. 167,16.

ძალიო

ვ ი ძ ა ხ ე ი მიშველებასა და არავინ მიეშველოთ: ს. 58,4; ცა-ლმარო ორნი წოდნი ი ძ ა ხ ე ნ: ს. 31,14; მრავალი ი ძ ა ხ ა: ეავი-წვი, ნუ ეამწვავთ: ს. 77,3. იმ ქვას რას ე ძ ა ხ ე ნ: მ. 177,29...

როგორც ცნობილია, ძველ ქართულში უპირველესად ზ ა ხ - ძირი იყო ცამოყენებული:

ვიცარცა მწეალი მძინვარეს ყოფა და ი ზ ა ხ ე ა, ვიცარცა ცოფი: შუშ. 151,7; ნმიოა მაღლია ალალებენ და ი ზ ა ხ ე ბ ე ე, და ოხრისა მაოისაკან ივლიან ყოველნი: მამ. ცხავ. 13,8.

ძვირფასი

ძვირფასი ფვალი: ს. 15,21; ძვირფასი ნამალი: ს. 90,14; ძვირფასად ყიდეა: ს. 115,31; ძვირფასები ჩამაცვეს: ს. 102,13. ძვირფასი ქვები: მ. 187,10...

ძველ ქართულში ამ რიგი სიტყვის პირველი კომპონენტი ძ ვ ი, რომელიც ცნობილია, აღნიშნავდა არა "ძ ვ ი ნ ს" ახლანდელი ფაფეებიდ /= ა ნ ა ი ა-

---

1. ასე იკითხება H-93 ხელნაწერში /ფ. 4 /. ტექსტშია: "ცოცა ცხვირის წვერი ე ა ე ნ ვ ა": მ. 157,22.

ფ ი/, არამედ ცუდს, მორიგს:

რაკ ძურ უქმნიეს ამას: ი. 22,23C; რაკ ბრალავდ ძურ ს ა: მთ. 9,4C; რაკ ნეს-არს მაფალსა მიმა: ქვეყნის საქმენ ანუ ძ ურ ი ს საქმ: მრ.3,4C.

ძმაფიცი

"ძ მ ა ფ ი ც ი იგივეა, რაც ძმადნაფიცი" /ქ ბ ი/.

შენი ძ მ ა ფ ი ც ი ვიყო, საკაჭროსა ჩემსა სარგებელი მიჩვენე, კარგად გამიყიდე და ეგრე მადლიერი გამიგევე: ს. 38,36.

ძო�ან

"ძ ო ი ა ნ ესე არს ხამ-ოიხ ფიფს უწინდელი და შარშანს აქეთი": ლექს. 2,356.

ძ ო ი ა ნ რომელია ვაჭარია მოცალა, ივინი მუნ დახვდეს: ს. 15,36; ძ ო ი ა ნ ფქვენი აქლემები დავკარგე და ერთი მისანია, მან მიპოვნა: ს. 56,34; ძმაო, ძ ო ი ა ნ ორმოცი ლიტრა ვეცხლი ივასხე, ახლა ბიბად მეჭირვება და მომეც: ს. 69,1.

ნაწნაკა

ბევალზე ხიდად გადებული ერთი ხე: ლექს. 2,439.

გადვა ბუკამ ბ ა ნ ბ ა ლ ა: ს. 65,7.

ნინამი

ის, რაც ბინ არის.

დადგენან ბელს ბინამი სორომი შეგო: ს. 139,13.

ნუმპე

"ნ უ მ ბ ე მცრალი ლაფი ფინმი"; "ნ უ მ პ ე იგივე ლაფი": ლექს. 2,386.

ნ უ მ პ ი ფ ამომიყვანე: ს. 121,6.

ბუნბული

მჭაველს კუდი დაკვრა, ვირს ბ უ ნ ბ ე ლ ი შეასხა: ს. 62,32.

წყალჯავარი

ეშხი, სილაღაზე.

"ჯ ა ვ ა რ ი წყალდერი, ციცა მოჭრილიყოს": იქვე. 2,447.

კარები და ახოვანი კაცი იყო, მაგრამ გაყვითლებულიყო, დამჭლობილიყო,

წ ყ ა ლ ჯ ა ვ ა რ ი მოკვლილა: ს. 108,1.

შერ.: ენერა: "ვნახე სიტყვიდ ბ ე ყ ა ლ-ჯ ა ვ ა რ ი ს ა შენისა.

ოცდარვალი ჰმეგობარი, შენაგებები ცხენისაგ ვ.ფ. 493,2.

ჭაშა

"ჭ ა შ ა შუაღს ბეიდი ფავის ძვალი": იქვე. 2,398.

ფავის ჭ ა შ ა სრულიად დამსხვრეული ჰქონდა: ს. 87,10.

ჭკუათსაფალი

რომელიც კარები და ჭ კ ვ ა ფ ს ა ფ ე ნ ი იყოს, იგი გამოიღოს

და ფქვას: ს. 21,2.

ხაფუში

"ხ ა ფ ე ბ ი /ანაბ. ხალიბ "მსახური"/ საჭურისი ან მოახლე" /ქ ბ ლ/

მებაღე ერთს ხეზე გავიდა და დაიმალა, სცნეს ხ ა ფ ე ბ ი ა, ეფეს

და მეფეს მოკვარეს: ს. 134,22.

ხაჩინა

საღარი, ბანძსაცავი.

ვირმან უკანიდ ხაჩინა გახსნა: ს
 ვეცხლი და ოქრო გაკარა: ს.98,1.

ხაფუნი

"ხ ა ფ ე ნ ი /მონდ. ხაფუნ/ ცოლი, ქალბატონი" /ქ ბ ლ /.

იბეინა ბიადი ყაკან-შამ და ცოლიც გააგდო და შვილიც თან გაატანა

მარგო უკაცოდ და მან სხვა ხ ა ფ ე ნ ი დაისვა: ს. 139,31.

ხარაგი

"ხ ა რ ა გ ი ბუდა-მაბიის მკერავი": ლექს. 2,415.

მამაჩემი ხ ა რ ა გ ი იყო, მე ნაღებანდიშას რა მრჩიდა? ს.46,13.

ხიბალი

მაგელის ხელი ფარცაგი.

"ხ ი ბ ა ლ ი ხელი ფიჩუ"; " ფ ი ჩ ჯ მაგელის ფარცაგი": ლექს. 2,194.

ორი ორძალი წაიღო, ორი ხ ი ბ ა ლ ი, ერთი ეიმა ლევინ: ს.143,27.

ხლაპი

ყლაპი.

მუნ ერთი ხ ლ ა პ ი მაქნევინეო: ს. 104,5.

ხრიკი

"ხ რ ი კ ი მოჩვინალი ჭელოვნეაკ": ლექს. 2,427.

შეიგნა ეაბიშაკ, ყოველივე აუხანაგია ხ რ ი კ ი იყო, მაგრამ რას იგელიდა? ს. 18,26; იგი ხ რ ი კ ი მაგ კი ან იცოდეს: ს. 19,22.

ხურმა

"ხ უ რ მ ა არაბია ენაა, ქარბუალი ბანაკის-კეთი ჰქვიან: ლექს. 2,433.

ხ უ რ მ ა, ბეთის ხე მრავალი: მ. 227,26. ხ უ რ მ ი ს ფოთოლი: მ: 191,12.

ჯალაბი

"ჯ ა ლ ა ბ ი ბედა-ბუღნი": ლექს. 2,448.

ჯ ა ლ ა ბ ნ ი მოსძულებენ და ბავეყარე: ს. 86,22; მეფის ჯ ა ლ ა-ბ თ ა სახლი: ს. 16,8.

ჯაბანი

"ჯ ა მ ა გ ი რ ი წ ი თ ი წ ლ ი ს ტ ა ბ ე ნ ი ": ლექს. 2,229.

ჯ ა მ ა გ ი რ ი ს ა მ ო ჩ ე ბ ლ ო ბ ა ს ა ": ს. 42,4.

ჯიხი

ერგასი ჯ ი ხ ი ჰ ვ ნ ა დ ი დ ი ა ნ ჰ ფ ვ ე ბ ა: ს. 29,14; ჯ ი ხ ი ხ ე ლ ი ჰ ქ ო ნ დ ა: ს. 34,20.

ჯღანი

"ჯ ღ ა ნ ი მ ე ბ ი ნ ა ც ვ ე ბ ი ": ლექს. 2,463.

ჯ ღ ა ნ ს კ ო ნ ფ ლ ი ქ ტ ებ ი ა ნ ს: ს. 68,17.

ჰუბუტი

"ჰ უ ბ უ ტ ი ვ ა ნ ა ს ვ ლ ა ვ ი ა ფ ჯ ი ლ ს ა ე ბ ო ფ ე ბ ი ს ა ნ ა ბ ა ს ე ნ ი თ ": ლექს. 2,466.

იგი საჯიში არს დიდი ჰ უ ბ უ ტ ი, ფვარამ უბისი ყოველივე ტარ მემოძარცვება: ს. 45,15...

ოდესაც ვფიქრობ, ახალი საერთაშორისო ქართული ენისათვის დამახასიათებელი სიტყვებისა და გამოთქმების გამოყენების შემთხვევები "სიბნელე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" ბევრი განხილული ლექსიკური ერთეულები ორივეგან არ ამოიწურება. აქ მრავალი ეხვდებით დიალექტებიდან, ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებიდან და ნასესხები ლექსიკიდან დიდი ბოერების შერჩევასა და საერთაშორისო ენაში შემოტანილ კიდევ სხვა სიტყვებს, გამოთქმებს, მოხდენილ ფრაზეოლოგიზმებსა და იდიომებს, რაც თავისი მხრივ განაპირობებს ამ ნაწარმოებთა ენის სისადავესა და ხალხურობას, ლექსიკის სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებას.

დიალექტური მოვლენები "სიბრძე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში"

§ 123. როგორც ეს ფავის ადგილას იდქვა /§§ 2,3/, საშუალი ქართულისა და, კერძოდ, XVII-XVIII სს ქართული საliტერატურო ენის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია სამწერლო ენის დაახლოება საერთო-სახალხო მეტყველებასთან. XII-XVIII სს ქართულმა საliტერატურო ენამ ფართო გასაქანი მისცა საერთო-სახალხო ენის წიაღში მიმხდარ იმ ცვლილებებსა და სიახლეებს, რომლებსაც ძველი ქართული ენა ყოველმხრივ უხშავდა კარს.

საliტერატურო ენის დაახლოებამ საერთო-სახალხო, ცოცხალ სასაუბრო ენასთან პუნქტირივად გამოიწვია დ ი ა ლ ე ქ ტ უ რ ი ფორმების მოქარგვა სამწერლო ენაში. ამ მოვლენამ განსაკუთრებით იჩინა თავი XVI-XVIII სს საერთ ლიტერატურის ძეგლებში. დიალექტური ფორმების მოქარგვისათვან ფავის დასაბუთებად და სამწერლო ენის მონოლიტურობის აღსადგენად XVII-XVIII სს ქართული საliტერატურო ენაში დასაბუთი მიეცა საკმაოდ ძლიერ ტენდენციას - მ ე ქ მ ნ ი ლ ი ყ ო დ ი ა ლ ე ქ ტ უ რ ი ფ ო რ მ ე ბ ი ს ა გ ა ნ მ ა ქ ს ი მ ა ლ უ რ ა დ ფ ა ვ ი ს უ ფ ა ლ ი ს ა მ წ ე რ ლ ო ე ნ ა. ქართული საliტერატურო ენის ისტორიული განვითარების ინტერესებით ნაკარნახევი ეს კანონზომიერი და ჯანსაღი ტენდენცია განსაკუთრებით ძლიერი და ხელშესახებია დიდი ქართველი მწერლის სულხან-საბა ორბელიანის საერთ ხასიათის ნაწარმოებებში.

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ენასა და სტილზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ამ ხელნაწერებში ქართული ენის ტერიტორიული დიალექტებისათვის დამახასიათებელი ლექსიკურ-გრამატიკული მოვლენები მინიმუმამდეა დაყვანილი, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ენა "არაა დიალექტში

ტაძვეფილი ენა. იგი საგრძნობლად შორდება დიალექტს".[1] მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არც "სამრეწველო სიცრუისა" და არც "მოგზაურობა ევროპაში" ს ა ვ ს ე ბ ი თ თავისუფალი არაა ცალკეული დიალექტური ფორმებისაგან და ეს აუცილებლობაა, რამდენადაც "ყოველ საკითხვაურ ენაში ნიადაგ მიეფინავს ცოცხალი დიალექტების მოვლენები, ლექსიკურიცა და მორფოლოგიურ-სინტაქსურიც, სემასიოლოგიურ-ფონეტიკურიც: საკითხვაური ენა ამით საგრძნობს, საკითხვაური ენა ამის გარეშე ვერ განვითარდება - ეს პროცესი, მაშასადამე, ნორმალურია".[2]

სულხან-საბა ორბელიანის საერთ ხასიათია ენისადვის დამახასიათებელი დიალექტური ფორმები ჩვენ უკვე ვნახეთ განვიხილეთ - ძველი ქართული საკითხვაური ენისაგან განსხვავებული მოვლენებთან ერთად, მაგრამ იმ მიზნით, რომ ვ ა დ ო ც ე ბ ი ს მ ფ ლ ი ა ნ ო ბ ა ან დ ა გ ვ ე რ დ ვ ი ა, ისინი ც ა ლ კ ე ან ვამოვიყვანეთ და ს პ ე ც ი ა ლ უ რ ი, მ ს ჯ ე ლ ო ბ ი ს ს ა გ ნ ა დ ან ვ ა ვ ნ ი ხ ლ ი ა. ამიტომ "სამრეწველო სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" ამ მხრივ არსებული ვითარების გასაგებად საჭირო მიგვაჩნია აქ თავი მოვუყარეთ და მოცემულ ადგილზე ის მცირეოცხოვანი დიალექტური მოვლენები, რომლებიც აქა-იქ გვხვდება სულხან-საბა ორბელიანი საერთ ხასიათის ნაწარმოებებში.

§ 124. მ ო რ ფ ო ლ ო გ ი ი დ ან ა ლ ი ნ ი შ ნ ა ვ ი ა ქართული ენის ამა თუ იმ ტერიტორიული დიალექტისადვის დამახასიათებელი შემდეგი მოვლენები:[3]

---

1. ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისადვის, გვ. 37.
2. არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტოლოგიის საკითხისადვის "ვეფხისტყაოსანში", გვ. 209.
3. ყარდა ბოვიერი ყამონაკლისია, განსახილველ ფორმებთან მაკავშირებს აღარ ვიმოწმებთ. მაგი ადგილობა მკითხველს შეუძლია ჩვენ მიერ მითითებული პარაგრაფებში.

1. ფუძეხმოვნიან სახელებთან მოხრობითი ბრუნვის წიშნად - მან//-მ დამოწმებულია პარალელურად აქა-იქ - მა სუფიქსიც დასტურდება: მ ე ფ ე მ ა, შ ე ნ ე ბ უ ლ ო ბ ა მ ა /§ 83/.[1]

2. ადამიანის საკუთარ სახელებს წიდებებში ი შ ვ ი ა თ ა დ დავსვამს -ე: ნ უ ქ ა ვ /§ 88/.[2]

3. საკმაოდ ხშირად არის გამოყენებული უ - ე, უ - ო ადექსებით წარმოქმნილი მეტსახელები: უ ლ ი ლ ე, უ მ ა ლ ლ ე, უ ა ხ ო ვ ნ ე, უ მ ხ ი ა ნ უ ლ ე... უ ს ხ ო, უ ფ ნ ო /§ 89/.[3]

4. "მოგზაურობაში" დასტურდება რიგორც ძველი, ისე ახალი ქართული საოლქოთაშორისო ენისაგან გაცხოველებული ზოგიერთი სახელები: ა ს ლ ა ა ნ ი /მ. 218,35/, ა ს ლ ა ფ ე ნ ო მ ე ლ ი /მ. 214,8/, ა ს ლ ა მ ე ი ლ ი /მ. 238,1/.

5. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ "დიალექტოლოგიის საკითხის გამოკვლევისას ყველაზე ნაკლებ სანდოა ე.წ. ანსებითი სახელები /სუბსტანტივები/, რადგანაც ისინი ყველაზე ადვილად იცვლება. გაცილებით უფრო მკვიდრ საფარველს წარმოადგენს ნაცვალსახელები და მათგან დაკავშირებული მნიშვნელობა".[4]

ქართული ენის ტერიტორიული დიალექტებიდან მიმოწერებენ "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" დადასტურებული ნაცვალსახელები: ა ს ე ნ ი ვ ი, ე ვ ე ფ ი, ე ვ ნ ე ვ ვ ა ნ ი, ე ს ე ფ ი, ვ ე ნ ა ნ ო მ ე ლ ი, ვ ი ნ ც ა ლ ა,[5] ნ ა ც ა ლ ა,[6] ვ ი ნ ც ა ვ ი ნ, ო ვ ი ო ა ნ, ო ვ ი-

---

1. მერ.: გ.მ ა ლ ა ფ ე ნ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძის ენა, გვ. 110-111.
2. იქვე, გვ. 111.
3. მერ.: ივ.ვ ი ვ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისა-ფვის, გვ. 39.
4. აწ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტოლოგიის საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", გვ. 211.
5. იქვე, გვ. 218.
6. იქვე.

ფამ, ფაფეფი, ფავ-ფაფეფი, იმ'ავ ტიი, იმ-ტიი, მაგვარი, მაგრიგი, ნაგვარი, ნახელი, ნარიგი, ყველაყა /§ 91/.

6. იშვიათად ში- და შე- მეწისწინია ხმოვანები ა ხმოვნი-ა არის შეცვლილი: მამეყრენი, მამკარ, მამახვერნ, მაეკრა /§ 92/.[1]

7. ზოგიერთ ინვერსიულ მეწაში დაცულია -ნ სუფიქსი: მ ყ ი ნ ი ა ნ, მ ე მ ი ნ ი ა ნ, მ ი ხ ა ნ ი ა ნ, მ შ ი ა ნ, მ ტ ა ლ ი ა ნ, შ ე-უ ძ ლ ი ა ნ /§ 93/.[2]

8. ბუნეტილში /და ბუნეტილისაკენ ნაბარეზოვ ბრძანებიდან/ ვხვდებით -ევ დაბოლოებას იქ, სადაც ძველი და ახალი ქართული საკითხურა ენა ე სუფიქსს იყენებს: მ ე ვ ე ბ ე ვ, ფ ა ვ ა ნ ე ვ, მ ე ვ ა მ ბ ე ვ, ტ ა მ ი ტ ხ ე ვ, ჩ ა ვ ე ბ ე ვ, მ ე ვ ი ფ ყ ე ვ ი ფ, ტ ა ი ტ ე-ვ ი ფ... /§ 97/.[3]

9. II სერიის ფირმებში /უპირველესად ბ ე ნ ე ტ ი ლ ი/ შენარჩუ-ნებულია -ევ სუფიქსიან მეწია ვ თანხმოვანი: ა ნ ჩ ი ვ ა, ე ბ ვ ი ვ ა, ტ ა მ ი ე ს ი ვ ე ს, ტ ა მ ი ა ფ ი ვ ე ს, მ ე ა მ ტ ნ ი ვ ე ს, ა ძ ლ ი ვ ე ს / § 98/.[4]

---

1. შდრ.: ტ.მ ა ლ ა მ ბ ე ლ ი ძ ე, ილია ყავლაშვილის ენა, გვ. 116.
2. ანტ.მ ა ნ ტ ი ნ ი ს ი ვ ი და ტ ნ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის კახური დიალექტი, თბილისი, 1956, გვ. 93; ტ.მ ა ლ ა მ ბ ე ლ ი-ძ ე, ილია ყავლაშვილის ენა, გვ. 129-130; ტნ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული დიალექტოლოგიური XIX ს მწერლობა ნაწილებში, იკე, ტ. XVI, გვ. 102
3. შდრ. შ.ძ ი ძ ი გ ვ ნ ი, ლავიდ ბურაბაშვილის ენა: მწერლის ენა, გვ. 42. ივ. ქ ა ვ თ ა ნ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 17-18, ანტ.მ ა ნ ტ ი ნ ი ს ი ვ ი, დიალექტოლოგიური XV-XVIII სს კახურ ისტო-რიულ საბუთებში, გვ. 265, ტ.მ ა ლ ა მ ბ ე ლ ი ძ ე, ილია ყავლაშვი-ლის ენა, გვ. 124.
4. შდრ.: ანტ.ჩ ი ქ ო ვ ა, დიალექტოლოგიის საკითხისათვის "ვეფხისტყა-ოსანში", გვ. 213-214. შ.ძ ი ძ ი გ ვ ნ ი, ლ.ბურაბაშვილის ენა: მწერ-ლის ენა, გვ. 40; ტ.მ ა ლ ა მ ბ ე ლ ი ძ ე, ილია ყავლაშვილის ენა, გვ. 118; ივ. ტ ი ტ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ლავიდ ბურაბაშვილი და ახალი საკითხურა ენა, ლიტ. ფაქელი, 7.X. 1955.

10. აქა-იქ დასტურდება წყვეტილის შეკვეცილი ფორმებიც: დ ა ვ ჯ ე, შ ე ვ ჯ ე, ვ ჯ ე, მ ი ვ ე /§ 99/.

11. ი შ ვ ი ა ო ა დ -ად სუფიქსის ნაცვლად გარდაუვალ მბნაა II ფურმეობიდან გამოყენებულია იგივ მეშვეიდ მბნა: დ ა ვ ი ბ ყ ე ბ ი-ყ ი /§ 103/.[1]

12. -ავ და -ამ ფემის ნიშნიან მბნაა უოლეა ბიგ შემთხვევაში ალარც ძველი ქართული საელიტერატურო ენის წესებს ექვემდებარება და ალარც ახლისას. უწყვეტლში გვაქვს: ბ ი ლ ე ვ ლ ა, ს ბ ი ნ ე ვ ლ ა, ი ლ ი-ც ე ვ ლ ა, ს ვ ე მ ლ ე ნ, მ ო ს ლ გ ე მ ლ ა; უწყვეტლის ხელეობიდან: - მ ი ი ვ ა ნ ე ვ ლ ი ს, ს ბ ი ნ ე ვ ლ ი ს /§ 105/.[2]

13. იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება -ავ ფემის ნიშნის შეცვლა - ამ ფემის ნიშნით: ლ ა ბ ვ ა მ ს, ფ ქ ვ ე მ ლ ე ნ / ←ფქვამლენ/, უ ნ ა ხ ა მ ს /§ 105/.[3]

14. დიალექტური ნაწილებისაა "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" დადასტურებული ბ მ ნ ი ბ ე ლ ე ბ ი: ა ნ ც ა ლ,[4] ბ ა ნ ე ბ ა ნ, ბ ა ნ ე ლ ა მ, ე ნ ფ ბ ნ ი ფ, ბ ე ვ ი ლ ა მ, ბ ე ი ფ, კ ა ნ ბ ა,

---

1. შრ.: ალნ.ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტიზმების საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", გვ. 213-214; ალ. მ ა ნ ტ ი ნ ო ს ო ვ ი, დიალექტიზმები XV-XVIII სს კახურ ისტორიულ საბუთებში, გვ. 267; ბ.მ ა ღ ა მ ბ ე ნ ი ძ ე, ი.ქავქაზაძის ენა, გვ. 127; ოდ. კ ა ხ ა ძ ე, ალენისა და ბერეთის ხეობის ქართული, იკე, ტ. IV, 1953, გვ. 299.
2. შრ.: ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტიზმების საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში", გვ. 219; ვ.ფ ო ფ ხ ო ბ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 83; ივ. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ლ.ბურამიშვილი და ახალი საელიტერატურო ქართული ენა, ლიტ. ალმანახი, 7.X,1955. შ.ძ ი ძ ი გ უ ნ ი, ლ.ბურამიშვილის ენა: მწერლის ენა, გვ. 40.
3. შრ.: ვ. ფ ი ფ ხ ო ბ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 83.
4. შ. ძ ი ძ ი გ უ ნ ი, ლავრ. ბურამიშვილის ენა; მწერლის ენა, გვ. 39.

ამბერი, ამოვა, ამიერად, მის, საცა, სარკენაც, საერამაც, სრულიად, ყოველგნით...
/§ 108/.

15. თანდებულთაგან ფიალექსური ფორმებს წარმოვიდგენს
/ § 109/:

-ზედან:[1] ბოქლა ზედან; ბრილა ზედან; ოდის ეკიდა მას ხეზედან: ს. 24,14.

-ში: მაში ამბანა; მას შიგ ჩაძვრა.

-ვინ: დისავინ, ამისავინ.

-ან:[2] გოგრიერან, ყვიერან, სახლიერან, იმერეთიერან.

-ერი, -ერინ, -ერისინ:[3] თავამერი, ასპარეზამერი, კარამერი, საბამერი.

-ვით ანდებული, ბამბუკლისის სახით, "ბოგანურობაში" ნათესაობით ბრუნვასთანაც დასტურდება: მკვლელის თავისავით, ვაჟკაცისავით.[4]

§ 125. სინტაქსიერან შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი ფიალექსური მოვლენები:

---

1. შდრ.: არ. მარგიროვი, ანდებული ქართულში, გვ. 213.
2. არს. ჩიქობავა, ერთი უცნობი ანდებული ანაკ ქართულში, გვ. 55-65; შ. ძიძიგური, დ.ბურანიშვილის ენა: ბმნერლის ენა: გვ. 41. გ.შაღამბერიძე, ი.ქავქავაძის ენა, გვ. 112.
3. ივ. ქავთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, გვ. 375; ივ. გიგინეიშვილი, დავით ბურანიშვილი და ანაკი ქართული საღვთისმეტყველო ენა, ლიტ. ფაცეთი, 7.X. 1955; გ.შაღამბერიძე, ილია ქავქავაძის ენა, გვ. 113.
4. შდრ.: თ. მარაბანიძე, "ვით" ანდებული ქართულში, ისევ შრ., X; გრ. იმნაიშვილი, ქართული ფიალექტიზმები XIX ს ბმნერლია ნაწერებში, გვ. 103.

1. წინადადების საგვარული წევრის მიერ გამოსაგვრების შეფასებულია მოქმედებისა და ვითარებისა ბრუნვებში უპირატესად ხმარება ოდესღაც, ისე თანამედროვე ქართული ენის გრამატიკული წესებისაგან განსხვავებით. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მსაგვრელ-საგვრელის ერთად ბრუნების ამგვარი ფორმა დიალექტებიდან მოდინარეობს: დ ი დ ი ს კ ბ ძ ა ლ ვ ი თ, ე ნ თ ი ს ქ ვ ი თ, შ ვ ი დ ი ს კ ე ლ ე ბ ი თ... ე ნ თ ს ლ უ კ მ ა ლ, დ ი დ ს ო ს ტ ა ტ ა ლ... / ნ 115/.[1]

2. სპონტანურად ადგილი აქვს ა ბ რ ი ს მ ი ხ ე დ ვ ი თ ძველებურის მიერ ბმნა-შემასმენლის შეფასებულებას მრავლობით რიცხვში:[2] მეფეთა საქმესა ვ ე ბ ა ვ ი ნ ა ს ბ ნ ო ბ ე ნ: ს. 68,27; ყ ო ვ ე ლ - მ ა ნ ყ ა ს ა ბ მ ა ნ ნახევარი მარჩილი ა ძ ლ ი ვ ე ს: ს. 42,35; ვ ე ბ ც ე ნ თ ო ბ ა ნ ვერა ბ ა ი ბ ე ს ნა: ს. 28,2; ს ა ბ ბ ა ვ ა ბ ა ბ ა ყ ბ ა ნ ვ ბ ლ ბ ა ისევ ყოველნები ჩამიყრიდეს: ბ.197,7 /ნ 119/.

3. მეორეულად, ოდესღაც ოთხეულისა და ოთხეულ ქვეყნებიდ ნინადადებებში გამოყენებულია ქართული ენის ამა თუ იმ დიალექტისათვის დამახასიათებელი კავშირები და საკავშირებელი სიტყვები /ნნ 120, 121/:

მაგრა: მაგრა ხარ, მ ა ბ ბ ა შინი ვერ ვიყოფი: ს. 76,16.
– – –
მარა:[3] ია მეფეჭირი, მ ა ბ ბ ა ბავს არ ბ ა ვ ი ბ ბ ე ბ: ს. 84,14.

---

1. შდრ.: ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 83; მ ი ს ი ვ ე, ბერეული მოაბინადრის ენა... გვ. 79; ბ.შ ა ლ ა ბ ა ვ ნ ი ძ ე, ი.ყავჭავაძის ენა, გვ. 136. ა. კ ი ბ ი ნ ი ა, საერთ მეფერეობის ძველი ენის სინტაქსის ნიგნიერი საკითხი, გვ. 154.
2. შდრ.: ალნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, მოიულურის ბავშვებურებანი, ენიმეის ნიგნიერ, 11, 1937, გვ. 56; ბ.შ ა ლ ა ბ ა ვ ნ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძის ენა, გვ. 131-132; ოდ. ბ ა ხ ა ძ ე, ალენისა და ბედისა ხეობის ქართული, გვ. 301-302.
3. შდრ.: შ.ძ ი ბ ი ბ ე ბ ნ ი, ძველი ქართული დიალექტოლოგიიდან, თბ., 1954, გვ. 67.

საყურადღებოა, რომ მ ა ნ ა კავშირის დ ი ა ლ ე ქ ტ ი დ ა ნ მ ი მ დ ი ნ ა რ ე ი ბ ა მიღებული აქვს თვით სულხან-საბასაც თავის "ქართული ლექსიკონში": "ნარა მ ა გ ნ ა მ /+იმერულად ka /": ლექს. 1,441.

ვინცავინ: ვ ი ნ ც ა ვ ი ნ უკან ერი მისდევს, მას ყური დავუგდე: ს. 135,11.

ვიცამ: შეიკრა ვეფხი, ვ ი ც ა მ საკონს მიეხმარა: ს. 62,35.

ვირე, ვირემ, ვირემდის:[1] ვ ი რ ე იპარდეს, მაკონმეო: ს.110,19; მე ვ ი რ ე მ ვაპიცონიდე, ეს მალვა შენმოყავს: ს.20,16; ვ ი რ ე მ-დ ი ს საბჯერ-ოხჯერ სიკვდილს არ წაიყვანე, არ მიეხმარე: ს. 111,34.

ოვარა, ოვარუ, ოვარამ, ოვარემ:[2] ჩემმან სიცარიელემ მომაკონა, ო ვ ა რ ა შენ ჩემი არარა ბეჭალა: ს. 69,33; შენი საქმე იურვე, ო ვ ა-რ ე ჩვენ ყარესნი ჭირნი გვჭირან: ს. 37,9; იგი საჯიმი არს დიდი ჭუ-ბული, ო ვ ა რ ა ეპისიდ ეოვლიდე გარე შემოეძარცვეთა: ს. 49,16; ყოვ-ლანი ვავერეუბულიარ, ო ვ ა რ ე მ რაგომ არ ბეესმის: ს. 28,4.

რახან:[3] რახან წირვა გათავდა, ისევ კლიტე მოაბრუნა: მ. 187,2.

რისცა:[4] რ ი ს ც ა ენდა აიღებენ, რისა ენდა გასდებენ: მ. 229,28.

ხაცა: ხ ა ც ა ამბავს აკეთებენ: მ. 218,7; ხ ა ც ა მონადგა ვისიმე ეხაცა: მ. 180,25.

საგვენაც: ს ა ბ ე ვ ნ ა ც ენდოდა, იქით მიეცვის: მ. 211,11.

---

1. შდრ.: ფ. ე ნ ფ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი, ბოული წინადადების ისტორიისათვის ქართულში, გვ. 80.
2. მ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, გვ.103-104.
3. იქვე, გვ. 93.
4. იქვე, გვ. 86.

სანამდისინ: ს ა ნ ა მ დ ი ს ი ნ *მელი ამ ორისაგან მოიკიდა, მანამდინ* ი*ფოდმან ასეთი ხერხები არჩია:* ს. 26,26.

რიმე, რო:[1] *ერთი* რ ო მ ე *ორის ფაღიისაგან ერთი ასეთი მხედველი იყოს,* რ ო მ ე *ასის ფაღიისაგან უმეტეს ხედვიდეს:* ს. 20,29-30; *რო მიაძღია, ეს საბრალო კაცი იქვე იდგა:* ს. 119,36.

§ 126. *თუ მხედველობაში არ მივიღებთ* ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ა დ ს ა ხ ე ც ვ ლ ი ლ *ბოგიერთ სიტყვას,*[2] *დიალექტური ლექსიკის*[3] ე ჭ ვ მ ი უ ტ ა ნ ე ლ ი *მაკალიბები "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში"* ძ ლ ი ე რ მ ც ი რ ე *რ ა ო ე ნ ო ბ ი თ* *დასტურდება.* *სანიმუშოდ დავასახელებთ რამდენიმე მაგალითს:*

ბუხუა

"ბუხუა 1. ძვ. "ნედლი კუნძი" /ს ა ბ ა/. 2. კუთხ. /მიიუღ./ "მოკლე და ხმელი ხე" /ქ ბ ღ/.

არაკად იქმნება: შენს იქით კაცის ისარის კვრა ბ უ ხ უ ა ს ცემას დაადარეთ! ს. 32,14.

ბაკარს

"ბაკარს კუთხ. /იმერ. ბურ./. უმარდებულია: ლიტერატურული ბ ა კ ი ვ ლ ი ს /ბერ. ბ ა კ ა ნ ა/": ქ ბ ღ.

ერთი ხიდი დახვდა. იქვა მან კაცმან: აქ ხარი არ ბ ა კ ა ნ ს, ხმა გავცეთ: ს. 125,15; *მერე დიდი შუკა ბ ა კ ა ნ ს:* მ. 162,16...

---

1. *მ.ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, გვ. 72-73.*
2. *ქართული ენის დიალექტებისაგვის დამახასიათებელი ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ა დ ს ა ხ ე ც ვ ლ ი ლ ი სიტყვების შესახებ ჩვენ უკვე გვქონდა მსჯელობა ნაშრომის II თავში /გვ. 78-125/, ამიტომ ამ საკითხზე აქ სიტყვას აღარ გაგრძელებ.*
3. *ეგულისხმობთ არსებით, ზეპირსაც, რიცხვით სახელებსა და ზმნებს. სხვა მეტყველების ნაწილების შესახებ იხ. §§ 124, 125.*

გაჩემება

"გაჩემება ფეის ტიბეაი ჩავარდნა": ლექს. 1,155. "გაჩემება /გაჩემდა, გაჩემებული/, კუთხ. /გურ./ ტრიკვ. ვნებ. გ ა ა ჩ ე მ ე ბ ს ფეხისა - გაჩუმდება, გაჩერდება. II კუთხ. /ფშ/ გაშლერდება" /ქ ტ ლ/.

კიკინა შეიქმნა, ოიფის სრული და ტრიალი, კაცი გ ა ჩ ე მ დ ე ბ ი ო ს: ს. 106,34.

დაუნასავებელი

დაკვრა ფავში ცული და მოკლა უბრალო - დ ა უ ნ ა ს ა ვ ე ბ ე ლ ი კაცი: ს. 112,24.

ბევა

"ბევა აფმა ანიდება": ლექს. 1,45.

ლუბები ჩაყარეს და ოფიო ბევეს: მ. 241,31; მან მოთამაშემ კანაფს დასხია, ვერ ჩამოიღო, კიდევ დ ა ბ ი ვ ა, ან იქმნა: ს. 126,5; მენავეებს კაი ქარი ჰქონია. ბ ა მ ო ი ბ ი ე ს. იმ დღეს უბრალი დაეჩინა: მ. 228,33.

მარგვიანი[1]

"მარგვანი ლაინია ენაა, მ ი ნ ა ბ ე ს უბიდენ, ხოლო მესხნი ყ ო ბ ა ს ა უბიდენ": ლექს. 1,447.

იყო ერთი ოთხი მ ა რ ბ ვ ი ლ ი: ს. 81,20; შენ მ ა რ ბ ვ ი ლ ი ხარ და უკუნური: ს. 61,14; ოფის ნლის მ ა რ ბ ვ ი ლ ი ჰყვანდა: ს. 134,34.

ნასულიქმი

"ნასულიქმი სულიქმიო, ოხვრა-კვნესიო, ტაქიოვების ნაშიფნი": მ. ქუს. ლექსიკ.

---

1. შერ.: ა.შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ლექსიკის ისტორიიდან, ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 2, 1969, გვ. 13.

ესოდენი ნ ა ს უ ლ ო ქ მ ი მოპარა: ს. 61,1.

უარშიო[1]

"უარშიო კაცის გაუბედავი": ლექს. 2,152.

- - - -

ბანგელა ხარი უ ა რ შ ი ო ო ბ ს ო: ს. 64,3; ვის შვილი გ ა-
უ ა რ შ ი ვ ლ ე ბ ი ა ნ: მ. 179,7.

უსმენარი

შვილი ურჩი და უ ს მ ე ნ ა რ ი: ს. 80,26.

ძოლანდელი

"ძოლან ძვ. და კუთხ. /ფშ. მოხევ. ხევს./ ცოცა ხნის წინ, ამას
- - -
წინაო /შერ. ნელან/": ქ ბ ლ.

მას მიეკარსა ძ ო ლ ა ნ დ ე ლ ი საქმე ბავშვებისა: ს. 69,21.

ფოთელი

"ფოთელი ძვ. და კუთხ. /ქართლ. იმერ. ბურ./ იგივეა, რაც ფ ო თ ი-
ლ ი" /ქ ბ ლ/.

ბორელი შემწვანებული ხელებია. უფროსი ერთს ფ ო თ ე ლ ი ესხა:
მ. 240,2.

ყიული

რა მამლის ყ ი ო ლ ი შეიქმნა, ჰაერიდგან ხან ქლემის თავი ჩა-
მოვარდა, ხან ფერხი: ს. 126,11.

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მიგზაურობაში" ბადასტურებული, ბიბლიოთე-
კიდან მომდინარე ლექსიკური ერთეულების სია, ცხადია, ამით არ ამოიწუ-
რება, მაგრამ, ვიმეორებთ, მაინ ხვედრითი წონა ამ ხუთეულებისა ლექსიკაში
ერთობ მცირეა.

---

1. შერ.: მ. მ ე ს ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ბიბლიოგრაფები და სულხან-
საბა ორბელიანის "ქართული ლექსიკონი", იკე, ტ.XIII, 1962, გვ. 165.

სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ "ქართულისა და კახურისათვის დამახასიათებელმა დიალექტურმა მოვლენებმა ფართო გასაქანი პოვა საliტერატურო ენაში, მაგრამ XVII-XVIII საუკუნეების საliტერატურო ენის თვალსაზრისით ეს მოვლენები არ წარმოადგენენ დიალექტიზმებს /ხაზგასმა ჩვენია. - დ.ბ./. ამგვარი დიალექტური მოვლენები მაშინდელი საliტერატურო ენის ისეთსავე ორგანულ შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდა, როგორსაც ძველი ქართული საliტერატურო ენისაგან შემორჩენილი ფორმები".[1]

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობის" ენასა და სტილზე დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ანალოგიური ვითარება დასტურდება ამ თხზულებებშიც: ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული დიალექტური მოვლენები არც სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის წარმოადგენენ დიალექტიზმებს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით: დიალექტური ფორმების გამოყენებას "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" არა აქვს მხატვრული, სტილისტიკური დანიშნულება. სულხან-საბა თავის თხზულებებში მათ მიმართავს, როგორც იმდროინდელი საliტერატურო ქართული ენისათვის დამახასიათებელ ორგანულ ენობრივ კომპონენტებს.

---

1. ივ. გიგინეიშვილი, ძველი ქართული საliტერატურო ენა, ლიტ. ძაგანი, 1955, 7.X. შრ.: მისივე, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 30.

მეხუთე თავი

"სიბრძნე სიცრცისა" და "ევროპაში მიმცურობის" ტიპიური სტილური ნიშანი

§ 127. სერიოზი, ენათმეცნიერებასა და ლიტერატურათმცოდნეობაში მხატვრული ნაწარმოებია სტილის შესწავლას განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა, რამეენა�აც "სტილის საკითხი აქტუალური საკითხია ხელოვნების ყველა დარგისათვის /მხატვრობისა, ხუროთმოძღვრებისა, ქანდაკებისათვის.../. პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს მას ენისათვისაც".[1] მიუხედავად იმისა, რომ სტილისტიკის თეორიისა და პრაქტიკული საკითხებზე მრავალი სამეცნიერო შრომა დაწერილა და გამოქვეყნებულა, სტილისტიკის "ადგილი ენათმეცნიერების სხვა დარგებს შორის გარკვეული ХЭР კიდევ არ არის".[2] ეს ფაქტი განსაკუთრებით ნათელი გახდა ჟურნ. "Вопросы языкознания"-ს ფურცლებზე 1954 წლის გამართული სპეციალური დისკუსიის დროს, რომლის შედეგების მიმიხილვისას ვ. ვ ი ნ ო გ რ ა დ ო ვ ი წერდა: "Во время дискуссии по стилистике у нас не обнаружилось согласия и единства в понимании сущности "языка" художественной литературы и его места в системе стилей литературной речи..." "Дискуссия по вопросам стилистики дала меньше обобщений и выводов, меньше достоверных результатов и доказанных положений, чем предложений и вопросов".[3]

---

1. ანა.ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, გვ. 312.
2. ანა.ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, გვ. 312. სტილისტიკის შესახებ არსებულ შეხედულებათა სხვადასხვაობის გასაგებად იხ. მაგ., გ.კ ი ვ ნ ა ძ ე, მეცხვრეების სტილის საკითხები, თბ. 1957, გვ. 1-26; А.И. Е ф и м о в, Стилистика русского языка, М. 1969, гг. II-33; Д.Э. Р о з е н т а л ь, практическая стилистика русского языка, М. 1968, гг. 7-31.
3. В.В. В и н о г р а д о в, Итоги обсуждения вопросов стилистики: Вопросы языкознания, 1955, №I, гг. 85,87.

ანალოგიური ვითარება დასტურდება ქართული ენათმეცნიერებაშიც. ვ.თ ო ფ უ ლ ი ა ს სავსებით სწორი შენიშვნით: "საეჭვოდ არის შესწავლილი ქართული ენის ადგილობა, მისი გრამატიკული ბუნება და საშუალებანი, მაგრამ ს ი ლ ი ს ტ ი კ ა შ ე ს წ ა ვ ლ ი ს ა ნ ბ ი ც ე ს ო ბ ი ა /ხაზგასმა ჩვენია. - ე.ბ./. ჯერ კიდევ დასადგენია სალილისტიკის საგანი და საზღვრები".[1]

ამა თუ იმ მწერლის, ამა თუ იმ მხატვრული წაწარმოების სალილის სპეციფიკური ნიშნების შესწავლას საგრძნობლად ართულებს ის გარემოებაც, რომ "მწერლის სალილს, ე.ი. მისი ენის დამახასიათებელ ნიშანთა კრებულს რაობა ერთბაშად ძნელი გამოსარკვევია, რადგანაც მრავალია ის ნიშანი, რომლებიც მწერლის ენის თავისებურებას, მის სალილს ქმნიან. გრამატიკული ფორმების მომარჯვების უნარი, პარალელურ ფორმათაგან გარკვეული ტიპის უპირატესი ხმარება, სიტყვათა შერჩევა მათი აკუსტიკურისა და სხვა ნიშანთა მიხედვით, მათი ერთმანეთთან შეწყობა და შეხამება, წინადადების გამართვა, აგება გარკვეული თანამიმდევრობით დალაგება, მათი ამა თუ იმ მხატვრულ სახეებში გადმოცემა /შედარებანი და სხვ/, კონსტრუქცია ფრაზისა და კომპოზიცია ხატულებისა და სხვადასხვა, - ეს, რაც საკითხებისა, რომლებიც სალილს სფერს განეკუთვნებიან, რადგანაც ერთეული ამ საკითხთაგანი თავის მხრივ მრავალი სხვადასხვა ნიშნის შემცველია, ამიტომ, ცხადია, რომელიმე ავტორის სალილს გამორკვევა, მისი ენის ინდივიდუალურ თავისებურებათა აღნუსხვა არც თუ ადვილი საქმეა, ყოველ შემთხვევაში დიდ დროს მოითხოვს".[2]

---

1. ვ.თ ო ფ უ ლ ი ა, მცირე შენიშვნები ქართული ლექსიკასა და ლიტერატურულ ენაზე: ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში, 1966, № 1, გვ. 11.
2. ა.შ ა ნ ი ძ ე, ი.ქავქავაძე როგორც შემრძოლი ახალი სალიტერატურო ქართულის დამკვიდრებისათვის: ილია ქავქავაძე, საიუბილეო კრებული, თბილისი, 1939, გვ. 27.

ვიფიქრეთ, რა ყოველივე ჩემოქმედის, ჩვენ ამჟამად ვეცადეთ ეფიქრეთ "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" მ ხ ო ლ ო დ ზ ი ფ ე ბ ი ს ფ ი ლ ო ს ო ფ ი ს ბ ი ბ ლ ი ს მ ო კ ლ ე მ ი მ ი ხ ი ლ ვ ი თ. სულხან-საბა ორბელიანის ხხზუელაობა ფილის მინიგრაფიული შესწავლა ჩვენ გაანგრახული გვაქვს მომავლისათვის, რომ "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობასთან" ერთად ყოველმხრივ იქნება გამოკვლეული და გადგენილი დიდი ქართველი მწერლისა და ლექსიკოგრაფის ყველა ნაწარმოების ენობრივი თავისებურებანი.

§ 128. სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის გამოთქმულა მოსაზრება, რომ "სულხანს, როგორც მისი "სიბრძნე სიცრუის წიგნიდან" ჩანს, არ უყვარს მრავალსიტყვაობა და ზ ო ვ ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა ნ ი /ხაზგასმა ჩვენია. - დ.ბ./. იგი ლაკონიურად მოქმედ სიტყვას, წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ა ს მ ა რ ტ ი ვ ა დ ა ბ ე ბ ს /ხაზგასმა ჩვენია. - დ.ბ./. ეს თვისება მის ლექსიკონსაც ახასიათებს".[1] "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" "საბამ თიქმის სავსეები უკუაგდო ჰიპოგაქსური წყობა წინადადებისა, ზოგი დაქვემდებარებული წინადადებები ამ ხხზუელაში თიქმის სრულიად არ გვხვდება... მეორე ხხზუელება ან ზოგი შეკავშირებული წინადადებებია გამარტული, ან კიდევ შერწყმული და მარტივი წინადადებებია";[2] ამ მხრივ "სიბრძნე სიცრუის წიგნის" ენისაკენ არაფრით არ განსხვავდება "ევროპაში მოგზაურობის ენა";[3] "სულხან-საბა ორგანულად ვერ იტანს ზოგი წინადადებას",[4] იგი "უპირატესობას ანიჭებს მარტივ გაუურცობელ წინადადებებს".[5]

---

1. ა.შ ა ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ზოგადი ლექსიკოგრაფია, მნათობი, 1959, №10, გვ. 107.
2. ივ.ბ ი ბ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისათვის, გვ. 40.
3. იქვე, გვ. 41.
4. დ.ბ ე ნ ა ვ ლ ი ა, წიგნი სიბრძნე სიცრუისა, გვ. 21.
5. ი.ჭ ე ბ ა ვ ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურება, გვ. 242.

ამ ფაილსაბრისი "სიბრძნე სიცრუის წიგნიდან" ჩვენ გავაანალიზეთ ალეგორიული იგავ-არაკი: "ინდოთ მეფე და ვაჭარნი" /გვ. 18-19/, "მეფე არაბეთისა" /გვ. 36/, "ორნი ძმანი" /გვ. 52/, "მეფეაგრონე და მეფარნე" /გვ. 70/, "მეფე და მჭედელი" /გვ. 82/, "ცლახა და მელიარი" /გვ. 115/, "მეფე ანაკოფიისა" /გვ. 122/, "მეცნიერი აქიმი" /გვ. 130/, "ხეა და მელი" /გვ. 132/ და "მეფე და მისი შვილი" /გვ. 147/.

ამ იგავ-არაკებში დაახლოებით 185 წინადადებაა. ამაოგან მარტივია 35, შერწყმული - 40, რთული ანწყობილი - 20, ქვეწყობილი /რთული სინტაქსური კონსტრუქციების ჩათვლით/ კი - 90, ე.ი. თითქმის იმდენივე, რამდენიც მარტივი, შერწყმული და ანწყობილი წინადადება, ერთად აღებული. ანალოგიური დაკვირვება აქვს ჩატარებული აც. ღ ი ო ნ ტ ს იგავ-არაკზე "მოძღვარი მელა". შედეგი ასეთია: იგავ-არაკი შეიცავს სულ 62 წინადადებას. ამაოგან მარტივია 19, შერწყმული - 6, რთული ანწყობილი - 10, ხოლო ქვეწყობილი - 27.[1]

შემდგომმა შემოწმებამ გვიჩვენა, რომ თითქმის ამგვარივე ვითარება დასტურდება "სიბრძნე სიცრუის" სხვა იგავ-არაკებშიც. დასკვნა თავისთავად ცხადია: სულხან-საბა ორბელიანი კი არ გაურბის რთულ წინადადებებს, პირიქით, სწორედ ამგვარი სინტაქსური კონსტრუქციები დომინანტობს მის იგავ-არაკებში. აქვე უნდა დავსძინოთ ისიც, რომ რთულ წინადადებებში უ პ ი რ ა ტ ე ს ი ადგილი უჭირავს ჰ ი პ ო ტ ა ქ ს ს და არა პ ა რ ა ტ ა ქ ს ს.[2]

როგორი მდგომარეობა გვაქვს ამ მხრივ "მოგზაურობაში"?

ამ ნაწარმოებიდან საანალიზოდ ავიღეთ ხუთი სხვადასხვა ჩანაწერი: ი ტ ა ლ ი ი ს ი /გვ. 155-156/, კ ა ფ ა ლ ი ს /გვ. 175-176/, ე ბ ა რ ი ა ნ ო ბ ი ს-

---

1. აც. ღ ი ო ნ ტ ი, ფილოლოგიური ნაშრომები, III, გვ. 350.
2. იქვე, გვ. 348, 350.

ფის /გვ. 200/ და ე ენკენისფის /გვ. 215/. შედეგები ასეთია. ხუთივე ჩანაწერში დაახლოებით 150 წინადადებაა. ამათგან მარტივია 60, შერწყმული - 30, რთული თანწყობილი - 20, ქვეწყობილი - 40.

რეფერატი ვხედავთ, "სიბრძნე სიცრუესთან" შედარებით აქ გ ა ნ ს ხ ვ ა ვ ე ბ უ ლ ი მ დ გ ო მ ა რ ე ო ბ ა გვაქვს, რაც გამოირჩეული ჩანს ამ ნაწარმოებთა ჟანრობრივი სხვაობითა და გადმოსაცემი შინაარსის სპეციფიკურობით.[1] მიუხედავად ასეთი სხვაობისა, რთულ წინადადებებს და მათ შორის პოპოგაქსს აქაც მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს.

გამოთქმულია მოსაზრება, რომ სულხან-საბა "მაქვემდებარებელი კავშირებისა და წევრ კავშირების გამოყენებას გაურბის შეგნებულად",[2] რომ "მის მოგიერთ იგავ-არაკსა და სენტენციაში სრულიად არ გვხვდება გამხმარე სიტყვები, ე ვ ი ო კ ა ვ შ ი რ ი ს ფ ო რ მ ა ც /დ ა/ კ ი /ხაზგასმა ჩვენია. - დ.ბ./".[3]

სინამდვილეში მდგომარეობა ასეთია: ჩვენ მიერ გაანალიზებული იგავ-არაკებში 40 შერწყმული წინადადებიდან კავშირიანია 36, უკავშირო - 4; 20 რთული თანწყობილი წინადადებიდან კავშირიანია 15, უკავშირო - 5; 90 რთული ქვეწყობილი წინადადებიდან კავშირიანია 44, უკავშირო - 46. "მოგზაურობაში" - 30 შერწყმული წინადადებიდან კავშირიანია 21, უკავშირო -9; 20 რთული თანწყობილი წინადადებიდან კავშირიანია 17, უკავშირო - 3; 40 ქვეწყობილი წინადადებიდან კავშირიანია 26, უკავშირო - 14.

საერთოდ, ბ ო გ ი ე რ ი კავშირისა და საკავშირებელი სიტყვის გამოყენების სიხშირე "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" დ ა ა ხ ლ ო ებ ი ო ასეთ სურათს იძლევა:

---

1. შდრ.: ივ.გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენისა-თვის, გვ. 41.
2. იქვე, გვ. 40.
3. ა.გ ა ბ ე ნ ე ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანი, გვ. 45-46.

№№	კავშირები და საკავშ. სიტყვები	"სიბრძნე სიცრუისაში"	"მოგზაურობაში"
1	და	2.200	1.500
2	ვიდ // ვიდა	20	-
3	ვიდც // ვიდ	20	25
4	ვიდრე // ვიდრემ	20	-
5	ოვარა // ოვარემ // ოვარე // ოვარემ	65	30
6

ჩაკეული ენის ძეძლია მირის.[1]

§ 129. სპეციალურ ლიტერატურაში "ცხორად ანის მეშიშვლი ის ფაქტი, რომ "საბა შეგნებულად მოკლე ნინაადგებებს იყენებს, გაურბის ნინადადებების დამძიმებას მეორეხარისხოვანი წევრებით".[2] სულხან-საბა ყოველნაირად ცდილობს, რომ ნინადადება იყოს ნათელი, მკაფიო, რაც შეიძლება მოკლე, განვითარული ზედმეტი წევრებისაგან. მარტივი და შერწყმული ნინადადებები, ცალკე აღებული თუ რთული სინტაქსურ კონსტრუქციებში შემავალი, მაქსიმალურადაა შეკუმშული და ბევრ ხელოვნურია გამოკვეთილი:

ერთი შეჭმა იყო, ფიცევდა: მე სიკვდილი, ეგრე ვერ მოგკლავს, მეც ის არ მოვკალი! მოიმზადა ამბარი და ხრმალ-დარბაზი. მზა უდგა სიკვდილსა.

რა დღე მოუვიდა, დასნეულდა, საქმეული ახლო დაიწყო. რა შეწუხდა, ხელი ხრმალს მიაყო, ველად ამწყრა. ავიწა სიკვდილსა და უთხრა: ეგ რა მამაცობა

? კაცს პირველ ლინეს წაარბევ და მერმე მოკლავ: თუ გული-ვანი ხარ, პირისპირ შეგებრძოლ: ს. 55,13-19.

ერთ დღეს მოვიდა ის ფრანგი, წაიკოდში რომ ვაბვივა. წამოვიდა, ქალაქს გარეთ გადავიდა დამარხინა და კარები და მაღი შეშისაგან სიმაგრეები მაჩვენა. სამას ფალავანს გარეთ სამი ადასამი შუბა უდგა. კიდეს ჰკიდენ. ბანით ორმოც ადამიანი იქნებოდა და სიმრავლით სულობით გარშემო. ასე სიმრავლე უნდა ჩაეყარა, რომ კაცი უხიდოდ ვერ გამოსულიყო. და ნაყენს ქვას გადავნებენ შუბოსანებენ, უცხო ოდენად რასმე ამაგრებენ, რომ ოთხელიც ფალავანი ადგოთ, შიგნი

წყობილია რა, იმ დიდებულს მუსე და სამსონ ერქვა. კიდევ წაკვიდეანა თავის სახლში საბილად. კარჩა დაკვხვდა. ესე ოხმოლის წლისა იყო და ისევ ვაჟკაცისავით შეძლება ჭონდა: მ. 236,13-24.

§ 130. სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვის ერთ-ერთი სპეციფიკური ნიშანია მწერა-შემასმენელების უხვად გამოყენება. ასე, მაგალითად, "სიბრძნე სიცრუისაში" სხვადასხვა სიტყვის 35 ადგილამდე ფორმაა, მათ შორის 10 ადგილზე მეტი მწერას ეკუთვნის. ცნობილი ფაქტია, რომ მწერის ფორმათა სიუხვე ხელოვნურ დიდ დინამიკურობასა და სიცხოველეს ანიჭებს. მოვიგონოთ ი.ჭავჭავაძის სიტყვები: "მწერების ფორმების სიუხვით ბევრი სხვა ენა წინ ვერ წაუვა ჩვენს ენას. თუ, კარიერისა და ჭუბერიანის არ იყოს, მეცხოველეების ლინე და ძლიერება მწერა არის, მაგ, ქართული ენა ზედგამოჭრილი ყოფილა ამ წადილამდე, იმიტომ რომ ქართველი უფრო მწერებით ლაპარაკობს, მწერებით ჰმეცხოველობს, ვიდრე სხვა სიტყვის ნაწილებით. მაგალითად მოვიყვანთ ბუსთაველს, რომლის ფრაზეოლოგია გასაოცარს სიუხვეს მწერების ხმარებისას წარმოვიდგენს. დიდ ღირსებად ვუთვლით ბუსთაველს, რომ ამ დედაძარღვს ჩვენის მეცხოველეებისას ასეთი ბანიერი გზა და ავალა მისცა და თიმქმის არც ერთხელ არ უმცდუნა".[1]

იგივე შეიძლება თქვას სულხან-საბა ორბელიანისა და მისი "სიბრძნე სიცრუის" შესახებაც, სადაც ხმოვნა თიმქმის სულ მწერაა ნაირ-ნაირი ფორმების ოსტატურად გამოყენებით მიმდინარეობს:

ორნი მხევალნი ნადირობას დადიოდენ, ერთს მიბრძოლი ნახეს, მელს თავი შეუვლია, ხან გაუშვებს და ხან დაიჭერს, ხან ჰაერში შეაგდებს - ათამაშებს.

---

1. ი.ჭავჭავაძე, ხელოვნებათა სრული კრებული, ათ ტომად, ტ. IV, თბ., 1955, გვ. 89.

მ'ე ა ა რ ნ ე ნ და მელი შ ე ი ა ვ ნ ე ს.

უ ო ხ რ ა მელიან მწევრებს: ჩემი დიდ ხიმ მ ო ვ ი ო ა. ლმერთმან ჩემი თავი დქვენ მ ო გ ც ა ო, საიდა წ ა გ ი ვ ა ლ? ამ მინდორს ხ ე- ო ა ვ ო? ამიერი შ ე მ ი ხ ვ ე ნ ი ე ო, დქვენც ი ც ი ო, რიგორ ჩემი ბვარი თავის მ ბ ე ნ ი ა, გ ა მ ი შ ვ ი ო, ერთი თავი ო ა ვ ი- ჭ ი ნ ო, ვ ი ო ა მ ა შ ი ა მელ, რაც გ ი ნ ო ა, მ ი ყ ა ვ ი ო ო!

ო ა ფ ყ უ ვ ო ე ნ. მწევრებმა გ ა ა ფ ვ ე ს მელი. მელიან თავი ო ა ი ჭ ი ნ ა, ა ო ა მ ა შ ა. შ ე ა ბ ო ო და ო ა ი ჭ ი ნ ა. ხან ა ქ ე ო ა ო ა მ ა შ ა, ხან იქიო. ოუნ ა ხლის სორო ჭ ქ ი ნ ო ა და შიგ შ ე ვ ა ნ ო ა.

მ ო უ ს ხ ო ე ნ მწევრები და უ ო ხ ო ე ს: მელო! გ ა მ ო ო ი ერთი თავი კიდევ ა ო ა მ ა შ ე, ის ხიმ დიდად გ ი ყ ვ ა ნ ს ო და მელ შ ე ო ი ო!

მელიან უ ო ხ ო ა: მაინან რაც ვ ი ო ა მ ა შ ე, ისიც მ ი მ- ძ ი ბ ს, არა ოუ, ახლა გ ა მ ო ვ ი ო ე და ვ ი ო ა მ ა შ ო ო! ს. 136,20-34.

ბმნა-ბემასმენელების უხვად გამოყენების მაგალითები "მოგზაურობაშიც" ხშირად დასტურდება:

რასაც წამს მ ი ვ ე ო ი ო, მაშინვე მ ო ვ ი ო ა და გ ვ ნ ა ხ ა. ციის ოსტატს ჩამოიტანა ის ი ყ ო. ისიც მეტად ბერი კაცი. ხელოვანიდებიო ი ა ო ე ბ ი ო ა. მ ი გ ვ ი ძ ღ ვ ა ციის ოსტატის კარზე. ციი ოსტა- ტი კარზე გ ა მ ო გ ვ ე გ ე ბ ა. შ ე გ ვ ი ყ ვ ა ნ ა. ო ა ჯ ო ა. წინ ო ა მ ი ს ვ ა. სხიერე მ ო მ ი კ ი ო ხ ა, მ ი ა ღ ე ო ს ა. ჩვენი ქვეყნის ამბავი მ კ ი ო ხ ა, ჩემის მგზავრობისა. და წ ა მ ო ვ ე ო ი ო.

სადაც ვ ი ყ ა ვ ი თ, იქიდან ა გ ვ ყ ა რ ე ს, კაფუჩინის მონასტერში დ ა გ ვ ა ყ ე ნ ე ს: მ. 230,33-39.

მაკრამ "ევროპაში მოგზაურობა" ამ მიმართულებით "სიბრძნე სიცრუის წიგნს" ყოველგვარ ვერ უსწორებს მხარს: არც თუ ისე იშვიათად ხდრობა ამ შენელებული ტემპით მიედინება, ხშირია უ შ ე მ ა ს მ ე ნ ლ ი წ ი ნ ა-დ ა დ ე ბ ე ბ ი ს ა და ზმნაა ერთისა და იმავე ფორმების გამოყენების შემთხვევები:

იქ მარიამოპისთვეს წ ა ვ ე დ ი თ შვიდის ეკლესიის სანახავად. უწინ საფამო ქალს წმიდის პეტრეს ეკლესიაში მ ი ვ ე დ ი თ. მეორეს დღეს აღრიან წმიდის პავლეს ეკლესიაში წ ა ვ ე დ ი თ. ძველის რომიდან ეხი და ნახევარი ი ქ ნ ე ბ ო დ ა. რომის წყალზე ასია ლიდი ეკლესია ი ყ ო, მაკრამ აკურთ ნაშენი ი ყ ო და ზეიდამაც ხით დახურვილი. ოთხმოცდა ათი თვითო ქუის სვეტი ჰ ქ ო ნ დ ა. თვითო ექვს აღილს უმაღლე, ზოგი რვა აღლიც ი ყ ო. ორ მხარის უფრო სისხო. ზოგი ტრაკიანი, ზოგი სხვა ქვა. ოცდათხი ხვეტი. ტრაპეზებზე პორფილი ი ყ ო, მაკრამ მომცრეები. ოთხ-ოთხი აღლი ი ქ ნ ე ბ ო დ ა. ტრაპეზი სულ სოფლით დახატული. და ზოგი ტარეული წვეთს წ ა ე ხ ლ ი ნ ა. ძველი ეკლესია ი ყ ო. სულ ბერძნის დახატული. სამი ნაპიჯი სიგრძე ს დ ა ბი. ნახევარი წმიდა პეტრეს გვამი და ნახევარი წმიდის პავლესი. ერთს პეტრეს ეკლესიაშია და ნახევარი წმიდის პავლეს ეკლესიაში და თავები ორისავ წმიდის ოთვანე მახარობლის ეკლესიაში, წმიდის მოციქულთ საფლავში, შუას აღგილს წმიდის პეტრეს ეკლესიაში ორმად ჩ ა ს ა ვ ა ლ ი ა და ამ ხარისხელად ასავალი. და მერმე ქვეთ ჩ ა ვ ა. ეს მაღლა დამარხული წმიდის პეტრეს ეკლესიაში წმიდა პეტრე მარჯვნივ ა რ ი ს და წმიდა პავლე - მარცხნივ: მ. 198,7-25.

§ 131. სულხან-საბა ორბელიანი "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" სტილისტიკური თვალსაზრისით იყენებს განკერძოებულ სიტყვებსაც. "Обособление, - წერს ა. ვ ი ნ ო გ რ ა დ ო ვ ი, - со стилистической стороны представляет интерес, поскольку оно создает те или иные оттенки значения. Общей чертой обособленных членов, в отличие от необособленных, является то, что они обладают большим семантическим весом, выделяют, подчеркивают обозначаемую ими деталь".[1]

განკერძოებული სიტყვებიდან და გამოთქმებიდან ამ ნაწარმოებებში უფრ ხშირად ვხვდებით გ ა ნ კ ე რ ძ ო ე ბ უ ლ ი გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ რ ე ბ ა ს, რომელიც მწერალს საშუალებას აძლევს შეამოკლის წინადადება და ამავე დროს განსაკუთრებული სიძლიერით გაუსვას ხაზი ამა თუ იმ საგნის თვისებებს.[2]

იყო ერთი მეფე ხორასანსა, დ ი დ ე ბ უ ლ ი, კ ე თ ი ლ გ ო ნ ი ე რ ი, უ ხ ვ ი და მ ო წ ყ ა ლ ე: ს. 8,6-7.

ძალი კაკისა ტლახაკისა, მ ჭ ლ ე და ფ ი ფ ა ფ უ ს უ ქ ა რ ი, მიიღვანე და მიიტანეს კაცსა მიაბარე: 11,5.

ესე მოყვასი ჩემი, შ ვ ე ნ ი ე რ ი და კ ე თ ი ლ ი კ ა ც ი, და იგი შეირთე, და იყოს ნებისა შენისა: ს. 17,29.

ბღვის პირას მაღალი ტიტა იყო, ზედ ქალაქი აშენებული, კ ა ი ფ ი ფ ი და შ ვ ე ნ ი ე რ ი: მ. 155,11.

ერთი საკერპე გვაჩვენეს, უ ტ ხ ო, მ ა ღ ა ლ ი და ფ ი ფ ი: მ. 173,4.

---

1. А.Н.Г в о з д е в, Очерки по стилистике русского языка, М. 1955, გვ. 357.
2. შდრ.: გ.შ ა ლ ა მ ბ ე რ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძის ენა, გვ. 147-148.

მისი ეკკლესია ვნახე, ჯვარის სახედ აშენებული: მ. 220,28.

კაცი ვინმე იყო, ყოვლისა ბოროტისა მოქმედი და დიდად მღაცავი: ს. 19,32-33.

მეფე ვინმე იყო დიდებული, მოღხინე, უხვი და ყოველთა ურჩთა მისთა შემაძრწუნებელი: ს.35,3-4.

მოსცვალა ცოლი, ქალი დიდებულისა კაცისა, შვენიერი, რომელსა გაბარული მოვალე ვერ ესწორებოდა: ს.37,15.

ერთი ვირი ცლახაკისა კაცისა, მიყირვებული და მჭლე, ვაეპარა პაგრონსა თვისსა და წავიდა: ს. 61,19.

ცოცა მცერი ცეცხლსა ჰგავს, ნაცარში დამალულსა: ს.72,17.

ურიცხვი ალიღები უჩუენა, ხვარბლითა და ქერითა სავსე: ს. 74,12.

ერთი დიდი ფილოსოფოსი იყო, ყოველთა სიბრძნით შემკული: ს. 80,31.

ისიც სრულობით მაკმაყრილო იყო, რა საროულად აშენებული: მ. 221,18.

კაი მონასტერსა აქებენ, დიდად საუფლოდ მოქმედსა: მ. 224,27.

ერთი ბაბა მყვანდა, საყვარელი, მორჩილი ჩემი და ნება მუდისა ჩემისა: ს. 96,6.

ვნახე ყაბუკი ერთი მოსავალი, ახოვანი, შვენიერი, მხნე, მწყაბარი: ს. 94,6;

იყო ერთი მეფე ხორასანსა, დიდებული, კეთილგონიერი, უხვი და მოწყალე: ს. 8,6-7.

მეცირედ ქუეყნი მოჰხვეოდა, საყვარელად სახიერი: ს. 11,18.

ოდესაც ბევრი ანხიდული მაგალითები ეკიჩვენებს, განკერძოებული განსაგლერება უმეტესად დაკავშირებულია სახელობით ბრუნვაში დასმულ ამა თუ იმ წინადადების წევრთან.

§ 132. სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვის ერთ-ერთ დამახასიათებელ ნიშნას წარმოადგენს გაფიშული და განმარტებული განსაგლერებათა ხშირად გამოყენება, განსაკუთრებით ეს იმქმის "სიბრძნე სიცრუის" შესახებ.

გაფიშული სახით გვხვდება ოდესაც აქრიბუტული, ისე სუბსტანციური განსაგლერება.[1]

ა/ გაფიშულია აგრიბუტული/განსაგლერება:

სახელ. ბრ.: საკაც ხელი ჯდეს მეღნიანი: ს. 108,26; შვილი ჰყვანდა კარგი: ს. 147,15; ერთი ცოხე მოდგა შეუვალი: ს. 40,16; მეფე ვინმე იყო დიდებული: ს. 35,3; უხი ჰყვა მსუქანი: ს. 42,27; კვიპარისი იდგა შვენიერი: ს. 16,25. ორი ფლური მისცა საგლახაკი: ს. 146,35; კუნკულები აქვთ განიერი: მ. 172,4; ენა ისევ კარგი იცოდენ: მ. 231,24; მეკობრენი შეხვდენ საშინი: ს. 15,29; რომელნი ოვალნი მქონენ მოშეკილი ათნი: ს. 13,38; მაშინ შვილი შვას ესოი: ს. 66,17.

---

1. შდრ.: ა.შანიძე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 90; ივ. იმნაიშვილი, სახელობა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, გვ. 551-552, ლ. კვაჭაძე, თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, გვ. 178-179.

მოხრ. ბრ.: გ ლ ა ხ ა კ მ ა ნ უოხრა უ ბ ო ვ ა ნ მ ა ნ: ს. 56,1; ს ხ ვ ა მ ა ნ კვანვია მ ხ ა ფ ვ ა ნ მ ა ნ: ს. 85,15.

მიცემ. ბრ.: კ ე ფ ი ლ ს ა იფლვი ს ი ფ ლ ვ ა ს ა: ს. 52,7; ს ი კ ვ ე ი ლ ს ა ჰგავს უ ჩ ი ნ ა ნ ს ა: ს. 72,13; ჯ ო ნ ს ეძებს ს ა ს ფ ი ლ ე ლ ს ა: ს. 75,26; მე ა ნ ა ს გეფლვი აშბავსა ჩ ე მ ს ა: ს. 40,27; მოვხვეი კ ა ც ო ა ვისმე ს ა მ ო ა: ს. 85,37.

ბ/ გ ა ფ ი შ უ ლ ი ა ს უ ბ ს ტ ა ნ ტ ი უ ნ ი გ ა ნ ს ა ზ ღ ვ ნ ე ბ ა:

და იყო ს ა ხ ე ლ ი დიდისა მის და მაღლისა მ ე ფ ი ს ა ფინეს: ს. 7,12. მ ფ ე ნ ი ვან ღ ე ო ნ ი ს ა: ს. 79,10; მე მ ე ფ ე ვიყავ ა ნ ა ბ ე ფ ი ს ა: ს. 36,3; მე შ ვ ი ლ ი ვიყავ დიდებულისა გ ნ ა ნ ე ფ ვ ე ბ ი ს ა: ს. 37,13; ორი ე ი ე ბ ე ბ ლ ი დასხეულა მ ე ფ ი ს ა: ს. 149,5; ხ ე ლ ი ფ ბ ე ნ ი ლ ი მოვეც ფ ი ც ი ს ა: ს. 23,29; სხვა ღ ო ნ ე ადან არის მ ო ნ ჩ ე ნ ი ს ა შენისა: ს. 88,33; ქოსაკ მეაქ

მეს ფ ა ს ი მისცა საკის ღ ი ს ა: ს. 44,15; ე ი ე ბ ი ს ა ჩემისა ნ ი ც ხ ვ ი: ს. 40,16. მე მ ო ნ ა მაგ ს ა ნ ი ლ ი ს ა ვან: ს. 100,2; აქოიდ კ ლ ი ფ ე მისისა ს ა ლ ა ნ ი ს ა: ს. 69,28; ვიფიქ კ ა ც ი ს ა ვისმე ც ო ლ ი იყო: ს. 110,5; ძ ი ს ა შენისა ს ი ც ო ც ხ ლ ე: ს. 90,4; მეორე მის ყ ნ ფ ი ს ა და მ ა მ ა-ე ე ბ ი ს ა მისისა ს ა ხ ე გასინჯა: ს. 89,35; უ ნ ჩ ო ა მისა მ ე ა ძ ნ ბ უ ნ ე ბ ე ლ ი: ს. 35,4; მ ო ნ ა ს ფ ე ნ ი იყო ბეიდის ლაპარეს ბ ე ნ ე ბ ი ს ა: ს. 165,16; საკი ბ ა ზ ი ა მაფ გვერდიფ ნაბეები ფ ი ხ ი ს ა: ს. 199,27-28. ხ ა ნ ვ ა ერთი ეგა ფხისა ბ ა ლ ნ ი ს ა: ს. 13,29.

მ ა მ უ ლ ი ს ა ჩ ე მ ი ს ა მ ო უ რ ა ო ბ ა ს მიგვეცემ: ს.15,10; ბ უ ლ ი ს ა შ ე ნ ი ს ა ს ი მ დ ო ვ რ ე ს: ს. 30,5; დ ე დ ი ს ა ჩ ე მ ი ს ა ჩ ე მ ზ ე ო რ ს უ ლ ო ბ ა ს ა მიმკვდარა: ს. 16,36.

გ ა ნ მ ა რ ტ ო ე ბ უ ლ ი ეწოდება ისეთ განსაგვრებას, რომელიმეც საგვრული წევრი არ არის ნახმარი, მაგრამ ადვილად იგულისხმება. "ამგვარი მოვლენა ჩვეულებრივია, როცა საგვრულის გაფორება არ ჰსურთ და ს ტ ი ლ ი ს ტ ი კ უ რ ი მ ი ზ ნ ი თ /საგვასა ჩვენია. - დ.ბ./ გამოიყენებენ ხოლმე. ასეთი მსაგვრელი ბრუნვის ნიშანს უსაფუძვლოდ მიიღებს: "სოფლის ა მ ბ ა ვ ს ქალაქში ჩამოიტანს, ქ ა ლ ა ქ ი ს ა ს სოფელში წაიღებს". მოყვანილ მაგალითში ორი მსაგვრელია: ს ო ფ ლ ი ს და ქ ა ლ ა ქ ი ს ა ს. პირველი მარცვალი ფორმითაა წარმოდგენილი /ეს ფორმაა ნ ა ფ ე ს ა ო ბ ი თ ი/, მეორე კი - რიცხითი /ეს ფორმაა ნ ა ფ ე ს ა ო ბ ი თ ი მ ი ც ე მ ი თ ი/".[1]

ა/ გ ა ნ მ ა რ ტ ო ე ბ უ ლ ი ა ა ტ რ ი ბ უ ტ უ ლ ი მ ს ა გ ვ რ ე ლ ი:

ფავლან მეფისაკან, არა ვუსარჩი, არცა შ ე ნ ს ა /იგულისხმება: შ ე ნ ს ა ფ ა ვ ს ა - დ.ბ./ მირჩევნია, მაგრამ მარიალსა ვიყვი: ს. 79,2; საღაც ვის უცხოსა ნახევრის, ფ ვ ი ს ს ა /იგულისხმება: ფ ვ ი ს ს ა ს ა ხ ე ლ ს ა. - დ.ბ./ მიიყვანის, ამანის, შემოსის, გაასვენის, საძოვარი მისცის და გაუფლეის: ს. 8,27; არა ამ სოფელს, მას ს ა უ კ უ ნ ო ს ა ც /იგულისხმება: ს ა ე კ ე ნ ი ს ო ფ ე ლ ს ა ც. -დ.ბ./ დავუფლეთ: ს. 81,6.

---

1. ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, გვ. 93-94.

ბ/ გ ა ნ მ ა რ ტ ო ებ უ ლ ი ა ს უ ბ ს ტ ა ნ ტ ი უ რ ი მ ს ა-
ზ ღ ვ რ ე ლ ი:

წარმოდგენილი აღარაა საზღვრული ნაკვეთი, რომელიც ს ა ხ ე ლ ო ბ ი ო
ბ რ უ ნ ვ ა ში უნდა მდებარეობდეს:

სამასი ფუმანი სპარსისა, ს ა მ ა ს ი /ფ უ მ ა ნ ი/ ინდოსი: ს. 87,7. დია დავაკვრდი, აღარ ძალიც რა, ეს ხელფასად აიღევ, დამაგნევ, გარდამახალისე და ო ტ ი ს ა ნ ტ ი ს /3 ა ტ ი/ გამაკეთე: ს.76,32 /ფერ.: ცოცაიდენი ჟამი გამოხდა, ცეცხლიდამ ო ტ ი ს ნ ტ ი ს ვ ა ტ ი ამოძვრა: ს. 77,5/, ჭკიოხეს ფ ვ ა ტ ი ს ა /ა ბ ბ ა ვ ი/: ს.57,25; ანალიტიკური მაგალითებია: ბ ა ტ ი ს ა ულხარ: ს. 101,19; მან მისი ქ ი-ლ ი ს ა ულხრა და მან მისი ჯოხის ამბავი: ს. 120,5; ამან ამისი ხ ა-ნ ი ს ა ულხრა და მან მისი ვ ი ნ ი ს ა: ს. 27,31; იამა მას კაცსა და ნდის მ ო ს ა ვ ლ ი ს ა მკითხა: ს. 101,5.

წარმოდგენილი აღარაა საზღვრული ნაკვეთი, რომელიც მ ი ტ ე ბ ი ო ბ რ უ ნ ვ ა ში უნდა მდებარეობდეს. ამ შემთხვევაში მსაზღვრელი დამატებით დაირთავს მიტებიოს ნიშანს და ვლებულობთ ნადესაობით-მიტებიო ბრუნვის ფორმას:

მეაქლემემ ულხრა: ა ქ ლ ე მ ი ს ა ს ა /იგულისხმება: ა ქ ლ ე მ ის ა ბ ბ ა ვ ს. - ფ.ბ./ გკითხავ, ხ ვ ნ ი ს ა ს /=ხ ვ ნ ი ს ა ბ ბ ა ვ ს/ არაი: ს. 64,12; ან აქლემის ალაგებას იყოფი, ან ც ხ ე ნ ი ს ა ს ა ი: ს. 126,4; მინდის ჯოხებს არა, ე ბ ნ ი ს ა ს ა ც ბ ა ვ ი ფ ლ: ს. 133,2. იგი ემრწმესი ბმა მოიპარეფის ფავისის ოთმოდამ და ე ხ ე ვ ლ ე ს ი ს ა-ბ ი ჩაკერილის: მ. 52,26.

§ 133. დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სულხან-საბა მერწმუნე წინადა-დებაში "და" კავშირის წინ ი ი ფ ქ ბ ი ს ყ ო ვ ე ლ ფ ვ ი ს ი ყ ე -

ნ ე ბ ს -ე ბ ი ფ ა ტ ი კ უ რ ხ ე ო ვ ა ნ ს ერთგვარ წევრებად მიცემიდ, ნაფესავიდ და მოქმედებიდ ბრუნვებში:

მიცემ. ბრ.: მივიდეთ ადგილსა კ ე ფ ი ლ ს ა და ამოსა: ს. 16,17; ხ ე ბ ს ა და ხრიკსა ცდილობენ: ს. 29,33; უ ც ხ ო ს ა და კარგს საუფალს გაქნევინებენ: ს. 67,19; წ ა ბ ს ა და წყალს ეშმაკს აგინებდა: ს. 76,29; ჩემს წინა ფ ე ვ ა ლ ს ა და მარგალიტს მოგცემს: ს. 97,21. ამ შენს ს ა ჭ უ რ ვ ე ლ ს ა და სხვას ქონებას შენ გაგაყოფინებ: ს. 116,29; ამ შენსა მაგ ჩ ხ უ ბ ი ა ნ ს ა და ავს ენას ნაჩვევ ხარ: ს. 144,29. ტ ა ნ ს ა და ფეხსაცმელს, საყმელს მონასტერი აძლევდა: მ. 219,25; ა ფ ს ა და ფხუმელს კუალზე მეტი არა მგონია: მ. 240,12; მის ძ მ ა ს ა და შვილს: მ. 216,6; ო ქ რ ო ს ა და ვეცხლს გამოსცდიან: მ. 169,17; მრავალს ფ ა ვ ა ლ ს ა და მოძღვრებს უჩხრეკიან: მ. 158,3.

ნაფეს. მრ.: ს ა ჭ უ რ ი ს ი ს ა და ბიაკის ტული უსუსურია: ს. 31,30; არას ღელს არა მენაცვლებოდა რა ნ ა ბ ი ნ ო ბ ი ს ა და ნაბიმობისა, ს მ ი ს ა და ყამისა, შ ე მ ო ს ი ს ა და გაცემისა კიდე: ს. 36,35-37. 1. ვაგირი ე ა ტ ო ნ ი ს ა და ქვეყნის სამეფოშინაროს მეფეი უნდა იყოს: ს. 45,29; ყ ვ ე ი ს ა და სიბრძნის მჩხრეკელი ხამს: ს. 45,31; მ ტ ი ს ა და მოყვრის მკბენარნი არიან: ს. 68,11; მაშინის, ს ა ნ ფ ლ ი ს ა და ქუდის საქმე სამივ სცნა: ს. 100,19; უფხრეს ეს საქმე: ტ ო ლ ი ს ა და შვილის დანვა: ს. 107,5; ხ ი ს ა და ხარის მოწყობა მოახსენა: ს. 114,13; ა მ ა რ ტ ი ს ა და აქსოის ცხოველები: მ. 158,32; იქ იბრეპოდენ ბ ე ბ ძ ნ ი ს ა და სიმხის შვილები პაპის სამადლი: მ. 187,34; ე ფ ი ფ ე ბ ი ს ა და ოსმალის მეკობრე მრავალი: მ. 229,5; ქ ა ბ ვ ი ს ა და ძონის კანდელები: მ. 207,18; სულ ყ ვ ა-

ვ ი ღ ე ბ ი ს ა და ხიდის მსგავსი: მ. 224,2.

მოქმედ. ბრ.: ს ა ხ ი ფ ა და ბრეფი მსგავსი მის საყურისისა: ს. 17,18; მონადირე ვინმე დახვდა ქირფია, მ წ ე ვ რ ი ფ ა და ძაღლებიფა: ს. 26,39; ვაჭირეა ს ი ქ ი ფ ა ვ ი ფ ა და კაკის მტერფაი ან კარგა იქმნება: ს. 45,21; მრავლიფა ჭ ი ბ ი ფ ა და სლვიფა მიშოვნია: ს.60,30; ბ ვ ე ლ ი ფ ა და ლრიანკლიფ სავსე ეჩვენაფ: ს. 127,19; არცა აღლაფი ხე ბ წ ყ ვ ი ფ ა და კამბიფ გაკეთდება: ს. 71,14; სხვადასხვა რიგი კამარები ს ა ყ მ ე ლ ი ფ ა და საღინო აგებულებიფ: მ. 169,35; ხოფალი გაეკეთებინაფ ნავი, აფრიფ, ა ნ ძ ი ფ ა და ოდებიფა: მ. 213,37.

§ 134. სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული სიტყვის ერთ-ერთი ძირითად სპეციფიკურ ნიშანს წარმოადგენს ფ რ ა ზ ე ო ლ ო გ ი ი ს სიმდიდრე და მრავალფეროვნება. როგორც ცნობილია, "ფ რ ა ზ ე ო ლ ო გ ი უ რ ი ე ნ ი ე ვ ე ლ ე ბ ი /ფ რ ა ზ ე ო ლ ო გ ი ზ მ ე ბ ი/ - ჩვეულებრივ, ისეთი შესიტყვებებია, რომელნიც შეიძლება დამოკიდებულ იქნენ აზრის მიხედვით, მაგრამ ენაში დამკვიდრებულნი არიან როგორც ხშირად სახმარი ციტატების მასალა /ანდაზები, ფრთიანი, მწერლობა მოსწრებული გამოთქმები, "ფრთოსანი სიტყვები" და სხვ./ და ამის გამო მათ გარკვეული მთლიანობა აქვთ მიღებული".[1] ფრაზეოლოგია "ენის სიმდიდრის საფუძველია და აუცილებელი ელემენტი მხატვრული სიტყვაო-მემოქმედებისა".[2] ფრაზეოლოგიზმები ყოველი სრულფასოვანი მხატვრული ნაწარმოების აუცილებელი კომპონენტია: "დიდია მათი ემოციური ძალა ადამიანის გაბნეულობებისა და სულიერი მდგომარეობის გადმოსაცემად. მათ აკისრია ექსპრესიული ფუნქცია და მეტყველებას ხდიან მრავალფეროვანს,

---

1. ლ.ა. ბ უ ლ ა ხ ო ვ ს კ ი, ენათმეცნიერების შესავალი, ნაწილი II, თბ., 1955, გვ. 34.
2. შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, მწერლის ენა, გვ. 17.

უფრო მოქნილსა და ხატოვანს".[1]

ფრაზეოლოგიის სიმდიდრე არა მარტო ამაღლებს და სრულყოფს ამა თუ იმ მხატვრული ნაწარმოების ესთეტიკურ ღირებულებას, არამედ ამავე დროს მაქსიმალურად აახლოებს მას ხალხურ შემოქმედებასთან, ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებასთან,[2] რადგან ფრაზეოლოგიური ერთეულები: ანდაზები, ხალხური აფორიზმები, ფრთოსანი სიტყვები და გამოთქმები უ მ ე ტ ე ს წ ი ლ ა დ "მასის კუთვნილებაა, მისი შემოქმედებითი ნიჭის ნაყოფია და წარმოგვიდგენს მისსავე საუკეთესო მისწრაფებებს, სურვილებსა და გულისთქმას, ასახავს ბუნებისა და სოციალური გარემოს სხვადასხვა საგანსა და მოვლენაზე ხალხის დაკვირვების შედეგებს, მის წააზრევს, ნაფიქრალს. ამიტომაა, რომ ყოველ ენას ცოცხალ მეტყველებასა და თუ მწერლობაში მეტ-ნაკლებად შემოუნახავს ხალხის ეს წმიდათა წმიდა საუნჯე, თაობიდან თაობისადვის გადაეცემა, დაუხვეწავს, გაუმდიდრებია და მისი სულიერი კულტურის კუთვნილებად უქცევია".[3]

სპეციალურ ლიტერატურაში არაერთხელ აღუნიშნავთ სულხან-საბა ორბელიანის მიერ ფრაზეოლოგიზმების უხვად გამოყენების ფაქტი.[4] ამის შესახებ ჩვენ უკვე გვქონდა საუბარი /იხ. გვ. 26-35/ და აქ აღარ გავიმეორებთ. ქვემოთ მხოლოდ საილუსტრაციო მაგალითებს წარმოვადგენთ, რომ მკითხველისადვის ნათელი გავხადოთ, თუ რა ფართო გასაქანს აძლევს დიდი ქართველი მწერალი და

---

1. ა.თ ა ვ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები, თბ., 1961, გვ. 5-6.
2. შდრ.: ბ.ფ ო მ ბ ო ნ ი ძ ე, სალიტერატურო ენა და მწერლობა, თბ., 1962, გვ. 110.
3. გ.შ ა ლ ა მ ბ ე რ ი ძ ე, ი.ფავლავაძის ენა, გვ. 261.
4. საყურადღებოა, რომ ამ მხრივ სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუის წიგნს" გვერდით უდგას დიდი რუსი მწერლის ი.ა. ვ რ ი ლ ო ვ ი ს იგავ-არაკები /იხ. А.С.Орлов,"О языке басен Крылова; язык русских писателей, М. 1948, გვ. 62-121/.

ლექსიკოგრაფი მშობლიური ენის საუნჯიდან ამოკრებილ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს

§ 135. ანდაზები, აფორიზმები, იდიომები, ხალხური სასაუბრო ფრაზებია და სენტენციები ყანსაკუთრებით მდიდარია "სიბრძნე სიცრუისა". ამ მხრივ მას ერთ-ერთი პირველი ადგილი უჭირავს წიგნებს შორის, ისევ ახალ ქართულ სიტყვაკაზმულ მწერლობაში.

ა/ ა ნ დ ა ზ ე ბ ი და ა ფ ო რ ი ზ მ ე ბ ი:

ქარი ხელია არა დაიჭირვის და ფვალს ბარმაკი ვერ მიეწევის: ს. 12,13-14.

რაც ბედი აქვს კაცსა ღვთისაგან, ის დაემართების: ს. 12,14.

დიაცის გული ლბილია: ს. 39,3.

არაკად ფქმული: ფორმეფნი შიშველს ნიფხავსა ხდიდნენ და ვერ გახადეს: ს. 15,27.

/მგერი/ რა დროს დაიცემს, მაშინ ეცდება მგერობასა: ს. 29,21-22.

არაკად ფქმული: მაძღარი კაცი მიმეცემარს პურს წვრილად უფშვნეფდა და ბედ დაჭყვეფრიდა: რა ლორულად სჭამო! ს. 30,22-23.

არაკად ფქმული: შენს ფიფი კაცის ისარის კვრა ბუხუას ცემას დაადარე: ს. 32,14-15.

არაკად ფქმული: ბედი მოფეც და წეხვა დამფადი: ს. 33,20-21.

სამკაული სამკაულს ემსგავსების და კაცი კაცსა: ს. 39,12-13.

არაკად ფქმული: ფხის პატრონს ალარც ფხის კუდი? ს. 43,7-8.

არაკად ფქმული: ლორი მაშინ მძიმეა, რა ადგილს იდგას, და, რა ადგილი დაიძვრის ფასუფფლესი: ს. 49,16-18.

არქონეფა არ ვარგა და ავად ქონეფა უარესია: ს. 50,8.

საქონელი ბევრი სჯობს, თუ კაცი კარგა იხმარებს: ს. 51,13.

ცალბაკი ავს მდიდარს სჯობს: ს. 51,14.

არაკად ფქმული: პაგრონსა შენსა უყვარდეს გველი, შენგან უპესა ჩასმას ველიო: ს. 59,12-13.

კეთილი ხე კეთილს მოიბამს: ს. 71,3.

არაკად ფქმული: ქორი ქორსა სჩვევს და ძერა ძერუკასაო: ს. 71,16.

ბიდს მგელს კაცი ან შეეხვეწება და ან გარიეხვეწება: ს. 72,8.

ცოცა მგელი ცოცხსა ჰგავს, ნაცარში დამალულსა, არა ჩანს და რა ვაქ�, ხელს დაგწვამს: ს. 72,12.

ცოცა მგელი სიკვდილსა ჰგავს უჩინარსა: ს. 72,13.

ცოცა მგელი ორმოსა ჰგავს, თევას ქვეშე დაფარულსა: ს. 72,17.

ავის კაცისაგან წახდენაც სირცხვილია კაცისა და ბაკეფაცა: ს. 72,20.

კაცისა ლიდი სიკეთე იგია, რომე სიავე არ იმახსოვროს და სიკეთით დაფარონს: ს. 72,26-27.

ეშმაკი ეშმაკურის საქმის მცოდნეია: ს. 77,1.

არაკად ფქმული: ცუდად ჯდომას ცუდად მრომა უჯობეაო: ს. 41,17.

უსიარძნო ქონი საბსალას მშობელია: ს. 88,14-15.

რა კაცი დაბერდება, ყკუა დაუსუსტდება: ს. 95,7.

ძველთაგან ფქმული: არას კაცს კარჩის მოქმედისაგვის კარჩი არ უქმნია: ს. 113,11.

ავს კაცს ყოველი კაცი ავის მსგავსი ჰგონია: ს. 119,1.

ჩვეულება ძნელი მოსაკვეთია: ს. 144,24.

ბიდგან იცის და მცირეგან კარჩისაგვის კარჩი პასუხი: ს. 121,36-37.

კაცი მისი საქმითი იცნობეაო: ს. 135,16.

პაგრონისა ოხვული ლმერთსაც სძულს და კაცსაც: ს. 124,24-25.

უნაფვლო კაცი ღეთისაგან არ იშობების: ს. 49,32-33.

რომელსა კაცსა ჩასდებია საქმელი ულელი, რომელსა მეჰმოსია სამოსელი ბაურული: ს. 14,12-13.

მეფისა იანა მეოფი კაცი და ბამბარ დიდ ცელლიან მეზიმი ხორია: თუ ახლოს ბის, სიცხე დასწვავს და თუცა შორს წავა, ყინვა დაჭმრავს: ს.25,27.

ამბავ ერთ ერთ ერთ ერთ

ანცარან ენის უმწარესი: ს. 21,15-16.

ხელმწიფეა წინა მდგომი კაცი საბელია: თავსა თვისსა დასწვავს და სხვას გაუნათლებს: ს. 21,17-18.

მრავალი მწყემსნი უმჯობეს ერთან ერთანია მეფეთა: ს. 30,8-9.

ულელი ენით მკვლარი ენამ ველარ აღადგინოს და ალარც ენით წყლულ ეხინოს: ს. 32,12-13.

ერთის ჭკუა და ბრძენა უამხანაგოდ ხორელ არ წავა: ს. 45,15-16.

ლვთის სათნო გიჯობს კაცთა სათნოსა: ს. 49,23-24.

თუ არ იხმარებ, ქვა და ოქრო ხორია კაცთათვის: ს. 49,24-25.

ცოდვის უამესი ცოცა ხანს არა არის რა და მოლოს სამსალა არის და საწყენი: ს. 52,9-10.

ავსა და ცუდსა საქმესა მოლო მიცლე და საწყენი აქვს და კარგსა და სამადლოსა დაულევნელი საუკუნეთ ბის: ს. 52,13-15.

სამადლო საქმე მაღლეთა ხოჯას და ღმერთიც უფროსად შეუნერავს: ს.53, 3-4.

ვინ ნახა, ქვრიმა დაფესოს და ეპრენეკი მოიმკოს, ანუ ეკალი დაერგოს და ხურმა მაგვი მოკრიფოს! ს. 71,11-13.

თავით თვისით ხ

ლი უნერგი კარგი არ იქმნება და არცა აღქალი ხე ნაყოფია და კაცმან გაკეთდება: ს. 71,13-15.

ლორს ავი მოლა ვით უკეთესია? ს. 74,27.

რა კაცის სახელი გაიფქმის, ბევრს მოუალებენ: ს. 110,28.

მტერი რა კაცსა მტერობით ვერას დაკლებს, რადგან მოცვრეპის და მით გაუსრულებს მტერობას: ს. 112,2-3.

რა კაცი კაცს გაუმტერდება, სიკეთეშეე ვერაკრას დაანახვებს: ს.123,2.

საინტერესოა ვიცოდეთ, ზემოთ დასახელებული ანდაზებიდან და აფორიზმებიდან რომელი ეკუთვნის თვით სულხან-საბას და რომელი აქვს აღებული ხალხური ზეპირსიტყვიერებიდან თუ მწერლობიდან, მაგრამ, როგორც სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, "ჯერჯერობით სულხან-საბა ორბელიანის შეკრებილ მასალაზე კამოკვეთით მსჯელობა კაძნელებულია, რადგან დამოკიდებული ან არის ფოლკლორული წყაროების ძიება".[1]

ბ/ ი ბ ი ო მ ე ბ ი და ხ ა ლ ხ უ რ ი ს ა ს ა უ ბ რ ი ფ რ ა ზ ე ბ ი:

ეგზომი გ ა ნ ძ ი შ ე ე ა რ ა საღარობა რიცხვი არა იყოდა: ს. 12,17.

მ ი ხ ც ა ფ ა ს ი მცურავთა: ს. 13,6.

ა ი ღ ო ვ ა ლ ი, მოაღებინა მრავალი ძალი: ს. 13,1.

ბიდი ე რ ვ ა შ ე ე ქ მ ნ ა: ს. 11,26.

ცოდი ე რ მ ა ს ა ზ ე რ ა დ ა ს წ ო ლ ო ა: ს. 13,30.

ნ ე ბ ა ლ ა რ თ ი, მევიდა, ცოლს უთხრა: ს. 13,23.

მეძებე, თ ა ვ მ ა ნ შ ე ნ მ ა ნ ო! და თვით წავიდა: ს. 11,23.

თუცა მე არა მოსაბარებ, ნ ე ბ ა შ ე ნ ი ა, ვერცინ გასცვალოს: ს. 11,20.

ღ მ ე რ თ მ ა ნ გ ი ბ ღ ე ბ ნ ძ ე ლ ი ს ძ ე ვ ე ბ ნ: ს.11,19.

---

1. მ. ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი, სულხან-საბა ორბელიანი და ხალხური შემოქმედება; ლიტ. ძიებანი, XII, გვ. 24.

ქუდი მოვხვეოდა საყვარლად სახიერები: ს. 11,18.

ღვთის მიწყალებით მეც შემოვიდეთ: ს. 9,16.

მადლი უბრძანა მასპინძელსა: ს. 9,15.

უმხიარულე ნადიმი დაუდვეს: ს. 9,4.

მას ვაჭირს რა გული შეუჯერდა, მოახსენა: ს. 8,20.

ძმა: ღმერთო მიშველეთ! ს. 14,16.

ეტიდენი ქონება შეყარა, ციხვი არ ეგებერ-

და: ს. 15,2.

მან ხმა არ გასცა: ს. 15,23-24.

კაცნი სიკვდილსა შეაბნეს: ს. 15,34.

ეტიდენი ჭირი უნახავს: ს. 16,3.

ფესვისა ცდილა არა ღონე არ დაიდებს: ს.16,12.

ღიღი ქება შეასხა: ს. 16,31.

საჭურისი შეადგა ცოლსა ფავის პაჭრისასა: ს. 17,19.

მე ვიცი, უფალსა ჩემსა ნებავს ყანდეოეა შენი და შერთვა სხვისა.

თავს ენიე: ს. 17,22.

შეკრეს პირი. მოვიდა ყანდიად ერთი მეფესთანა და მოახსე-

ნა: ს. 18,14.

იგივე ბმანდება ძმეს, ვითა დაედვა პირი: ს. 18,21-22.

მრავალი ფეუვილი შემოშჭევრა: ს. 19,16.

მიგებსა ეძებდა მის მხაგვრისასა: ს. 23,17.

მოიპოვა ესე ღონე: ს. 23,22.

ამ საქმეს მიგები ვერა ჰპოვა: ს. 23,24.

სამი დღე და ღამე წარდვიდა სვა: ს. 23,25.

უბრძანა დაჯდომა და ჭამა პურისა: ს.24,2.

ყკუა მოვიხმარე, ეს სოფელი გაუმეი, ბერად შევრეგ: ს. 25,21.

ცოდვისაგან ხელი აგიღია: ს. 25,23.

მეც წამიყვანე, მადლი მოგხვდებათ: ს. 25,24.

მელას სიხარბით და მსუნაგობით ყკუა დაეფანგა: ს. 26,33.

მწყურებმან ასე გახადეს, ძვალი და რბილი გაუერთეს: ს. 27,4.

ლეონს მადლი მისცა: ს. 28,11-12.

მეფეს ყური მიეგდო: ს. 10,29.

ლაქემდინ სულს ვერ მიაგანს: ს. 29,19.

რა დროს დაიცემს, მაშინ ეცდება მგერობასა: ს. 29,21.

მოვიდა მეფე ცოცხასა: ს. 29,35.

წახა მეფემან და მოისმინა სიყვა საქმიანი და საქმე სიყვიანი: ს. 30,33.

მივალ, ვნახე თავგარი დამეცა: ს. 39,20.

მენ რამდენჯერ ნაღველი მოგერიოს, კაცი ან გაიციხოთ, ვით იქმნებისს: ს. 41,26-27.

ეიაცმან რა თავი დაიხელთა, ყადს ეგრე უთხრა: ს.43,19.

მსახურნი შორს იყვნენ და მეშველი დაუძვიდა: ს. 43,26.

ყადი ძლივ სულობას მოაბრუნეს: ს. 43,30.

ამდენი სცა, სიკვდილსა მიაყენა: ს. 44,6.

მე ამ ქისას ველარ დავუცევი, ფაფერაკს კიდევ გამაბამთ: ს. 44,13.

ოუცა ჩემს ქალს შვიდას წასოფლარს არ მოარომევ პ ი რ ი ს ს ა ნ ა-
ხ ა ვ ა ლ, არ მოგცემო: ს. 31,20.

ოუ შირვან-შაჰს ღ ო ე გ ა უ გ ზ ე ლ ა, ბევრს სხვას აპირებ-
ს: ს. 31,24.

პირველ ედეფალმან ს ა ბ უ ფ რ ო ლ ა ს ც ა ლ ა ო: ს. 33,8-9.

ნ ა ლ ვ ე ლ ი შ ე მ ო მ ე ფ ი ლ ა ლა მან მიყო: ს. 34,37.

საბი ღრე ესეთი ლ ხ ი ნ ი ა ჩ ვ ე ნ ე ს: ს. 35,29-30.

ც უ ლ ა ლ ლ ა ბ ი შ ვ ნ ი ა მაგ საქმეგელ ოავი შენიო: ს. 35,25.

*მას ო

რე გ უ ლ ბ ი ე შ მ ა ვ ი ს ბ ა ლ ე ე ლ ვ ა: ს.39,11-12.*

რაღგან ესე ბრძნობ, ი ბ ა ვ ს ლ ა ბ ი ლ ბ ა ბ ლა იგი ქმენ შენ
ლა შენშან ლონ: ს. 64,34.

შენუხლენ ეშმაკნი ლა მეკელისაოვის მ ა ხ ე ბ ა ა ვ ე ლ ე ს: ს.
76,24.

ეშმაკებმან ეს ხ ნ ი ვ ი უ ბ ლ ე ს: ს. 77,15.

ბეგენისაგან უ ჭ ვ ი ლ ბ ა ხ ლ ა: ს. 77,34.

ი ბ ი ს ი ა ნ ი ყ ო ს, შ ე ნ ა ნ ა ვ ი ს ე ბ ვ ე ბ ი ლა
ან ინყარებ: ს. 81,16.

ოუ ს ი ბ ნ ძ ნ ე ს ე ძ ე ბ, ასთან ე ნ ა ს ნ ე ა ბ ნ ო ბ:
ს. 83,3.

ოუცა შენ ბერბეა, ჩ ე ბ ი ლ ა ვ ი შ ე ნ ი ს ა ჭ ი ნ ი ს ა ბ ბ
ნ ა ბ ვ ა ლ ი ი ყ ო ს: ს. 89,4-5.

ბის ს ე ნ ი ს უ ფ ა ლ ი ბ კვლიარს ემსგავსება: ს. 90,27.

ამლენი სცა ბრიხის კეთილ, რომ ს უ ლ ი ა ბ ო ხ ა ლ ა: ს.44,28-29.

რა კაცმა ოავისი მცელი ლაინახოს, ბ უ ლ ი ა ვ ლ ე ბ ლ ე ს: ს.
45,32.

შენ ნუ იუწვი, ვისცა გული დაეწვის, მე ვიცი: ს.47,33.

რა მისცა მსახურთ ნახეს, აღარა ქმნილა რა, მისი სიყვარული გაცვიდეს: ს. 50,18.

მან მეფეთაან მადლი უბრძანა: ს. 53,16.

ესრეთს წიხლს ჩაგაგე, ბევრი მოგვეხოო: ს. 55,32-33.

შენც გონების თვალი თ ბრმა ყოფილხარ: ს. 61,11.

ვეფხს ესეი შიშის ზარი ეცა, გზათა კვალი ვეღარ გაიგო: ს. 61,27-28.

ხორცი დაეყარა, ფერი წასლოდა, საქმელს ვერ ინელებდა, სევისაგან დავრომილიყო, სიყვა დამძიმებოდა: ს. 92,16.

ევოდენი მირეკეს, სულად მიმაგდეს: ს. 98,32.

ღონის მოშვება არას მარგებდა: ს. 103,8.

ანაგვად დაავლო ხელი: ს. 117,6.

აქიმი მოაყვანინა, ვერა ღონე დაუდვა: ს. 118,16.

ვაი ფქვენს ჭკუასა, რა კარგად შეგინახავსთ ფიურეთ: ს. 120,6.

დედამ უთხრა: რა ვქმნა, გიშალე და ან დაიშალე: ს. 131,13.

მისი პაპრონი კაცი სიცილით ბნდებოდა: ს. 138,31.

ლმერთმანი... ევოდენი ჭირი შეუწირა და ბედი წაღმა ავე დაუბრუნდა: ს. 147,1-2.

უნდა შევნიშნოთ, რომ აქ წარმოდგენილი მაგალითები მხოლოდ მცირეოდენი ნაწილია "სიბრძნე სიცრუის წიგნში" გამოყენებული იდიომებისა და ხალხური სასაუბრო ფრაზებისა. ამ მასალის შედა-

რეკა ქართული ლიტერატურის ძეგლებიდან ამოკრებილ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებად[1] გვიჩვენებს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ეს დიდებული ნაწარმოები მარტლაც, რომ უმრავლესი წყარო ბუნებრივი ხალხური გამოთქმებისა და იგი ამ მხრივ მართლაც გულისმიერ კვლევა-ძიებასა და სპეციალურ შესწავლას მოითხოვს.[2]

ბ/ ს ე ნ ტ ე ნ ც ი ე ბ ი:

ასევე მდიდარია "სიბრძნე სიცრუისა" სენტენციებით, ბრძნული მორალური რჩევა-დარიგებებით, რომელთაც ფვიფონ სულხან-საბა "ს წ ა ვ ლ ა ს", "მ ც ნ ე ბ ა ს" უწოდებს.[3]

მოვიყვანთ მხოლოდ ორიოდე მაგალითს:

მოვიდა ვინმე კაცი ერთი მიწყალე; მკითხა ჩემი ამბავი. მე ყოველივე მოვახსენე. მან მითხრა: ხუთ ს წ ა ვ ლ ა ს გ ა მ ც ნ ე ბ დ და დაიმარხეთ:

უმეცარს კაცსა გული თუ მიენდოთ;

შეუმცნებელს უსუსურად თუ ეჩვენებოთ;

ყოველ ჟამ ფრთხილად იყავ, შენი სახლიც იყოს!

---

1. იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I-VIII; ფ.ს ა ხ ო კ ი ა, ქართული ხალხური სიტყვა-ანდაზები, ტ.I,II,III, თბ. 1950-1955; შ.ლ ო ნ ტ ი, ვეფხისტყაოსნის ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი, თბ. 1968; მ ი ს ი ვ ე, ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის გავლენა აღორძინების ხანის მწერლობაზე: შ. რუსთაველი, საიუბილეო კრებული, თბ. 1966, გვ. 123-142; აღ. ო ნ ი ა ნ ი, ქართული იდიომები, თბ. 1966.
2. შდრ.: ი. ყ უ რ ღ უ ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურება, გვ. 255.
3. შდრ.: ორსა მ ც ნ ე ბ ა ს ა გ ა ს წ ა ვ ლ ი, მეფეცა დაიმარხო და წესასა აღვისრულებ. ჰგზავსა ძმასა მისსა: ყოველი მ ც ნ ე ბ ა შენი ვყო! ა მ ც ნ ი: -ულარონისა შენისა სახელსა თუ ისიძავ და მეორე, თუცა რეკა გესმას, ცაძრად მივალ! ს. 21,27-33.

მშიერს სვეამრად ნუ ეძვევი;
ღალატისაგან ჩუქება ნუ გიბრა: ს. 23,24-31.

ხელმწიფესთან მეოფს ხუთნი საქმენი უნდა სჭირდეს:
ერთი: სიფლვა ცკბილი უნდა ჰქონდეს;
მეორე: გამბედარი დაანდუნარეს, არა თუ მხიარული გაანდუროს;
მესამე: პირიდამ ავი სიფლვა არ წაიცთუნოს;
მეოთხე: სიფლვის ფქმის ყამი იცოდეს;
მეხუთე: რაც ფქვას, ყოველს კაცს მოანონოს: ს. 10,24-30.

მრჩეველებს ნუ დაარჩენ, უფლანს ნუ დაენდობი, გაუსინჯავად საქმეს ნუ იქმ, თვარა ბოლოს დაინანებ: ს. 13,1-3.

კარგი ამხანაგი ადვილად არ იშოვების, ბევრად ცუდად არ იშოვების, იაფად ვერავინ იყიდის.

ამხანაგი ციხე წყლიანია, ზღუდე მაღალია, სიმაგრე დაუფლეველია.

ამხანაგი ლხინი ფრიადია, სიხარულია გამამდიდრებელია, სუფრაა შემამკობელია.

ამხანაგი გულია ნათელია, თვალია ჩინია, მკლავია ძალია და ბურგია მომამეელია.

ამხანაგი მგერდავის მაგიანებელია, მოყვარეთავის საიმედოენია, უცხოს თანა გამოსაჩენია და მეცნიერსა თანა მოსამსახურეა.

ამხანაგი მარგოსფის ხმის გამცემია, ჯართავის მარგებელია და ცოცხას კაცთა შემაძლებელია.

ამბანაკი ყირში მოხსენებულია, სუფლებაში მკურნალია, სიკვდილში ბავის წამგებია: ს. 123,18-31.

§ 136. "მოგზაურობაში" ი შ ვ ი ა ო ა დ ი უ შ ე ვ ხ ვ დ ე ბ ი ო "სიბრძნე სიცრუისაგის" დამახასიათებელი ანდაზებს, ავორიზმებს, ფრთოსან სიტყვებს, სენტენციებს /და ეს ტასაგებიცაა!/, მაგრამ იდიომები, ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებისაგის ნიშანდობლივ ფრაზები და გამოთქმები კმ ნა-წარმოებში საკმაო რაოდენობით დასტურდება:

ახლა ფრანგისის მეფისაგის ბ ე ნ ტ ი მ ი ე ვ ე ბ ი ა: მ. 154,2-3.

ლარაისელი გამოგზავნა, ბ ო დ ი ნ ი მოეხლება: მ. 154,13.

ქრისტეს ა ო ფ ქ ბ ა დ ა ე ვ ა: მ. 157,30.

მრავალს ხვეწნიან ჩოხის ჩაცმას. მონასტერში ადევო. ბ ო ნ ს დ ა ე ფ ი ნ ე ს: 157,29.

პაპის ბ ნ ძ ა ნ ე ბ ა ს ვ ე ნ ბ ა ა ვ ი ე ნ: მ. 158,16.

მაშინვე ბ ე ლ ს ა ვ ს ე შ ე ვ ი ქ ე ნ: მ. 163,22.

კაცს ბ ე ლ ს ყ ი ნ ი ე ბ ე ბ ა: მ. 166,3.

ბლარის შეხედვით ფ ვ ა ლ ი ს მ ო ს ხ ლ ე ტ ა დ ა ბ ბ ა ნ-დ ე ბ ა: მ. 166,9.

ე ს ს ო ფ ე ლ ი ბ ა ე ბ ბ ვ ი ო: მ. 180,10.

მგალობლების სიტკბოთ კაცს ც ნ ო ბ ა ბ ა ე ვ ი ლ ი ს: მ.184,21.

რომში ლ ი ლ ი ხ ბ ა ლ ა ბ ბ ი ვ ა ნ ლ ა ი: მ.188,34

მაგრამ რომ შეეხე მის მონასტერში, ბ ა კ ვ ი ნ ვ ე ბ ა ლ ა მ ე-ც ა: მ. 191,27-28.

რომ დამეყინე, იმას ბ ე ლ ს ლ ა ა კ ლ ე ბ ა ი: მ. 203,18.

წადი, მისი საქმე მოიჭირვეო: მ. 203,19.

ვინც ავი დედაკაცი გაბრუდება, შვილს ვერ წაიხდენს: მ. 203,29.

ასეთი კაცი იყო, გულები დაგვცა: მ. 215,38.

შვიდი მარჩილი გამოგვარდა, ფაფის სასვენ-საჭმელიდ, კარგა ხელის შეწყობით: მ. 222,22.

უკეთესს კაცის ფაილი ვერას ნახავდა: მ. 226,34.

მიეხლობა კაცმა რა გაანწყოს: მ. 230,1.

ცოცა რამ მივარდეთ, მიბეგი არა დავიდვა ნეთ: მ. 244,15.

რაც ვაღი მემარდა, სულ მიაგრეა და მოვაღეები გაისვამრა: მ. 245,29.

მერე სამეფეოდ შეთი აღძრეს ჩემზე: მ. 245,31.

ვისგვისაც ესიდენი ჭირი მენახა: მ. 245,34.

მრავალი რამ კაი ვნახეთ მის სახლებში, მაგრამ გრძელი ამბავი ფავის საწყენია: მ. 232,30.

შეიძლება დავასკვნათ:

1. საფანადი ენობრივი ფაქტების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ სულხანსაბა ორბელიანი კი არ გაურბის ზეული წინადადებებს, პირიქით, ხშირად ამგვარი სინტაქსური კონსტრუქციები გვაინტერესებს მის "სიბრძნე სიცრუესა" და, შეიძლება იყოს, "მოგზაურობაშიც". ამასთანავე, ზოგჯერ წინადადებებში უპირატესი ადგილი უჭირავს ჰიპოტაქსს და არა პარატაქსს.

არც კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების ი შ ვ ი ა დ ი ხ მ ა რ ე ბ ა შეადგენს "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" სტილის სპეციფიკურ ნიშანს: შერწყმულსა და რთულ წინადადებებში კ ა ვ შ ი რ ი ა ნ ი შ ე ე ნ ი ნ ე ბ ი ს მაკავშირებელი ჭარბობს უ კ ა ვ შ ი რ ო შ ე ე ნ ი ნ ე ბ ი ს მაკავშირებლს. თუმცა, საერთოდ, რთული ქვეწყობილი წინადადებანი შ ე ლ ა ნ ე ბ ი თ მაინც საგრძნობი რაოდენობით ვეხვდებით კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების გარეშე: ამ მხრივ სულხან-საბა ორბელიანის საერთო ხასიათებს მარილაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს როგორც ძველი, ისე ახალი ქართული საელიტერატურო ენის ძეგლთა შორის.

2. სპეციალურ ლიტერატურაში ცნობილი არის შენიშნული ის ფაქტი, რომ სულხან-საბა ორბელიანის სტილის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია შ ო კ ლ ე, ზ ე დ მ ე ტ ი ბ ე ვ რ ე ბ ი ს გ ა ნ ვ ი თ ა რ ე ბ ა რ თ უ ლ ი წ ი ნ ა დ ა დ ე ბ ე ბ ი ს გამოყენება, როგორც ცალკე, ისე რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებში.

3. სულხან-საბა ორბელიანის სტილისათვის ასევე ნიშანდობლივია ზმნაშემასმენლების უხვად გამოყენება, რაც ხელობას განსაკუთრებულ დინამიკურობასა და სიცხოველეს ანიჭებს. ამ მხრივ "სიბრძნე სიცრუისა" გაცილებით უფრო მაღლა დგას, ვიდრე "მოგზაურობა ევროპაში".

4. როგორც "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში" სულხან-საბა ორბელიანი ხშირად მიმართავს განკერძოებულ განსაზღვრებათა ხმარებას, რაც მწერალს საშუალებას აძლევს შეამჩნიოს ფრაზა და ამავე დროს განსაკუთრებული სიძლიერით გაუსვას ხაზი ამა თუ იმ საგნისა და მოვლენის დამახასიათებელი ნიშან-თვისებებს.

5. სულხან-საბა ორპელიანის სიტყვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანს წარმოადგენს აგრეთვე **ბ ა თ ი შ უ ლ** და **ბ ა ნ მ ა რ ტ ო ე ბ უ ლ ბ ა ნ ს ა ბ ო ვ რ ე ბ ა თ ა** ჩართვა მარტივსა და რთულ წინადადებებში.

6. დაკვირვება ცხადყოფს, რომ სულხან-საბა შერწყმული წინადადებაში "და" კავშირის წინ **ფ ი ფ ქ მ ი ს ყ ო ვ ე ლ თ ვ ი ს** ხმარობს -ე ემფატიკურ ხმოვანს ერთგვარ წევრებად - მიცემით, ნათესაობით და მოქმედებით ბრუნვებში.

7. დამოჩენილ ქართველ მწერალსა და ლექსიკოგრაფს თავის ნაწარმოებებში უხვად აქვს დამოყენებული ხალხური შემოქმედების საუნჯიდან ამოკრებილი და თავისებურად დადახასიათებული მრავალფეროვანი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: ანდაზები, აფორიზმები, იდიომები, ციტატი სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი სიტყვები და დამოდმები, რაც მის ენასა და სტილს ანიჭებს ხალხურობას, სინათლესა და უშრალოებას. ეს კი ყველა დიდი მწერლისა და შემოქმედის ხელში "ერთადერთი დასაყრდენია ხალხის გულისა".[1]

---

1. მ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, რჩეული ხუთტომეული, ტ. VI, თბ. 1964, გვ. 462.

დასკვნითი დებულებები

1. სუხან-საბა ორბელიანის ლიტერატურული მემკვიდრეობა ჩვენი ქრონოლოგიურად, ისე თავისი სპეციფიკური ენობრივი ნიშნებით მჭიდროდ უკავშირდება ქართული საკითხვაურო ენის განვითარების ერთ-ერთ პერიოდს - ს ა შ უ ა ლ ქ ა რ თ უ ლ ს, რომელიც საფუძველს იღებს XI-XII საუკუნეებიდან. საშუალი ქართული საკითხვაურო ენის წარმოქმნა და შემდგომი განვითარება განაპირობა საქართველოს პოლიტიკურ, ეკონომიურ და კულტურულ ცხოვრებაში მიმხდარმა დიდმა ისტორიულმა ცვლილებებმა. საშუალი ქართული საკითხვაურო ენის წარმოქმნისა და განვითარების საქმეში ერთ-ერთი ძირითადი და გადამწყვეტი როლი შეასრულა საერო ლიტერატურის წარმოშობამ, კერძოდ, შოთა რუსთაველის უკვდავმა პოემამ - "ვეფხისტყაოსანმა".

2. ძველ ქართული საკითხვაურო ენისაგან განსხვავებით, საშუალმა ქართულმა გვერ აღარ საერთო-სახალხო, ცოცხალ სასაუბრო ენისაკენ. მან ფართო გასაქანი მისცა საერთო-სახალხო ენის ფონეტიკურ სისტემაში, გრამატიკულ წყობასა და ლექსიკურ შემადგენლობაში მიმხდარ იმ მნიშვნელოვან ცვლილებებს, რომლებსაც ყრუდ უვლია ტვერის და ნაკლებ გასაქანს აძლევდა ძველ ქართულ საკითხვაურო ენა.

3. საშუალი ქართული საკითხვაურო ენა თანდათან უახლოვდება ქართული ენის ცოცხალ ტერიტორიულ დიალექტებს. იგი გზას იკაფავს საერთოენაციონალურ ახალი დიალექტების არჩევით, ბარის კილოებისაკენ გვერის აღებით. "ძველ ქართული ლექსიკისა და მორფოლოგიურ - სინტაქსური სისტემის შეჭყობა ამ ახალ დიალექტურ სინამდვილესთან, საკითხვაურო ქართულის გადაყვანა ახალ ლიანდაგზე, ესაა პროცესი ახალი /ენისა. საშუალი - დ.ბ./ ქართულის ჩამოყალიბებისა" /არნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა/.

4. საშუალი ქართული საკითხავი ენის ერთ-ერთ ნიშანდობლივ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს სხვადასხვა ენებიდან, განსაკუთრებით აღმოსავლური ენებიდან, სიტყვათა სესხების ხანგრძლივი და საკმაოდ ძლიერი პროცესი: XI-XII საუკუნეებიდან ქართული საკითხავი ენის ლექსიკურ შემადგენლობაში მნიშვნელოვან ადგილს იჭერს ნასესხები სიტყვები და გამოთქმები.

5. საშუალმა ქართულმა საკითხავი ენამ მემკვიდრეობად მიიღო და ნაწილობრივ შეინარჩუნა ძველი ქართული საკითხავი ენისათვის დამახასიათებელი ნიშნებიც. ამავე დროს, როგორც ვიცით, მან ფართოდ გაუღო კარი საერთო-სახალხო, ცოცხალი სასაუბრო ენებიდან და დიალექტებიდან მომდინარე ლექსიკურ-გრამატიკულ ნეოლოგიზმებს, აღმოსავლური ენებიდან სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა გზით ნასესხებ სიტყვებსა და გამოთქმებს. ყოველივე ამან განსაზღვრა ის ფაქტი, რომ XII-XVIII სს საკითხავი ენა გახდა ნ ა რ ე ვ ი, მ რ ა ვ ა ლ ფ ე რ ო ვ ა ნ ი და ა რ ა მ ო ნ ი ლ ი ო ს ნ ი.

6. XVII-XVIII სს, ე.ი. იმ პერიოდის საკითხავი ენა, რომელსაც ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა სულხან-საბა ორბელიანი, თავისი ფონეტიკური სისტემით, გრამატიკული წყობით და ლექსიკით კიდევ უფრო მორეული და თვისებრივად ემიჯნება ძველ ქართულ ენას. XVIII საუკუნეში ძ ი რ ი თ ა დ ი ა დ უკვე მთავრდება ახალი ქართული საკითხავი ენის ჩამოყალიბების პროცესი.

XVII-XVIII სს ქართული საკითხავი ენა მაქსიმალურად უახლოვდება საერთო-სახალხო ენას, ხალხურ მეტყველებას. ფართო მასშტაბით მიმდინარეობს სამწერლო ენის დ ე მ ო კ რ ა ტ ი ზ ა ც ი ი ს, გ ა ხ ა ლ ხ უ რ ე ბ ი ს პროცესი. საკითხავი ენის დაახლოებამ საერთო-სახალხო,

ცოცხალ სასაუბრო ენასთან ბუნებრივად გამოიწვია დიალექტიზმების მოჭარბება სამწერლო ენაში. დიალექტური ფორმების მოჭარბებისაგან თავის დასაღწევად და სამწერლო ენის ერთიანობის აღსადგენად XVII-XVIII სს ქართველ საეკლესიო ენაში შეინიშნება საკმაოდ ძლიერი მისწრაფება მწერლობაში გამოყენებული ფორმათა არქაიზაციისაკენ. ამავე პერიოდში განსაკუთრებით იჩენს თავს უცხოურ ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიურ ნასესხობათა მოძძღვრება და ერთმანეთისაგან მკვეთრად განსხვავებული ენობრივი ფენების თანაარსებობა საეკლესიო ენის საერთო სტრუქტურაში.

7. XVII-XVIII სს ქართველი მოწინავე საზოგადოება კარგად ხედავდა, რომ საჭირო იყო ენერგიული ბრძოლა სპარსული და თურქული ენების წამოეკიდი ტალღების წინააღმდეგ, ქართული საეკლესიო ენის გადასარჩენად, მისი სიწმინდის დასაცავად და გასაფრცელებლად. ამ ბრძოლას სათავეში ჩაუდგა მეფე-პოეტი არჩილი /1647-1713/.

არჩილის მიერ წამოწყებული ბრძოლა ქართული საეკლესიო ენის მოწიფულობის აღდგენისა, მისი სიწმინდის დაცვისა და შესწავლა-გავრცელებისათვის წარმატებით განაგრძო და განავითარა სულხან-საბა ორბელიანმა. ამ მხრივ მის მხარეზე ნაწარმოებებთან ერთად უდიდესი როლი ითამაშა ჩვენი მშობლიური ენის საუნჯემ "ქართულმა ლექსიკონმა", ანუ "სიტყვის კონამ".

საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ სულხან-საბა ორბელიანს თავის ქართულ ლექსიკონში ახსნილი და განმარტებული აქვს მრავალი ტრამატიკული ტერმინი, რომელთა ჯერთან შესწავლას, ვფიქრობთ, ბევრი რამ შეუძლია მიმცეს ქართული გრამატიკული აზროვნების ისტორიის გასათვალისწინებლად, რამდენადაც "სატრამატიკო ტერმინების ისტორია ქართული ენის გრამატიკის ისტორიას მიკვანიშნებს" /არ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა/.

8. სპეციალური ლიტერატურისა და "ქილილა და დამანას" სპასეული ვერსიის ავტოტრადული ხელნაწერის /1-31/ მონაცემების შესწავლას იმ დას-

კვნამდე მივყავართ, რომ სულხან-საბა ორბელიანის წაწარმოებებისა და XVII-XVIII სს საერო მწერლობის ძეგლთა ერთ-ერთ ერთი და იგივეა.

სულხან-საბას ავტოგრაფულ ხელნაწერში ჩ ი შ ვ ი ა ფ ა ლ ი ა გვხვდება /ნ ა ჩ, ე ნ ა ჩ, შ ე ნ ა ფ ე ბ ა ჩ, ქ ვ ა ჩ.../. (სპორადულად დასტურდება ე ფუძეხმოვნიან სახელებთან /ს ი ფ ლ უ ა ფ ა ნ ჯ უ (.../, (((/=ჭ ე/ შორისდებულსა და ბოგიერთი სიტყვის ფუძეში /ვ უ (((ბ ი, მოჭკუ(((.../. უმარტლო ^ ბოგჯერ იმავე ადგილას გვხვდება, რა ადგილასაც იგი ძველ ქართულში იხმარებოდა /ს ი ფ ლ უ ა, ფ ე ლ ე ნ, ჩ ე ლ ნ, ქ ე ა ბ ი.../, მაგრამ უფრო ხშირია ისეთი შემთხვევები, როცა მის მაგივრობას ^ ანთხოვანი ეწევა /ს ი ფ ლ ვ ა, ფ ე ვ ე ნ, ჩ ვ ე ნ, ქ ვ ა ბ ი.../. ^ ასი იშვიათად და გვხვდება იქ, სადაც მისი გამოყენება მოსალოდნელია /სიტყვასა, ფალაკურა.../, როგორც წესი, მის ადგილს იკავებს ან ^ ი, ან ^ ი ასო-ბგერათა კომპლექსი /ბ ა ჭ კ ე ი ნ ფ ა, ა ბ ი ს ფ ე ი ს... (((

"სიბრძნე სიცრუის წიგნში"/: ბ ი ღ ნ ი / ← პილნი/; დ ე დ ი ფ ა ღ ი / ← დედა უფალი/; დ ი ა ხ / ← დიადი/; კ ვ ღ ა / ← კლვა/; მ ფ რ ე ნ ი / ← ფრენი/; ნ ა ვ ვ ე ღ ი / ← ნავლელი/; ს ა ბ ძ ე ღ ი / ← საბძელი/; ფ რ ი ნ ვ ე ღ ი / ← მფრინველი/; წ მ ი ნ დ ა / ← წმიდა/...

შედარებით უფრო იშვიათად, მაგრამ მაინც დასტურდება ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ა დ ს ა ხ ე ლ ვ ი ლ ი ი ხ ე ი სიტყვები, რომლებიც დიალექტიზმად შეფასდება მივიჩნიოთ, ასეთებია, მაგალითად, "სიბრძნე სიცრუის წიგნიდან": კ ა ი / ← კარი/; კ ა რ გ ა / ← კარგად/; ო რ ო ღ ი / ← ორორი/; ძ ა ღ ა ფ / ← ძალად/, წ ა მ ა რ თ ო / ←წამარეა/, ჭ ა ნ დ ა რ ი / ← ჭადარი/... "ევრიპიდეს მოგზაურობიდან": ა ნ ბ ა ვ ი / ← ამბავი/, ა ვ ა ნ ტ ე ფ ი / ← ავადმყოფი/; ა მ ო ი ნ ო / ←ამოინა/; ბ ძ ა ნ ა /← ბრძანა/; ი ზ ღ ე ბ ი ა ნ / ← იგრეებიან/; ი ო ჯ ე ღ / ← ორკერ/; ს ა ბ ა ფ ი უ რ ი / ←საპაციური/; ჭ ა ნ დ ა რ ი / ← ჭადარი/... ანალოგიურ დიალექტურ ფორმებს შედარებით უფრო ხშირად ვხვდებით "მოგზაურობაში", ვიდრე "სიბრძნე სიცრუის წიგნში".

"ქართულ ლექსიკონში" განსამარტავ ერთეულებად შეტანილია სიტყვათა რიგი: ა მ ო ს ა ვ ა ღ ი, ისე ფ ო ნ ე ტ ი კ უ რ ა დ ს ა ხ ე ლ ვ ი ლ ი ფ ორმები: ღ ე ღ ნ ა მ ი // ღ ე ბ ნ ა მ ი; ბ ო ა ხ ვ ა // ძ ო ა ხ ვ ა; ბ ი ძ ე ს // ბ ი ც; ს ა ბ ბ ა ღ ი // ს ა ბ ძ ა ღ ი...

10. ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ უ ლ ი ს ა ღ ი ფ ე ბ ა ბ უ რ ი ე ნ ი ს ა თ ვ ი ს დ ა მ ა ხ ა ს ი ა თ ე ბ ე ლ ი მ ი ვ ღ ე ნ ა თ ა ბ ა ნ "სიბრძნე სიცრუის წიგნსა" და "მოგზაურობაში" დასტურდება შემდეგი:

ა/ მ ი ბ ო ფ ო ლ ო გ ი ზ ა ნ:

"ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ც რ უ ი ს ა მ ი" სახელია მრავლობითი რიცხვის საბარბოვლად უპირატესად გამოყენებულია -ნ და -ნ/ა/ სუფიქსები.

სპორადულად დასტურდება წ ო ფ ე ლ ო ბ ი ო ბ რ უ ნ ვ ი ს გა-
მოყენების შემთხვევებიც /ც ო ც ხ ა ლ ვარ; კ უ რ ო ხ ე ულ ხარ,
ა ღ ვ ი ღ არს.../. ფუძეთანხმოვნიან სახელებთან მ ო ხ რ ო ბ ი ო ბ ი
ბ რ უ ნ ვ ი ს ნიშნად, როგორც წესი, გვხვდება -მ ა ნ /-მ ა ნ დაახ-
ლოებით 500-ჯერ, -მ ა მხოლოდ 30-ჯერ/. უ პ ი რ ა ტ ე ს ად ეძევე
ადექსი დასტურდება მოხრობითი ბრუნვის ნიშნად ფ უ ძ ე ხ მ ო ვ ნ ი ან
ს ა ხ ე ლ ე ბ ო ა ნ ა ც /-მ ა ნ დაახლ. 145-ჯერ, -მ 115-ჯერ, -მ ა-ორ-
ჯერ/.

როგორც "ს ი ბ რ ძ ნ ე ს ი ტ ყ ვ ი ს ა ში", ისე "მ ო გ ზ ა-
უ რ ო ბ ა ში" ადამიანთა საკუთარი სახელები სახელობითი, მოხრობითი და
ბოდეებით ბრუნვებში, როგორც წესი, წარმოდგენილია ფუძის სახით.

იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ო ი ც ხ ვ ი ო ს ა ხ ე ლ თ ა
ფუძე ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი ფორმით /ა ო ი რ მ ე ტ ი,
ა ო ხ უ ო მ ე ტ ი.../.

ნ ა ტ ვ ა ლ ს ა ხ ე ლ თ ა გ ა ნ ძველი ფორმით დასტურდება -
"სიბრძნე სიტყვისაში": ე ტ ე, ე ტ ე ვ ი თ ა რ ი, ე ტ ი ტ ე ნ ი,
ე ტ ტ ო მ ი, ე ნ ი მ ა ნ ე ნ ო ი, ე ს ე, ე ს ე ი ტ ე ნ ი // ესი-
ტენი, ვ ი ო ა ნ ი, ნ ა ი ტ ე ნ ი // ნ ა ვ ტ ე ნ ი, ნ ი მ ე ლ ი
/=ნიმელიც/... "მოგზაურობაში": ე ნ ი მ ა ნ ე ნ ო ი, ე ს ი ტ ე ნ ი,
ვ ი ნ /=ვინც/, ნ ი მ ე ლ ი /=ნიმელიც/...

წაწილაკვარიული ნაცვალსახელების ბრუნების მხრივ "სიბრძნე სიტყვ-
ისა" და "მოგზაურობა" უპირველესად ძველი ქართული ენის წესს მისდევს.

დასტურდება ტემისწინოა ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი ფორ-
მით /ა ფ-, მ ო ა-, ტ ა ნ-, ტ ა ნ ტ ა-, ნ ა ნ ტ ო მ ი, ტ ა ნ ტ ა-
ნ ა ნ ტ ი-/ კამოყენების შემთხვევები.

პირველი სუბიექტური პირის ნიშანი ვ-, როგორც წესი დაკარგულია ვ ან-ხმოვნისა და ვ ხმოვნის წინ.

ერთმანეთს ვნულებია აწმყო- მყოფადის მწკრივებში მესამე სუბიექტური პირის ნიშნად გოგჯერ გამოყენებულია -ს /ი პ ო ვ ე ბ ი ს, ი შ ო ვ ე-ბ ი ს, დ ა ძ ვ ი რ დ ე ბ ი ს/.

მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითობა, -ენ // -ენენ სუფიქსების ნაცვლად, გ ო გ ჯ ე რ აღინიშნულია -ეს ბოლოსარდით /იგივნი ს ხ დ ე ს, ს ქ ა-მ დ ე ს, ი მ ღ ე რ დ ე ს, მ ო ე გ ე ბ ნ ე ს.../.

სახელობით ბრუნვაში დასმული ობიექტის მრავლობითობის გამოსახატავად არც თუ ისე იშვიათად გამოყენებულია -ნ / -ენ/ სუფიქსი / ქ ა ღ ნ ი უ ძ ღ ვ ნ ნ ა, კ ა ტ ნ ი დ ა ი ბ ხ ო ვ ნ ა.../.

ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენის მწკრივთაგან დაცულია უ წ ყ ვ ე-ტ ღ ი ს ხ ო ღ მ ე ო ბ ი თ ი /ა კ ვ ე ო ბ ი ს, დ ა ა ბ ნ ო ბ-ბ ი ს.../ და II ხოლმეობითი /ა ბ ა ნ ი ს, შ ე მ ო ს ი ს, მ ი ს ტ ი ს, მ ო ი ღ ი ს/.

გ ო გ შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ა შ ი გ მ ნ ი ს წ ი ნ ი ა ნ ი ფ ო რ მ ა აწმყოა და არა მყოფადი / დ ა ე მ ხ ო ბ ა, ა ღ გ ე ბ ა, ტ ა ვ ყ ი-ბ ი თ/. ასევე, გმნისწინის დართვით უ წ ყ ვ ე ტ ღ ი მყოფადის ხოლ-მეობის ვერ გვაძლევს / ა ა გ ე ბ ა=აგებდა; დ ა ა კ ლ ე ბ ე ნ = აკლებენ; გ ა მ ო ი ხ ო ბ ა = იხილებოდა/.

წ ყ ვ ე ტ ი ლ ი ან წყვეტილისაგან ნაწარმოებ II პირის ბრძანებითში -ი სუფიქსი, როგორც წესი, არ დასტურდება /მ ე ვ ი პ ყ ა რ, შ ე-ი პ ყ ა რ, დ ა მ კ ა ლ.../.

გოგჯერ II კავშირებითი გამოყენებულია მყოფადის ფუძეზეით / მ ე ბ ო-ვ ი=მიპოვი; მ ი ხ ო ვ ი=მიხოვ; დ ა ვ ა ს ტ უ ლ ი=დავასტურებ.../.

იშვიათად გვხვდება უ ბ ო ბ ი II-ის მოკლე ფორმებიც /ა ე მ ე ნ ა = აემენეპინა; ე ბ ძ ა ნ ა = ე ბ რ ძ ა ნ ე ბ ი ნ ა; ე ბ ო ძ ა = ე ბ ო ძ ე ბ ი ნ ა.../.

ა ბ ე ბ ო-ბ ე ბ ო ფ ა ლ ი ს მწკრივებში მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითობის აღმნიშვნელი -ენ სუფიქსის დართვისას იკარგება -ვ და -ან ფუძის ნიშანთა ა ხმოვანი /ნ ა ხ ვ ე ნ, შ ე კ ვ რ ე ნ, გ ი ზ - მ ე ნ.../; უ ბ ე ბ ე ლ ს ა /და მეოთხეულის ხოლმეობითში/ -ვ და -ან ფუძის ნიშნები განიცდიან ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელ ცვლილებას /ვ ზ ი ლ ე ვ ლ ი, ლ ა ჰ კ ა ნ ბ ე ვ ლ ი, ხ ო ლ ვ ი ლ ა, მოანი მ ი ხ ლ ბ ი ლ ე ნ.../...

პ რ ე ფ ი ქ ს ი ან ვნებითებიან სუბიექტური პირის მრავლობითობა II სერიის მწკრივებში დამახასიათებელია -ენ/ -ნ სუფიქსით /ლ ა ვ ე - ბ ი ე ნ ი, მ ი ე მ ვ ე ლ ე ნ ი, მ ი ბ ვ ე ბ ე ბ ნ ე ს.../.

ბ ე ნ ი ბ ე ლ ა ფ ა ლ ა ნ ძველი ფორმით დასტურდება - "სიბრძნე სიცრუისაში": ა მ ი ე ნ, ა მ ი ე ნ ი ფ ლ ა ნ /ა ქ ა, ა ქ ა ო ბ - ლ ე, ლ ა ნ ფ ი ა ლ, ლ ა ნ ე, ლ ი ვ და ლ ა ბ ი ვ, ე ს ნ ე _ ვ ი ფ ა ნ // ვ ი ფ ა // ვ ი ფ, ზ ე, ფ ა ნ ა, ი ლ ე ბ ა ლ, ი ქ ი - ა ქ ა, ი ქ ი ვ, ბ ა ლ-ბ ა ლ, ბ ა ნ ფ ლ, ბ ფ ლ ი ვ, ბ ლ ფ ვ ა ნ - ლ ა ბ, ნ ე ლ ი ა ლ, ფ ლ ე ს, ე ი ნ ვ ე ლ, ს ნ უ ლ, ს ბ ნ ა ფ ი ფ, უ კ ო ნ ი ს, უ კ უ ნ ი ს ა ბ ლ ე, ქ ვ ე, ლ ლ ე ლ ლ ო ვ ე ლ, ძ ლ ი ვ, ძ ნ ი ა ლ, ხ ვ ა ლ ი ს ა ლ, ბ ე ნ, ბ ე ნ ი ფ; "მოგზაურობაში": ა ქ ა, ე ს ნ ე ფ, ვ ი ფ, ი ქ ი, ბ ი ნ ლ ე ლ, ბ ე ნ, ბ ე ნ ი ფ, ბ ი ნ ა, ძ ლ ი ვ...

ფ ა ნ ლ ე ბ ე ლ ფ ა ლ ა ნ ძველი ქართულისათვის დამახასიათებელი სახით იხმარება - "სიბრძნე სიცრუისაში": ზ ე ლ ა, ფ ა ნ ა ლ ა /ბ ე -

ნ ე ა, ჩ ე მ ე ა...; ეკვე ბანდებულები კაციდებიდ უფრ იშვიათად დასტურდება "მოგზაურობაში".

-ულ ნაბილაკის სრული სახით კამოყენების შემთხვევები დასტურდება რიგრიგ "სიბრძნე სიცრუისაში" /შედარებით უფრ ხშირად/, ისე "მოგზაურობაში". -ულ ნაბილაკს აქა-იქ შენარჩუნებული აქვს თავისი ძველი ფუნქცია, საკმაოდ ხშირად გვხვდება ა რ ა უარყოფითი ნაბილაკი შუკვეცილი ფორმით /ა რ ა მიმაბარებ; ა რ ა ვფარავ.../.

"სიბრძნე სიცრუისაში" საკმაოდ ხშირად გვხვდებით განსაზღვრულ და განუსაზღვრელ ნაბეკარია კამოყენების შემთხვევებს /ადგა კაცი ი გ ი; კაცი ვ ი ნ მ ე იყო.../.

ბ/ ს ი ნ ტ ა ქ ს ი დ ა ნ:

შ ე დ გ ე ნ ი ლ ი შ ე მ ა ს მ ე ნ ლ ი ს სახელადი ნაბილი ბოგჯერ ბრეკლობით ბრუნვის ფორმითაა წარმოდგენილი /ვირემ ც ი ც ხ ა ლ ვარ/.

ხშირად შემთხვევები, განსაკუთრებით "სიბრძნე სიცრუისაში", რიდესაც უბრალო დამატება და ადგილის გარემოება ერთანდებულია წარმოდგენილი /გ უ ლ ს ა=გ უ ლ ი; ც ხ ე ნ ს ა=ცხენზე; ს ა ფ რ ა ნ გ ე ი ს= საფრანგეთში, ა დ გ ი ლ ი ი=ადგილიდან.../.

ბ ი ბ ლ ი ს გ ა ბ ე ბ ი ს ადგილსაცემად ბოგჯერ კამოყენებულია ვითარებით ბრუნვაში დასმული სახელი /სიკ ვ დ ი ლ ა ლ=სასიკვდილოდ; ლ ი ც ვ ა ლ=საღიცვად/.

შედარებით უფრ იშვიათად დასტურდება განსაზღვრებისა და საზღვრული ნევრის პ ო ს ტ პ ო ზ ი ც ი უ რ ი წყობის მაგალითები /კ ა ც ი ბ უ ლ ჩ ქ ა ნ ი და ფ ი ც ხ ე ლ ი; ს ა ხ ლ ი ს ა მ ე ფ ო.../.

საზღვრული ნევრი ბ ო ბ ჯ ე რ პ რ ე პ ო ზ ი ც ი უ რ ი წყობის ერთსაც ითანხმებს მსაზღვრელს ბრუნვაში /უპირველესად -ს ემფატიკური ხმოვნის ჩამოში-

ნებით/: ავსა და ცუდსა საქმესა; ახალს მოყვა-
ნეს; დიდს მტერს...

აქა-იქ დაცულია წინადადების წევრთა შორის ჩიცხვში შე-
ფანხმეტის ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი წესები
/იხ. §§ 70-72/.

შერწყმულსა და რთულ თანწყობილ წინადადებებში ზოგ შეშფოთ-
ვა ში ძველი ფორმით არის გამოყენებული კავშირები და საკავშირებელი
სიტყვები /იხ. § 73, 74/.

ბ/ ლექსიკონი:

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ლექსიკის შესწავლა
გვიჩვენებს, რომ მწერალს არა ერთი და ორი სიტყვა აქვს ალებული ძველი
ქართული ენიდან / აგარაკი, ანგანი, გოდი, დამ-
ცნეა, კარაული, კინჩხი...../. უნდა ვიფიქროთ, რომ
ნაწილი ამ სიტყვებისა ხშირად თუ არა, აქა-იქ მაინც იხმარებოდა საკასერო-
ინდეალ ცოცხალ, სასაუბრო ენასა და მწერლობაში; ზოგი მაგალითი კი, ბარ-
კვეული სიტყვა-სიტყვური დანიშნულებით, თვით
სულხან-საბას მიერ არის "გაცოცხლებული" და ჩართული "სიბრძნე სიცრუისა"
და "მოგზაურობის" ლექსიკაში /იხ. §§ 75-78/.

საერთოდ, ძველი ქართული ენისათვის დამახასიათებელ მორფოლოგიურ,
სინტაქსურსა და ლექსიკურ მოვლენებს შეარჩევთ ყველა ხშირად
ვხვდებით "სიბრძნე სიცრუისაში", ვინემ "მოგზაურობაში".

II. ძველი ქართული საერთოდ ენი-
საგან განსხვავებულ მოვლენათაგან "სი-
ბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" დასტუ-
რდება შემდეგი:

ა/ მორფოლოგიიდან:

"მოგვაურობაში" გამაფრინებული მდგომარეობა უჭირავს -ენ-იან მრავლობითს.

ნ ა რ-ა ნ ი ა ნ ი მრავლობითის მოხრობით, მიცემისა და ნათესაობით ბრუნვებში ხშირად გვხვდება -ო სუფიქსი -ა ემფატიკური ხმოვნის გარეშე /მ ა შ ვ რ ა ლ ო, მ წ ვ ე მ ს ო, ფ ე ფ ა ო, კ ა ტ ო.../.

ფუძეხმოვნიან სახელებთან სახელობით ბრუნვაში (ალარ დასტურდება /ა ი ა ვ მ ა, ფ ა ს მ ა, ო ქ რ ო, ვ რ უ.../.

"მოგვაურობაში" ფუძეანხმოვნიან სახელებთან, როგორც წესი, მოხრობითი ბრუნვის ნიშნად გვაქვს -ებს /კ ა ტ მ ა, კ ა ნ ფ ი ნ ა ლ მ ა, მ ა ო ვ ი ლ მ ა.../, ხოლო ფუძეხმოვნიანებთან - -ე /მ ე ფ ე მ, ს ხ ვ ა მ, ფ ე ფ ა მ.../. საკმაოდ ხშირად გვხვდება იგი "სიბრძნე სიცრუისაშიც" /260 მაგალითიდან 115-ჯერ/.

ფ უ ძ ე უ კ ვ ე ტ ე ლ სახელია ბრუნება ძირითადად ძველი ქართული ენისაგან გადმოყვანილი წესს მისდევს /იხ. § 84/.

ვითარებითი ბრუნვის ნიშნად აქა-იქ დასტურდება -ად / <-ად/, -ად /<-ად/: ბ ე ნ ა ო, შ ა ფ ო ვ ნ ა ო, ძ ა ლ ა ო...

წოდებითი ბრუნვის ნიშნად ფუძეხმოვნიან სახელებთან დასტურდება -ვ / <-ო/ სუფიქსის გამოყენების შემთხვევები /ფ ე ფ ა ვ, მ ა მ ა ვ, ხ ე ლ მ წ ი ფ ე ვ.../.

-ა ემფატიკური ხმოვნის გამოყენების მხრივ ორივე ნაწარმოები უფრო მეტად საშუალსა და ახალ ქართულს უყურს მხარს, ვიდრე ძველს.

ადამიანია საკუთარი სახელების ბრუნებაში უკვე შოლმე ალარაა დაცული ძველ ქართული ენისათვის დამახასიათებელი წესი.

ზ ე ფ ს ა რ თ ა ვ სახელთა უფროობითი ხარისხი უპირატესად ძველ ქართული ენისაგან გადმოყვანილი ფორმით არის ნაწარმოები.

ბიცხვიდი სახელია ფუძე, რომელიც წესი, ახალი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი სახით გვხვდება.

ნაცვალსახელია აბსოლუტური უმრავლესობა ახალი ქართული ენისათვის წიმაწმოშლილ ფორმით დასტურდება /იხ. § 91/.

გმნისწინები უპირატესად ახალი ქართული ენისათვის დამახასიათებელი ფორმით გვხვდება /ა-, და-, ჩა-, წა-, ამო-, ჩამო-, წამო-.../.

გარკვეულ პირობებში მესამე სუბიექტური პირის მრავლობითობის აღმნიშვნელ -ენ სუფიქსის ადგილს იჭერს -ენ // ნენ /მგრიდენ, ხდიდნენ, გამიხდენ, გამოგრუნდნენ.../.

მოშლილია მეორე სუბიექტური პირისა და მესამე ობიექტური პირის აღმნიშვნელ პრეფიქსთა გამოყენების წესი.

ძველ ქართული ენისათვის დამახასიათებელ მწკრივთაგან უკვე ალარ გვხვდება აწმყოს ხოლმეობითი, I და II მრავლობითი. სისტემაში იხმარება ძველი ქართულისათვის უჩვეულო მწკრივები: მყოფადი, მყოფადის ხოლმეობითი და მყოფადის კავშირებითი.

აწმყოს მწკრივში გვიანდელ გარდაუვალ გმნასთან /საშუალთან ან სტატიკურ ვნებითთან/, რომელიც წესი, გვხვდება მეშვიდე გმნა /გძულვან, გგონივან, სწუხან.../.

წყვეტილში ხშირად დასტურდება -ევ სუფიქსის გამოყენების მემთხვევები /წაიღევ, მეყმევ, შევიყვევი/, ანალოგიურ მწკრივში გოგურ შენარჩუნებულია -ევ ბოლოსარჩენ გმნაა -ე ალბთმოვანი /გვაწვია, განაბნივე, აძღივეს.../.

გარდამავალ და გარდაუვალ ზმნაა III სერიის ფორმაა /I თურქეთ-ბიდის, II თურქეთბიდის, III კავშირებიდის/ წარმოება ძირითადად ახალი ქართული ენის წესს მისდევს /იხ. § 100-104/.

-ულ და -ულ ფუძის ნიშნიან ზმნაა უღლება უპირველესად ძველი ქართული სალიტერატურო ენისაკენ გადასვლაებული წესით წარმოებს /იხ. § 105/.

დინამიკური ვნებითების აწმყო-მყოფადში შესაძლო სუბიექტური პირის ნიშნად ძ ი რ ი თ ა დ ა დ იხმარება -ს და არა -ს /ე ნ ა ტ რ ე ბ ა, ბ ე ნ ბ ე ბ ა, ი ა ბ ე ბ ა, ა ღ ი ბ ე ნ ე ბ ა.../.

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობა" კონტაქტის ფორმაა წარმოების მხრივ მოლიანად ახალ ქართული სალიტერატურო ენას უყვარს მხარს /იხ. § 107/.

უ ღ ე ლ ბ ე ბ ი ს /ზმნიზღვრების, ბანდეკულების, კავშირების, ნაწილაკების/ დიდი უმრავლესობა უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ საშუალი ან ახალი ქართული სალიტერატურო ენისაკენ დამახასიათებელი ფორმით არის წარმოდგენილი /იხ. §§ 108-110/.

ბ/ ს ი ნ ტ ა ქ ს ი ს ა ნ:

"სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" დასტურდება ძველ ქართული სალიტერატურო ენისაკენ გადასვლაებული შემდეგი სინტაქსური მოვლენები:

ა/ შედგენილი შემასებელის სახელადი ნაწილი უ პ ი რ ა ტ ე ს ა დ წარმოდგენილია ს ა ხ ე ლ ო ბ ი თ ი /და არა წ ი ნ დ ე ბ ი თ ი/ ბრუნვის ფორმით. მეშვიდე ზმნა /ა რ ს // ა რ ი ს/ უ ფ რ ო ხ შ ი რ ად შეკვეცილია;

ბ/ მიზნის გარემოების გადმოსაცემად, რიგორც წესი, გამოიყენება არა ვიზარეთი ბრუნვაში დასმული სახელი, არამედ მოცემული დროის ვნებითი გვარის მიმღობა;

გ/ კაბალიტერეული კანსაზღვრებისა და საზღვრული წევრის პრეპოზიციური წყობა. ასევე შეინიშნება ბრუნვაში ძირითადად ისევე ხდება, როგორც ახალ ქართულში. გამონაკლისი დასტურდება მიღმეფებისა და ვიზარებიში / "დიდ-ებს კაც-ებ"; "დიდ-ს კაც-ად"/;

დ/ ხშირად დარღვეულია წინადადების წევრთა შორის რიგი შეინიშნების ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენისათვის დამახასიათებელი წესები: მარტივი წინადადების სტრუქტურაში შესუსტებულია სახელობითი ბრუნვის სინტაქსური ძალა, საგანგებოდ გაძლიერებულია მიცემითი ბრუნვის როლი.

ე/ შეინიშნული, რაც ადასტურებს და რაც ქვემოთ წინადადებებში უპირველესად გამოყენებულია ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენისათვის უჩვეულო კავშირები და საკავშირებელი სიტყვები /იხ. §§ 111-122/.

3/ ლექსიკონ:

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ "სიბრძნე სიტყვისა" და "მოციქულთაში" დადასტურებულ სიტყვათა დიდი უმრავლესობა სრულდება ძველი ქართული საღვთისმეტყველო ენის ლექსიკის ფარგლებს. ძველ ქართული ენისაგან განსხვავებული სიტყვებსა და გამოთქმებში ჭეშმარიტად ადრევე ამოსავლური და ევროპული ენებიდან XI-XII სს. შემდეგ ნასესხები ლექსიკური ერთეულებიც. ამასთან "სიბრძნე სიტყვისაში" ქართულს აღმოსავლური, ხოლო "მოციქულთაში" - ევროპული ენებიდან ნასესხები სიტყვები /იხ. § 122/.

12. "სიბრძნე სიტყვისა" და "ევროპაში მოციქულთაში" ენასა და სიტყვიერ დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ ამ ხანაში ქართული ენის ფონეტიკური დიალექტური ერთეულებისათვის დამახასია-

ფ ე ბ ე ლ ი ლ ე ქ ს ი კ უ რ-ფ რ ა მ ა ტ ი კ უ ლ ი მ ო ვ ლ ე ნ ე-ბ ი მინიმუმამდეა დაყვანილი, მაგრამ აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ არც "სიბრძნე სიცრუისა" და არც "მოგზაურობა ევროპაში" ს ა ვ ს ე ბ ი თ ფავისუფალი არაა ცალკეული დიალექტური ფორმებისაგან და ეს მუნებრივია, რამდენადაც ყოველი საელჩოსეული ენა ორგანულად არის დაკავშირებული ტერიტორიულ დიალექტებთან და დროთა განმავლობაში მეტ-ნაკლებად ესესხება მათ.

დაკვირვება გვიჩვენებს, რომ სულხან-საბა ორბელიანის ნაწარმოებებში დადასტურებული დ ი ა ლ ე ქ ტ უ რ ი მ ო ვ ლ ე ნ ე ბ ი /იხ. § 123/ ან წარმოადგენენ დ ი ა ლ ე ქ ტ ი ზ მ ე ბ ს ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით: დიალექტური ფორმების გამოყენებას "სიბრძნე სიცრუესა" და "მოგზაურობაში" არა აქვს მ ხ ა ტ ვ რ უ ლ ი, ს ტ ი ლ ი ს ტ ი კ უ რ ი დ ა ნ ი შ ნ უ ლ ე ბ ა. სულხან-საბა თავის ხელნაწერებში მათ მიმართავს, როგორც იმერეთისელი საელჩოსეული ქართული ენისათვის დამახასიათებელ ორიგინალურ ენობრივ კომპონენტებს.

საერთოდ, ძველი ქართული საელჩოსეული ენისაგან განსხვავებული მოვლენები უფრო ხშირად დასტურდება "მოგზაურობაში", ვიდრე "სიბრძნე სიცრუისაში".

13. "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" ძირითად ს ტ ი ლ უ რ ი ნიშანთაგან აღვნიშნავთ შემდეგს:

ა/ საგანგებო ენობრივი ფაქტების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ სულხან-საბა ორბელიანი კი ამ გაურბის რიგი წინადადებებს, პირქვე, სწორედ ამგვარი სინტაქსური კონსტრუქციები დომინანტობს მის "სიბრძნე სიცრუესა" და, შეიძლება იფიქროს, "მოგზაურობაშიც". ამასთანავე, რიგი წინადადებები უ პ ი რ ა ტ ე ს ი ა დ გ ი ლ ი უ ჭ ი რ ა ვ ს ჰ ი პ ო ტ ა ქ ს ს დ ა ა რ ა

პარაფრაზს.

არც კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების იშვიათი ხმარება შეადგენს "სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" სტილის სპეციფიკურ ნიშნას: ფრანგულისა და რუსულ წინადადებებში კავშირიანი შეერთების მაგალითები ჭარბობს უკავშირო შეერთების მაგალითებს. თუმცა, საერთოდ, რუსულ ქვეწყობილი წინადადებანი შეერთებით მაინც საკმაოდ ბევრია კავშირებისა და საკავშირებელი სიტყვების გარეშე: ამ მხრივ სულხან-საბა ორბელიანის საერთ ხასიათებს მართლაც განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს რიგორც ძველი, ისე ახალი ქართული საალიტერატურო ენის ძეგლთა შორის.

ბ/ სპეციალურ ლიტერატურაში სწორად არის შენიშნული ის ფაქტი, რომ სულხან-საბა ორბელიანის სტილის ერთ-ერთი ძირითადი დამახასიათებელი ნიშანია მოკლე, ზედმეტი წევრებისაგან განთავისუფლული წინადადების გამოყენება, რიგორც ცალკე, ისე რთულ სინტაქსურ კონსტრუქციებში.

გ/ სულხან-საბა ორბელიანის სტილისათვის ასევე ნიშანდობლივია გმნა-შემასმენლების უხვად გამოყენება, რაც ხელობას განსაკუთრებულ დინამიკურობასა და სიცხოველეს ანიჭებს. ამ მხრივ "სიბრძნე სიცრუისა" გაცილებით უფრო მაღლა დგას, ვიდრე "მოგზაურობა ევროპაში".

დ/ რიგორც "სიბრძნე სიცრუისაში", ისე "მოგზაურობაში" სულხან-საბა ორბელიანი ხშირად მიმართავს განკერძოებულ განსაგვრეულ ხმარებას, რაც მწერალს საშუალებას აძლევს შეამოკლოს ფრაზა და ამავე დროს განსაკუთრებული სიძლიერით გაუსვას ხაზი ამა თუ იმ საგნისა და მოვლენის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს.

2/ სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანს წარმოადგენს აქრთვე ფაქიზულ და ფანტარტოებულ ფანსაგრძნობა ჩართვა მარტივსა და რთულ წინადადებებში.

3/ დაკვირვება ცხადყოფს, რომ სულხან-საბა შერწყმულ წინადადებაში "და" კავშირის წინ თითქმის ყოველთვის ხმარობს -ე ეფონეტიკურ ხმოვანს ერთგვარ ნევრებად - მიცემით, წაღებითით და მოქმედებით ბრუნვებში.

4/ გამოჩენილ ქართველ მწერალსა და ლექსიკოგრაფს თავის წაწარმოებებში უხვად აქვს გამოყენებული ხალხური შემოქმედების საუნჯიდან ამოკრებილი და თავისებურად დამახასიათებელი მრავალფეროვანი ფრაზეოლოგიური ერთეულები: ანდაზები, ანდერძები, იდიომები, ციტატები სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი სიტყვები და გამოთქმები, რაც მის ენასა და სტილს ანიჭებს ხალხურობას, სიცოცხლესა და უშრეტობას.

14. საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ სულხან-საბა ორბელიანის "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობა ევროპაში", მიუხედავად იმისა, რომ ისინი არც თუ ისე იშვიათად წარმოვიდგენენ ძველისა და საშუალო ქართული საეკლესიურო ენისათვის დამახასიათებელ მოვლენებს, ძ ი რ ი თ ა დ ა ხ ა ლ ქ ა რ თ უ ლ ს ა ე კ ლ ე ს ი ა ს ტ ი კ ო ე ნ ა ზ ე შ ე ს რ უ ლ ე ბ უ ლ ი უ შ ე ს ა ნ ი შ ნ ა ვ ე ს ი წ ა ნ ა წ ა რ მ ო ე ბ ე ბ ი ა. ამ ხარკულებებმა უფიდესი წვლილი შეიტანეს ახალი ქართული საეკლესიური ენის საბოლოო ჩამოყალიბების საქმეში, კეთილმოწყალი გავლენა მოახდინეს მის შემდგომ წინსვლასა და განვითარებაზე.

მ ე მ ი კ ლ ე ბ ა ნ ი

ა ბ ე ლ ა ნ ი = ალბელანელიანი: ლიტ. ქრესტ., II.

ა ბ ი ნ = ცხოვრებაჲ ტიორგი ათონელისაჲ: ლიტ. ქრესტ. I.

ა ბ ი ნ ა ნ ი = ამბინანელარეჯანიანი: ლიტ. ქრესტ., II.

ა რ ჩ. I = არჩილიანი, ტ. I, აღ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ი ს ა და ნ. ბ ე ნ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, თბ., 1936.

ა რ ჩ. II = არჩილიანი, ტ. II, აღ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ი ს ა და ნ. ბ ე ნ ძ ე ნ ი შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, თბ., 1937.

ბ ა ღ ა ვ. = სიბერძნე ბალავარისი, ლიტ. ქრესტ., I.

ბ ა ჩ ე ჩ. ლექს. = ბ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, მ. ყ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, პ. ბ ა ჩ ე ჩ ი ლ ა ძ ე, ლექსიკონი: ს.-ს. ორბელიანი, ხიბულებანი, ტ. I, 1959.

ლ ა ვ ი თ. = ლავით ბურამიშვილი, ლავითიანი, საქართველოს მეცნ. აკადემიის შ.რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტ. გამოცემა, თბ., 1955.

ე ვ ა გ რ. = ცხოვრებაჲ მოოსი და ევაგრესი: ლიტ. ქრესტ., I.

ე ვ ს ტ. = მარწყლობაჲ ევსტათი მცხეთელისაჲ: ლიტ. ქრესტ., I.

ე ნ ი მ კ ი = სსრკ მეცნ. აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი აკად. ნ. მ ა რ ი ს სახელობისა.

ე ქ უ ს ტ. ლ. = ბასილი დიდი, ექუსთა დღეთაჲ, ტექსტი გამოსცა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ბ. კ ა ხ ა ძ ე მ, თბ., 1947.

ვ ა ხ ტ. = ვახტანგ VI, ლექსები და პოემები, აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ი ს რედაქციით და შენიშვნებით, თბ., 1947.

ვ ი ს რ. = ვისრამიანი, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთეს ა. ბ ე ნ ა ხ ა რ ი ა მ და მ. ფ ი ლ ა ვ ა, თბ., 1962.

ვ. ტ. = შოთა რუსთაველი, ვეფხის ტყაოსანი, თბ., 1951.

ფ ე ი მ. I = ფეიმურაზ I, ხიბულებანი სრული კრებული, აღ. ბ ა რ ა მ ი ძ ი ს ა და ტ. ჯ ა კ ო ბ ი ა ს რედაქციით, თბ., 1934.

 თ ე ი მ. II = თეიმურაზ მეორე, ხიზყულებანი სრული კრებული, ტ. X ა ვ ი ტ ი ა ს წინასიტყვაობით, რედაქციით, ლექსიკონით და შენიშვნებით, თბ., 1939.

თ ს უ შრ. = თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები.

ი. = სახარება იოანე სი: ქართული ხოხოვის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა ა. შ ა ნ ი ძ ე მ, თბ., 1945.

ი ა მ ბ. = ეფრემ მცირე, იამბიკი: ლიტ. ძეგლ., I.

ი კ ე = იბერიული-კავკასიური ენათმეცნიერება /საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ორგანო/.

ი ო ვ. ა ე ფ. = ცხორება იოანესი და ეფთიმესი, გამოსაცემად მოამზადა ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მა, თბ., 1946.

ლ. = სახარება ლუკა სი: ქართული ხოხოვის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა ა. შ ა ნ ი ძ ე მ, თბ., 1945.

ლ ე ქ ს. 1 = სულხან-საბა ორბელიანი, ხიზყულებანი, ტ. IV₁, ლექსიკონი ქართული, აღმოჩენილი წესებით მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ილია ა ბ უ ლ ა ძ ე მ, თბ., 1955.

ლ ე ქ ს. 2 = სულხან-საბა ორბელიანი, ხიზყულებანი, ტ. IV₂, ლექსიკონი ქართული, აღმოჩენილი წესებით მიხედვით გამოსაცემად მოამზადა ილია ა ბ უ ლ ა ძ ე მ, თბ., 1956.

ლ ი ტ. ძ რ ე ს ტ., I = ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლთმცოდნეობა, I, შეგროვილი სოლ. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ, თბ., 1946.

ლ ი ტ. ძ რ ე ს ტ. II = ძველი ქართული ლიტერატურის ძეგლთმცოდნეობა, II, შეგროვილი სოლ. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ, თბ., 1949.

მ. = სულხან-საბა ორბელიანი, ხიზყულებანი, ტ. I, მოგზაურობა ევროპაში, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები, საძიებელი და შენიშვნები დაურთო ნ. ბ ა ბ ა ლ ი ძ ე მ, თბ., 1959.

მ ა რ ტ. ა ო ჩ. = მარტოლოგალ ანჩიერ მეფისაგ: ლიტ. ძეგლ., I.

მ ა რ ტ. ჰ ა ბ. = მარტოლოგალ ჰაბილსი: ლიტ. ძეგლ., I.

მ ე ნ. წ. = მენის წიგნი: ლიტ. ძეგლ., II.

მ თ. = სახარება მათესი: ქართული ხოხოვის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა ა. შ ა ნ ი ძ ე მ, თბ., 1945.

მ რ. = სახარება მარკოზისი: ქართული ხოხოვის ორი ძველი რედაქცია, გამოსცა ა. შ ა ნ ი ძ ე მ, თბ., 1945.

ჩ უ ს უ ტ.= ჩუსუტიანი, ი. ა ბ უ ლ ა ძ ი ს ა და ი.ბ ი ბ ი ნ ე ი-
შ ვ ი ლ ი ს რედაქციით, თბ., 1957.

ს.= სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. I, სიბრძნე სიცრუისა, ლექ-
სი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები და შენიშვნები და-
ურთო ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი ა, თბ., 1959.

ს ა ბ ა შ ვ. ლექს.= ბ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, მ. ყ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი,
ვ. ბ ა ჩ ე ჩ ი ლ ა ძ ე, ლექსიკონი: ს.-ს. ორბელიანი,
ხხზულებანი, ტ. I, თბ., 1959.

ს მ ა მ = საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე.

ს მ ა ს მ გ მ = საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ
მეცნიერებათა განყოფილების მოამბე.

Т И Р = Тексты и разыскания по армяно-грузинской филологии.

ტ უ მ = ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე.

ქ ვ ლ = ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, პროფ. ალ. ჩ ი ქ ო ბ ა-
ვ ა ს საერთო რედაქციით, ტ. I-VIII, თბ., 1950-1964.

ქ. ლ. = სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. II_1 და II_2, ქიმია
და ალბანა, ალ. ბ ა რ ა ბ ა ძ ი ს ა და ე. ბ ე ბ ო ვ-
ვ ე ლ ი ს რედაქციით, თბ., 1962.

ლ. ჩ უ ბ ი ნ. = ლ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართულ-რუსული ლექსიკონი,
СПб, 1887.

ნ. ჩ უ ბ ი ნ. = ნ. ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული ლექსიკონი, ალ.
ო ლ ო ნ ფ ი ს რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 1961.

მ. ყ ა ბ ა შ ვ. ლექს.= ბ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, მ. ყ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი,
ვ. ბ ა ჩ ე ჩ ი ლ ა ძ ე, ლექსიკონი: ს.ს. ორბელიანი,
ხხზულებანი, ტ. I, 1959.

ხ ა ნ ძ თ ა. = ცხორებაჲ გრიგოლ ხანძთელისაჲ: ლიტ. ქრესტ., I.

ციტირებული ლიტერატურა

ი. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ქართული გრამატიკული ლიტერატურის ადრინდელი ძეგლები: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XB, თბ., 1940.

ს. ა ბ უ ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის სიტყვანის თეორიული მარგებანები, თბ., 1968.

S. Awalischwili, Einleitung: Orbeliani S.-S., Die Weisheit der Lüge, Berlin, 1933.

მ. ა ლ ა ვ ი ძ ე, უცნობი ბიბლიური სიტყვები საბას ლექსიკონში: ლიტ. კაბეთი, 1958, № 7.

მ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, არაბული სიტყვების სპარსული გზით შეთვისების შესახებ ქართულში: თსუ შრ., ტ. 105, 1965.

მ. ა ნ დ რ ო ნ ი კ ა შ ვ ი ლ ი, ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, თბ., 1966.

ტ. ა ხ ვ ლ ე დ ი ა ნ ი, ბიბაკი ფონეტიკის შესაბამი, თბ., 1966.

ე. ბ ა ბ უ ნ ა შ ვ ი ლ ი, ნაბიბლიკები ძველ ქართულში: თსუ შრ., ტ. 67, 1957.

ე. ბ ა ბ უ ნ ა შ ვ ი ლ ი, სამი სფერის თეორია ქართულ მწერლობაში: თსუ შრ., ტ. 96, 1963.

ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, არჩილი: კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ძველი ქართული ლიტერატურა /V-XVIII სს/, თბ., 1954.

ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, XV-XVIII საუკუნეების მწერლობა: ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ., 1966.

ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ცხოვრება და ლიტერატურული მოღვაწეობა, ნარკვევი, თბ., 1959.

ა. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ე. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი, ტექსტისა და ლექსიკონისა-ვის: სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. II_2, თბ., 1962.

ლ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, ბოვიერული ტიპის მეშვეო-ზმნიან ფორმათა ჩასმა და ანვეიერება ქართულში: თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრ., 9, 1964.

ნ. ბ ა რ ა მ ი ძ ე, "მოგზაურობის" ტექსტისათვის: სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. I, თბ., 1959.

რ. ბ ა რ ა ბ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის ზოგიერთი თავისებურების შესახებ: სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1959, საიუბილეო კრებული, თბ., 1959.

ლ. ბ უ ლ ა ხ ო ვ ს კ ი, ენათმეცნიერების წესავალი, ნაწილი II, თბ., 1955.

Л.А. Булаховский, Введение в языкознание, часть II, М. 1953.

ა. გ ა ბ ე ბ ე ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანი: ჩვეული ნაწერები, I, წერილები და ნარკვევები, ლიტერატურული ძიებანი, პირველები, თბ., 1962.

ა. გ ა ბ ე ბ ე ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის ბრძა: ჩვენი მწერალი, 1938, №2.

ფ. გ ე ბ ა ძ ე, ტარიბანელი ბმნების ერთ-კილოა III ჯგუფის ფორმები ძველ ქართულში, საკანდ. დისერტაცია /მანუსკრიპტი ფარულად/, 1953.

ფ. გ ე ბ ა ძ ე, კავშირებითი მეორის ერთი ფუნქციის შესახებ ძველ ქართულში: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრ., ტ. XIII, 1955.

ფ. გ ე ბ ა ძ ე, სავალებელი ვნებითის -ე სუფიქსის შესახებ ძველ ქართულში: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრ., ტ. XV, 1956.

Д.О. Гецадзе, Формы III группы времен и наклонений переходных глаголов в древнегрузинском языке, Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. филолог. наук, Кутаиси, 1953.

А.И. Гвоздев, Очерки по стилистике русского языка, М., 1955.

ი. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ლავი ბურანშეული და ახალი ქართული საკითხვისა: ლიტ. გაზეთი, № 40, 7.X, 1955.

ი. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, "ვეფხისტყაოსნის" ზოგი ადგილის წაკითხვისათვის ქართულში ბედსარეკავ სახელთა შედარებით-აღმატებითი ხარისხის ფორმათა წარმოების თავისებურებათან დაკავშირებით: იკე, ტ. XV, 1956.

ი. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ი.ბ. ს ტ ა ლ ი ნ ი ს მოძღვრება საერთოსახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული საკითხვისა: იკე, ტ. III, 1952.

ი. გ ი გ ი ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, ილია ჭავჭავაძე და ახალი ქართული საკითხვა: ფსუ შრ., ტ. 69, 1958.

ვ. თ ფ უ რ ი ა, მცირე შენიშვნები ქართული ლექსიკასა და ლიტერატურულ ენაზე: ქართული ენა და ლიტ. სკოლაში, №1, 1966.

ვ. თ ფ უ რ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონის მნიშვნელობისათვის: კომუნისტური აღზრდისათვის, №10, ოქტომბერი, 1959.

ვ. თ ფ უ რ ი ა, ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან: II, ენიმკის მოამბე, V-VI, 1940.

ვ. თ ფ უ რ ი ა, ქართული ენა და მართლწერის მოკლე სკოლა, თბ., 1965.

ვ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი: ალ. მ ა ნ ვ ე ლ ი შ ვ ი ლ ი და ვ ლ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის კანონიერ დიალექტი, თბ., 1956.

ვ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული დიალექტოლოგიები XIX ს მწერლობა ნაწილებში: იკე, ტ. XVI.

ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ნაწილები ძველ ქართულში: ისუ მრ., ტ. 61, 1955.

ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, სახელთა ბრუნვა და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბ., 1957.

ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, I, თბ., 1949.

ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, ა. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, თბ., 1948-1949.

ი. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი, შერჩეული შემასმენელი ქართულში: თბილისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის მრ., V, 1948.

ს. ი ო რ დ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი, საბას "მოგვაურობა ევროპაში": ს.-ს. ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი, მოგვაურობა ევროპაში, ს. იორდანიშვილის რედაქციით, წინასიტყვაობით, შენიშვნებით და ლექსიკონით, თბ., 1940, ტვ. XIV.

С. И о р д а н и ш в и л и, С.-С. Орбелиани и его "Мудрость и лжи": С.-С. Орбелиани, Мудрость лжи, перевод с грузинского Ал. Цагарели, под ред. С.Иорданишвили, Тбилиси, 1939.

ტ. კ ა ლ ა ძ ე, ანსაგლვრება ქართულში: ქართველური ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, 1961.

ოლ. კ ა ხ ა ძ ე, აღენისა და ბერისის ხეობის ქართული: იკე, ტ. IV, 1953.

კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, VIII, თბ., 1962.

ვ. ჯ ე ვ ა ხ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი: ქართული ლიტერატურის ისტორია, წ ტომადი, ტ. II, თბ., 1966.

ვ. ჯ ე ვ ა ხ ი ძ ე, ქართული ფილოლოგიური კითხვა ამაღლების ხრონიკისაკენ: ისუ შრ., I, 1936.

ვ. ჯ ე ვ ა ხ ი ძ ე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. II, თბ., 1941.

ვ. ჯ ე ვ ა ხ ი ძ ე, ა. - ბ ა რ ა ბ ი ძ ე, ძველი ქართული ლიტერატურა /IV-XVIII სს/, თბ., 1954.

ვ. ჯ ე ვ ა ხ ი ძ ე, "ბინასეო", "ფანა" და "ზეია" ფანერეულია სინტაქსური ფუნქციისათვის ძველ ქართულში: სმან, ტ. III, 1942, №2, №3.

ლ. ჯ ვ ა ჭ ა ძ ე, ფანაველოვი ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1966.

ა. ჯ ი ჯ ვ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი და მისი "მოგზაურობა ევროპაში": სოხუმის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრ., VIII, 1954.

ბ. ჯ ი ჯ ნ ა ძ ე, მეცხვეულეობის სიტყვის საკითხები, თბ., 1957.

ლ. ჯ ი ჯ ნ ა ძ ე, მარული მსაზღვრელის საზღვრულიან შეუთანხმებლობის შემთხვევები ძველ ქართულში: ისუ შრ., ტ. 45, 1951.

ლ. ჯ ი ჯ ნ ა ძ ე, პირველი სერიის მწკრივთა წარმოებასთან დაკავშირებული საკითხები: ისუ შრ., ტ. XXX-XXX II, 1947.

ა. ჯ ი ბ ი ნ ი ა, მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, თბ., 1963.

ა. ჯ ი ბ ი ნ ი ა, საერო მწერლობის ძველია ენის სინტაქსის ბოლოდროინდელი საკითხი, იქვე, ტ. VI, 1954.

Г.А. К л и м о в, Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, М., 1962.

მ. ბ ო ბ ა ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის საერო ხასიათისა ენის ერთი საკითხი: ქართული ენა და ლიტ. სკოლები, II I, 1969.

ბ. ლ ე ო ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, 1658-1725: სულხან-საბა ორბელიანი, "სიბრძნე-სიცრუისა", ბ. ლ ე ო ნ ი ძ ი ს რედაქციით, ტფ., 1928.

С.Д. Л и х а ч е в, Текстология, М.,-Л., 1964.

Н.Я. М а р р, Грамматика древнелитературного грузинского языка, Л.-Д., 1925.

Н.Я. М а р р, Древнегрузинские одописцы: ТИР, IУ, С.-Петербург, 1902.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, დიალექტიზმები XV-XVIII სს ქართულ ისტორიულ საბუთებში: იკე, ტ. IV, 1953.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, ზოგი ანგლიციზმი სახელის ანალიზისათვის ძველ ქართულში: მაც
, 5, 1958.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, ანგლიციზმი ქართულში: იკე, ტ. I, 1946.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, მიკერძოებული და ნაფესავებული ბრუნვების წარმოება და ფუნქციები ძველ ქართულში: სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წ. I, ვ. ო ფ ე ნ ბ ა ხ ს რედაქციით, თბ., 1956.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, თბ., 1964.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებურებანი: იკე, ტ. VI, 1954.

ა. მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ო ვ ი და ტრ. ი ბ ნ ა ბ ა ზ ი ლ ი, ქართული ენის კანონიკური დიალექტი, თბ., 1956.

Ж. М а р у з о, Словарь лингвистических терминов, М., 1960.

ლ. მ ე ნ ა ბ დ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ბიბლიოგრაფია, თბ., 1953.

მ. მ ე ს ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული დიალექტიზმები და სულხან-საბა ორბელიანის "ქართული ლექსიკონი": იკე, ტ. XIII, 1962.

ე. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი: ა. ბ ა ნ ა ძ ე, ე. მ ე ტ რ ე ვ ე ლ ი, ლექსიკა და ლექსიკონისათვის, სულხან-საბა ორბელიანი, ხიზანლებანი, ტ. II_2, თბ., 1962.

ალ. ი ნ ი ა ნ ი, ქართული იდიომები, თბ., 1966.

А.С. О р л о в, О языке басен крылова: Язык русских писателей, М., 1948.

ნ. ო ბ ლ ი ვ ს კ ა ი ა, ფალიური მასალა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონში: ესუ შრ., ტ. 85, 1960.

ს. ჟ ო ლ ნ ტ ი, ქართული ენის ფონეტიკა, თბ., 1956.

ტ. ო ტ ტ ა ვ ა, ერთვლიანი ფიცხვის მესამე სუბიექტური პირის -ულ სუფიქსისათვის ქართულში: იკე, ტ. XVI, 1968.

ტ. ო ტ ტ ა ვ ა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, I, თბ., 1962.

ტ. ო ტ ტ ა ვ ა, პიპოდენსის საკითხისათვის ქართულში: ქუთაისის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრ., ტ. VIII, 1948.

Д.Э. Розенталь, Практическая стилистика русского языка, М., 1968.

ბ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ ი, მრავლობითი რიცხვის -ებ სუფიქსი თანამედროვე ქართულში: საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემია, XXIV სამეცნიერო სესია, 1968წ. 1-2.X, მუშაობის კვლევა და შეხსენებათა თეზისები, თბ., 1968.

ბ. ს ა ო ხ ვ ე ლ ა ძ ე, ძველი და საუკუნო ქართული ფონეტიკის მიგიერთი საკითხი: მაცნე, ნ, 1969.

დ. ს ა ხ ო კ ი ა, ქართული ხალხური სიტყვა-ლექსები, ტ. I, II, III, თბ., 1950-1955.

ქ. ს ი ხ ა რ უ ლ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის სიბრძნე სიცრუისა ხალხური წყაროების მიგიერთი საკითხი: ს.-ს. ორბელიანი, 1658-1958, საიუბილეო კრებული, თბ., 1959.

ბ. ფ ო ჩ ხ უ ა, პოლისემიის საკითხისათვის: იკე, ტ. XII, 1960.

ი. ქ ა ვ თ ა რ ა ძ ე, ქართული ენის ისტორიისათვის, XII-XVIII სს, I, თბ., 1964.

ტ. ქ ი ქ ო ძ ე, რჩეული ხხზულებანი, ტ. I, თბ., 1963.

ლ. ქ უ თ ა თ ე ლ ა ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის რედაქციები /ავტოგრაფების მიხედვით/, თბ., 1957.

ა. ღ ლ ო ნ ტ ი, ქართული ლექსიკოგრაფიის ისტორიიდან: ნარკვევები, I, სტალინირი, 1955.

ა. ღ ლ ო ნ ტ ი, ქართული ლექსიკოლოგია, თბ., 1964.

ა. ღ ლ ო ნ ტ ი, ფილოლოგიური ნარკვევები, III, ქართული ხალხური პრეზის ენისა და სტილის საკითხები, ცხინვალის სახელმწიფო პედინსტიტუტის შრ., V, 1958.

შ. ღ ლ ო ნ ტ ი, ვეფხისტყაოსნის მხატვრული ენის კვლევა აღორძინების ხანის მწერლობაზე: შოთა რუსთაველი, საიუბილეო კრებული, თბ., 1966.

შ. ღ ლ ო ნ ტ ი, ვეფხისტყაოსნის ფრაზეოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1968.

ფ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი, ბოგი ნაწილაკისა და კავშირის მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულში: იკე, ტ. I, 1946.

ს. ყ უ ბ ა ნ ე ი შ ვ ი ლ ი, შენიშვნები და ეტიუდები: სულხან-საბა ორბელიანი, ხხზულებანი, ტ. I, თბ., 1959.

ტ. შ ა ლ ა მ ბ ე რ ი ძ ე, ბმნისა-ოთხი ძველ ქართულში: ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, I, 1959.

გ. შ ა ღ ა ბ ე ბ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძის ენა, თბ., 1966.

ნ. შ ა მ ე ღ ა ნ ე ლ ი, სულხან-საბა ორბელიანის ენის შესწავლა სკოლაში: ცხინვალის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი, მეცნიერული წერილები, ტ. VIII, 1961.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ანტონ I-ის გავლენა საეკლესიურ ქართულზე: ოსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრ., 9, 1964.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, კიორკი მოაბელიანის ენა ივანეს და ეფთვეს ცხოვრების მიხედვით: კიორკი მ ო ა ბ ე ლ ი ა ნ ი, ცხოვრება ივანესი და ეფთვესი, გამოსაცემად დაამზადა ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, თბ., 1946.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ხუცურები, ტ. II, ვეფხისტყაოსნის სკოლიები, I, თბ., 1966.

А.Г. Ш а н и д з е, Изменение системы выражения глагольной категории вида в грузинском и его последствия: ● СПб, ф. 3 /1942/, №.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ილია ჭავჭავაძე როგორც მეორეული ახალი საკალენდარო ქართულის დამკვიდრებისათვის: ილია ჭავჭავაძე, საიუბილეო კრებული, თბ., 1939.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, მცა ნაბილაკი ძველ ქართულში: ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1957.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში: ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები, I, თბ., 1957.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკოგრაფი, ბნათონი, № 10, 1959.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, სულხან-საბა ორბელიანის ქართული ლექსიკონი: ლიტერატურული ძიებანი, XII, 1959.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული გრამატიკის საფუძვლები, I, თბ., 1959.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ლექსიკის ისტორიიდან: ქართული ენა და ლიტერატურა, № 2, 1959.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ქართული ლექსიკოგრაფიის საკითხები: ს.-ს. ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, თბ., 1959.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, ძველი ქართული ენა: ა. შ ა ნ ი ძ ე, ა. ბ ა რ ა ბ ა ნ ძ ე, ი. ა ბ უ ლ ა ძ ე, ძველი ქართული ენა და ლიტერატურა, თბ., 1950.

ა. შ ა ნ ი ძ ე, წიგნსაცავიდან: ს.-ს. ორბელიანი, ქართული ლექსიკონი, პროფ. ი. ყ ი ფ შ ი ძ ი ს და პროფ. ა. შ ა ნ ი ძ ი ს რედაქციით, თბ., 1928.

ქ. შ ა ნ ა შ ი ძ ე, პირველი ფაფა საქართველოში, თბ., 1955.

ფ. შ ა ნ ა ძ ე ნ ი ძ ე, ვინ თანხლეული ქართულში: ფსკ ფრ., X, 1939.

ლ. შ ე ნ გ ე ლ ი ა, წიგნი სიბრძნე სიცოცხლისა: მეოთხე თანამგავრები, თბ., 1964.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, აბულის ფუძის წარმოშობის ისტორიისათვის: იკე, ტ. XIV, 1964.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ახალი საელექტრონო ქართული ენის წარმოშობისა-თვის: ქენ, ტ. I, თბ., 1950.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, დიალექტიზმების საკითხისათვის "ვეფხისტყაოსანში": ენიმკის მოამბე, III, 1938.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ერთი უძველესი თანხლეული ახალ ქართულში: ენიმკის მოამბე, I, 1937.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, თბ., 1965.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ილია ჭავჭავაძე ენის შესახებ, ფფ., 1938.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, მარცვალი წინადადების პრობლემა ქართულში, I, თბ., 1968.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, საბას "სიტყვის კონა", ბოგორც ლექსიკოგრაფიული წყაროში: სულხან-საბა ორბელიანი, საიუბილეო კრებული, 1658-1958, ფბ., 1959.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბ., 1942.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სიტყვა "ზოგის" ეტიმოლოგიისათვის: ენიმკის მოამბე, I, 1937.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ძველისა და ახალი ქართულის კომპონენტებისათვის "ვეფხის-ტყაოსნის" ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში: იკე, ტ. XV, 1966.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, წიგნსაცავიდან: ქენ, ტ. I, თბ., 1950.

ანნ. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, ფანურ-მეგრული-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ფფ., 1938.

შ. ჩ ი ქ ო ვ ა ნ ი, სულხან-საბა ორბელიანი და ხალხური შემოქმედება: ლიტერატურული ძიებანი, XII.

შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე, ზოგიერთი შენიშვნა "სიბრძნე სიცრუისას" ტექსტის დადგენისათვის: სასაბმ, № 7, 1962.

შ. ჩ ი ხ ა ვ ა ძ ე, "სიბრძნე-სიცრუისას" ტექსტის დადგენისათვის: ლიტერატურული ძიებანი, ტ. XV, 1963.

Д. Ч у б и н а ш в и л и, Известия о грузинских книгах, из которых выписки вошли в состав хрестоматии. – ბიბლიოგრაფია წიგნისა: ქართული ქრესტომათია ანუ გამოკრებილნი ადგილები ქართულთა წერილთაგან დავით ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს მიერ, ტ. I, სანკტ. პეტერბურგი, 1846.

З.Г. Ч у м б у р и д з е, Будущее время в картвельских языках, Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук, Тбилиси, 1968.

ს. ხ ე ნ ჯ ე ლ ი, საკუთარ სახელთა ბრუნვა ოცული ხელნაწერის მეფეთა წიგნებში: ენა შრ., ტ. 25, 1943.

А. Ц е г а р е л и, О грамматической литературе грузинского языка, Санкт-Петербург, 1873.

ალ. ს ა ბ ა ვ ა, წიგნი "სიბრძნე სიცრუისა" და ქართული მახვილსიტყვაობა, თბ., 1959.

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, დავით გურამიშვილის ენა: ენა და ლიტერატურა, თბ., 1965.

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, სიტყვის სესხება: ენა და ლიტერატურა, თბ., 1965.

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, სულხან-საბა ორბელიანის "სიტყვის კონა: ენა და ლიტერატურა, თბ., 1955.

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ქართული საკალენდარო ენის ისტორიისათვის, თბ., 1959.

შ. ძ ი ძ ი გ უ რ ი, ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, თბ., 1954.

მ. ძ ი ძ ი შ ვ ი ლ ი, ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, თბ., 1960.

ქ. ძ ო წ ე ნ ი ძ ე, -ან, -ამ ბოლოვანიანი მოქმედებითი ბრუნვის ფუნქციისათვის ძველ ქართულში: იკე, ტ. I, 1946.

ქ. ძ ო წ ე ნ ი ძ ე, ეპენთეზური ხმოვანი ძველ ქართულში: სახელის ბრუნვების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, წ. I, 3. ფ ი ფ უ ნ ი ა ს რედაქციით, თბ., 1956.

ბ. წ ე ბ ე ლ ი, სემიტური ენები და მათი მნიშვნელობა ქართული კულტურის შესწავლის ისტორიისათვის: ძველ სამეცნიერო სესიათა მოხსენებების კრებული, თბ., 1947.

ი. ჭ ა ვ ჭ ა ვ ა ძ ე, ხუთეულთა სრული კრებული, ალ ფიანი, ტ. IV, თბ., 1955.

ზ. ჭ უ მ ბ ო ო ბ ი ძ ე, მეოცადის წარმოქმნის ისტორიისათვის ქართულში: ძველ ქართული ენის კათედრის შრ., II, 1968.

ზ. ჭ უ მ ბ ო ო ბ ი ძ ე, სალიტერატურო ენა და მწერლობა, თბ., 1962.

ლ. ჭ უ მ ბ ო ო ბ ი ძ ე, მცირე შენიშვნები: გაზ. "თბილისი უნივერსიტეტი", 29.III., III, 1968.

ი. ჭ ო ტ ო ლ ი ა, სულხან-საბა ორბელიანის მხატვრული ენის თავისებურება: კრიტიკული წერილები, II, 1961.

ხ ა ნ მ ე ტ ი ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი /ფილოლოგიური ლექსიკონი/. გამოსცა და სიტყვისა დაურთო ა. შ ა ნ ი ძ ე მ, თბ., 1944.

ა. ხ ა ხ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ქართული სალექსიერების ისტორია, თბ., 1904.

ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, XV-XVII სს, თბ., 1967.

ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული და კავკასიური ენების თავლაპირველი ბუნება და წარმოსობა, ტფ., 1937.

ი. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული პალეოგრაფია, თბ., 1949.

მ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, რჩეული ხუთეულები, ტ. VI, თბ., 1964.

მ. ჯ ი ფ ა უ რ ი, სულხან-საბა ორბელიანი, ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, 1659-1959, თბ., 1960.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

83 ...

წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა ო ბ ა ... I-V

შ ე ს ა ვ ა ლ ი ... 1

პ ი რ ვ ე ლ ი თ ა ვ ი

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი ქართული საეკლესიო ენის სიწმინდის დაცვისა და შესწავლა-ტაძრცოდნეობის საქმეში ... 48

მ ე ო რ ე თ ა ვ ი

ფ ი ნ ე ტ ი კ ა ... 78

მ ე ს ა მ ე თ ა ვ ი

ძველი ქართული საეკლესიო ენისათვის დამახასიათებელი მოვლენები "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" ... 126

მ ე ო თ ხ ე თ ა ვ ი

ახალი - ძველი ქართული საეკლესიო ენისაკენ განსხვავებული მოვლენები "სიბრძნე სიცრუისა" და "მოგზაურობაში" ... 202

მ ე ხ უ თ ე თ ა ვ ი

"სიბრძნე სიცრუისა" და "ევროპაში მოგზაურობის" მოკიერი სიტყვური ნიშანი ... 335

დ ა ს კ ვ ნ ი თ ი დ ე ბ უ ლ ე ბ ე ბ ი ... 367

შ ე მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ი ... 384

ც ი ტ ი რ ე ბ უ ლ ი ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა ... 387